

Sananjalka

64 2022

SUOMEN KIELEN SEURAN VUOSIKIRJA

SANANJALKA
64

Toimitus:

*Katri Priiki, päätoimittaja
Minerva Piha, toimitussihteeri
Silja-Maija Spets, tilaussihteeri*

Toimitusneuvosto:

*Mikko Bentlin, Satu Grünthal,
Pekka Hakamies, Jyrki Kalliokoski,
Kaarina Koski, Hanna Lappalainen,
Päivi Lappalainen, Ritva Laury,
Maija Mäki, Karl Pajusalu,
Marko Pantermöller, Jari Sivonen,
Jussi Ylikoski*

SANANJALKA

SUOMEN KIELEN SEURAN
VUOSIKIRJA

64

2022

Turku
SUOMEN KIELEN SEURA

Taitto Eeva Herrala

ISBN 978-951-9232-92-8
ISSN 0558-4639
eISBN 978-951-9232-93-5
eISSN 2489-6470

Kirjapaino Hermes Oy, Tampere 2022

SISÄLLYS

☒ Tanja Toropainen: Sananalkuisen <i>u</i> -äänteen merkinnän muuttuminen Mikael Agricolan teoksissa	7
The changes in the marking of the word-initial phoneme /u/ in the works of Mikael Agricola	25
☒ Duha Elsayed, Heidi Salmi ja Harri Uusitalo: A-infinitiivin translatiivi Mikael Agricolan teksteissä	26
The translative form of the A-infinitive in Mikael Agricola's texts	46
☒ Valentina Dani: Morfosyntaktiset, fraseologiset ja verbivalintaan liittyvät virheet tšekin-kielisten ja venäjänkielisten suomenoppijoiden teksteissä ICLFI-aineiston perusteella	47
Morphosyntactic-, phraseological- and verb choice-related errors in the Czech L1 and Russian L1 sections of the International Corpus of Learner Finnish	65
☒ Sini Knuutila, Olli Kuparinen, Jenni Santaharju, Liisa Mustanoja, Unni Leino ja Jaakko Peltonen: Miksi kato leviää? <i>hd</i> -yhtymän katovariantin diffuusion syyt Helsingin puhekielessä	67
Why does the loss spread? Reasons for the diffusion of elision variants in <i>hd</i> clusters in colloquial Finnish in Helsinki.	84
☒ Tuomas Huomo: Skalaarisuuden kielioppia. Kvanttoreiden ja astemääritteiden keskinäiset määrittäyssuhteet	86
The grammar of scalarity: On the compatibility of degree modifiers and quantifiers in Finnish	107
☒ Riku Erkkilä ja Niko Partanen: Mitä komin väyläsijoilla ilmaistaan?	108
On what is expressed with Komi path cases	134
☒ Roni Hermo: Median porilaisrepresentaatiot porilaisuuden kuvaajina.	136
Media representations of Pori as descriptors of Porians	160
☒ Roosa Suomalainen: Ideaalilukijan jäljillä. Käsitteitä tekstinulkoisen lukijuuden ihanteista suomalaisessa lukemiskulttuurissa	161
Notions of the ideal, actual reader in the context of Finnish reading culture.	180
☒ Anna Kuismen: Palava rakkaus ja öljy pumpulissa. Lemmenviestit, huumori ja kirjallisuus suomenkielisessä kirjallisuudessa 1880-luvulta 1900-luvun alkuun.	182
Burning love and oil in cotton wool: Love letters, humour and Verschriftlichung in Finnish literature between the 1880s and the 1910s.	200
☒ Noora Vaakanainen: ”Oi tällaisen kirjoitusvirheen voi vain lapsosen äiti tehdä”. Poissaolon kielelliset ja graafiset jäljet kahdessa kirjeromaanissa	201
Linguistic and graphic signs of absence in two epistolary novels	222
☒ Hanna Huhtinen: Sosiaalinen media kotimaisissa realistisissa nuortenromaaneissa	223
Social media in Finnish realist novels for young adults.	243

Katsauksia

☒ Aila Mielikäinen: Anders Wilhelm Ingman – kiistanalainen raamatunkääntäjä	244
☒ Lasse Hämäläinen ja Maria Sarhema: <i>Jonnen</i> jäljillä. Appellatiivisen <i>jonnen</i> alkuperä ja merkitys verkkokeskusteluaineistojen valossa	255
Krista Teeri-Niknammoghadam: Kielioppi rakennelmana ja resurssina. Kieliopin kielikuvat kielitieteessä	269
Tuomas Huomo: Uudet rautaesiriput. Esimiehen alkajaissanat Suomen Kielen Seuran vuosikokouksessa 12.4.2022	277
Harri Uusitalo: Suomen Kielen Seuran toimintavuosi 2021	279

Arvosteluja

Mikko Heikkilä: Sananen sanoista sanotusta	281
--	-----

TANJA TOROPAINEN

Sananalkuisen *u*-äänteen merkinnän muuttuminen Mikael Agricolan teoksissa

1 Johdanto

Mikael Agricolan yhdeksän teoksen syntyvaiheista on selvittämättä vielä monia olennaisia kysymyksiä, vaikka teoksia¹ ja niiden kieltä onkin tutkittu paljon. Tiedetään, että Agricola käytti kääntäessään rinnakkain useita lähdetekstejä (esim. Itkonen-Kaila 1997; Heininen 1999), ja Agricolan käymän kirjeenvaihdon pohjalta on tiedossa, että esimerkiksi Uuden testamentin suomennos oli tekeillä jo vuonna 1537 eli yli kymmenen vuotta ennen sen ilmestymisaikaa (esim. Tarkiainen–Tarkiainen 1985, 179–182). Emme kuitenkaan tiedä, miten Agricola ja hänen mahdollinen työryhmänsä konkreettisesti työstivät tekstejä. Oliko käytettävissä vanhoja käännöksiä? Miten tekstejä käännösvaiheen jälkeen muokattiin ja viimeisteltiin? Onko kaikki saman teoksen tekstit suomennettu samanaikaisesti, ja onko suomentamisjärjestys sama kuin tekstien järjestys teoksissa?

Näihin kysymyksiin on vaikea vastata. Asiakirjat valottaisivat vaiheita parhaiten, mutta sellaisia ei juuri ole muutamaa kirjettä enempää. Kysymyksiin voi kuitenkin etsiä vastauksia myös kielentutkimuksen keinoin. Tällä tavoin ei saada suoria vastauksia kysymyksiin, mutta saadaan tietoa Agricolan teosten kielestä ja teosten välisistä ja sisäisistä eroista. Näiden tietojen pohjalta voidaan rekonstruoida kuvaa teosten syntyvaiheista.

Aiemmassa Agricola-tutkimuksessa on havaittu tärkeäksi metodiksi juuri teosten ja teosten osien välinen vertailu (esim. Savijärvi 1977, 196–223; 1988; Nikkilä 1980; 1985; 1988; 1994; Koivusalo–Suni 1988; Kiuru 1992; 1993; 1994; Uusitalo 2016). Tällä tavoin on pystytty selvittämään ja osoittamaan, että Rukouskirjan ja Uuden testamentin alkujä loppuosa eroavat kielellisesti toisistaan. Lisäksi on havaintoja, että teoksissa esiintyvät erikoisuudet, esimerkiksi arkaismit, esiintyvät usein keskeisissä liturgisissa teksteissä ja

1 Agricolan teokset ovat *Aapinen* (ilmeisesti 1543, 2. painos 1551, 3. painos 1559), *Rukouskirja* (1544), *Uusi testamentti* (1548), *Käsikirja* (1549), *Messu* (1549), *Piina* (1549), *Psalttari* (1551), *Veisut* (1551) ja *Profeetat* (1552).

rukouksissa, joista on täytynyt olla suomennoksia jo ennen reformaatioaikaa (esim. Nikkilä 1980, 59, 65, 66; 1994, 34, 139–140, 173; Häkkinen 2001, 322–323; de Smit 2011). Teksteistä on siis mahdollista tunnistaa kielellisiä piirteitä – usein jonkinlaisia poikkeamia yleisestä käytännöstä –, jotka osoittavat, että teksteissä on kerroksellisuutta, esimerkiksi eri-ikäisiä, eri tavoin työstettyjä ehkä eri kirjoittajienkin kirjoittamia tekstejä.

Tähän mennessä Agricolan teosten ja teosten osien välisiä eroja on tutkittu joidenkin fonologisten, morfologisten ja syntaktisten piirteiden osalta: Osmo Nikkilä on tutkinut loppuheittoa (1980; 1985; 1988; 1994), Esko Koivusalo ja Helena Suni jälkitavujen vokaa-lienvälisen *h*:n esiintymistä (1988), Silva Kiuru konditionaalimuotojen *i*:ttömiä diftongeja ja imperatiivimuotojen vaihtelua (1993; 1994) ja Ilkka Savijärvi kieltoverbejä ja kieltolauseita (1977; 1988). Kaikki tarkastellut piirteet ovat niin yleisiä, että niitä esiintyy kaikissa Agricolan teoksissa. Näin ollen teosten välisten erojen vertailu on ollut mahdollista.

Ortografian kannalta Agricolan teosten välisiä eroja on tutkittu hyvin vähän. Koivusalo (1984, 32–37) on tarkastellut *k*-äänteen merkintää muun muassa Isä meidän -rukouksen *kunta*-sanan sisältävissä yhdyssanoissa. Lisäksi Nikkilä (1980, 44–47; 1994, 19–21) on maininnut, että *usko*-kantaisten sanojen kirjoitustavassa on vaihtelua Agricolan teoksissa. Juuri Nikkilän havainto on kannustanut minua tähän tutkimukseen, jossa olen laajentanut tarkastelua *usko*-kantaista sanoista kaikkiin *u*-äänteellä alkaviin sanoihin. Tavoitteenani on selvittää, onko teosten välillä eroja sananalkuisen *u*:n merkinnässä ja millaisia mahdolliset erot ovat ja miten niitä voi selittää. Suhteutan havaintojani aiempaan tutkimukseen ja pyrin luomaan aiempaa tarkempaa kuvaa teosten välisistä eroista ja tarjoamaan näin entistä tarkempaa kuvaa teosten syntyvaiheista.²

2 Aineisto, metodit ja taustaa sananalkuisen *u*-äänteen merkinnästä

Tutkimuksen aineistona ovat kaikki Agricolan teoksissa esiintyvät sananalkuisen *u*-äänteen merkintätavat. Saneita, jotka alkavat lyhyellä *u*-äänteellä, on 4 221 kappaletta (ks. taulukko 1). Äännettä on merkitty lähes poikkeuksetta kirjaimilla *v* ja *w*. Samoilla kirjaimilla on merkitty sananalkuista *u*:ta muissakin 1500-luvun suomenkielisissä painetuissa kirjoissa ja käsikirjoituksissa, mutta *w*-kirjaimen käyttö sananalkuisen *u*:n merkinä on yleisempää Agricolan teoksissa kuin muussa hengellisessä kirjallisuudessa. Olen laske-
nut esiintymät tarkasti liturgisia tekstejä sisältävistä Agricolan aikalaiskäsikirjoituksista, Westhin koodeksista, Uppsalan koodeksista, Kangasalan messukirjasta ja Uppsalan evan-
geliumikirjan katkelmasta. Niissä sananalkuista *u*:ta on merkitty *v*:llä 352 kertaa ja *w*:llä 26 kertaa. Painettuja uskonnollisia teoksia, Paulus Juustenin Messua (1575), Jacobus Finnon Virsikirjaa (n. 1583) ja Rukouskirjaa (1583), olen tarkastellut silmäillen, ja niissäkin *v*-kirjain näyttää olevan selvästi yleisempi sananalkuisen *u*:n merkki kuin *w*-kirjain, vaikka

² Kiitän vertaisarvioijia tärkeistä, pohdintaa syventäneistä huomioista. Tutkimus on osa Alfred Korde-
linin säätiön rahoittamaa Ortografiset kerrostumat Mikael Agricolan teoksissa -projektiani.

kummastakin on esiintymiä. Juridisissa teksteissä, kuten asetuksissa ja Martin maanlain-suomennoksessa, esiintyy myös kumpaakin kirjainta sananalkuisen *u*:n merkkinä, mutta *w*-kirjain vaikuttaisi olevan yleisempi.³ Ruotsissa *v*-kirjain oli vakiintunut sananalkuisen *u*:n merkiksi 1500-luvulla ainakin painetussa uskonnollisessa kirjallisuudessa. Sen sijaan 1400-luvun ruotsinkielisissä käsikirjoituksissa, esimerkiksi kuningas Kristofferin maanlaissa, esiintyi sananalkuisen *u*-äänteen merkkinä sekä *v*- että *w*-kirjainta. (Teleman 2019, 23, 35, 42.)

Sananalkuisen *u*:n merkitsemisestä *u*-kirjaimella on Agricolan teoksissa vain neljä yksitulkintaista esimerkkiä⁴. Vaikka pientä *u*-kirjainta ei tyypillisesti käytetä sanan alkukirjaimena, se ei suinkaan ole tuntematon Agricolan teoksissa ja muussa vanhassa kirjakielissä. Sitä käytetään sanan sisällä merkitsemässä *u*- ja *v*-äänteitä (esim. *puhua*, *kiuen*) ja sanan lopussa *u*:ta (esim. *vskottu*). Teksteissä esiintyy myös kahden *u*-kirjaimen jonoja, joilla voidaan merkitä sekä pitkää *u*:ta että *u*:n ja *v*:n äänneyhdistelmää (esim. *puu*, *vlotuuat*).

Agricolan teoksissa käytetyssä schwabach-kirjaimistossa ei ole isoa *U*-kirjainta, vaan kirjainta *V* käytetään sekä sananalkuisen *u*- että *v*-äänteen merkitsemiseen. Vanhan kirjasuomen korpuksessa voi saada käsityksen, että teoksissa on käytetty isoa *U*-kirjainta, sillä tekstien translitterointeihin on merkitty paikoin *U*-kirjain ilmeisesti sillä perusteella, että sanan alussa ääntyy *u*. Kyse ei kuitenkaan ole *u*-kirjaimen käytöstä, ja siksi esimerkiksi Agricolan teosten kaikki saneet kokoavassa luettelossa *Index Agricolaensis* (1980) vastaavat sanat on merkitty *V*-alkuisiksi.

Olen kerännyt aineiston *Index Agricolaensiksesta* (1980), joka on siis luettelo Agricolan teosten saneista ja niiden esiintymiskohdista. Luettelossa mainitaan se näköispainoksen kirja (1–3), jossa sane esiintyy, sekä saneen sivu- ja rivinnumero. Poimin kaikki *u*-, *v*- ja *w*-kirjaimella alkavat saneet ja kirjasin niiden esiintymistiedot Access-tietokantaan. Analyysia varten olen lisännyt saneiden yhteyteen tiedon, missä Agricolan teoksessa ja tekstissä sane esiintyy ja mitä tekstilajia esiintymä edustaa. Lisäksi olen hakusanoinnut esiintymät nykykielen mukaisessa kirjoitusasussa ja merkinnyt jokaisen esiintymän yhteyteen tiedon, onko saneen alkuäänteenä *u*, *v* vai pitkä *u*. *Index Agricolaensiksesta* poimitun aineiston laajuus on 23 938 esiintymää, ja se sisältää siis myös *v*- ja *uu*-äänteellä alkavia sanoja, jotka olen rajannut tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

3 Vanhoja käsikirjoituksia ja asetuksia sekä Finnon virsikirja ja Martin maanlainsuomenno on luettavissa Vanhan kirjasuomen korpuksessa. Juustenin Messu on julkaistu näköispainoksena 1978, ja Finnon Rukouskirja on saatavissa Kansalliskirjaston doria-palvelusta.

4 Esiintymät ovat Uudessa testamentissa Matteuksen evankeliumin 19. luvun jälkihuomautuksessa (*ureutta*, II 77; lähdeviitteiden roomalainen numero viittaa Agricolan koottujen teosten osaan), Markuksen evankeliumin luvussa 14 (*ulosmenit*, II 151) ja Johanneksen evankeliumin luvussa 10 (*uloswiepi*, II 275). Erikoisin tapaus on 1. Pietarin kirjeessä (II 608), jossa pitkä *u*-ääne on merkitty kahdella *u*-kirjaimella: *uutta*. Merkintätapa on erikoinen sanan alussa. Myöskään Agricolan aikaisissa käsikirjoituksissa *u*-kirjain ei esiinny sananalkuisena. Vuosisataa myöhemmin vuoden 1642 Bibliassa *u*-kirjain on lähes yksinomaisesti sananalkuisen *u*-äänteen merkkinä (vrt. Lehikoinen–Kiuru 1993, 89).

Taulukko 1. Sananalkuisen *u*-äänteen merkintätavat Agricolan teoksissa.

Kirjain	Abc	Rk	UT	Kä	Me	Pi	Ps	WE	Pr	Yht.
u-	–	–	4	–	–	–	–	–	–	4
%			0,16							0,08
v-	7	12	899	5	2	3	294	387	137	1746
%	46,7	1,4	47,0	2,3	2,4	2,6	72,2	80,6	93,2	41,4
w-	8	826	1010	216	80	114	113	93	10	2470
%	53,3	98,6	52,8	97,7	97,6	97,4	27,8	19,4	6,8	58,5
wu-	–	–	1	–	–	–	–	–	–	1
%			0,04							0,02
Yht.	15	838	1914	221	82	117	407	480	147	4221

Tutkittaessa *u*-äänteen merkintää vanhassa kirjakielessä on otettava huomioon, että *u*- ja *v*-kirjainten käyttö kietoutuu toisiinsa. Käytännöllä on juurensa latinassa, jossa *u*-kirjaimella on merkitty sekä *u*- että *v*-äännettä, ja vastaavasti samoja äännteitä on merkitty myös *v*-kirjaimella. Kirjainten hybridimäinen käyttö on periytynyt muun muassa vanhaan ruotsiin ja suomeen (ks. termistä *hybridikirjain* Teleman 2019, 8, 23). Kun *u*:ta ja *v*:tä on lisäksi merkitty *w*:llä, kirjainten käyttö muodostaa vanhoihin teksteihin moninaisen kudelman.

Tarkastelen sananalkuisen *u*:n merkintää yleisesti kaikkien niiden sanojen osalta, joissa on sanan alussa lyhyt *u*-äänne. Lisäksi tarkastelen merkinnän kehitystä *ulos*-adverbien ja *usko*-kantaisten sanojen osalta. Ne edustavat frekventtejä sanoja, ja niiden avulla voin arvioida, millainen merkitys yksittäisillä lekseemeillä on kirjoitustavan muutoksessa. Tavoitteenani on esittää kuvaus sananalkuisen *u*:n merkinnästä Agricolan teoksissa ja kuvauksen avulla osoittaa, että äänteen merkitsemisessä on tapahtunut tietoinen muutos Agricolan julkaisutoiminnan aikana. Käsitelen aineistoa kvantitatiivisesti luvuissa 3 ja 4. Luvussa 5 lähestymistapa on kvalitatiivinen, kun tutkimuskohteena ovat yleisedustuksesta poikkeavat merkintätavat.

3 Sananalkuisen *u*:n merkinnän yleinen kehitys Agricolan teoksissa

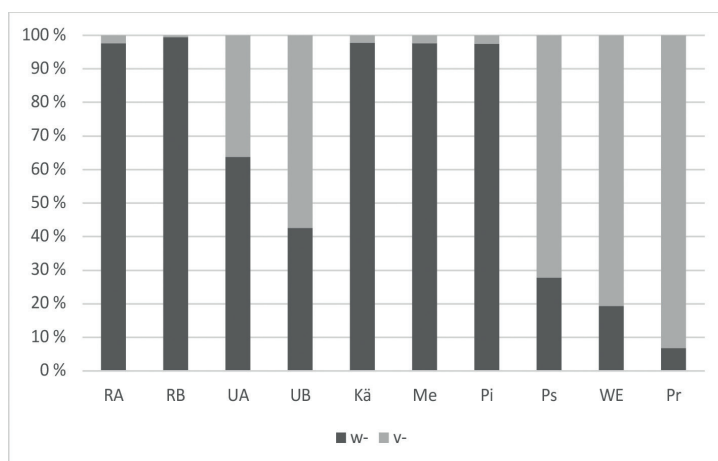
Tässä luvussa tarkastelen kvantitatiivisesti sananalkuisen *u*-äänteen merkintää Agricolan teoksissa. Selvitän, minkälainen *u*:n merkinnän yleisedustus on ja miten *u*:n merkintätapa on ajan kuluessa muuttunut. Jätän kvantitatiivisen tarkastelun ulkopuolelle Aapisen, koska siinä on vain vähän esiintymiä (15 kpl). Messussakin on esiintymiä alle sata, mutta se on tarkastelussa mukana, koska teos muodostaa parin Käsikirjan kanssa. Tarkastelussa ovat vain yleisimmin sananalkuisen *u*:n merkkeinä käytetyt kirjaimet *v* ja *w*. Tässä tarkastelussa Rukouskirja ja Uusi testamentti on jaettu kahteen osaan, kuten teosten välisiä eroja tarkastelevissa tutkimuksissa on tullut tavaksi (ks. luku 1). Edellä kuvatusti karsittu ja Rukouskirjan ja Uuden testamentin osalta kahtia jaettu aineisto on esitelty taulukossa 2, ja sitä on havainnollistettu kuviossa 1a. Näissä aineistoa tarkastellaan teosten

julkaisujärjestyksen mukaan. Rukouskirja (RA = Rukouskirjan alkuosa, RB = Rukouskirjan jälkiosa) on ilmestynyt vuonna 1544 ja Uusi testamentti (UA = UT:n alkuosa, UB = UT:n jälkiosa) 1548. Vuonna 1549 julkaistiin kirkonmenoihin ja toimituksiin liittyvät liturgiset teokset Käsikirja (Kä), Messu (Me) ja Piina (Pi). 1550-luvun puolella ilmestyivät Vanhan testamentin kirjoja sisältävät Psalmtari (Ps), Veisut (WE = *Weisut ja Ennustokset*) ja Profeetat (Pr).

Taulukko 2. Sananalkuisen u-äänteen merkinnän kehitys teosten julkaisujärjestyksen mukaan.

Kirjain	RA	RB	UA	UB	Kä	Me	Pi	Ps	WE	Pr	Yht.
v-	9	3	336	563	5	2	3	294	387	137	1739
%	2,4	0,7	36,2	57,4	2,3	2,4	2,6	72,2	80,6	93,2	41,4
w-	372	454	592	418	216	80	114	113	93	10	2462
%	97,6	99,3	63,8	42,6	97,7	97,6	97,4	27,8	19,4	6,8	58,6
Yht.	381	457	928	981	221	82	117	407	480	147	4201

Sananalkuisen u-äänteen merkinnässä on tapahtunut selvä muutos vajaan vuosikymmenen kuluessa. Ero Rukouskirjan ja 1550-luvun teosten merkintätavoissa on niin selvä, että sitä ei voi pitää sattumana, vaan u:n merkintätapaa on tarkoituksellisesti ja varsin järjestelmällisesti muutettu. Rukouskirjan kummassakin osassa w-kirjaimen osuus on lähes yksinomainen. Uudessa testamentissa kummankin kirjaimen esiintymiä on paljon, ja Uuden testamentin alku- ja jälkiosa eroavat toisistaan sen suhteen, että evankeliumeissa w-kirjain on enemmistönä ja kirjeissä puolestaan v. Liturgiset teokset Käsikirja, Messu ja Piina edustavat samaa linjaa kuin Rukouskirja: yli 90-prosenttisesti edustuksena on w-kirjain. 1550-luvun teokset ovat päinvastaisella linjalla, ja niissä w-kirjaimen käyttö sananalkuisen u:n merkinnässä vähenee teos teokselta.

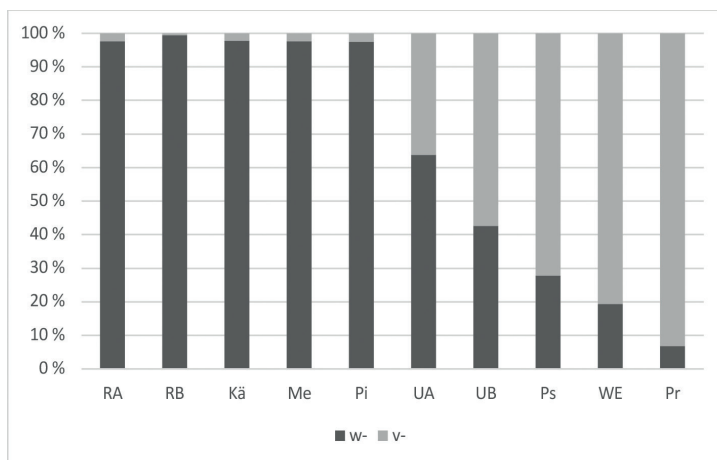
Kuvio 1a. Sananalkuisen u-äänteen merkinnän kehitys teosten julkaisujärjestyksen mukaan.

Kuvio 1 havainnollistaa merkintätavan kehityskulkua, mutta antaa siitä ristiriitaisen ja edestakaisin poukkoilevan kuvan, mikä ei viittaa merkintätavan järjestelmälliseen kehittämiseen. Kuvion pylväiden poukkoilevuus voi johtua siitä, että teosten julkaisujärjestys ei kaikilta osin ole niiden syntyjärjestys (vrt. esim. Savijärvi 1977; 1988; Nikkilä 1988; Koivusalo–Suni 1988). Tutkimuksessaan jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n esiintymisestä Agricolan teoksissa Koivusalo ja Suni (1988, 116–117) ovat käyttäneet aineiston havainnollistamiseen pylvädiagrammeja ja ryhmitelleet pylvää kahdella tavalla: julkaisujärjestyksen mukaan ja asiakirjojen pohjalta hahmotellun mahdollisen syntyjärjestyksen mukaan. Jälkimmäisellä tavalla ryhmiteltynä vokaalien välisen *h*:n esiintyminen on kuvattavissa luontevammin. Olen soveltanut vastaavaa esitysjärjestystä kuvioon 1b.

Kuvio 1b. Sananalkuisen *u*-äänteen merkinnän kehitys teosten mahdollisen syntyjärjestyksen mukaan.

Kuvion 1b esitystavassa lähtökohtana on Uusi testamentti, jota Agricolan tiedetään kääntäneen jo 1530-luvulla Wittenbergissä ollessaan (esim. Heininen 2007, 235–239). Uutta testamenttia seuraavat liturgiset kirjat, Käsikirja ja Messu, joissa puolestaan on tekstejä, joita on tarvittu suomenkielisinä jo reformaation alussa 1530-luvulla (esim. Häkkinen 2011, IX; 2013, 9–10). Liturgiset kirjat on julkaistu kuitenkin vasta 1549. Koivusalon ja Sunin tutkimukseen pohjautuvassa esitystavassa seuraavina tulevat Rukouskirja ja Piina ja viimeisinä Psalmtari, Veisut ja Profeetat, kuten julkaisujärjestyksen mukaisessa esityksessäkin. Näin esitettynä kuvio on järjestelmällisempi, mutta kehityskulku näyttää edelleen epäjohdonmukaiselta siltä osin, että Uusi testamentti ei tunnu sopivan muuhun kehitykseen. Olen asetellut pylvää vielä sellaiseen järjestykseen, jossa kehitys näyttää visuaalisesti johdonmukaisimmalta (kuvio 1c).

Kuvio 1c. Sananalkuisen *u*-äänteen merkinnän kehitys ortografian kehitystä luontevasti kuvaavan järjestyksen mukaan.

Kuviossa 1c kehityskulku etenee systemaattisesti, ja sananalkuisen *u*:n merkinnän kehityksestä hahmottuu kaksi linjaa: traditionaalinen ja uudistava. Traditionaalista, väistyvää linjaa edustavat Rukouskirja, Käsikirja ja Messu. Koska myös Piina näyttää edustavan samaa traditionaalista linjaa, se on jälleen Käsikirjan ja Messun rinnalla (vrt. kuvio 1a). Myös Uuden testamentin alkuosassa traditionaalinen *w*-linja on vielä enemmistönä, mutta merkintätapa ei ole lainkaan yhtenäinen, ja *v*-kirjaimen käyttö onkin yleistynyt jo Uuden testamentin alkuosassa ja päässyt voitolle jälkiosassa. Kokonaisuudessaan Uusi testamentti edustaa sananalkuisen *u*:n merkinnässä muutosvaihetta, jossa erilaiset muodot ovat rinnakkain. Tämä tulee vielä selvemmin näkyviin luvussa 4, jossa tarkastellaan yksittäisten sanojen kirjoitusasun kehitystä. Uudistava, *v*-kirjaimen käyttöä suosiva linja vahvistuu vuosi vuodelta 1550-luvun teoksissa.

Voiko kuvio 1c mitenkään vastata todellisuutta, sillä Uutta testamenttiahan suomennettiin asiakirjalähteiden perusteella jo 1530-luvulla? Eikö Uuden testamentin pitäisi näin ollen olla kuviossa ensimmäisenä? Välttämättä näin ei ole. Uuden testamentin kieliäsuu hiottiin pitkään (Tarkiainen–Tarkiainen 1985, 179–186), joten sen ortografiassa on todennäköisesti näkyvissä viimeistelyajankohtansa käytäntöjä. Toisaalta merkintätavoissa voi näkyä pitkä työstämisprosessi, eli teoksessa voi olla eri-ikäisiä ortografisia kerroksia. Lisäksi on mahdollista, että Uuden testamentin eri osia on viimeistely vaihtelevalla huolellisuudella. Jotain on voitu jättää viimeistelemättäkin. Toisaalta ei ole tarkkaa tietoa, kuinka vanhoja tekstejä Rukouskirjaan, Käsikirjaan, Messuun ja Piinaan sisältyy. Käytän kuvion 1c mukaista esitysjärjestyttä myös seuraavan luvun kuvioissa, koska järjestys tarjoaa mahdollisuuden pohdiskella teosten syntyvaiheita uudella tavalla. Se ei myöskään ole erityisessä ristiriidassa sen tiedon kanssa, mitä Agricolan teosten syntyvaiheista tiedetään. Piinan sijainti Messun ja Uuden testamentin välissä vaatii kuitenkin selitystä, jonka annan luvussa 4.3.

4 Sananalkuisen u:n merkintä frekventeissä lekseemeissä

Tässä luvussa tarkastelen u:n merkintää *ulos*-adverbissa ja *usko*-kantaisissa sanoissa (*usko*, *uskoa*, *uskollinen*). Myös tässä luvussa näkökulma on kvantitatiivinen. Näiden sanojen kirjoitusasussa on luonnollisesti nähtävissä pääosin sama kehityskulku kuin edellisessä luvussa, mutta kehityksessä on erojakin, etenkin jos tarkastellaan sanojen kirjoitusasua sananalkuisen u:n merkintää laajemmin. *Ulos*-sanassa on kiintoisaa tarkkailla sen sisällä mahdollisesti esiintyvää spirantin merkkiä ja *usko*-kantaisissa sanoissa sanansisäisen k:n vaihtelevaa merkintää. Luvuissa 4.1 ja 4.2 käsitellään kaikissa Agricolan teoksissa esiintyviä *ulos*-adverbeja ja *usko*-kantaisia sanoja. Luvussa 4.3 keskitytään Uuden testamentin ja Piinan esiintymiin.

4.1 Ulos-adverbin kirjoitusasu

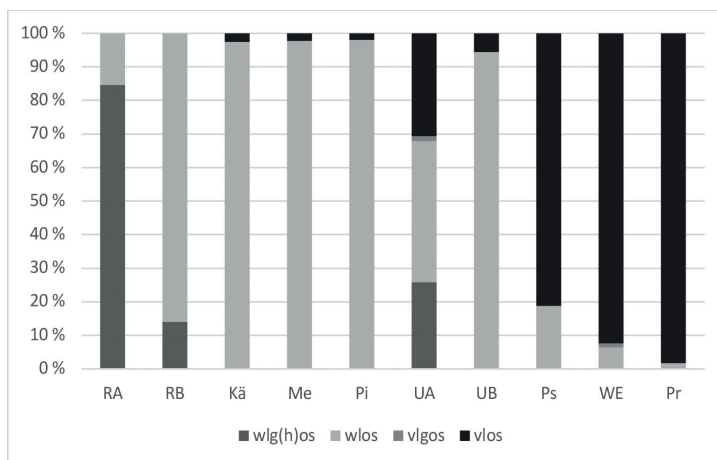
Ulos-adverbilla on Agricolan teoksissa yli 1300 esiintymää ja neljä erilaista kirjoitusasua⁵. Esiintymien jakauma on kuvattu taulukossa 3, ja kehitystä havainnollistaa kuvio 2. Osassa kirjoitusasuista on käytetty soinnillisen palataalispirantin merkkiä (*wlghos*, *wlgos*, *vlgos*), osa on spirantittomia (*wlos*, *vlos*). Kehitys etenee niin, että w:n käyttö vähenee vähitellen, Uudessa testamentissa käytetään paljon sekä w:tä että v:tä, ja 1550-luvun julkaisuissa käyttöön on vakiintunut v.

Taulukko 3. *Ulos*-adverbin kirjoitusasun kehitys.

Asu	RA	RB	Kä	Me	Pi	UA	UB	Ps	WE	Pr	Yht.
<i>wlg(h)os</i>	99	9	–	–	–	103	–	–	–	–	211
%	84,6	14,1				25,9					15,7
<i>wlos</i>	18	55	39	43	50	167	184	26	15	1	598
%	15,4	85,9	97,5	97,7	98,0	41,9	94,4	18,7	6,3	1,7	44,5
<i>vlgos</i>	–	–	–	–	–	6	–	–	3	–	9
%						1,5			1,3		0,7
<i>vlos</i>	–	–	1	1	1	122	11	113	219	57	525
%			2,5	2,3	2,0	30,7	5,6	81,3	92,4	98,3	39,1
Yht.	117	64	40	44	51	398	195	139	237	58	1343

Ulos-adverbin kirjoitusasun kehityksessä voidaan hahmottaa kolme kehitysvaihetta. Ensimmäistä vaihetta edustaa traditionaalinen kirjoitusasu *wlg(h)os*, jossa sanan alussa on w ja sanan sisällä spirantin merkki (g tai gh). Se on pääedustuksena Rukouskirjan alkuosassa, ja esiintymiä on myös Uudessa testamentissa. Kiinnostavaa on, että Rukouskirjan jälkiosassa asusta *wlg(h)os* on vain joitakin esiintymiä ja enemmistönä on asu *wlos*, jossa alun w on siis säilynyt, mutta sanan sisällä ei ole enää merkkiä spiranttiäänteestä. Rukouskirjan alku- ja jälkiosassa on siis erilainen pääedustus.

5 Lisäksi on satunnaisia asuja *wlghos* (II 32), *wlgosz* (I 181), *wllos* (II 159), *vlwos* (I 37) ja *ulos* (II 151, 275).

Kuvio 2. Ulos-adverbin kirjoitusasun kehitys.

Toista kehitysvaihetta edustavasta *wlos*-asusta on jonkin verran esiintymiä jo Rukouskirjan alkuosassa, mutta pääedustukseksi se tulee siis Rukouskirjan jälkiosassa ja samaa linjaa jatkavat liturgiset kirjat. Periaatteessa linja jatkuu myös Uudessa testamentissa, mutta ei suoraviivaisesti. Uuden testamentin jälkiosassa *wlos* on yleisedustuksena mutta alkuosassa on paljon ja melko tasaisesti esiintymiä asuista *wlgos*, *wlos* ja *vlos*. Näistä *vlos* edustaa kolmatta kehitysvaihetta ja uudistavaa linjaa. 1550-luvun teoksissa yleisedustuksena on odotuksenmukaisesti asu *vlos*, vaikka myös *wlos*-asua esiintyy teoksissa jonkin verran. Lisäksi Uuden testamentin alkuosassa ja Psalmtarissa tavataan kirjoitusasua *vlgos*, joka on jonkinlainen sekamuodoste, jossa on mahdollisesti paranneltu traditionaalista kirjoitusasua *wlgos*, mutta parantelu on kohdistunut vain ensimmäiseen kirjaimen ja unohtunut sanan sisältä.

4.2 Usko-kantaisten sanojen kirjoitusasu

Ulos-adverbin tapaan taajakäyttöinen on myös *usko*-kantaisten sanojen joukko. Niitä on Agricolan teoksissa yli 1600 ja erilaisia kirjoitusasuja neljä⁶. Esiintymien jakauma ilmenee taulukosta 4, ja kuvio 3 havainnollistaa kirjoitusasujen kehitystä. *Usko*-kantaisissa sanoissa huomio kiinnittyy alkukirjaimen merkinnän lisäksi myös sanansisäisen *k*-äänteen merkintään. Äänne edeltää takavokaalia, ja sitä on merkitty joko *c*- tai *k*-kirjaimella. *c*-kirjaimen käyttö pohjautuu latinaan, jossa takavokaalia edeltävää *k*:ta on merkitty

⁶ Kirjoitusasut *wsto* (II 159, 321; III 13, 73), *vskco* (II 159) ja *vssko* (II 661) ovat satunnaisia. Olen tulkinut ne kirjoitusvirheiksi. Ei ole mahdollista tietää, ovatko virheet käsikirjoituksen laatijan tekemiä vai kirjapainon latojan aiheuttamia, koska Agricolan teoksista on olemassa vain painetut kirjat, ei niiden käsikirjoituksia. On mahdollista, että virheet ovat olleet jo käsikirjoituksessa ja siirtyneet siitä ladelman tai että latoja on lukenut huolimattomasti käsikirjoitusta.

c-kirjaimella, ja k-kirjaimen käytölle on ollut mallina ruotsi tai saksa (Rapola 1933, 57). Erityisen paljon c-kirjainta on käytetty *k:n* merkkinä Rukouskirjassa, jossa monien tekstien lähde on latinankielinen (ks. lähteistä Gummerus 1941; 1947; 1955). Muissa teoksissa *usko*-sanoissa k-kirjain on enemmistönä. Raamatun tekstien taustalla on niin klassisia kuin germaanisista lähteitä, mutta varsinkin liturgisissa teoksissa, Käsikirjassa ja Messussa, ruotsinkieliset pohjatekstit ovat keskeisiä (esim. Häkkinen 2011, IX; 2013, 10), mikä on voinut vaikuttaa k-kirjaimen käyttöön kaikissa äänneasemissa.

Agricolan teosten k-kirjaimen käyttö *k*-äänteen merkkinä voi olla yhteydessä keskiaikaiseen käytäntöön. Kirjainta on käytetty keskiaikaisten asiakirjojen suomenkielisissä nimissä niin etu- kuin takavokaalin yhteydessä (Rapola 1933, 77), ja Koivusalon (1984, 32–42) mukaan Agricolan teoksissa sanat *kuningas* ja *kunta* on kirjoitettu yleensä k-kirjaimella ja tähän on mitä ilmeisimmin vaikuttanut lakikielen keskiaikainen kirjallinen traditio. Tästä traditiosta on viitteitä myös vanhoissa liturgisissa käsikirjoituksissa, joissa sanojen *kuningas* ja *kunta* alussa on yleensä k-kirjain. Agricolan teoksissa alkukirjaimen merkinnässä on kuitenkin vaihtelua esimerkiksi Isä meidän -rukouksessa ja uskontunnustuksessa, joista tiedetään olleen suomennoksia jo keskiajalla. Luulisi, että keskiaikainen käytäntö näkyisi juuri vanhimmissa suomennoksissa, mutta Koivusalo on todennut, etteivät kirjoitusasun piirteet voi siirtyä suullisessa traditiossa, ja vanhimmat uskonnolliset tekstit ovat välittyneet ennen kaikkea suullisesti. Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että k-kirjaimen käyttö takavokaalin edellä on sanakohtaista eikä koske kaikkia sanoja. (Koivusalo mts. 33–36.)

Onko k-kirjaimen käyttö *usko*-kantaissa sanoissa keskiaikaista perua ja edustavtko kirjoitusasut *wsko* ja *vsko* näin ollen vanhinta kerrostumaa? Se on mahdollista, mutta asiaa ei voi todistaa Agricolan teosten eikä edes aikalaiskäsikirjoitusten avulla. Agricolan teosten perusteella c-kirjaimen sisältävä asu *wsko* vaikuttaisi vanhimmalta, sillä muodossa *wskon* sana esiintyy uskontunnustuksessa niin Rukouskirjassa kuin Messussakin. *Usko*-kantaisten sanojen keskiaikaisesta kirjoitustavasta ei voi tehdä päätelmiä reformaatioaikaisten kirjoitusten pohjalta, mikä johtunee Koivusalon mainitsemasta syystä eli siitä, että vanhimmat suomennokset ovat eläneet pääosin suullisina. Kaksois-w:n ja c:n sisältämä kirjoitusasu vaikuttaa siinäkin mielessä traditionaalisimmalta, että Rapolan havainnon (1930, 409, 414; 1933, 63, 77) mukaan Agricolan teoksissa oli käynnissä kaksi yhtäaikaista ja osittain vastakkaista *k*-äänteen merkitsemiseen liittyvää muutosta: takavokaalin edellä *k*-äänteen merkiksi vakiinnutettiin latinalaistyyppisesti *c*⁷ mutta *sk*-äänneyhtymässä *k:n* merkiksi vakiintui k-kirjain. Jälkimmäinen muutos näkyy juuri *usko*-kantaisten sanojen kirjoitusasussa.

Aineistosta erottuu kolme kehitysvaihetta, joissa ensin pääedustuksena on *wsko*, sitten *wsko* ja lopuksi *vsko*. Traditionaalisin kirjoitusasu *wsko* on enemmistönä Rukouskirjan kummassakin osassa. Kirjoitusasusta on satunnaisia esiintymiä vielä Käsikirjassa ja Messussa ja runsaampi ryväs Uudessa testamentissa (etenkin Matteuksen evankeliumissa),

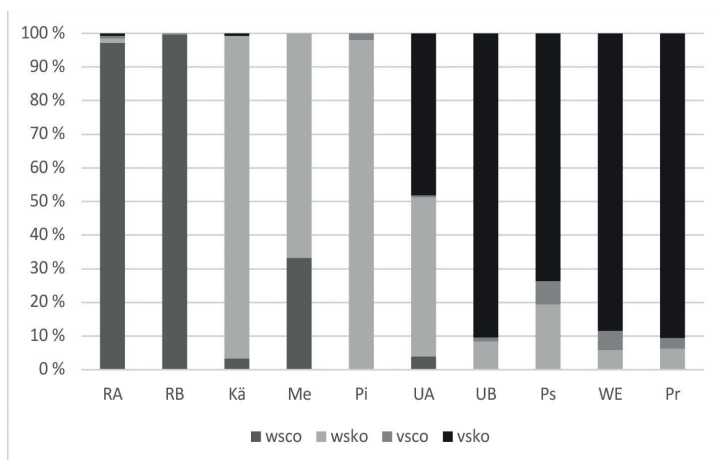
7 Käytäntö vakiintui pitkäksi aikaa kirjakieleen (Rapola 1933, 78).

Taulukko 4. Usko-kantaisten sanojen kirjoitusasun kehitys.

Asu	RA	RB	Kä	Me	Pi	UA	UB	Ps	WE	Pr	Yht.
<i>wsco</i>	135	239	5	6	–	14	1	–	–	–	400
%	97,1	99,6	3,4	33,3		3,9	0,2				24,5
<i>wsko</i>	2	–	142	12	51	168	44	11	3	2	435
%	1,4		95,9	66,7	98,1	47,3	8,2	19,3	5,8	6,3	26,7
<i>vsco</i>	1	1	–	–	1	2	6	4	3	1	19
%	0,75	0,4			1,9	0,6	1,1	7,0	5,8	3,1	1,2
<i>vsko</i>	1	–	1	–	–	171	487	42	46	29	777
%	0,75		0,7			48,2	90,5	73,7	88,4	90,6	47,6
Yht.	139	240	148	18	52	355	538	57	52	32	1631

mutta vähitellen se jää kokonaan käytöstä pois. Toinen kehitysvaihe tulee selvimmin esiin liturgisissa kirjoissa. Niissä pääedustuksena on kirjoitusasu *wsco*, jossa alkukirjaimena on edelleen w, mutta sanan sisällä on c:n asemesta k-kirjain. Liturgisissa kirjoissa on osia, joista on tarvittu suomennoksia jo keskiajalla, mutta liturgisissa teoksissa on myös osia, jotka on kirjoitettu vasta reformaatioajalla, ja nähdäkseni liturgisten kirjojen k-kirjaimen käyttö *usko*-kantaissa sanoissa ei ainakaan kaikilta osin palaudu keskiaikaan, vaan k-kirjaimen taustalla on *sk*-äänneyhtymän kirjoitustavan säännönmukaistaminen *sk*-kirjainyhdistelmäksi (ks. Rapola 1933, 77).

Edustusta *wsco* on myös Uudessa testamentissa, mutta se ei ole sen kummassakaan osassa enemmistönä, tosin alkuosassa *wsco*-asua ja seuraavaa kehitysvaihetta edustavaa *vsko*-asua esiintyy lähes yhtä paljon. Kaiken kaikkiaan Uudessa testamentissa on runsaasti variaatiota ja edustettuna on kaikkia neljää kirjoitusasua. Käsittelen Uuden testamentin käytäntöjä tarkemmin vielä luvussa 4.3.

Kuvio 3. Usko-kantaisten sanojen kirjoitusasun kehitys.

Uudesta testamentista, erityisesti sen jälkiosasta lähtien pääedustuksena on asu *vsko*, jossa alkukirjain on korvautunut uudistavaa linjaa edustavalla *v*:llä. Tämä on pääedustus myös 1550-luvun teoksissa. Niissä on lisäksi joitakin esimerkkejä jo edellä mainitusta asusta *wsko* ja myös asusta *vsco*. Psaltnin, Veisujen ja Profeettojen 16 *wsko*-esiintymästä 12 on reunahuomautuksissa ja summaarioissa eli lukujen alkuun sijoitetuissa tiivistelmissä. Esiintymät voivat viitata siihen, että vanhatestamentillisten teosten reuna- ja summaariotekstejä kirjoitettaessa on ollut vielä vallalla kirjoitusasu *wsko*. Toisaalta kirjoitusasu voi viitata siihen, että reunahuomautusten ja summaarioiden viimeistely ei ole ollut yhtä huolellista tai pyrkinyt samaan johdonmukaisuuteen kuin varsinaisten raamatunkirjoitusten viimeistely. Kirjoitusasua *vsco* voi pitää eräänlaisena traditionaalisesta ja uudistavasta asusta vaikutteita saaneena sekamuotona, joka on voinut kehittyä siten, että vanhahtavaa asua *wsko* on muokattu uudempaan muotoon muuttamalla alkukirjainta mutta sanansisäisen *k*:n merkintä on jäänyt ennalleen, ehkä unohtunut muuttaa. Lipsahduksiin viittaa se, että *vsco*-esiintymiä on hyvin vähän ja aivan satunnaisesti eri teksteissä.

Ulos-adverbin ja *usko*-kantaisten sanojen kirjoitusasun kehityksessä on yhtäläisyyksiä, sillä kummassakin tapauksessa *w*:n käyttö vähenee vähitellen. Uudessa testamentissa käytetään sanan alussa paljon sekä *w*:tä että *v*:tä, ja 1550-luvun julkaisuissa käyttöön on vakiintunut *v*-kirjain. Kehityksessä on kuitenkin selvä eroikin, joka ilmenee Rukouskirjan ja Uuden testamentin käytännöissä. *Usko*-kantailla sanoilla on sama pääedustus Rukouskirjan alku- ja jälkiosassa, mutta *ulos*-adverbin valtaedustus on erilainen Rukouskirjan alku- ja jälkiosassa. Eroa on myös siinä, että Uuden testamentin jälkiosa edustaa *usko*-kantaisten sanojen osalta uudistavaa linjaa, mutta *ulos*-adverbin osalta Uuden testamentin jälkiosassa on vallalla väistyvä linja.

4.3 *Usko*-kantaisten sanojen ja *ulos*-adverbin kirjoitusasu Uudessa testamentissa ja Piinassa

Tässä luvussa otan lähempään tarkasteluun Uuden testamentin, koska frekventtien sanojen moninaiset kirjoitusasut antavat Uuden testamentin ortografisista käytännöistä sekavan kuvan. Kahtiajako alku- ja jälkiosaan ei tunnu Uuden testamentin osalta riittävältä eikä välttämättä kuvaa parhaalla tavalla teoksen työstämistä. Otan lähempään tarkasteluun myös Piinan, joka koostuu Uuden testamentin teksteistä.

Luvuissa 4.1 ja 4.2 esitetyt kuviot 2 ja 3 havainnollistavat, että etenkin Uuden testamentin alkuosa on epäyhtenäinen ja että merkintätavoissa on paljon vaihtelua. Alkuosaan kuuluvat esipuheet, evankeliumit sekä Apostolien teot. Uuden testamentin synty- ja työstämisvaiheiden kannalta on tärkeää selvittää, miten vaihtelu ilmenee eri kirjoissa. Tätä tarkastelua varten esitän taulukot 5 ja 6. Niissä merkille pantavaa on, että peräkkäiset kirjat voivat olla frekventtien sanojen kirjoituksessa eri kannalla. Lisäksi frekventtien sanojen kirjoittamisessa traditionaalinen ja uudistava linja voivat mennä samassakin tekstissä ristiin, sillä esimerkiksi esipuheissa *usko*-kantaiset sanat on yleensä kirjoitettu uudistavan linjan mukaisesti asussa *vsko*, mutta *ulos*-adverbien kirjoitusasu noudattaa väistyvää asua *wlos*.

Taulukko 5. Ulos-adverbin kirjoitusasun kehitys Agricolan UT:n alkuosassa.

Asu	Ep	Mt	Mk 1-2	Mk 3-16	Lk 1-14	Lk 15-24	Jh	Ap	Yht.
<i>wlgos</i>	-	92	10	-	-	-	-	1	103
%		93,9	90,9					1,2	25,9
<i>wlos</i>	16	5	-	4	10	17	35	80	167
%	100	5,1		6,2	16,1	100	76,1	96,4	41,9
<i>vlgos</i>	-	1	1	4	-	-	-	-	6
%		1,0	9,1	6,2					1,5
<i>vlos</i>	-	-	-	57	52	-	11	2	122
%				87,6	83,9		23,9	2,4	30,7
Yht.	16	98	11	65	62	17	46	83	398

Taulukko 6. Usko-kantaisten sanojen kirjoitusasun kehitys Agricolan UT:n alkuosassa.

Asu	Ep	Mt	Mk 1-2	Mk 3-16	Lk 1-14	Lk 15-24	Jh	Ap	Yht.
<i>wSCO</i>	-	9	-	2	-	1	1	1	14
%		15,5		10,5		4,2	0,9	1,2	3,9
<i>wsko</i>	6	45	3	6	2	23	35	48	168
%	15,8	77,6	100	31,6	14,3	95,8	31,0	55,8	47,3
<i>vsco</i>	1	-	-	-	-	-	-	1	2
%	2,6							1,2	0,6
<i>vsko</i>	31	4	-	11	12	-	77	36	171
%	81,6	6,9		57,9	85,7		68,1	41,8	48,2
Yht.	38	58	3	19	14	24	113	86	355

Käsittelen ensin *ulos*-adverbin kirjoittamista. Traditionaalista kirjoitusasua *wlgos* esiintyy Matteuksen evankeliumissa ja Markuksen evankeliumin luvuissa 1 ja 2, joissa kirjoitusasu on enemmistönä. Markuksen evankeliumin luvusta 3 eteenpäin aina Luukkaan evankeliumin luvun 14 loppuun asti pääasiallisena kirjoitusasuna on uudistavaa linjaa edustava *vlos*. Luukkaan evankeliumin luvusta 15 eteenpäin Uuden testamentin alkuosan loppuun valtaedustuksena on traditionaalisen ja uudistavan linjan välimuoto *wlos*. Se on yksinomainen asu myös Uuden testamentin esipuheissa. Tästä syntyy ajatus, että tekstejä ei ole kirjoitettu ja viimeistelty samassa järjestyksessä kuin ne on painettu kirjaan, vaan esipuhe on viimeistelty samalla ja saman periaatteen mukaan kuin Luukkaan evankeliumin loppupuoli, Johanneksen evankeliumi ja Apostolien teot. Sama linja on valtaedustuksena myös Uuden testamentin jälkiosassa. Uudistavaa kirjoitusasua *vlos* esiintyy siis vain yhtenäisen jakson muodostavissa Markuksen evankeliumin luvuissa 3–16, Luukkaan evankeliumin luvuissa 1–14 ja satunnaisesti muualla (Jh, Ap, Rom, 1Kor, 2Kor, Gl, IIm). Uuden testamentin jälkiosassa ei ole lainkaan spirantillisia asuja *wlgos* ja *vlgos*.

Usko-kantaisten sanojen kirjoitusasuista ei piirry yhtä selväpiirteistä kuvaa, mutta näkyviin tulee, että tekstejä ei ole viimeistely siinä järjestyksessä kuin ne on kirjaan painettu ja että yhden kirjankaan viimeistely ei ole edennyt alusta loppuun johdonmukaisen periaatteen mukaisesti. Syntyy vaikutelma, että viimeistelytyöhön on osallistunut useita henkilöitä, jotka eivät ole noudattaneet yhtenäistä periaatetta (ks. kielellisistä piirteistä, jotka viittaavat siihen, että Agricolan teoksissa on eri tekijöiden tekstejä Häkkinen–Salonen–Toropainen 2019, 90–95). Sen sijaan Uuden testamentin jälkiosan viimeistelyssä yhtenäinen periaate on ollut: pyrkimyksenä on ollut kirjoittaa *usko*-kantaiset sanat asussa *vsko*. Aivan kaikissa kohdissa pyrkimys ei ole toteutunut, sillä teksteihin on jäänyt *wsko*-asua (ja muutama sekamuoto *vsco*), mutta kaikissa jälkiosan kirjoissa *vsko* on selvänä enemmistönä.

Vuonna 1549 julkaistu Piina on Jeesuksen kärsimyshistoriaa käsittelevä passioharmonia, ja se sisältää katkelmia evankeliumiteksteistä. Piinan syntyvaiheita kuvataan yleensä niin, että Uudesta testamentista on poimittu tarvittavat kohdat Piinaan (esim. Heininen 2007, 296). Tämä tulkinta johtunee siitä, että Piinassa on Uuden testamentin tekstejä, tekstit ovat usein täysin samoja ja Uusi testamentti oli ilmestynyt vuonna 1548. Sitä ei ole pohdittu, olisiko tekstikatkelmat voitu valmiin kirjan sijasta poimia Uuden testamentin käsikirjoituksesta. Sananalkuisen *u*-äänteen merkintä tarjoaa tällaisen tulkintamahdollisuuden, sillä Piina eroaa Uuden testamentin runsaasti varioivasta yleiskuvasta ja kytkeytyy merkintätavan perusteella selvästi muihin samana vuonna ilmestyneisiin liturgisiin kirjoihin, Käsikirjaan ja Messuun (vrt. kuviot 1a–c).

5 Yleisedustuksesta poikkeavat merkinnät

Miten on selitettävissä se, että sananalkuisen *u*:n merkintä ei ole täysin johdonmukaista, vaikka edellä kuvatun perusteella näyttää ilmeiseltä, että useimmissa Agricolan teoksissa on ollut selvä pyrkimys tiettyyn merkintätapaan? Onko ainoa selitys se, että reformaatioaikana suomen kielen ja monen muun kirjakielen ortografialle oli ominaista vaihtelu? Voidaanko yleisedustuksesta poikkeavia merkintätapoja tulkita jotenkin muuten? Tässä luvussa esitän erilaisia selitysvaihtoehtoja yleisedustuksesta poikkeaville merkintätavoille. Tarkastelu on kvalitatiivista, ja tarkastelun kohteena ovat yksittäiset esiintymät kontekstissaan.

Rukouskirjassa, Käsikirjassa, Messussa ja Piinassa sananalkuista *u*:ta on pääosin merkitty *w*-kirjaimella, ja *v*-kirjaimen osuus näissä teoksissa on parin prosentin luokkaa. Lukumääräisesti Rukouskirjassa on 12, Käsikirjassa 5, Messussa 2 ja Piinassa 3 *v*-alkuista esiintymää. 1550-luvun luvun teoksissa puolestaan *v*-alkuisuus on enemmistönä. Näissäkin teoksissa yleisempi edustus on helposti havaittavissa, mutta poikkeamia on suhteellisesti ja myös lukumääräisesti enemmän kuin Agricolan alkupään tuotannossa. Psaltrarissa poikkeamien osuus on lähes 30 prosenttia (113 esiintymää), Veisuissa noin 20 prosenttia (93) ja Profetoissa alle 7 prosenttia (10). Tarkastelen erityisesti näitä teoksia ja jätän ulkopuolelle Uuden testamentin, koska siinä on melko tasaisesti sekä *w*- että *v*-esiintymiä, eikä näin ollen ole koko teoksen tasolla osoitettavissa yleisedustusta ja poikkeamia.

Joissakin tapauksissa poikkeava kirjoitustapa on vieraiden kielten vaikutusta. Rukouskirjan kalenteriosassa on kolme latinankielistä erisnimeä, joiden alussa on iso V-kirjain (esim. *Vdalricus pijspa*, I 18; *Vrbanus*, I 70). Merkintä vastaa latinan kielen käytäntöä. Vieraan kielen vaikutuksena voinee pitää sitäkin, että *uhri-* ja *uhrata-*sanojen kirjoitusasu säilyi perinteisellä w-alkuisella kannalla vielä silloinkin, kun 1550-luvun teoksissa v-kirjain tuli w:tä yleisemmäksi. Agricolan teoksissa ja yleisemminkin vanhassa kirjjasuomessa *uhri-* ja *uhrata-*sanojen alkukirjaimena on käytetty w:tä tai v:tä (ks. kirjoitusasuista ja niiden kehityksestä Streng 1915). Agricolan teoksissa esiintyviä asuja ovat *wff i-*, *wffre-*, *wffra-*, *wfri-*, *wfra-*, *vffra-*, *vffre-* ja *vffra-*. Kirjoitusasuun on vaikuttanut ruotsi, josta sanat on suomeen lainattu. Kyse ei ole täysistä sitaattilainoista, sillä ruotsissa sanat on kirjoitettu asuissa *offer* : *offret* ja *offra* (SAOB). Suomessa on siis vaihdettu juuri sanojen alkuvokaali vastaamaan suomalaista ääntämistä. Sitaattilainamaisiksi kirjoitusasut kuitenkin tekee ruotsista omaksuttu sanansisäisen konsonantiston merkintä. Mahdollisesti juuri sanojen sitaattilainamaisuus on vaikuttanut siihen, että w-alkuiset asut säilyivät pitkään. *Uhri-* ja *uhrata-*sanoja on Agricolan teoksissa 267⁸, joista 236:ssa alkukirjaimena on w ja 31:ssä v. v:tä esiintyy kerran Veisuissa, seitsemän kertaa Uudessa testamentissa ja 23 kertaa Profeetoissa, jossa v-alkuiset kirjoitusasut ovat yleisempiä kuin w-alkuiset (6 kpl). Muissa Vanhan testamentin tekstejä sisältävissä teoksissa siis w-alkuiset asut ovat yleisempiä, vaikka muutoin v:stä oli tullut yleisempi sananalkuisen u:n merkki. Poikkeamien joukosta *uhri-* ja *uhrata-*tapausten osuus on suuri, 83 esiintymää.

Usein yleisedustuksesta poikkeava merkintätapa on siirtynyt tekstiin vanhasta käännöksestä. Tästä on paljon esimerkkejä Agricolan 1550-luvun teoksissa. Psalmeja oli ennen Psalttaria julkaistu Rukouskirjassa, ja myös joitakin Veisuihin sisältyviä Vanhan testamentin tekstejä oli julkaistu jo aikaisemmin. Toistamiseen julkaistuja sananalkuisen u-äänteen sisältäviä Vanhan testamentin kohtia on ainakin 138. Aiemmassa julkaisussa esiintynyt w on säilytetty 45 tapauksessa. Tavallisempaa on kuitenkin ollut w:n muuttaminen v:ksi uudistavan linjan mukaisesti. Näitä tapauksia on 63. Lisäksi on 30 tapausta, joissa vanhaa käännöstä on muutettu niin, että samassa kohdassa ei enää ole u-äänteellä alkavaa sanaa.

Vanhasta käännöksestä sellaisenaan periytyvä kirjoitusasu kertoo jotakin tekstien työstämistavasta: vanhoja käännöksiä on hyödynnetty uusissa teoksissa, eikä niitä välttämättä ole ortografian osalta uudistettu (vrt. Rapola 1933, 63). Psalttarissa aiemmasta julkaisusta periytyviä kohtia on erityisesti kirjan alkuosassa (ensimmäisessä kolmanneksessa 16 kpl, toisessa kolmanneksessa 7 kpl, viimeisessä kolmanneksessa ei lainkaan). Myös uudistettuja asuja (w > v) on Psalttarin alkuosassa, mutta muutettuja kohtia on enemmän Psalttarin jälkiosassa (ensimmäisessä kolmanneksessa 8 kpl, toisessa kolmanneksessa 5 kpl, viimeisessä kolmanneksessa 23 kpl). Veisuissa periytyviä kohtia on eniten Jesajan kirjan luvussa 49 (8 kpl). Veisuissa kuitenkin korostuu uudistava linja niin Jesajan

8 Olen laskenut mukaan vain yksittäiset *uhri-* ja *uhrata-*sanat. Kumpaakin esiintyy myös yhdyssanojen edusosina, mutta niissä u ei ole sananalkuinen, tosin niissäkin on yleensä käytetty w-kirjainta.

kirjan muissa luvuissa kuin muissakin Vanhan testamentin kirjoissa (2Ms luku 15, 4 kpl; 5Ms luku 32, 7 kpl).

Yleisedustuksesta poikkeavia kirjoitusasuja on Psalttarissa, Veisuissa ja Profeetoissa siis myös sellaisissa kohdissa, joita ei ole aiemmin julkaistu. Psalttarissa poikkeamia on paljon esipuheissa ja reunahuomautuksissa, mutta niissä on myös yleisedustuksen mukaisia merkintöjä⁹ varsinkin psalmista 50 alkaen. Varsinaiset psalmitekstit, joissa poikkeamia on, ovat pääosin Psalttarin alkupuolella. Vaikuttaa siltä, että suunnilleen psalmin 50 kohdalla sananalkuisen *u:n* merkitsemisen periaate muuttuu. Tähän psalmiin asti on *w:n* säilymätapauksia, ja *w:tä* on käytetty myös aiemmin julkaisemattomissa psalmeissa. Psalttarin loppuosassa on *v-kirjainta* puolestaan käytetty sekä aiemmin julkaisemattomissa psalmeissa että uudelleen julkaistuissa, ortografialtaan muokatuissa psalmeissa, ja *w-kirjainta* esiintyy vain lähinnä *uhri*-sanankirjaimena. Koska *w-kirjaimen* käyttöä on Psalttarin alkupuolella sekä varsinaisissa psalmiteksteissä että reuna- että summaario-teksteissä ja Psalttarin loppupuolella kaikissa teksteissä on pääosin *v-kirjainta*, vaikuttaa siltä, että psalmit ja niihin liittyvät muut tekstit on viimeistelty yhtä aikaa.

Vanhojen käännösten vaikutus voi näkyä myös yksittäisten tekstien merkintätavoissa. Tällaisesta käy esimerkiksi litanian, joka esiintyy sekä Rukouskirjassa että Messussa. Messukirjassa litanian jäljessä on lisäksi siihen liittyviä rukouksia. Litaniasa ja sitä seuraavissa rukouksissa on käytetty yleisedustuksesta poiketen *v-kirjainta* (*vscolisia*, I 864; *vlostuleuat*, III 144). Vastaavaa *v-kirjaimen* käyttöä on myös Westhin koodeksin litaniasa ja sitä seuraavissa rukouksissa. Tuntuu mahdolliselta ajatella, että Agricolalla on ollut käytössään litanian vanha käännös, josta kirjoitusasu on vaiivikkaa siirtynyt Rukouskirjaan ja Messuun.

6 Lopuksi

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten sananalkuista *u:ta* on merkitty Agricolan teoksissa ja onko merkinnässä eroja teosten välillä. Tutkimus osoitti, että teosten välisiä eroja on. Sananalkuisen *u:n* merkinnässä on tapahtunut selvä muutos vajaan vuosikymmenen kuluessa. Ero 1540-luvun alkupuolella julkaistun Rukouskirjan ja 1550-luvun teosten merkintätavoissa on niin selvä, että sitä ei voi pitää sattumana. Sananalkuisen *u:n* merkintätapaa on tarkoituksellisesti ja varsin järjestelmällisesti muutettu. Kehityksestä hahmottuu kaksi linjaa: traditionaalinen ja uudistava. Traditionaalisessa linjassa sananalkuinen *u* on merkitty *w-kirjaimella* ja uudistavassa linjassa *v-kirjaimella*.

Traditionaalista, väistyvää linjaa edustavat Rukouskirja ja vuonna 1549 ilmestyneet kolme liturgista teosta. Myös Uuden testamentin alkuosassa traditionaalinen *w-linja* on vielä enemmistönä, mutta merkintätapa ei ole yhtenäinen, ja *v-kirjaimen* käyttö onkin

⁹ Myös Veisujen ja Profeettojen aiemmin julkaisemattomien tekstien poikkeamatapauksista suurin osa on esipuheissa ja reunahuomautuksissa, mutta näissäkin teksteissä on myös yleisedustuksen mukaisia merkintöjä.

yleistynyt jo Uuden testamentin alkuosassa ja tullut vallitsevaksi kannaksi jälkiosassa. Uudistava, v-kirjaimen käyttöä suosiva linja vahvistuu vuosi vuodelta 1550-luvun vanhatestamentillisissa teoksissa. Muutoksen syynä on voinut olla pyrkimys selkiyttää sanan alussa esiintyvien v- ja w-kirjainten käyttöä niin, että sananalkuisena v on vokaalin merkki ja w konsonantin merkki. Muutokseen ovat voineet vaikuttaa – pienellä viiveellä – myös ruotsinkielinen Uusi testamentti (1526) ja kokoraamattu (1541), joissa v on sananalkuisen *u:n* ja w sananalkuisen *v:n* merkki.

Agricolan teosten väliset kielelliset erot ovat aiemmin tulleet esiin fonologisten, morfologisten ja syntaktisten tutkimusten yhteydessä. Tekemäni tutkimus osoittaa, että teosten välisiä eroja on mahdollista tutkia myös ortografiaan keskittyvän tutkimuksen avulla. Tarvitaan monipuolista tutkimusta, jotta voidaan pohtia teosten syntykysymyksiä: Oliko käytettävissä vanhoja käännöksiä? Miten tekstejä käännösvaiheen jälkeen muokattiin ja viimeisteltiin? Onko kaikki saman teoksen tekstit suomennettu samanaikaisesti, ja onko suomentamisjärjestys sama kuin tekstien järjestys teoksissa?

Sananalkuisen *u:n* merkinnän perusteella ja erityisesti yleisedustuksesta poikkeavien merkintätapojen avulla voidaan päätellä, että silloin kun Agricolalla tai hänen työryhmälään on ollut käytettävissään vanha käänнос, tekstin ortografiaa ei välttämättä ole muokattu ja uudistettu muun teoksen mukaiseksi, vaan vanha kirjoitustapa on säilytetty. Näin on esimerkiksi Psalmtarissa. Toinen tekstien työstämiseen liittyvä havainto koskee tiettyjä sekamuotoisia kirjoitusasuja (*vsco*, *vlgos*), joissa on piirteitä sekä traditionaalisesta että uudistavasta linjasta. Ne ovat voineet syntyä niin, että sanan kirjoitusasua on lähdetty tekstin viimeistelyvaiheessa muokkaamaan, mutta muokkaus on ulottunut vain sanan ensimmäiseen kirjaimen, ei koko sanaan.

Lähteet

- FINNO, JACOBUS 1583: *Yxi wähä Rucous Kiria*. Saatavissa <https://www.doria.fi/handle/10024/130277>
- 1988 [n. 1583]: *Virsi kirja*. Näköispainos. SKST 463. SKS.
- GUMMERUS, JAAKKO 1941, 1947, 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia XLIV: 1–3. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- HEININEN, SIMO 1999: *Mikael Agricola raamatunsuomentajana*. SKST 761. SKS.
- 2007: *Mikael Agricola. Elämä ja teokset*. Edita, Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA 2001: Millaista oli keskiajan suomi. Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.–13.8.2000 Tartu, Pars IV, 320–327. Tartu.
- (toim.) 2011: *Mikael Agricolan Käsikirja*. Wanhan suomen arkisto 4. Turun yliopisto.
- (toim.) 2013: *Mikael Agricolan Messu*. Wanhan suomen arkisto 7. Turun yliopisto.
- HÄKKINEN, KAISA – SALONEN, KIRSI – TOROPAINEN, TANJA 2019: Reformation, Mikael Agricola, and the Birth of the Finnish Literary Language. *Nordlit* 43, 87–101. <https://doi.org/10.7557/13.4961>
- Index Agricolaensis I–II*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 11. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1980.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1997: *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit*. Suomi 184. SKS.
- JUUSTEN, PAULUS 1978 [1575]: *Se Pyhä Messu*. Näköispainos. SKS.
- KIURU, SILVA 1992: Mikael Agricolan kielen puhekielisyysistä. *Fenno-ugrica Suecana* 11, 61–77.

- 1993: Agricolan imperatiivimuotojen vaihtelu. *Virittäjä* 97, 611–624.
- 1994: Agricolan ajan konditionaalimuotojen *i*:ttömät diftongit. *Virittäjä* 98, 588–595.
- KOIVUSALO, ESKO 1984: Mikael Agricola ja suomalainen lakikieli. *Sananjalka* 26, 31–44. <https://doi.org/10.30673/sja.86469>
- KOIVUSALO, ESKO – SUNI, HELENA 1988: Jälkitavujen vokaalienvälinen *h* Agricolan teosten kielessä. ESKO KOIVUSALO (toim.): *Mikael Agricolan kieli*, 111–132. Tietolipas 112. SKS.
- LEHIKONEN, LAILA – KIURU, SILVA 1993: *Kirjasuomen kehitys*. 3. painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- NIKKILÄ, OSMO 1980: *Mikael Agricolan teosten paikallissijojen loppuheitto*. Folia fennistica & linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 1.
- 1985: *Apokope und altes Schriftfinnisch. Zur Geschichte der i-Apokope des Finnischen*. Groningen.
- 1988: Agricolan kieli ja teokset loppuheiton valossa. ESKO KOIVUSALO (toim.): *Mikael Agricolan kieli*, 94–110. Tietolipas 112. SKS.
- 1994: *Loppuheitto ja vanha kirjasuomi. Suomen kielen i:n loppuheiton historiaa*. Opera fennistica & linguistica 8. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- RAPOLA, MARTTI 1930: Lisävalaisua Mikael Agricolan oikeinkirjoitus- ja äänneoppiin. *Virittäjä* 34, 407–419.
- 1933: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I. Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänneäsen kehitys*. SKST 197. SKS.
- SAOB = *Svenska Akademiens ordbok*. Saatavissa <https://www.saob.se/> [viitattu 30.3.2022].
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1977: *Itämerensuomalaisten kielten kieltoverbi I. Suomi*. SKST 333. SKS.
- 1988: Agricolan kieltolause. ESKO KOIVUSALO (toim.): *Mikael Agricolan kieli*, 69–93. Tietolipas 112. SKS.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- DE SMIT, MERLIJN 2011: The polypersonal passives of Old Finnish. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 34, 51–73.
- STRENG, H. J. 1915: Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakielissä. SKS.
- TARKIAINEN, VILJO – TARKIAINEN, KARI 1985: *Mikael Agricola. Suomen uskonpuhdistaja*. Otava, Helsinki.
- TELEMAN, ULF 2019: *Svensk ortografihistoria: Från 1200-tal till 1700-tal*. Annan version. Lund University.
- UUSITALO, HARRI 2016: Reformaatioajan suomenkielisten Isä meidän -rukousten suhteet toisiinsa ja lähdeteksteihin kielellisten erojen valossa. *Sananjalka* 58, 156–174. <https://doi.org/10.30673/sja.86750>
- Vanhan kirjasuomen korpus. Kotimaisten kielten keskuksen aineistopalvelu. Saatavissa https://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/vks_coll_rdf.xml [viitattu 29.3.2022].

Tanja Toro painen: The changes in the marking of the word-initial phoneme /u/ in the works of Mikael Agricola

The present study explores how the word-initial phoneme /u/ was marked in the works of Mikael Agricola (1544–1552). The aim is to discover whether this marking varies in his books, and if it does, in what way and how can the variation be explained. All 4,221 occurrences of word-initial /u/ were compiled. The phoneme is almost invariably marked with the letters v and w.

The findings reveal that the marking of the word-initial /u/ changed remarkably between the 1540s and the 1550s, and it seems that the change was intentional and systematic. Two different policies, traditional and reformatory, are outlined in this study. The traditional style was to use the letter w, while the reformatory style adopted a v.

The traditional policy is seen in Agricola's 1544 *Rucouskiria* ('Prayer Book') as well as in his *Käsi-kiria* ('Agenda'), *Messu* ('Missal') and *Pina* ('Passion') all from 1549. In the early sections of Agricola's New Testament (*Se Wsi Testamenti*, 1548), the traditional w-marking also dominates, however not being uniform at all, and towards its end the v-marking increases and becomes more frequent. Agricola's New Testament represents a period of an orthographical shift when both markings were used. The reformatory policy that favours the v-marking increased during the 1550s.

The present article shows that the marking of the word-initial /u/ is also studied by examining frequently occurring words, that is, lexemes with the stem *usko*- 'belief' and different forms of the adverb *ulos* 'out'. Both of these word families show a tendency where w-marking changes to v-marking. In the New Testament, however, the change is not so straightforward. This suggests that the texts were not finalised in the same order as they were printed or that there were several people editing the first part of the New Testament who did not have a uniform policy. For the latter part of the book, such a policy seems to have been put in place.

The study demonstrates that the variations found in Agricola's works can be examined not only by phonology, morphology and syntax but also considering their orthography.

Tanja Toropainen
tanja.toropainen@utu.fi
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
20014 Turun yliopisto

DUHA ELSAYED, HEIDI SALMI JA HARRI UUSITALO

A-infinitiivin translatiivi Mikael Agricolan teksteissä

1 Johdanto

Suomen kielen koko infinitiivi- ja partisiippimuotojen valikoima oli käytössä jo vanhimmissa suomeksi kirjoitetuissa teksteissä. Niiden käyttö ei kuitenkaan ollut kaikilta osin samanlaista kuin nykykielessä. Kääntäjät hakivat vastineita käännösten lähdekielten verbi-rakenteille Suomessa puhutun kielen tarjoamista mahdollisuuksista. Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista, että A-infinitiivin translatiivi (esim. *tehdäkse-*), joka on käsillä olevan artikkelin aiheena, on kaikissa murteissa harvinainen verbimuoto. Kirjoitettu yleiskieli on sille luontaisempi esiintymisympäristö. (Ikola–Palomäki–Koitto 1989, 313.)

Tarkoitusta ilmaiseva, hallitsevaan lauseeseen nähden adverbiaalinen asemassa oleva finaalityyppi, jonka A-infinitiivin translatiivi nykykielessä useimmiten muodostaa (P. Leino 2005, 194), on harvinainen varhaisissa raamatunkäännöksissä ja lakiteksteissä. Mikael Agricolan Uuden testamentin suomennoksessa tavataan vain kahdeksan esiintymää 35 000 saneen evankeliumeista ja Paavalin kirjeistä koostetussa otoksessa. Sitä mukaa kun kirjasuomi vakiintui, finaalityypin esiintymisfrekvenssi kuitenkin kasvoi nopeasti. Elias Lönnrot käyttää rakennetta suhteellisen paljon lakiteksteissään, jotka julkaistiin vuonna 1857, ja raamatunsuomennosten osalta sen käyttö yleistyi aina vuoden 1938 suomennokseen asti. Myös tekstilajin on havaittu vaikuttavan finaalityypin esiintymisfrekvenssiin siten, että oppineille suunnatuissa teksteissä rakennetta käytettiin vielä 1700-luvulla herkemmin kuin kansanvalistukseen tarkoitetuissa kirjoituksissa. (Elsayed–Nummila–Salmi–Uusitalo 2018, 32–40.)

Possessiivisuffiksillinen A-infinitiivin translatiivi on itämerensuomalaisten kielten piirissä muotona suomalaiskeskeinen. Sitä ei esiinny esimerkiksi suurimmassa osassa viron murteita. (Saukkonen 1965, 16–17; Remes 2009, 146.) Näyttää siltä, että vaikka A-infinitiivin translatiiviin perustuva, tarkoitusta ilmaiseva finaalityyppi oli jo Agricolla olemassa, rakenne suomessakin vakiintui ja löysi täyden muotonsa vasta kirjakielen kehityksen myötä. Se konventionaalistui jopa siinä määrin, että tuli nimetyksi yhdeksi

tarkoin muotokriteerein määritellyistä lauseenvastikkeista (esim. Ikola 1974; Wiik 1981). A-infinitiivin translatiivi näyttää - osin tietoisien ohjailun tuloksena - tulleen osaksi melko tarkoin säädeltyä muodon ja merkityksen yhdistelmää.

A-infinitiivin translatiivia on aiemmin tutkittu jonkin verran. Osmo Ikolan, Ulla Palomäen ja Anna-Kaisa Koiton (1989, 313–324) mukaan muoto on harvinaisempi murteissa kuin yleiskielessä. Leena Nieminen (1985, 27–133, 139) puolestaan on tarkastellut finaalirakennetta Matteuksen evankeliumin eri-ikäisissä suomennoksissa ja kuvaillut sen käyttöä hajanaiseksi. Pirkko Forsman Svensson (1992, 85–91) on tutkinut muotoa 1600-luvun lauseenvastikkeita käsittelevässä tutkimuksessaan. Hänen mukaansa muodon käyttöfrekvenssi sinänsä vastaa nyky-yleiskieltä, mutta finaalin käyttö on kuitenkin harvinaisempaa kuin nykyään. Sari Eskola (2002, 157–170) on tutkinut finaalirakenteen esiintymistä käännöskielessä. Hän esittää, että muoto on yleisempi käännöskielessä kuin supisuomessa. Eskolan aineistona on suomenkielisiä tekstejä, joilla on englannin- ja venäjänkielisiä lähdetekstejä, ja suomen finaalirakenne vastaa useimmiten englannin *to-* tai venäjän *čtoby-*infiniittirakennetta.

Eri aikakausia ja tekstilajeja vertailevan esityksen ovat finaalirakenteesta laatineet Duha Elsayed, Kirsi-Maria Nummila, Heidi Salmi ja Harri Uusitalo (2018). Heidän mukaansa finaalirakenne vaikuttaa erityisesti kirjakieliseltä rakenteelta, joskin sen alkuperä voi olla murteissa (mts. 44–46). Pentti Leino (2005) on tarkastellut A-infinitiivin translatiivin esiintymistä Agricolan ajoista nykykieleen. Hänen mukaansa rakenteen merkitys on ”haalistunut” siten, että tarkoituksellisen toiminnan lisäksi se nykykielessä ilmaisee hallitsevan lauseen finiittiverbin tarkoittamaa toimintaa myöhempää toimintaa tai tapahtumaa, mikä mahdollisesti johtuu ruotsin kielen vaikutuksesta.

Tämän tutkimuksen aineistona on Agricolan koko tuotanto, josta on Agricolan teosten morfosyntaktista tietokantaa hyödyntämällä haettu kaikki A-infinitiivin translatiivit. Niitä on yhteensä 204. Artikkelin lähtökohtana on se huomio, että Agricolan teosten A-infinitiivin translatiivin yhteys tarkoitusta ilmaisevaan finaalirakenteeseen on olemassa mutta vain osittainen. Tavoitteena on selvittää, millaisia konstruktioita tarkasteltava verbimuoto finaalisten konstruktioiden lisäksi muodostaa ja miten johdonmukaista sen käyttö on esimerkiksi suhteessa muihin infiniittisiin verbimuotoihin. Havaintoja tarkastellaan myös suhteessa käännösten lähdekielisiin vastineisiin.

2 A-infinitiivin translatiivi nykysuomessa

Nykysuomessa A-infinitiivin translatiivin tyypillisin tehtävä on tarkoituksen ilmaiseminen finaalirakenteessa (*hän säästää ostaakseen asunnon*). Siihen liittyy aina tekijään viittaava possessiivisuffiksi. Rakenteen finaalisuus perustuu translatiivisijaan, sillä A-infinitiivin perusmuoto ilmaisee tarkoitusta vain harvoin (kuitenkin esim. *vielä ei ole esittää uusia tuloksia*). (VISK § 493.) Prototyyppinen finaalirakenne on hallitsevan lauseen kanssa samasubjektinen. Lauseen finiittiverbillä ja A-infinitiivin translatiivilla ilmaistujen

tekojen välillä vallitsee kausaalinen suhde: edellinen edistää jälkimmäisen toteutumista tai on sen välttämätön ehto. (VISK § 513–514.)

Finaalirakenteen subjektin tarkoite on lähtökohtaisesti intentionaalinen olento, joka toimii agenttina hallitsevan lauseen finiittiverbin kuvaamassa prosessissa. Infinitiivilauseke osoittaa sen päämäärän, johon agentti toiminnallaan tähtää. Finiittiverbi ja A-infinitiivin translatiivi edustavat kahta eri prosessia, jotka ovat keskenään temporaalisessa (päämäärä tulee toiminnan jälkeen), intentionaalisessa (agentilla on tavoite, jota infinitiivi edustaa) ja kausaalisessa (ensimmäinen prosessi edistää toiseen pääsemistä) suhteessa. (P. Leino 2005, 196–203.)

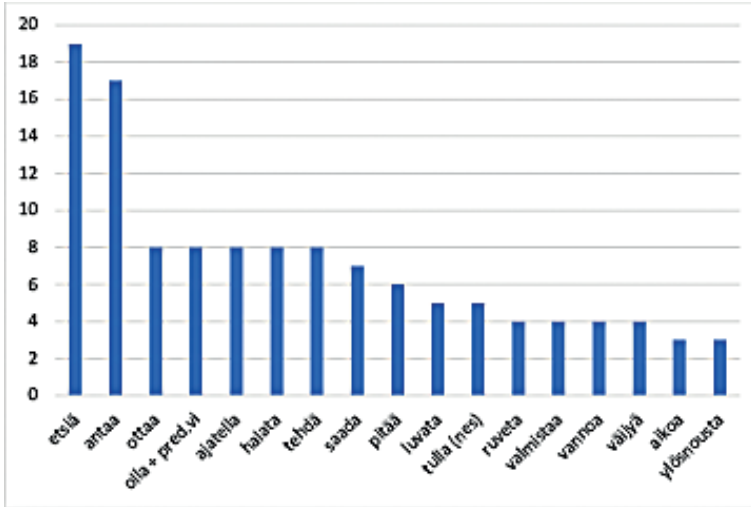
Kehityksensä aikana finaalirakenne on konstruktiona muuntunut ja jakautunut moneksi sellaisten esiintymiensä kautta, joissa joko intentionaalinen tai kausaalinen yhteys on hämärtynyt. Tästä on ollut seurauksena sellaisia ilmauksia kuin *pysyäkseen heleänä ja nuorekkaana iho kaipaa jatkuvaa hoitoa ja suojausta*, jossa subjektin tarkoitetta ei voida pitää intentionaalisena, tai *Artiola heräsi kolme päivää myöhemmin sairaalassa kuullakseen sokkiuutisen: et kävele enää koskaan*, jossa kahta prosessia yhdistää vain aikasuhte eli infiniitivirakenteen kuvaaman toiminnan myöhemmyys hallitsevassa lauseessa kuvattuun toimintaan nähden. (P. Leino 2005, 196–203.) A-infinitiivin translatiivin temporaalinen käyttö on suhteellisen nuorta, mutta se on luonnollista jatkoa finaalirakenteen liikeprosessia kuvaaville ilmauksille (P. Leino 2005, 224). Temporaalisen käytön mahdollistaa tyypillisesti subjektin tarkoitteen elottomuus (*Wienin EM-uinnit alkavat nyt vauhdikkailla pärskeillä päättyäkseen ensi sunnuntaina*) tai tilanne, jossa tapahtumien kulku kuvataan subjektin tarkoitteen näkökulmasta epäedulliseksi (*Edmonton meni jatkoon pudotakseen seuraavalla kierroksella Minnesotalle*) (VISK § 513).

A-infinitiivin translatiivia käytetään myös tekstiä kommentoivissa sanonnoissa (*toden sanoakseni en oikein pidä siitä*) ja vakiintuneissa verbiliitoissa (*se tulee jos on tullakseen*) (VISK § 493). Nämä ns. kvantum- ja fatum-rakenteet kuuluvat myös murteisiin, samoin kuin tyypit *ottaa tehdäkseen* tai *saada syödäkseen* (Ikola ym. 1989, 317–324), joista jälkimmäisessä pää- ja sivulauseen yhteinen objekti jätetään lausumatta.

3 A-infinitiivin translatiivin sisältävät rakenteet Agricolan teksteissä

Mikael Agricolan teoksissa A-infinitiivin translatiivi esiintyy 204 kertaa; 194 tapauksessa se määrittää hallitsevan lauseen finiittiverbiä. Erotukseen sisältyy seitsemän vajaata lausetta, kuten reunahuomautuksena olevat sananselitykset, ja kolme lauseadverbiaalia (*sinun nähdexes, minun nähhexeni, minun nähdhexeni*). Hallitsevissa lauseissa on 73 eri finiittiverbiä, joista useimmat esiintyvät vain kerran tai kahdesti. Vähintään kolme kertaa esiintyviä finiittiverbejä on selvästi suppeampi joukko (kuvio 1).

Kuviossa 1 mainituista yleisimmistä hallitsevan lauseen finiittiverbeistä tarkoitusta ilmaisevan A-infinitiivin translatiivin saavat aina tai lähes aina täydennykseksen *etsiä, antaa, ottaa, olla* + predikatiivi, *tehdä, saada, pitää, ruveta, valmistaa, väijyä* ja *ylesnosta*.

Kuvio 1. Yleisimmät hallitsevan lauseen finiittiverbit, joita A-infinitiivin translatiivi täydentää Agricolan teksteissä.

Tarkastelu osoittaa, että myös kerran tai kahdesti esiintyvät finiittiverbit (ne 56 verbiä, jotka eivät näy kuviossa 1), saavat tavallisesti A-infinitiivistä juuri finaalin täydennyksen¹. A-infinitiivin translatiivin finaalin käyttö näyttää jo Agricolalla olleen produktiivista: se on liittänyt monenlaisia, toisiinsa nähden erillisiä prosesseja ja tiloja keskenään kausaaliseen suhteeseen. Finaaliselle käytölle tyypillistä on se, että hallitsevan lauseen finiittiverbi ei modifioi A-infinitiivin translatiivilla merkityn verbin osoittaman toiminnan laatua. Tämä erottaa sen esimerkiksi aspektuaalisesta tai modaalisesta käytöstä.

A-infinitiivin finaalista käyttöä edustavat esimerkit 1–7, joissa päälauseen verbeinä ovat *ottaa*, *olla*, *tehdä*, *pitää*, *valmistaa*, *vaijyä* ja *ylesnosta*. Verbeihin *tehdä*, *pitää* 'säilyttää' ja *valmistaa* liittyy pakollisena määritteenä nomini, joka voi olla objekti (*teitte kuvia kumartaaksenne*), muodollinen objekti (*teet sijan käydäkseni*) tai ei-objektinsijainen määrite (*teet kasteen pyhäksi vedeksi*). Näissä tapauksissa A-infinitiivin translatiivi täydentää finiittiverbin ja tämän pakollisen nominilauseenjäsenen muodostamaa konstituenttia.

Esimerkin 1 finiittiverbi ja A-infinitiivin translatiivilla merkitty täydennys edustavat kahta erillistä toimintaa, viran vastaan ottamista ja evankeliumin todistamista, jotka liittyvät yhteen intentionaalisuuden, kausaalisuuden ja ajallisen peräkkäisyyden sitein ja edustavat siksi selkeää finaalista tulkintaa. Avainverbit *ottaa* ja *todistaa* saavat kumpikin oman objektinsa.

- (1) Senpäle ette mine teutteisin minun Jooxonin ilolla / ia sen Wirghan ionga mine **ottanut olen** Herralda Jesuselda / **todhistaxen** Euangeliumi Jumalan

1 Tästä on neljä poikkeusta: *katsoa himoitaksens, älä pelkää ottaakses, riemuuta juostaksens, on säädetty tehdäkses*.

armoista. (Ap-20:24 / ut1548-369)²

Esimerkin 2 konstruktio, jossa hallitsevan lauseen predikaattina on *olla* + predikatiivi ja jossa arvioidaan, onko hallitsevan lauseen subjektin tarkoitteella päämäärän saavuttamisen kannalta riittävästi nimettyä ominaisuutta, liittyy kaksi erillistä tilaa kausaaliseen suhteeseen ilman, että ne asettuisivat ajassa peräkkäin. Tyyppiä on pidetty nuorena (P. Leino 2005, 196-197), mutta jo Agricolan teksteissä on kahdeksan kyseisen tyyppin esiintymää.

- (2) Sille ette sinun autia / häuitetty / ia turmeldu Maas / pite silloin **ahdhas oleman** / sinun **asuaxes**. (Jes-49:19 / messu1549-119)

Finiittiverbi *tehdä* kantaa muuttamisen merkitystä esimerkissä 3. Avainverbit *tehdä* ja *pestä* ilmaisevat kahta erillistä, toisiinsa finaalisessa seuraussuhteessa olevaa tekoa.

- (3) Sine **teet** casten pyhexi wedhex sielut **pestäxes** – – (rk1544-408)

Esimerkin 4 infiniittinen rakenne hahmottuu merkitykseltään finaaliseksi, mutta A-infinitiivin translatiivi voidaan tässä yhteydessä hahmottaa myös objektina olevan substantiivin (*tapa*) täydennyksenä.

- (4) Senteden ette he **pidit** ydhen. mucalaisen taua / paitzi Moisesen / Jumalata **paluellaxens**. (704-reun2)

Päälauseen finiittiverbi ja A-infinitiivin translatiivi ilmaisevat kahta eri prosessia myös esimerkissä 5. Prototyypin finaalarakenteen täydentää niiden yhteinen subjekti.

- (5) Testes nyt kyllä näet / Ettei se mwta ole quin wiettelys / iota mwtomat opetauat / ette Inhimisen pite itzens **walmistaman** omilla töillens Armon **sadhaxens**. (ut1548-400)

Esimerkin 6 A-infinitiivin translatiivi ilmaisee subjektipersoonan intentiota, tapahtuman myöhemmyyttä ja tarkoituksellisuutta mitä selvemmin. Avainverbeillä (*väijyä*, *tappaa*) ilmaistu tekeminen kohdistuu samaan tarkoitteeseen (*hän*). Myös esimerkin 7 finiittisellä liikeverbillä (*ylesnousta*) ilmaistu toiminta edistää infiniitivillä (*armahtaa*) ilmaistun, myöhemmän toiminnan toteutumista ja täyttää näin finaalisin ilmauksen tunnusmerkit.

- (6) Ja **wäghyit** hende **tappaxens** tielle. (Ap-25:4 / ut1548-382)
- (7) SEnteden odhottapi HERRA / ette henen pite teille oleman Armolisen / ia on **ylesnosnut** teite **armactaxens**. (Jes-30:18 / weisut1551-478)

2 Artikkelin esimerkeissä lähdeviitteinä ovat Mikael Agricolan teosten morfosyntaktisen korpuksen lähdeviitteet, joissa näkyy esimerkin sijainti Agricolan teoksissa ja raamatunsuomennosten osalta myös raamatunkohta. Korpus on käytettävissä Korp-tietokannassa. Vanhan kirjasuomen sanojen semantiikkaa, joka poikkeaa osin nykyisestä, sekä esiintymäkonteksteja voi tarkastella myös *Vanhan kirjasuomen sanakirjasta* (VKS).

Aineistosta käy ilmi, että tarkasteltavissa Agricolan konstruktioissa hallitsevan verbin ja finaalisen A-infinitiivin translatiivin ilmaisema toiminta kohdistuu usein samaan tarkoitteeseen, kuten ilmauksessa *annan ruokaa syödäksesi*, jossa sekä antaminen ja syöminen kohdistuvat samaan konstituenttiin (*ruoka*). Finaaliseen A-infinitiiviin liittyvä omistusliite voi olla hallitsevan lauseen subjektiin nähden eriviitteinen, kuten tyyppissä *avaan oven tullaksesi*, jossa avaa ja tulija ovat kaksi eri henkilöä. Nämä edustukset ovat väistyneet nykykielestä lähes kokonaan (P. Leino 2005, 195). ”Samaobjektisten” ja ”erisubjektisten” finaaliirakenteiden osuus hallitsevan lauseen eri finiittiverbien aineistossa esitetään taulukossa 1. Taulukon objektien kokonaismäärä vaihtelee, koska osa lauseista on intransitiivisia.³

Taulukko 1. Hallitsevan lauseen finiittiverbin ja finaalisen A-infinitiivin translatiivin yhteiset objektit sekä hallitsevan lauseen subjektin ja omistusliitteen eriviitteisyys yleisimpien finiittiverbien aineistossa.

HALLITSEVAN LAUSEEN FINIITTIVERBI	YHTEINEN OBJEKTI A-INFINIITTIIVIN TRANSLATIIVIN KANSSA	SUBJEKTI JA INFINIITTIIVIN OMISTUSLIITE ERIVIITTEISET
<i>etsiä</i>	15/19	0/19
<i>antaa</i>	14/15	14/17
<i>ottaa</i>	1/7	0/8
<i>olla + predikatiivi</i>		4/8
<i>tehdä</i>	1/7	2/8
<i>saada</i>	4/4	0/7
<i>pitää</i>	0/5	0/6
<i>ruveta</i>		0/4
<i>valmistaa</i>	2/4	2/4
<i>väijyä</i>	3/3	0/4
<i>ylesnousta</i>		0/3

Huomio kiinnittyy hallitsevan lauseen *etsiä*-, *antaa*- ja *saada*-verbien ja A-infinitiivin translatiivin lähes yksinomaiseen samaobjektisuuteen sekä *antaa*-finiittiverbin ja sitä täydentävän A-infinitiivin translatiivin erisubjektisuuteen.⁴ Finaalisen täydennyksen saavat verbit *etsiä*, *antaa* ja *saada*, merkitykseltään nykyisestä poikkeava *ruveta* ’tarttua’, ei-finaalisen täydennyksen saavat *ajatella*, *halata* ’haluta’, *luvata*, nesessiivinen *tulla* sekä verbit *vannoa* ja *aikoa* muodostavat verbiryppään, jonka täydennyksiä seuraavassa

3 Transitiivisuus ja intransitiivisuus on tässä yhteydessä ymmärrettävä laajasti: objektia muistuttava konstituentti voi olla myös muodollinen sanaliiton osa (*teet minulle sijan käydäkseni*) tai esimerkiksi refleksiivipronomini (*ihmisen pitää itsensä valmistaman armon saadaksensa*).

4 *Väijyä* rinnastuu verbiin *etsiä*: kaikki tapaukset ovat versioita ilmauksesta ”etsiä jotakuta tappaakseen”.

kokonaiskuvan vuoksi tarkastellaan alkuperäistä A-infinitiivin translatiiviotantaa laajemmin. Tämä saattaa auttaa hahmottamaan sitä, minkälaisissa tapauksissa rakenteeseen on valikoitunut A-infinitiivin translatiivi.

4 A-infinitiivin translatiivin saavat finiittiverbit ja niiden muut täydennykset Agricolan teksteissä

Luvussa 3 selvitettiin ne kymmenen päälauseen finiittiverbiä, joiden yhteydessä A-infinitiiviä käytetään nykykielestä poikkeavalla tavalla. Tässä luvussa kartoitetaan niitä rakenteita, joissa näiden finiittiverbinä esiintyvien lekseemien täydennyksenä on A-infinitiivin translatiivi tai jokin muu infiniittinen verbimuoto.

Tarkasteltavilla kymmenellä verbillä (*etsiä, antaa, saada, ajatella, halata, luvata, tulla, ruveta, vanhoa ja aikoa*) on Agricolan teoksissa hyvin erilaisia esiintymismääriä. Tutkimuksen hallittavuuden vuoksi runsaslukuisesti esiintyvistä finiittiverbeistä on poimittu otanta, joka sisältää kunkin verbin osalta 50 sellaista esiintymää, joissa täydennyksenä on jokin muu infiniittinen muoto kuin A-infinitiivin translatiivi. Näitä muotoja ovat A-infinitiivin perusmuoto, MA-infinitiivin illatiivi ja instruktiivi, E-infinitiivin instruktiivi ja infiniittinen *-vAn*-muoto (muodoista tarkemmin VISK § 120, 121, 123 ja 493).

4.1 Finaalinen ja permissiivinen antaa

Tarkasteltavat Agricolan *antaa*-verbit toimivat finaalisessa ja permissiivisessä funktiossa, sillä hallitsevan lauseen finiittiverbi *antaa* tekee mahdolliseksi tulkita infiniitivillä ilmaistu toiminta mahdollistetuksi tai luvalliseksi. Jaettu objekti on yleinen *antaa*-verbin ja A-infinitiivin translatiivin muodostamissa verbiketjuissa. Esimerkissä 8 *sappi* ja *etikka* ovat sekä finiittiverbin että infiniitin objekti. *Antaa*-verbin subjekti (*he*) ja siihen liittyvän A-infinitiivin translatiivin omistusliite (yksikön ensimmäisen persoonan *-ni*) eivät ole samaviitteisiä, kuten eivät yleensäkään. Antamiseen tarvitaan saaja, joka usein on myös tavoitteena olevan toiminnan suorittaja.

- (8) Ja he **annoit** minulle Sappe **södhaxeni** / ia Eticata **iodhaxeni** / minun swrimas Janosani. (Ps. 69:23 / psal1551-308)

Antaa-verbin täydennyksenä A-infinitiivin perusmuoto on hyvin yleinen. Muista kuin A-infinitiivin translatiivin sisältävistä tapauksista valtaosassa (47/50) on A-infinitiivin perusmuoto⁵ (esim. 9). Nämä rakenteet ovat permissiivejä, ts. infiniitivillä ilmaistaan tarkoituksen sijaan lupaa tai sallimista. *Antaa* on kautta aikojen ollut yleisin ja tyypillisin permissiiviverbi. (VISK § 502; J. Leino 2003, 34.) Lupaa tai sallimista ilmaisevien permissiivirakenteiden lisäksi Agricolalla yleinen on toimeksi antamista tai alulle panemista

5 Muodot voivat olla joko aktiivissa tai passiivissa. Passiivimuoto puuttuu nyky-yleiskielestä, mutta sitä tavataan murteissa. Ks. tarkemmin J. Leino 2005. Passiivimuoto esiintyy esimerkissä 10.

ilmaiseva konstruktio (vrt. J. Leino 2003, 164–168), jota edustaa esimerkki 10. Rakenne on yleinen myös 1600-luvun saarnoissa ja asetusteksteissä (Forsman Svensson 1992, 69). Finaalisten ja permissiivisten tapausten lisäksi on kolme esiintymää, jotka ovat muotoa *antaa* + MA-infinitiivin illatiivi (esim. 11). Näissä tapauksissa objekti annetaan jotain tarkoitusta varten, ja esimerkin 11 ilmauksessa tavoiteltaneen finaalista merkitystä.

- (9) Mutta ios se wskomatoim itzense eroitta / nin **anna** henen **eroitta**. / (1Kor-7:15 / ut1548-471)
- (10) Ja nin **andoi** hen heite **castetta** HERRAN nimeen. (Ap-10:48 / ut1548-343)
- (11) Ei senteden / ettei meille se wäki olisi / Waan ette me itzem Esicuuaxi teille **annaisime** / meite **tauoittaman**. (2Tss-3:9 / ut1548-574)

Finaalisella ja permissiivisellä konstruktiolla on historiallinen yhteys (J. Leino 2003, 282–285), mikä Agricolan kielessä näkyy siten, että merkityksen tasolla ero on häilyvä. Jaakko Leinon (mts. 147; 260–261) mukaan permissiivirakenne oli vielä vuoden 1642 Bibliassakin vakiintumattomassa tilassa ja esimerkiksi translatiivisijaista A-infinitiiviä käytettiin sen osana edelleen.

4.2 Ajattelemisen ja puhumisen verbit ajatella, luvata ja vannoa

Päälauseessa finiittisinä käytetyt ajattelemista ja puhumista ilmaisevat verbit *ajatella*, *luvata* ja *vannoa* pakottavat tulkitsemaan infinitiivin merkitykseltään referatiiviseksi, kuten esimerkit 12–14 osoittavat. (Referatiivisesta rakenteesta tarkemmin ks. VISK § 538.)

- (12) HERRA **aiatteli haiottaxens** Tytteren Zionin mwrit. (Vlt-2:8 / weisut1551-569)
- (13) Ja sine olet meiden wäkeue / caikiwaldias / eleue Jumala ia HERRA / sine ioca **lupasit** meiden **ottaxens** ydhexi rumihixi. (rk1544-783)
- (14) Ja HERRAN pite tekemen / ette sinulla pite yldekyllä oleman caikinaiasis tauarois Sinun Rumijs hedhelmest / Sinun Carias Hedhelmest / Sinun Pellos hedhelmest sen Maan päle / ionga HERRA **on wannonut** sinun Isilles sinulle **andaxens**. (5Ms-28:11 / prop1552-783)

Agricolalla myös A-infinitiivin perusmuoto kuuluu *ajatella*-verbin täydennyksiin (esim. 15). Esiintymiä on 11. Nämäkin rakenteet ovat semanttisesti referatiivisen rakenteen kaltaisia. Yksi esiintymä on muotoa *ajatella* + referatiivinen infiniittinen *-vAn*-muoto (esim. 16), jossa subjekti ja infinitiivin omistusliite ovat samaviitteiset.

- (15) Sille ilma' sinun armos iodhatusta / emme me miteke' hyue woij **aijatelä puhu** / eli **tehdhä**. (rk1544-649)
- (16) – – se on / Ette hen aina on riemuisans / **eike** coskan **aiattele** Colemans päle / eli **coleua's** – – (280-reun1)

Luvata-verbillä on A-infinitiivin translatiivin lisäksi myös muita täydennyksiä. A-infinitiivin perusmuotoon liittyneenä se muodostaa permissiivirakenteen (4 esiintymää, esim. 17), infiniittisen *-vAn*-muodon kanssa referatiivirakenteen (2 esiintymää, esim. 18), jossa subjekti ja infinitiivi ovat eriviitteiset. Yksi permissiivirakenteen esiintymä on muotoa *luvata* + MA-infinitiivin instruktiivi (esim. 19).

- (17) Ja he ihastuit / ia **lupasit** henelle Raha **anda**. (Lk-22:5 / ut1548-232)
- (18) Ja Seurakunnas hen tedhellepite / Mutta ne Jumalattomat / ne patuneet Opettaiat / ia Seurakunnans Wiholiset / hen cadhotuxeen whkapi / waan Seurakunnan hen **lupapi** pysyueisen **oleuan**. (Ps-75:0 / psal1551-318)
- (19) Lopus hen Canssans lohutta ia **lupapi** sen Fangiuxen **lackaman**. Ette he wimein Christusen cautta wapadhetut iloitzeman pite. (Hab-4:0 / weisut1551-699)

Ajatella ja *luvata* osallistuvat aineistossa lisäksi yhteensä 9 kertaa ajalle tyypilliseen uskonnollisen kielen idiomiin, jossa infiniittisenä konstituenttina on E-infinitiivin instruktiivi. *Ajatella sanoen* (esim. 20) tavataan kahdeksan kertaa, *luvata uhaten* (esim. 21) yhden kerran. 1600-luvun saarnoille tyypillisestä rakenteesta on kirjoittanut Pirkko Forsman Svensson (1992, 94; ks. myös Vvks 37.2.2.1 ja 39.7.2.1). Kuten nykykielessäkin, E-infinitiivin instruktiivilla ilmaistava tekeminen kuvaa jo Agricolan aineistossa tekemisen tapaa ('lupasi uhkaavaan sävyyn'), mutta useissa tapauksissa merkityselementeistä on jäljellä vain samanaikaisuus ('ajatteli ja sanoi'), ja semanttisesti verbien välillä vallitsee rinnastus- eikä alistussuhde.

- (20) Ja he **ajattelit** sinne ia tenne / **sanoden** keskenens – – (Mk-8:16 / ut1548-132)
- (21) Senteden Jumala cochta **lupasi whckaten** / Ette waimosta piti sen Siemenen syndymen / ioca Perkelen caualuxen pidheis caualuxella / ia senkin oikiudhella / aiallans ylitzewoittaman. (ut1548-009)

Vannoa-verbillä ei ole Agricolan teksteissä muita täydennyksiä A-infinitiivin translatiivin ohella.

4.3 Aspektuaalis-modaaliset verbit halata, aikoa ja nessesivinen tulla

Osa A-infinitiivin translatiivilla järjestyvistä verbeistä on aspektuaalis-modaalisia. *Halata* 'haluta' voi Agricolalla saada infinitiivitäydennykseen A-infinitiivin translatiivin (esim. 22), samoin *aikoa* (esim. 23) ja nessesivinen *tulla* (esim. 24).

- (22) Coska nyt Herodes näki Jesusen / ihastui hen sangen. Sille ette hen io cauan **halasi** hende **nädhxens**. (Lk-23:8 / pina1549-174)
- (23) MIne olen **aigoinut** / waarin **ottaxeni** / eten mine synditee minun Kieleni cansa. (Ps-39:2 / psal1551-266)

- (24) Mutta ios iocu lwle henens iotakin tieteuon / ei hen wiele miten tiedhä / quin henen **tule tietexens**. (1Kor-8:2 / ut1548-473)

Toisaalta myös tyyppiä *halata* + A-infinitiivin perusmuoto löytyy Agricolalta (10 esiintymää, esim. 25), eikä se merkitykseltään tunnu poikkeavan translatiivivariantista. Perusmuoto on tavallinen edustus (47/50) myös *tulla*-nesessiivirakenteessa (esim. 26). A-infinitiivin perusmuotoon rinnastettu MA-infinitiivin instruktiivi esiintyy tässä asemassa vain kolmesti (esim. 27) ja on ilmeisesti *pitää*-verbillisen nesessiivirakenteen analogiaa (Agricolan kielen *pitää*-verbistä ks. Elsayed 2017).

- (25) Sille sinun Paluelias **halaiauat** site **raketta** / ia näkisit sen kernasti / ette henen Kiuens ia Calkins walmijt olisit. (Ps-102:15 / psal1551-359)
- (26) Mwtoin **tulis** teiden Mailmasta **poispaeta**. (1Kor-5:10 / ut1548-468)
- (27) Ette Christusen **tuli kerssie** ia **ylesnouseman** Coolleista. (Ap-17:3 / ut1548-360)

Aikoa-verbiin liittyy viisi kertaa A-infinitiivin perusmuoto (esim. 28) eikä infinitiivin vaihtelu näytä tuottavan merkityseroja.

- (28) Coska nämet toimitetut olit / nin Pauali **aikoi** Hengese Macedonian ia Achaian **lepitzewaelta** Jerusalemin. (Ap-19:21 / ut1548-366)

4.4 Semanttisesti muuttuneet verbit etsiä, saada ja ruveta

Etsiä on Agricolalla *antaa*-verbin ohella toinen jaettava objektia suosiva finiittiverbi. Esi-merkissä 29 *jota* on se konstituentti, jonka tarkoite on sekä etsimisen että tappamisen kohteena. *Etsiä*-verbin subjekti ja siihen liittyvän A-infinitiivin translatiivin omistusliite ovat lähes aina samaviitteisiä, mikä on luontevaa, koska etsiminen tarkoittaa subjektin tarkoitteen pyrkimystä, jonka tarkoitus kerrotaan finaalisella infinitiivillä. Aineiston 19 esiintymästä 14:ssä etsittävä on ihminen (esim. 29), kolmessa objektina on mahdollisuutta tarkoittava *tila* (esim. 30). Käsitteellisempi pyrkimys on etsimisen kohteena vain kahdessa tapauksessa (esim. 31). Subjektipersoonat eivät konkreettisesti etsi sielua, vaan yrittämisen merkitys on noussut konkreettisen etsimisen merkityksen ohi.

- (29) Eikö teme se ole iota he **etzit tappaxens**? (Jh-7:25 / ut1548-266)
- (30) Ja sijte aigasta **etzi** he tila hende **pettexens** heille ilman tohuta. (Lk-22:6 / pina1549-155)
- (31) Mutta he **etziuet cadhottaxens** minun Sieluani / heiden teuty Maan ala menne. (Ps-63:10 / psal1551-298)

Kuudessa tapauksessa *etsiä*-verbin täydennys on A-infinitiivin perusmuoto. *Etsiä*-verbi tarkoittaa näissä tapauksissa konkreettisen hakemisen sijaan yrittämistä, johonkin pyrkimistä tai mahdollisuuden etsimistä, kuten esimerkki 32 osoittaa.

- (32) Sille ettei he ymmerdhe site Wanhurskautta ioca Jumalan edes kelpa / waan **etziuet** oma Wanhurskauttans **ylesoijenda**. (Rom-10:3 / ut1548-441)

Myös *saada* ja *ruveta* kuuluvat nykykielen näkökulmasta aspektuaalis-modaalisten verbien ryhmään, mutta Agricolan kielessä A-infinitiivin translatiiviin liittyneinä ne muodostavat merkitykseltään finaalisin konstruktion, jossa niiden merkitys on tulkitettava konkreettiseksi. Erityisesti tämä näkyy esimerkissä 34, jossa *ruveta* + illatiivi *käteens* esiintyy tarttumisen merkityksessä. Esimerkeissä 33 ja 34 finaalin tulkinta syntyy, kun hallitsevan lauseen finiittiverbillä ja sivulauseen infiniitivillä ilmaistu toiminta on tulkitettava toisistaan erillisiksi, kausaalisessa suhteessa oleviksi tapahtumiksi. Esimerkin 33 *tie* on mahdollisuuden metafora, samoin kuin *tila* aiemmin esimerkissä 30.

- (33) – – aina pydhen minun Rucouxesani / Ette mine iollangi madhaisin **saadha** (ios Jumala tachtu) onneliseni Tien **tullaxen** teiden tygen. (Rom-1:10 / ut1548-419)
- (34) Ei sen Testamentin ielkin ioga mine tein heide Isillens sille peiuelle coska mine **rupeisin** heiden Kätens / heite **wloswiedexeni** Egiptin Maalda. [Heb-8:9 / ut1548-643]

Muista *saada*-verbirakenteista valtaosa (49/50 esiintymää) on muotoa *saada* + A-infinitiivin perusmuoto (esim. 35). Modaalinen verbi *saada* ilmaisee asiointilan mahdollisuutta (VISK § 1562). Lisäksi on yksi esiintymä, joka on muotoa *saada* (+ objekti) + MA-infinitiivin illatiivi (esim. 36); siinä *saada*-verbi ei ole modaaliverbin asemassa. Näyttää siltä, että verbit ovat vaatineet ilmipantua objektia, ja *voima* on mahdollisuuden metafora samoin kuin *tila* ja *tie* esimerkeissä 30 ja 33.

- (35) Coska hen sis sinne tuli / ia **sai nädhe** Jumalan armon / ihastui hen / ia neuuoi caikia / Ette he wahwalla sydhemelle pysysit HERRASA. (Ap-11:23 / ut1548-344)
- (36) Uskon cautta mös Saara woima' **sai sijttemen** / ia synnytti ylitze henen Iiens Aian – – (Heb-11:11 / ut1548-649)

Ryhtymisen ja alkamisen merkityksessä *ruveta*-verbi (50 esiintymää) saa säännöllisesti täydennyksekseen MA-infinitiivin illatiivin (esim. 37). *Ruveta*-verbin yhteydessä A-infinitiivin translatiivi ilmaisee finaalisuutta.

- (37) Nin he caiki wircosit / Ja **rupeisit** he mös **sömen**. (Ap-27:36 / ut1548-390)

4.5 Yhteenvetoa

A-infinitiivin translatiivi on tarkastelluista kymmenestä verbistä hallitsevan lauseen finiittiverbin yksinomaisena täydennyksenä vain *vannoa*-verbillä. Valinta perus- ja translatiivimuotoisen A-infinitiivin välillä tuottaa selvimmän merkityseron *antaa*-verbin tapauksessa, jossa A-infinitiivin perusmuodon sisältämä rakenne hahmottuu permissiiviseksi jo Agricolalla, kun taas A-infinitiivin translatiivia käytettäessä finaalin merkitys on ensisijainen.

Etsiä-, *saada*- ja *ruveta*-verbien konkreettinen tulkinta suosii translatiivimuotoista infinitiiviä ja tuottaa finaalisien merkityksen, kun taas abstrakti aspektuaalis-modaalinen merkitys toteutuu A-infinitiivin perusmuodon kautta. Nykykielen näkökulmasta erikoisimpia A-infinitiivin translatiivin täydennykseksi saavia finiittiverbejä ovat ajattelemisen ja sanomisen verbit, jotka osoittavat, että infiniittisten muotojen distribuutio ei Agricolalla ole suinkaan vielä vakiintunut.

Kielen variaatio ja kirjakielen vakiintumattomuus ovat syynä siihen, että Agricolan kielen A-infinitiivin käyttö poikkeaa nykyisestä. Toisaalta on huomioitava, että tutkimusaineistona olevat Agricolan teokset ovat pääosin käännöskielistä, mistä syystä on tarkasteltava myös sitä mahdollisuutta, että lähdekielten verbirakenteet ovat motivoineet A-infinitiivin translatiivin käyttöä. Nykykielestä tehdyssä tutkimuksessa on osoitettu, että finaalarakenne on yleisempi käännöskielessä kuin supisuomessa (Eskola 2002); toisaalta Agricolan kielen tiedetään noudattavan paikoin tarkkaan lähdekielten rakenteita (ks. esim. Itkonen-Kaila 1997; Salmi 2010). Lähdekielten vastaavien rakenteiden avulla saadaan tarpeellista lisävalaistusta verbirakenteiden kokonaiskuvan hahmottamiseksi.

5 Havaintoja Agricolan verbirakenteiden lähdekielisistä vastineista

Koska tutkimusaineistona olevat Agricolan tekstit on suomennettu useista erikielisistä lähdeteksteistä, on verbirakenteiden mahdollisen käännöseräisyyden selvittämiseksi tutkittava lähdetekstien vastaavia verbirakenteita. Tarkastelussa keskitytään A-infinitiivin perusmuodon ja translatiivin valintaan vaikuttaneisiin seikkoihin, sillä luvussa 4 esiteltujen hallitsevan lauseen finiittiverbien täydennyksinä ovat tavallisimmin nämä verbimuodot. MA-infinitiivin esiintymät ovat marginaalisia paitsi *ruveta*-verbin täydennyksinä, ja usein niitä vastaavat samantyyppiset rakenteet kuin A-infinitiivin translatiivia. E-infinitiivin instruktiivi esiintyy vain kiteytyneessä rakenteessa *ajatella sanoen*.

Uusi testamentti (1548) tarjoaa lähdetekstien tarkastelun kannalta kaikkein monipuolisimman aineiston. Se on suomennettu seuraavista teoksen saksan-, ruotsin-, latinan- ja kreikankielisistä versioista:

- 1) Erasmus Rotterdamilaisen *Uuden testamentin kreikankielinen* teksti, luultavimmin 5. painos vuodelta 1535 (= KR⁶),
- 2) Erasmusuksen **latinankielinen** käänös vuoden 1527 tai vuoden 1535 painoksena (= ER),
- 3) **latinankielinen** raamatunkäännös *Vulgata* (= V),
- 4) Lutherin **saksalainen** kokoraamattu, vuoden 1539 painos, ja *Uuden testamentin* vuoden 1544 painos (= L),
- 5) vuonna 1526 ilmestynyt **ruotsinkielinen** *Uusi testamentti* (= NT) ja

6 Lyhenteitä käytetään esimerkkien yhteydessä viittaamassa ko. teoksiin.

6) vuonna 1541 ilmestynyt **ruotsinkielinen** kokoraamattu (= GVB). (Hjelt 1909, 7–14.)

Artikkelin lähdekielinen vertailuaineisto sisältää *Uuden testamentin* aineiston lisäksi *Vanhassa testamentissa* olevia esiintymiä (jolloin lähdekielinä ovat saksa, ruotsi ja latina) ja *Rukouskirjassa* olevia esiintymiä (lähdekielinä latina ja saksa) tarpeen mukaan. *Rukouskirjan* esimerkeistä mukaan on otettu niitä, joiden lähdetekstit löytyvät Jaakko Gummeruksen (1955) ja Juhani Holman (2008) tutkimuksista.

Kaikki A-infinitiivin translatiivin sisältävien esiintymien lähdekieliset vastineet ovat mukana aineistossa. Mikäli tutkittavana olevia verbin ja A-infinitiivin perusmuodon muodostamia rakenteita on yli 20, on tarkasteltavaksi valittu satunnaisesti 20 esimerkkiä, mutta niin, että esiintymät on poimittu ensisijaisesti *Uudesta testamentista*, jotta mukana on myös kreikankielinen lähdeteksti. Eri lähdekielten aineistot ovat kooltaan erisuuruiset. A-infinitiivin translatiivin sisältävillä esimerkeillä on ruotsinkielisiä lähdetekstejä 108, saksankielisiä 75, latinankielisiä 110 ja kreikankielisiä 40. A-infinitiivin perusmuodon sisältävillä esimerkeillä ruotsinkielisiä lähdetekstejä on 169, saksankielisiä 88, latinankielisiä 169 ja kreikankielisiä 80.

Agricolan käännösten lähdekielten vaikutusta hallitsevan lauseen finiittiverbien täydennyksen valintaan ei voi pitää yksiselitteisenä. Tarkasteltavana olevat verbirakenteet ovat keskenään erilaisia, ja niitä vastaavat lähdekieliset rakenteet ovat toisinaan keskenään erityyppisiä. Lähdekielten kannalta *aikoa*, *ajatella*, *etsiä*, *halata*, *luvata* ja *vannoa* muodostavat oman kokonaisuutensa. *Antaa*, *ruveta*, *saada* ja *tulla* poikkeavat näistä verbeistä, ja niitä käsitellään kutakin lyhyesti erikseen.

Kun Agricolan kielessä on finiittiverbinä *aikoa*, *ajatella*, *etsiä*, *halata*, *luvata* tai *vannoa*, kaikkein tyypillisimmin lähdeteksteissä on A-infinitiiviä vastaamassa infinitiivi. Se vastaa yhtä usein A-infinitiivin perusmuotoa (72 % esiintymistä, 105/146 esiintymää) kuin translatiivia (73 % esiintymistä, 137/188 esiintymää). Esimerkeissä 38 ja 39 finiittiverbinä on *halata*, jota vastaavat haluamista, kaipaamista ja toivomista ilmaisevat verbit *sich verlangen*, *ästunda*, *begära*, *desidero* ja *ἐπιθυμέω*. (Kaikki tekstin latinankielisten sanojen merkitykset Streng 1997 ja kreikankielisten Gyllenberg 2004.) Esimerkissä 38 infinitiivit *zu sehen*, *(at) (få) see*, *videre* ja *ιδεῖν* vastaavat A-infinitiivin perusmuotoa *nähdä* ja esimerkissä 39 A-infinitiivin translatiivia *nähdäkseni*.

- (38) Sille ette mine **halan** teite **nähdä** – – (Rom-1:11 / ut1548-419)
 Denn **mich verlanget** euch **zu sehen** – – (L)
 Ty iagh **ästundar ath⁷ se** idher – – (NT)
 Ty iagh **ästundar see** idher – – (GVB)
Desidero enim **videre** vos – – (V; ER)
 Ἐπιποθῶ γὰρ **ιδεῖν** ὑμᾶς – – (KR)

7 *At*-partikkeli esiintyy infinitiivin edellä useammin NT:ssä kuin GVB:ssä.

- (39) -- ia mine **halan** sinua **nädhexeni** -- (2Tim-1:4 / ut1548-586)
 -- vnd **mich verlanget dich zu sehen** -- (L)
 -- **begärandes ath få see** tigh -- (NT)
 -- och **migh lengtar effter at see** tigh -- (GVB)
Desiderans te videre -- (V; ER)
 Ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν -- (KR)

Verbien *aikoa*, *ajatella*, *etsiä*, *halata*, *luvata* ja *vannoa* yhteydessä infinitiiviä edeltävä *at*-partikkeli on ruotsinnoksissa tavallisempi, kun Agricolalla on translatiivi (41/57⁸), kuin sellaisessa tapauksessa, jossa suomennoksessa on A-infinitiivin perusmuoto (20/38). Näitä edustavat esimerkit 40 ja 41.

- (40) Sille he **aiattelit** sinulle paha **tedhexens** -- (Ps-21:12 / psal1551-238)
 Ty the **tenckte at göra** tigh ondt -- (GVB)
- (41) -- mutta **aiatteli** salaisest henen **ylenanda**. (Mt-1:19 / ut1548-023)
 -- **tenckte** han heemligha **offuergiffua** henne. (GVB)

'Että'-sivulauseet ovat lähdekielissä toiseksi yleisin vastine näiden kuuden verbin täydennyksinä oleville A-infinitiiveille. 'Että'-sivulause on vastineena 13 %:ssa esiintymiä (24/188 esiintymää) silloin, kun suomennoksessa on A-infinitiivin translatiivi (ks. esim. 45) ja 8 %:ssa esiintymiä (11/146 esiintymää), kun suomennoksessa on A-infinitiivin perusmuoto. 'Että'-sivulauseita esiintyy tasaisesti muissa lähdekielissä paitsi kreikassa, jossa on vain yksi esiintymä. Lisäksi Agricolan verbirakenteita vastaavat esimerkiksi 'ja'-merkityksisellä sanalla rinnastetut verbit tai verbiketjujen sijaan pelkät finiittiverbit, minkä lisäksi lähdekielen finiittiverbit voivat olla täysin erimerkityksisiä kuin Agricolan käännöksessä käytetyt verbit.

Antaa, *ruveta* ja *tulla* -verbien kohdalla lähdekielissä on leksikaalinen ero finiittiverbeissä, ja se heijastuu Agricolan verbien täydennyksen muotoon. *Antaa*-verbiin liittyvässä finaalarakenteessa on saksassa tyypillisesti verbinä *geben* ja ruotsissa *ge* (esim. 42), permissiivirakenteessa *lassen* ja *låta* (esim. 43). Latinassa ja kreikassa finaalarakennetta vastaa yleensä *do* ja *διδῶ / δίδωμι* 'antaa' + infinitiivi / muu täydennys (esim. 42), permissiivirakennetta finiittiverbi verbiketjun sijaan, kuten esimerkissä 43 *fiant* ja *γινέσθω* 'tapahtua'. Suomentaja on käyttänyt *antaa*-verbin yhteydessä A-infinitiivin translatiivin ja perusmuodon jakaumaa lähdetekstien finiittiverbien leksikaalisen eron tekemiseen. Agricolan *antaa* + MA-infinitiivin illatiivi -rakenteet on suomennettu samanlaisista rakenteista kuin A-infinitiivin translatiivit.

8 Lukuihin ei ole laskettu rakenteita, joissa on modaalinen apuverbi + infinitiivi, koska *at*-partikkeliä ei käytetä modaalisten apuverbien yhteydessä.

- (42) Hen **annoi** heille Leiuen Taiuahast **södhexens**. (Jh-6:31 / ut1548-261)
 Er **gab** jnen Brot vom Himel **zu essen**. (L)
 Han **gaff** them brödh aff himmelen **til äta**. (NT)
 Han **gaff** them brödh aff himmelen **til at äta**. (GVB)
 panem de caelo **dedit** eis **manducare** (V)
 Panem de coelo **dedit** eis **ad edendum**. (ER)
 Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ **ἔδωκεν** αὐτοῖς **φαγεῖν**. (KR)
- (43) **Andacat** caiki soueliasta / ia sädhylisesta **tapachtua**. (1Kor-14:40 / ut1548-487)
Lassets alles ehrlich vnd ördentlich **zugehen**. (L)
Läter allting ärligha och skickeligha **till gå**. (NT)
Läter all ting ärligha och skickeligha **tilgå**. (GVB)
 omnia autem honeste et secundum ordinem **fiant** (V)
 Omnia decenter & secundum ordinem **fiant**. (ER)
 Πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν **γινέσθω**. (KR)

Ruveta-verbin täydennyksenä on MA-infinitiivin illatiivi, kun lähdekielten finiitti-verbi ilmaisee alkamista, kuten esimerkin 44 verbit *anfangen*, *begynna*, *coepio* ja *ἄρχω*. A-infinitiivin translatiivina on käytetty silloin, kun lähdekielten verbit ilmaisevat konkreettista käteen (tai veitseen) tarttumista, kuten esimerkissä 45: *jre hand erfreiff*, *toogh them widh theras hand*, *adprehendi / apprehenderum manum illorum* ja *ἐπιλαβομένου τῆς χειρὸς*.

- (44) Nin peiue **rupesi** io **laskeman**. (Lk-9:11 / ut1548-192)
 Aber der tag **fieng an** sich **zu neigen**. (L)
 Så **begynte** daghen **warda framlidhen**. (NT)
 Men daghen **begynte warda framlidhen**. (GVB)
 Dies autem **coeperat declinare**. (V; ER)
 Ἡ δὲ ἡμέρα **ἤρξατο κλίνειν**. (KR)
- (45) – – coska mine **rupeisin heiden Kätens** / heite **wloswiedexeni** Egiptin Maalda. (Heb-8:9 / ut1548-643)
 – – da ich **jre hand ergreiff** / sie aus **zufüren** aus Egyptenlande – – (L)
 – – tå iagh **toogh them widh theras hand, at vthledde** them vth aff Egipti land – – (NT)
 – – tå iagh **toogh them widh theras hand, at vthföra** them aff Egyptj land – – (GVB)
 – – qua **adprehendi manum illorum ut** educerem illos de terra Aegypti – – (V)

- quum **apprehenderum manum illorum, ut** educerem eos ex Aegypto
- (ER)
- ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου – (KR)

Tulla-verbin täydennyksen taustalla on leksikaalinen ero ruotsissa. *Tulla* + A-infinitiivin perusmuoto -rakennetta vastaa yleisimmin rakenne *måste* 'täytyy, on pakko, pitää' + infinitiivi (esim. 46), harvemmin myös *skola* (*skulle*) 'pitää, täytyy, tulee' + infinitiivi. Rakennetta *tulla* + A-infinitiivin translatiivi vastaa yleensä *böra* + (*at*) + infinitiivi (esim. 47). *Böra*-verbiä käytetään, kun on kyse moraalisesta velvollisuudesta, sopivuudesta tai suositeltavuudesta. Verbiin liittyvä moraalinen ulottuvuus voi olla enemmän tai vähemmän ilmeinen. (SAG, 286–287; verbistä *böra* tarkemmin SAG, 292–294 ja verbeistä *måste* ja *skola* SAG, 308–320.) Saksassa kumpaakin Agricolan rakennetta vastaa yleensä modaalinen apuverbi *müssen* 'pitää, täytyä, olla pakko' + infinitiivi ja harvemmin *sollen* 'olla velvollisuus, tulla' + infinitiivi. Latinassa kumpaakin rakennetta vastaa *oportet* 'sopii, pitää, tulee' + infinitiivi, ja erityisesti silloin, kun Agricolalla on A-infinitiivin perusmuoto, latinassa on usein pelkkä finiittiverbi. Kreikankielisessä tekstissä rakenteita vastaa tavallisesti *δεῖ* 'tulee, täytyy' + infinitiivi.

- (46) Sille minun **tule** tenepene **olla** sinun Honesas. (Lk-19:5 / ut1548-223)
 Denn ich **mus** heute zu deinem Hause **einkeren**. (L)
 För ty j dagh **moste** iagh **töffua** j titt hws. (NT)
 Ty jdagh **moste** iagh **gästa** j titt hws. (GVB)
 – quia hodie in domo tua **oportet** me **manere** (V)
 – quia hodie domi tuae **oportet** me **manere**. (ER)
 – σήμερον γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ σου **δεῖ** με **μείναι**. (KR)
- (47) – ei hen viele miten tiedhä / quin henen **tule tietexens**. (1Kor-8:2 / ut1548-473)
 – der weis noch nichts / wie er **wissen sol**. (L)
 – han weet än intet huru man **bör ath weta**. (NT)
 – han weet än nu intet huru honom **bör weta**. (GVB)
 – nondum cognovit quemadmodum **oporteat** eum **scire** (V)
 – nondum quicquam novit, quemadmodum **oporteat** **scire**. (ER)
 – οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκεν, καθὼς **δεῖ** **γνώναι**. (KR)

Agricolan *saada* + A-infinitiivi -rakenteiden vastineiden kirjo lähdekielissä on laaja. Varsinkin rakennetta *saada* + A-infinitiivin perusmuoto vastaavat saksassa ja ruotsissa erilaiset apuverbirakenteet tai verbiketjujen sijaan pelkät finiittimuotoiset verbit. Ruotsissa on tyypillisimmin rakenne *få* + infinitiivi, mutta apuverbeinä ovat myös modaaliset ja futuuriset *kunna*, *skola*, *vilja* (*ville*) ja *må*. Latinassa vastineena on yleensä

indikatiivimuotoinen verbi ja kreikassa indikatiivi- tai konjuktiivimuotoinen verbi, jolla ilmaistaan tyypillisesti ehdollista ja mahdollista tekemistä. Erilaiset apuverbirakenteet ja indikatiivi- tai konjuktiivimuotoiset verbit ovat yleisiä myös silloin, kun Agricolan kielessä on *saada* + A-infinitiivin translatiivi, mutta niiden lisäksi on myös muita vastineita, kuten 'että'-sivulause ja ruotsissa finiittiverbi (joka voi olla muu kuin 'saada') + *til* + *at* + infinitiivi (esim. 48).

- (48) Teme **sai** Elemen puhen meille **andaxes**. (Ap-7:39 / ut1548-332)
 Han **vndfick** liffsens oordh **til at geffua** oss. (NT)
 Han **vndfick** lijffzens ord **til at giffua** oss. (GVB)

Tulosijainen *til*-prepositio on kaiken kaikkiaan ohjannut suomentajaa käyttämään A-infinitiivin translatiivia. *Til at* + infinitiivi esiintyy aineistossa 19 %:ssa esiintymiä (20/108 esiintymää), kun Agricolan kielessä on A-infinitiivin translatiivi, ja 4 %:ssa esiintymiä (6/169 esiintymää), kun Agricolalla on A-infinitiivin perusmuoto.

Kreikankielisessä lähdetekstissä on kaksi rakennetta, jotka ovat saattaneet vaikuttaa translatiivin valintaan. Rakenteella genetiivimuotoinen artikkeli + infinitiivi ilmaistaan yleensä tekemisen tarkoitusta, ja se vastaa finaalista sivulauseetta. Myös pelkkä infinitiivi voi ilmaista tarkoitusta, mutta artikkeli korostaa finaalista luonnetta. (Aejmelaeus 2003, 154, 220–221.) Rakenne on A-infinitiivin translatiivin vastineena viidessä tapauksessa neljästäkymmenestä. Esimerkissä 49 on genetiivimuotoinen artikkeli *τοῦ* ja infinitiivi *ἀπολέσαι* 'surmata'.

- (49) – – Herodes **etzepe** lasta **hucuttaxens**. (Mt-2:13 / ut1548-025)
 – – Ἡρώδης **ζητεῖν** τὸ παιδίον, **τοῦ ἀπολέσαι** αὐτό. (KR)

Rakenteella prepositio *εἰς*, joka vastaa perusmerkitykseltään suomen illatiivia mutta myös translatiivia, + akkusatiivimuotoinen artikkeli + infinitiivi ilmaistaan kreikassa tarkoitusta, päämäärää ja seurausta (Aejmelaeus 2003, 154, 220–221). Tämä rakenne on A-infinitiivin translatiivin vastineena neljässä tapauksessa neljästäkymmenestä ja esiintyy tyypillisimmin *antaa*-verbin yhteydessä. Esimerkissä 50 on *δοῦναι* 'antaa' + *εἰς* + infinitiivi *κατάσχεσιν* 'pitää hallussaan'.

- (50) Ja hen lwpasi sijtengi henelle sen **andauans asuuaxens** – – (Ap-7:5 / ut1548-329)
 – – καὶ ἐπηγγείλατο αὐτῷ **δοῦναι εἰς κατάσχεσιν** – – (KR)

Kreikankielisen tekstin rakenteet ovat voineet ohjata kääntäjää valitsemaan A-infinitiivin translatiivin verbin täydennykseksi yhteensä yhdeksässä tapauksessa neljästäkymmenestä. Kumpikin rakenne esiintyy vain kerran, kun Agricolan suomennoksessa on A-infinitiivin perusmuoto (esiintymiä 2/80).

Kokoavasti voidaan todeta, että kun Agricolan kielessä on finiittiverbinä *aikoa*, *ajatella*, *etsiä*, *halata*, *luvata* ja *vannoa*, lähdeteksteissä on A-infinitiivin translatiivia ja perusmuotoa vastaamassa yleensä infinitiivi. *Antaa*, *ruveta* ja *tulla* -verbirakenteissa täydennyksen

valintaan on vaikuttanut se, mistä lekseemeistä finiittiverbi on suomennettu. Erityisesti *antaa*, *saada* ja *tulla* -verbirakenteissa lähdekielten modaalisen apuverbin ja infinitiivin sisältävät rakenteet ja indikatiivi- tai konjunktiivimuotoiset verbit on suomennettu useammin A-infinitiivin perusmuodolla kuin translatiivilla. Lisäksi koko aineistosta ilmenee, että A-infinitiivin translatiivia käytetään perusmuotoa useammin 'että'-sivulauseiden suomentamiseen.

6 Kokoavaa tarkastelua

A-infinitiivin translatiivi esiintyy lukuisien päälauseen finiittiverbien täydennyksenä Agricolan teksteissä. Nykykielestä poikkeava finiittiverbin ja A-infinitiivin samaobjektisuus on yleistä silloin, kun finiittiverbinä on *etsiä*, *antaa* tai *saada*. *Saada* on murreaineistossakin tavallinen hallitsevan lauseen verbinä vastaavassa asemassa (Ikola ym. 1989, 321–324). Avainverbien yhteinen objekti näyttää tämänkin tarkastelun perusteella olevan vanhaa perua. *Antaa*-verbin tapauksessa se on mahdollistanut lupaamisen tulkinnan samoin kuin permissiivirakenteen eriytymisen (ks. J. Leino 2003, 282–285), jota on jo Agricolalla tukenut A-infinitiivin perusmuodon käyttö translatiivin rinnalla.

A-infinitiivin translatiivilla on A-infinitiivin perusmuotoon verrattuna kaksi piirrettä, jotka ovat saattaneet edistää sen käyttöä Agricolan käännösteksteissä. Ensimmäinen niistä on fyysisenä kielenaineksena – sijapäätteenä – reaalistuva tulosijaisuus. Koska sellaiset kielenainekset, joilla on lähdekielissä ilmipantu vastine, pyrkivät käännösteksteissäkin reaalistumaan (Tirkkonen-Condit 2002), translatiivipäätteisen infinitiivin olisi voinut laukaista esimerkiksi tulosijaa vastaava prepositio käännösten lähdekielissä. Tämä oletus sai tarkastelussa vain vähäistä tukea.

Toinen A-infinitiivin translatiivin ilmaisuvoimaisuutta ja käyttökelpoisuutta lisäävä tekijä on mahdollisuus liittää siihen tekijää osoittava possessiivisuffiksi, joka nykykielessä lähes säännönmukaisesti viittaa hallitsevan lauseen subjektiin. Viittauksen suunta on kuitenkin ollut helposti käännettävissä täydentävän lauseen eritarkoitteeseen, genetiivimuotoiseen subjektiin samalla, kun hallitsevan lauseen finiittiverbin ja infinitiivin yhteiseksi tulkittava objekti on voimakkaammin liukunut infinitiivin vaikutuspiiriin. *Antaa*-verbin aineistossa on nähtävissä odotuksenmukainen sukulaisuus permissiivirakenteen kanssa, joka uudelleenanalyysin kautta erikoistui tarkoituksen sijaan deonttista lupaa, sallimista tai toimeksiantoa ilmaiseksi (J. Leino 2002, 281–290). A-infinitiivin translatiivin possessiivisuffiksi on osaltaan saattanut edistää permissiivirakenteen subjektiosan genetiivimuotoisuutta aikana, jolloin rakenteen konstituenttien jäsenyys oli vielä vakiintumassa.

Finaalirakenteeksi nimetyn konstruktion osuus kaikista A-infinitiivin translatiiveista on kirjakielen alkuajoista lähtien ollut noin 80 % (P. Leino 2005, 194⁹). Tässä tutkimuksessa

9 Leino puhuu TA-infinitiivistä.

päädyttiin Agricolan aineistossa noin 75 %:n osuuteen, kun taas 1600-luvun saarnoissa ja asetuksissa finaali rakenteen osuus on vain puolet kyseisen infinitiivin esiintymistä (Forsman Svensson 1992, 86). Tarkastellulla verbimuodolla on Agricolan kielessä käyttöä myös referatiivisissa, aspektuaalisissa ja modaalisisissa konstruktioissa.

Jos jonkin hallitsevan lauseen finiittiverbin täydennykseksi kuuluu Agricolalla A-infinitiivin translatiivi, se ei tarkoita, että verbillä ei olisi myös muunlaisia täydennyksiä. Tavallisin vaihtoehto on A-infinitiivin perusmuoto, joka näyttää edustavan kieliopillistuneempaa kantaa permissiivirakenteen lisäksi myös modaalis-aspektuaalisissa tapauksissa.

Lähdekielten vaikutuksessa Agricolan käännösratkaisuihin voi havaita muutamia tendenssejä: Translatiivi on jonkin verran yleisempi käännösratkaisu, kun ruotsinkielisissä alkuteksteissä on infinitiivin edessä *at*. Myös kokonainen lause suomen infinitiivin vastineena näyttää edistävän translatiivin käyttöä. Translatiivin sijapäätteen fyysisenä vastineena on ruotsissa joskus *til*-prepositio; niin ikään kreikan finaalisuutta korostavat rakenteet, genetiivimuotoinen artikkeli + infinitiivi sekä prepositio *εἰς* + akkusatiivimuotoinen artikkeli + infinitiivi, näyttävät jossain määrin suosineen translatiivimuotoisen A-infinitiivin valintaa käännösvastineeksi. *Saada*-, *ruveta*- ja *tulla*-verbien yhteydessä täydennyksen valinnan aiheuttaa leksikaalinen ero lähdekielten finiittiverbissä. Nesessiivisen *tulla*-verbin todennäköinen täydennys on A-infinitiivin translatiivi, kun sitä ruotsinkielisessä lähdetekstissä vastaa *böra* eikä *måste* tai *skola*.

Tässä tutkimuksessa A-infinitiivin translatiivita tarkasteltiin hallitsevan lauseen finiittiverbien valossa. Muoto osoittautui Agricolalla hyvin monikäyttöiseksi. Tämän mahdollistaa se, että hallitsevan lauseen finiittiverbi luo semanttisen kehyksen, tilannetyypin tai mielikuvaskaeman (ks. Fillmore 1982, 11; P. Leino ym. 2001, 71–72), johon A-infinitiivin translatiivi tässä kielimuodossa joustavasti asettuu.

Lähteet

Aineslähteet

- ER = *Desiderii Erasmi Roterdami opera omnia VI*. Lugduni Batavorum 1705. Näköispainos. The Gregg Press Limited, London 1962. Sisältää Erasmusuksen latinankielisen Uuden testamentin käännöksen.
- GVB = *Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526*, utgivet av Natan Lindqvist. Stockhom 1941 ja vanhan testamentin *osalta Biblia, Thet är, All then Helgha Schrift, på Swensko*. Tryckt j Upsala 1541.
- KR = *Desiderii Erasmi Roterdami opera omnia VI*. Lugduni Batavorum 1705. Näköispainos. The Gregg Press Limited, London 1962. Sisältää Erasmusuksen julkaiseman kreikankielisen Uuden testamentin v:n 1535 laitoksena.
- Mikael *Agricolan teosten morfosyntaktinen tietokanta*. KORP-konkordanssihakuohjelma. Saatavissa <https://korp.csc.fi> [viitattu 30.3.2021].
- L = LUTHER, MARTIN, D.: *Die gantze Heilige Schrift Deudsch*, Wittenberg 1545. Herausgegeben von Hans Volz unter Mitarbeit von Heinz Blanke. Textredaktion Friedrich Kur. München 1972.
- NT = *Thet Nyia Testamentit på Swensko af år 1526*. Ånyo utgifvet af Aksel Andersson. Uppsala 1893.
- V = *Hieronymi Vulgata*. <http://www.intratext.com/X/LAT0001.htm> [viitattu 12.3.2021].

Muut lähteet

- ELSAIED, DUHA 2017: *Agricolan pitää – nesessiiviverbi kielikontaktin ytimessä*. Turun yliopisto, Turku. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7028-5>
- ELSAIED, DUHA – NUMMILA, KIRSI-MARIA – SALMI, HEIDI – UUSITALO, HARRI 2018: Finaalirakenteen suomenkielissä teksteissä 1500-luvulta nykysuomeen. *Sananjalka* 60, 28–48. <https://doi.org/10.30673/sja.69873>
- ESKOLA, SARI 2002: *Syntetisoivat rakenteet käänno-suomessa. Suomennetun kirjallisuuden erityispiirteiden tarkastelua korpusmenetelmällä*. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- FILLMORE, CHARLES J. 1982: Frame Semantics. THE LINGUISTIC SOCIETY OF KOREA (toim.): *Linguistics in the Morning Calm. Selected Papers from SICOL-1981*, 111–137. Hanshin Publishing Company, Seoul.
- FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1992: *Vanhan kirjasuomen nominaalirakenteista*. Stockholms Universitet, Tukholma.
- GUMMERUS, JAAKKO 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia XLIV. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- GYLLENBERG, RAFAEL 2004: *Uuden testamentin kreikkalais-suomalainen sanakirja*. Kuudes painos. Yliopistopaino, Helsinki.
- HJELT, ARTHUR 1909: *Mikael Agricola Uuden Testamentin kääntäjänä. Juhlaesitelmä Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikokouksessa 19. p. tammik. 1908*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- HOLMA, JUHANI 2008: *Sangen ialo Rucous. Schwenckfeldiläisten rukouskirja Mikael Agricolan lähteenä*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- IKOLA, OSMO 1978: *Lauseenvastikeoppia. Nykysuomen lauseenvastikkeiden ja niihin verrattavien rakenteiden selvittelyä*. Tietolipas 76. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 511. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1997: *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit*. Suomi 184. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LEINO, JAAKKO 2003: *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 900. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2005: Passiivin infinitiivimuodot suomen murteissa. ILONA HERLIN ja LAURA VISAPÄÄ (toim.): *Elävä kielioppi*, 231–257. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1021. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LEINO, PENTTI 2005: Kun tarkoitus häviää – finaalisesta infinitiivistä temporaaliseksi. ILONA HERLIN ja LAURA VISAPÄÄ (toim.): *Elävä kielioppi*, 194–230. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1021. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LEINO, PENTTI – HERLIN, ILONA – HONKANEN, SUVI – KOTILAINEN, LARI – LEINO, JAAKKO – VILKKUMAA, MAIJA 2001: *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 813. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- NIEMINEN, LEENA 1985: *Lauseenvastikkeiden käyttö Matteuksen evankeliumin eriaikaisissa suomennoksissa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Turku.
- REMES, HANNU 2009: *Muodot kontrastissa. Suomen ja viron vertailevaa taivutusmorphologiaa*. Oulun yliopisto, Oulu. Saatavissa <http://jultika.oulu.fi/Record/isbn978-951-42-9150-0>
- SAG = TELEMAN, ULF – HELLBERG, STAFFAN – ANDERSSON, ERIK under medverkan av CHRISTENSEN, LISA – HANSSON, HELENA – LÖTMARKER, LENA – WENDT, BO-A. 2010: *Svenska Akademiens grammatik 4. Sats och meningar*. Svenska Akademien, Stockholm. Saatavilla <https://svenska.se/grammatik>.
- SALMI, HEIDI 2011: *Mikael Agricolan teosten kielen ala-, ylä- ja pää-vartaloiset adpositiot*. Turun yliopisto, Turku. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4506-1>
- SAUKKONEN, PAULI 1965: *Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa I*. Suoma-

- lais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 137. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- STRENG, ADOLF V. 1997: *Latinalais-suomalainen sanakirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 196. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- TIRKKONEN-CONDIT, SONJA 2002: Translationese – a myth of an empirical fact? A study into the linguistic identifiability of translated language. *Target* 14 (2), 207–220. John Benjamins, Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/target.14.2.02tir>
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Verkkoersio. Saatavissa <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa <https://kaino.kotus.fi/vks> [viitattu 30.3.2021].
- Vvks = *Virtuaalinen vanha kirjasuomi*. Saatavissa <http://vvks.it.helsinki.fi/index.html>.
- WIIK, KALEVI 1981: Mikä lauseenvastike on? *Virittäjä* 85 (1), 21–39. Kotikielen Seura, Helsinki.

*Duha El sayed, Heidi Sal mi, and Harri Uusit alo:
The translative form of the A-infinitive in Mikael Agricola's texts*

The main function of the translative of the A-infinitive in contemporary Finnish in its final construction is to convey the meaning of purpose. It is used to combine two processes or states together. This construction is rare in colloquial Finnish, however it is seemingly quite old because it is a productive construction found in Mikael Agricola's texts. However, its use is not quite the same as it is today: in Agricola, the subject of the governing clause does not often refer to the same person as the possessive suffix in the final construction, and the clauses often share their object.

This study examines the final construction from the point of view of the finite verb in a governing clause. In addition to final constructions, permissive, referative, and modal-aspectual uses were discovered as well as certain verbs which occur in both their concrete and abstract meanings. The A-infinitive translative in Agricola was hardly ever the only government for finite verbs. Instead, the A-infinitive in its basic form was mostly used in this position. For the most part, this concerns the morphosyntactic vagueness typical to old literary Finnish. This variation cannot be fully explained by example of the source languages Agricola used to translate his texts. However, some tendencies referring to more advanced grammaticalisation of those construction variants which use the basic form of the A-infinitive could be examined.

Duha Elsayed
duha.elsayed@utu.fi

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus, Turun yliopisto

Heidi Salmi
hemame@utu.fi

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus, Turun yliopisto

Harri Uusitalo
htuusi@utu.fi

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Turun yliopisto

VALENTINA DANI

Morfosyntaktiset, fraseologiset ja verbivalintaan liittyvät virheet tšekinkielisten ja venäjänkielisten suomenoppijoiden teksteissä ICLFI-aineiston perusteella

1 Johdanto

Tarkastelen tässä artikkelissa tšekinkielisten ja venäjänkielisten suomenoppijoiden morfosyntaktisia, fraseologisia sekä verbivalintaan liittyviä leksikaalisia virheitä Kansainvälisen oppijansuomen korpuksen (*International Corpus of Learner Finnish*, ICLFI) aineiston perusteella. Valitsin venäjän- ja tšekinkielisten suomenoppijoiden tekstit, koska molemmat kielet ovat slaavilaisia ja koska ICLFI:n venäjän- ja tšekinkielisten oppijoiden tekstien osakorpuksat ovat tarpeeksi suuria lähdekielen vaikutuksen tutkimiseen (Jantunen–Brunni–Lehto–Airaksinen 2014, 67). Tutkimuksessani pyrin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Millaisia morfosyntaktisia, fraseologisia sekä verbivalintaan liittyviä virheitä esiintyy tšekin- ja venäjänkielisten suomenoppijoiden B1-tason teksteissä?
- 2) Mitkä ovat yleisimmät virheiden makrokategoriat sekä virhekoodit tšekin- ja venäjänkielisten suomenoppijoiden B1-tason teksteissä?
- 3) Onko lähtökielen mukaan jaettujen suomenoppijoiden teksteissä eroja morfosyntaktisten, fraseologisten sekä verbivalintaan liittyvien virheiden laadussa ja määrässä, ja onko ero tilastollisesti merkitsevää?

Aineisto koostuu Kansainvälisen oppijansuomen korpuksen tšekinkielisten suomenoppijoiden sekä venäjänkielisten suomenoppijoiden teksteistä Eurooppalaisen kielitaidon viitekehyksen taitotasolla B1 (CEFR = *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*, suomeksi EVK) (Euroopan neuvosto 2001, suomeksi 2003). B1-taso on valittu siksi, että A-tasolla oppijat eivät vielä välttämättä pysty tuottamaan tekstejä, joiden morfosyntaktisia ja fraseologisia ominaisuuksia olisi aiheellista tarkastella (Thewissen 2013, 79). Tutkimus kuuluu korpusavusteiseen oppijankielen tutkimukseen ja suomi vieraana kielenä -alan tutkimukseen.

2 Teoreettinen tausta ja aiempi tutkimus

Lähestyn tutkimuskohdettani oppijankielen korpustutkimuksen, virheanalyysin ja lähdekielen vaikutuksen analyysin näkökulmasta. Tutkimukseni on pääosin kvantitatiivinen, vaikka aiempien korpustutkimusten tapaan pyrin analysoimaan tuloksia myös kvalitatiivisesta näkökulmasta.

Lähdekielen vaikutus eli niin kutsuttu siirtovaikutus kuvaa oppijan aiemmin opittujen kielten vaikutusta myöhemmin opittujen kielten omaksumiseen ja käyttöön (Jarvis-Pavlenko 2010, 1). Tutkimuksessani analysoin kahden slaavilaisen kielen puhujien tuottamia tekstejä tutkiakseni slaavilaisen L1:n vaikutusta oppijansuomeen.

Yvonne Breyerin mukaan (2011, 7), kielikorpus koostuu luonnollisesti esiintyvistä kieliaineistoista, joita tallennetaan sähköisesti. Oppijankielen korpuksat sisältävät aitoja ei-äidinkielisten kirjoittajien tuottamia tekstejä, joita kerätään eksplisiittisten periaatteiden mukaan ja joista on saatavilla taustatietoja (Granger 2002, 4). Sylviane Grangerin, Gaëtanelle Gilquinin ja Fanny Meunierin (2015, 1) mukaan oppijankielen korpuksat ovat edustavia oppijankielen otoksia ja sähköisinä mahdollistavat suurten tekstimäärien analysoinnin sähköisten työkalujen avulla. Oppijankielen korpustutkimus on kielitieteen ala, joka pyrkii yhdistämään korpustutkimusta (*Corpus Linguistics*, CL) toisen ja vieraan kielen tutkimukseen (*Second Language Acquisition Research*, SLA). Ala pyrkii oppijankielen tarkempaan kuvaukseen, josta on hyötyä muun muassa toisen ja vieraan kielen oppimisessa (Granger 2002, 3). Oppijankielen korpuksat mahdollistavat ei-natiivivaikeuksien vertailun natiivivaikeuksiin tai, kuten tässä tutkimuksessa, eri lähtökielisten oppijoiden vaikeuksien vertailun keskenään. Tällöin puhutaan kontrastiivisesta oppijankielen tutkimuksesta (*Contrastive Interlanguage Analysis*, CIA) (Meunier 2021, 27).

Laajojen oppijankielen sähköisten vaikeuksien avulla on mahdollista tutkia myös virheitä systemaattisesti (*Computer-aided Error Analysis*, CEA). *Virhe* voidaan määritellä miksi tahansa epäonnistuneeksi kielelliseksi tuotokseksi (Díez-Bedmar 2021, 93). Oppijankielen korpuksaan voidaan lisätä annotointia (lemmatointia, kieliopillista ja POS-annotointia, virheannotointia), jonka avulla voi helposti saada tilastollisia tietoja virheidensä ja muiden oppijankielen ominaisuuksien määrästään ja laadusta. Virheluokitusta, jota virheannotointiin käytetään, voi muokata sen mukaan, minkälaisia virheitä vaikeuksaan esiintyy.

Vaikka Geoffrey Leechin (1997, 2) mukaan annotointi tehostaa korpuksien tutkimuskäyttöä, annotointimenetelmiä on myös kritisoitu, koska annotointiperiaatteet voivat vaikuttaa tutkimuksen tuloksiin ja tutkija saattaa joissakin tapauksissa tehdä johtopäätöksiä annotoinnin (eikä raaka-vaikeuksien) perusteella (Tognini-Bonelli 2001, 73). Leechin (1997, 5) mukaan annotoinnin edut kuitenkin ylittävät haitat, koska annotointi mahdollistaa kielellisten ilmiöiden käsittelyn abstraktilla tasolla sekä antaa useammalle käyttäjälle pääsyn korpuksavaikeuksiin. Virheannotoitujen pitkäikäisten ja pseudopitkäikäisten oppijankielen korpuksien avulla tutkijat voivat analysoida tarkkuuden kehitystä siirryttäessä taitotasolta toiselle. *Tarkka kielellinen tuotos* on virheetön kielellinen tuotos, joka noudattaa

kohdekielen sääntöjä (Thewissen 2021, 305). Tarkkuuden analyysi on osoittanut, että vaikka joidenkin virhetyyppien taajuus laskee oppijan siirtyessä ylemmälle taitotasolle, muilla virhetyypeillä saattaa olla U-muotoinen kehitys, jossa virhetyypin taajuus ensin nousee ja vasta sitten laskee.

Kansainväliseen oppijansuomen korpuksen pohjautuu useita oppijankielen tutkimuksia. Sisko Brunni, Jarmo Jantunen ja Valtteri Skantsi (2020) ovat tutkineet kaikkiin kielen tasoihin liittyvien (ortografisten, fonologisten, morfofonologisten, morfosyntaktisten, syntaktisten, leksikaalisten sekä fraseologisten) virheiden esiintymistä ja niiden kehitystendenssejä taitotasolla A2–B2 ICLFI:n virheannotoidun osakorpuksen perusteella. Olli-Juhani Piri (2017) on tarkastellut korpuspohjaisessa pro gradu -työssään suomenoppijoiden kielitaidon tarkkuuden kehitystä morfosyntaktisten objektivirheiden analyysin avulla. Ilmari Ivaska (2015) on analysoinut edistyneiden suomenoppijoiden akateemista kieltä ja sen ominaisuuksia Edistyneiden suomenoppijoiden korpuksen (LAS2) perusteella. Marianne Spoelman (2013) puolestaan on tutkinut vironkielisten, saksankielisten ja hollanninkielisten suomenoppijoiden partitiivin käyttöä ICLFI-aineistossa.

Tšekinkielisten suomenoppijoiden tuotoksia ovat tutkineet muiden muassa Ivana Kováčová (2017), jonka tutkimus koskee tšekinkielisten suomenoppijoiden essiivin käyttöä ICLFI-aineiston perusteella, sekä Anna Geryšerová (2019), joka on tutkinut tšekinkielisten suomenoppijoiden passiivin käyttöä LAS2-korpuksen avulla.

Venäjänkielisten suomenoppijoiden tuotoksia ovat tutkineet muiden muassa Annekatrin Kaivapalu (2005), jonka tutkimus koskee vironkielisten ja venäjänkielisten suomenoppijoiden suomen kielen monikkomuotojen muodostamista, sekä Veera Virtanen (2011), joka on tarkastellut venäjänkielisten suomi toisena ja suomi vieraana kielenä -oppijoiden perfektin ja imperfektin käyttöä.

3 *Aineisto*

Kuten edellä mainitsin, tutkimusaineistoni on osa Kansainvälistä oppijansuomen korpusa (ICLFI). Aineistoni koostuu tšekinkielisten ja venäjänkielisten suomenoppijoiden kirjoittamista teksteistä Eurooppalaisen kielitaidon viitekehysten (EVK) taitotasolla B1 (kynnystaso). Kunkin tekstin tason on määritellyt vähintään kaksi koulutettua arvioijaa. Koska taitotaso on määritelty tekstikohtaisesti, saman opiskelijan eri tekstit saattavat saada eri EVK-arvoja (Jantunen 2011, 96). Niissä tapauksissa, joissa kahden arvioijan tasomäärittelyt poikkeavat toisistaan, tekstin on arvioinut myös kolmas arvioija.

Kaikki oppijat ovat nuoria aikuisia, jotka ovat opiskelleet suomea vieraana kielenä yliopistossa Tšekissä tai Venäjällä, siis kohdekielisen ympäristön ulkopuolella (suomen kielen opiskelusta toisena tai vieraana kielenä ks. esim. Ringbom 1980). Opiskelijat kirjoittivat tekstit pääasiassa kotona ja apuvälineiden (sanakirjan, kieliopin tai oppikirjan) avulla. Jotkut opiskelijat kirjoittivat tekstit luokassa. Pieni määrä kaikista teksteistä koostuu tenteistä. Tekstien aiheet koskevat yleensä opiskelijoiden arkielämää: opiskelijat kirjoittivat muun muassa kirja-arvosteluja, esseitä, kirjoja fiktiiviselle ystävälle tai kertoivat

perheestään tai unelma-asunnostaan. Venäjänkielisten suomenoppijoiden osakorpuksessa esiintyy myös venäjänkielisten artikkeleiden referaatteja, kun taas tšekinkielisten suomenoppijoiden osakorpuksessa referaatteja ei esiinny. Aineistosta on poistettu kaikki tekstit, joiden kirjoittajat ovat korpuksen metatietojen mukaan oppineet suomen kieltä perheessä tai joiden vanhempien äidinkieli ei ole slaavilainen kieli. Näin pyritään vähentämään erilaisen oppimiskontekstin vaikutusta tuloksiin. Oppimiskontekstiin vaikuttavia tekijöitä on kuitenkin monenlaisia (Mukherjee–Götz 2015, 423), eikä vanhempien äidinkieli ole ainoa tekijä, joka on saattanut vaikuttaa siihen. Aineiston koko kuvataan taulukossa 1.

Taulukko 1. Korpusaineiston jakauma.

	Saneiden määrä	Tekstien määrä	Kirjoittajien määrä
Tšekinkielisten suomenoppijoiden kirjottamat tekstit (CZE)	28 608	178	40
Venäjänkielisten suomenoppijoiden kirjottamat tekstit (RU)	21 028	102	56

4 Tutkimusmenetelmä

Aineistoon on manuaalisesti lisätty virheannotointi. Virhekoodit pohjautuvat osittain ICLFI:n virheluokitukseen (Brunni–Lehto–Jantunen–Airaksinen 2015, 144) sekä oppijantšekin CzeSL-korpuksen (*Czech as a Second Language with Spelling, Grammar and Tags*) virheluokitukseen (Štindlová–Rosen–Hana–Škodová 2012). Tarve oman virheluokituksen luomiseen johtuu siitä, että tutkimuksessani huomioin pelkästään morfosyntaktiset, fraseologiset ja verbivalintaan liittyvät virheet, kun taas ICLFI:n virhekoodisto kattaa kaikki kielen tasot (Jantunen ym. 2014, 71). Tšekinkielisten suomenoppijoiden tekstit on annotoitu ICLFI:ssä, mutta venäjänkielisten osakorpukselta virheannotointi puuttui, ja se tehtiin tämän tutkimuksen tarpeisiin manuaalisesti. CzeSL-korpuksen virheluokitus täydentää ICLFI:n annotointia, koska tšekin kieli, kuten suomi, on morfologisesti rikas kieli, josta on olemassa oppijankielen virheannotoitu korpus.

Luomani virhekoodisto kattaa subjektin, objektin, verbin, predikaatiivin ja adverbiaalinen nollaesiintymät sekä niiden ylimääräiset esiintymät. Tämän lisäksi koodisto kattaa virheet subjektin, objektin, predikaatiivin ja adverbiaalisen sijavalinnassa. Virhekoodiston avulla huomioin myös kongruenssivirheet, virheet kieltomuodon muodostamisessa ja kieltolauseiden sijavalinnassa, verbiketjuvirheet, virheelliset verbivalinnat, fraseologiset virheet ja selittämättömät virheet. Virheet jakautuvat makrokategorioihin. Jokaiseen makrokategoriaan kuuluu yksi tai useampi virhekoodi. Virheluokitus on esitetty taulukossa 2.

Taulukko 2. Tutkimusaineiston virhekoodisto.

Makro-kategoria	Makrokategoriaan liittyvät virhekoodit	Virhekoodin selitys	Makro-kategoria	Makro-kategoriaan liittyvät virhekoodit	Virhekoodin selitys
<i>Puuttuva pakollinen lauseenjäsen</i>	<MISSING_SUB>	Puuttuva subjekti	<i>Ylimääräinen lauseenjäsen</i>	<EXTRA_SUB>	Ylimääräinen subjekti
	<MISSING_OBJ>	Puuttuva objekti		<EXTRA_OBJ>	Ylimääräinen objekti
	<MISSING_VERB>	Puuttuva verbi		<EXTRA_VERB>	Ylimääräinen verbi
	<MISSING_PRED>	Puuttuva predikaatiivi		<EXTRA_PRED>	Ylimääräinen predikaatiivi
	<MISSING_OTHER>	Puuttuva adverbiaali		<EXTRA_OTHER>	Ylimääräinen adverbiaali
<i>Lauseenjäsenen sijavalinta</i>	<SUB_VÄÄRÄ SIJA_OIKEA SIJA>	Virheellinen subjektin sijavalinta	<i>NP-kongruenssi</i>	<AGR_HEAD+_DEP->	Kongruenssi- virhe – virheellinen sijavalinta lausekkeen määritteellä
	<OBJ_VÄÄRÄ SIJA_OIKEA SIJA>	Virheellinen objektin sijavalinta		<AGR_HEAD-_DEP+>	Kongruenssi- virhe – virheellinen sijavalinta lausekkeen pääsanalla
	<PRED_VÄÄRÄ SIJA_OIKEA SIJA>	Virheellinen predikaatiivin sijavalinta		<AGR_HEAD-_DEP->	Kongruenssi- virhe – virheellinen sijavalinta molemmilla lausekkeen jäsenillä
	<OTHER_VÄÄRÄ SIJA_OIKEA SIJA>	Virheellinen adverbiaalin sijavalinta	<i>Verbi-kongruenssi</i>	<AGR_VERBAL>	Kongruenssi- virhe – verbi ei kongruoi subjektin kanssa
<i>Sijavalinta kielto-lauseessa</i>	<NEG_CASEMARKING>	Virheellinen sijavalinta kielto-lauseessa	<i>Verbin kieltomuoto</i>	<NEG_VERBFORM>	Virheellinen kieltomuodon muodostaminen

<i>Verbiketjut</i>	<VERBCHAIN_FORM>	Verbiketjuvirhe – verbiketjun jälkimmäisellä verbillä virheellinen muoto	<i>Verbivalinta</i>	<V_LEX>	Leksikaalisesti virheellinen verbivalinta
	<VERBCHAIN_CASE>	Verbiketjuvirhe – verbiketjun jälkimmäisellä verbillä virheellinen sijapäätte	<i>Sanaluokkavalinta</i>	<POS>	Virheellinen sanaluokan valinta
	<VERBCHAIN_MISS>	Verbiketjuvirhe – verbiketjun jälkimmäinen verbi puuttuu	<i>Yhdyssanat</i>	<COMPOUND>	Yhdyssanavirhe
<i>Syntaktinen rakenne</i>	<SYN_ST>	Virheellinen syntaktinen rakenne (lausetyyppi-virhe)	<i>Fraseologia</i>	<PHRASEO>	Fraseologinen virhe
<i>Selittämätön</i>	<UNC>	Selittämätön virhe	<i>Taivutus</i>	<INFL>	Taivutus

Annotointiprosessissa on avustanut äidinkieleltään suomenkielinen annotoija. Tarpeen vaatiessa olen konsultoinut Oulun yliopiston alkuperäistä annotointitiimiä, joka annotoi tšekinkielisten suomenoppijoiden osakorpuksen, sekä tarkistanut Kansainvälisen oppijansuomen korpuksen annotointimateriaalin. Alla annan muutaman esimerkin virhekoodiston käytöstä. Esimerkit 1 ja 2 kuvaavat aineiston verrattain yleisiä virhekoodeja (fraseologiset virheet ja virheellinen predikatiivin sijavalinta – oppija on käyttänyt partitiivin sijaan nominatiivia). Esimerkit 3 ja 4 kuvaavat virhekoodeja, jotka esiintyvät aineistossa harvemmin. Esimerkissä 3 oppija on käyttänyt inessiiviä illatiivin sijaan, ja esimerkissä 4 kyseessä on verbiketjuvirhe.

- (1) Minä pidän lukemisesta, koska kaikessa kirjassa on viisautta. <PHRASEO> (TSoo42a)
- (2) Kun työskennellään, on tärkeä oppia levätä. Se ei ole niin helppo, erityisesti nykyisin. <PRED_NOM_PAR> (TSoo02i)
- (3) Yliopiston jälkeen haluaisimme muuttua toiseen kaupunkiin täi Suomessa. <OTHER_INE_ILL> (VEoo76)

- (4) Kesällä monta ihmistä tulevat meren rannalle uida ja ottaa aurinkoa.
<VERBCHAIN_FORM> (VE0052a)

Informanttikoodin kaksi ensimmäistä kirjainta viittaa oppijan äidinkieleen (TS = tšekki, VE = venäjä), numero viittaa tiettyyn anonymisoituun oppijaan ja lopun kirjain viittaa kyseisen oppijan tiettyyn tekstiin. Esimerkiksi koodi TS0002i viittaa siis anonymisoituun oppijaan 2, jonka äidinkieli on tšekki, ja kyseessä on hänen yhdeksäs aineistoon tallennettu tekstinsä (kirjain i). Jokaisesta tekstissä esiintyvistä virheistä lasketaan yksi piste siihen virhekoodiin, johon virhe kuuluu. Mikäli virheellä on useita tulkintavaihtoehtoja, kuten esimerkissä 5, jokaiseen virhekoodiin lasketaan 0,5 pistettä (mikäli tulkintavaihtoehtoja on kaksi) tai 0,33 pistettä (mikäli tulkintavaihtoehtoja on kolme).

- (5) En haikaile mitään, joka kuvailee koko tilanteen ilmapiiri. <OBJ_NOM_PAR / OBJ_NOM_GEN> (TS0002j)

Virhekoodien pistemäärien laskemisen jälkeen kummankin osakorpuksen sanemäärä sekä kunkin virhekoodin pistemäärä syötetään Calc-laskentaohjelmaan (Cvrček 2019). Laskentaohjelmaa käytetään vertailemaan kielen ilmiöiden taajuutta eri aineistoissa. Sen avulla voidaan laskea tietyn ilmiön (tässä tapauksessa virhekoodin) odotuksenmukainen taajuus tietyssä aineistossa toisen aineiston perusteella. Mikäli aineistojen välillä on ero, sen tilastollinen merkitsevyys on laskettu khiin neliö (χ^2) -testin avulla. χ^2 -testiä voi käyttää, vaikka tutkittava ilmiö jakautuisi aineistossa epätasaisesti (McEney–Wilson 2001, 84). Tämä on erityisen tärkeää tämäntyyppisessä korpustutkimuksessa, koska sekä CZE- että RU-osakorpuksessa useammat tekstit ovat peräisin samoilta informanteilta. Tästä syystä ei ole mahdollista olettaa, että kielellinen ilmiö esiintyisi tasaisesti koko aineistossa.

En ole käyttänyt tutkimuksessani potentiaalisten esiintymien analyysia eli kielellisten ilmiöiden (tässä tapauksessa virheiden määrän) vertaamista suhteessa kaikkiin mahdollisiin esiintymiin (Thewissen 2013, 81) siitä syystä, että ICLFI:n automaattinen POS-annotointi ei vastaa virheluokitusta. Automaattisen POS-annotoinnin avulla olisi esimerkiksi mahdollista poimia aineistosta kaikki subjektit ja objektit ja suhteuttaa ne subjekti- ja objektivirheiden määrään, muttei olisi mahdollista käsitellä virheitä, jotka koskevat koko lausetta tai lauseen osaa, kuten virheelliset syntaktiset rakenteet ja fraseologiset virheet.

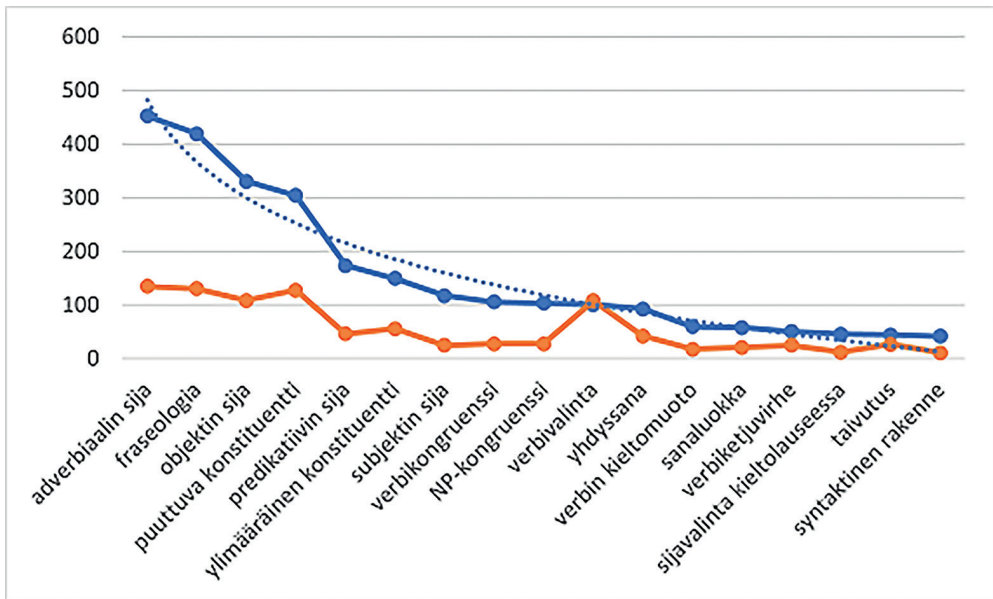
Käytetyn analyysin avulla on mahdollista saada selville, millaiset virheiden makrokategoriat, sekä virhekoodit yleensä, ovat aineistossa yleisimpiä, ja vertailla aineistoja keskenään ottaen huomioon niiden erilaisen sanemäärän.

5 Tulokset

Tässä luvussa esitetään kummankin osakorpuksen yleisimmät virhekoodit, niiden absoluuttiset ja suhteelliset määrät kummassakin osakorpuksessa sekä niiden esiintymistaajuuden tilastolliset erot χ^2 -testin avulla. Tšekinkielisten suomenoppijoiden

osakorpuksessa viisi yleisintä virhekoodia absoluuttisen määrän mukaan ovat adverbiaalinen sija, fraseologia, objektin sija, puuttuva pakollinen konstituutti (yleensä puuttuva omistusliite) ja predikatiivinen sija. Venäjänkielisten suomenoppijoiden osakorpuksessa viisi yleisintä virhekoodia absoluuttisen määrän mukaan ovat adverbiaalinen sija, fraseologia, puuttuva pakollinen konstituutti (yleensä puuttuva omistusliite), leksikaalisesti virheellinen verbivalinta ja objektin sija.

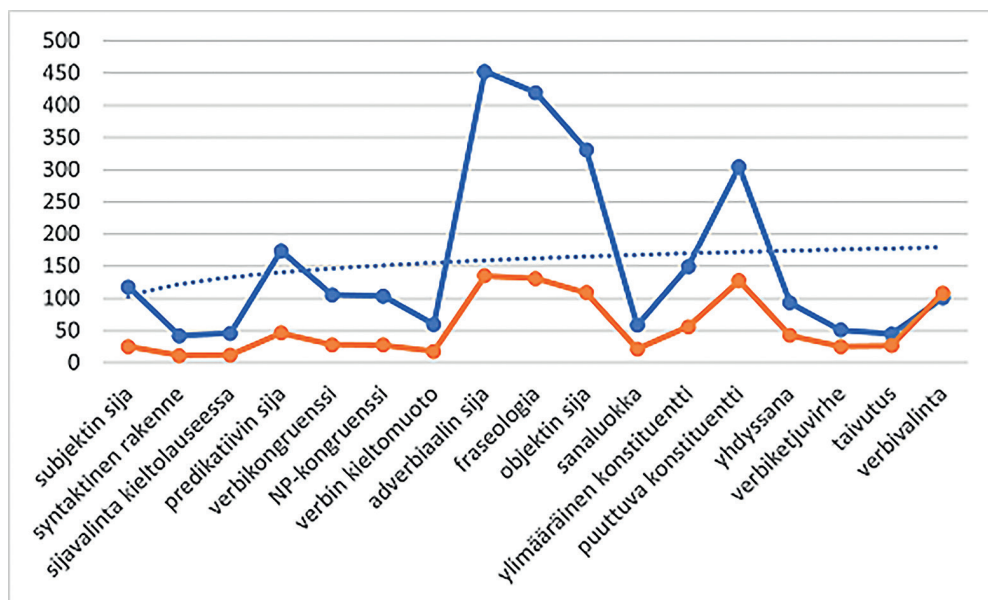
CZE-osakorpuksen (sininen käyrä) sekä RU-osakorpuksen (oranssi käyrä) virhekoodien absoluuttiset määrät esitetään kuviossa 1.

Kuvio 1. Yleisimmät virhekoodit CZE- ja RU-osakorpussa.

Virhe-esiintymien absoluuttinen määrä on suurempi CZE-osakorpuksessa kuin RU-osakorpuksessa. Pitää kuitenkin ottaa huomioon, että CZE-osakorpus sisältää 36 % enemmän saneita. Jotta olisi mahdollista vertailla erikokoisia aineistoja, olen laskenut myös virhe-esiintymien suhteellisen taajuuden per 1000 sanetta. Siitä ilmenee, että vaikka adverbiaalinen sija ja fraseologia ovat yleisimmät virhekoodit kummassakin osakorpuksessa, suurin suhteellinen ero CZE- ja RU-osakorpusten välillä koskee virheellistä subjektin sijavalintaa, joka esiintyy 4,11 kertaa per 1000 sanaa CZE-osakorpuksessa ja 1,19 kertaa per 1000 sanaa RU-osakorpuksessa (virhekoodi esiintyy 3,45 kertaa useammin CZE-osakorpuksessa). Toiseksi suurin suhteellinen ero on virheellinen syntaktinen rakenne -virhekoodilla, joka esiintyy 2,81 kertaa useammin CZE-osakorpuksessa kuin RU-osakorpuksessa. Sitä seuraa sijavalinta kieltolauseessa -virhekoodi, joka esiintyy 2,79 kertaa useammin CZE-osakorpuksessa kuin RU-osakorpuksessa, sekä predikatiivinen sijavalinta-

verbikongruenssi- ja NP-kongruenssi-virhekoodit, jotka esiintyvät 2,77 kertaa useammin CZE-osakorpuksessa kuin RU-osakorpuksessa. Leksikaalisesti virheellinen verbivalinta on ainoa virhekoodi, joka esiintyy sekä absoluuttisesti että suhteellisesti useammin RU-osakorpuksessa kuin CZE-osakorpuksessa (1,46 kertaa enemmän). Virhekoodien suhteelliset esiintymät CZE- (sininen käyrä) ja RU-osakorpuksissa (oranssi käyrä) esitetään kuviossa 2.

Kuvio 2. Virhekoodien suhteelliset esiintymät.

Tulosten analysoinnissa pitää myös ottaa huomioon, että niillä virhekoodeilla, jotka kuuluvat lauseenjäsenen sijavalinta-makrokategoriaan, on erilaisia arvoja riippuen siitä, mitä sijaa oppija on käyttänyt ja mikä olisi ollut oikea sijavalinta kontekstin perusteella. Esimerkiksi virhekoodi <OBJ_VÄÄRÄ SIJA_OIKEA SIJA> saattaa esiintyä tekstissä muodossa <OBJ_NOM_PAR>, jos oppija on käyttänyt nominatiivia partitiivin sijaan, tai <OBJ_NOM_GEN>, mikäli oppija on käyttänyt nominatiivia genetiivin sijaan (virhekoodissa esiintyy aina sija, jota oppija on käyttänyt virheellisesti, sekä oikea sija). Tästä syystä esitän suhteellisten esiintymien lisäksi CZE- ja RU-osakorpusten kymmenen yleisintä virhekoodia kaikkine variantteineen taulukossa 3 (määrät ovat absoluuttiset).

Molemmissa osakorpuksissa <PHRASEO> (fraseologiset virheet) on yleisin virhekoodi. Toiseksi yleisin virhekoodi on <MISSING_OTHER> (yleensä puuttuva pakollinen omistusliite) ja <PRED_NOM_PAR> (virheellinen predikatiivin sija – nominatiivi partitiivin sijaan). Kymmenen yleisimmän virhekoodin joukossa on CZE-osakorpuksessa <SUB_NOM_PAR> (virheellinen subjektin sijavalinta – nominatiivi partitiivin sijaan) sekä <NEG_VERBFORM> (virheellinen kieltomuodon muodostaminen), jotka puuttuvat

Taulukko 3. 10 yleisintä virhekoodia variantteineen CZE- ja RU-osakorpuksissa.

CZE-osakorpus	Esiintymät	RU-osakorpus	Esiintymät
<PHRASEO>	381	<PHRASEO>	112
<MISSING_ OTHER>	220	<MISSING_ OTHER>	95
<PRED_NOM_PAR>	122	<PRED_NOM_PAR>	37
<EXTRA_OTHER>	108	<COMPOUND>	35
<AGR_VERBAL>	99	<EXTRA_OTHER>	28
<OBJ_NOM_PAR>	84	<AGR_VERBAL>	21
<COMPOUND>	78	<POS>	19
<POS>	56	<VERBCHAIN_ FORM>	19
<NEG_ VERBFORM>	55	<OBJ_NOM_PAR>	18
<SUB_NOM_PAR>	43	<OBJ_NOM_GEN>	15

RU-osakorpuksen kymmenen yleisimmän virhekoodin listalta. RU-osakorpuksen kymmenen yleisimmän virhekoodin listalta löytyvät virhekoodit <VERBCHAIN_FORM> (verbiketjuvirhe) sekä <OBJ_NOM_GEN>, jotka puuttuvat CZE-osakorpuksen kymmenen yleisimmän virhekoodin listalta. Virhekoodeja havainnollistavat esimerkit 6–9.

- (6) Siis ajanjärjestely on minua varten vaikea. <PHRASEO> (TS0002i)
- (7) Gogol Bordellon tekstit ovat **vitsikkäät** mutta samalla **arvostelevat**. <PRED_NOM_PAR> (TS0007)
- (8) Minusta, suomalaisten poliitikkojen pitää oppia käyttäviä eleitä [...] <VERBCHAIN_FORM> (VE0088d)
- (9) Hän haluaa tehdä sovinto Tomin kanssa [...] <OBJ_NOM_GEN> (VE0055)

Mitä tulee leksikaalisesti virheelliseen verbivalintaan, eniten virheitä tšekinkielisten suomenoppijoiden osakorpuksessa on verbeissä *mennä, alkaa, oppia, ottaa, auttaa, olla, nähdä, soittaa, tuntea* ja *kuulua*. Venäjänkielisten suomenoppijoiden osakorpuksessa eniten virheitä on verbeissä *olla, levätä, viettää, aloittaa, kehittää, mennä, täytyä, tapahtua, valmistua* ja *katsoa*. *Mennä*-verbin virheellisen käytön yhteydessä kyseessä on yleensä *mennä*-verbin valinta *tulla*-verbin sijaan, kuten esimerkissä 10.

- (10) Punahilkka tuli aikaisin ja koputti ovelle. ”Mene sisään! Ovi on auki.” (TS0017d)

Alkaa-verbin virheellisen käytön yhteydessä kyseessä on yleensä ei-transitiivisen verbin käyttö transitiivisen verbin sijaan, kuten esimerkissä 11.

(11) Joulukuun alkuun on pitkä aika joulukuun edellä. (TS0007e)

Venäjänkielisten suomenoppijoiden *levätä*-verbin virheellinen käyttö saattaa johtua venäjän kielen interferenssistä: venäjän kielen verbillä *отдыхать* [otdychat] on 'levätä'-merkityksen lisäksi merkitys 'viettää lomaa'. Tällaista virheellistä käyttöä näkyy esimerkissä 12.

(12) Joka vuosi minä lepäsin siellä mummoni kanssa. (VE0088)

Viettää-verbin virheellisen käytön esiintyminen tilastoissa saattaa johtua siitä, että aineisto on verrattain pieni: kaikki *viettää*-verbin virheellisen käytön tapaukset ovat peräisin samalta opiskelijalta.

Harvinaisimmat virhekoodien makrokategoriat tšekinkielisten suomenoppijoiden osakorpuksessa ovat virheellinen syntaktinen rakenne (lausetyyppi), sijavalinta kieltolauseessa, taiputus, verbiketjuvirheet ja virheellinen kieltomuodon muodostaminen. Taiputus-makrokategoriaa käytetään apukategoriana silloin kun tekstistä ei selviä, onko kyseessä sijavalintavirhe vai sijapäätteen muodostusvirhe, kuten esimerkissä 13.

(13) hän tykkää lukemista [...] (TS0019i)

Harvinaisimmat virhekoodit venäjänkielisten suomenoppijoiden osakorpuksessa ovat syntaktinen rakenne, sijavalinta kieltolauseessa, virheellinen kieltomuodon muodostaminen, virheellinen sanaluokan valinta (esimerkiksi adjektiivi adverbien sijaan) ja subjektin sija.

Analyysin viimeisessä vaiheessa käytin Chi²-testiä selvittääkseni, ovatko virheesiintymien taajuuksien erot CZE- ja RU-osakorpuksessa tilastollisesti merkitseviä. Ensin analysoin yleisimmät virhekoodit: adverbiaalinen sijavalintavirheet, fraseologiset virheet sekä objektin, predikatiivin ja subjektin sijavalintavirheet. Erot fraseologisten virheiden taajuudessa sekä objektin, predikatiivin ja subjektin sijavalintavirheiden taajuudessa ovat tilastollisesti merkitseviä Chi²-testin mukaan. Keskityin myös leksikaalisesti virheellinen verbivalinta -virhekoodiin, koska tämä on ainoa virhekoodi, jota esiintyy enemmän venäjänkielisten suomenoppijoiden teksteissä kuin tšekinkielisten suomenoppijoiden teksteissä. Tässä tapauksessa ero on tilastollisesti merkitsevä. Lopuksi analysoin virhekoodit, jotka esiintyvät harvemmin aineistossa: näitä ovat verbiketjuvirheet ja sijavalinta kieltolauseessa -virhekoodi. Ero verbiketjuvirheiden taajuudessa ei ole tilastollisesti merkitsevä, mutta tämä saattaa johtua verbiketjuvirheiden pienestä määrästä molemmissa aineistoissa. Sen sijaan ero kieltolauseiden sijavalintavirheiden taajuudessa on tilastollisesti merkitsevä, mutta kieltolausevirheiden määrä on pieni molemmissa aineistoissa, joten tässä tapauksessa ero saattaa johtua aineiston koosta. Taulukossa 4 esitän Chi²-testin arvot.

Taulukko 4. Chi2-testin arvot.

Virhekategoria	Kategorian virhekoodien taajuus CZE-osakorpuksessa	Kategorian virhekoodien taajuus RU-osakorpuksessa	Chi2-testin p-arvo	Ero tilastollisesti merkitsevä?
Adverbiaalin sijavalinta	452,5	135	$1,27 \times 10^{-21}$	Kyllä
Fraseologia	419,5	130,5	$5,13 \times 10^{-19}$	Kyllä
Objektin sijavalinta	331	102,5	$1,79 \times 10^{-15}$	Kyllä
Predikatiivin sijavalinta	173,5	46	$1,44 \times 10^{-10}$	Kyllä
Subjektin sijavalinta	117,5	25	$2,24 \times 10^{-9}$	Kyllä
Verbivalinta	100,5	108	0,005	Kyllä
Verbiketjut	50,5	25	0,113	Ei
Sijavalinta kieltolauseessa	45,5	12	0,001	Kyllä

6 Tulkinnat ja yhteenveto

Analyysin perusteella vastaan tutkimuskysymyksiin seuraavasti: Yleisin virhekoodi sekä venäjänkielisten että tšekinkielisten suomenoppijoiden osakorpuksessa on virheellinen adverbiaalin sija. Tämän virhekoodin yleisin variantti CZE-osakorpuksessa on <OTHER_PAR_GEN> (adverbiaalin kohdalla käytetty partitiivia genetiivin sijaan, kuten esimerkiksi 14), toiseksi yleisin variantti on <OTHER_ADE_INE> (adverbiaalin kohdalla käytetty adessiivia inessiivin sijaan, kuten esimerkissä 15).

- (14) [...] jossa nukuimme teltassa koko viikonloppua. <OTHER_PAR_GEN> (TS0004c)
- (15) Puutarhalla ovat puut, kukat ja kolme lammasta. <OTHER_ADE_INE> (TS0015f)

CZE-aineistosta nousee esiin, että ongelmia adverbiaalin sijavalinnassa aiheuttavat muun muassa ajanilmaukset (esimerkki 14) sekä paikallissijojen käyttö. <OTHER_VÄÄRÄ SIJA_OIKEA SIJA>-virhekoodiin kuuluvat myös sijavalintavirheet postposition yhteydessä (*suomea jälkeen* -tyyppiset virheet) sekä genetiivimäärityksen sijavalintavirheet (*pidän antamisesta lahjoja* -tyyppiset virheet). <OTHER_VÄÄRÄ SIJA_OIKEA SIJA>-virhekoodi on aineiston yleisin. Ajanilmausvirheiden taajuus vastaa Klára Variksen (2010, 78) tuloksia, joiden mukaan nomineihin kohdistuu eniten ajanilmausvirheitä. Mitä tulee paikanilmauksiin, Tuija Määtän (2013, 135) mukaan oppijat sekoittavat hyvin usein illatiivin ja allatiivin keskenään.

Vaikka adverbiaalin sijavalintaan kohdistuu eniten sijavalintavirheitä myös venäjänkielisten suomenoppijoiden teksteissä, yleisimmät morfosyntaktiset virhekoodit koko RU-osakorpuksessa koskevat objektivirheitä. Yleisin morfosyntaktinen virhekoodi RU-osakorpuksessa on <OBJ_NOM_PAR> (nominatiivi partitiivin sijaan), toiseksi yleisin

on <OBJ_NOM_GEN> (nominatiivi genetiivin sijaan). Tämä vastaa aiempia tutkimustuloksia (Ranua–Ruotsalainen 2008, 160; Piri 2017, 55), joiden mukaan nominatiivi on tyypillisin virheellisesti tuotettu objektin sijamuoto.

<PHRASEO> (fraseologiset virheet) on toiseksi suurin makrokategoria sekä CZE-osakorpuksessa (381 tapausta) että RU-osakorpuksessa (112 tapausta). Tämä on kiinnostava havainto, koska oppijankielen tutkimuksen nykytendenssi on kiinnittää enenevässä määrin huomiota kielen idiomaattiseen ja fraseologiseen luonteeseen (Granger–Meunier 2008, 247). Fraseologisten virheiden kategoria on varsin laaja. Helena Kuuluvaisen (2015, 31) mukaan fraseologiset virheet muodostavat jatkumon sanastosta morfosyntaksiin. Kuuluvaisen mukaan fraseologisten virheiden pääryhmiin kuuluukin useampi virhetyyppikeskittymä: yksi sana – laajempi kokonaisuus, verbi ja sen täydennys, *kanssa*-sanan virheellinen käyttö, adpositio sijapäätteen tilalla, lausetyyppi, kysyvä sivulause ja muodollinen subjekti. Sekä CZE- että RU-osakorpuksessa löytyy fraseologisia virheitä, jotka vastaavat Kuuluvaisen kategoriointia: esimerkiksi kysyvä sivulause -tyyppiset fraseologiset virheet (esimerkki 16), epätyypilliset kollokaatit (esimerkit 17 ja 18), adpositio sijapäätteen tilalla (esimerkki 19) ja *kanssa*-sanan virheellinen käyttö (esimerkki 20).

- (16) ensin katsoin, jos jotain ei ollut tapahtunut heille. (TS0001e)
- (17) ne ovat todella pieniä, täysin matalia [...] (TS0001f)
- (18) Siksi sanottiin, että Turandot oli kovin julma ja ankara. (VE0005)
- (19) Jokaisella ihmisellä, joka haluaa seurata muotin mukaan, on iPhone. (VE0012a)
- (20) hän lyhentää hänen odottamisensa suklaakeksin Delissan kanssa [...] (TS0002j)

<PRED_NOM_PAR> (virheellinen predikatiivin sijavalinta, nominatiivi partitiivin sijaan) on yleisin <PRED_VÄÄRÄ SIJA_OIKEA SIJA>-virhekoodin variantti sekä CZE- että RU-osakorpuksessa. Tämä osoittaa, että predikatiivin tapauksessa, samoin kuin objektin tapauksessa, nominatiivi on useimmiten virheellisesti valittu sijamuoto. Ongelmia predikatiivin sijavalinnassa aiheuttaa subjektin monikollisuus (esimerkki 21), jaollisuus (esimerkki 22) sekä tiettyjen lausetyyppien morfosyntaktiset ominaisuudet, esimerkiksi tuloslauseen predikatiivin sijavalinta (esimerkki 23).

- (21) Tavallisesti he ovat reilut, luotettavat, ahkerat ja ystävälliset. (VE0053a)
- (22) kaikki on outo. (VE0088k)
- (23) Tšaikovskin musiikista tuli hyvin suosittu. (VE0002a)

Subjektin sijavalintavirheet eivät ole kovin yleisiä CZE- eikä RU-osakorpuksessa. Subjektin sijavalintavirheet muodostavat 4,4 % kaikista virheistä CZE-osakorpuksessa ja vain 2,7 % kaikista virheistä RU-osakorpuksessa. Ero saattaa johtua siitä, että CZE-osakorpuksen tehtävänannot osittain eroavat RU-osakorpuksen tehtävänannoista:

CZE-osakorpuksen tehtävänantojen joukosta löytyy esimerkiksi ”Perheeni”- sekä ”Unelma-asuntoni”-teemat, joissa eksistentiaalilauseiden taajuus saattaa olla korkeampi, ja tämä on saattanut aiheuttaa isomman subjektin sijavirheiden määrän CZE-osakorpuk- sessa.

Leksikaalisesti virheellinen verbivalinta on ainoa makrokategoria, joka esiintyy use- ammin venäjänkielisten suomenoppijoiden teksteissä sekä absoluuttisesti että suhteelli- sesti. Tämäkin saattaa johtua tehtävänannoista, koska venäjänkielisten suomenoppijoiden kirjoitusten joukossa on venäjänkielisten artikkeleiden referaatteja suomeksi, kun taas tšekinkielisten suomenoppijoiden tehtävänantojen joukossa ei ollut referaatteja. Venä- jänkielisten artikkeleiden kääntäminen suomeksi on saattanut lisätä verbivalintavirheitä. Tehtävänanto on saattanut vaikuttaa myös siihen, että venäjänkielisten suomenoppijoiden tuloksissa <V_LEX>-makrokategoriassa (leksikaalisesti virheellinen verbivalinta) esiin- tyy enemmän verbejä, joilla on Suomen sanomalehtikielen taajuussanastossa (CSC 2004) matalampi taajuus, kun taas tšekinkielisten suomenoppijoiden <V_LEX>-makrokate- goriassa esiintyy hyvin frekventtejä verbejä. Tämäkin voi johtua siitä, että osa aineiston venäjänkielisistä suomenoppijoista on kääntänyt artikkeleita. Taulukossa 5 esitän kunkin osakorpuksen kymmenen yleisimmin virheellisesti valittua verbiä ja niiden sijoituksen Suomen sanomalehtikielen taajuussanastossa.

Taulukko 5. 10 yleisimmin virheellisesti valittua verbiä CZE- ja RU-osakorpuk- sissa ja niiden sijoitus Suomen sanomalehtikielen taajuussanastossa (CSC 2004).

CZE-osakorpuksen yleisimmin virheellisesti valitut verbit	Verbin sijoitus sanomalehtikielen taajuussanastossa	RU-osakorpuksen yleisimmin virheellisesti valitut verbit	Verbin sijoitus sanomalehtikielen taajuussanastossa
<i>mennä</i>	88	<i>olla</i>	1
<i>alkaa</i>	65	<i>levätä</i>	3695
<i>oppia</i>	740	<i>viettää</i>	652
<i>ottaa</i>	59	<i>aloittaa</i>	166
<i>auttaa</i>	550	<i>kehittää</i>	599
<i>olla</i>	1	<i>mennä</i>	88
<i>nähdä</i>	112	<i>täytyä</i>	641
<i>soittaa</i>	657	<i>tapahtua</i>	236
<i>tuntea</i>	219	<i>valmistua</i>	552
<i>kuulua</i>	96	<i>katsoa</i>	211

Verbiketjuvirheiden määrä on pieni sekä CZE-osakorpuk- sessa (1,9 % kaikista vir- heistä) että RU-osakorpuk- sessa (2,7 % kaikista vir- heistä). Verbiketjuvirheet koskevat sekä jälkimmäisen verbin tai deverbaisubstantiivin muotoa että jälkimmäisen verbin tai deverbaisubstantiivin sijavalintaa. Tšekinkielisten suomenoppijoiden teksteissä eniten

virheitä aiheuttaa kuitenkin jälkimmäisen verbin tai deverbaalisubstantiivin muoto eikä sen sijavalinta (39 tapausta), kuten esimerkissä 24.

(24) Kun työskennellään, on tärkeä oppia levätä. (TS0002i)

Tšekinkieliset suomenoppijat ovat käyttäneet A-infinitiiviä MA-infinitiivin sijaan kymmenessä tapauksessa ja A-infinitiiviä deverbaalisubstantiivin sijaan kymmenessä tapauksessa, mikä saattaa viitata yksinkertaistamiseen vastaavalla tavalla kuin nominatiivin suosiminen muiden muotojen sijasta. Yhdeksässä tapauksessa tšekinkieliset suomenoppijat ovat käyttäneet MA-infinitiiviä A-infinitiivin sijaan.

Myös venäjänkielisten suomenoppijoiden teksteissä eniten virheitä aiheutti verbiketjun jälkimmäisen verbin tai deverbaalisubstantiivin muoto (19 tapausta) (esimerkki 25).

(25) maanalaisten asukkaat jättävät kotinsa ja lähtevät etsiä uuden. (VE0002)

Venäjänkieliset suomenoppijat, kuten tšekinkielisetkin, ovat käyttäneet A-infinitiiviä MA-infinitiivin sijaan (11 tapausta), sekä A-infinitiiviä deverbaalisubstantiivin sijaan (viisi tapausta). Tanja Seppälä (2012) antaa pro gradu -työssään yleiskatsauksen verbiketjuvirheiden kategorioista ja frekvenssistä. Seppälän (2012, 78) mukaan kuitenkin oletus siitä, että MA-infinitiivin vaativat verbit yhdistyvät usein A-infinitiiveihin näyttää pätevän vain, kun kyseessä ei ole liikeverbi.

Sijavalinta kieltolauseessa on toiseksi harvinaisin makrokategoria sekä CZE-osakorpuksessa (1,7 % kaikista virheistä) että RU-osakorpuksessa (1,3 % kaikista virheistä). Taustalla saattaa olla kieltolauseiden välttäminen oppimisstrategiana (tästä ks. Šebesta 2012, 24). Kieltolausevirheiden yhteydessä frekventein virhekoodi CZE-osakorpuksessa on <OBJ_NOM_PAR> (14 tapausta). Tämä viittaa siihen, että oppijoilla saattaa olla tendenssi jättää objektia taivuttamatta myöntolauseiden lisäksi myös kieltolauseissa. Joissakin tapauksissa oppijat valitsivat genetiivin partitiivin sijaan objektin sijaksi (<OBJ_GEN_PAR>, yhdeksän tapausta). Sama tendenssi näkyy myös subjektin sijavalinnassa kieltolauseissa, joissa jaollisen subjektin yhteydessä on käytetty nominatiivia partitiivin sijaan, kuten esimerkissä 26.

(26) hänellä on omat ongelmat enemmän kuin tarpeeksi. (TS0004)

Ongelmia on osittain aiheuttanut myös predikatiivin sijavalinta kieltolauseessa – joissakin tapauksissa oppija on käyttänyt partitiivia nominatiivin sijaan, kuten esimerkissä 27.

(27) En ole varmaa, miten tämä sanoa suomeksi. (TS0001f)

Kyseessä saattaa olla kielteisen objektin sääntöjen yllileistämistästrategia myös predikatiivin sijavalinnassa (yllileistämisestä oppimisstrategiana ks. Rauto 2003, 78). Jotkut opiskelijat ovat saattaneet päätellä objektin sijavalinnan sääntöjen perusteella, että kielteisen lauseen predikatiivin tulee aina olla partitiivissa.

Toisin kuin tšekinkielisten suomenoppijoiden teksteissä, venäjänkielisten suomenoppijoiden kieltolausevirheistä löytyy vain kolme tapausta, joissa objektin sijaksi on

virheellisesti valittu nominatiivi, ja yksi tapaus, jossa predikatiivin sijaksi on virheellisesti valittu nominatiivi. Venäjänkielisten suomenoppijoiden teksteissä yleisin virheellisen kieltö-objektin sijavalinta ei ole nominatiivi, kuten tšekinkielisten oppijoiden teksteissä, vaan genetiivi, kuten esimerkissä 28.

(28) Alex ei antanut Lisan kirjeen Mattille [...] (VE0007)

Näissä tapauksissa oppijat ovat saattaneet yliyleistää myönteisen objektin sijavalinnan säännöt myös kielteisen objektin sijavalintaan.

Harvinaisimmassa makrokategoriassa <SYN_ST> (virheellinen syntaktinen rakenne, virheellisesti muodostettu lausetyyppi) eniten virheitä esiintyy eksistentiaalilauseissa (eksistentiaalilauseiden ominaisuuksista ks. VISK § 891), kuten esimerkeissä 29 ja 30.

(29) Musiikkijuhlissa olivat joka päivää paljon musiikkiryhmää [...] (TS0002c)

(30) Naisella päällä on sininen mekko, miehellä ovat mustat housut ja vaalea paita. (VE0008b)

Chiz-testin tulokset osoittavat, että vaikka yleisimmät makrokategoriat sekä CZE-osakorpuksessa että RU-osakorpuksessa ovat adverbiaalinen sijavalinta ja fraseologia, niiden esiintymistaajuudessa on kuitenkin merkitseviä tilastollisia eroja: adverbiaalinen sijavalintavirheitä ja fraseologisia virheitä esiintyy enemmän CZE-osakorpuksessa. Leksikaalisia verbivalintavirheitä esiintyy enemmän RU-osakorpuksessa. Objektin, predikatiivin ja subjektin sijavalintavirheitä esiintyy enemmän CZE-osakorpuksessa. Toisaalta jos virhekoodin taajuus on pieni (sijavalinta kieltolauseessa, verbiketjut) tilastollisen merkitsevyyden arviointi on haastavampaa.

Tutkimukseni osoittaa, että tšekinkielisten ja venäjänkielisten B1-tason tekstien virhetendenssit vastaavat aiempia tutkimustuloksia: aineistossa näkyy nominatiivin yliedustuminen objektin sijana, kielteisen objektin sääntöjen yliyleistäminen myös predikatiivin sijavalinnassa, fraseologisten virheiden korkea taajuus ja moninaisuus sekä tiettyjen makrokategorioiden (verbiketjujen, kielteisten lauseiden) matala taajuus, mikä saattaa viitata näiden syntaktisten rakenteiden välttämiseen. Toisaalta se, että melkein kaikissa makrokategorioiden oppijaryhmien välillä esiintyy tilastollisesti merkitseviä eroja, saattaa viitata siihen, että annotointiperiaatteissa on saattanut olla eroja (tšekinkielisten oppijoiden tekstit annotoitiin Oulun yliopistossa, venäjänkielisten oppijoiden tekstit annotoitiin Prahan yliopistossa suomea ensikielenä puhuvan annotoijan avustuksella). Tästä syystä olisi suotavaa suorittaa IAA-testi (*Inter-annotator agreement test*, Artstein 2017), jonka avulla voi verrata annotointiperiaatteita systemaattisesti. Fraseologisten virheiden suuren määrän vuoksi olisi myös suotavaa luokitella kummankin osakorpuksen fraseologiset virheet Kuuluvaisen (2015, 31) käyttämien fraseologisten virheiden alakategorioiden mukaan ja vertailla tuloksia aiempaan tutkimukseen. Mahdollinen tuleva tutkimussuunta voisi olla myös tšekinkielisten ja venäjänkielisten suomenoppijoiden tulosten vertailu muiden suomenoppijoiden tuloksiin koko ICLFI-aineiston avulla. Näin olisi mahdollista tutkia, ovatko yllä mainitut virhetendenssit tyypillisiä kaikille suomi vieraana kielenä -oppijoille

vai pelkästään niille, jotka puhuvat äidinkielenään slaavilaista kieltä. Olisi myös mahdollista vertailla Venäjän venäjänkielisten ja Viron venäjänkielisten tuloksia keskenään. Näin saataisiin enemmän tietoja oppimiskontekstin vaikutuksesta suomen kielen omaksumiseen ja siitä, miten toisen suomalais-ugrilaisen kielen osaaminen vaikuttaa suomen kielen omaksumiseen.

Lähteet

- ARTSTEIN, RON 2017: Inter-annotator agreement. NANCY IDE JA JAMES PUSTEJOVSKY (toim.): *Handbook of linguistic annotation*, 297–313. Springer, Dordrecht. http://dx.doi.org/10.1007/978-94-024-0881-2_11
- BREYER, YVONNE ALEXANDRA 2011: *Corpora in language teaching and learning. Potential, evaluation, challenges*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- BRUNNI, SISCO – JANTUNEN, JARMO – SKANTSI, VALTTERI 2020: Korpusavusteinen virheanalyysi tarkkuuden kehityksestä EVK:n taitotasoilla A2–B2. *Puhe ja kieli* 39 (3), 275–304. <https://doi.org/10.23997/pk.76601>
- BRUNNI, SISCO – LEHTO, LIISA-MARIA – JANTUNEN, JARMO – AIRAKSINEN, VALTTERI 2015: How to annotate morphologically rich learner language. Principles, problems and solutions. *Bergen Language and Linguistics Studies* 6, 133–152. <https://doi.org/10.15845/bells.v6io.812>
- CSC – Tieteen tietotekniikan keskus 2004: Suomen sanomalehtikielen taajuussanasto [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavissa <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-201405272>
- CVRČEK, VÁCLAV 2019: Calc: Corpus calculator. Kaarlen yliopisto, Praha. Saatavissa <https://korpus.cz/calc/> [viitattu 26.3.2021].
- CzeSL = ŠEBESTA, KAREL – BEDŘICHOVÁ, ZUZANNA – ŠORMOVÁ, KATEŘINA – ŠTINDLOVÁ, BARBORA – HRDLIČKA, MILAN – HRDLIČKOVÁ, TEREZA – HANA, JIŘÍ – PETKEVIČ, VLADIMÍR – JELÍNEK, TOMÁŠ – ŠKODOVÁ, SVATAVA – POLÁČKOVÁ, MONIKA – JANEŠ, PETR – LUNDÁKOVÁ, KATEŘINA – SKOUMALOVÁ, HANA – SLÁDEK, ŠIMON – PIERSCIENIAK, PIOTR – TOUFAROVÁ, DAGMAR – RICHTER, MICHAL – STRÁKA, MILAN – ROSEN, ALEXANDR 2014: Czech as a Second Language with Spelling, Grammar and Tags [tekstikorpus]. Kaarlen yliopisto, Praha. Saatavissa <http://www.korpus.cz> [viitattu 26.8.2022].
- DÍEZ-BEDMAR, MARÍA BELÉN 2021: Error Analysis. NICOLE TRACY-VENTURA ja MAGALI PAQUOT (toim.): *The Routledge handbook of second language acquisition and corpora*, 90–104. Routledge, New York and London. <https://doi.org/10.4324/97811351137904-9>
- EVK 2003: *Eurooppalainen viitekehys. Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys*. WSOY, Helsinki.
- GERYŠEROVÁ, ANNA 2019: *Používání finského pasiva českými rodilými mluvčími na základě korpusu LAS2*. Pro gradu -tutkielma. Masarykin yliopisto, Brno. Saatavissa https://is.muni.cz/th/b8anh/Diplomova_prace.pdf [viitattu 15.3.2021].
- GRANGER, SYLVIANE 2002: A bird's-eye view of learner corpus research. SYLVIANE GRANGER, JOSEPH HUNG ja STEPHANIE PETCH-TYSON (toim.): *Computer learner corpora, second language acquisition and foreign language teaching*, 3–33. Benjamins, Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/llt.6>
- GRANGER, SYLVIANE – GILQUIN, GAËTANELLE – MEUNIER, FANNY 2015: Introduction: learner corpus research – past, present and future. SYLVIANE GRANGER, GAËTANELLE GILQUIN ja FANNY MEUNIER (toim.): *Cambridge handbook of learner corpus research*, 423–442. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139649414>
- GRANGER, SYLVIANE – MEUNIER, FANNY 2008: Phraseology in language learning and teaching: where to from here? FANNY MEUNIER ja SYLVIANE GRANGER (toim.): *Phraseology in foreign language learning and teaching*, 247–252. Benjamins, Amsterdam & Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/z.138.19gra>

- ICLFI = JANTUNEN, JARMO – BRUNNI, SISCO – OULUN YLIOPISTO, SUOMEN KIELEN OPPIAINE 2013: Kansainvälinen oppijansuomen korpus [tekstikorpus]. Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-20140730163>
- IVASKA, ILMARI 2015: *Edistyneen oppijansuomen konstruktiopiirteitä korpusvetoisesti: avainrakenneanalyysi*. Turun yliopisto, Turku. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6204-4>
- JANTUNEN, JARMO 2011: Kansainvälinen oppijansuomen korpus (ICLFI): typologia, taustamuuttajat ja annotointi. *Lähivördlusi. Lähivertailuja* 21, 86–105. <http://dx.doi.org/10.5128/LV21.04>
- JANTUNEN, JARMO – BRUNNI, SISCO – LEHTO, LIISA-MARIA – AIRAKSINEN, VALTTERI 2014: Oppijan-kieliaineistojen annotointi – esimerkkinä ICLFI:n annotoinnin prosessit, ongelmat ja ratkaisut. *AFinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 7, 60–80. Saatavissa <https://journal.fi/afinla/article/view/48160> [viitattu 28.3.2021].
- JARVIS, SCOTT – PAVLENKO, ANETA 2010: *Crosslinguistic influence in language and cognition*. Routledge, New York.
- KAIVAPALU, ANNEKATRIN 2005: *Lähdekieli kielienoppimisen apuna*. Jyväskylä studies in humanities 44. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. Saatavissa <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/13439/9513923916.pdf?sequence=1> [viitattu 28.3.2022].
- KOVÁČOVÁ, IVANA 2017: *Essiivin käyttö tsekkiläisten suomenoppijoiden kirjoitelmissa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Oulu. Saatavissa <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201711093089.pdf> [viitattu 11.3.2022].
- KUULUVAINEN, HELENA 2015: *Fraseologiset virheet kansainvälisessä oppijansuomen korpuksessa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Oulu. Saatavissa <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201509172008.pdf> [viitattu 26.3.2022].
- LAS2 = Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos 2012: Edistyneiden suomenoppijoiden korpus [tekstikorpus]. Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-201407167>
- LEECH, GEOFFREY 1997: Introducing corpus annotation. ROGER GARSIDE, GEOFFREY LEECH ja TONY MCENERY (toim.): *Corpus annotation: linguistic information from computer text corpora*, 1–18. Longman, London.
- MCENERY, TONY – WILSON, ANDREW 2001: *Corpus linguistics: an introduction*. 2. painos. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- MEUNIER, FANNY 2021: Introduction to learner corpus research. NICOLE TRACY-VENTURA ja MAGALI PAQUOT (toim.): *The Routledge handbook of second language acquisition and corpora*, 23–36. Routledge, New York and London. <https://doi.org/10.4324/9781351137904-4>
- MUKHERJEE, JOYBRATO – GÖTZ, SANDRA 2015: Learner corpora and learning context. SYLVIANE GRANGER, GAËTANELLE GILQUIN ja FANNY MEUNIER (toim.): *Cambridge handbook of learner corpus research*, 423–442. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139649414>
- MÄÄTTÄ, TUIJA 2013: Verbien *tulla* ja *mennä* rektioista ruotsinkielisten alkeistason suomenoppijoiden kirjallisissa tuotoksissa. *AFinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 5, 123–141. Saatavissa <https://journal.fi/afinla/issue/view/1107> [viitattu 25.03.2022].
- PIRI, OLLI-JUHANI 2017: *Morfosyntaktiset objektivirheet oppijansuomessa: korpuspohjainen kuvaus suomenoppijoiden kielitaidon tarkkuuden kehityksestä*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Oulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-201706012339>.
- RANUA, MINNA-MARI – RUOTSALAINEN, MARGIT 2008: Syntaktisten virheiden vertailua suomi toisena ja suomi vieraana kielenä-oppijoiden teksteissä. HELENA SULKALA, MAIJA-LIISA HALME ja HANNAKAIJA HOLMI (toim.): *Tutkielmia oppijankielestä* III, 149–172. Studia humaniora ouluensia 5. Oulu University Press, Oulu.
- RAUTO, EVA 2003: *Välikielen kehitys vieraskielisessä opetuksessa. Tutkimus muutoksista insinööriopiskelijoiden englannin kieliopin hallinnassa*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-1542-5>
- RINGBOM, HÅKAN 1980: On the distinction between second-language acquisition and foreign-language learning. *Papers in Language Learning and Language Acquisition*, 37–44. AFinLa ry, Jyväskylä. Saatavissa <https://journal.fi/afinlavk/issue/view/4074> [viitattu 25.3.2022].

- ŠEBESTA, KAREL 2012: Parametry žakovských korpusů a CzeSL. KAREL ŠEBESTA ja SVATAVA ŠKODOVÁ (toim.): *Čeština – cílový jazyk a korpusy*, 13–33. Technical University of Liberec, Liberec.
- SEPPÄLÄ, TANJA 2012: *Oppijansuomen kolligaatit ketjuuntuivissa verbirakenteissa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Oulu. Saatavissa <https://www oulu.fi/sites/default/files/content/Seppala%20gradu.pdf> [viitattu 26.3.2022].
- SPOELMAN, MARIANNE 2013: *Prior linguistic knowledge matters. The use of the partitive case in Finnish learner language*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 111. Oulun yliopisto, Oulu. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526201146>
- ŠTINDLOVÁ, BARBORA – ROSEN, ALEXANDR – HANA, JIRKA – ŠKODOVÁ, SVATAVA 2012: CzeSL – an error tagged corpus of Czech as a second language. PIOTR PEŹIŹIK (toim.): *PALC 2011 – Practical applications in language and computers (Łódź 13–15 April 2011)*, 13–15. Łódź studies in language 28. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- THEWISSEN, JENNIFER 2021: Accuracy. NICOLE TRACY-VENTURA ja MAGALI PAQUOT (toim.): *The Routledge handbook of second language acquisition and corpora*, 305–317. Routledge, New York & London. <https://doi.org/10.4324/9781351137904-27>
- 2013: Capturing L2 accuracy developmental patterns: insights from an error-tagged EFL learner corpus. *The Modern Language Journal* 97 (1), 77–101. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2012.01422.x>
- TOGNINI-BONELLI, ELENA 2001: *Corpus linguistics at work*. Studies in corpus linguistics 6. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/scl.6>
- VARIS, KLÁRA 2010: *Ajanilmaukset Cefling-hankkeen koululaisaineistossa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. Saatavissa <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/25306/varis-gradu.pdf?sequence=4&isAllowed=y> [viitattu 25.3.2022].
- VIRTANEN, VEERA 2011: Minä lienen tullut joskus Suomessa vielä? *Venäjäkielisten suomi toisena ja suomi vieraana kielenä -oppijoiden perfektin ja imperfektin omaksumisen ongelmista*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. Saatavissa <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/27066/URN%3aNB%3afi%3ajyu-2011052410910.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [viitattu 15.3.2022].
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Verkkoversio. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Saatavissa <http://scripta.kotus.fi/visk> [viitattu 3.6.2022].

Val ent ina Dani: Morphosyntactic-, phraseological- and verb choice-related errors in the Czech L1 and Russian L1 sections of the International Corpus of Learner Finnish

The present study aims at analysing the Czech L1 and Russian L1 subcorpora in the International Corpus of Learner Finnish. The study focuses on morphosyntactic, phraseological and verb choice errors found in texts rated at level B1 according to the Common European Framework of Reference for Languages, with a view to uncovering converging and diverging trends in error frequency and type. The findings indicate that the most common error types in both subcorpora concern adverbial case-marking and phraseology. The findings also reveal differences in error frequency in subject case-marking and syntactic structure on the one hand (these errors were found to be significantly more frequent in the Czech L1 subcorpus) and verb choice on the other hand (these errors were found to be more frequent in the Russian L1 subcorpus). The present study confirms previous findings of research on Finnish as both a second and foreign language, such as the prominence of time expression errors, the high frequency of phraseological

errors and the overrepresentation of the nominative case in object and predicative case-marking and of the A-infinitive in verb + verb constructions. The overrepresentation of both the nominative case and the A-infinitive in learners' texts show a tendency of simplification typical of a learner language, while the higher frequency of verb choice errors in the Russian L1 subcorpus indicates that assignment type influences error frequency and type, since the Russian L1 subcorpus, unlike the Czech L1 subcorpus, includes translation assignments.

Valentina Dani
dani.valentina.uni@gmail.com
Ústav Českého národního korpusu / Institute of the Czech National Corpus
Kaarlen yliopisto (Univerzita Karlova / Charles University)
<https://orcid.org/0000-0001-6914-9434>

SINI KNUUTILA, OLLI KUPARINEN, JENNI SANTAHARJU,
LIISA MUSTANOJA, UNNI LEINO JA JAAKKO PELTONEN

Miksi kato leviää?

hd-yhtymän katovariantin diffuusion syyt Helsingin puhekielessä

1 Johdanto

Tässä artikkelissa tutkimme yleiskielen *hd*-yhtymän katovariantin esiintymisen syitä. Aiemmin on havaittu (Kuparinen 2021), että *hd*-yhtymien soinnillisen klusiilin kato on ekspansiivinen ilmiö, kun tarkasteltavana on lähes viisi vuosikymmentä kattava kolmen aikapisteen aineisto Helsingissä puhuttua suomea. Aiemmassa tutkimuksessa ei ole kuitenkaan juuri otettu kantaa siihen, miksi katoa tapahtuu ja mitkä tekijät siihen tarkalleen ottaen vaikuttavat. Muiden ilmiöiden osalta on arveltu, että mahdollisesti sanan suuri frekvenssi olisi erityisen merkityksellinen tekijä muutoksen etenemisessä (ks. esim. Lehtimäki 1983; Suihkonen 1992; Bybee 2002). Frekvenssi vaikuttanee myös katomuotojen esiintymiseen, sillä eniten katomuodoissa esiintyvät lekseemit ovat hyvin taajaan esiintyviä (Kuparinen–Santaharju–Leino–Mustanoja–Peltonen 2022). Niin ikään on arveltu, että eräät seikat, kuten *hd*-yhtymän sijoittuminen konsonanttivartaloon (*tehdä*) ja esiintyminen painottoman tavun (*pyörähdä*-) tai pitkän vokaalin (*hiihdä*-) jäljessä, saattavat hidastaa katomuotojen etenemistä (mts. 32). Tommi Kurki (2005, 122–123) on osoittanut, että jos lekseemi kuuluu astevaihtelun piiriin, kadon todennäköisyys pienenee.

Kuparinen kollegoineen (2022) osoitti, miten kato etenee leksikaalisesti ja morfologisesti. Tässä artikkelissa tarkastelemme, mitkä kielensisäiset syyt vaikuttavat kadon leviämiseen. Tutkimme erityisesti, miten katovarianttia kantavan lekseemin frekvenssi ja merkitys sekä *hd*-yhtymän sijainti sanan sisällä (esim. vartalotyyppejä, painoasema, astevaihteluasema ja edeltävän vokaalin laatu) vaikuttavat kadon todennäköisyyteen. Kadon taustalla vaikuttavien tekijöiden tunteminen on tärkeää, jotta kadon etenemistä ja sitä myöten kielen kehityksen suuntaa voidaan ennustaa. Lähtökohdiltaan nykyinen tutkimus on samansuuntainen kuin Joan Bybeen (2002) tutkimus amerikanenglannin *t:n* ja *d:n* sananloppuisesta kadosta: Bybee havaitsi sanan korkean frekvenssin edistävän katoa, mutta esiintymiskontekstin vaikuttavan joko hidastavasti tai nopeuttavasti katomuotojen diffuusion. Menetelmällisesti tutkimukset kuitenkin eroavat siinä, että tässä tutkimuksessa kielensisäisten muuttujien yhdistelmiä on tarkasteltu logistisen regression ja päätöspuumallin avulla.

Artikkeli rakentuu niin, että seuraavassa luvussa esitellään artikkelissa käytetyt avain-termit ja aiempi aihetta koskeva tutkimus. Kolmannessa luvussa esitellään tutkimuksessa käytetty aineisto ja menetelmät. Tutkimuksen tulokset esitellään neljännessä luvussa, ja artikkeli päättyy kokoavaan lukuun.

2 Taustaa

2.1 Diffuusio

Diffuusiolla viitataan kielitieteessä äänne­muutoksen etenemiseen tai leviämiseen. Sen lopputuloksena voi olla äänne­n muuttuminen kokonaan toiseksi, kuten täydellisen assimilaation tapauksessa, jossa viereisen foneemin vaikutus on johtanut äänne­muutokseen. Esimerkiksi verbimuoto *pääsnyt* on vaihtunut muotoon *päässyt* täydellisen progressiivisen (etenevän) kosketusassimilaation myötä (Hakulinen 2000, 59). Toisaalta diffuusion tuloksena voi olla äänne­n katoaminen, kuten tutkimassamme *hd*-tapauksessa. Tällainen prosessi voi edetä hitaasti tai nopeasti, pysähtyä, jatkua uudelleen, koskettaa lopulta koko leksikkoa tai jäädä vain pienemmän sanaryhmän käyttöön. Klassisena esi­merkkinä diffuusiosta suomessa on pidetty kielen lipumista hitaasti kohti vokaalivartaloi­suutta: esimerkiksi *niemi*-san­an partitiivi on nykykielessä lähes yksinomaan *niemeä* eikä *nientä* (Paunonen 2003, 204).

Kansainvälisessä kielitieteessä on usein puhuttu *leksikaalisesta diffuusiosta* eli ään­teenmuutoksen leviämisestä sanasta toiseen (Wang 1969). Suomen kielen agglutinoivaan luonteeseen sopii kuitenkin paremmin ajatus morfologisesta diffuusiosta, joka etenee muotoryhmistä toiseen (Mielikäinen 1995). Aila Mielikäinen on tiivistänyt morfologisen diffuusion merkityksen kolmeen seikkaan: (1) Morfologinen diffuusio ottaa huomioon kielen kaikki tasot eikä vain foneettista tai fonologista, (2) Kuvaustapa sopii sekä van­hoihin aluemurteisiin että nykypuhekieleen, eli eri-ikäiset ja erilaiset kielimuodot tulevat kyseeseen, sekä (3) Morfologista diffuusiota voi soveltaa erityyppisten muutosten kuvaa­miseen. Mielikäinen mainitsee diffuusion – sekä morfologisen että leksikaalisen – olevan nimenomaan kuvaustapa, ei varsinainen kielen analyysimenetelmä. Diffuusio ei selitä muutoksen syitä vaan ainoastaan seuraa sen leviämistä. Vaihtelun selityksissä on Mie­likäisen mukaan otettava huomioon morfologian lisäksi äänne­ympäristö, painosuhteet, syntaksi ja sanastoon liittyvät muuttujat. (Mielikäinen 1995, 331–332.)

Kuparisen ja kollegoiden (2022) tutkimuksessa diffuusiota tarkasteltiin leksikaalisen ja morfologisen diffuusion hybridinä eikä vain fennistiikassa tyypilliseen tapaan morfo­logian näkökulmasta. Keskenään samanlaiset lekseemit yhdistettiin edustamaan samaa muotoryhmää, ja kadon etenemistä tarkasteltiin muotoryhmien välillä ja tarkemmin vielä yksittäisten lekseemien tasolla. Tutkimus osoitti, että katomuodot etenevät yleiskielen *hd*-yhtymässä diffuusiomallin mukaisesti hitaasti muotoryhmistä ja lekseemeistä toisiin, mutta valtaosa katoesiintymistä keskittyy tiettyihin lekseemeihin. Erityisesti katoa näyt­tävät vetävän puoleensa lukusanat sekä verbit *lähteä* ja *tehdä*. Käsillä oleva artikkeli jatkaa

samoista lähtökohdista, eli diffuusioon vaikuttavista tekijöistä puhuttaessa tarkoitetaan leksikaalisen ja morfologisen diffuusion hybridiä.

2.2 *hd-yhtymä*

Fred Karlsson (2008, 65) esittää, että suomessa on itse asiassa kolme muunnosta *h*:sta: soinniton laryngaalinen [h], soinnillinen laryngaalinen [ɦ] ja soinniton palataalinen [χ]. Ensimmäinen esiintyy soinnittomien konsonanttien edessä, etenkin jos sitä edeltää väljä vokaali (*rahka, tähkä*). Toinen esiintyy sanan alussa, vokaalien välissä, ennen soinnillista konsonanttia tai soinnillisen konsonantin jäljessä (*hyvä, vaha, sähly, kulho*). Kolmatta muunnosta esiintyy soinnittomien konsonanttien edessä erityisesti *i*:n jäljessä (*vihko*). Tutkimuksemme *hd*-yhtymän *h* edustaa aina toista muunnosta eli soinnillista laryngaalista [ɦ]:ta, koska sitä seuraa soinnillinen klusiili *d* (*mahdollinen, johdattaa, kahdeksikko*) tai *d*:n kadon toteutuessa vokaali (*mahollinen, johattaa, kaheksikko*). Kummassakin tapauksessa puheessa ääntyy sama [ɦ], kuten Karlsson (mp.) toteaa. Kun *d*:n katoaminen ei aiheuta *h*-foneemiin artikulatorisia muutoksia eikä lekseemiin merkityseroa, mitään selvää estettä muutokselle ei ole. Voi myös olla, että kieli saattaa joskus pyrkiä kohti taloudellista, säästävää ääntämistapaa. Näin on tapahtunut kielihistoriassa aiemminkin: esimerkiksi muutoksessa varhaiskantasuomesta myöhäiskantasuomeen koko joukko vanhoja konsonantteja (9 kpl) katosi lähinnä palautumalla muihin foneemeihin (Lehtinen 2007, 94). Uusia konsonantteja syntyi tuolloin kaksi, joista toinen oli /h/. Hävinneitä foneemiluokkia olivat spirantit, kaikki liudentuneet konsonantit sekä suhusibilantti ja -affrikaatta. (Mts. 96.) Säästävä ääntämistapa on kuitenkin vain yksi katoon mahdollisesti johtavista syistä, eikä yhteen helppoon syyhyn pidä liiaksi tukeutua. Myöhemmässä analyysiosuudessamme selvitämme lisää *d*:n katoon vaikuttavia tekijöitä.

Soinnillinen klusiili *d* lukeutuu suomen kielen foneettisen kentän tuoreimpiin aineksiin. Se on historiallisesti lainaa ruotsista, eikä sitä perinteisesti ole esiintynyt suomen murteissa vaan se on luotu kirjakielen tarpeisiin. Foneemi on ollut osa kieltämme kuitenkin jo vuosisatoja, joskin vielä 1900-luvulla sen lausumista jouduttiin erikseen harjoittelemaan kansakoulussa. Karlsson (2008, 56) nimittää *d*:tä soinnilliseksi apikoalveolaariseksi tai apikodentaaliseksi klusiiliksi. Sen soinniton astevaihtelupari on *t*, joka vanhemmissa lainasanoissa onkin edustanut *d*:tä (esim. *tohtori, tanssi*). Uusimmissa lainasanoissa on säilytetty lähtökielen *d* (*demokratia, dyyni*). Nykymurteissa *d*:n variantteina on käytössä lähinnä *kato* ja *r* (Mustanoja 2011, 309).

2.3 *Katsaus aiempaan tutkimukseen*

Harri Mantila (2004, 327) on todennut, että alun perin itäinen ja pohjoinen katoedustus on selvästi yleistymässä sellaisillekin alueille, joilla on vanhastaan ollut käytössä *t* : *r* -astevaihtelu. Hän arvelee, että lounaisten, lounaisten välimurteiden, hämäläis- ja eteläpohjalaismurteiden alueella yleisin puhekielinen variantti yleiskielen *d*:n jälkeen olisi jo *kato*. Mantila mainitsee yleistymisen olleen nopeaa erityisesti *h*:n jäljessä (*mahoton,*

tehä, lähen) ja *hd*:llisten numeraalien olevan paikoin jo kokonaan kadollisia (*kahen, yheksän*).

Alasatakuntalaismurretta tarkastelleen Kurjen (2005, 107–110) kolmen aikapisteen tutkimuksessa (70-luvun taite, 90-luvun taite ja 2000-luvun taite) alkuperäisen valta-variantti *r:n* osuus *h:n* jälkeisessä asemassa on yhteisössä lähes puolittunut (96 % > 50 %). Suurimman osan *r:n* menettämästä osuudesta on ottanut jo alkujaan seuraavaksi yleisin variantti *d* (4 % > 39 %). Katoa ei 1970-luvun taitteen aineistossa esiintynyt lainkaan, mutta 2000-luvun taitteeseen tultaessa se kattoi 11 prosenttia kaikista tapauksista. Kurjen (mts. 96) mukaan meneillään on siis kaksi voimakasta muutosta: yhtäältä murteellisen tremulantin väistyminen *d:n* tieltä ja toisaalta katovariantin tunkeutuminen kielimuotoon yhä voimakkaammin. Tämä perusasetelma koskee yleiskielen *d:n* vastineita sekä vokaalin jälkeisessä että *h:n* jälkeisessä asemassa, vaikka muutoin äänneympäristö eroja aiheuttaa-kin.

Liisa Mustanoja (2011) on Tampereen puhekieltä koskevassa kahden aikapisteen reaaliaikaturkimuksessaan (1970-luku ja 1990-luku) selvittänyt muiden piirteiden ohella yleiskielen *d:n* vastineiden edustusta. Hän erotteli tutkimuksessaan *d:n* vastineiden esiintymät neljällä tavalla: *d*, *r*, *ð* ja kato sisältäen mahdolliset siirtymä-äänteet *j*, *v* ja *h*. *hd*-tapauksissa esiintyi kaikkia yleiskielen *d:n* nykyaikaisia vastineita: *lähdin, tehän, kahdeksalta, kaheksan*. (Mts. 307–309.) Vaikka Mustanoja onkin litteroinut erikseen *r:n* ja puolitremlantti *ð:n*, hän huomauttaa, että kyse on pikemminkin jatkumosta ja eroa on erittäin vaikea kuulla – varsinkin, kun täry on joskus jopa puoli tai puolitoista ja äänten kestoon vaikuttaa kulloisenkin puhujan idiolektiin tai tilanteiseen vaihteluun kytkeytyvä puhonopeus (Mustanoja–O’Dell 2007). Katomuotojen esiintymisen tulkintaan tämä epätarkkarajaisuus (*ð:n* liukuma *hd*-yhtymässä) ei kuitenkaan vaikuta, koska *ð* esiintyy vaihtoehdoisena niillä puhujilla, jotka käyttävät kadon sijasta lähinnä *r*-varianttia. *d*-variantin käyttö voi olla puhujilla varsin yksinomaista (Mustanoja 2011, 327), ja katovariantin luonne on joko–tai-tyyppinen (mts. 315) ja sikäli helppo tulkita.

Mustanojan havainnot myötäilevät aiempaa tutkimusta siinä, että eniten katoedustusta on *hd*-tapauksissa. Näissä katovarianttia kantavat varsinkin *hd*-yhtymän sisältävät lukusanat sekä *lähteä*-verbi, mutta katovariantin näennäiseen runsauteen aineistossa vaikuttavat usein haastattelupuheessa toistuvat vuosiluvut. Tosiasiassa katovariantin käyttö aineiston puhujilla on kauttaaltaan melko vähäistä. *d:n* ja *r:n* suosijoita aineistossa on suunnilleen yhtä paljon. (Mustanoja 2011, 335.) Mustanojan aineistossa on havaittavissa mielenkiintoinen taipumus, että *r*-variantin käyttö lisääntyy ikääntymisen ja työelämästä jättäytymisen myötä, ja keski-ikäisillä puolestaan esiintyy *d*-varianttia enemmän kuin samoilla henkilöillä nuorempana. Näennäinen *r*-variantin käytön lisääntyminen ei täten merkitse *r:n* ekspansiivisuutta Tampereen kaupunkipuhekielessä vaan kielii lähinnä idiolekteissa tapahtuneesta muutoksesta; idiolektit muuttuvat yhteisön kielen pysyessä suhteellisen stabiilina kahden aikapisteen perusteella. (Mts. 335–336.)

Hanna Lappalainen, Liisa Mustanoja ja Michael O’Dell ovat tutkimuksessaan (2019) erotelleet *hd:n* numeraaleissa, *hd:n* nimissä ja *hd:n* muissa lekseemeissä. Kolmijaon

perusteella kadon esiintymisessä oli merkittävä ero: numeraaleissa puhekielisyyttä eli katoa oli paljon mutta nimissä ei niinkään.

Katsauksessa aiempaan tutkimukseen kävi ilmi, että *hd*-tapauksia on lajiteltu aiemminkin vaikei juuri käyttämiemme kielensisäisten muuttujien näkökulmasta. Kurki (2005) tutki *d*:tä ja sen vastineita pitkän vokaalin yhteydessä muttei nimenomaan *hd*-yhtymää ja pitkää vokaalia. Astevaihtelun vaikutusta katoon Kurki (2005, 122) on kommentoinut toteamalla, että vartalonsisäisen astevaihtelun ulkopuolella olevilla saneilla on vahvasti katoa suosiva vaikutus ja astevaihtelun alaisilla saneilla puolestaan karttava vaikutus. Hän pitää astevaihtelun merkitystä kadon esiintymisessä vähintään yhtä merkittävänä kuin äänneympäristön, josta hän totesi, että *h*:n jälkeisellä asemalla on katoa paljon suosiva ja vokaalin jälkeisellä asemalla katoa karttava vaikutus. Numeraaleista Kurki on todennut katovariantin taajuuden olevan suurempi tapauksissa *kahdeksan* ja *yhdeksän* kuin *yksi*, *kaksi*, *viisi* tai *kuusi*. (Mp.) Syy piilee jälleen *h*:n jälkeisessä asemassa ja astevaihtelussa.

Kuparinen kollegoineen (2022) selvitti tutkimuksessaan Helsingin puhekielen korpuksesta, onko *hd*-yhtymissä tavattava kato aidosti jähmettynyt lukusanoihin, keskeisiin verbeihin (*tehdä*, *nähdä*, *lähteä*, *ehtiä*, *tahtoa*) ja *mahdollinen*-sanueeseen, kuten Pirkko Nuolijärvi (1986, 112, 114) on esittänyt. Hypoteesina oli, että kato ei olisi jähmettynyt vaan etenisi diffuusiomallin mukaisesti hitaasti leksikon ja morfologisten muotoryhmien sisällä. Lisäksi kirjoittajat olettivat kadon osuuden kasvaneen niissä lekseemeissä, joissa sitä on aiemminkin esiintynyt. Kolmen aikapisteen reaaliaika-aineisto paljasti, että kato on huomattavasti yleistynyt Helsingin puhekielessä 1970-luvulta 2010-luvulle tultaessa: 1990-luvulla syntyneiden puhujien mediaaniarvo kadon osuudelle on yli 80 prosenttia. Kato on siis levinnyt huomattavan pitkälle, ja näennäisaikaennusteen mukaan se saattaisi lopulta korvata *hd*-yhtymän säilyttäneet muodot. Vuosien varrella on tapahtunut kahdenlaista diffuusiota: katomuodossa esiintyviä lekseemejä on tullut lisää niin 1990- kuin 2010-luvuillakin, ja lekseemejä muotoryhmiksi yhdistelemällä kirjoittajat havaitsivat myös morfologista diffuusiota tapahtuneen. Muutoksen syihin ei tutkimuksessa kuitenkaan otettu kantaa, koska kuten kirjoittajat esittävät ”diffuusiomalli ei pyri eikä pysty selittämään muutoksia, vain kuvaamaan niitä” (Kuparinen ym. 2022, 31).

Käsillä oleva artikkeli osaltaan jatkaa katomuotojen etenemisen selvittelyä Helsingin puhekielestä: kun merkittävää muutosta kerran on tapahtunut, mitkä syyt siihen ovat johtaneet? Millaiset muuttajat vaikuttavat kadon todennäköisyyteen? Koska Kuparisen ja kollegoiden (2022) tutkimuksessa tarkasteltiin kadon yleisyyttä vuosikymmenittäin ja ikäryhmittäin, tarkastelemme tässä artikkelissa erityisesti kielensisäisiä muuttujia. Tarkastelemme kadon etenemistä regressiomallien avulla: mitkä yksittäiset muuttujat ja niiden yhdistelmät parhaiten ennustavat katoa.

3 Aineisto ja menetelmät

3.1 Helsingin puhekielen pitkittäiskorpus

Tutkimusaineistona on käytetty Helsingin puhekielen pitkittäiskorpusta (Helpuhe 2014). Korpus on syntynyt alkujaan Helsingin yliopistossa toteutetussa hankkeessa, josta vastasivat pääasiassa Terho Itkonen ja Heikki Paunonen. Kolmatta keruukierrosta on johtanut Hanna Lappalainen. Korpus sisältää haastatteluja kolmelta vuosikymmeneltä: 1970-, 1990- ja 2010-luvulta. Haastatteluihin valittiin informantteja ajan hengessä – labovilainen sosiolingvistiikka oli juuri rantautunut tuoreeltaan Suomeen – kielenulkoisten muuttujien perusteella, joita olivat muun muassa sosiaaliluokka, ikä, asuinpaikka ja sukupuoli. Jatkokierroksilla jatkettiin samalla kaavalla, jotta tutkimustulokset olisivat vertailukelpoisia. Korpus mahdollistaakin paneeli- ja trenditutkimusten tekemisen ja yhdistelemisen, sillä keski-ikäisten ja vanhojen puhujien ryhmä koostuu aina jo aiemmalla kierroksella haastatelluista puhujista.

Haastattelut olivat noin tunnin mittaisia ja käsittelivät arkisia aiheita informanttien elämää koskien sekä asenteita Helsinkiä ja siellä puhuttavia kieliä kohtaan. Helsingin puhekielen tutkimushanke liitettiin osaksi valtakunnallista Nykysuomalaisen puhekielen murros -hanketta vuonna 1976. Mukana tässä hankkeessa olivat myös Tampereen, Turun ja Jyväskylän kaupunkipuhekieleet. Sittemmin kolme keruukierrosta on toteutettu Helsingin lisäksi vain Tampereella, mutta Helsingin ja Tampereen aineistot eivät ole täysin vertailukelpoisia, sillä Tampereella ei haastateltu 1990-luvulla uutta nuorten ryhmää. Tampereen korpuksen kolmas kierros ei ole myöskään vielä täydellisen valmis. (Paunonen 2009; Mustanoja 2011.)

Korpus on käytettävissä CSC:n Kielipankissa ja relevantti; onhan siihen koottu pääkaupunkimme puhekieltä puolen vuosisadan takaa näihin päiviin asti. *hd*-yhtymän diffuusion syitä siitä ei ole tätä ennen tällä tarkkuudella tarkasteltu. Tässä tutkimuksessa käytetään Helsingin puhekielen pitkittäiskorpuksesta 199 haastattelua, joista oli saatavilla litteraatti tutkimusta aloitettaessa. Tutkimukseen on poimittu aineiston litteraateista kaikki *hd*-tapaukset (N = 5537), esiintymien laatu (*d*, N = 3315; kato, N = 2222) ja esiintymisleksemit (yhteensä 184). *hr*-tapaukset on jätetty huomiotta, koska niiden määrä on verrattain vähäinen (N = 14). Aineiston rakenne vuosikymmenittäin on esitetty taulukossa 1. Lisäksi taulukossa on esitetty *hd*-yhtymäesiintymien laatu ja määrä. Määristä huomataan selvästi, että nuoret käyttävät katomuotoja runsaammin kuin vanhemmat ryhmät ja että katomuodot yleistyvät ajan kuluessa. Yhtymän ikä- ja vuosikymmenkohtaista variaatiota tarkastellaan lähemmin toisaalla (Kuparinen ym. 2022).

Taulukko 1. Aineiston jakautuminen kohortteihin ja haastattelukierroksiin sekä *hd*-yhtymäesiintymien laatu ja määrä.

Kohortti	Haastattelut 1972–1974 <i>d</i> = 1966, kato = 841	Haastattelut 1991–1992 <i>d</i> = 738, kato = 681	Haastattelut 2013 <i>d</i> = 611, kato = 699
Kohortti 1 s. 1900–1907	65–74 vuotta 46 puhujaa <i>d</i> = 731, kato = 161		
Kohortti 2 s. 1927–1932	40–47 vuotta 41 puhujaa <i>d</i> = 776, kato = 190	59–65 vuotta 9 puhujaa <i>d</i> = 349, kato = 82	81–86 vuotta 4 puhujaa <i>d</i> = 117, kato = 30
Kohortti 3 s. 1952–1957	15–22 vuotta 39 puhujaa <i>d</i> = 459, kato = 490	34–40 vuotta 10 puhujaa <i>d</i> = 263, kato = 192	56–61 vuotta 9 puhujaa <i>d</i> = 210, kato = 167
Kohortti 4 s. 1971–1975		16–21 vuotta 14 puhujaa <i>d</i> = 126, kato = 407	38–42 vuotta 14 puhujaa <i>d</i> = 194, kato = 247
Kohortti 5 s. 1994–1997			16–19 vuotta 13 puhujaa <i>d</i> = 90, kato = 255

3.2 Logistinen regressio ja päätöspuu

Aineiston analyysi toteutettiin kahdella eri tilastotieteellisellä menetelmällä, logistisella regressiolla (ks. esim. Kaakinen–Ellonen) ja päätöspuulla (Breiman–Friedman–Olshen–Stone 1984). Molemmat menetelmät pyrkivät selvittämään, miten selittävät tekijät vaikuttavat selitettävän muuttujan (*hd*-esiintymä) todennäköisyyteen. Logistinen regressio on tavallisen regressiomallin erikoistyyppi, jossa selitettävä muuttuja on kategorinen kahdella arvolla. Malli ennustaa todennäköisyyttä sille, että selitettävän muuttujan arvo on toinen kahdesta kategoriasta, tässä siis toteutuuko kato vai ei. Logistinen regressio antaa yleiskuvan siitä, miten selittävät muuttujat vaikuttavat selitettävän muuttujan todennäköisyyteen, mutta se ei juuri kerro muuttujien keskinäisestä suhteesta. Siksi olemme käyttäneet myös päätöspuuta, jonka etuna on, että se tuottaa havainnollisen puukuvion, jonka avulla selittävien muuttujien arvoissa tapahtuvien erojen vaikutusta selitettävään muuttujaan on helppo seurata.

Käyttämässämme päätöspuuanalysissa (Hothorn–Hornik–Zeileis 2006) aineistoa jaetaan vaiheittain osiin siten, että kukin jako tehdään sillä selittävällä muuttujalla, jolla on selkein vaikutus selitettävään muuttujaan. Kullekin mahdolliselle selittävälle muuttujalle testataan nollahypoteesia, jonka mukaan muuttujan arvolla ei ole vaikutusta selitettävän muuttujan esiintymiseen. Jako tehdään sillä muuttujalla, jolla nollahypoteesi hylätään selkeimmin. Jakoa jatketaan, kunnes nollahypoteesia ei voida hylätä eli tilastollisesti merkitsevää eroa eri osien välillä ei enää saavuteta. Tästä vaiheittaisesta jaosta voidaan piirtää

puukuvio, jota luetaan ylhäältä alaspäin. Kaikkein merkittävin jako tapahtuu ylhäällä, puun ensimmäisessä haarassa, ja alimmaisina ovat puolestaan niin sanotut lehtisolmut, joissa annetaan selitettävälle muuttujalle todennäköisyys. Mallit täydentävät täten toisiaan hyvin: logistinen regressio antaa yleiskuvan muuttujien vaikutuksesta siinä missä päätöspuu kuvaa muuttujien välistä suhdetta.

Suomalaisessa sosiolingvistiikan tutkimuksessa päätöspuuta on aiemmin hyödyntänyt muun muassa Katri Priiki väitöskirjassaan (2017; ks. myös esim. Väänänen 2016). Priiki (2017, 39) mainitsee, että päätöspuut ovat yleisessä käytössä koneoppimisessa ja lääketieteessä, ja kielitieteessä menetelmä on ollut käytössä viime vuosikymmenten varrella jonkin verran. Myös Priiki pitää päätöspuun merkittävänä etuna sitä, että se tuo näkyviin selittävien muuttujien välisiä yhteyksiä ja sitä, että puukuvio on logistisen regression tuottamiin kerroinlukuihin verrattuna jokseenkin helppolukuinen. Toisaalta Priiki mainitsee puuanalyysin heikkoudeksi sen, ettei ensimmäisen haarautumisen jälkeen tulevista muuttujista enää saada yleiskuvaa. Siksi hän on omassa tutkimuksessaan käyttänyt myös satunnaismetsämenetelmää, joka tuottaa haarautuvien puukuvioiden sijasta tunnuslukuja, jotka ilmaisevat kunkin muuttujan tärkeyttä tarkasteltavan vaihtelun ennustamisessa (Priiki 2017, 39–40; ks. myös Ho 1995). Koska meidän tutkimuksessamme on vain yksi selitettävä muuttuja (*hd*-esiintymä), saamme tarpeeksi tietoa käyttämällä logistista regressiota ja päätöspuuta yhdessä.

3.3 Tilastomenetelmissä käytetyt muuttujat

Aineistossa on *hd*-esiintymiä kaikkiaan 5537, joista suunnilleen 40 % esiintyy kadollisena (*mahoton*) ja 60 % *d*:llisenä (*mahdoton*). Aineiston perusteella lähdimme selvittämään, mitkä kielelliset seikat vaikuttavat kadon todennäköisyyteen *hd*-yhtymissä. Tarkastelussa ei ole otettu huomioon puhujiin liittyviä muuttujia, sillä niitä on käsitelty samasta aineistosta toisaalla (Kuparinen ym. 2022; ks. myös Lappalainen ym. 2019). Tässä luvussa esitellään kaikki kuusi muuttujaa, joiden pohjalte analyysi luvussa 4 on rakennettu.

1. **Frekvenssi** on jatkuva-arvoinen muuttuja, joka kertoo, kuinka monta kertaa *hd*-yhtymän sisältävä lekseemi esiintyy aineistossa. Frekvenssi on laskettu vain sellaisista tämän aineiston tapauksista, joissa *hd*-yhtymä voisi esiintyä. Niinpä mukana on esimerkiksi passiivi *lähdetään*, mutta A-infinitiivi *lähteä* on jätetty pois.
2. **Painoasemalla** tarkoitetaan sitä, esiintyykö *hd* painollisen tavun (*kahdeksan*) vai painottoman tavun (*pyörähdä*⁻¹) jäljessä.
3. **Vokaali** saa arvon lyhyt, pitkä tai diftongi *hd*-yhtymää edeltävän vokaalin laadun mukaan.
4. **Astevaihtelu** saa arvon ”kyllä” tai ”ei” sen mukaan, kuuluuko sana edelleen astevaihteluun (*kahta* : *kahden*) vai ei (*kahdeksan*).

1 Tutkimuksessa käytetään sellaisia muotoja, joissa *d* esiintyy.

5. Selittävä muuttuja **vartalo** voi saada kolme arvoa sen mukaan, missä vartalossa *hd*-yhtymä esiintyy. Vaihtoehdot ovat vokaalivartalo (*lähdetään*), konsonanttivartalo (*tehdään*) tai molemmat (*mahdollista, mahdollisen*)². Tällainen tarkastelu antaa tarkemman kuvan astevaihtelun vaikutuksesta katomuotojen esiintymiseen.

6. Viimeinen diffuusiota selittävä muuttuja on **merkitys**, joka on jaettu kolmeen joukkoon: nimiin, *yhdessä*-pesueeseen (sanoihin, joiden kantana on sana *yksi* mutta jotka ovat merkitykseltään etääntyneet kantasanaista) ja muihin.

Taulukossa 2 on esitetty *d*-esiintymien ja katomuotojen absoluuttiset sekä suhteelliset osuudet kullekin muuttujan arvolle. Frekvenssi on selkeyden vuoksi jaettu kahteen joukkoon käyttäen rajana 200 esiintymää. Taulukon arvoja hyödynnetään luvussa 4.1 logistisen regression vertailuarvojen valinnassa: vertailuarvona käytetään sitä muuttujan arvoa, joka esiintyy aineistossa useimmin.

Taulukko 2. Absoluuttiset ja suhteelliset arvot *d*- ja katoesiintymille kullakin muuttujan arvolla.

Muuttuja	Arvo	<i>d</i> -esiintymät	Katoesiintymät	Yhteensä
Frekvenssi	> 200	1425 (43 %)	1901 (57 %)	3326
	≤ 200	1890 (85 %)	321 (15 %)	2211
Painoasema	Painoton	101 (97 %)	3 (3 %)	104
	Painollinen	3214 (59 %)	2219 (41 %)	5433
Vokaali	Pitkä	151 (99 %)	1 (1 %)	152
	Diftongi	137 (89 %)	17 (11 %)	154
	Lyhyt	3027 (58 %)	2204 (42 %)	5231
Astevaihtelu	Kyllä	2158 (62 %)	1313 (38 %)	3471
	Ei	1157 (56 %)	909 (44 %)	2066
Vartalo	Konsonanttivartalo	648 (69 %)	297 (31 %)	945
	Vokaalivartalo	2150 (55 %)	1772 (45 %)	3922
	Molemmat	517 (77 %)	153 (23 %)	670
Merkitys	Nimet	301 (96 %)	13 (4 %)	314
	Yhdessä	281 (88 %)	39 (12 %)	320
	Muut	2733 (56 %)	2170 (44 %)	4903

2 Suomen kaikilla sanoilla on vokaalivartalo, mutta osalla sanoista on lisäksi konsonanttivartalo. Tällaisia sanoja kutsutaan kaksivartaloisiksi. Konsonanttivartalo on aina heikkoasteinen, mikäli vartalossa esiintyy astevaihtelua. Tämä seikka on otettava huomioon, sillä tutkimuskohteemme *hd* on *ht*-yhdistelmän heikko astevaihtelupari. Konsonanttivartalot ovat ennen olleet yleisempiä, mikä on havaittavissa esimerkiksi vanhasta suomalaisesta kirjallisuudesta. Konsonanttivartaloiden vähenemiseen vuosikymmenten saatossa on vaikuttanut pyrkimys yhteneväisempään paradigmaan.

4 Aineiston analyysi ja tulokset

Aineiston analyysi toteutetaan luvussa 3.2 esitellyillä logistisella regressiolla ja päätöspuulla. Menetelmät on valittu siten, että ne täydentävät toisiaan. Logistinen regressio antaa kokonaiskuvan muuttujien vaikutuksesta kadon todennäköisyyteen: kukin muuttuja saa kertoimen sen mukaan, mikä muuttujan vaikutus on kadon todennäköisyyteen verrattuna perusarvoon. Logistinen regressio siis paljastaa, onko jonkin muuttujan vaikutus kadon todennäköisyyteen positiivinen vai negatiivinen. Päätöspuu puolestaan kertoo muuttujien yhteisvaikutuksesta: kuinka paljon katoa esiintyy esimerkiksi tietyn frekvenssin konsonanttivartaloissa sanoissa? Koska logistinen regressio tarjoaa yleiskuvan kaikista muuttujista, aloitamme analyysimme siitä luvussa 4.1. Tätä kokonaiskuvaa täydennetään luvussa 4.2 päätöspuuanalyysillä.

4.1 *hd*-yhtymän analyysi logistisella regressiolla

Logistinen regressio ennustaa selitettävän muuttujan esiintymää selittävien muuttujien avulla. Tässä tapauksessa selitettävä muuttuja on *hd*-esiintymä (kato tai *d*), ja selittävät muuttujat esiteltiin luvussa 3.3. Logistisessa regressiossa valitaan kullekin kategoriselle muuttujalle vertailuarvo, johon muuttujien muita arvoja verrataan. Käytämme selitettävän muuttujan (*hd*-esiintymä) vertailuarvona tapauksia, joissa *d* esiintyy (esim. *kahdeksan*). Näin ollen logistinen regressio pyrkii ennustamaan kadon esiintymistä (*kaheksan*) selittävien muuttujien avulla. Selittävien muuttujien osalta vertailuarvot valittiin puolestaan niiden yleisyyden mukaan (ks. taulukko 2). Vertailuarvot ovat seuraavat: painoasema painollisen tavun jäljessä, edeltävä vokaali on lyhyt (ei pitkä tai diftongi), *hd* esiintyy vokaalivartalossa, sana on astevaihtelussa eikä kuulu erityisiin merkitysryhmiin (tällainen sana on esimerkiksi *kahde*-). Näin ollen logistinen regressio ennustaa tapauksia, joissa kato esiintyy ja selittävä muuttuja poikkeaa yllä olevista vaihtoehdoista.

Kukin selittävä muuttuja saa logistisessa regressiossa kertoimen sen mukaan, mikä sen arvon vaikutus on selitettävään muuttujaan. Näin ollen positiivinen kerroin lisää kadon todennäköisyyttä verrattuna vertailuarvoon. Kertoimien lisäksi taulukossa 1 esitetään myös kertoimien luottamusväli (2,5–97,5 %) sekä *p*-arvo kullekin muuttujalle. Kertoimien *p*-arvot on laskettu Waldin testillä (Wald 1943), jonka nollihypoteesina on, että selitettävän muuttujan arvolla ei ole vaikutusta selitettävän muuttujan arvoon, ja luottamusvälit ovat Wald-luottamusvälejä. Merkitsevyyden taso on $p < 0,05$, ja merkitsevyydet on laskettu Holm–Bonferroni-korjausta (Holm 1979) käyttäen. Korjauksen tavoitteena on välttää vääriä positiivisia tuloksia, jotka johtuvat siitä, että testejä tehdään useita. Siinä kaikkien testien *p*-arvot järjestetään pienimmästä suurimpaan. Testejä tarkastellaan tässä järjestyksessä niin, että haluttu merkitsevyytaso jaetaan testien lukumäärällä: kun tässä tapauksessa tavoitellaan merkitsevyytaso $0,05$ ja testejä on 10, pienintä *p*-arvoa voi pitää merkitseväksi vasta, jos se on alle $0,05/10 = 0,005$. Seuraavan testin kohdalla tarkastellaan tilannetta, jossa testien lukumäärä on yhtä pienempi, joten toiseksi pienemmän *p*-arvon on oltava alle $0,05/9 = 0,00556$ ja niin edelleen, kunnes

viimeisen testin p-arvolle rajana on 0,05/1. Kaikki malliin valitut selittävät muuttujat ovat tilastollisesti selvästi merkitseviä.

*Taulukko 3. hd-yhtymän esiintymien selittävien tekijöiden kertoimet, luottamusvälit ja p-arvot. Esiintymän vertailuarvona on käytetty arvoa *hd*. Vertailuarvoina muuttujille ovat painoasema painollisen tavun jäljessä, lyhyt edeltävä vokaali, *hd* esiintyy vokaalivartalossa, sana on astevaihtelussa, sana ei kuulu erityisiin merkitysryhmiin. N = 5537.*

	Kerroin	2,5 %	97,5 %	p-arvo
Vakiotermi	-1,355	-1,532	-1,178	< 0,001
Frekvenssi (jatkuva)	0,003	0,003	0,004	< 0,001
Painoasema: painoton	-2,141	-3,300	-0,982	< 0,001
Vokaali: pitkä	-3,737	-5,699	-1,752	< 0,001
Vokaali: diftongi	-0,788	-1,317	-0,259	< 0,01
Vartalo: konsonanttivartalo	-1,065	-1,244	-0,887	< 0,001
Vartalo: molemmat	-0,520	-0,763	-0,279	< 0,001
Astevaihtelu: ei	0,333	0,177	0,489	< 0,001
Merkitys: nimet	-1,870	-2,450	-1,290	< 0,001
Merkitys: yhdessä	-1,304	-1,670	-0,938	< 0,001

Selittävästä muuttujista vain frekvenssi ja astevaihteluun kuulumattomuus saavat positiivisen arvon. Näin ollen frekvenssin kasvaessa myös katomuotojen todennäköisyys kasvaa, ja katomuodot ovat todennäköisempiä sanoissa, jotka eivät kuulu astevaihteluun. Näitä kahta muuttujaa lukuun ottamatta kaikki muut muuttujat saavat logistisessa regressiossa negatiiviset kertoimet, mikä tarkoittaa, että kaikki muuttujat taulukossa kuvatulla arvolla vaikuttavat katomuotojen esiintymisen todennäköisyyteen negatiivisesti verrattuna vertailuarvoon. Negatiivisten kertoimien suuruus kertoo, kuinka voimakkaasti arvot vastustavat katoa. Näin siis esimerkiksi *hd*-yhtymän esiintyminen diftongin jäljessä on kadolle epäotollisempi paikka kuin lyhyen vokaalin jäljessä (kerroin -0,788), mutta kuitenkin parempi kuin pitkän vokaalin jäljessä (-3,737). Erityisesti esiintyminen painottoman tavun jäljessä (*unohda*-), pitkän vokaalin jäljessä (*viihdy*-) tai proprinen merkitys näyttävät merkittävästi vähentävän kadon esiintymistä.

On muistettava, että logistisessa regressiossa kaikilla muuttujilla on vertailuarvo. Näin ollen tapaukset, joissa *hd*-yhtymä esiintyy painollisen tavun ja lyhyen vokaalin jäljessä ja vain vokaalivartalossa toimivat mallin perusarvoina, joihin taulukossa 1 esiintyviä arvoja verrataan. Taulukon 1 perusteella voidaan siis päätellä vain näistä perusarvoista poikkeavien arvojen vaikutusta. Taulukon perusteella voidaan todeta, että ainoastaan lekseemin frekvenssin kasvu ja kuulumattomuus astevaihteluun vaikuttaa kadon esiintymiseen

positiivisesti, kun taas kaikki muut morfologiset ja semanttiset eroavaisuudet vaikuttavat negatiivisesti. Logistinen regressio kuitenkin paljastaa myös muuttujien keskinäisiä eroja: osa muuttujien arvoista vaikuttaa selvästi negatiivisemmin kadon todennäköisyyteen (esim. edeltävä pitkä vokaali) kuin toiset (esim. edeltävä diftongi). Muuttujien yhteisvaikutusta tarkastellaan päätöspuuanalyysissä.

4.2 *hd-yhtymän analyysi päätöspuulla*

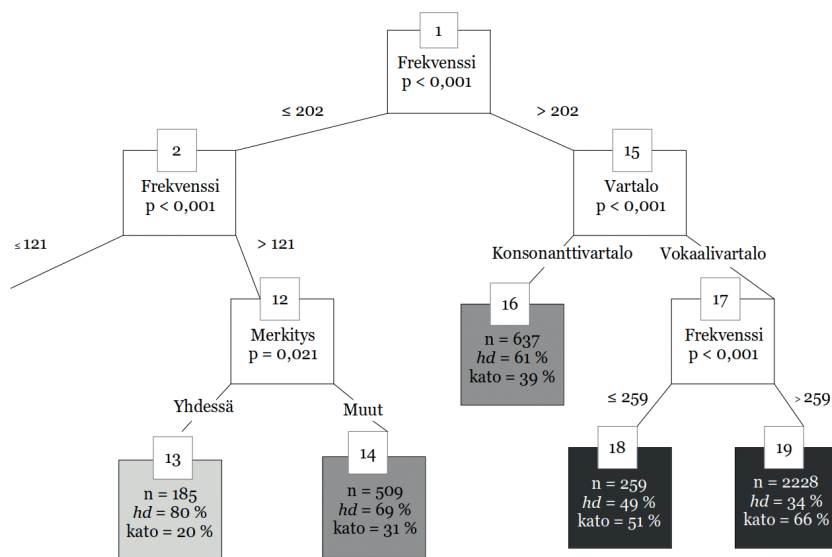
Käyttämässämme päätöspuumallissa (Hothorn ym. 2006) aineisto jaetaan vaiheittain osiin selittävien muuttujien avulla. Jako tapahtuu kahdessa osassa:

1. Malli testaa kunkin selittävän muuttujan osalta nollahypoteesia, jonka mukaan selittävän muuttujan arvolla ei ole vaikutusta selitettävän muuttujan esiintymiseen. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan siis esimerkiksi sitä, onko *hd*-yhtymän painoasemalla vaikutusta kadon todennäköisyyteen. Mikäli nollahypoteesia ei hylätä, jakoa ei tehdä, ja päätöspuu on valmis.
2. Mikäli taas nollahypoteesi voidaan yhden tai useamman selittävän muuttujan arvolla hylätä, jako tehdään sen muuttujan perusteella, jonka avulla tehty jako tuottaa selkeimmän eron aineiston eri osien välille eli hylkää nollahypoteesin pienimmällä *p*-arvolla. Aineiston jakamista jatketaan samalla periaatteella, kunnes nollahypoteesia ei enää hylätä ja puu on valmis.

Edellä kuvatun vaiheittaisen jaon perusteella voidaan piirtää itse päätöspuu ylhäältä alaspäin niin, että kussakin jakovaiheessa puu haarautuu. Haarat johtavat joko uusiin haaroihin tai lehtisolmuihin, joissa esitetään *hd*- ja katomuotojen osuus kyseisessä solmussa. Tässä päätöspuussa nollahypoteesi hyväksytään tai hylätään perustuen permutaatiotestiin (Strasser–Weber 1999). Tilastollisen merkitsevyyden tasona käytetään päätöspuussakin arvoa $p < 0,05$, jonka lisäksi hyödynnetään Šidák-korjausta. Yllä kuvatun päätöspuun olemme tehneet R-sovelluksen (R Core Team 2021) lisäosalla *party* (Hothorn–Hornik–Zeileis 2021). Päätöspuun konkordanssiarvo (*C*) on 0,78, joka kertoo puun ennustavan katoa kohtuullisen hyvin (Baayen–Endresen–Janda–Makarova–Neset 2013; Priiki 2016, 118).

Olemme luettavuuden vuoksi jakaneet päätöspuun kahteen osaan (kuvio 1 ja kuvio 2). Päätöspuu tulee käsittää ikään kuin puusta riippuvaksi oksaksi, josta erkanee uusia oksia. Ylimmäisenä on noodi, jonka sisällä on koko aineisto. Sitten noodit joko haarautuvat tai päätyvät. Haarautuvat noodit on esitetty valkoisella pohjalla, ja niiden sisällä on sen muuttujan nimi, jonka perusteella jako on tehty. Sen lisäksi noodissa on permutaatiotestin tuottama *p*-arvo tehdylle jaolle. Noodista lähtevien haarojen oheen on kirjoitettu jaon muodostavat muuttujan arvot. Esimerkiksi tämän päätöspuun noodissa 2 tehdään jako sanan frekvenssin perusteella. Noodista lähtee kaksi haaraa: sanat, joiden frekvenssi on yli 121 ja sanat, joiden frekvenssi on korkeintaan 121. Tämän noodin perusteella myös kuvioiden välinen jako on tehty: kuviossa 2 on päätöspuun se osa, jossa esiintymien frekvenssi on korkeintaan 121.

Päätyvistä noodeista eli lehtisolmuista ei enää synny uusia haaroja. Tällaiset noodit on päätöspuussa esitetty harmaan sävyin. Jokaisen päätyvän noodin ohessa on esitetty tiedot esiintymien kokonaismäärästä ja *hd*-muotojen sekä katomuotojen osuudesta kyseisessä noodissa. Jos katomuotojen määrä ylittää 50 % kaikista esiintymistä, noodin pohjaväri on musta. Jos katomuotoja on noodissa 30–50 %, tausta on tummanharmaa. Muissa tapauksissa taustaväri on vaaleanharmaa.

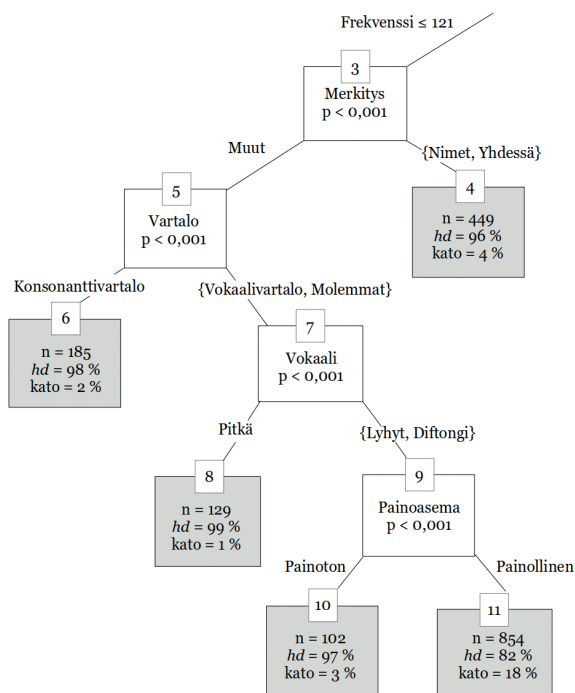

Kuvio 1. Päätöspuu *hd*-yhtymän esiintymien jakaantumisesta. Lekseemit, joiden frekvenssi on aineistossa yli 121. Haarassa 12 tehdään jako vain niiden merkitys-muuttujan arvoille, jotka esiintyvät aineiston siinä haarassa, samoin haarassa 15 vain vartalon niille arvoille, jotka esiintyvät siinä haarassa.

Kuviossa 1 on esitetty ensimmäinen osa päätöspuusta. Ensimmäinen jako on tehty sen perusteella, onko lekseemin frekvenssi yli 202 vai korkeintaan 202. Näin ollen frekvenssi on myös päätöspuuanalyysissä tärkein muuttuja. Tarkastelemme ensin kaikkein tiheimmin esiintyviä lekseemejä. Noodi 15 haarautuu sen mukaan, millainen on lekseemin vartalomorfeemi: esiintyykö *hd*-yhtymä siis vokaalivartalossa vai konsonanttivartalossa. Vokaalivartaloiset tapaukset haarautuvat vielä uudelleen frekvenssin mukaan, mutta tarkastelemalla noodeja 16, 18 ja 19 voidaan havaita jo vartalomorfeemin selvä vaikutus. Korkean frekvenssin sanoissa konsonanttivartaloiset lekseemit esiintyvät harvemmin katomuodoissa (39 %) kuin vokaalivartaloiset lekseemit (51 % ja 66 % frekvenssistä riippuen). Konsonanttivartaloisuus siis vaikuttaa hidastavan katomuotojen etenemistä. On kuitenkin huomattava, että yli 202 esiintymän frekvenssiä ei konsonanttivartaloisista sanoista saa kuin verbi *tehdä*, joka siis kattaa kaikki noodin 16 esiintymät. Toisaalta verbin todistusarvo on frekvenssin osalta melko vahva, koska se on koko aineiston yleisin lekseemi ($N = 637$).

Kuvion 1 toinen haara esittää tapaukset, jotka esiintyvät aineistossa korkeintaan 202 kertaa. Noodi 2 haarautuu jälleen frekvenssin mukaan tapauksiin, jotka esiintyvät korkeintaan 121 kertaa (kuviossa 2) ja sen yli esiintyviin. Leksseimeissä, jotka esiintyvät yli 121 kertaa, tärkeimmäksi muuttujaksi nousee merkitys. Mikäli lekseemi kuuluu *yhdessä*-sanapesueeseen, on katomuotojen osuus pienempi (20 %) kuin muissa lekseimeissä (31 %). Yhteenvetona kuvioista 1 voidaan siis todeta, että frekvenssin vaikutus on muuttujista kaikkein suurin, mutta sen vaikutusta hidastavat eniten konsonanttivartaloisuus ja merkitystekijät.

Kuviossa 2 on esitetty päätöspuun se puoli, joka haarautui noodista 2 frekvenssin perusteella, eli sellaiset lekseemit, jotka esiintyvät aineistossa korkeintaan 121 kertaa. Ensimmäisenä on kiinnitettävä huomiota siihen, että kaikki päättyvät noodit ovat väriltään vaaleanharmaita eli katomuotojen osuus ei missään noodissa ole yli 30 prosenttia. Näyttää siis selvältä, että matala frekvenssi estää katomuotojen etenemistä. Frekvenssin jälkeen tärkein muuttuja on merkitys, joka haarautuu noodissa 3 tapauksiin, joissa lekseemi kuuluu joko nimien tai *yhdessä*-sanapesueen joukkoon (katomuotoja 4 %) sekä muihin tapauksiin.

Kuvio 2. Päätöspuu *hd*-yhtymän esiintymien jakaantumisesta. Lekseemit, joiden frekvenssi on aineistossa korkeintaan 121.

Merkityksen jälkeen puu haarautuu jälleen vartalon mukaan: konsonanttivartaloi-
set tapaukset eroavat niistä tapauksista, joissa *hd*-yhtymä esiintyy vokaalivartalossa tai
molemmissa vartaloissa. Konsonanttivartaloisten tapauksessa katomuodot ovat todella
harvinaisia (2 %). Ei-konsonanttivartaloi-
set esiintymät haarautuvat vielä edeltävän
vokaalin laadun (noodi 7) ja painoaseman (noodi 9) mukaan. Näiden osalta harvinais-
semmissä tapauksissa (*hd* pitkän vokaalin tai painottoman tavun jäljessä) katotapauksia
ei juuri esiinny (1 % ja 3 %).

Korkeintaan 121 kertaa aineistossa esiintyvistä lekseemeistä kaikkein korkein kato-
muotojen osuus on noodissa 11. Tähän noodiin kuuluvat sellaiset lekseemit, jotka kuulu-
vat merkitykseltään joukkoon ”muut”, joissa *hd*-yhtymä ei esiinny konsonanttivartalossa,
joissa edeltävä vokaali on lyhyt ja joissa edeltävä tavu on painollinen. Näissä lekseemeissä,
joihin kuuluvat esimerkiksi sellaiset kuin *ehdi*- ja *lehde*-, katomuotojen osuus on 18 %.
Vaikuttaa siis siltä, että tällainen lekseemin rakenne on katomuotojen osalta prototyyppi-
nen: ne seikat, jotka hidastivat korkean frekvenssin sanojen esiintymistä katomuodoissa,
toimivat samoin myös matalan frekvenssin sanoissa.

Päätöspuusta on huomattava myös se, mitä siinä ei ole: malli ei ole hyödyntänyt haa-
rautumisissa muuttujaa astevaihtelu, vaikka logistisen regression mukaan tämäkin muutu-
tuja oli merkitsevä. Astevaihtelu kytkeytyy melko vahvasti vartalovokaalin vaihteluun.
Niissä tapauksissa, joissa *hd*-yhtymä esiintyy sekä vokaali- että konsonanttivartalossa, se
ei osallistu astevaihteluun (esim. *mahdollinen*). Sen sijaan kaikki konsonanttivartaloi-
set osallistuvat astevaihteluun kuten myös valtaosa vokaalivartaloisista. Vaikuttaa siis siltä,
että astevaihtelun sijaan ensisijaista katomuotojen esiintymisessä onkin, missä vartalossa
hd-yhtymä esiintyy.

5 Lopuksi

Olemme tarkastelleet tässä tutkimuksessa yhteensä kuutta *hd*-yhtymän katomuotojen
diffuusiota selittävää tekijää: frekvenssiä, painoasemaa, edeltävää vokaalia, astevaihtelua,
vartaloa ja merkitystä. Havaintomme kadon esiintymisen syistä perustuvat tilastotieteel-
lisillä menetelmillä (logistisella regressiolla ja päätöspuulla) tehtyihin löydöksiin aineis-
tosta.

Tutkimuksessa havaittiin, että frekvenssin vaikutus kadon diffuusiossa on keskeisin.
Kun lekseemi esiintyy tiheästi, myös kato leviää nopeasti ja laajalle. Taajuusherkkyyden
hypoteesin mukaan fonologisehtoiset uudennokset tarttuvat ensimmäisenä frekventeim-
piin lekseemeihin (Nahkola 1987, 43; Suihkonen 1992, 45). Kato on suurimmillaan silloin,
jos sana on yleinen. Mielenkiintoista on myös sanan vartalon vaikutus kadon diffuusioon.
Tutkimuksessa todettiin, että jos *hd* sijaitsee konsonanttivartalossa, se vähintään hidastaa
kadon etenemistä.

Selvästi yleisintä kato on vokaalivartaloisissa korkean frekvenssin lekseemeissä
(*lähde*-). Seuraavaksi yleisintä kato on, jos sana on konsonanttivartaloisen ja yleinen
(*tehdä*-verbi). Vaikuttaa siltä, että matala frekvenssi estää tehokkaasti katomuotojen

etenemistä. Harvinaisinta kato on konsonanttivartaloisilla matalan frekvenssin lekseemeillä. Vartalomorfeemin vaikutus on selvä: korkean frekvenssin sanoissa vokaalivartaloiset lekseemit esiintyvät useammin katomuodoissa kuin konsonanttivartaloiset. *hd*-yhtymän esiintyminen konsonanttivartalossa siis vähentää kadon todennäköisyyttä, vaikka sanalla olisi korkea frekvenssi. Koko aineiston yleisin lekseemi (N = 637) on konsonanttivartaloinen *tehdä*, joka kattaa kaikki päätöspuun noodin 16 esiintymät. Pelkkään frekvenssiin perustuen *tehdä*-verbin sanueiden pitäisi siis esiintyä valtaosin katomuodossa, mutta konsonanttivartaloisuuden tähden kadon osuus on vain 39 % ja *hd*-yhtymän säilyttäneitä muotoja on 61 %.

Vartalovaihtelussa tarkastelimme vain sitä, missä vartaloissa *hd*-yhtymä esiintyy. Näin ollen esimerkiksi numeraalit *yhde-*, *kahde-*, *kahdeksa-*, *yhdeksä-* esiintyvät tutkimuksessa vain vokaalivartaloisina, vaikka *yhde-* ja *kahde-* ovat tosiasiaassa kaksivartaloisia. Tulosten perusteella tällä valinnalla ei näytä olevan suurta vaikutusta: molemmat numeraalityypit ovat hyvin tavallisia katomuodoissa. Kuparisen ja kollegoiden (2022) mukaan *kahdeksa-* ja *yhdeksä-* ovat kuitenkin yleisempiä katomuodoissa kuin niiden vastinparit *kahde-* ja *yhde-* (vrt. myös Kurki 2005, 122). On siis myös mahdollista, että sanan kuuluminen ylipäänsä vartalovaihtelun piiriin vähentää kadon todennäköisyyttä, mutta tämän tutkimuksen asetelman perusteella tätä ei voida vahvistaa.

Keskeiseksi katoa estäväksi muuttujaksi aineistossa muodostui myös merkitys. Erisnimet ja *yhdessä*-sanapesue (*yhdistelmä*, *yhdyskunta* jne.) ikään kuin välttelevät katoa, kun taas muissa lekseemeissä kato pääsee leviämään vapaammin. Vahvistimme myös aieman tutkimuksen (Kuparinen ym. 2022) oletuksen siitä, että kadon diffuusiota vaikuttaa hidastavan esiintyminen painottoman tavun tai pitkän vokaalin jäljessä (*pyörähdä-*, *hiihdä-*).

Yhdistelemällä logistisen regression ja päätöspuun tuloksia voidaan päätellä, että kaikkein prototyyppisin lekseemi katomuotojen esiintymiselle on sellainen, jossa *hd*-yhtymä esiintyy lyhyen vokaalin ja painollisen tavun jäljessä vokaalivartalossa (vain tai konsonanttivartalon lisäksi) eikä katomuodolle ole merkityksen tuomaa estettä. Nämä ehdot pätevät päätöspuuanalyysin mukaan niin korkean kuin matalan frekvenssin sanoihin. Frekvenssi säätelee kadon laajuutta: korkean frekvenssin sanoissa voi esiintyä runsaasti katoa, vaikka edelliset ehdot eivät täytyisi (esim. *tehdä*-verbi), kun taas matalan frekvenssin sanoissa ehtojen täytyminen voi antaa mahdollisuuden kadolle, joka ei kuitenkaan ole yhtä laajaa kuin korkean frekvenssin sanoissa (esim. *ehdi*-verbi). Ehdot täyttäviä korkean frekvenssin sanoja ovat esimerkiksi lukusanat ja *lähde*-verbi, joiden onkin jo pitkään havaittu esiintyvän runsaasti katomuotoisina.

Katomuotojen tarkastelu paljastaa erilaisia kielenmuutoksen leviämiseen vaikuttavia tekijöitä. Diffuusio on toisaalta leksikaalista, toisaalta morfologista ja tiettyihin muoto-ryhmiin keskittyvää. Näiden ehtojen täytyminen sinänsä riittää muutoksen etenemiseen, mutta sen nopeuteen sanan frekvenssi vaikuttaa vahvasti.

Lähteet

Aineistolähteet

HELPUHE 2014 = Helsingin puhekielen pitkittäiskorpus (1970, 1990, 2010) [online puhekorpus]. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Kotimaisten kielten keskus ja Heikki Paunonen (2014). Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2014073041>.

Kirjallisuuslähteet

- BAAAYEN, HARALD R. – ENDRESEN, ANNA – JANDA, LAURA A. – MAKAROVA, ANASTASIA – NESSET, TORE 2013: Making choices in Russian: pros and cons of statistical methods for rival forms. *Russian Linguistics* 37, 253–291. <https://doi.org/10.1007/s11185-013-9118-6>
- BREIMAN, LEO – FRIEDMAN, J. H. – OLSHEN, R. A. – STONE, C. J. 1984: *Classification and regression trees*. Wadsworth & Brooks/Cole Advanced Books & Software, Monterey, CA.
- BYBEE, JOAN 2002: Word frequency and context of use in the lexical diffusion of phonetically conditioned sound change. *Language Variation and Change* 14, 261–290. <https://doi.org/10.1017/S0954394502143018>
- HAKULINEN, LAURI 2000: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 5., muuttumaton painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- HO, TIN KAM 1995: *Random Decision Forests. Proceedings of the 3rd International Conference on Document Analysis and Recognition*, Vol. 1, 278–282.
- HOLM, STURE 1979: A simple sequentially rejective multiple test procedure. *Scandinavian Journal of Statistics* 6, 65–70.
- HOTHORN, TORSTEN – HORNIK, KURT – ZEILEIS, ACHIM 2006: Unbiased Recursive Partitioning: A Conditional Inference Framework. *Journal of Computational and Graphical Statistics* 15(3), 651–674. <https://doi.org/10.1198/106186006X133933>
- HOTHORN, TORSTEN – HORNIK, KURT – ZEILEIS, ACHIM 2021: *Party: A laboratory for recursive partitioning*. <https://cran.r-project.org/web/packages/party/vignettes/party.pdf> [luettu 30.3.2022.]
- KAAKINEN, MARKUS – ELLONEN, NOORA: Logistinen regressio. *Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Yhteiskuntatieteellinen tietoarasto, Tampere. Saatavissa <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/regressio/logistinen/> [luettu 3.1.2022].
- KARLSSON, FRED 2008: *Yleinen kielitiede*. Gaudeamus, Helsinki.
- KURKI, TOMMI 2005: *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KUPARINEN, OLLI 2021: *Muutoksen mekanismit. Kolmen aikapisteen reaaliaikatutkimus Helsingin puhekielestä*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 428. Tampereen yliopisto, Tampere. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1990-8>
- KUPARINEN, OLLI – SANTAHARJU, JENNI – LEINO, UNNI – MUSTANOJA, LIISA – PELTONEN, JAAKKO 2022 (tulossa): Katomuotojen eteneminen yleiskielen *hd*-yhtymässä Helsingin puhekielessä. *Virittäjä* 126. <https://doi.org/10.23982/vir.100585>
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1983: Sekaidiolektien tutkimuksesta I. *Virittäjä* 87, 22–40.
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantaauralista varhaisuuteen*. Tietolipas 215. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. *Virittäjä* 108, 322–346.
- MIELIKÄINEN, AILA 1995: Morfologian diffuusio. Morfologian asema äännehistoriallisessa tutkimuksessa. *Virittäjä* 99, 321–336.
- MUSTANOJA, LIISA – O'DELL, MICHAEL 2007: Suomen *d* ja *r* sosiofoneettisessa kentässä. *Virittäjä* 111, 56–67.
- MUSTANOJA, LIISA 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatutkimus Tampereen puhekielestä*.

- Acta Universitatis Tamperensis 1605. Tampere University Press, Tampere. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8417-9>
- NAHKOLA, KARI 1987: *Yleisgeminaatio. Äännevuokoksen synty ja vaiheet kielisysteemissä erityisesti Tampereen seudun hämäläismurteiden kannalta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 457. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kolmannen sukupolven kieli: Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PAUNONEN, HEIKKI 2003: Suomen kielen morfologisista muutosmekanismeista. LEA LAITINEN, HANNA LAPPALAINEN, PÄIVI MARKKOLA ja JOHANNA VAATTOVAARA (toim.): *Muotojen mieli. Kirjoituksesta morfologiasta ja variaatiosta, 187–248*. Kieli 15. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- PAUNONEN, HEIKKI 2009: Suomalaisen sosiolingvistiikan ja kielisosiologian näkymiä. *Virittäjä* 113, 557–570.
- PRIIKI, KATRI 2016: Puhutun suomen kielioppia ja yksilöllistä vaihtelua. Kvantitatiivinen tutkimus hän-pronominista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. *Sananjalka* 58, 112–135. <https://doi.org/10.30673/sj.86748>
- 2017: *Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä*. Turun yliopiston julkaisuja 432. Turun yliopisto, Turku. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6719-3>
- R CORE TEAM 2021: *R: A language and environment for statistical computing*. 4.0.5. edn. Vienna, Austria: Foundation for Statistical Computing. <https://www.R-project.org/>.
- STRASSER, HELMUT – WEBER, CHRISTIAN H. 1999: On the Asymptotic Theory of Permutation Statistics. *Mathematical Methods of Statistics* 8, 220–250.
- SUIHKONEN, PAAVO 1992: *Klusiilien vaihtelusuhteet Kala- ja Lestijokilaakson murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 577. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- WALD, ABRAHAM 1943: Tests of Statistical Hypotheses Concerning Several Parameters When the Number of Observations Is Large. *Transactions of the American Mathematical Society* 54:3, 426–82. <https://doi.org/10.2307/1990256>
- WANG, WILLIAM S-Y 1969: Competing Changes as a Cause of Residue. *Language* 45, 9–25. <https://doi.org/10.2307/411748>
- VÄÄNÄNEN, MILJA 2016: *Subjektin ilmaiseminen yksikön ensimmäisessä persoonassa. Tutkimus suomen vanhoista murteista*. Turun yliopiston julkaisuja 430. Turun yliopisto, Turku. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6664-6>

Sini Knuutila, Olli Kuparinen, Jenni Santaharju, Liisa Mustanoja, Unni Leino, and Jaakko Peltonen: Why does the loss spread? Reasons for the diffusion of elision variants in hd clusters in colloquial Finnish in Helsinki

This article examines the reasons for elision variants of the *hd* cluster in standard Finnish (e.g. *kahdeksan* ‘eight’) in the longitudinal corpus of colloquial Finnish spoken in Helsinki (e.g. *kaheksan*). Plausible causes that are considered in this article are, for instance, word frequency and word formation, such as where the *hd* cluster is located. The cluster can appear in either vowel or consonant stems. Another plausible cause examined pertains to the meaning of the word, for example when comparing proper names to other words. The methodology used in this study includes logistic regression and the model of the decision tree.

The article shows that word frequency has the most impact on the probability of the *hd* cluster elision. Regarding word formation, the appearance of the *hd* cluster in a consonant stem after a long vowel, diphthong or weightless syllable makes the elision less probable. In terms of word meaning, proper names significantly show less the elision occurrences. Nonetheless, the effect of word frequency is the most relevant: if the word is not very suited for elision variants when it comes to word formation or meaning, its high frequency can still raise the probability of the elision. Respectively, in words where the prerequisites for the elision are favourable, its low frequency may keep the diffusion of the elision quite rare.

Sini Knuutila
sini.knuutila@tuni.fi
Tampereen yliopisto
<https://orcid.org/0000-0001-6663-774X>

Olli Kuparinen
Helsingin yliopisto
<https://orcid.org/0000-0001-9468-7111>

Jenni Santaharju
Helsingin yliopisto
<https://orcid.org/0000-0002-7925-2715>

Liisa Mustanoja
Tampereen yliopisto
<https://orcid.org/0000-0003-1818-6926>

Unni Leino
Tampereen yliopisto
<https://orcid.org/0000-0003-3917-0026>

Jaakko Peltonen
Tampereen yliopisto
<https://orcid.org/0000-0003-3485-8585>

TUOMAS HUUMO

Skalaarisuuden kielioppia

Kvanttoreiden ja astemääritteiden keskinäiset määrityssuhteet

1 Johdanto

Suomenoppijan tuottamassa lauseessa *Minulla on aivan paljon rahaa* (Jantunen 2009) esiintyvä yhdistelmä *?aivan paljon* on nykysuomen yleiskielessä epäluonteva. Monet muut tällaiset astemääritteen ja kvanttorin yhdistelmät ovat kuitenkin luontevia: *melko paljon, erittäin vähän, melkein liikaa; melko usea, ihan muutama, erittäin harva*. Epäluontevia tai suorastaan kielenvastaisia taas ovat *?melkein paljon, ?ihan usea, *erittäin liikaa ja *melko muutama*, joissa edellä lueteltujen kielenmukaisten yhdistelmien aineksia on järjestelty toisin. Mikä tahansa astemäärite ei siis sovi minkä tahansa kvanttorin määritteeksi. Jo *paljon*-kvanttorin oma antonyymi *vähän* käyttäytyy tästä poiketen, sillä sen määritteeksi *aivan* sopii: *Minulla on aivan vähän rahaa* (*aivan*-astemääritteen kollokaateista tekstiaineistossa ks. Jantunen 2009).

Kirjoituksessani¹ pyrin esittämään yleiskuvan suomen kielen astemääritteiden sopivuudesta kvanttoreiden määritteiksi sekä ilmiön semanttisista ehdoista. Koska tavoitteena on yleiskuva, en tähtää kattavaan analyysiin minkään yksittäisen astemääritteen, kvanttorin tai niiden yhdistelmän erilaisista käytöistä. Esitys ei ole kattava siinäkään mielessä, että mukana ei ole kaikkia kummankaan kategorian jäseniä. Tämä olisi mahdotonta jo sen vuoksi, että sekä kvanttoreita että astemääritteitä voidaan muodostaa produktiivisesti johtamalla. Olen siksi valinnut kummankin kategorian keskeisistä alatyypeistä esimerkkiaineksia, joiden avulla ilmiötä tarkastelen. Kirjoituksellani on myös teoreettisempi tavoite: testata ja täydentää kognitiivisen kielitieteen kuvausmalleja astemääritteiden ja kvanttoreiden sekä erityisesti näiden yhdistelmien semantiikasta. Menetelmänäni on

1 Kiitän Krista Teeri-Niknammoghadamia sekä *Sananjalan* kahta nimetöntä arvioitsijaa perusteellisesta, asiantuntevasta ja monella tavalla hyödyllisestä palautteesta kirjoitukseni käsikirjoitusversioon.

tutkijan kielitajun käyttö esimerkkien tuottamisessa sekä niiden kielenmukaisuuden² ja merkityksen arvioinnissa (menetelmästä, sen eduista ja ongelmakohdista ks. Hamunen–Huomo 2020).

Fennistiikassa kvanttoreiden kategoriaa ovat käsitelleet yhtenäisimmin Auli Hakulinen ja Fred Karlsson (1979, 81–82, 144–151). Heidän esityksessään kvanttorit ovat syntaktisin perustein erotettu kattoluokka, johon mahtuu monenlaisia aineksia: perinteisen sanaluokkajaon termein numeraaleja (*yksi, viisi*), pronomineja (*jokainen, kukin, muutama, harva, usea*) ja adverbjeja (*paljon, vähän*). Astemääritteet taas ovat perinteisen kieliopin termein adverbjeja (ks. ISK § 615). Niihin kuuluu intensiteettiadverbjeja (*melko, hyvin, erittäin*), kvanttoriadverbjeja (*vähän, hiukan*) sekä erilaisia täyteen ja likimääräisyyden asteen määrittäjiä (*täysin, melkein, osittain*). Luen astemääritteisiin myös niin kutsutut täsmentimet (ISK § 663), esimerkiksi *täsmälleen, tarkalleen* ja *prikulleen*, joiden yksi tehtävä on tarkentaa erilaisia määrällisiä kuvauksia. Kuten esimerkeistä voi huomata, eräät kvanttoriadverbit voivat esiintyä sekä kvanttoreina (*vähän kahvia, hiukan ruokaa*) että astemääritteinä (*vähän ikävä, hiukan ruma*).

Astemääritteiden ja kvanttoreiden semantiikkaa yhdistävä piirre on skalaarisuus: kvanttori ilmaisee määrää, joka voi olla pienempi tai suurempi, astemäärite taas intensiteettiä, joka voi olla matalampi tai korkeampi. Tutkimuskirjallisuudessa intensiteettiä on toisinaan pidetty kvantiteetin ilmentymänä, toisinaan siitä erillisenä ilmiönä (ks. Paradis 1997, 12–15). Oma lähtökohtani on se, että astemääritteiden ja kvanttoreiden skalaariset merkitykset ovat erilaisia, sillä ne toimivat eri tasoilla. Tämä näkyy siitä, että astemäärite voi määrittää kvanttorin, mutta ei päinvastoin (*melko paljon*, ei **paljon melko*; *erittäin runsaasti*, ei **runsaasti erittäin*³). Kvanttorit kvantifioivat tyypillisesti substantiiveja, joiden oma merkitys ei ole skalaarinen. Astemääritteet taas määrittävät kvanttorin tai muun jo itsessään skalaarisen aineksen merkitystä täsmentämällä skalaarisuuden astetta. Kvanttoreiden lisäksi ne voivat määrittää ainakin adjektiiveja (*erittäin kaunis*), adverbjeja (*melko nopeasti*) ja adpositioita (*ihan lähellä kirkkoa*).

Kutsun kvanttoreiden, lukusanojen, mittasanojen (*litra maitoa, metri köyttä*) sekä merkitykseltään kvantitatiivisten adjektiivien (*pitkä – lyhyt, painava – kevyt*) omaa skalaarista merkitystä yleisesti **kvantiteettiskaalaksi**. Kvantiteettiskaalan avulla ilmaistaan määrällisiä ominaisuuksia, esimerkiksi painoa, pituutta, etäisyyttä, tilavuutta, lukumäärää ja (aineksen) paljoutta sekä tällaisiin seikkoihin perustuvaa tarkoitteiden vertailua

2 Esittämäni hyväksyttävyyssarviot kohdistuvat suomen yleiskieleen. Etenkin eräät ?-symbolilla kyseenalaisiksi merkitsemäni ilmaukset (kuten *?aivan paljon*) ovat sellaisia, että niitä saattaa joskus esiintyä eri rekistereissä. Internetin hakukoneilla niistä voi löytää satunnaisia esiintymiä. Symbolilla * olen merkinnyt selvästi kielenvastaisiksi (ei-hyväksyttäviksi) katsomani ilmaukset. – Yksi tapa arvioida hyväksyttävyyssuokituksia on pohtia, tulisiko kyseistä ilmausta korjata, jos se esiintyisi sanomalehden tarkoitteissa asiattyyllisessä tekstissä.

3 Kielenvastaisuus koskee tulkintaa, jossa kvanttori määrittäisi astemääritettä, ei sanojen lineaarisesta peräkkäisyyttä sinänsä: *paljon melko kitkerää kahvia, runsaasti erittäin avuliaita ystäviä*. Näissä kvanttori kvantifioi koko substantiivilauseketta, johon sisältyvää adjektiivia puolestaan astemäärite määrittää: *paljon* [[*melko kitkerää*] *kahvia*].

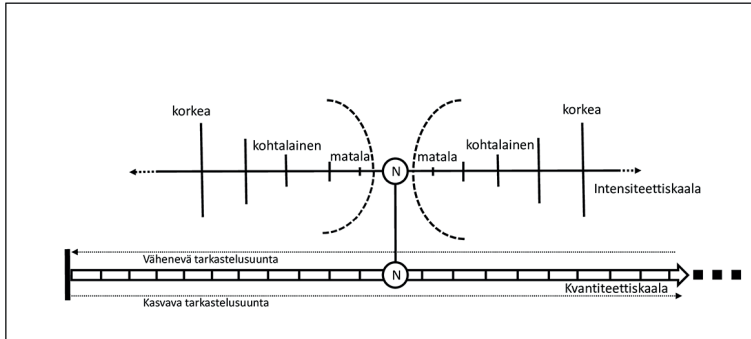
(*enemmän; pitempi kuin*). Kvantiteettiskaalasta esiintyy erilaisia versioita. Sen alkupisteenä on nolla (tyhjä kvantiteetti), vaikka nollapiste ei sisällykään jokaisen kvantiteettiskaalaa hyödyntävän ilmauksen tarkoitealaan. Kvantiteettiskaalaa voidaan tarkastella myös paikallisesti, mistä esimerkki ovat vertailuilmaukset (*litra enemmän, metrin pitempi*). Niissä huomio kohdistuu vain siihen osaan kvantiteettiskaalaa, jonka piiriin kuvattava ero mahtuu. Siksi vertailuilmaukset jättävät ilmaisematta vertailtavien tarkoitteiden kokonaiskvantiteetin (nollasta lukien). Esimerkiksi *Tämä juna on kaksi vaunua pitempi kuin tuo juna* ei kerro kummankaan junan kokonaispituutta vaan ainoastaan pituuseron.

Kvantiteettiskaala on luonteeltaan summatiivinen: korkeampi arvo voidaan ajatella alempien summaksi, ja se voidaan saavuttaa alempia yhdistelemällä. Kvantiteetiltaan tietynlaajuinen entiteetti hahmotetaan painoarvoltaan samaksi riippumatta siitä, missä kohdassa kvantiteettiskaalaa se sijaitsee. Esimerkiksi junanvaunun oma pituus (kvantitatiivinen ominaisuus) ei riipu siitä, miten pitkään junakokonaisuuteen vaunu on liitetty, eikä siitä, onko se junakokonaisuuden toinen vai seitsemäs vaunu. Kvantiteettiskaalaa voidaan tarkastella joko kasvavassa tai vähenevässä suunnassa: *painavampi* (kasvava) vs. *kevyempi* (vähenevä) tai *enemmän kuin* (kasvava) vs. *vähemmän kuin* (vähenevä). Esittelen kvantiteettiskaalan alatyyppejä ja sen tehtäviä osana erilaisten kvanttorien semantiikkaa tarkemmin luvussa 2.

Astemääritteet puolestaan ilmaisevat skaaloja, joita nimitän **intensiteettiskaaloiksi**, vaikka vain osa astemääritteistä on varsinaisia intensiteetin ilmauksia (*melko, hyvin, erittäin*). Intensiteettiskaalan avulla ilmaistaan ilmiöiden voimakkuutta eli intensiteettiä. Intensiteettiskaala eroaa kvantiteettiskaalasta siinä, että se ei ole summatiivinen, eikä sillä voida liikkua yhteen- tai vähennyslaskun kaltaisten operaatioiden avulla. Intensiteettiskaalalle asemoitava ilmiö vallitsee erivahvuisena skaalan eri kohdissa. Asiaa voidaan havainnollistaa sotilasarvojen hierarkialla. Siinäkin arvo riippuu sijainnista skaalalla, eikä korkeampi arvo ole alempien summa (esimerkiksi 'eversti' ei ole 'kapteeni' + 'luutnantti'). Vaikka intensiteettiskaalalla tapahtuva vertailu ei toteudu yhteen- tai vähennyslaskun tapaisesti, skaalan eri kohtien painoarvoja voidaan verrata kvalitatiivisesti: 'eversti' on korkeampi arvo kuin 'kapteeni'. Vastaavasti intensiteetti, jota ilmaisee astemäärite *erittäin*, on korkeampi kuin astemääritteen *melko* ilmaisema intensiteetti. Intensiteettiä 'erittäin' ei silti saada laskemalla yhteen intensiteettejä 'melko' + 'melko'... Intensiteettiskaalan alatyyppejä tarkastelen lähemmin luvussa 3.

Kun astemäärite toimii kvanttorian määritteenä, kvanttorian ilmaisemaan kvantiteettiskaalaan lisätään astemääritteen ilmaisema intensiteettiskaala. Intensiteettiskaala asemoidaan johonkin kvantiteettiskaalan kohtaan, johon intensiteetti suhteutetaan. Asemointikohtana voi toimia kvantiteetin minimiraja, maksimiraja tai niin kutsuttu **normi** eli rajauskohta (ks. Ogden 1932, 53; Hakanen 1973, 41; Erelt 1986, 84–85). Normi on tärkeä osa monien adjektiivien mutta myös antonyymisten kvanttoreiden semantiikkaa (esimerkiksi *paljon – vähän* tai *harva – usea*). Normi on antonyymien merkitysalojen väliin jäävä neutraali piste, jossa kummankaan antonyymin ilmaisema ominaisuus ei päde ('ei paljon eikä vähän'; 'ei harva eikä usea').

Normin sijoittuminen kvantiteettiskaalalle riippuu kontekstista (ks. Hakanen 1973, 37). Absoluuttinen määrä, joka on 'paljon' yhdessä kontekstissa, voi olla 'vähän' toisessa: kymmenen omenaa voi olla 'paljon' yhden henkilön mutta 'vähän' kokonaisen koululuokan retkievääksi. Intensiiteettiskaalalla normin sijainti pysyy vakiona; itse asiassa koko normiin suhteutettu intensiteettiskaala liikkuu suhteessa kvantiteettiskaalaan normin sijainnin vaihdellessa (ks. kuvio 1).

Kuvio 1. Kvantiteettiskaala (alhaalla), sille asemoitu normi (N) ja normiin kytketty kaksisuuntainen avoin intensiteettiskaala (ylhällä).

Kuvion 1 alaosassa on esitetty nolasta alkava kvantiteettiskaala ja sen kaksi mahdollista tarkastelu suuntaa: kasvava ja vähenevä. Lisäksi on esitetty normin (N) yksi mahdollinen sijainti kvantiteettiskaalalla sekä normiin kytketty kaksisuuntainen (antonyyminen) intensiteettiskaala. Kasvavaa tarkastelu suuntaa edustavan parin jäsenen eli parikin (esimerkiksi *paljon*) intensiteetti vahvistuu kvantiteetin kasvaessa (*melko paljon*, *hyvin paljon*, *tavattoman paljon*). Vähenevää suuntaa edustavan parikin (*vähän*) intensiteetti taas vahvistuu kvantiteetin pienetessä (*melko vähän*, *hyvin vähän*, *tavattoman vähän*). Tarkastelen erilaisten astemääritteiden sopivuutta erilaisten kvanttoreiden määritteiksi yksityiskohtaisesti luvussa 4.

2 Kvanttorit ja kvantiteettiskaalat

Tyypillisiä **kvantiteettiskaalalle** asettuvia merkityksiä ilmaisevat lukusanat (*kaksi lasta*, *tuhat kirjaa*), muut mittasanat (*litra maitoa*, *metri lunta*, *torillinen ihmisiä*), merkitykseltään kvantitatiiviset adjektiivit (*pitkä – lyhyt*, *suuri – pieni*, *leveä – kapea*) sekä kvanttoriadverbit ja -pronominit (*vähän maitoa*, *useita ihmisiä*). Kuten esimerkeistä voi huomata, kvantiteettiskaaloja kuvaavat monenlaiset ilmaukset, ja kvantifioinnin kohteena on useimmiten substantiivi(lauseke) ja sen tarkoite. Kvantifiointi voi kuitenkin kohdistua myös verbiin (*Haaveilen paljon*; *Aivastin kolmesti*) tai adjektiiviin (*kilon painoinen*, *metrin pitempi*).

Kvantiteettiskaala voidaan ymmärtää ensinnäkin erillisistä jaottomista yksilöistä koostuvaksi, jolloin sen avulla ilmaistaan lukumäärää. Tällaista kvantiteettiskaalaa, jota myös edellisen luvun kuvion 1 alaosa esittää, nimitän **lukumääräskaalaksi**. Toisessa kvantiteettiskaalan päätyypissä taas mitataan ainesmaisia, jaollisia paljouksia, jotka eivät koostu laskettavista yksilöistä (*vesi, lumi, hiekka*). Tällaista kvantiteettiskaalaa kutsun **paljouskaalaksi**: sen avulla ilmaistaan tasajatkuisen aineksen määrää. Vastaavasti voidaan puhua paljous- ja lukumääräkvanttoreista (*paljon, vähän* vs. *muutama, harva, usea*; ks. Hakulinen–Karlsso 1979, 81–82). Koska mittaus ei paljouskaalalla perustu lukumäärään, sen kuvaamiseksi tarvitaan mittayksiköitä, jotka voivat olla täsmällisiä (*litra, metri, kilo*) tai epätäsmällisiä (*torillinen, mukillinen, joukko*). Mittailmaukset esittelevät paljouskaalalle kvantitatiivisia kokonaisuuksia, joilla on samantapainen tehtävä kuin lukumääräskaalalla yksiköillä. Jos tällaisia kokonaisuuksia on useita, niiden lukumääriä voidaan laskea (*kaksi litraa ~ kupillista maitoa*).

Kvanttoreita koskevan analyysini pohjana toimii Langackerin (2016a, 2016b) esittämä englannin kvanttoreiden ryhmittely. Siinä pääjako tehdään **suhteellisiin** ja **absoluuttisiin** kvanttoreihin (suomen osalta ks. myös Tuomikoski 1969; Leino 1993). Suhteelliset kvanttorit ilmaisevat tarkoitekvantiteetin, joka on osa laajemmasta **viitekvaniteetista**, esimerkiksi *osa ruoasta; useimmat suomalaiset* 'enemmistö'. Tarkoitekvantiteetti voi joskus kattaa koko viitekvaniteetin (*kaikki suomalaiset*). Absoluuttiset kvanttorit taas ilmaisevat tarkoitekvantiteetin, jota ei suhteuteta tällaiseen laajempaan viitekvaniteettiin (*paljon ruokaa, muutamia ihmisiä*). Taulukko 1 esittää analyysini pohjana toimivan ryhmittelyn suomen kvanttoreista.

Taulukko 1. Kvanttoreiden päätyypit.

SUHTEELLISET KVANTTORIT					
Totalitiivit			Partiaalit		
Kollektiivi	Edustavan esimerkin kvanttorit		Epätäsmälliset		Täsmälliset
<i>kaikki</i>	Heikosti distributiivinen <i>jokainen</i>	Vahvasti distributiivinen <i>kukin</i>	<i>osa (heistä), useimmat (ihmiset)</i>		<i>puolet, neljännes (meistä)</i>
ABSOLUUTTISET KVANTTORIT					
Normiviitteiset		Ei-normiviitteiset			
Kasvava suunta	Vähenevä suunta	Ääriquanttorit	Tavoitemäärän quanttorit	Ylimäärän quanttorit	Pienuhkon määrän quanttorit
<i>paljon, usea, moni</i>	<i>vähän, harva</i>	<i>älyttömästi, tavattomasti (rahaa)</i>	<i>tarpeeksi, riittävästi (ruokaa)</i>	<i>liikaa</i>	<i>hiukan, hieman, muutama</i>

Taulukossa 1 pääjako tehdään suhteellisiin ja absoluuttisiin kvanttoreihin. Molemmilla on alatyyppejä ja eräillä niistä vielä tarkemmin määrittyviä alatyyppejä. Taulukossa ylhäällä ovat suhteelliset kvanttorit, jotka siis suhteuttavat tarkoitekvantiteettinsa viitekvantiteettiin. Ne kertovat, miten suuren osan viitekvantiteetista tarkoitekvantiteetti kattaa. Viitekvantiteetti voi olla maksimaalinen ('kaikki kuviteltavissa olevat kyseisenlaiset tarkoitteet'), jolloin ilmaistaan geneeristä merkitystä, tai kontekstista määräytyvä ('kuvatussa tilanteessa mukana olevat kyseisenlaiset tarkoitteet'; Langacker 2016a). Esimerkiksi ilmaus *kaikki kissat* voi puhua kissoista geneerisesti, jolloin viitekvantiteetti on maksimaalinen (*Kaikki kissat ovat eläimiä*). Toisaalta puhe voi olla tietyn perheen lemmikkikissoista, jolloin viitekvantiteetti määräytyy kontekstista (*Kaikki kissat ovat yläkerrassa*).

Tärkeä suhteellisten kvanttoreiden alaryhmä ovat **totalitiivit** (termi Suojaselta 1977; ks. myös Leino 1993, 250–251) *kaikki, jokainen* ja *kukin*. Niiden tarkoitekvantiteetti kattaa koko viitekvantiteetin ja on siten maksimaalinen. Ei-maksimaalista suhteellista kvantiteettia ilmaisevia kvanttoreita nimitän **partiaalisiksi**, esimerkiksi *osa (heistä), jotkin (kirjoista), suurin osa (suomalaisista), puolet (heistä) ja useimmat (heistä)* (vrt. Tuomikoski 1969, 44). Partiaaliset kvanttorit jakautuvat kvantitatiivisesti täsmällisiin (*puolet, neljännes*) ja epätäsmällisiin (*osa oppilaista, useimmat autot*). Esimerkiksi ilmauksissa *suurin osa työntekijöistämme* ja *useimmat suomalaiset* tarkoitekvantiteetti kattaa viitekvantiteetista yli puolet muttei kaikkea. Ilmaukset *osa heistä* ja *jotkin autoistamme* taas kertovat vain, että tarkoitekvantiteetti on nolaa suurempi mutta viitekvantiteettia pienempi. Tyypillinen viitekvantiteetin ilmaus on elatiivi (ks. Leino 1993, luku 7; Koptjevskaja-Tamm 2001).

Totalitiivit *kaikki, jokainen* ja *kukin* eroavat toisistaan tarkastelutavaltaan: *kaikki* kuvaa tarkoitekvantiteettia holistisimmin, *kukin* distributiivisimmin, ja *jokainen* on tältä väliltä (vrt. Tuomikoski 1969, 36; Leino 1993, 250–251). Langacker (2016a) katsoo kahta jälkimmäistä (suunnilleen) vastaavien englannin kvanttoreiden *each* ja *every* poimivan tarkoitekvantiteetistaan kuvitteellisen **edustavan esimerkin** (*representative instance*), josta esitetty predikaatio sitten yleistetään kaikkiin tarkoitteisiin. Kvanttoreiden erona on Langackerin mukaan se, että heikommin distributiivinen *every* (~ *jokainen*) antaa edustavan esimerkin tarkoitepaljoudesta, joka käsitteistetään kokonaisuutena, vahvemmin distributiivinen *each* (~ *kukin*) taas tarkoitepaljoudesta, joka käydään läpi yksitellen.

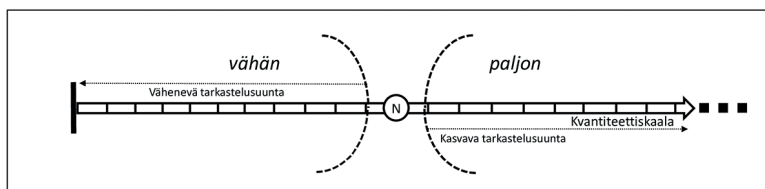
Taulukossa 1 alhaalla ovat ryhmiteltyinä absoluuttiset kvanttorit. Niiden joukossa tärkeä alaryhmä ovat **normiviitteiset** kvanttorit: lukumääräkvanttorit *moni, usea, muutama* ja *harva* sekä paljouskvanttorit *paljon, runsaasti* ja *vähän*. Absoluuttiset kvanttorit eivät esitä tarkoitekvantiteettiaan osana suurempaa viitekvantiteettia, ellei viitekvantiteettia nimenomaan ilmaista esimerkiksi elatiivimuodolla⁴ (*monet meistä*; ks. Leino 1993, 253–255). Normiviitteiset absoluuttiset kvanttorit toimivat kuitenkin toisessa mielessä suhteellisesti: ne suhteuttavat tarkoitekvantiteettinsa normiin, jonka täsmällinen arvo

4 Kuten esimerkit osoittavat, raja absoluuttisten ja suhteellisten kvanttoreiden välillä ei ole jyrkkä. Jaon voi ymmärtää niinkin, että suhteelliset kvanttorit ilmaisevat osapaljoutta jo leksikaalisessa merkityksessään, absoluuttiset kvanttorit vasta osana konstruktia, jossa viitekvantiteetti on eksplisiittisesti ilmaistu.

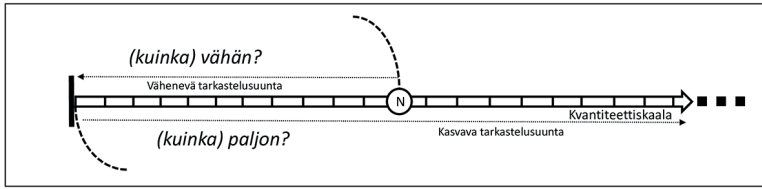
kvantiteettiskaalalla riippuu kontekstista. Normiviitteisyys liittyy kvanttoreiden antonymiaan (Tuomikoski 1969, 44). Normi jää kvantiteettiskaalalla antonyymisten kvanttorien tarkoitealojen väliin (kuvio 1 johdannossa). Esimerkiksi antonyymiset lukumääräkvanttorit *harva – usea* ja paljouskvanttorit *vähän – paljon* ilmaisevat poikkeamaa normista joko **kasvavaan** suuntaan (*paljon, runsaasti, moni, usea* 'normia suurempi määrä') tai **vähenevään** suuntaan (*vähän, niukasti, harva* 'normia pienempi määrä'). Piirre on yhteinen kvanttoreille ja antonyymisille adjektiiveille, kuten *pitkä – lyhyt, iso – pieni, painava – kevyt*.

Kasvavan tarkastelusuunnan normiviitteiset kvanttorit (*moni, usea* ja *paljon*) voivat tietyn ehdoin valita tarkastelun lähtökohdaksi normin sijasta nollan. Tällöin niiden tarkoitealana on koko kvantiteettiskaala nolasta (ei vasta normista) alkaen. Tämä merkitys on läsnä esimerkiksi kysymyksissä, joiden fokuksessa kvanttori on (*kuinka paljon? kuinka moni?*). Kysyttäessä *Kuinka paljon maitoa kannussa on?* ei ennakoida, että maitoa olisi normin ylittävä määrä ('paljon' antonyymisessä mielessä), vaan kysymys kattaa minkä tahansa vähäisenkin maitomäärän. Vähenevän tarkastelusuunnan normiviitteiset kvanttorit kuitenkin säilyttävät antonyymisen merkityksensä kysymyksissäkin: *Kuinka vähän maitoa kannussa on?* tarkoittaa, että maitoa on 'vähän' myös antonyymisessä mielessä. Eron voi ajatella johtuvan siitä, että vähenevän tarkastelusuunnan kvantifikaatio ei saa lähtöarvokseen nollaa, koska tarkastelu ei suuntaudu pois päin nolasta vaan sitä kohti. Siksi on valittava toinen lähtöarvo, jollaiseksi tarjoutuu normi: tarkastelu suuntautuu normista kohti nollaa kuten kvanttorin antonyymisessäkin käytössä, ja siksi antonyymien merkitys on läsnä kysymyksessäkin. Periaate on sama kuin kvantiteettia ilmaisevilla antonyymisillä adjektiiveilla, joiden positiivinen parikki on kysymyksissä antonymian suhteen neutraali (*kuinka pitkä?*), mutta negatiivinen pitää antonyymisen merkityksen voimassa (*kuinka lyhyt?*; ks. Hakanen 1973, 38; Erelt 1986, 82–83).

Kuvio 2 esittää kvantiteettiskaalaa, jolle on sijoitettu normi, sekä kahden normiviitteisen kvanttorin (*paljon* ja *vähän*) tarkoiteskaaloja kvanttoreiden antonyymisessä käytössä. Kuvio 3 taas esittää samojen kvanttoreiden neutraalia, ei-antonyymistä käyttöä, jossa *paljon* ilmaisee kasvavaa tarkastelusuuntaa koko skaalan alalla (esim. *Kuinka paljon?*), *vähän* taas skaalaa normista alaspäin vähenevään suuntaan (*Kuinka vähän?*).

Kuvio 2. Kvanttoreiden *vähän* ja *paljon* antonyymiset merkitysajat kvantiteettiskaalalla.

Kuvio 3. Kvanttoreiden *vähän* ja *paljon* ei-antonyymiset merkitysajat kvantiteettiskaalalla.

Yksi normiviitteisten lukumääräkvanttoreiden (*harva*, *moni*, *usea*) tehtävä on ilmaista kvantiteettia frekvenssin tyypillisesti, siis suhteellisen osuutena (Tuomikoski 1969, 82). Etenkin vähenevän tarkasteluunnan kvanttori *harva* ilmaisee vahvasti frekvenssimerkitystä, sillä sen tarkasteluunna lähestyy nollaa eikä ala nolasta. Frekvenssi-tehtävässään *harva* ei ilmaise niinkään pientä absoluuttista määrää ('vähän tapauksia') kuin pientä osuutta. Esimerkiksi *Harva suomalainen osaa suahilia* kertoo kielen osajien harvinaisuudesta suomalaisten keskuudessa. Frekvenssimerkitys tulee semanttisesti lähelle suhteellisia kvanttoireita (*osa*, *puolet*, *enemmistö*, *useimmat*). Erona on kuitenkin se, että varsinaiset suhteelliset kvanttorit suhteuttavat tarkoitekvantiteettinsa viitekvan-
teettiin, frekvenssiäkin ilmaisevat absoluuttiset kvanttorit normiin. Niinpä *Useat suomalaiset harrastavat mäkihyppyä* ei tarkoita esimerkiksi (suhteellisen kvanttorin tyypillisesti) 'enemmistö suomalaisista' vaan normiviitteisesti 'normia suurempi osuus' (verrattuna esimerkiksi mäkihypyn harrastajien osuuksiin muista kansallisuuksista). *Usea*-kvanttorin monikon superlatiivimuoto *useimmat* on kuitenkin erikoistunut suhteellisen kvanttorin merkitykseen 'enemmistö' (*Useimmat suomalaiset harrastavat mäkihyppyä* 'enemmistö'; ks. Leino 1993, 253).

Taulukon 1 **ei-normiviitteiset** absoluuttiset kvanttorit eivät suhteuta tarkoitekvantiteettiaan normiin vaan kvantiteetin alkurajana toimivaan nolnaan. Niiden ilmaisema tarkasteluunna on kasvava. Niihin lukeutuvat ensinnäkin sellaiset äärimmäisen suurta määrää ilmaisevat kvanttorit kuin *tavattomasti* (*lunta*), *järjettömästi* (*väkeä*), *mielettömästi* (*rahaa*). Tällaisten **äärikvanttorien** muodostaminen on melko produktiivista (Orpana 1973). Ne muistuttavat semantiikaltaan niin kutsuttuja ääriadjektiiveja, joista ne yleensä johdetaankin (Paradis 2001, 51). Äärikvanttoreiden parafraseiksi sopivat usein ilmaukset, joissa niiden kantana olevan ääriadjektiivin *n*-loppuinen muoto esiintyy merkitykseltään neutraalimman normiviitteisen kvanttorin astemäärityksenä (esimerkiksi *äärettömästi* ~ *äärettömän paljon*). Äärikvanttorit esittävät tarkoitekvantiteettinsa maksimaalisena (harvemmin minimaalisena: *Eilen satoi mitättömästi lunta*) ja tuovat siten kvantiteettiskaalalle maksimi- tai minimirajan, jonka saavuttamisen ne ilmaisevat.

Toinen ei-normiviitteisten absoluuttisten kvanttoreiden ryhmä ovat **tavoitemäärän** kvanttorit (*riittävästi*, *sopivasti*), jotka ilmaisevat tilannekontekstista määräytyvää tai puhujan subjektiivisesti asettamaa ihanne- tai tavoitemäärää. Kolmas ryhmä on tällaisen

tavoitemäärän ylittymistä ilmaiseva **ylimäärän** kvanttori *liikaa*. Näiden kvanttoreiden semantiikassa tavoitemäärä toimii rajana, jonka saavuttamisen tai ylittämisen ne ilmaisevat. Viimeisenä ryhmänä absoluuttisiin kvanttoreihin lukeutuvat vielä **pienehkön määrän** kvanttorit, jotka ilmaisevat pientä, epätarkkaa määrää: *pari oppilasta, muutama vieras, hieman kahvia* (ks. Suojanen 1977, 30). Ne muistuttavat luku- ja mittasanoja, jotka samoin kvantifioivat nolasta alkaen, joskin täsmällisesti (*kolme autoa, litra piimää, metri köyttä*). Myös edellä normiviitteisenä kvanttorina esitelty *vähän* voi vaihtoehtoisesti toimia pienehkön määrän kvanttorina, jolloin se ilmaisee nolaa suurempaa, tarkastelu-suunnaltaan kasvavaa määrää: *Pannussa olisi vielä vähän kahvia jäljellä* ('jonkin verran'; vrt. englannin *a little*; ks. Langacker 2016a, 2016b).

3 Intensiiteettiskaala ja astemääritteiden merkitys

Intensiiteettiskaala eroaa kvantiteettiskaalasta monin tavoin. Yhteinen piirre skaaloille on, että ne koostuvat arvoista, jotka asettuvat järjestykseen pienemmästä suurempaan. Intensiiteettiskaalan avulla ei kuitenkaan mitata tai vertailla lukumääriä, paljouksia tai tarkoitteiden järjestystä vaan erilaisten ilmiöiden voimakkuutta (intensiiteettiä). Sen kielellinen ilmaisukeino ovat astemääritteet, esimerkiksi *melko, erittäin, äärimmäisen; melkein, ihan, täysin*. Intensiiteettiskaala tarjoaa keinoja täsmentää esimerkiksi adjektiivien skalaarista merkitystä niiden antonyymisessä käytössä. Kun adjektiivia määrittää astemäärite (*melko pitkä, erittäin pitkä*), tämä lisää adjektiivin omaan, kvantiteettiskaalaan perustuvaan merkitykseen intensiiteettiskaalan ja asemoi ilmiön johonkin intensiiteettiskaalan kohtaan: *hieman* tarkoittaa matalaa, *melko* kohtalaista ja *erittäin* korkeaa intensiiteettiä (esim. *hieman – melko – erittäin pelottava elokuva*). Avoin intensiiteettiskaala muistuttaa hieman logaritmista asteikkoa, josta esimerkkejä ovat desibeliasteikko ja Richterin asteikko. Niisäkään korkeampi arvo ei ole alempien summa, vaikka se saadaankin alemmista laskutoimitusten avulla. Kielellisellä intensiiteettiskaalalla liikkumiseksi ei ole tarjolla laskutoimituksia, vaan ilmiön asemointi sille perustuu kielenkäyttäjän subjektiiviseen arviointiin.

Kun intensiiteettiskaalan avulla luonnehditaan antonyymiparia (esimerkiksi *melko ruma – hyvin kaunis*), skaala voidaan ymmärtää kahteen vastakkaiseen suuntaan kasvavaksi (ks. kuvion 1 yläosaa johdannossa). Tällainen kaksisuuntainen avoin intensiiteettiskaala jatkuu kumpaankin suuntaan kasvaen ja periaatteessa rajoitta. Sen keskikohtana on normi, jossa ei päde kummankaan antonyymiparikin kuvaama ominaisuus (esimerkiksi 'ei ruma eikä kaunis'). Koska kummankaan parikin intensiiteetillä ei avoimella intensiiteettiskaalalla ole maksimirajoja, niiden kuvaamat ominaisuudet hahmotetaan kohti ääretöntä kasvaviksi (...*äärimmäisen ruma < hyvin ruma < melko ruma < ...[Normi]... > melko kaunis > hyvin kaunis > äärimmäisen kaunis...*).

Antonyymisen intensiiteettiskaalan kaksisuuntainen avoimuus mahdollistaa sen, että myös vähenevää kvantiteettiä edustavan ilmauksen (*lyhyt, kevyt, pieni*) intensiiteetti voidaan esittää rajoitta kasvavana. Tällöin intensiiteetti kasvaa intensiiteettiskaalalla samalla, kun kvantiteetti vähenee kvantiteettiskaalalla kohti nolaa (ks. kuvio 1). Vaikka

kvantiteettiskaalalla lähestytään nollan rajaa, intensiteettiskaalalla rajaa ei ole. Siksi esimerkiksi adjektiivin *lyhyt* ilmaisema, nollaa kohti vähenevä kvantiteetti vastaa avoimella intensiteettiskaalalla rajoitta kasvavaa intensiteettiä: mitä pienempi kvantiteetti, sitä korkeampi intensiteetti (esimerkiksi *melko lyhyt* on kvantiteetiltaan suurempi mutta intensiteetiltään pienempi kuin *erittäin lyhyt*). Kasvavaa tarkastelusuuntaa edustavan parikin merkityksessä taas kvantiteetti ja intensiteetti kasvavat rinnan (esimerkiksi *erittäin pitkä* on sekä kvantiteetiltaan että intensiteetiltään suurempi kuin *melko pitkä*).

Intensiteettiskaaloja ilmaisevat erilaiset astemääritteet (ks. taulukkoa 2), jotka voidaan jakaa karkeasti kahteen pääryhmään: **avoimen** ja **sulkeisen skaalan astemääritteisiin** (ks. esim. Paradis 1997, 2001; Kennedy–McNally 2005). Paradisin (2001) mukaan englannin kielen avoimen skaalan astemääritteet jakautuvat edelleen kolmeen pääryhmään: 1) alhaista intensiteettiä ilmaiseviin **heikentimiin** (*diminishers*, esim. *somewhat*), 2) kohtalaista intensiteettiä ilmaiseviin **moderoijiin** (*moderators*, esim. *rather*) ja 3) korkeaa intensiteettiä ilmaiseviin **vahventimiin** (*boosters*, esimerkiksi *very*, *extremely*). Avoimen skaalan astemääritteet esiintyvät skalaarisesti avointen (tai sellaisiksi kontekstissaan tulkittavien) adjektiivien määritteinä. Sulkeisen skaalan astemääritteitä taas ovat esimerkiksi *almost* ja *completely*. Ne määrittävät yleensä adjektiiveja, joiden ilmaisemaan ominaisuuteen liittyy minimi- tai maksimiraja tai molemmat. *Almost* (kuten suomen *melkein* tai *lähes*) tarkoittaa skalaarista arvoa, joka jää niukasti rajan alapuolelle, *completely* (suomen *täysin*) taas maksimirajan saavuttavaa arvoa.

Suomen kielen avoimen skaalan astemääritteisiin lukeutuvat Huumon (2019) mukaan ainakin adverbit *niin*, *näin* ja *noin*, kvanttoriadverbit *vähän*, *hiukan*, *kovasti* (astemääritekäytöissään: *vähän ruma*, *kovasti ikävä*) sekä intensiteettisanat, joihin kuuluvat intensiteettipartikkelit (*aika*, *aivan*, *erittäin*, *hyvin*, *ihan*, *kovin*, *melko*, *oikein*), adjektiivien *n*-loppuiset muodot (*erikoisen*, *helvetin*, *hirveän*, *kauhean*, *kohtalaisen*) sekä eräät muut (*todella*, *tosi*, *tarpeeksi*, *kyllin*, *liian*, ryhmittelyn pohjana on ISK, erityisesti § 664). Sulkeisen skaalan astemääritteisiin taas kuuluu selkeämmin toisistaan erottuvia alatyyppejä. Niihin kuluvat **täyteyden astemääritteet**, joita suomessa ovat esimerkiksi *täysin* ja *osittain*, **rajaavat astemääritteet** *aivan* ja *ihan*, joihin liittyy raja-arvon saavuttaminen: *ihan kauhea kampa*, *aivan lyhyt juna* ('maksimaalisen kauhea tai lyhyt'), **tarkentavat astemääritteet** *suunnilleen*, *tarkalleen* ja *täsmälleen*, ja **aproksimatiiviset astemääritteet**, jotka ilmaisevat rajan jäävän niukasti saavuttamatta: *melkein kolmivuotias lapsi*; *lähes puolityhjä tuoppi*. Aproksimatiivisten astemääritteiden merkitykseen liittyy muita vahvemmin tarkastelusuunta, joka on yleensä kasvava. Esimerkiksi *melkein kolmevuotias lapsi* voi olla tarkkaa kolmen vuoden ikää nuorempi muttei vanhempi. Toisaalta *lähes puolityhjä tuoppi* noudattaa *tyhjä*-adjektiivin vähenevää tarkastelusuuntaa ja on siten todennäköisesti enemmän kuin puolillaan. (Huumo 2019.)

Taulukko 2 (Huumo 2019) kokoaa yhteen edellä esitellyt astemääritteiden tyypit. Luokittelu perustuu pääosin Paradisin (1997; 2001) ryhmittelyyn.

Taulukko 2. Astemääritteiden päätyypit.

	Avoimen skaalan astemääritteet	Sulkeisen skaalan astemääritteet
Lieventävät	Heikentimet: <i>hiukan, vähän</i> Moderoijat: <i>melko, aika, kohtalaisen</i>	Approksimatiiviset astemääritteet: <i>melkein, lähes</i>
Voimistavat	Vahventimet: <i>hyvin, erittäin, tavattoman</i>	Täyteen astemääritteet: <i>täysin, täydellisen</i> Rajaavat astemääritteet: <i>ihan, aivan</i>
Muut		Tarkentavat astemääritteet: <i>täsmälleen, tarkalleen; suunnilleen</i>

Taulukon 2 vasemmassa sarakkeessa ovat avoimen skaalan astemääritteiden tyypit jaoteltuina sen mukaan, lieventävätkö vai vahvistavatko ne määrittämänsä ilmauksen skaalarista merkitystä. Oikeassa sarakkeessa ovat vastaavalla tavalla ryhmiteltyinä sulkeisen skaalan astemääritetyypit.

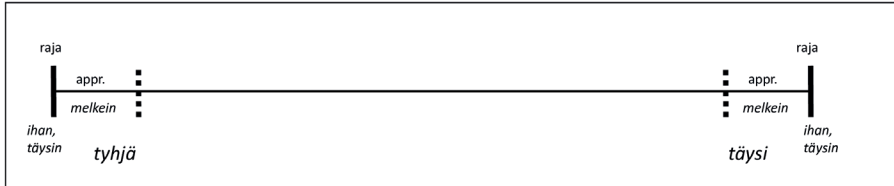
Edellä esittelemäni avoin intensiteettiskaala (kuvio 1 johdannossa) sopii kuvaamaan avoimen skaalan astemääritteiden semantiikkaa. Varsinaisia intensiteetin ilmauksia ovatkin juuri avoimen skaalan astemääritteet, jotka ovat toiselta nimeltään intensiteettipartikkeleita (ISK § 657). Ne ilmaisevat skalaarisuutta, joka ikään kuin kasvaa kohti äärettömyyttä ja vailla maksimirajaa (*kohtalaisen* < *hyvin* < *erittäin* < *äärimmäisen*).

Sulkeisen skaalan astemääritteet taas ilmaisevat määrittämänsä ilmiön suhdetta rajaan. Määritettävän ilmiön voimakkuus ei nyt kasva vähitellen, niin kuin avoimella intensiteettiskaalalla, vaan sitä arvioidaan vain suhteessa rajaan: saavutetaanko raja vai ei. Astemäärite kertoo, ollaanko lähellä rajaa (*melkein täysi, lähes äänetön*), saavutetaanko raja kiistatta (*ihan tyhjä, täysin äänetön*) vai ylitetäänkö se (*liian lyhyt, turhankin täysi*). Olennaista on myös se, että sulkeisella skaalalla intensiteettiä ei suhteuteta normiin niin kuin avoimella skaalalla.

Sulkeisen skaalan astemääritteet sopivat yleensä yhteen sulkeisen skaalan adjektiivien kanssa. Näiden merkityksessä voidaan erottaa minimiaste, maksimiaste tai molemmat (Kennedy–McNally 2005). Usein minimi- ja maksimiastetta ilmaisevat antonyymiparit kuten *tyhjä* – *täysi* tai *auki* – *kiinni*. On huomattava, että kun toisen parikin sanotaan ilmaisevan ”minimiasetta”, niin ominaisuus on ymmärretty kvantiteettiskaalan mukaisesti. Esimerkiksi *tyhjä* on sellainen (säiliö tai muu), jonka sisällön kvantiteetti on nolla. Jos asiaa taas lähestytään intensiteettiskaalan näkökulmasta, niin kummankin adjektiiviparikin rajana on sen ilmaiseman ominaisuuden maksimiaste: maksimaalisen *tyhjä* on sellainen, jonka sisällön kvantiteetti on nolla. Kvantiteetin minimiraja on toisin sanoen ominaisuuden ’tyhjä’ maksimiraja. Rajaavat ja täyteen astemääritteet ilmaisevat, että skalaarisesti sulkeisen ominaisuuden (’täysi’ tai ’tyhjä’) maksimiraja on saavutettu. Approksimatiiviset astemääritteet (*melkein, lähes*) taas ilmaisevat, että maksimiraja jää niukasti saavuttamatta: *Kanisteri oli lähes tyhjä – melkein täynnä*. Approksimatiiviset astemääritteet esittelevät samalla skaalalle uuden elementin, approksimatiivisen alueen, joka

sijaitsee tarkastelusuunnassa välittömästi ennen varsinaista minimi- tai maksimirajaa.

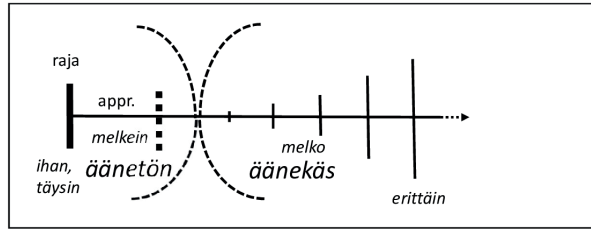
Kuvio 4 esittää sulkeista kaksisuuntaista intensiteettiskaalaa, jolle sijoittuu kummankin antonyymisen ominaisuuden maksimiraja sekä sitä tarkastelusuunnassa edeltävä approksimatiivinen alue.

Kuvio 4. Kaksisuuntainen sulkeinen intensiteettiskaala, jonka päissä raja-arvot ja niitä edeltävät approksimatiiviset alueet.

On hyvä huomata, että kuviossa 4 intensiteettiskaalaa ei jaa kahtia normi, vaan se perustuu juuri rajoihin. Esimerkiksi *täysi – tyhjä* -antonyymiparilla säiliön sisältämän aineksen määrää ilmaistaan suhteessa säiliön tilavuuden asettamiin minimi- ja maksimirajaan. Tästä syystä nämä adjektiivit kelpuuttavat luontevimmin sulkeisen skaalan astemääritteitä. Kun astemääritteiden aktivoima sulkeinen intensiteettiskaala kytketään kvantiteettiskaalaan, asemointikohtana ei toimi normi, vaan intensiteettiskaalan maksimirajat asemoidaan kvantiteettiskaalan minimirajaan ja maksimirajaan. Kvantiteettiskaalalla minimirajana on tällöin nolla (astia on *typötyhjä*) ja maksimirajana astian sallima maksimimäärä (astia on *täpötäynnä*). Sulkeista skalaarisuutta ilmaisevien antonyymiparien merkitysalojen väliin jää usein laajoja alueita, joita kumpikaan antonyymi ei ilmaise. Tällöin oppositio vallitsee juuri ääripäiden välillä (Hakanen 1973, 40). Esimerkiksi *tyhjän* ja *täyden* välillä voi olla monenlaisia väliasteita, joita kumpikaan adjektiivi ei kuvaa (tällaista ilmaisevat esimerkiksi *puolityhjä* ja *puolitäysi*).

Intensiteettiskaala voi olla myös epäsymmetrinen. Näin on, jos antonyymiparin toinen parikki (yleensä kvantitatiiviselta merkitykseltään vähenevä) ilmaisee sulkeista, toinen (kvantitatiiviselta merkitykseltään kasvava) taas avointa skalaarisuutta (Ogden 1932; Hakanen 1973; Erelt 1986, 86). Tällainen pari on esimerkiksi *äännetön – äänekäs*: hiiskumaton hiljaisuus on 'äännettömän' maksimiraja (ja kirjaimellisesti ymmärrettyinä samalla minimiraja), kun taas 'äänekkään' hahmotetaan kasvavan vailla maksimirajaa. Niinpä *äännetön* kelpuuttaa rajaavia ja täyteen astemääritteitä, *äänekäs* ei: *ihan ~ täysin äännetön laite* vs. *?ihan ~ täysin äänekäs laite*. Vastaavasti *äänekäs* kelpuuttaa avoimen skaalan astemääritteitä, jotka *äännetön* joko torjuu tai jotka muuttavat sen tulkinnan ei-absoluuttiseksi: *melko ~ erittäin äänekäs laite*, *melko ~ erittäin äännetön laite*. Jälkimmäisessä tapauksessa *äännetön* tulkitaan skalaarisessa merkityksessä 'hiljainen'. Kaksisuuntaista, toisessa päässä sulkeista ja toisessa avointa intensiteettiskaalaa ja sen suhdetta kvantiteettiskaalaan havainnollistaa kuvio 5 (ks. myös Ogden 1932, 28, 44).

Kuvio 5. Epäsymmetrinen, toisesta päästään rajattu ja toisesta avoin intensiteettiskaala.

Epäsymmetrisen skaalan ajatusta voidaan soveltaa moniin kvantitatiivisten adjektiivien antonymipareihin. Niiden vähenevää tarkasteluosuutta edustavien parikkien (esimerkiksi *lyhyt, kevyt, pieni*) ilmaisemalla ominaisuudella on maksimiraja, joka on samalla ilmaistavan kvantiteetin minimiraja eli kvantiteettiskaalan nolla- tai muu minimikohta. Esimerkiksi maksimaalisen *lyhyt* on sellainen, jolla pituutta on pienin kyseisenlaiselle tarkoitteelle mahdollinen määrä. Kasvavaa tarkasteluosuutta edustavilla antonyymeilla (*pitkä, painava, suuri*) ei vastaavaa maksimirajaa ole. Rajasta huolimatta tällaisten parien merkitysoppositio perustuu edelleen normiin. Negatiivisen parikin ilmaisema ominaisuus lähestyy kvantitatiivista minimirajaa eli nollaa, positiivisen parikin kuvaama ominaisuus kasvaa rajoitta. Esimerkiksi adjektiivit *lyhyt, pieni* ja *kevyt* sallivat siksi rajaavat astemääritteet ilmaisemassa tällaista raja-arvoa toisin kuin niiden positiiviset parikit *pitkä, iso* ja *painava*, joiden yhteydessä rajaavat astemääritteet ovat epäluonteivia tai edellyttävät kontekstista nousevaa maksimirajan merkitystä (*?ihän⁵ pitkä juna, ?aivan iso koira, ?ihan painava kirja*, vrt. *ihan lyhyt juna, aivan pieni koira, ihan kevyt kirja*). Molemmat parikit kelpuuttavat yhtä luontevasti avoimen skaalan astemääritteet: *melko pitkä – erittäin lyhyt; hyvin kevyt – tavattoman painava; hirveän iso – aika pieni*.

4 Astemääritteiden ja kvanttoreiden yhteensopivuus

Kuten edellä on käynyt ilmi, sekä astemääritteiden että kvanttoreiden peruseritys on skalaarinen. Siten myös jonkin astemääritteen soveltuvuus kvanttorin määritteeksi ratkeaa niiden skalaaristen merkitysten pohjalta. Seuraavaksi tarkastelen lähemmin tämän yhteensopivuuden ehtoja lähtökohtanani luvuissa 2 ja 3 esitetty kvanttoreiden ja astemääritteiden ryhmittely. Tarkastelun pohjaksi esitän kokonaiskuvan astemääritteiden ja kvanttoreiden yhteensopivuudesta taulukon muodossa (taulukko 3).

⁵ Tällaisissa yhdistelmissä astemäärite voidaan kuitenkin tulkita vaihtoehtoisesti kommenttiadverbiksi ('peräti', 'suorastaan'; vrt. Orpana 1988), jolloin ilmaus on kielenmukainen. Paradisin (1997, 19) mukaan astemääritteiden kommenttiadverbityyppiset tulkinnat liittyvät yleensä modaalisuuteen (varmuuteen) ja affektiivisuuteen.

Taulukko 3. Kvanttorien ja astemääritteiden kielenmukaiset (valkea tausta) ja kielenvastaiset tai epäluontevat (harmaa) yhdistelmät ryhmittäin ja esimerkein havainnollistettuna. * = kielenvastainen, ? = ehdoollisesti kielenmukainen.

	Absoluuttiset kvanttorit						Suhteelliset kvanttorit					
	Normatiiviset			Ei-normatiiviset			Edustavan esimerkin	Pienhkön määrän kvanttorit: hiukan, hieman, muutama	Totalltiivit	Partiaalit		
	Kasvava suunta: paljon, usea, moni	Vähenevä suunta: vähän, harva	Kollektiivit: kaikki (ihmiset) Äärikvantti: järjestymästä, tavattomasti (rahaa)	Tavoitemäärän kvanttorit: tarpeeksi (rahaa), riittävästi (ruokaa)	Ylimäärän kvanttorit: liikaa	Pienhkön määrän kvanttorit: hiukan, hieman, muutama				Heikosti distribut.: jokainen	Vahvasti distribut.: kukin	Epätasäll. partiaalit: osa (heistä), useimmat (ihmiset)
Avoimen skaalan amt: melko, hyvin, erittäin	erittäin usea(t), melko paljon, hyvin moni	hyvin harva(t), erittäin vähän	?erittäin järjestymästä (rahaa), ?hyvin tavattomasti (yleisöä)	*hyvin tarpeeksi (rahaa), ?erittäin riittävästi (vettä)	*erittäin liikaa (rahaa)	*melko hieman (rahaa), *hyvin muutama (auto)	*hyvin kaikki (kirjat), *erittäin kaikki (ihmiset)	*melko kukin	*hyvin osa (heistä), *melko useimmat (ihmiset)	*melko puolet (heistä)		
Rajaavat: ihan, aivan	?aivan paljon (rahaa), ?ihan usea	aivan vähän, ihan harva	ihan tavattomasti (rahaa)	ihan tarpeeksi (ruokaa), aivan riittävästi (rahaa)	aivan liikaa (rahaa)	# aivan hieman, # ihan muutama	aivan kaikki (ihmiset)	*aivan kukin, *ihan kukin	*ihan osa (heistä), *aivan useimmat	*aivan puolet, *ihan neljännes		
Approksimat: lähes, melkein	*melkein paljon, *lähes usea	*melkein vähän, *lähes harva	?melkein järjestymästä (rahaa)	melkein tarpeeksi (rahaa)	melkein liikaa (ruokaa)	*melkein hiukan (rahaa)	melkein kaikki (lapset)	*melkein kukin	*melkein osa, *melkein useimmat	melkein puolet (heistä)		
Täyeyden: täysin	*täysin paljon, *täysin usea	*täysin vähän, *täysin harva	täysin järjestymästä (rahaa)	täysin tarpeeksi, täysin riittävästi	*täysin liikaa (rahaa)	*täysin hiukan (rahaa)	*täysin kaikki (autot)	*täysin kukin	*täysin osa, *täysin useimmat	*täysin puolet (meistä)		
Tarkentavat: täsmälleen, tarkalleen	*täsmälleen paljon, *täsmälleen usea	*täsmälleen vähän, *täsmälleen harva	*täsmälleen tavattomasti (rahaa)	täsmälleen tarpeeksi, täsmälleen riittävästi	*täsmälleen liikaa	*täsmälleen hiukan (rahaa)	?täsmälleen kaikki (oppilaat)	*täsmälleen kukin, *tarkalleen kukin	*täsmälleen osa (heistä), *täsmälleen useimmat	täsmälleen puolet, tarkalleen neljännes		

Taulukossa 3 pystyivät on järjestetty kvanttorityypeittäin samoin kuin taulukossa 1. Vaakariveillä ovat taulukon 2 esittämät astemääritteiden tyypit niin järjestettyinä, että kaikki avoimen skaalan astemääritteet ovat ylimmällä rivillä yhdessä. Tämä johtuu siitä, että niiden käyttöpotentiaalit kvanttoreiden määritteinä ovat yhteneväiset. Alemmilla riveillä on esitetty neljä sulkeisen skaalan astemääritteiden päätyyppiä: rajaavat, approksimatiiviset, täyteen ja tarkentavat astemääritteet. Kustakin teoreettisesti mahdollisesta astemääritteen ja kvanttorin yhdistelmästä on annettu esimerkkejä, joista kielenvastaiset (symboli *) tai kyseenalaiset (symboli ?) on merkitty harmaalla taustavärillä. Symboli # tarkoittaa, että ilmaus on ehdollisesti kielenmukainen: se on mahdollinen, mutta vain, jos kvanttorin merkitystulkinta muuntuu astemääritteen edellyttämäksi.

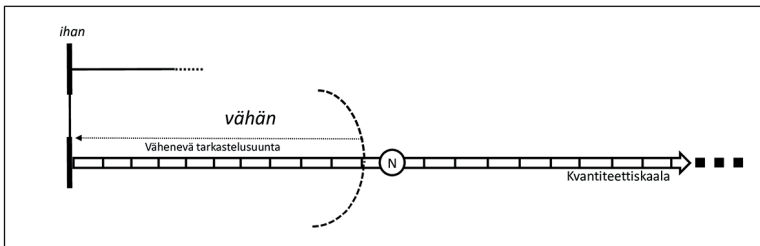
Aloitan tarkastelun ylimmältä vaakariviltä eli avoimen skaalan astemääritteistä (esimerkiksi *melko*, *hyvin*, *erittäin*). Vaikka niiden ilmaisema intensiteetti on erivahvuista, niiden tehtävät ovat keskenään samanlaisia sikäli, että kaikki liittyvät avoimeen intensiteettiskaalaan. Niinpä ne kaikki sopivat samojen kvanttorityyppien määritteiksi. Taulukosta 3 näkyy, että avoimen skaalan astemääritteitä kelpuuttavat vain normiviitteiset paljous- ja lukumääräkvanttorit: *melko vähän*, *erittäin paljon*, *aika harva*, *hyvin usea* (ks. myös Leino 1993, 253). Yhteensopivuus perustuu näiden kvanttoreiden adjektiivimaiseen antonymiaan sekä siihen, että niiden tarkoiteala kvantiteettiskaalalla on laaja ja kasvavassa suunnassa lisäksi avoin (maksimirajaa ei ole). Esimerkiksi *paljon* voi periaatteessa tarkoittaa mitä tahansa normia suurempaa kvantiteettia. Kieliopillisesti tämä ilmenee siitä, että normiviitteisiä kvanttoreita voidaan komparoida (*enemmän*, *vähemmän*, *useampi*, *harvempi*, vrt. kielenvastaisiin ei-normiviitteisiin **muutamampi*, **jokaisempi*, **kaikempi*). Lisäksi niihin voidaan kohdistaa määrää tarkentava kysymys (*Kuinka paljon? Kuinka moni? Kuinka harva?*; vrt. kielenvastaisiin **Kuinka muutama?*, **Kuinka jokainen?*, **Kuinka puolet?*).

Avoimen skaalan astemääritteet liittyvät normiviitteisten kvanttoreiden antonymiseen käyttöön (kuvio 2 luvussa 2). Ne eivät liity näiden neutraaliin (ei-antonymiseen) käyttöön (kuvio 3 luvussa 2) esimerkiksi kysymyksissä (*Kuinka paljon?*, vrt. **Kuinka melko paljon?*). Muiden kuin normiviitteisten kvanttorityyppien määritteiksi avoimen skaalan astemääritteet eivät sovi: teoriassa mahdolliset yhdistelmät ovat joko selvästi kielenvastaisia tai parhaimmillaankin kyseenalaisia.

Sulkeisen skaalan astemääritteillä on monipuolisemmin käyttöjä erilaisten kvanttoreiden määritteinä. Samalla ne ovat luokkana heterogeenisempi kuin avoimen skaalan astemääritteet, ja siksi ne on esitetty taulukossa 3 neljällä erillisellä rivillä. Niistä kvanttoreiden määritteinä monikäyttöisimpiä ovat rajaavat astemääritteet *aivan* ja *ihan*, kun taas approksimatiivisten (*melkein*, *lähes*) sekä etenkin täyteen (*täysin*) ja tarkentavien (*täsmälleen*) astemääritteiden käyttöala on rajallisempi.⁶

⁶ Sama koskee näiden sulkeisen skaalan astemääritetyyppien käyttöä adpositioiden määritteinä (Huumo 2019; 2021).

Normiviitteisistä kvanttoreista rajaavia astemääritteitä kelpuuttavat vähenevää tarkasteluunutta ilmaisevat (*ihan*) *vähän* ja (*aivan*) *harva*. Samalla rajaavat astemääritteet ovat ainoa sulkeisen skaalan astemääritetyyppi, jonka normiviitteiset kvanttorit kelpuuttavat. Toisin kuin vähenevää tarkasteluunutta edustava *vähän*, kasvavaa tarkasteluunutta edustava *paljon* torjuu rajaavat astemääritteet (?*ihan paljon*, ?*aivan paljon rahaa*). Syynä on se, että kvantiteettiskaalalla *vähän*-kvanttorin ilmaisema määrä vähenee kohti minimirajaa (nollaa), jonka saavuttamista rajaava astemäärite korostaa (ks. kuvio 6), kun taas *paljon*-kvanttorin ilmaisemalla kasvavalla kvantiteetilla ei ole vastaavaa maksimirajaa.

Kuvio 6. Rajaava astemäärite *ihan* määrittämässä paljouskvanttoria *vähän*.

Kuviossa 6 sulkeisen intensiteettiskaalan raja asemoidaan kvantiteettiskaalan minimikohtaan, ja rajaava astemäärite ilmaisee tämän rajan saavuttamisen (*ihan vähän*).

Vastaava ero rajaavien astemääritteiden hyväksyttävyydessä vallitsee normiviitteisten lukumääräkvanttoreiden *harva* (vähenevä) ja *usea* (kasvava) välillä. Vähenevän tarkasteluunutta ilmaukset *ihan harva* ja *aivan harva* eivät kenties ole kovin tyypillisiä, mutta nähdäkseni ne ovat selvästi kielenmukaisia toisin kuin kasvavaa tarkasteluunutta edustavat ?*ihan usea* ja ?*aivan usea*. Syy on sama kuin edellä paljouskvanttoreiden *vähän* ja *paljon* välillä: *harva*-kvanttorin ilmaisema vähenevä tarkasteluunutta lähestyy nollan minimirajaa, kasvavaa tarkasteluunutta edustavilta *moni-* ja *usea*-kvanttoireilta vastaava (maksimi)raja puuttuu. Yhdistelmien *ihan harva* ja *aivan harva* jonkinasteinen epätyypillisuus johtunee *harva*-kvanttorin vahvasta frekvenssimerkityksestä: se ei ilmaise niinkään nollaa lähestyvää absoluuttista yksilömäärää (niin kuin *vähän* ilmaisee ainesmäärää) vaan ehdot täyttävien tapausten harvenevaa frekvenssiä viitekvantiteetissa. Intensiteetin kasvaessa (*melko harva* – *erittäin harva* – *äärimmäisen harva*) ehdot täyttäviä yksilöitä kohdataan yhä harvemmin. Harventuvuuden raja-arvona on kyllä nolla eli tilanne, jossa ehdot täyttäviä tapauksia ei kohdata lainkaan. Tällainen frekvenssin hiipumiseen perustuva nolla-arvo ei kuitenkaan ole samalla lailla selkeä minimiraja kuin suoraan nollaa kohti vähenevään tarkoitekvantiteettiin perustuva raja ilmauksessa *ihan vähän*.

Taulukosta 3 ilmenee, että rajaavat astemääritteet sopivat myös monien muiden absoluuttisten kvanttorityyppien määritteiksi. Näihin kuuluvat ääriquanttorit (*ihan tavattomasti rahaa*), tavoitemäärän kvanttorit (*aivan riittävästi kahvia*) sekä ylimäärän kvanttorit (*ihan liikaa kahvia*). Niiden kaikkien merkitykseen liittyy jonkinlainen raja, jonka saavuttamista tai ylittämistä (*ihan liikaa*) rajaava astemäärite korostaa. Mielenkiintoisia

ovat tältä kannalta pienehkön määrän kvanttorit *hiukan*, *hieman* (paljouskvanttoreita) ja *muutama* (lukumääräkvanttori). Ne kuvaavat nollasta kasvavaa pienehköä kvantiteettia, ja rajaava astemääräite on niille mahdollinen (*ihan hiukan*, *aivan muutama*). Se ei kuitenkaan korosta ilmaistun kvantiteetin saavuttamista kasvavassa suunnassa vaan muuttaa tarkastelusuunnan väheneväksi. Esimerkiksi *ihan hieman kahvia* on mahdollinen, jos tarkastelusuunta ymmärretään nollassa kohti väheneväksi, ja astemääräite korostaa kahvin vähäisyyttä. Samoin ehdoin mahdollisia ovat *Rasiassa on ihan pari tulitikkua jäljellä* ja *Aivan muutama oppilas toi sukset mukanaan kouluun*. Rajaava astemääräite tarkoittaa tässä 'vain, ainoastaan'.

Suhteellisista kvanttoreista (taulukossa 3 oikealla) rajaavat astemääräitteet voivat määrittää totalitiiveja *kaikki* ja *jokainen*, mutta vahvasti distributiivinen *kukin* torjuu ne (*aivan kaikki oppilaat*; *aivan jokainen oppilas* vs. **aivan kukin oppilas*). On mielenkiintoista, että kahdesta (Langackerin 2016a termein) edustavan esimerkin kvanttorista *jokainen* sallii mutta *kukin* torjuu rajaavat astemääräitteet. Eron syytä voi hakea elementtien semantiikasta: Langackerin (2016a) mukaan englannin *every* (jota suunnilleen vastaa suomen *jokainen*) tarkastelee paljoutta edustavan esimerkin kautta, mutta sen merkityksessä taustalla oleva paljous ymmärretään silti holistisesti, kokonaisuutena. Holistinen käsitteistys yhdistää näin kvanttoreita *jokin* ja *kaikki*, joista jälkimmäinen viittaa koko tarkoittepaljouteen suoraan (ei edustavan esimerkin kautta). Vahvasti distributiivinen *each* (samoin kuin suomen *kukin*) sitä vastoin perustuu tarkoittepaljouden tarkasteluun yksi tarkoite kerrallaan. Yhden tarkoitteen muodostamaan kvantiteettiin rajaava astemääräite ei sovellu, sillä tällaiseen kvantiteettiin ei liity rajan tai sen saavuttamisen merkitystä.⁷

Partiaalisten kvanttoreiden (*osa*, *useimmat*, *puolet*, *neljännes*) määritteiksi rajaavat astemääräitteet eivät sovi. Epätäsmällisten partiaalisten kvanttoreiden osalta syyksi voi ajatella kvantiteetin epätarkkuuden: raja ei ole riittävän tarkka astemääräitteelle (**ihan osa suomalaisista*, **aivan useimmat suomalaiset*). Kiinnostavaa on, että rajaavat astemääräitteet eivät sovi täsmällistenkään partiaalisten kvanttoreiden määritteiksi: **aivan puolet suomalaisista*. Tämä johtunee siitä, että partiaalisten kvanttoreiden ilmaisema raja ei ole maksimaalinen vaan pikemminkin neutraali väliarvo kvantiteettiskaalalla, jonka maksimirajana olisi viitekvantiteetti. Samasta syystä rajaavat astemääräitteet eivät yleensä sovi lukusanojen astemääräitteiksi (**ihan kahdeksan oppilasta*⁸), sillä nämäkään eivät ilmaise maksimaalista raja-arvoa, vaikka täsmällistä arvoa ilmaisevatkin.

Myös taulukon 3 kolmannella rivillä olevat approksimatiiviset astemääräitteet *melkein* ja *lähes* sopivat yleisesti sellaisten kvanttoreiden määritteiksi, joiden merkitykseen liittyy raja. Niiden käyttöala kuitenkin poikkeaa osin rajaavien astemääräitteiden käyttöalasta, ja tämän eron syytä on valaisevaa pohtia. Approksimatiivisten astemääräitteiden tehtävä on ilmaista, että raja jää täpärästi saavuttamatta. Samalla niihin liittyy vahvasti

⁷ Jos *ihan*-astemääräitettä käytetään yksikkömuotoisen substantiivin edellä, se voi toimia asteikko-partikkelin (ks. ISK § 839) tapaan: *Odotimme tilataksia, mutta sinne tulikin ihan bussi*.

⁸ Yhdistelmät ovat jälleen mahdollisia, jos *aivan* ja *ihan* tulkitaan kommenttiadverbeiksi: 'peräti puolet suomalaisista', 'peräti kahdeksan oppilasta', vrt. alaviitteeseen 5.

tarkastelusuunnan merkitys: rajaa lähestytään tietystä suunnasta. Käytännössä suunta on aina kasvava silloin, kun approksimatiivinen astemääräite sopii määrittämään kvanttoria. Rajaavien astemääräitteiden (*aivan* ja *ihan*) tapaan approksimatiiviset *melkein* ja *lähes* sopivat määritteiksi absoluuttisista kvanttoireista äärikvanttoireille sekä tavoitemäärän ja ylimäärän kvanttoireille: *lähes suunnattomasti rahaa, melkein tarpeeksi ruokaa, lähes riittävästi vettä, melkein liikaa ruokaa*. Nämä kvanttorit ilmaisevat tarkastelusuunnassa kasvavan kvantiteetin maksimirajaa, ja approksimatiivinen astemääräite kertoo, että raja jää niukasti saavuttamatta. Yhteinen piirre approksimatiivisten ja rajaavien astemääräitteiden kesken on myös sopivuus totalitiivien *kaikki* ja *jokainen* määritteiksi: *melkein kaikki suomalaiset, lähes jokainen oppilas*. Totalitiivien määritteinä approksimatiiviset astemääräitteet ilmaisevat, että tarkoitekvantiteetti ei sittenkään kata koko viitekvaniteettia.

Rajaavista astemääräitteistä approksimatiiviset eroavat siinä, että ne voivat määrittää myös täsmällisiä partiaalisia kvanttoireita: *melkein puolet suomalaisista, lähes neljännes oppilaista*. Epätäsmällistä määrää ilmaisevat partiaaliset kvanttorit taas eivät kelpuuta approksimatiivisia (kuten eivät rajaaviakaan) astemääräitteitä: **lähes osa (suomalaisista)*, **melkein jotkut (suomalaiset)*, ?*melkein useimmat (suomalaiset)*. Yhteistä approksimatiivisille ja rajaaville astemääräitteille on myös se, että ne eivät sovi pienehköä epätarkkaa määrää ilmaisevien kvanttoireiden määritteiksi. Mahdollisesti tällainen määrä ei ole riittävän täsmällinen raja: ?*melkein muutama*, ?*lähes hieman* ja muut vastaavat ovat hyväksyttävyydeltään kyseenalaisia. Myös erillisen approksimatiivisen alueen erottuminen ilmaisusta kvantiteetista on tällaisissa ilmauksissa kyseenalaista: jos *muutama* tarkoittaa 'noin kolme – neljä', niin *melkein muutama* voisi olla 'noin kaksi', mutta tällaiselle määrälle on jo vakiintunut ilmaus *pari*. *Hieman* taas voi periaatteessa tarkoittaa kuinka pientä ainesmäärää tahansa, joten millaista (vielä pienempää) määrää sitten kuvaisi *melkein hieman*?

Ehkä mielenkiintoisin ero rajaavien ja approksimatiivisten kvanttoireiden välillä koskee vähenevän tarkastelusuunnan normiviitteisiä kvanttoireita (*vähän, harva*). Kuten edellä totesin, rajaavat astemääräitteet sopivat niiden määritteiksi (*ihan vähän, aivan harva*). Kuitenkin approksimatiiviset astemääräitteet ilmauksissa ?*melkein vähän* ja ?*lähes harva* ovat kyseenalaisia. Astemääräitteet pyrkivät näissä ilmauksissa myös saamaan kommenttiadverbitulkinnan 'melkeinpä', 'suorastaan'. Ero johtunee siitä, että normiviitteisten kvanttoireiden *vähän* ja *harva* tarkoiteala kattaa minkä tahansa normia vähäisemmän mutta nollaa suuremman tarkoitekvantiteetin. Siksi *ihan vähän* -yhdistelmän ilmaisemaa minimirajaa ('minimaalisen vähän') lähellä oleva mutta sitä niukasti suurempi kvantiteetti ei olekaan *melkein vähän*: tällainen kvantiteetti kuuluu kiistatta kvanttorin *vähän* omaan tarkoitealaan (sekin on siis *vähän*) eikä sen ulkopuolelle jäävälle approksimatiiviselle alueelle. Tässä suhteessa normiviitteiset kvanttorit ovat erikoistapaus. Useimmat muut kvanttorityypit nimittäin edellyttävät ilmaisemansa kvantiteetin täyttymistä sen maksimirajaa myöten, eikä niiden ilmaisema kuvaus päde mihinkään vähäisempään (osa)kvantiteettiin. Esimerkiksi kvantiteetit *tavattomasti rahaa, riittävästi ruokaa* tai *muutama kissa* koostuvat osapaljouisista, joista yksikään ei (välttämättä) täytä kokonaisuuden saaman kuvauksen ehtoja, vaan kvanttorin ilmaisema määrä saavutetaan vasta, kun koko tarkoitekvantiteetti

on mukana. Normiviitteiset kvanttorit taas sallivat ilmaisemilleen kvantiteeteille suuren vaihteluvälin ja toimivat pikemminkin kvantiteetteja luonnehtivina kuvauksina. Riippuu aina tilanteesta, voidaanko jotain kvantiteettia luonnehtia esimerkiksi normiviitteisellä kvanttorilla *vähän* tai *paljon*.

Havainnollistan asiaa konkreettisella esimerkillä: jos kymmenen hengen seurue sopii ottavansa retkievääksi yhden omenan lähtijää kohti, niin oletusarvona on kymmenen omenaa. Mikä tahansa kymmentä pienempi omenamäärä on tällöin *vähän* ja mikä tahansa kymmentä suurempi määrä *paljon*. Rajaavan astemääritteen sisältävä ilmaus *ihan vähän* tarkoittaa minimaalista määrää, esimerkiksi yhtä tai kahta omenaa, jotka seurue joutuu jakamaan. Approksimatiivinen ilmaus *melkein vähän* ei nyt kuitenkaan tarkoita tämän rajan lähelle asettuvaa määrää (esimerkiksi kolmea omenaa), koska kolme ja kaikki sitä suuremmat arvot yhdeksään asti kuuluvat kvanttorin *vähän* varsinaiseen tarkoite-alaan. Jos kolme omenaa on *vähän*, se ei voi olla *melkein vähän*. Kymmenen omenaa taas olisi oletusarvo (normi), joten jää epäselväksi, mikä määrä omenia oikeuttaisi kuvauksen *melkein vähän*. Tarkoitettun määrän tulisi olla normia pienempi mutta kuitenkin *vähän*-kvanttorin tarkoitealan ulkopuolella, approksimatiivisella alueella. Esimerkissä tällaiselle approksimatiiviselle alueelle ei jää tilaa.

Sellainen ilmaus kuin *melkein vähän* liittyy pikemmin itse normin asemointia koskevaan pohdintaan kuin varsinaiseen kvantifointiin. Se arvioi, voiko tiettyä kvantiteettia kuvata ilmauksella *vähän*. Tällaista tehtävää olen edellä luonnehtinut kommenttiadverbin tyyppiseksi ('melkeinpä'; 'suorastaan'). Asiaa voi havainnollistaa taas konkreettisella esimerkillä. Jos auton tankki on puolillaan polttoainetta ja määränpäähän vielä pitkä matka, lause *Polttoainetta on melkein vähän* tarkoittanee, että puhuja epäilee polttoaineen riittävyyttä ('melkeinpä riittämättömästi'). Tällöin *melkein* ilmaisee epäröintiä siitä, sopiiko kvanttori *vähän* kuvaamaan polttoaineen määrää. Samaan tapaan voidaan ymmärtää eräät muut sellaiset kvanttorit, joiden ilmaisema kvantiteetti perustuu puhujan subjektiiviseen arvi-oon. Tällaisia ovat tavoitemäärän ja ylimäärän kvanttorit. Esimerkiksi ilmauksessa *melkein riittävästi* (tavoitemäärä) *melkein* voi saada astemääritetulkinnan ('lähes riittävä määrä') tai kommenttiadverbitulkinnan ('melkeinpä riittävästi'; 'voisi melkein sanoa, että riittävästi').

Taulukon 3 kahdella alimmalla rivillä kuvatut täyten ja tarkentavat astemääritteet sopivat vain harvojen kvanttoreiden määritteiksi. Täyten astemäärite *täysin* sopii määrittämään äärikvanttoireita (*täysin järjettömästi rahaa*) sekä tavoitemäärän kvanttoireita (*täysin riittävästi ruokaa*). Näiden kvanttoreiden merkityksessä yhdistyy täsmällinen kvantifointi ja puhujan subjektiivinen arvio. Astemäärite *täysin* sekä vahvistaa tällaisen arvion (ja toimii siis osin kommenttiadverbimaisessa tehtävässä) että korostaa kvantiteetin täyttymistä. Pelkkä kvantiteetin täyttyminen ei kuitenkaan tee täyten astemääritteestä käypää, kuten osoittaa yhdistelmien **täysin kaikki*, **täysin osa* ja **täysin puolet* kielenvastaisuus. Tarkentavat astemääritteet puolestaan sopivat määrittämään tavoitemäärän kvanttoireita (*täsmällään riittävästi*) sekä täsmällisiä partiaalisia kvanttoireita (*tarkalleen puolet*), joiden ilmaisema arvo on tarkka mutta ei maksimaalinen eikä minimaalinen. Ääriarvoja ilmaisevia kvanttoireita ne eivät sovi määrittämään.

5 Kokoavaa tarkastelua

Edellä olen tarkastellut yleisesti astemääritteiden soveltuvuutta kvanttoreiden määritteiksi. Lähtökohtani on ollut, että elementtien ilmaisema skalaarisuus on eritasoista: kvanttoreiden skalaarinen merkitys toteutuu kvantiteettiskaalalla, astemääritteiden intensiteettiskaalalla. Kun astemäärite määrittää kvanttoria, tämän ilmaisemaan kvantiteettiskaalaan liitetään intensiteettiskaala. Kvantiteettiskaalan ja intensiteettiskaalan on oltava yhteenso-
pivia, jotta lopputulos olisi kielenmukainen.

Tarkastelun tuloksena on, että avoimen skaalan astemääritteet (*melko, hyvin, erittäin*) sopivat ennen kaikkea normiviitteisten kvanttoreiden (*vähän, paljon, harva, usea*) määritteiksi. Erityyppiset sulkeisen skaalan astemääritteet taas sopivat määrittämään sellaisia kvanttoreita, joiden kvantitatiiviseen merkitykseen liittyy raja. Useimmiten kyseessä on kvantiteetin maksimiraja (*melkein kaikki, ihan jokainen*), vähenevän tarkasteluunnan kvanttoreilla myös minimiraja (*aivan harva, ihan vähän*). Mitä täsmällisempi kvanttorin ilmaisema raja on, sitä useammat sulkeisen skaalan astemääritetyypit sopivat sen tarkentamiseen. Siksi outoja ovat esimerkiksi *?melkein muutama, ?täsmälleen jokunen* ja *?aivan useimmat*. Tarkastelussa käy myös ilmi, että useimmat tarkastellut astemääritetyypit torjuvia kvanttoreita ovat juuri kvantitatiivisesti epätasälliset pienehkön määrän kvanttorit (*hieman, muutama*) sekä partiaaliset kvanttorit (*osa, puolet*). Totalitiivien joukosta erotuu vahvasti distributiivinen *kukin*, jonka edustavaan yksilöesimerkkiin keskittyvä merkitys ei mahdollista luontevasti minkään tyyppin astemääritteitä.

Tarkastelun tuloksia voidaan lopuksi lyhyesti suhteuttaa eräisiin muihin havaintoihin, joita kvanttoreiden kieliopista on fennistiikassa tehty. Yksi näkökohta on se, että erityisesti normiviitteisten kvanttoreiden kyky toimia rajan ilmauksina näyttää erilaiselta, kun sitä tarkastellaan kieliopin eri osasysteemien näkökulmasta. Aspektin kannalta normiviitteiset kvanttorit *paljon, moni* ja *usea* hahmottuvat rajaaviksi elementeiksi, kuten Yli-Vakkuri (1973; 1979) ja Karttunen (1975) ovat osoittaneet. Objektillausekkeet, joissa esiintyy tällaisia kvanttoreita, toimivat (partitiivisijaisinkin) lauseaspektia rajaavassa, siis totaaliobjektimaisessa tehtävässä. Esimerkiksi lukumääräkvanttorin määrittämä partitiiviobjekti (*Hän söi useita omenoita*) rajaa Yli-Vakkurin (1973) mukaan aspektia, toisin kuin kvantifioimaton partitiiviobjekti (*Hän söi omenoita*). Karttunen (1975) taas on todennut, että *paljon* toimii akkusatiiviobjektin (eli totaaliobjektin) tehtävissä. Tässä kirjoituksessa tarkasteltujen astemääritteiden näkökulmasta normiviitteiset kvanttorit kuitenkin liittyvät nimenomaan avoimeen, eivät sulkeiseen skalaarisuuteen, sillä ne kelpuuttavat määritteikseen vain avoimen skaalan astemääritteitä. Sellaisessa lauseessa kuin *Hän söi erittäin paljon omenoita* näyttävät siten yhdistyvän toisaalta skalaarisuuden avoimuus ja toisaalta kvantiteetin sekä aspektin rajattuus.

Lähteet

- ERELT, MATI 1986: *Eesti adjektiivisüntaks*. Valgus, Tallinn.
- HAKANEN, AIMO 1973: *Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 311. SKS.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nyky-suomen lauseoppia*. SKS.
- HAMUNEN, MARKUS – HUUMO, TUOMAS 2020: Kielitaju kielen tutkijan työkaluna. MILLA LUODONPÄÄ-MANNI, MARKUS HAMUNEN, REETTA KONSTENIUS, MATTI MIESTAMO, URPO NIKANNE ja KAIUS SINNEMÄKI (toim.): *Kielentutkimuksen menetelmiä* 2, 199–239. SKS. <https://doi.org/10.21435/skst.1457>
- HUUMO, TUOMAS 2019: *Melkein kohti, ihan lähellä, melko keskellä*. Mitä astemääritteet kertovat spatiaalisten grammien semantiikasta. *Sananjalka* 61, 7–29. <https://doi.org/10.30673/sja.80150>
- 2021: *Melko edessä, ihan yläpuolella, melkein vierellä*. Mitä astemääritteet kertovat akseligrammien semantiikasta. TUOMAS HUUMO, LIINA LINDSTRÖM ja MAARJA-LIISA PILVIK (toim.): *Usage-based approach to Estonian and Finnish grammar*. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 12 (1), 113–152. <https://doi.org/10.12697/jeful.2021.12.1.04>
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKS, Helsinki.
- JANTUNEN, JARMO HARRI 2009: *Minulla on aivan paljon rahaa*. Fraseologiset yksiköt suomen kielen opetuksessa. *Virittäjä* 113 (3), 356–381.
- KARTTUNEN, LAURI 1975: On the syntax of the word *paljon* in Finnish. V. HALLAP (toim.): *Congressus tertius internationalis fenno-ugratarum I: Acta linguistica*, 227–235. Valgus, Tallinn.
- KENNEDY, CHRISTOPHER – McNALLY, LOUISE 2005: Scale structure, degree modification, and the semantics of gradable predicates. *Language* 81 (2), 345–381. <https://doi.org/10.1353/lan.2005.0071>
- KOPTYJEVSKAJA-TAMM, MARIA 2001: “A piece of the cake” and “a cup of tea”: partitive and pseudo-partitive nominal constructions in the Circum-Baltic languages. ÖSTEN DAHL ja MARIA KOPTYJEVSKAJA-TAMM (toim.): *The Circum-Baltic languages: typology and contact. Vol. 2 Grammar and typology*, 523–568. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/slcs.55.11kop>
- LANGACKER, RONALD W. 2016a: Nominal grounding and English quantifiers. *Cognitive Linguistic Studies* 3 (1), 1–31. <https://doi.org/10.1075/cogls.3.1.01lan>
- 2016b: *Nominal structure in Cognitive Grammar: The Lublin lectures*. ADAM GLAZ, HUBERT KOWALEWSKI ja PRZEMYSŁAW ŁOZOWSKI (toim.). Marie Curie-Skłodowska University Press, Lublin.
- LARJAVAARA, MATTI 2019: *Partitiivin valinta*. SKS.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia* 1. Kieli 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- OGDEN, CHARLES K. 2013 [1932]: *Opposition*. Contemporary Literature Press, Bucuresti.
- ORPANA, TERTTU 1973: *Intensiteettiadverbien semantiikkaa*. Lisensiaatintyö. Tampereen yliopiston suomen kielen laitos, Tampere.
- 1988: *Kuvaus vai kommentti. Tutkimus suomen kielen adjektiivadverbien semanttisesta tulkinnasta*. Opera Fennistica & Linguistica 2. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos, Tampere.
- PARADIS, CARITA 1997: *Degree modifiers of adjectives in spoken British English*. Lund Studies in English 92. Lund University Press, Lund.
- 2001: Adjectives and boundedness. *Cognitive Linguistics* 12, 47–64. <https://doi.org/10.1515/cogl.12.1.47>
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SUOJANEN, MATTI K. 1977: *Mikael Agricolan teosten indefiniittipronominit: totalitiivit*. SKS.
- TUOMIKOSKI, RISTO 1969: *Asemoisilmaustemme luokittelusta*. Suomi 114:4. SKS.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1973. *Suomen kielen peruslauseen komplektisista konstruktioista: Suomen kielen objektiikonstruktioista*. Lisensiaatintyö. Tampereen yliopisto, suomen kieli, Tampere.

YLI-VAKKURI, VALMA 1979: Partitiivisubjektin toiset juuret: eräs kvantiteetin ilmaisuajärjestelmän ilmentymä. JUSSI KALLIO, KAISA HÄKKINEN ja LEENA KYTÖMÄKI (toim.): *Sanomia. Juhlakirja Eeva Kangasmaa-Minnin 60-vuotispäiväksi 14.4.1979*, 155–192. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 9. Turun yliopisto, Turku.

Tuomas Huumo: The grammar of scalarity: On the compatibility of degree modifiers and quantifiers in Finnish

The present article presents an overall account of the suitability of Finnish degree modifiers (DM) as modifiers of quantifiers, and the semantic conditions of this phenomenon. For example, in the expression *hyvin paljon* ‘very much’, the DM *hyvin* ‘very’ modifies the quantifier *paljon* ‘much’ to further specify the quantity expressed.

The starting point of the analysis is that quantifiers and DMs both express a scalar meaning, however different from one another. The scalar meaning of a quantifier is based on a quantity scale, whereas that of a DM is based on an intensity scale. When a DM modifies a quantifier, the intensity scale is appended to the quantity scale to elaborate the quantitative meaning of the quantifier. For such a combination to be felicitous, the quantity scale and the intensity scale need to be compatible. This is the reason why not all DMs are suited to modify all quantifiers. While some combinations are felicitous, others result in being ill-formed.

The paper first presents semantic classifications of Finnish quantifiers and DMs, based on previous accounts of such elements (of other languages) in cognitive linguistics. The compatibility of different DM types with different quantifier types is then systematically scrutinised. The main result is that DMs of an open scale (‘fairly’, ‘very’, ‘extremely’) are suitable as modifiers of so-called normative quantifiers (‘little’, ‘much’, ‘few’, ‘many’), which behave like adjectives in that they set up pairs of antonyms distinguished by a norm. On the other hand, different types of closed-scale DMs are compatible with quantifiers whose quantitative meaning involves some kind of limit. In many cases, the limit constitutes a maximal quantity (‘absolutely everything’, ‘almost everyone’). However, with normative quantifiers with a decreasing viewing direction, the limit can be a minimal quantity (‘maximally few/little’). The more precise the limit expressed by a quantifier is, the better different closed-scale DM types are suited to modify it.

Tuomas Huumo
tuomas.huumo@utu.fi
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
20014 Turun yliopisto

RIKU ERKKILÄ JA NIKO PARTANEN

Mitä komin väyläsijoilla ilmaistaan?

1 Johdanto¹

Komi on uralilainen, tarkemmin permiläinen kieli, joka on etäisesti sukua suomelle. Komissa on eräs piirre, joka tekee siitä typologisesti erittäin harvinaisen: sen sijasysteemissä esiintyy kaksi sijaa, joilla ilmaistaan toiminnan reittiä. Reitti on toiminnan alku- ja loppupisteen välinen osa² (ks. Zlatev 2007, 330–333). Useimmissa maailman kielissä reitti ilmaistaan muilla keinoin kuin erillisellä sijalla (Creissels 2011, 618), mutta tietyillä alueilla reitille on sijasysteemissä oma sijansa. Tällaisia alueita ovat Australia (esim. wambaya [Nordlinger 1998, 91–92]), Kaukasus (esim. avaari [Алексеев, Атаев, Магомедов, Магомедов, Мадиева, Садио́ва–Садио́в 2012, 163–165]) ja pohjoinen Euraasia (esim. keetti [Georg 2007, 113–114], evenki [Bulatova–Grenoble 1999, 10–11]). Uralilaisista kielistä väyläsija löytyy useista samojedikielistä (esim. tundranenetsi), mordvalaiskielistä, osasta itämerensuomalaisia kieliä sekä permiläisistä kielistä, joihin komikin kuuluu (Kittilä–Laakso–Ylikoski 2022, 889–890).

Näistä tai muista kielistä ei kahden väyläsijan systeemeitä kuitenkaan juurikaan löydy. Evenkissä esiintyy murteittain toinen väyläsija (Bulatova–Grenoble 1999, 12), ja vepsästä löytyy produktiivisen prolatiivin lisäksi kaksi väylää ilmaisevaa sijamaista elementtiä, jotka eivät kuitenkaan ole varsinaisia sijoja (Grünthal 2015, 98–100). Lisäksi komin lähisukukielessä permjakissa on kaksi väyläsijan morfeemia, mutta niiden käyttö on jakautunut sanaluokittain (Bartens 2000, 85–86; Лыткин, Баталова, Ботева, Гантман, Гуляев, Нечаев–Серебрянников 1962, 192–193, 304). Komin kahden väyläsijan systeemi on

1 Kiitämme *Sananjalan* nimettömiä arvioijia arvokkaista kommentista. Osaa artikkelissa käsitellyistä asioista on esitelty aiemmin SLE 52 ja NoSlip 5 -konferensseissa.

2 Tyypillisimmin kyse on liikkeestä, mutta myös muunlaisen toiminnan reitti voidaan ilmaista. Esimerkiksi suomessa *katsoi nenänvartaan pitkin* ~ *kaukoputken läpi* ilmaisee aistihavaintoverbin toiminnan reittiä.

siis poikkeuksellinen ja mielenkiintoinen. Kognitiivis-funktionaalista näkökulmasta toiminnan reitin ilmaiseminen on lähtökohtaisesti toisteista, sillä toiminnan kohteen ja jossain määrin myös lähteen ilmaiseminen ilmaisee samalla implisiittisesti toiminnan reitin. Kuitenkin paikallissijasysteemissä, jossa esiintyy myös olo-, ero- ja tulosija, väyläsija täydentää systeemiä loogisesti. Yksi mahdollinen motivaatio väyläsijalle on havainnon ikkunointi (*windowing of attention*; ks. Talmy 2000, 257–309). *Havainnon ikkunointi* tarkoittaa sitä, että käsitteistäjä nostaa etualalle jonkin osan käsitteistettävää tilannetta. Tässä tapauksessa väyläsija olisi kieliopillistunut nostamaan toiminnan reitin etualalle. Sen sijaan kahden väyläsijan tarve ei ole täysin itsestään selvä. Vielä erikoisemmaksi tilanteen tekee se, että komi ei erottele ulottuvuuksia (*relative orientation*; ero, joka on esim. suomen sisä- ja ulkopaikallissijojen välillä) paikallissijasysteemissään (ks. Creissels 2011, 615–618), vaan jokaista muuttujan ja kiintopisteen välistä suhdetta (SIJAINNIA, LÄHDETTÄ, KOHDETTA jne.) ilmaisee vain yksi sija.³

Tutkimuksemme nojaa kognitiivisen kielentutkimuksen teoriaan. Kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä on esitetty ajatus, jonka mukaan synonymia on mahdotonta (Taylor 2003). Tämä on myös meidän tutkimuksemme lähtökohta: Jos komissa on kaksi väyläsijaa, niillä on oltava jokin ero. Lähestymme kysymystä sijojen merkitysten (*sense*; Tyler–Evans 2003, 37–45) näkökulmasta, eli oletamme nimenomaan merkityseron olevan syy kahden eri sijan olemassaoloon. Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty eroja väyläsijojen välille (ks. luku 1.2), ja kaikki aineistostamme löytyvät merkitykset on mainittu aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa (esim. Кузнецов 2012, 132–140), mutta merkitysten semantiikkaa ei toistaiseksi ole analysoitu kovin tarkasti. Tutkimuksessamme kuvaamme komin väyläsijojen merkitykset sekä esitämme väyläsijat säteittäiskategorioina (ks. Lewandowska-Tomaszczyk 2007), joissa on keskeinen merkitys sekä siihen liittyviä perifeerisempiä merkityksiä. Näin osoitamme väyläsijojen väliset erot. Keskitymme analyysissämme komin kirjakieleen, mutta esittelemme murteissa esiintyvän vaihtelun lyhyesti luvussa 1.1. Lisäksi väyläsijojen käyttöä komin murteissa ovat käsitelleet Niko Partanen ja Riku Erkkilä (2020, 2022).

Artikkelin rakenne on seuraava: Tässä luvussa esittelemme tiiviisti komin paikallissijasysteemin sekä väyläsijojen murre-edustuksen (1.1), aiemman tutkimuksen (1.2), teoriataustan (1.3) sekä aineiston (1.4). Luvussa 2 esittelemme väyläsijojen merkitykset jokaisen omassa alaluvussaan, luvussa 3 kuvaamme väyläsijojen semanttiset rakenteet sekä vertaamme niitä toisiinsa ja luvussa 4 esitämme tutkimuksemme yhteenvedon.

3 Komissa ei siis ole esimerkiksi suomen sisä- ja ulkopaikallissijoihin verrattavaa jaottelua paikallissijoissa.

1.1 Komin kirjakielen paikallissijat ja väyläsijojen murre-edustus

Komin kirjakielen paikallissijasyntaksiin kuuluu Raija Bartensin (2000, 103–109) mukaan kahdeksan sijaa. Neljä niistä ilmaisee perussuhteita (ks. Creissels 2011, 615–618): inessiivi⁴ (olosija), elatiivi (erosija), illatiivi (tulosija) ja prolatiivi (väyläsija). Näiden lisäksi systeemiin kuuluvat egressiivi ja terminatiivi, joilla ilmaistaan toiminnan alku- ja loppurajaa sekä approksimatiivi, jolla ilmaistaan toiminnan suuntaa. Kahdeksas paikallissija on transitiivi, toinen väyläsijoista. Komin kirjakielen paikallissijat sekä niiden ilmaisemat suhteet on esitetty taulukossa 1.

suhde	SIJAINTI	LÄHDE [-RAJA]	LÄHDE [+RAJA]	KOHDE [-RAJA]	KOHDE [+RAJA]	KOHDE [±RAJA]	VÄYLÄ	VÄYLÄ
sija	inessiivi	elatiivi	egressiivi	illatiivi	terminatiivi	approksimatiivi	prolatiivi	transitiivi
(tunnus)	(-jn)	(-is)	(-sai)	(-e)	(-eđʒ)	(-l'añ)	(-eđ)	(-ti)

Taulukko 1. Komin kirjakielen paikallissijat.

Periaatteessa kaikki nominit taipuvat paikallissijoissa, mutta muiden kuin substantiivien ja paikkaa ilmaisevien pronomien kohdalla käyttö on melko marginaalista. Sen sijaan tämän tutkimuksen kannalta on merkittävää, että komissa, kuten muissakin uralilaisissa kielissä, on joukko sanoja, joilla on paikallissijaparadigma ja joita perinteisesti on kutsuttu postpositioiksi tai adverbiksi niiden syntaktisen aseman mukaan. Tällaisia sanoja ovat muun muassa *pičk-* 'sisä-' ja *viv-, vil-* 'ylä-'. Tässä tutkimuksessa katsomme, että tällaiset sanat, jotka taipuvat paikallissijoissa ja ilmaisevat kahden tarkoitteen välistä suhdetta, ovat nominien alaryhmä, jota kutsumme suhdenomineiksi. Tällaisten tilasuhteita ilmaisevien elementtien ja pelkän paikallissijataivutuksen yhteyttä ovat aiemmin korostaneet esimerkiksi Bartens (1978, 110), Krista Ojutkangas (2008, 2012) sekä Tomi Koivunen ja Riku Erkkilä (tulossa).

Väyläsijojen edustus komin murteissa vaikuttaa vaihtelevan runsaasti. Ainakin keskellä komin puhuma-aluetta juoksevien jokien varrella puhutuissa Keski-Sysolan, Syktyvkarin ja Ylä-Vyčegdan murteissa prolatiivi ja transitiivi esiintyvät osana nominiparadigmaa (Попова–Сажина 2014, 246–247). Erityisesti maantieteellisesti kauempana sijaitseva Luza-Letkan murre puolestaan vaikuttaa toimivan permjakin tapaan prolatiivin rajautuessa nomineihin ja transitiivin postpositioihin (Попова–Сажина 2014, 246–247), ja myös maantieteellisesti erillisestä Udoran murteesta on raportoitu vastaavia tuloksia (Partanen–Erkkilä 2020, 150–154). Ylä-Sysolan murteen on kuvattu käyttävän transitiivia prolatiivia yleisemmin, ja myös Ižman ja Vymin murteesta on tähän viittaavia havaintoja (Попова–Сажина 2014, 123; Partanen–Erkkilä 2020, 150–154). Samanaikaisesti permjakin Ylä-Kaman murteesta on kuvattu transitiivin yksinomaisen käyttö myös tarttumakohdan

4 Käytämme tässä tutkimuksessa Bartensin (2000) käyttämiä sijatermejä.

funktiossa, jossa prolatiivi on komissa normaalisti välttämätön (Сажина 2012, 192). Riittävän laajojen digitoitujen murrenäytteiden puute eri komin murteista on yhä merkittävä haaste näiden harvinaisten sijamuotojen yksityiskohtaisen esiintymisen tutkimiselle.

1.2 Komin väyläsijojen aiempi tutkimus

Komin väyläsijoja ei ole aina pidetty kahtena erillisenä sijana, vaan erityisesti varhaisemmissa tutkimuksissa ne katsotaan yhden sijan allomorfeiksi. Kahden eri muodon olemassaolo ja näiden muotojen ero on kuitenkin tunnistettu komin modernin kielioppi-tradition alusta asti. Jo M. A. Castrén (1844) sanoo, että prosekutiivi⁵ ilmaisee liikettä lähellä, pitkin tai läpi. Hän esittää, että muoto *-öd (-äd)* esiintyy nominien ja muoto *-ti* postpositioiden ja adverbien kanssa (mas. 22). F. J. Wiedemann on lähes samalla kannalla kieliopissaan (1884). Hänen mukaansa prosekutiivi ilmaisee, minkä läpi tai mitä pitkin toiminta tapahtuu, mutta prosekutiivilla ilmaistaan lisäksi kohdetta, johon tartutaan, josta vedetään, jota sidotaan jne. Muoto *-ti* esiintyy hänen mukaansa vain adverbiaaleissa (mas. 127–128). Yrjö Wichmann (1924) lienee ensimmäinen joka on esittänyt, että prosekutiivi ja transitiivi ovat eri sijat. Hänkin kuitenkin on sitä mieltä, että transitiivi esiintyy vain postpositioiden ja adverbien kanssa. Wichmann antaa kummallekin sijalle oman merkityksen: prosekutiivi ilmaisee liikettä jotakin pitkin tai jonkin läpi, kun taas transitiivi vastaa kysymyksiin missä, mitä kautta, minkä yli ja minkä läpi (mas. 152–159). Neuvosto-aikaiset kielioppien kirjoittajat D. V. Bubrih (1949, 52–53) ja V. I. Lytkin (1955, 145) eivät pidä transitiivia omana sijanaan, joskin Lytkin (mp.) epäilee historiallisesti kyseessä olleen kaksi erillistä sijaa. Molemmat sanovat, että prolatiivi ilmaisee, mitä pitkin liikutaan ja mistä kohtaa johonkin tartutaan (Бубрих mp.; Лыткин mp.). Lisäksi Bubrihin (mp.) mukaan prolatiivi ilmaisee, minkä läpi liike tapahtuu.

György Lakó on ensimmäinen, joka kuvaa prosekutiivin (prolatiivin) ja transitiivin käytön semanttista eroa. Hänen tutkimuksensa tulokset voi tiivistää niin, että prosekutiivia käytetään, kun toiminta kohdistuu laajaan tilaan, kun ilmaistu toiminta on jollain tavoin epämääräistä tai kun toiminta kohdistuu pitkänomaisen tarkoitteen koko alaan. Lisäksi prosekutiivia käytetään ilmaisemaan tarkoitetta, johon tartutaan, sekä tarkoitetta, jonka läpi kuljetaan. Transitiivia taas käytetään, kun toiminta kohdistuu pieneen alaan, kun toiminta on suoraviivaista tai kun toiminta kohdistuu vain tiettyyn osaan pitkänomaista tarkoitetta. Lakó mainitsee myös, että transitiivin käyttö substantiivien kanssa on rajoitettua (Lakó 1950). Érik Vászolyin mukaan Lákon semanttinen luokittelu ei kuitenkaan ollut oikea, ja hän itse erotti ainoana erona prolatiivin ehdottoman käytön usein tarttumista ja kiinnipittoa ilmaisevassa rakenteessa (Vászolyi 1968, 52), jota myöhemmin kuvaamme ADHESION käsitteellä luvussa 2.4. Vászolyi (mp.) korosti erityisesti maantieteellisiä eroja murteiden välillä.

5 *Prosekutiivi* on toinen termi väyläsijalle (ks. Haspelmath 2011, 515). Nykyuralistiikassa sitä käytetään pääasiassa samojedikielten kuvauksissa.

Uudemmissa tutkimuksista Bartens (2000) toteaa yksiselitteisesti, että prolatiivi ja transitiivi ovat eri sijat. Hänen mukaansa molemmat ilmaisevat VÄYLÄÄ, mutta prolatiivi vain pitkänomaisten tarkoitteiden kanssa. Lisäksi prolatiivi ilmaisee kulkuaukkoa ja tarttumapaikkaa. Sekä nominin että lauseen predikaatin semantiikalla on vaikutusta näiden sijojen vaihteluun (mts. 107).

Uudempi venäläinen tutkimus pitää muotoja *-öd* ja *-ti* yhden sijan allomorfeina. Laajimmassa kominkielisessä komin kieliopissa kuvataan kaksi väyläsijaa, jotka on numeroitu varianteiksi 1 ja 2 (Федюнёва, Лудыкова, Некрасова, Попова–Цыпанов 2000, 89). Niiden päämerkitystä kuvataan samanlaiseksi, mutta listatuissa ominaisuuksissa erona on prolatiivin käyttö tarttumakohdissa (mts. 89–90). Kielioppi myös käyttää komin väyläsijan muotoja esimerkkinä kieliopissa esiintyvistä synonyymiasta (mts. 17) sekä mainitsee tämän yhtenä poikkeuksista, joissa sijalla on kaksi erillistä päätettä. Nikolaj Kuznecov (Кузнецов 2012) esittää muodot lähes samanarvoisina ja esittää prolatiiville kolme keskeistä ja kaksi perifeeristä merkitystä. Keskeiset merkitykset ovat reitti (*маршрут*), käytävä (*проход*) ja tapahtumapaikka (*цена*), jotka ilmaisevat liikettä jotakin pitkin, jonkin läpi ja jonkin tilan sisällä. Perifeeriset merkitykset ovat tarttumakohta (*точка приложения*) ja paikka (*локация*), jotka ilmaisevat kohtaa, josta tarkoitetta tartutaan, sekä paikkaa, jossa jotain tapahtuu. Näistä viidestä merkityksestä ainoastaan tarttumakohta on sellainen, joka esimerkeistä päätellen esiintyy vain muodolla *-öd* (Кузнецов 2012, 132–140). G. A. Nekrasova on tutkinut muotojen esiintymistä korpuksessa ja esittää seuraavat tulokset: Prolatiivia⁶ käytetään useammin, kun sijamuotoisen sanan tarkoite on pitkänomainen (esim. 'tie', 'käytävä') tai aukko (esim. 'ovi'), kun ilmaistaan tarttumakohtaa. Prolatiivia ja transitiivia sen sijaan käytetään lähes yhtä paljon, kun sijamuotoisen sanan tarkoite ei ole pitkänomainen (esim. 'tundra'), vaikka tällöinkin prolatiivilla on jonkin verran enemmän esiintymiä. Nekrasova myös toteaa, että myös transitiivi voi esiintyä kaikissa tapauksissa, mutta esiintyminen on varsin satunnaista. (Некрасова 2019).

Viimeisimmät tutkimukset aiheesta ovat Partasen ja Erkkilän (2020) ja (2022). Partanen ja Erkkilä (2020) esittelevät väyläsijojen jakaumaa murteissa. Tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että komin kirjakielen mukainen kahden väyläsijan systeemi esiintyy vain komin maantieteellisissä keskimurteissa (ks. myös luku 1.1 tässä artikkelissa). Toisessa artikkelissaan Partanen ja Erkkilä (2022) tutkivat väyläsijojen morfosyntaksia ja semantiikkaa. Tutkimus osoittaa, että substantiivit suosivat ensi sijassa prolatiivia ja suhdenominit transitiivia. Lisäksi semanttinen analyysi osoittaa, että prolatiivilla ilmaistaan VÄYLÄÄ, AUKKOA ja TARTTUMAKOHTAA (tässä artikkelissa ADHEESIO), kun taas transitiivilla ilmaistaan TILAA (tässä artikkelissa ALUE), VÄYLÄÄ ja AUKKOA. Analyysissa esitetään, että väyläsijojen semanttisen eron taustalla olisi sijoilla ilmaistujen suhteiden voima-dynaaminen ero.

6 Nekrasova käyttää muodoista nimityksiä prolatiivi ja transitiivi, vaikka pitääkin niitä yhtenä sijana.

Edellä esitetty katsaus aiempaan tutkimukseen voidaan tiivistää kolmeen pääkohtaan:

1. Muotojen *-öd* ja *-ti* välillä vallitsee tutkimuksen mukaan jonkinlainen ero, vaikka joissakin tutkimuksissa niitä pidetäänkin yhden sijan allomorfeina.
2. Muotojen välinen ero ei useimmiten ole absoluuttinen, vaan ne esiintyvät samoissa merkityksissä eri frekvensseillä (poikkeus tähän on ADHEESIO, jota kaikkien tutkimusten mukaan ilmaisee vain muoto *-öd*).
3. Muotojen välinen ero perustuu pääosin taivutetun sanan, mutta myös lauseen predikaatin semantiikkaan.

Näiden havaintojen perusteella voidaan todeta, että on perusteltua puhua kahdesta eri sijasta, ja niiden eroa tulisi etsiä siitä, minkälaisien sanojen kanssa ne esiintyvät.

1.3 Paikallissijojen tutkimus kognitiivisen kielentutkimuksen kehityksessä

Tämän tutkimuksen teoreettisena taustana toimii kognitiivinen kielentutkimus. Kognitiivisen kielentutkimuksen näkökulmasta paikanilmaukset ilmaisevat muuttujan ja kiintopisteen välistä suhdetta ja sen mahdollisia muutoksia (Langacker 1987, 217–220). Sekä sijat että suhdenominit ilmaisevat muuttujan ja kiintopisteen välistä suhdetta, mutta pelkät sijat ilmaisevat suhdetta itse kiintopisteen tarkoitteeseen, kun taas suhdenomineilla ilmaistaan muuttujan suhdetta johonkin alaan, joka taas on suhteessa kiintopisteeseen (ks. esim. Ojutkangas 2008; Carlson 2010). Dynaamisten tapahtumien yhteydessä, esimerkiksi väyläsijoja kuvattaessa, on otettava huomioon muuttujan reitti. Muuttujan reitti on atemporaalinen kuvaus siitä, miten muuttuja liikkuu suhteessa kiintopisteeseen. Reitti voi olla rajaamaton tai rajattu, eli sen alku- tai loppupiste tai molemmat voidaan joko ilmipanna tai jättää implisiittisiksi. Muuttujan reitin muoto voi vaihdella, sillä muuttuja voi liikkua esimerkiksi suoraviivaisesti tai mutkitellen (Zlatev 2007, 330–332).

Kielelliset elementit (esim. paikallissijat) ilmaisevat erilaisia merkityksiä, joille voidaan määrittää oma skeema eli abstraktio muuttujan ja kiintopisteen suhteesta tilanteesta, jota merkityksellä kuvataan (ks. Tyler–Evans 2003, 42–50). Jokaiselle kielelliselle elementille voidaan määrittää keskeinen merkitys (Tyler–Evans 2003, 45–50), josta muut merkitykset voidaan johtaa kahden kriteerin avulla. Nämä kriteerit ovat:

1. Kielellisellä elementillä ilmaistaan peruserkityksestä eroava spatiaalinen konfiguraatio muuttujan ja kiintopisteen välillä. Tylerin ja Evansin tutkimuksessa peruserkitys on aina spatiaalinen, ja koska tämä tutkimus käsittelee paikallissijoja, käytämme samaa lähtökohtaa.
2. Kielellisellä elementillä ilmaistaan ei-spatiaalinen merkitys. Tylerin ja Evansin lähtökohta on se, että paikanilmausten (esim. heidän tutkimiansa englannin spatiaalisten prepositioiden) peruserkitys on spatiaalinen. Ei-spatiaalinen merki-

tys ei näin ollen voi koskaan olla paikannilmauksen perusmerkitys⁷ (Tyler–Evans 2003, 42–45).

Muuttujan ja kiintopisteen konfiguraatio voi erota seuraavilla tavoilla (ks. Shakhova–Tyler 2010, 268, 275). Käsitteistyksen perspektiivi⁸ voi olla eri (ks. Langacker 1987, 120–137), voimadynaamiset suhteet voivat poiketa toisistaan (ks. Talmy 2000, 409–470), tai käytettyihin kielellisiin elementteihin ja taustaoletuksiin liittyvät pragmaattiset tulkinnat voivat erota (ks. Grice 1975). Näillä kriteereillä erotettavat merkitykset ovat aina kielikoh-taisia.

Paikallissijojen merkitykset muodostavat säteittäiskategorian. Säteittäiskategoria on kielessä esiintyvä kategoria, jolla on keskeinen merkitys ja siihen liittyviä muita merkityk-siä (ks. Lewandowska-Tomaszczyk 2007). Säteittäiskategoriassa jäsenten välillä on erilai-sia yhteyksiä, jotka ovat eri tavoin motivoituneita. Tällaisia yhteyksiä voivat olla esimer-kiksi skeeman muutos tai metaforinen ekstensio⁹ (ks. esim. Janda 1993, 17–22). Kaikki kategorian jäsenet linkittyvät jotenkin kategorian keskeiseen jäseneseen, mutta muidenkin jäsenten välillä voi olla yhteyksiä (Janda 1993, 5).

Säteittäiskategoria kuvaa kielellisen elementin, esimerkiksi paikallissijan, sisäisen semanttisen rakenteen. Kategorian keskeinen merkitys voidaan määrittää seuraavien kri-teerien avulla (ks. Tyler–Evans 2003, 45–50):

1. Vanhin tunnettu merkitys. On luontevaa, että vanhin tunnettu merkitys edus-taisi protoskeeman merkitystä, sillä se on ollut pisimpään käytössä.
2. Jonkin suhteen hallitsevuus merkityksessä. Jos esimerkiksi suurimmassa osassa väyläsijan merkityksiä esiintyy muuttujan reitti, on se todennäköisesti osa kes-keistä merkitystä.
3. Käyttö yhdysmuodosteissa, kuten yhdyssanoissa ja partikkeliverbeissä.
4. Kontrasti muihin vastaavan tason elementteihin. Jos esimerkiksi väyläsijat ovat jonkin elementin suhteen oppositiossa muihin paikallissijoihin, on elementti to-dennäköisesti osa niiden keskeistä merkitystä.
5. Merkitysten johdettavuus. Jokainen merkitys tulee voida johtaa keskeisestä merkityksestä tai siitä johdetusta muusta merkityksestä, ja on oltava mahdollista löytää konteksti, jossa merkitys on muodostunut. Keskeisestä merkityksestä saa-daan johdetuksi useimmat merkitykset.

7 Kriteerillä 2 ei ole merkitystä tämän tutkimuksen kannalta, sillä komin väyläsijoilla ei esiinny ei-spatiaalaisia merkityksiä. Käytetyn teorian näkökulmasta se on kuitenkin mainitsemisen arvoinen.

8 Käsitteistyksen perspektiivin ulottuvuudet ovat kuvio/tausta-jako, näkökulma, deiksis ja ilmauksen subjektiivisuus/objektiivisuus (Langacker 1987, 120). Näihin ilmiöihin sisältyy muun muassa fokus (kuvio/tausta-jaon osa) ja viittauskehys (näkökulman osa).

9 *Skeeman muutos* (*variation in the shape of the schema*) tarkoittaa muutoksia esimerkiksi siinä, mikä osa skeemaa vastaa sijamerkittyä tarkoitetta tai vaihtelua ilmaistujen osallistujien määrässä (Janda 1993, 20). *Metaforinen ekstensio* tarkoittaa esimerkiksi skeeman siirtämistä semanttiselta (kognitiivi-selta) alueelta (*semantic fi ld*) toiselle (Janda 1993, 21).

Esitetyistä kriteereistä tässä tutkimuksessa sovelletaan keskeisen merkityksen määrittämiseen kriteereitä 2, 4 ja 5. Kriteeriä 1 ei voi soveltaa aineistoomme, sillä se koostuu kokonaan modernista komin kirjakiielestä. Merkitysten historian tutkiminen komista olisi mahdollista, sillä vanhoja kielenmuistomerkkejä on säilynyt 1300-luvun lopulta lähtien. Tällainen tutkimus on kuitenkin jätettävä tulevaisuuteen. Kriteeri 3 ei sovellu komin tutkimukseen, sillä komissa yhdysmuodosteiden määriteosat eivät koskaan taivu.

1.4 Tutkimuksen aineisto

Tutkimuksen aineistona on 62 komin kielellä kirjoitettua kirjaa Kansalliskirjaston Fenno-Ugrica-kokoelmasta. Ne on julkaistu vuosina 1922–1940, ja ne edustavat varhaisen neuvostoajan erilaisia tekstityyppejä. Erityisesti teknisiä aloja, maataloutta ja terveyttä käsittelevät teokset ovat laajalti edustettuina. Valtaosa aineistosta on venäjältä käännettyä käännöskirjallisuutta. Aineiston on oikolukenuut Syktyvkarissa toimiva komin kieliteknologian laboratorio FU-Lab.

Tekstimuotoisesta aineistosta on annotoitu 750 väyläsijojen esiintymää. Analyysi on keskittynyt erityisesti aineiston substantiiviesiintymiin sekä postpositioiden käyttöihin suhdenomineihin (yhteensä 437 esiintymää), mutta myös adverbien esiintymistä on kartoitettu. Tutkimusaineisto pyrkii olemaan kattava siihen sisällytettujen teosten osalta.

Käytetyn aineiston merkittävimpana etuna on sen avoimuus. Koska teosten tekijänoikeudet ovat rauenneet, on kirjoista koostettu aineisto mahdollista jakaa tutkimusten yhteydessä ja täydentää tutkimuksen kehittyessä. Tällä hetkellä kirjoittajien syntymäaika ja tarkempi tausta, esimerkiksi kielitaito tai kotipaikka, eivät ole olleet saatavilla, joten niitä ei ole otettu analyysissä huomioon. Jatkotutkimuksen kannalta myös erilaisten väyliä ilmaisevien postpositioiden lisääminen tutkimusaineistoon avaisi uudenlaisia näkökulmia aiheeseen.

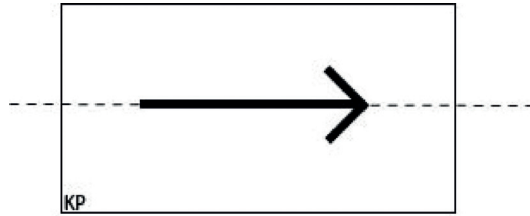
2 Komin väyläsijojen merkitykset

Tässä luvussa esittelemme merkitykset, joita komin väyläsijoilla esiintyy. Jokainen merkitys esitellään omassa alaluvussa, jossa käsitellään molemmat väyläsijat, jos kyseinen merkitys esiintyy molemmilla sijoilla. Lisäksi kuvaamme jokaisen merkityksen tärkeimmät kontekstuaaliset variantit. Vaikka tutkimus pohjautuu korpusaineistoon, emme tutki merkityksiä määrällisesti (Nekrasova [2019] esittelee suuntaa antavia frekvenssejä tapauksista, jotka vastaavat osaa analysoimistamme merkityksistä). Emme myöskään käsittele merkitysten kaikkia epäprototyyppejä esiintymiä, sillä niiden tutkiminen vaatisi pelkän korpusaineiston lisäksi informanttien käyttämistä analyysin varmistamiseksi. Aineistossamme esiintyy muutama transitiivi, joilla voisi ajatella olevan TEMPORAALIN merkitys. Koska aiempi tutkimus ei ole havainnut komin väyläsijoilla tällaista merkitystä, ja esiintymät vaikuttavat olevan idiomaattisia, jätämme ne tarkastelun ulkopuolelle.

Jokaisen merkityksen skeema esitetään kuviona, jossa muuttujan toiminnan reitti ilmaistaan nuolella ja kiintopiste suorakaiteena. Merkityksellinen konfiguraatio on merkitty lihavoinnilla ja taka-alaistetut semanttiset piirteet vastaavasti katkoviivalla.

2.1 Väylä

VÄYLÄÄ voi pitää väyläsijojen prototyypisenä merkityksenä, sillä se ilmaisee muuttujan toiminnan reittiä sen alku- ja loppupisteen välillä. VÄYLÄN skeemaan kuuluu muuttuja, jonka toiminta tapahtuu kiintopistettä pitkin tai sen kautta. Muuttujan toiminta on suuntaista ja suoraviivaista, eli sillä on jokin selkeä alku- ja loppupiste, vaikka näitä ei olisikaan ilmipantu. Pitkänomaista kiintopistettä olisi mahdollista pitää osana skeemaa, mutta analyysimme mukaan toiminnan suuntaisuus itsessään riittää ilmaisemaan VÄYLÄN ja kiintopisteen tyyppillinen pitkänomaisuus johtuu siitä, että tällaisia tarkoitteita pitkin suoritettu toiminta on tyyppillisesti suuntaista ja suoraviivaista. VÄYLÄN ilmaisema konfiguraatio on muuttujan suoraviivainen reitti kiintopistettä pitkin. VÄYLÄN skeema on esitetty kuviossa 1.

Kuvio 1. VÄYLÄN skeema.

Esimerkeissä 1 ja 2 esiintyy prototyypinen VÄYLÄ. Esimerkissä 1 kiintopiste, joka ilmaisee muuttujan reittiä, on *tuj* 'tie' ja sitä pitkin suoritettavaa suuntaista toimintaa ilmaisee infinitiivi *kiskavni* 'vetää'¹⁰. Esimerkistä 1 havaitaan myös, että predikaatin ei tarvitse ilmaista prototyypistä liikettä,¹¹ vaikka liike mahdollisesti onkin prototyypisintä suuntaista toimintaa VÄYLÄ-merkityksessä. Esimerkissä 2 kiintopiste on *kujed kanava berd* 'sontakanavan vierus', joka ilmaisee muuttujan *gaz* 'kaasu' reitin. Toiminta on suuntaista liikettä, jota ilmaisee predikaatti *kiskiššini* 'poistua'. Esimerkissä 2 kiintopiste on ilmaistu suhdennominilla, joten se ei ilmaise mitään tarkoitetta vaan tiettyä alaa suhteessa

10 Koko verbikompleksi *dumajtsini kiskavni* 'ajattelivat vetää' toimii predikaattina, mutta suuntaisen liikkeen ilmaisee tässä tapauksessa nimenomaan infinitiivi.

11 Prototyypinen liike on suuntaista toimintaa, joka ilmaisee agentin siirtymisen paikasta toiseen (Anneli Pajusen [2001, 198–211] ryhmittelyssä omavoimainen liike). Nimetön arvioija huomauttaa, että 'vetää' voidaan luokitella kausatiiviseksi liikeverbiksi (Pajunen 2001, 226–231). Tämä ei kuitenkaan tarkoita että 'vetää' ilmaisisi prototyypistä liikettä (kuten määrittely nimenomaan kausatiiviseksi liikeverbiksikin implikoi), sillä 'vetää' ei kuvaa agentin siirtymistä paikasta toiseen. Lisäksi 'vetää' ei välttämättä ilmaise varsinaista siirtymistä (vrt. esim. suomen *vetää vivusta*, jossa vipu ei siirry paikaltaan vaan ainoastaan vaihtaa asentoa).

tarkoitteeseen. Koska kiintopisteen tarkoite on pitkänomainen, myös tämä ala on pitkänomainen, mutta se ei ole absoluuttisesti rajattu, toisin kuin esimerkin 1 kiintopiste. Tapaukset, joissa kiintopiste ei ole absoluuttisesti rajattu, toimivat välittäjinä yksiulotteisten (pitkänomaisten) ja useampiulotteisten kiintopisteiden välillä VÄYLÄ-merkityksessä (vrt. esimerkit 3 ja 4).

(1) ¹²	– –	<i>dumajt-isni</i>	<i>vagon-jas-se</i>	<i>taje</i>	<i>tuj-ed-is</i>
		miettä-PST 1. 3PL	kärry-PL-ACC.POSS.3SG	DMST	tie-PRL-POSS.3SG
		<i>kiskav-ni</i>	<i>vev-jas-en.</i>		
		vetää-INF	hevonen-PL-INS		

' – – ajattelivat vetää kärryjään hevosilla tätä tietä pitkin.'

(2)	– –	<i>šonid</i>	<i>šined</i>	(<i>ru</i>)	<i>boštš-e</i>	(<i>kiskišš-e</i>)	<i>vil-iš,</i>
		kuuma	ilma	höyry	ottaa-PRS.3SG	poistua-PRS.3SG	ylä-ELA
		<i>jirk</i>	<i>berd-iš,</i>	<i>stojla-sa</i>	<i>gaz-jas</i>	(<i>medjona</i>	– <i>ammiak</i>)
		katto	lähi-ELA	talli-ADJ	kaasu-PL	voimakkain	ammoniakki)
		<i>ul-iš,</i>	<i>kujed</i>	<i>kanava</i>	<i>berd-ti.</i>		
		ala-ela	sonta	kanava	lähi-TRA		

' – – kuuma ilma ottaa (poistuu) ylhäältä, katon vierestä, tallin kaasut (voimakkain on ammoniakki) alhaalta, sontakanavan viertä pitkin.'

Esimerkeissä 3 ja 4 ilmaistaan myös VÄYLÄÄ, mutta niissä kiintopiste ei ole pitkänomainen, vaan VÄYLÄ-merkitys syntyy lauseen muista elementeistä. Esimerkissä 3 kiintopiste *mu* 'maa' on kaksiulotteinen ala, mutta prolatiivin merkitykseksi tulkitaan VÄYLÄ, sillä predikaatin ilmaisema toiminta *kiskavni* 'vetää' on suuntaista ja suoraviivaista, jolloin myös muuttujan toiminnan reitti käsitteistetään suoraviivaiseksi. Esimerkissä 4 predikaatti *leććini* 'laskeutua' ilmaisee myös suuntaista toimintaa, joka määrittää muuttujan suoraviivaisen reitin kiintopisteen *šined pič* 'ilman sisus' läpi.¹³ Transitiiivin käyttö esimerkin 4 tyyppisen VÄYLÄN ilmaisemiseen on kuitenkin melko harvinaista, ja yleensä kiintopisteen ollessa ei-pitkänomainen transitiivi ilmaisee ALUE-merkitystä (ks. luku 2.3). Tällaiset tapaukset toimivatkin yhdistävinä tapauksina VÄYLÄN ja ALUEEN välillä.

12 Esimerkit on transkriboitu käyttäen suomalais-ugrilaista tarkekirjoitusta. Glossauksessa käytetyt lyhenteet on esitetty liitteessä 1.

13 Esimerkin 4 kaltaisissa tapauksissa myös muuttujalla on osuutta merkityksen tulkintaan. Jos muuttuja on entiteetti, jolle suoraviivainen reitti ei ole tyyppillinen, tulkitaan merkitykseksi helpommin ALUE kuin VÄYLÄ. Ilmiö liittyy siihen, että spatiaalisella semantiikalla on tapana jakautua lausuman eri osille (ks. esim. Sinha–Kuteva 1995). Kiitämme nimetöntä arvioijaa tästä huomiosta.

- (3) – – *kokem* *pid'd'i-is* *sijes* *pond-isni* *kiskav-ni*
 kuokkiminen varten-POSS.3SG 3SG.ACC alkaa-PST1.3PL vetää-INF

mu-əd-is.

maa-PRL-POSS.3SG

' – – he alkoivat vetää sitä maata pitkin kuokkimista varten.'

- (4) – – *semjn* *muvežes.vij-sa* ***sined pič-ti*** *leć-ig-en*
 vain maanpinta.pinta-ADJ **ilma** **sisä-TRA** laskeutua-CNV-INS
seće *kelaš-eni una* *bjd* *peļ-eš* *mikro.orgaņizm-jas* – –
 DMST tarttua-PRS.3PL paljon joka puoli-ACC mikro.organismi-PL

' – – jo maanpäällisen ilman läpi laskeutuen sinne tarttuvat kaikenlaiset mikro-organismit – –'

Esimerkeistä 1–4 nähdään, että kiintopisteen ollessa pitkänomainen ja avoin tai useampiulotteinen sekä prolatiivi että transitiivi voivat ilmaista VÄYLÄÄ. Esimerkissä (5) kiintopisteenä on pitkänomainen ja umpinainen tarkoite *trubka* 'putki' ja predikaatti *ležni* 'päästää' ilmaisee suuntaista toimintaa. Esimerkki 5 siis ilmaisee VÄYLÄÄN kuuluvan konfiguraation. Aineistossamme ei esiinny transitiivisia pitkänomaisien ja umpinaisten tarkoitteiden kanssa, lukuun ottamatta kahta tapausta, joissa esiintyy suhdenomini *uv-* 'ala-'. Kiintopisteinä toimivat *ki* 'käsi' ja *zabor* 'aita'. Näissä tapauksissa on kuitenkin hyvin kyseenalaista, onko kiintopiste käsitteistetty pitkänomaisiksi ja umpinaisiksi. Vain kuttua enemmän siltä, että näissä kahdessa tapauksessa on kyse VÄYLÄ- ja luvussa 2.2 käsiteltävän AUKKO-merkityksen rajalla olevista käsitteistyksistä. Esimerkin 5 kaltaiset tapaukset ovat merkittäviä, sillä ne toimivat yhdistävinä tapauksina VÄYLÄ-merkityksen ja AUKKO-merkityksen välillä (ks. luku 2.2).

- (5) *Kodir* *pertj-is* *tira,* *rož-se* *tupk-eni* *da*
 kun kattila-POSS.3SG täysi reikä-ACC sulkea-PRS.3PL ja
lež-eni ***trubka-əd*** *peš* *ru.*
 päästää-PRS.3PL **putki-PRL** kuuma höyry

'Kun kattila on täynnä, he sulkevat reiän ja päästävät kuumaa höyryä putkesta.'

Edellä esitettyjä tapauksia voidaan pitää VÄYLÄN yhtenä kontekstuaalisena varianttina. VÄYLÄLLÄ on myös toinen kontekstuaalinen variantti, nimittäin MONINKERTAINEN VÄYLÄ. MONINKERTAISESSA VÄYLÄSSÄ kiintopiste tai se osa siitä, jota pitkin toiminta tapahtuu, on moninkertainen tarkoite (*multiplex entity*; ks. Talmy 2000, 48–50). Tämä tarkoittaa sitä, että muuttujalla on monta (lähes) identtistä reittiä.¹⁴ Koska MONIN-

14 Sama pätee soveltuvilta osin myös luvuissa 2.2, 2.3 ja 2.5 käsiteltäviin moninkertaisiin kontekstuaalisiin variantteihin.

KERTAINEN VÄYLÄ on VÄYLÄN kontekstuaalinen variantti, se ilmaisee samaa konfiguraatiota kuin varsinainen VÄYLÄ. MONINKERTAINEN VÄYLÄ esiintyy siis konteksteissa, joissa kiintopiste mahdollistaa muuttujalle monta reittiä, kun taas varsinainen VÄYLÄ esiintyy konteksteissa, joissa mahdollisia reittejä on vain yksi. Esimerkissä 6 kiintopiste *ju* 'joki' on pitkänomainen ja predikaatti *požni vetlini* 'voida kulkea' ilmaisee suoraviivaista toimintaa. Esimerkistä 7 nähdään, että transitiivi voi esiintyä pitkänomaisten ja umpinaisten kiintopisteiden kanssa, kun kyseessä on MONINKERTAINEN VÄYLÄ. Kiintopiste *trubka* 'putki' on pitkänomainen ja predikaatti *iskovtni* 'vieriä' ilmaisee suoraviivaista toimintaa. Molemmat esimerkit siis ilmaisevat VÄYLÄN tyypillisen konfiguraation.

(6)	-- a	<i>gožemijn</i>	<i>pož-e</i>	<i>vetli-ni</i>	<i>ju-jas-əd.</i>
	mutta	kesällä	voida-PRS.3SG	kulkea-INF	joki-PL-PRL

' -- mutta kesällä voi kulkea jokia pitkin.'

(7)	-- <i>trubka-jas-ti-ij</i>	<i>sešša</i>	<i>iskovt-e</i>	<i>sije</i>	<i>uv-lań,</i>
	putki-PL-TRA-POSS.3SG	sitten	vieriä-PRS.3SG	3SG	ala-APR
	<i>ger-jas-e</i> --				
	aura-PL-ILL				

' -- sitten se vierii putkia pitkin alaspäin, auroihin -- '

Kolmas VÄYLÄN kontekstuaalinen variantti on KOHDEVÄYLÄ. KOHDEVÄYLÄ eroaa varsinaisesta VÄYLÄSTÄ ainoastaan siten, että siinä kiintopiste ilmaisee muuttujan toiminnan reitin lisäksi toiminnan loppupisteen, kuten esimerkissä 8. Esimerkissä kiintopiste *pińtem mesta* 'hampaaton kohta' ilmaisee sekä muuttujan toiminnan reitin että sen loppupisteen. Esimerkissä kiintopiste kuvaa vain osaa muuttujan liikkeen koko reitistä, mutta koska se on ainut ilmipantu osa, edustaa se sekä reittiä että loppupistettä lauseessa. Lisäksi prolatiivisija itsessään aktivoi käsitteistyksessä liikkeen reitin, sillä reitti on olennainen osa prolatiivin semanttista verkkoa sekä erityisesti VÄYLÄ-merkitystä, jonka kontekstuaalinen variantti KOHDEVÄYLÄ on.¹⁵ Predikaatti *šujni* 'työntää' taas ilmaisee suuntaista toimintaa kiintopistettä pitkin. Näin ollen esimerkissä 8 on läsnä VÄYLÄN konfiguraatio, mutta koska siinä ilmaistaan myös toiminnan päättymisen kiintopisteeseen, jota varsinaiset VÄYLÄT eivät ilmaise, on kyseessä oma kontekstuaalinen varianttinsa.

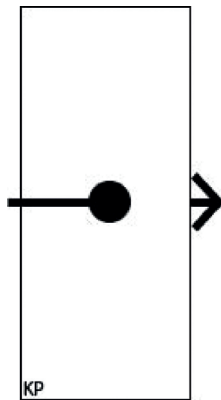
15 Myös ersässä prolatiivin VÄYLÄ-merkityksellä on KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalinen variantti (Erkkilä 2021, 84–88). KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalinen variantti liittyy mahdollisesti siihen, minkälaista toimintaa predikaatti ilmaisee (esimerkiksi onko toiminnalla luontainen päätepiste vai ei), mutta asian selvittäminen vaatii lisätutkimuksia.

- (8) – – *seki sije* *šuj-e* *veškiđ* *ki-šis* *kik*
 sitten 3SG työntää-PRS.3SG oikea käsi-ELA.POSS.3SG kaksi
- čuń-se* *vož* *da* *šej* *čuń-jas-se* ***piń-tem***
 sormi-ACC etu ja keski sormi-PL-ACC **hammas-CAR**
- mesta-eđ-is*** *vey-li* *vom-as* – –
paikka-PRL-POSS.3SG hevonen-DAT suu-INE.POSS.3SG
- ’ – – sitten hän työntää oikeasta kädestä kaksi sormea, etu- ja keskisormen, hampaattomaan kohtaan hevosen suussa – –’

Toiminnan päätyminen kiintopisteeseen yhdistää KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalista varianttia ja ADHEESION merkitystä (ks. luku 2.4). Aineistossa KOHDEVÄYLÄ esiintyy vain prolatiivilla lukuun ottamatta muutamaa suhdenuominin *kos(t)-ti* ’välitse’ metaforista käyttöä.

2.2 Aukko

AUKKO on merkitys, joka ilmaisee kulkemista jonkin tarkoitteen seinämän läpi jonkinlaisen kulkureitin kautta. Prototyypisessä tapauksessa kiintopiste on SÄILIÖN seinämässä oleva reikä, jonka kautta muuttujan toiminta tapahtuu. VÄYLÄÄN verrattuna muuttujan toiminnan reitti on taka-alaistettu ja fokus on siirretty sen yhteen kohtaan, jossa tapahtuu siirtymä SÄILIÖN sisä- ja ulkopuolen välillä. Tämä on muuttujan ja kiintopisteen välinen konfiguraatio, joka poikkeaa muiden merkitysten konfiguraatioista. On syytä huomata, että itse SÄILIÖTÄ ei tarvitse ilmipanna lauseessa, vaan useimmiten se on ainoastaan impliittisesti läsnä ensyklopediseen tietoon perustuen.¹⁶ AUKON skeema on esitelty kuviossa 2.

Kuvio 2. AUKON skeema.

¹⁶ Miksi SÄILIÖTÄ ei tarvitse ilmipanna ei ole täysin selvää, mutta asialla saattaa olla tekemistä sen kanssa, että SISÄLTYMINEN (CONTAINMENT; muuttujan ja kiintopisteen suhde, kun muuttuja on kiintopisteen sisällä) on yksi perustavimmista ihmisten havaitsemista spatiaalisista suhteista (ks. esim. Landau 2020). Lisätutkimus asiasta olisi tarpeen.

AUKOLLA, samoin kuin VÄYLÄLLÄ, on kaksi kontekstuaalista varianttia. Varsinainen AUKKO esiintyy aineistossamme lähes ainoastaan prolatiivilla. Esimerkissä 9 kiintopisteenä on SÄILIÖN seinämässä oleva reikä (*janʒim* 'vagina'), jonka kautta muuttujan toiminta (*miććišni* 'ilmestyä') tapahtuu. Esimerkissä esiintyy AUKOLLE pakollinen konfiguraatio. Esimerkissä 10 on aineistomme ainut transitiivilla ilmaistu AUKKO. Tässä esimerkissä kiintopiste on *kirs oreṃ in* 'kuoren irtoamispaikka', joka voidaan käsitteistää reiäksi SÄILIÖN seinässä, vaikkakaan ei aivan prototyypiseksi sellaiseksi. Sen sijaan predikaatti *petni* 'tulla ulos' ilmaisee AUKOLLE tyypillistä muuttujan liikettä kiintopisteen läpi, joten esimerkin 10 voidaan katsoa ilmaisevan AUKKOA.

- (9) *Sešša korke janʒim-ed miććiš-e kaga-leṅ jur-iš,*
 sitten INDF vagina-PRL ilmestyä-PRS.3SG lapsi-GEN pää-POSS.3SG
 – *kaga ćuž-e,*
 lapsi syntyä-PRS.3SG

'Sitten jossain vaiheessa vaginasta ilmestyy lapsen pää, – lapsi syntyy.'

- (10) – – *kirs or-em in-ti pet-e suk šir.*
 kuori irrota-PTCP paikka-TRA tulla.ulos-PRS.3SG paksu pihka

'– – kuoren irtoamiskohdasta tulee ulos paksua pihkaa.'

AUKON toinen kontekstuaalinen variantti, MONINKERTAINEN AUKKO, esiintyy molemmilla sijoilla, kuten esimerkeissä 11 ja 12. Myös tässä kontekstuaalisessa variantissa transitiivi on kuitenkin huomattavasti prolatiivia harvinaisempi. Molemmissa esimerkeissä kiintopiste on *rož* 'reikä', joka ilmaisee kiintopisteen seinämässä olevaa reikää. Esimerkissä 11 predikaatti on *petni* 'tulla ulos' ja esimerkissä 12 *kiššini* 'valua', jotka ilmaisevat AUKON merkityksessä erittäin tyypillistä muuttujan liikettä.

- (11) *Koľk kiš rož-jas-ed pet-e gaz – –*
 muna kuori reikä-PL-PRL tulla.ulos-PRS.3SG kaasu

'Kaasu tulee ulos munan kuoren rei'istä – –'

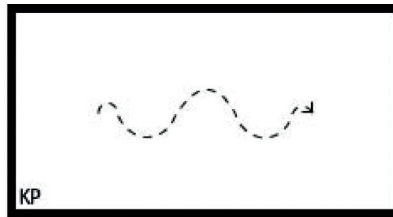
- (12) – – *sek posni rož-jas-ti-iš kišš-e mu – –*
 sitten pieni reikä-PL-TRA-POSS.3SG valua-PRS.3SG maa

'– – sitten maa valuu pienistä rei'istä – –'

Varsinaisen AUKON ja MONINKERTAISEN AUKON ero on vastaava kuin VÄYLÄN kontekstuaalisten varianttien: MONINKERTAINEN AUKKO esiintyy konteksteissa, joissa SÄILIÖSSÄ on useampia reikiä, joiden läpi muuttuja liikkuu.

2.3 *Alue*

ALUE on merkitys, jossa kiintopiste ilmaisee ne rajat, joiden sisällä muuttujan toiminta tapahtuu. Tässä merkityksessä predikaatin ilmaisema toiminta ei ole suoraviivaista vaan päinvastoin päämäärätöntä. Toiminta voi olla suuntaista, mutta sekään ei ole välttämätöntä. Kuten AUKOSSA myös ALUEESSA muuttujan liikkeen reitti on taka-alaistettu. ALUEESSA taka-alaistus koskee kuitenkin koko muuttujan reittiä eikä mikään osa siitä ole fokuksessa. ALUEEN konfiguraatio on sisäpuolellaan esteettömän toiminnan mahdollistava rajattu tila, jossa muuttujan toiminta tapahtuu. ALUEEN skeema on esitetty kuviossa 3.

Kuvio 3. Alueen skeema.

Esimerkissä 13 predikaatti *vetliylini* 'kuljeskella' ilmaisee päämäärätöntä toimintaa ja kiintopisteet *mu viy* 'maan pinta' ja *va viy* 'veden pinta' ilmaisevat sen alan, jonka rajojen sisällä toiminta tapahtuu. Aineistossamme ei esiinny prolatiiveja, joilla on ALUE-merkitys liikeverbin yhteydessä. Vaikuttaa siltä, että prolatiivi ilmaisee vain VÄYLÄÄ ei-pitkänomaisen kiintopisteiden ja liikeverbien kanssa, eli prolatiivin ja liikeverbin esiintyessä yhdessä fokus on aina muuttujan liikkeen reitissä. ALUE-merkityksessä muuttujan liikkeen reitti on taka-alaistettu, joten prolatiivia ei voi käyttää sen ilmaisemiseen. Jos prolatiivia käytetään liikeverbin ja ei-pitkänomaisen kiintopisteiden kanssa, se ilmaisee aina VÄYLÄÄ. Transitiivi taas on mahdollinen sekä VÄYLÄ-merkityksissä, joissa esiintyy liikeverbi ja kiintopiste on ei-pitkänomainen, että ALUE-merkityksessä, joissa predikaatti on liikeverbi.

- (13) *Vetliyl-isni* *mu* *viy-ti* *i* *va* *viy-ti* *tergujtem*
 kuljeskella-PST1.3PL *maa* *ylä-TRA* ja *vesi* *ylä-TRA* kauppa
mog-ış – –
 asia-ELA

'He kuljeskelivat maata pitkin ja vettä pitkin kauppa-asioissa –'

ALUE-merkitykset, joiden predikaattina on liikeverbi, ovat lähellä VÄYLÄ-merkitystä, silloin kun kiintopisteinä on ei-pitkänomainen tarkoite. Ero näiden merkitysten välillä on ensinnäkin se, että VÄYLÄ voi esiintyä myös pitkänomaisen kiintopisteiden kanssa, mikä ei ole mahdollista ALUEELLE. Toiseksi merkitykset ilmaisevat erilaisia konfiguraatioita muuttujan ja kiintopisteiden välillä. Tarkemmin sanoen näiden merkitysten ero on siinä, että VÄYLÄSSÄ fokus on muuttujan toiminnan reitissä, kun taas ALUEESSA fokus on siinä tilassa, jonka rajojen sisällä muuttujan toiminta tapahtuu. Koska VÄYLÄN kiintopiste voi

olla kaksi- tai kolmiulotteinen ja ALUEEN kiintopiste on aina kaksi- tai kolmiulotteinen ja kummankin merkityksen kanssa voi esiintyä liikeverbi, on selvää, että näiden merkitysten välillä on yhtäläisyyksiä. Ero muuttujan ja kiintopisteen välisessä konfiguraatiossa kuitenkin erottaa merkitykset yksiselitteisesti toisistaan.

Kun predikaatin kuvaama toiminta ei ole liikettä, on kumpikin väyläsija mahdollinen.¹⁷ Esimerkissä 14 predikaatti on *puktiššini* 'istuttaa', mikä ei ilmaise suuntaista toimintaa. Kiintopiste on *viž* 'niitty', joka ilmaisee sen rajatun alan, jonka sisällä toiminta tapahtuu. Esimerkissä 15 predikaattina toimii *požni višedni* 'voida lannoittaa', mikä ei ilmaise suuntaista toimintaa, ja kiintopisteinä ovat *liaa in* 'hiekkainen maa (paikka)' ja *šoja in* 'savinen maa (paikka)', jotka ilmaisevat sen alan, jonka rajojen sisällä toiminta tapahtuu.¹⁸ Molemmissa esimerkeissä esiintyy ALUEEN vaatima konfiguraatio. Esimerkkien 14 ja 15 toiminnan voi tulkita distributiiviseksi: muuttuja suorittaa toimintaa siellä täällä eri kohdissa kiintopistettä (ks. Huumo 2013). Tulkinta on täysin linjassa esittämämme analyysin kanssa, jonka mukaan muuttujan toiminta tapahtuu kokonaan kiintopisteen rajojen sisällä. Toiminnan tulkitseminen distributiiviseksi keskittyy toiminnan tyyppiin, kun taas tässä esitetty analyysi keskittyy muuttujan ja kiintopisteen suhteeseen.

- (14) – – *šoj kost-as puktišš-e kučemke vešnid'ik viž-öd* – –
 savi väli-ILL istuttaa-PRS.3SG INDF ohut **niitty-PRL**

' – – saviväliin istuttaa jotakin ohutta niittyä pitkin – – '

- (15) *Kal'ijnej sol-en pož-e višed-ni keč' kučem mu:*
 kalium suola-INS voida-PRS.3SG lannoittaa-INF vaikka INDF maa

liaa in-ti, šoja in-ti.
hiekkainen paikka-TRA vaikka savinen paikka-TRA

'Kaliumsuoloilla voi lannoittaa vaikka minkäläistä maata: hiekkamaata ja savimaata.'

Kuten VÄYLÄLLÄ ja AUKOLLA, myös ALUEELLA esiintyy kontekstuaalinen variantti, joka ilmaisee MONINKERTAISTA ALUETTA. MONINKERTAINEN ALUE ei eroa varsinaisesta ALUEESTA muuten, kuin että siinä muuttujan toiminta tapahtuu useissa paikoissa. Esimerkissä 16 *kutni vetlini* 'alkaa kulkea' ilmaisee päämäärätöntä toimintaa¹⁹ ja kiintopisteet *more* 'meri' ja *okean* 'valtameri' ilmaisevat sen alan, jonka rajojen sisällä kyseinen toiminta tapahtuu. Näin ollen esimerkissä 16 ALUEEN konfiguraatio esiintyy moninkertaisena.

17 Erkkilä (2021) analysoi vastaavat tapaukset ersässä omaksi kontekstuaaliseksi varianttikseen. Komissa tämäntyyppiset esimerkit voisivat muodostaa kontekstuaalisen variantin ainoastaan transitiivissa, sillä prolatiivi ei esiinny liikeverbien kanssa. Aineistomme ei mahdollista luotettavaa analyysia asiasta, joten jätämme kysymyksen avoimeksi.

18 Kyseessä on geneerinen ilmaus, mutta se ei muuta transitiivin ilmaisemaa merkitystä.

19 *vetlini* esiintyy suuntaista ja suoraviivaista toimintaa ilmaisevana esimerkissä 6. Kyseisessä esimerkissä kiintopiste on kuitenkin pitkänomainen, mikä vaikuttaa merkityksen muodostumiseen. *vetlini* itsessään on neutraali liikkeen suuntaisuuden suhteen.

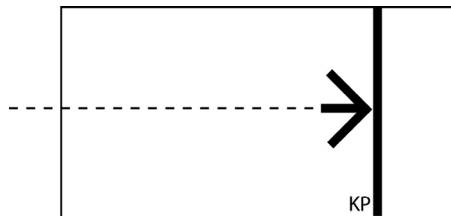
- (16) *Sešša, kor jez-id kut-isni jona vetli-ni more-jas*
 sitten kun kansa-POSS.2SG alkaa-PRS.3PL vahva kulkea-INF meri-PL
- da okean-jas vjv-ti – –*
 ja valtameri-PL ylä-TRA

'Sitten, kun kansa alkoi vahvasti kulkea meriä ja valtameriä pitkin – –

Aineistossamme ei ole yhtään esimerkkiä prolatiivin käytöstä MONINKERTAISESSA ALUEESSA. Tämä ei ole yllättävää, sillä prolatiivi esiintyy muutenkin aineistossamme ALUEEN merkityksessä vähemmän kuin transitiivi.

2.4 Adheesio

ADHEESION merkitys ilmaisee tilannetta, jossa muuttuja tarttuu kiintopisteeseen eli muuttujan ja kiintopisteen konfiguraatio toiminnan lopussa on KONTAKTI. ADHEESIOSSA kiintopiste toimii muuttujan suuntaisen toiminnan päätepisteenä, mutta ei ilmaise toiminnan reittiä. Lauseessa tulee olla suuntaista toimintaa ilmaiseva verbi, joka ilmaisee tai vähintään implikoi kiinnipitämistä. Verbin ei tarvitse välttämättä kuitenkaan olla predikaatti. ADHEESIO on semanttisesti varsin lähellä KOHDEVÄYLÄÄ (ks. luku 2.1), mutta koska KOHDEVÄYLÄ ON VÄYLÄN kontekstuaalinen variantti, se ilmaisee aina VÄYLÄN konfiguraatiota eli muuttujan suoraviivaista reittiä kiintopistettä pitkin. ADHEESIOILLA sen sijaan on oma konfiguraationsa. ADHEESION skeema on esitetty kuviossa 4.

Kuvio 4. ADHEESION skeema.

ADHEESIO esiintyy aineistossamme ainoastaan prolatiivilla. Esimerkissä 17 predikaatti implikoi kiinnipitämistä ja muuttuja *doktor* 'lääkäri' on KONTAKTISSA kiintopisteen *ki* 'käsi' kanssa, mutta toiminta ei tapahdu kiintopistettä pitkin. Esimerkissä 18 on mukana konverbi (verbaaliadverbi) *kutemen* 'tarttuen', joka ilmaisee kiinnipitämistä predikaatin vapaana määritteenä. Kiintopisteenä toimii *za* 'varsi', joka ilmaisee sen kohdan, jonka kanssa muuttuja (implisiittinen 3. persoona) on KONTAKTISSA, mutta jota pitkin muuttujan toiminta ei tapahdu. ADHEESION konfiguraatio siis esiintyy molemmissa esimerkeissä.

- (17) *Doktor nuəd-is Maša-eš ki-eđ-is mikroskop din-e – –*
 lääkäri johtaa-PST1.3SG [nimi]-ACC käsi-PR1-POSS.3SG mikroskooppi juuri-ILL

'Lääkäri johdatti Mašan kädestä [pitäen] mikroskoopin luo – –'

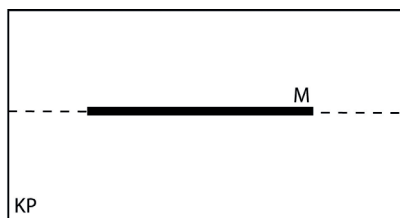
- (18) – – *kol-e* *kodji-nj* *buržik* *poztir* *da* *pirkñit-nj*
 täytyä-PRS.3SG kaivaa-INF hyvin nippu ja ravistella-INF
- za-eđ-is* *kut-eđen.*
 varsi-PRL-POSS.3SG tarttua-CNV

’ – – täytyy kaivaa parempi nippu esiin ja ravistella varresta kiinni pitäen.’

ADHEESIO vaikuttaa olevan perifeerinen merkitys prolatiivin kategoriassa, sillä se ei kuvaa muuttujan toiminnan reittiä kiintopisteen suhteen, toisin kuin edellä esitellyt VÄYLÄ, AUKKO ja ALUE (ks. myös luku 3). Perifeerisyys vaikuttaa siihen, että ADHEESIO on kategoriana heterogeenisempi kuin edellä esitellyt väyläsijojen merkitykset. Perifeerisyydestään huolimatta ADHEESIOTA on pidettävä prolatiivin täysivaltaisena merkityksenä (eikä esimerkiksi joukkona kiteytyneitä idiomeja), sillä merkitys voi esiintyä minkä tahansa kiintopisteenä toimivan tarkoitteen kanssa, joka voi toimia muuttujan toiminnan päätepisteenä siten, kuin yllä esitetty ADHEESION konfiguraatio edellyttää. Toisin sanoen ADHEESIO on perifeerinen vain väyläsijojen tyyppilisempiin käyttöihin verrattuna mutta produktiivinen omalla semanttisella alueellaan.

2.5 Sijainti

SIJAINTI on semantiikaltaan muista väyläsijojen merkityksistä hieman poikkeava merkitys. SIJAINNISSA ei nimittäin tapahdu toimintaa, vaan se ilmaisee muuttujan paikkaa kiintopisteeseen nähden toiminnan päätyttyä. SIJAINNIN konfiguraatioon kuuluu siis kiintopiste, joka ilmaisee, missä muuttuja on tai mitä pitkin se on asettunut. Tämän lisäksi lauseessa esiintyy verbi, joka ilmaisee joko olemista²⁰ tai menneisyydessä tapahtunutta mutta jo loppunutta tekemistä. SIJAINNIN skeema on esitetty kuviossa 5.

Kuvio 5. SIJAINNIN skeema.²¹

SIJAINTI-merkitys voi esiintyä kummallakin väyläsijalla. Esimerkissä 19 prolatiivin kannalta merkittävä verbi ei ole predikaatti, vaan menneen ajan partisiipeissa esiintyvä *večnj* 'tehdä, rakentaa', ja täten se ilmaisee muuttujan päätyntyyttä toimintaa. Kiintopiste *Moskva da Petrograd kost* 'Moskovan ja Petrogradin väli' puolestaan ilmaisee sen paikan,

20 Komissa 'olla' ei esiinny preesensissä, joten lauseet, joissa esiintyy SIJAINTI, saattavat myös olla verbittömiä.

21 Koska SIJAINNISSA ei ole mukana toimintaa, skeeman lihavoitu osa kuvaa muuttujan olinpaikkaa toiminnan päätyttyä.

jossa muuttuja on toiminnan päätyttyä. Esimerkissä (20) predikaatti *ķemavni* 'laittaa kengät jalkaan' on menneen ajan liittomuodossa, joka ilmaisee päätyttyä toimintaa, ja kiintopiste *bint vjv* 'siteen päälly' ilmaisee muuttujan olinpaikan toiminnan päätyttyä. Kumpikin esimerkki kuvaa SIJAINNIN konfiguraation.

- (19) 1851' *vo-ē vel-i* *pomal-ēma* *Moskva da*
 1851 *vuosi-ILL olla-PST1.3SG* *valmistua-PST2.3SG* *Moskova ja*
- Petrograd kost-ēd kert tuj več-ēm.*
Petrograd väli-PRL rauta tie tehdä-PST.PTCP
- 'Vuonna 1851 oli päätytty Moskovan ja Petrogradin välisen rautatien rakentaminen.'
- (20) -- *bint vjv-ti-iš* *eni vel-i* *ķemal-ēma*
side ylä-TRA-POSS.3SG nyt olla-PST1.3SG *laittaa.jalkaan-PST2.3SG*
- kodliške ižid tufl i --*
INDEF.ABL iso kenkä
- '-- [loukkaantuneen jalan] siteen päälle oli nyt laitettu jonkun iso kenkä --'

Esimerkkejä 19 ja 20 katsoessa voi havaita, että esimerkin 19 muuttujan *ķert tuj* 'rauta-tie' pitkänomaisuus yhdistää tämän esimerkin pitkänomaisiin VÄYLIIN kun taas esimerkin 20 muuttujan *tufl i* 'kenkä' muoto viittaisi enemmän ALUE-merkityksessä esiintyvään suhteeseen.²² Aineistomme ei ole tarpeeksi laaja varmojen tulosten saamiseen, mutta vaikuttaa siltä, että pitkänomaiset SIJAINNIT suosivat prolatiivia ja tilamaiset SIJAINNIT taas transitiivia. Tämä vastaisi sijojen jakaumaa VÄYLÄ- ja ALUE-merkitysten välillä. Erityisesti SIJAINTEJA, joissa väyläsijana toimi transitiivi on kuitenkin aineistossamme niin vähän, että tätä havaintoa voi pitää korkeintaan suuntaa antavana.

SIJAINNILLA on edellä esitetyn varsinaisen SIJAINNIN lisäksi toinen kontekstuaalinen variantti, nimittäin MONINKERTAINEN SIJAINNTI. Esimerkissä 21 predikaatti on *vevni* 'olla' ja kiintopiste *dor* 'reuna' ilmaisee muuttujan paikan.

- (21) -- *dor-jas-ēd-iđ* *med vel-ini* *kanava-jas --*
reuna-PL-PRL-POSS.3SG OPT olla-PST1.3PL *kanava-PL*
- '-- jotta kanavat olisivat (kulkisivat) reunoja pitkin --'

MONINKERTAINEN SIJAINNTI vastaa muiden merkitysten moninkertaisia kontekstuaalisia variantteja. Muuten esimerkissä oleva konfiguraatio on samanlainen kuin muissakin SIJAINNEISSA, mutta muuttujia ja kiintopisteitä on enemmän kuin yksi.

²² Erkkilä (2021) esittää ersän prolatiivin vastaavassa merkityksessä, että erilaista toimintaa ilmaisevista verbeistä muodostetut sijainnit ovat erillisiä kontekstuaalisia variantteja. Aineistomme perusteella emme voi ottaa asiaan kantaa komin suhteen.

3 Väyläsijat yhtenäisinä kategorioina

Kumpikin väyläsija muodostaa oman kategoriansa, jolla on sisäinen rakenne. Kuten luvussa 1.3 mainittiin, tällaista kategoriaa kutsutaan säteittäiskategoriaksi. Säteittäiskategoriassa on keskeinen jäsen, joka sijojen tapauksessa on jokin merkitys, sekä siihen liittyviä perifeerisempiä jäseniä. Kuvattaessa väyläsijoja yhtenäisinä kategorioina on siis ensin selvitettävä, mikä on niiden keskeinen merkitys, minkä jälkeen on osoitettava, kuinka muut merkitykset liittyvät tähän keskeiseen merkitykseen. Lisäksi on mahdollista esittää perifeeristen merkitysten välisiä yhteyksiä, jotka tukevat kategorian yhtenäisyyttä. Seuraavissa alaluvuissa esitämme komin väyläsijojen semanttiset rakenteet. Keskeisen merkityksen määrittämisessä hyödynnämme Tylerin ja Evansin (2003, 45–50) metodia soveltuvilta osin (ks. luku 1.3).

3.1 Prolatiivi

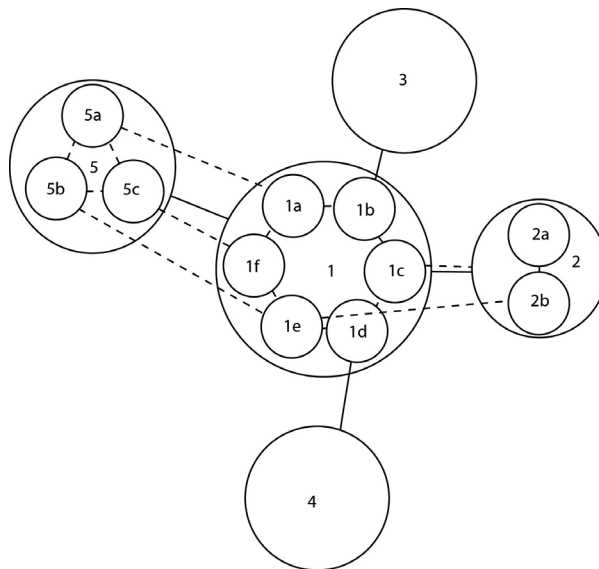
Prolatiivin keskeinen merkitys on VÄYLÄ. Tämä johtuu siitä, että kaikki muut prolatiivin merkitykset on mahdollista johtaa VÄYLÄSTÄ mutta ei mistään muusta merkityksestä. Muut prolatiivin merkitykset voidaan johtaa VÄYLÄSTÄ seuraavasti:

1. AUKOSSA muuttujan toiminnan reitistä on fokuksessa yksi kohta, joka menee SÄILIÖN seinämän läpi. Muu osa reittiä on taka-alaistettu.
2. ALUESSA muuttujan toiminnan reitti on taka-alaistettu ja fokuksessa on se paikka, jossa toiminta tapahtuu. Tämä merkitys on johdettavissa tapauksista, joissa VÄYLÄN kiintopiste ei ole pitkänomainen.
3. ADHEESSIOSSA toiminnan loppukohta on fokuksessa. Tämä merkitys on johdettavissa KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalisesta variantista.
4. SIJAINNISSA VÄYLÄSSÄ esiintyvä toiminta on taka-alaistettu ja se ilmaisee pelkkää muuttujan olinpaikkaa.

Ainut merkitys, jonka voisi johtaa muista merkityksistä kuin VÄYLÄSTÄ, on SIJAINTI, sillä SIJAINNISSA muuttujan ja kiintopisteen suhde voi olla samantyyppinen kuin ALUESSA. Sen sijaan AUKKOA, ALUETTA ja ADHEESIOTA ei voi johtaa toisistaan, sillä kaikissa on fokuksessa eri osa muuttujan reittiä. On luontevampaa, että alun perin konfiguraatiossa esiintyvistä täydellisestä muuttujan reitistä on nostettu fokukseen eri osia,²³ kuin että muuttujan reitistä olisi aluksi ollut fokuksessa osa, minkä jälkeen koko reitti olisi nostettu fokukseen, minkä jälkeen taas osa reittiä olisi taka-alaistettu. Prolatiivin rakenne on

23 Nimetön arvioija huomautti, että Talmy'n *havainnon ikkunoinnin* käsite (Talmy 2000, 257–309) selittäisi ilmiön hyvin. Olemme käyttäneet Langackerin käsitettä (*havainnon*) *fokus* (*focus of attention*; ks. Langacker 1987, 187–188), mutta kumpi tahansa käsite sopii kuvaamaan käsiteltävää ilmiötä. Tärkeää prolatiivin merkitysten kannalta on se, että niihin on kieliopillistunut erilaisia tapoja käsitteistää muuttujan ja kiintopisteen välinen suhde ja että nämä käsitteistyksen pohjaavat siihen, että käsitteistäjä valitsee huomion keskipisteeksi eri osia muuttujan reitistä.

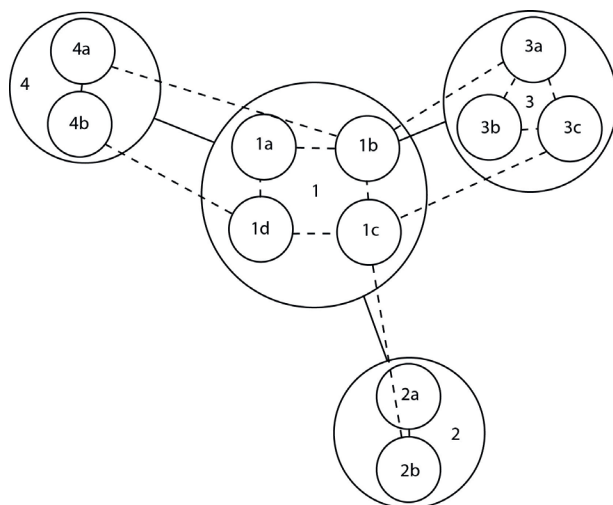
esitetty kuviossa 6. Kuviossa 6 yhtenäinen viiva kuvaa skeeman ekstensiota ja katkoviiva muuta yhteyttä merkitysten välillä. Merkitykset on merkitty numeroilla ja kontekstuaaliset variantit sekä muut merkittävät semanttisesti yhtenäiset ryhmät on merkitty kirjaimella.

Kuvio 6. Komin prolatiivin semanttinen rakenne. 1 = VÄYLÄ (1a = pitkänomainen avoin kiintopiste, 1b = kaksi- tai kolmiulotteinen kiintopiste, 1c = pitkänomainen umpinainen kiintopiste, 1d = KOHDEVÄYLÄ, 1e = MONINKERTAINEN VÄYLÄ), 2 = AUKKO (2a = prototyyppinen AUKKO, 2b = MONINKERTAINEN AUKKO), 3 = ALUE, 4 = ADHEESIO, 5 = SIJAINTI (5a = prototyyppinen SIJAINTI, 5b = MONINKERTAINEN SIJAINTI).

3.2 Transitiivi

Kuten prolatiivin myös transitiivin keskeiseksi merkitykseksi on määritettävä VÄYLÄ. Myös perustelut ovat samat. Transitiivilta puuttuu ADHEESIO-merkitys, mutta AUKON ja ALUEEN johtaminen toisistaan on yhtä epätodennäköistä transitiivin kuin prolatiivin tapauksessa. Vaihtoehtoinen selitys olisi, että transitiivin keskeinen merkitys olisi ALUE ja VÄYLÄ olisi johdettu siitä. Tämä olisi periaatteessa mahdollista, sillä VÄYLÄ esiintyy ei-pitkänomaisten kiintopisteiden kanssa. Tällöin AUKON voisi katsoa olevan transitiivilla ainoastaan prolatiivin analogiaa. Tällä selityksellä on kuitenkin se heikkous, että transitiivilla esiintyy VÄYLÄ-merkitys myös pitkänomaisten kiintopisteiden kanssa. On siis yksinkertaisempaa olettaa kummallekin väyläsijalle samanlainen semanttinen rakenne, lukuun ottamatta transitiivilta puuttuvaa ADHEESIO-merkitystä. Transitiivin rakenne on esitetty kuviossa 7.

Kuvio 7. Komin transitiivin semanttinen rakenne. 1 = VÄYLÄ (1a = pitkänomainen avoin kiintopiste, 1b = kaksi- tai kolmiulotteinen kiintopiste, 1c = MONINKERTAINEN VÄYLÄ), 2 = AUKKO (2a = prototyyppinen AUKKO, 2b = MONINKERTAINEN AUKKO), 3 = ALUE (3a = predikaattina liikeverbi, 3b = predikaattina muu kuin liikeverbi, 3c = MONINKERTAINEN ALUE), 4 = SIAJINTI.

3.3 Prolatiivin ja transitiivin ero

Edeltävässä analyysissä olemme esittäneet, että prolatiivin ja transitiivin semanttinen rakenne on samanlainen lukuun ottamatta sitä, että transitiivilla ei esiinny ADHEESIO-merkitystä. Jo tämä riittäisi osoittamaan, että komin väyläsijat ovat eri sijat, poikkeaaahan niiden semantiikka tämän yhden merkityksen osalta. Tämä tulos ei kuitenkaan selitä koko komin väyläsijojen käytön vaihtelua. Aiempi tutkimus (Partanen–Erkkilä 2022) on osoittanut, että prolatiivi ja transitiivi suosivat erilaisia morfosyntaktisia ympäristöjä: prolatiivia käytetään substantiivien väyläsijana, ja transitiivi esiintyy useimmin suhdenominien kanssa. Tämä ei ole ehdoton jako vaan selvä tendenssi. Tendenssi vaikuttaa myös kietoutuvan yhteen väyläsijojen semanttisten erojen kanssa. Komin väyläsijojen esiintyminen erilaisten kiintopisteiden kanssa on koottu taulukkoon 2.

Kuten edellä olemme esitelleet, komin väyläsijojen käytössä on joitakin eroja merkitysten sisällä. Tällaisia eroja ovat a) transitiivin harvinaisuus VÄYLÄ-merkityksessä silloin, kun kiintopiste on ei-pitkänomainen; b) transitiivin (lähes) täydellinen puuttuminen VÄYLÄ-merkityksestä, kun kiintopiste on pitkänomainen ja umpinainen, KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalisesta variantista sekä AUKKO-merkityksestä lukuun ottamatta MONINKERTAISTA AUKKOA, sekä c) prolatiivin puuttuminen ALUE-merkityksestä, kun predikaattina on liikeverbi. Tämä väyläsijojen käytössä esiintyvä jakauma osoittaa samaan suuntaan kuin Partanen ja Erkkilä (2022): kiintopisteen voimadynaamiset ominaisuudet

Taulukko 2. Komin väyläsijojen esiintyminen erilaisten kiintopisteiden kanssa. (+ = esiintyy, ± = esiintyy marginaalisesti, - = ei esiinny).

	pitkänomaisen, avoim	pitkänomaisen, umpinainen	reikä	ei- pitkänomaisen (VÄYLÄ)	ei- pitkänomaisen (ALUE)	toiminnan loppupiste	moninkertainen
prolatiivi	+	+	+	+	±	+	+
transitiivi	+	±	-	±	+	-	+

(ks. Talmy 2000, 409–470) vaikuttavat väyläsijan valintaan. Erityisesti kiintopisteen kontrolli muuttujan toimintaan (ks. Vandeloise 2010) vaikuttaa merkittävältä tekijältä. Niissä tapauksissa, joissa kiintopiste kontrolloi muuttujan toimintaa, komi käyttää väyläsijana mieluummin prolatiivia, ja kun kontrollia ei esiinny, on väyläsijana useammin transitiivi.

Sijojen käytön jakauma eri merkityksiin ja kontekstuaalisiin variantteihin tukee tätä tulkintaa. VÄYLÄSSÄ, jonka kiintopiste on umpinainen ja pitkänomainen, sekä varsinaisessa AUKOSSA kiintopiste kontrolloi muuttujan toiminnan reittiä huomattavasti, ja komi käyttääkin niissä käytännössä aina prolatiivia. Myös KOHDEVÄYLÄSSÄ ja ADHEESIOSSA reitti on jossain määrin kontrolloitu, sillä sille on määritetty tietty loppumiskohta, ja prolatiivi onkin myös näissä tapauksissa yksinomaisen väyläsija. Heikompa kontrollia ilmentävät VÄYLÄT, joissa on ei-pitkänomainen kiintopiste. VÄYLÄ-merkityksen protoskeemaan kuuluu kuitenkin suuntainen ja suoraviivainen toiminta, joka voidaan käsittää muuttujan reitin kontrolliksi. Tämä johtuu siitä, että ollakseen suuntaista ja suoraviivaista toiminnan on seurattava tiettyä reittiä. Lisäksi muuttujan toiminnan reitti on VÄYLÄSSÄ etualaistettu, eli se on keskeinen osa merkitystä. Tietyn reitin seuraaminen on yksi ominaisuuksista, joka erottaa VÄYLÄ-merkityksen ALUE-merkityksestä, jossa muuttujan toiminnan reitti on taka-alaistettu ja jossa suuntaisen ja suoraviivaisen toiminnan luoma vähäinenkin kontrolli puuttuu.²⁴ Prolatiivi onkin yleisempi vaikkakaan ei yksinomaisen väyläsija, kun VÄYLÄ esiintyy ei-pitkänomaisen kiintopisteen kanssa.

Vastaavasti transitiivi suosii konteksteja, joissa kontrolli on vähäistä tai olematonta, mikä näkyy ALUE-merkityksessä, jossa se esiintyy liikeverbien kanssa ainoana väyläsijana, sekä siinä, että MONINKERTAISESSA AUKOSSA, jossa kontrolli on miellettäviissä vähäisemmäksi, myös transitiivi on mahdollinen väyläsija. Tämän lisäksi väyläsijojen jakauma substantiivien ja suhdenominien välillä vaikuttaa myötäilevän kontrollin ilmentymistä.

24 Nimetön arvioija huomauttaa, että suuntaisuus ja suoraviivaisuus voidaan käsittää myös muuttujan intentionaalisuudeksi. Tämä on totta, mutta suurimmassa osassa aineistossamme esiintyvistä tapauksista, joissa toiminta ei ole suoraviivaista, esiintyy myös muuttujan intentionaalista toimintaa. Intentionaalisuus ei näin ollen voi olla erottava tekijä analysoitaessa komin väyläsijojen käyttöä merkitysjakauman näkökulmasta.

Tyypillisesti nimittäin substantiivien tarkoitteet (konkreettiset tarkoitteet) kontrolloivat muuttujan toimintaa enemmän kuin suhdennominien ilmaisemat suhteelliset alueet (ks. Carlson 2010). Kuten edellä mainitsimme, prolatiivi on yleensä substantiivien ja transitiivi suhdennominien väyläsija.

Kontrolli ei kuitenkaan selitä aivan kaikkea vaihtelua, sillä molemmat väyläsijat vaikuttavat olevan melko tyypillisiä pitkänomaisten VÄYLIEN ja ei-liikeverbillisten ALUEIDEN ilmaisemisessa. Tähän voi vaikuttaa moni asia, kuten tilanteiden käsitteistys tai sanaluokkien välisen jakauman selkeämpi näkyminen kyseisissä tapauksissa. Asian selvittäminen on kuitenkin jätettävä tulevalle tutkimukselle.

4 Lopuksi

Tässä artikkelissa olemme tutkineet komin kirjakielen kahden väyläsijan, prolatiivin ja transitiivin, semantiikkaa. Olemme kuvanneet väyläsijojen merkitykset, joita ovat VÄYLÄ, AUKKO, ALUE, SIJAINTI sekä ainoastaan prolatiivilla esiintyvä ADHEESIO. Lisäksi olemme analysoineet väyläsijojen semanttista rakennetta ja osoittaneet, että VÄYLÄ on kummankin väyläsijan keskeinen merkitys, josta muut merkitykset ovat johdettavissa. Lopuksi vertailimme väyläsijojen käyttöä ja esitimme, että voimadynamiikka vaikuttaa väyläsijan valintaan komissa. Jos kiintopiste kontrolloi muuttujan toimintaa, on prolatiivi useammin käytetty sija, kun taas jos kontrollia ei ole, käytetään transitiivia. Sama jako heijastuu myös aiemmin esitetystä huomiossa siitä, että prolatiivia käytetään useammin substantiivien ja transitiivien suhdennominien kanssa. Tutkimuksemme osoittaa, että komissa on kaksi erillistä väyläsijaa, joilla on kummallakin oma semanttinen rakenne ja joita käytetään ilmaisemaan erilaisia suhteita muuttujan ja kiintopisteen välillä.

Lähteet

- BARTENS, RAIJA 1978: *Synteettiset ja analyttiset rakenteet lapin paikanilmauksissa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 166. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 2000: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 238. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- BULATOVA, NADEZHDA – GRENOBLE, LENORE 1999: *Evenki*. Languages of the world/materials 141. Lincom Europa, München.
- CARLSON, LAURA 2010: Parsing space around objects. VYVYAN EVANS ja PAUL CHILTON (toim.): *Language, cognition and space. State of the art and new directions*, 115–137. Equinox, London.
- CASTRÉN, M. A. 1844: *Elementa grammatices syrjaenae*. Simelius, Helsingfors.
- CREISSELS, DENIS 2011: Spatial cases. ANDREJ MALCHUKOV ja ANDREW SPENCER (toim.): *The Oxford handbook of case*, 609–625. Oxford University Press, Oxford.
- ERKKILÄ, RIKU 2021: Ersän prolatiivin merkitykset. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja* 98, 67–111. <https://doi.org/10.33340/susa.95000>.
- GEORG, STEFAN 2007: *A descriptive grammar of Ket (Yenisei-Ostyak). Part 1. Introduction, phonology, morphology*. Languages of Asia 1. Global Orient, Folkestone. <https://doi.org/10.1163/ej.9781901903584.i-328>

- GRICE, H. P. 1975: Logic and conversation. PETER COLE ja JERRY MORGAN (toim.): *Syntax and semantics* 3. *Speech acts*, 41–58. Academic Press, New York. https://doi.org/10.1163/9789004368811_003
- GRÜNTAL, RIHO 2015: *Vepsän kielioppi*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaiden kielten opintoja varten XVII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- HASPELMATH, MARTIN 2011: Terminology of case. ANDREJ MALCHUKOV ja ANDREW SPENCER (toim.): *The Oxford handbook of case*, 505–517. Oxford University Press, Oxford.
- HUUMO, TUOMAS 2013: Many ways of moving along a path. What distinguishes prepositional and postpositional uses of Finnish path adpositions. *Lingua* 133, 319–335. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2013.05.006>.
- JANDA, LAURA 1993: *A geography of case semantics. The Czech dative and the Russian instrumental*. Cognitive Linguistics Research 4. Mouton de Gruyter, Berlin. <https://doi.org/10.1515/9783110867930>
- KITILÄ, SEPPO – LAAKSO, JOHANNA – YLIKOSKI, JUSSI 2022: Case. MARIANNE BAKRÓ-NAGY, JOHANNA LAAKSO ja ELENA SKRIBNIK (toim.): *The Oxford guide to the Uralic languages*, 879–893. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198767664.003.0044>
- KOIVUNEN, TOMI – ERKKILÄ, RIKU (2022): The interaction between spatial cases and relational nouns in the Uralic languages of the Volga-Kama area. *Voprosy jazykoznanija* 2022 (5), 64–85. <https://doi.org/10.31857/0373-658X.2022.5.64-85>.
- LAKÓ, GYÖRGY 1950: Zur Frage des permischen Prosekativs und Transitivs. (toim.): *Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Y. H. Toivonen*, 219–243. XCVIII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- LANDAU, BARBARA 2020: Learning simple spatial terms. Core and more. *Topics in Cognitive Science* 12 (1), 91–114. <https://doi.org/10.1111/tops.12394>.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I. Theoretical prerequisites*. Stanford University Press, Stanford.
- LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, BARBARA 2007: Polysemy, prototypes, and radial categories. DIRK GEERAERTS ja HUBERT CUYCKENS (toim.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*, 139–169. Oxford University Press, Oxford.
- NORDLINGER, RACHEL 1998: *A grammar of Wambaya, Northern territory (Australia)*. Pacific linguistics, series C 140. Pacific linguistics. Research school of Pacific and Asian studies. The Australian National University, Canberra.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2008: Mihin suomessa tarvitaan sisä-grammeja. *Virittäjä* 112 (3), 382–400.
- 2012: Ikkuna ulos. Suomen ulko-grammit ja huomion ikkunoiminen. *Virittäjä* 116 (2), 169–197.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PARTANEN, NIKO – ERKKILÄ, RIKU 2020: Dialectal variation in the path-coding cases in Komi. B. K. Кельмаков, О. Б. Стрелкова, Г. А. Глухова, Н. В. Ильина, Т. А. Краснова, М. А. Самарова ja А. Ф. Семёнов (toim.): *Диалекты и история пермских языков во взаимодействии с другими языками. Сборник статей. Часть 1*, 145–161. Пермистика 18. Удмуртский государственный университет, Ижевск.
- 2022: Cases denoting path in Komi. Semantic, dialectological and historical perspectives. *Linguistica Uralica* 58 (2), 81–111. <https://dx.doi.org/10.3176/lu.2022.2.01>.
- SHAKHOVA, DARYA – TYLER, ANDREA 2010: Taking the principled polysemy model of spatial particles beyond English. The case of Russian *za*. VYVYAN EVANS ja PAUL CHILTON (toim.): *Language, cognition and space. The state of the art and new directions*, 295–321. Equinox, London.
- SINHA, CHRIS – KUTEVA, TANIA 1995: Distributed spatial semantics. *Nordic Journal of Linguistics* 18 (2), 167–199. <https://doi.org/10.1017/S033258650000159>.
- TALMY, LEONARD 2000: *Towards a cognitive semantics. Volume 1. Concept structuring systems*. The MIT Press, Cambridge. <https://doi.org/10.7551/mitpress/6847.001.0001>
- TAYLOR, JOHN R. 2003: Near synonyms as co-extensive categories. ‘high’ and ‘tall’ revisited. *Language Sciences* 25 (3), 263–284. Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S0388-0001\(02\)00018-9](https://doi.org/10.1016/S0388-0001(02)00018-9).
- TYLER, ANDREA – EVANS, VYVYAN 2003: *The semantics of English prepositions. Spatial scenes, embodied meaning and cognition*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/>

- CBO9780511486517
- VANDELOISE, CLAUDE 2010: Genesis of spatial terms. VYVYAN EVANS ja PAUL CHILTON (toim.): *Language, cognition and space. State of the art and new directions*, 171–192. Equinox, London.
- VÁSZOLYI, ÉRIK 1968: Prolatívusz, tranzitívusz, lokatívusz a zürjénben, a votjákban és a finnugor alapnyelvben. *Nyelvtudományi Közlemények* 70, 47–85.
- WICHMANN, YRJÖ 1924: Zur permischen Grammatik. *Finnisch-Ugrische Forschungen* XVI(2–3), 146–163. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- WIEDEMANN, F. J. 1884: *Grammatik der Syrjänischen Sprache mit Berücksichtigung ihrer Dialekte und des Wotjakischen*. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, St. Petersburg.
- ZLATEV, JORDAN 2007: Spatial semantics. DIRK GEERAERTS ja HUBERT CUYCKENS (toim.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*, 318–350. Oxford University Press, Oxford.
- Алексеев, М. Е. – Атаев, Б. М. – Магомедов, М. А. – Магомедов, М. И. – Мадиева, Г. И. – Садиога, П. А. – Садиов, Дж. С. 2012: *Современный аварский язык*. Aleph, Махачкала.
- Бубрих, Д. В. 1949: *Грамматика литературного коми языка*. Советское финноугроведение XIV. Издательство Ленинградского государственного ордена Ленина университета им. А. А. Жданова, Ленинград.
- Кузнецов, Николай 2012: *Пространственная семантика местных падежей коми языка (когнитивный анализ)*. *Dissertationes philologiae uralicae universitatis Tartuensis* 12. University of Tartu Press, Tartu.
- Лыткин, В. И. (toim.) 1955: *Современный коми язык. Учебник для высших учебных заведений. Часть первая. Фонетика, лексика, морфология*. Коми книжное издательство, Сыктывкар.
- Лыткин, В. И. – Баталова, Р. М. – Ботева, Е. В. – Гантман, А. С. – Гуляев, Е. С. – Нечаев, Г. А. – Серебренников, Б. А. (toim.) 1962: *Коми-пермяцкий язык. Введение, фонетика, лексика и морфология. Учебник для высших учебных заведений*. Коми пермяцкое книжное издательство, Кудымкар.
- Некрасова, Г. А. 2019: Конкуренция пролативных суффиксов в коми языке. Опыт корпусного исследования. А. Г. Мусанов (toim.): *Актуальные вопросы коми и пермского языкознания*, 53–63. Труды Института языка, литературы и истории Коми НЦ УрО РАН 77. Институт языка, литературы и истории Коми НЦ УрО РАН, Сыктывкар.
- Попова, Р. П. – Сажина, С. А. 2014: *Фонетические и морфологические особенности коми диалектов (сравнительный аспект исследования). Монография*. Издательство СыктГУ, Сыктывкар.
- Сажина, С. А. 2012: Падежная система верхнекамского наречия коми-пермяцкого языка. Л. А. Фёдорова (toim.): *Вопросы пермского языкознания*, 189–196. Пермистика 13. Институт языка, литературы и истории Коми НЦ УрО РАН, Сыктывкар.
- Федюнёва, Г. В. – Лудыкова, В. М. – Некрасова, Г. А. – Попова, Э. Н. – Цыпанов, Е. А. (toim.) 2000: *Ония коми кыв. Морфология*. Сыктывкар.

Riku Erkkilä
 riku.erkkila@helsinki.fi
 Suomalais-ugrilainen kielentutkimus
 Ludwig-Maximilians-Universität München
 ja Helsingin yliopisto

Niko Partanen
 niko.partanen@helsinki.fi
 Suomalais-ugrilainen kielentutkimus
 Helsingin yliopisto

Riku Erkkilä ja Niko Partanen: On what is expressed with Komi path cases

This study deals with the semantics of path cases of literary Komi. Komi is quite exceptional among the languages of the world because it does not have only one path case, but there are two in its spatial case system that express the route of movement: prolative and transitive. Some previous research has also analysed that the prolative and transitive are allomorphs of one case, but there is no proper basis for this interpretation, as these case endings differ in their semantics.

The theoretical background to our study is cognitive linguistics. We examine the different senses expressed with Komi path cases, focusing on the relationship between trajector and landmark. The basis for the separation of senses is that the configuration of trajector and landmark expressed by the case (perspective of the conceptualization of the situation, force dynamic relations or pragmatic inferences) differs from the configurations found in other senses. With this method, four common senses can be analysed for Komi path cases. In addition, the prolative is used to express one sense that is not found with the transitive. The senses common to both cases are:

1. PATH, which expresses the route of rectilinear action of trajector along landmark
2. OPENING, which indicates the route of the action of trajector through the wall of a CONTAINER which functions as landmark
3. AREA, which indicates limits within which a non-linear action of trajector takes place
4. LOCATION, which expresses landmark relative to what trajector is localised.

Only the prolative has the sense of ADHESION, which expresses the point in landmark to which the trajector attaches. Some senses also contain several contextual variants in which the configuration of the trajector and landmark is the same, but there is some kind of semantic variation. All the senses we found have been presented in a previous study, but our study is the first to show criteria based on a specific theory for distinguishing different senses from each other.

In addition to the separation of senses, we compare the semantic structures of the path cases. We describe both cases as radial categories that have a central sense as well as other senses that are extensions of it. The following is the criteria we use to define the central sense: a) the relationship between trajector and landmark found in the central sense also occurs in most other senses, b) the relationship expressed by the central sense differs from the relationships expressed by other elements of the same level (in this case, other Komi spatial cases), and c) most other senses of the case can be derived from the central sense. Applying these criteria, we find that the central sense of both path cases is PATH. Thus, in terms of their semantic structure, these path cases are quite similar to each other, but there are some differences, the greatest being the sense of adhesion, which only occurs with the prolative. Based on our analysis, however, the use of Komi path cases is also affected by force dynamics, especially the control imposed on trajector by landmark. This can be seen in the fact that the prolative is used more often when landmark controls the action of trajector, and the transitive is used more often when the control is weaker. The differences in the semantic structure of these path cases and the influence of force dynamics on their use clearly show that the prolative and the transitive must be analysed as individual cases.

Liite 1

2	2. persoona
3	3. persona
ABL	ablatiivi
ACC	akkusatiivi
ADJ	adjektiivijohdin
APR	approksimatiivi
CAR	karitiivi
CNV	konverbi
DAT	datiivi
DMST	demonstratiivi
ELA	elatiivi
GEN	genetiivi
ILL	illatiivi
INDF	indefiniitti
INE	inessiivi
INF	infinitiivi
INS	instrumentaali
OPT	optatiivipartikkeli
PCL	muu partikkeli
PL	monikko
POSS	omistusmuoto
PRL	prolatiivi
PRS	preesens
PST	mennyt aika partisiippien yhteydessä
PST1	1. preteriti
PST2	2. (evidentiaalinen) preteriti
PTCP	partisiippi
SG	yksikkö
TRA	translatiivi

RONI HERMO

Median porilaisrepresentaatiot porilaisuuden kuvaajina

1 Johdanto

Vuosituhanen taitteessa elettiin uudenlaista ”murrebuumia”, joka nosti murteet suureen suosioon ja jonka myötä murteita alettiin myös kaupallistaa (Koski 2002, 69–73; Makkonen-Craig-Vaattovaara 2007, 402–403). Tällöin murteilla alettiin tuottaa monenlaisia tekstejä (esim. sarjakuvia ja uskonnollisia tekstejä), joissa ei ollut aiemmin juuri murteita käytetty. Sitä ennen murteet olivat kuitenkin olleet käytössä jo 1880-luvun lopulta alkaen kaunokirjallisuudessa kansankuvauksen apuvälineinä sekä Hj. Nortamon kaltaisten kokonain murteella kirjoittaneiden tekijöiden pakinoissa ja runoissa (Mielikäinen 2001). Murteiden asema suomalaisissa medioissa onkin edelleen vahva. Paikallislehtien sivuilla pakinoi useita murrepakinoitsijoita (ks. esim. Hermo 2021), ja uuden murrebuumin seurauksena erilaisia murteita, aksentteja ja muita normitetusta suomesta eroavia puhetapoja hyödynnetään nykyään paljon myös viihdeohjelmien sketsihahmojen tai muiden tyyppihahmojen rakentamisessa ja kaupunkien markkinoinnissa (ks. esim. Dufva-Halonen 2016).

Tutkimuskysymyksenäni tässä tutkimuksessa on, millaista kuvaa Porista, porilaisuudesta ja porilaisesta kielenkäytöstä median representaatiot rakentavat ja millaisia tekijöidensä metapragmaattisia kommentteja representaatiot porilaisuudesta ovat. Tutkimukseni on osa artikkeliväitöskirjaa, jonka tavoitteena on tutkia sosiolingvistisen variaation tutkimuksen (esim. Johnstone 2013) ja kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen metodein (esim. Smith 2006), kuinka nykykulttuurin erilaiset muodot muovaavat käsityksiä eri kielimuodoista ja niiden käyttäjistä. Tässä artikkelissa keskityn Porin murteella tuotettuihin kuvallisiin ja sanallisiin esityksiin porilaisista, siis porilaisrepresentaatioihin, joita on julkaistu niin sanomalehdissä, Instagramissa kuin television sketsiohjelmissäkin. Artikkelini on laadullista sosiaalisen indeksisyyden tutkimusta, ja sen metodeina ovat multimodaalinen diskurssianalyysi ja sisällönanalyysi. *Diskurssilla* tarkoitan tässä tutkimuksessa merkityksellistämisen tapaa, jolla porilaisuutta tuotetaan niin sanallisesti kuin kuvallisesti.

Suomessa murteiden diskurssinanalyttistä tutkimusta nimenomaan median representaatioihin ja performansseihin perustuvilla aineistoilla ei ole juuri tehty, vaan tutkimus on keskittynyt enemmän erilaisiin sosiolekteihin (esim. Dufva–Halonen 2016; Surkka 2016) tai haastattelu- ja kyselyaineistoihin (esim. Lindeman 2017). Suomen ulkopuolellakin on ollut vähäistä tutkimus, jossa murretta tarkastellaan kielenilmiöiden ja niiden edustuksen lisäksi myös alueellisena diskurssina – siis murteeseen liitettyjen puhumisen tapojen, representaatioiden ja odotusten kautta. Tällaisen lähestymistavan avulla saadaan kuitenkin kielen vaihtelusta ja vaihtelun sosiaalisista merkityksistä tietoa, joka perinteisessä murteentutkimuksessa jää herkästi huomaamatta, sillä kielenilmiön edustus itsessään ei vielä yksin riitä kertomaan, miksi edustus on sellainen kuin on (Remlinger 2006, 127–128). Tosin Barbara Johnstone (esim. 2013) on uurtanut tällä saralla uraa niin media-aineistojen kuin diskurssinanalyttisen tutkimuksen osalta. Suomessa hieman vastaavanlaista tutkimusta taas ovat tehneet helsinkiläisen s:n sosiaalisista merkityksistä esimerkiksi Mia Halonen ja Johanna Vaattovaara (2017) sekä Mia Halonen, Samu Nyström, Heikki Paunonen ja Johanna Vaattovaara (2020). Tällainen tutkimus on tarpeen, koska alueellinen tausta voi kielenkäytössä näkyä murteentutkimuksessa tavallisesti tarkasteltujen äänne- ja muotopiirteiden lisäksi retorisisissa ratkaisuisissa tai sanavalinnoissa (vrt. Pälli 2003, 223–227).

Alustavien havaintojeni pohjalta tekemäni työhypoteesi on, että porilaisuuden kuvaukset yhdistyvät paitsi Porista, porilaisista ja Porin murteesta tehtyihin stereotyyppisiin kuvauksiin myös suomalaisuuden stereotyyppisiin kuvauksiin. Tällä tavoin toimiessaan median representaatiot asettuvat osaksi porilaista kulttuuriperintöä, joka muovaa niin porilaisten kuin ei-porilaistenkin käsityksiä ja asenteita siitä, mitä porilaisuus ja Porin murre heidän mielestään ovat (representaatioista ks. Silverstein 2003, 195, 226; Smith 2006, 83–84; Agha 2007, 16, 27–31, 150; Coupland 2007, 146–176; Eckert 2008, 455–458; Johnstone 2011; Vaattovaara 2012, 193; Tiittula–Nuolijärvi 2013, 579).

2 Aineisto ja analyysimenetelmät

Aineiston muodostavat neljä porilaisrepresentaatiota: Instagram-käyttäjä Pieruperseen porilaispilapiirroksiset, *Satakunnan Kansan Porilaine*-lehden piirroshahmo Mäkyinen, Joonas Nordmanin näyttelemä *Putous*-sketsihahmo Salme Pasi sekä Antti Virravirran näyttelemä *Pulkinen*-sketsisarjan hahmo Porilainen taparikollinen. Olen valinnut aineistokseni nämä neljä, koska niissä Porin murteella on keskeinen asema, mutta myös siksi, että ne edustavat erilaisia medioita ja kaikissa niissä tekijä on eri. Tästä syystä esimerkiksi toinen Joonas Nordmanin porilaishahmo Porisuhdeneuvoja Luukkone on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Tässä tutkimuksessa keskityn kuitenkin siihen, millä muilla tavoilla kuin murteella porilaisuutta representaatioissa luodaan.

Pieruperse-nimimerkillä esiintyvä taiteilija on tullut tunnetuksi muistilapun näköisistä pilapiirroksistaan, joita tekijä on julkaissut Instagram-tilillään. Kaikki Pieruperseen piirroksiset eivät koske porilaisia, mutta hän on julkaissut runsaasti porilaisia käsitteleviä

pilapiirroksia niin Instagramissa kuin kirjoissaan *Saako silittää?* (2017) ja *Ahdistusmaa* (2018). Tähän tutkimukseen olen ottanut tarkasteltavaksi kaikki vuoden 2018 loppuun mennessä julkaistut Pieruperseen Poria ja porilaisia käsittelevät piirroukset Instagramista ja edellä mainituista kirjoista. Aineiston käyttöön on pyydetty lupa tekijältä. Kaikkiaan erivärisille muistilapuille tehtyjä piirroksia on 71, ja ne on yleensä otsikoitu ”porilainen X” kuten esimerkissä 1.

- (1) Pieruperse ja porilainen ihme.

Toinen tarkasteltava hahmo on *Satakunnan Kansa* -lehden *Porilaine*-liitteessä 14.6.2013 lähtien esiintynyt piirroshahmo Mäkynen. Jussi Pirosen piirtämä Mäkynen voitti *Satakunnan Kansan* kuvituskilpailun, jossa etsittiin ”perusporilaista” esiintymään *Porilaine*-liitteen sivuilla (Piironen 2013). Tässä artikkelissa tarkastelen kaikkia Mäkynen 251:tä esiintymistä vuosina 2013–2018.

Mäkynen tehtävänä *Porilaine*-liitteessä on kommentoida jotakin uutista käyttäen Porin murretta, kuten esimerkistä 2 voi huomata.

- (2) Traiautil.

Myös Mäkysen asustuksella viitataan Poriin. Päässä on Porin Ässien lippalakki, päällä paita, jossa on Porin oluttehtaan aikaisemmin valmistaman Karhu-oluen logo, sekä kädessä grilliherkku porilainen. Hahmon luonne porilaisuuden ilmentymänä on ilmeisen hyväksytty myös *Satakunnan Kansan* lukijoiden keskuudessa, koska nimenomaan se voitti kuvituskilpailun, jossa etsittiin perusporilaista.

Kolmas hahmo on MTV:n *Putous*-sketsisarjan 6. tuotantokauden sketsihahmokiipailun voittaja Salme Pasi. Hahmo näyttelee Joonas Nordman, ja hahmo kuvaa itse itseään oravan ja tyypillisen porilaisen miehen risteytykseksi. Hahmo esiintyy karvaisessa oravapuvussa, ja hän on pukeutunut lyhythihaiseen ruutukauluspaitaan, oranssiin työliiviin sekä työhanskoihin, koska Pasi työskentelee Porissa tehtaalla ja toimii myös sen pääluottamusmiehenä. Tällä tavoin hahmo ilmentääkin porilaista työläisidentiteettiä. Tarkasteltavanani ovat kaikki Salme Pasiin esiintymiset *Putouksen* 6. tuotantokaudella.

Neljäs porilaishahmo on vuosina 1999–2002 Nelosella esitetyssä *Pulkkinen*-sarjassa esiintyvä Porilainen taparikollinen, jota näyttelee Antti Virmavirta. Tarkasteltavanani on kaikki viisi taparikollisen esiintymistä *Pulkkisessa*.

Porilainen taparikollinen on viiksekäs, hihattomaan paitaan sonnustautunut mies, joka jokaisessa sketsissä on Jari Salmen näyttelämän poliisin kuulusteltavana jostain rikoksesta. Taparikollinen toimii aina yhteistyössä poliisin kanssa, toistaa aina tehneensä *höl-möläise hommaa* ja lupaa parantaa tapansa, mutta vihjaa samalla tekevänsä uusia rikoksia. Lopussa taparikollinen kyselee jonkin kiinniottossa hukkaamansa tavaran perään ja poliisi kertoo sen löytyvän löytötavaratoimistosta.

Tarkastelen aineistoani multimodaalisen diskurssianalyysin (esim. Kress–Van Leeuwen 2001, 2006) ja sisällönanalyysin (esim. Tuomi–Sarajärvi 2018) keinoin. Olen valinnut nämä menetelmät siksi, että aineistoni koostuu kuvallisesta, kirjallisesta ja puhutusta ilmaisusta, niinpä multimodaalinen diskurssianalyysi tarjoaa tällaisen aineiston tarkasteluun parhaat lähtökohdat.

Sisällönanalyysia käytän tässä tutkimuksessa ennen kaikkea aineiston luokittelussa. Se tarvitseeikin avukseen multimodaalista diskurssianalyysia, sillä sisällönanalyysin avulla saadaan selville vain tekstin merkitykset, mutta diskurssianalyysillä voi tuoda esiin myös sen, miten ja millaisilla keinoilla merkityksiä tuotetaan (Tuomi–Sarajärvi 2018, 87). Sisällönanalyysin keinoin voidaan siis luokitella porilaisrepresentaatioissa esiintyvät erilaiset merkitykset, mutta diskurssianalyysiä tarvitaan, jotta saadaan selvitettyä se, millä tavoin erilaisia merkityksiä representoidaan.

Multimodaalisessa diskurssianalyysissä lähtökohtana on, että diskursseja toteutetaan tekstien lisäksi myös kuvin, ilmein ja elein (Kress–Van Leeuwen 2001, 25). Joskus sekä kuva että teksti voivat tukea toisiaan kantamalla samanlaista merkitystä, mutta joskus tarkasteltavan aineiston kuvallinen ja kirjallinen ilmaisu voivat kantaa samaan aikaan eri merkityksiä (Kress–Van Leeuwen 2006, 20).

Tekstejä, joissa merkityksiä luodaan useammalla kuin yhdellä moodilla tai ”semioot-tisella koodilla”, kutsutaan multimodaaliseksi teksteiksi (Kress–Van Leeuwen 2006, 177). Pelkkä kirjallisen tekstin tarkastelu ei siis riitä, vaan tarvitaan myös kirjallisen tekstin

ympärillä tapahtuvien diskurssien tarkastelua. Tästä syystä on tarpeen tutustua Kressin ja Van Leeuwenin (mts.) malliin ”kuvan kieliopista”.

Kressin ja Van Leeuwenin (2006) kuvan kieliopissa on kyse siitä, miten kuvissa visuaalisesti esitetään erilaisten elementtien välistä vuorovaikutusta ja tulkitaan erilaisten representaatiofunktioiden kautta todellisuutta (ks. myös Luukka 2002, 102; Scotson 2020, 66–67). Visuaalisen analyysin keskiössä ovat kuvien narratiiviset prosessit, joilla ilmaistaan kuvien osallistujien toimintaa tai tapahtumista. Narratiivisissa prosesseissa on olennaista, että kuvista on nähtävissä vektori, joka yhdistää kuvan osallistujat jollakin tapaa toisiinsa. (Kress–Van Leeuwen 2006, 48, 56, 59–63.)

Kuvassa esiintyvä vektori voi olla tietty vartalon asento, puhekupla, viiva, nuoli tai esine, joka luo kuvan osallistujien välille vuorovaikutusta. Vektorin olemassaolo onkin keskeinen erottava tekijä narratiivisen representaation ja konseptuaalisen representaation välillä. Vektori luo kuvaan toimintaa, vuorovaikutusta ja dynaamisuutta tehden kuvan representaatiosta narratiivisen. Sen puuttuminen taas luo staattisuutta ja ajattomuutta tehden representaatiosta konseptuaalisen. Esimerkiksi kuva pöydästä valkoisella taustalla on konseptuaalinen, sillä siinä kuvataan vain pöydän ajatonta olemusta. Kuva pöydästä, jota kantaa kaksi ihmistä, taas on narratiivinen, sillä siinä pöytä toimii vektorina sitä kantavien ihmisten välillä.

Narratiivisen representaation sisällä voidaan erottaa erilaisia narratiivisia prosesseja. Näiden prosessien kautta (yhteistoiminnassa mahdollisen sanallisen representaation kanssa) kuvien merkitykset lopulta muodostuvat. Narratiivisia prosesseja ovat toimintaprosessi, reaktioprosessi, puheprosessi ja mentaalinen prosessi. Jako perustuu siihen, millaista toimintaa kuvataan ja millaisia vektoreita ja osallistujia kuvissa on. (Kress–Van Leeuwen 2006, 59–68.)

Toimintaprosessissa kuvassa täytyy olla vähintään yksi osallistuja, toimija, josta vektori lähtee. Toimijan lisäksi kuvassa voi olla myös toiminnan kohde, joka yhdistyy toimijaan vektorilla. Reaktioprosessissa taas vektori on kuvassa olevan osallistujan katse. Tällöin osallistuja, joka katsoo jotakin asiaa tai jopa kuvan ulkopuolelle, on reagoija. Puheprosessissa taas yleistä on käyttää vektorina puhekuplaa, jonka kautta kuvan osallistuja (puhuja) on vuorovaikutuksessa joko kuvan sisällä olevien vastaanottajien tai kuvan ulkopuolisen (kuvitteellisen) vastaanottajan kanssa. Mentaalisessa prosessissa ajatuskupla toimii vektorina samaan tapaan kuin puhekupla puheprosessissa. (Kress–Van Leeuwen 2006, 63–68; Scotson 2020, 66–67.)

Multimodaalisen diskurssinanalyysin lisäksi hyödynnän sisällönanalyysiä ennen kaikkea aineiston luokittelussa, sillä tavoitteeni on muodostaa aineistostani samanlaisten merkitysten muodostamia kokonaisuuksia asettamalla omat tulkintani vuoropuheluun aineistoni kanssa (Tuomi–Sarajärvi 2018, 86). Tutkimukseni sisältöluokitus on toteutettu teorian ja aineiston vuorovaikutuksessa (eri luokittelutavoista tarkemmin, ks. Seitamaa–Hakkarainen 2014) siten, että analyysin lähtökohtana on ollut tarkastella ensin, millä tavoin aiemmissa tutkimuksissa porilaisiin ja Porin murteeseen liitetyt ominaisuudet kuten HILJAISUUS, SUORUUS ja NURKKAKUNTAISUUS (ominaisuuksista tarkemmin, ks.

luku 3) esiintyvät aineistossa. Tämän lisäksi luokittelu on täydentynyt aineistolähtöisesti siten, että myös sellaiset usein ja useammassa representaatioissa esiintyvät ominaisuudet (VIINAANMENEVYYS, VÄKIVALTAISUUS), joita porilaisiin ei suoranaisesti ole aiemmassa tutkimuksessa liitetty (mutta suomalaisiin yleisesti kyllä), on tuotu esiin. Sen sijaan käsitelyn ulkopuolelle ovat jääneet sellaiset ominaisuudet, jotka vaikuttavat koskettavan leimallisesti vain yhtä hahmoista. Tällaisia ovat esimerkiksi Porilaisen taparikollisen RIKOLLISUUS tai Salme Pasin TYÖLÄISYYS.

3 *Rekisteriytymisprosessi ja kulttuuriperintöprosessi porilaisuutta ja suomalaisuutta rakentamassa*

Koska tarkastelen tässä artikkelissa Porin murretta ja porilaisuutta sosiaalisena konstruktiona ja väitöskirjassani laajemmin kulttuuriperintönä (ks. esim. Hermo 2021), on tarpeen tuoda esiin niin sosiaalisen indeksisyyden kuin kulttuuriperinnön tutkimuksen lähestymistavat. Ne kietoutuvat yhteen ja auttavat selventämään, miksi on tärkeää tutkia, millaista kuvaa porilaisuudesta median Porin murretta käyttävissä representaatioissa luodaan.

Rekisteriytymisprosessissa jokin kielenpiirre, sana tai laajempikin kielellinen ilmaisu kehittyy jonkin paikan tai sosiaaliryhmän sosiaalisesti indeksiksi (Agha 2003, 269–270). Sosiaalisesti indeksiksi voi rekisteriytyä mikä hyvänsä piirre, esimerkiksi etinen *s*, joka usein representoidaan helsinkiläisyyden sosiaalisesti indeksiksi (Vaattovaara 2012; Vaattovaara–Halonen 2017), tai pittsburghilainen tapa sanoa pronominin *you* sijaan *yinz* (Johnstone 2013). Tällaiset kategorisoinnit ovat aina sosiaalisesti tuotettuja (Silverstein 2003, 195, 226; Eckert 2008, 455–458).

Vähän on kuitenkin tutkittu, voisiko kokonainen puhumisen tapa – tai puhumisen tapaan liitetyt ominaisuudet – muodostua sosiaalisesti indeksiksi. Tässä artikkelissa pyrin tarkastelemaan porilaisuuden representoimista nimenomaan siltä kannalta, miten nämä representoimisen tavat muodostavat porilaisdiskurssin, joka toimii porilaisuuden sosiaalisena indeksinä. Porilaisdiskurssi siis käytännössä tarkoittaa sitä, millä eri tavoilla esimerkiksi porilaisuuden tai porilaisen puhutavan sosiaalinen indeksi NURKAKUNTAISUUS ilmenee näissä representaatioissa. Representaatiot ovatkin tekijöidensä (implisiittisiä) metapragmaattisia kommentteja siitä, millaisia porilaiset ja heidän puhutavansa ovat. Mitä enemmän tämänkaltaista metapragmaattista kommentointia tätä puhe-tapaa kohti esiintyy, sitä todennäköisempää on, että siitä lopulta kehittyy porilaisuuden indeksi (vrt. Agha 2007, 16, 27–31).

Tarkastelen porilaisrepresentaatioita myös kulttuuriperinnön tuottamisen ja säilyttämisen välineinä. Tämä näkökulma on tarpeen siksi, että porilaisdiskurssin hahmottaminen kulttuuriperintönä auttaa paremmin tarkastelemaan sitä historiallista prosessia, jossa sosiaaliset indeksit ja erilaiset asenteet murteita ja murteenpuhujia kohtaan muodostuvat. Kulttuuriperintöprosessi, jossa kulttuuriperintö muodostuu, muistuttaakin rekisteriytymisprosessia. Molemmissa keskeistä on ajatella tarkasteltavaa asiaa sosiaalisena konstruktiona tai diskurssina, joka on jonkin yhteisön sisällä koettu merkitykselliseksi ja

vaalimisen arvoiseksi, ja tästä asiasta on aktiivisesti alettu rakentaa merkityksiä kulttuuriperintönä (Smith 2006, 11, 13, 16, 30, 82–84; Sivula 2009, 136). Tämä diskurssi sitten tuotetaan uudelleen kulttuuriperintönä sukupolvelta toiselle, koska se koetaan resurssiksi, joka heijastaa esimerkiksi yhteisön arvoja tai perinteitä (Tuomi-Nikula-Haanpää-Kivilaakso 2013, 14).

Keskeisessä roolissa tässä kulttuuriperinnön ja sitä kautta tuotettujen merkitysten siirtämisessä ovat kulttuuriperinnön aloitteentekijät, jotka tekevät kulttuuriperintöä tunnetummaksi ja sitä kautta myös suurelta osin vaikuttavat siihen, mitä merkityksiä kulttuuriperintö lopulta kantaa (Jordan 2006, 11–14; Smith 2006, 44–49; Vahtikari 2013, 297). Tässä artikkelissa käsiteltäviä porilaisrepresentaatioita voidaankin pitää paitsi metapragmaattisina kommentteina myös kulttuuriperinnön aloitteentekijöinä.

Koska porilaisrepresentaatioissa hyödynnetään Porin murretta, on hyvin todennäköistä, että ominaisuudet, jotka porilaisuuteen näissä representaatioissa liitetään, yhdistyvät tai ainakin alkavat niitä tarpeeksi toistettaessa yhdistyä myös porilaiseen kielenkäyttöön ja murteeseen. Siksi onkin tarpeen selvittää, millaisena Porin murretta käyttävät henkilöahmot kuvataan. Näin pystytään saamaan lisätietoa siitä, mistä Porin murteeseen liitetyt asenteet ovat peräisin.

Luonnehdintoja porilaisista ja porilaisesta kielenkäytöstä on tutkittu aiemmin lähinnä pro gradu -tutkielmissa, joilla on perinteisesti ollut keskeinen rooli suomalaisessa kansanlingvistiksessä tutkimusperinteessä (Mielikäinen-Palander 2014, 19–20). Tytti Savolaisen (2002) ja Piritta Huhdan (2014) tutkielmissa on tehty havaintoja siitä, millaisia porilaiset ovat. Lotta Aarikan (2014) pro gradussa informantit ovat luonnehtineet nimenomaan porilaista kielenkäyttöä. Nämä luonnehdinnat lankeavat yhteen, sillä puhekieleen ja murteisiin liittyvien luonnehdintojen voi useimmiten ajatella sopivan kuvailemaan juuri enemmän kielenkäyttäjiin kuin kielenkäyttöön liittyviä asenteita ja stereotyyppioita (Mielikäinen-Palander 2014, 104).

Savolaisen (2002, 58–63) ja Huhdan (2014, 37–38, 66–67) porilaisinformatit ovat luonnehtineet porilaisia muun muassa *sisäänpäin* ja *hitaasti lämpiäviksi*, *hiljaisiksi*, *pidättäytyviksi* sekä *ilkeiksi*, *vittumaisiksi* ja *itseriittoisiksi*. Huhdan (mp.) informanttien mielestä edellä mainittujen ominaisuuksien lisäksi murre on yksi porilaisuutta kuvaavista asioista. Siksi luultavasti melko samanlaiset luonnehdinnat yhdistyvät myös Porin murteeseen. Aarikan (2014, 33–35) informantit luonnehtivat Porin murretta esimerkiksi *nopeaksi*, *karuksi*, *töykeäksi*, *juntiksi*, *yksinkertaiseksi*, *kerskailevaksi*, *suoraksi*, *pelkistetyksi*, *töksähteleväksi*, *vittuilevaksi* ja *äijämäiseksi*. Toisaalta Poriin muuttaneet informantit mainitsevat myös murteen olevan *lupsakkaa*, *hassua* ja *sympaattista*.

Aarikan (2014) aineistossa nousevat erityisesti esiin lyhyys, töykeys ja jäykkyys. Aarikan (mts. 34–35) mukaan juuri sanojen lyhentymisen onkin se seikka, jonka informantit ajattelevat luovan vaikutelmaa suorudesta, tyylydestä ja töykeydestä ainakin ei-porilaisille. Tällaiseen jäykkyuteen ja rumuuteen on ottanut kantaa myös Antti Aarne jo vuonna 1891 tutkimuksessaan *Porin murteen äänneopilliset ominaisuudet*, jossa hän esittää, että ”[k]onsonanttein runsaus taas tekee sen [Porin murteen] rumaksi ja korvalle

vastenmieliseksi, sen luonteen jäykäksi” (Aarne 1891, 6). Porilaisen kielenkäyttöön liitettyllä rumuudella ja jäykkyydellä vaikuttaisi siis olevan pitkät perinteet.

Vähintään yhtä pitkät perinteet on porilaisuuteen liittyvillä luonnehdinnoilla. Savolaisen (2002), Huhdan (2014) ja Aarikan (2014) tutkimuksissa porilaisia kuvataan *jäykiksi, hitaiksi, juroiksi, tylyiksi, suoriksi, ilkeiksi ja itseriittoisiksi*. Näistä kolme ensin mainittua ominaisuutta, samoin kuin *hitaasti lämpiävyys* ja *muutosvastaisuus*, näyttävät sisältävän hämäläisiin jo Topeliuksen *Maamme kirjan* (1927 [1875], 192) ajoista lähtien liitettyjä ominaisuuksia. *Tylyys* ja *itseriittoisuus* puolestaan edustavat varsinaissuomalaisiin sekä Turun murteeseen yhtä pitkään liitettyjä ominaisuuksia (Topelius mts. 194; Mielikäinen–Palander 2014, 106). Tämä ei tietenkään automaattisesti tarkoita, että 2000-luvun kielenkäyttäjät perustaisivat kuvauksensa *Maamme kirjaan*, vaikka 2000-lukulaisten kielenkäyttäjien murrekuvauksien ja Topeliuksen heimostereotyyppien välillä yhtäläisyyttä onkin, mutta kertoo kuitenkin siitä, että samankaltaisia ominaisuuksia on Porissa ja muualla läntisessä Suomessa liitetty ihmisiin jo pidemmän aikaa.

Vanhastaan yhtäältä hämäläisten ja toisaalta varsinaissuomalaisten ominaisuuksien yhdistyminen on Poriin liittyvien luonnehdintojen kohdalla odotettavaa. Porin murre kuuluu lounaisiin välimurteisiin, eli siinä on piirteitä sekä varsinaisista lounaismurteista että hämäläismurteista (Rapola 1990, 124). Hämäläisiin ja varsinaissuomalaisiin liitettyjen (kielellisten) stereotyyppien lisäksi porilaisiin ja porilaiseen kielenkäyttöön liitetyt ominaisuudet näyttävät kuitenkin liittyvän myös yleisesti suomalaisiin liitettyihin ominaisuuksiin.

Porilaisiin ja porilaiseen kielenkäyttöön liitetyt ominaisuudet näyttävät yhtenevän erityisesti suomalaisuuteen liitettyjen negatiivisten ominaisuuksien kanssa. Jorma Anttilan (2007, 212–213) tekemän kyselytutkimuksen perusteella näitä suomalaisuuteen liittyviä negatiivisia ominaisuuksia ovat esimerkiksi jurous, pikkusieluisuus, jääräpäisyys, junttimaisuus ja ahdistuneisuus. Vastaavia ominaisuuksia on noussut esiin myös Gitta Hägg-Lundvallin (2017) ja Terhi Metsälän (2018) pro graduissa. Lisäksi Anttilan (2007) tutkimuksen vastaajat ovat yhdistäneet suomalaisuuteen torjuvan suhteen ulkomaailmaan ja ulkomaalaisiin sekä nurkkapatriotismiin. Suomalaisuuteen on liitetty myös pyrkimystä ”tavallisuuteen”, joka ilmenee usein joko eräänlaisena negatiivisena maskuliinisuutena (runsas alkoholinkäyttö) tai esimerkiksi ahkeruuden korostamisena. Poikkeaminen tästä tavallisuudesta katsotaan usein negatiiviseksi ominaisuudeksi. (Tolonen 2002; Kivimäki 2012, 55–58.)

Suomalaisiin liittyy tietysti myös positiivisia ominaisuuksia, kuten sisukkuus, ahkeruus, luotettavuus, vaatimattomuus ja osavuus (Anttila 2007, 212). Kuitenkin Anttila (1993, 129) on todennut, että suomalaisuuden ”esitys” mediassa toteutetaan juuri ”juntti-suomalaisuuden” avulla, viittaamalla suomalaisuuteen esimerkiksi itsemurhien, ahdistuksen ja pakolaisvihan yhteydessä. Anttila (1993, 130) näkeekin, että media rakentaa tai on rakentanut suomalaisuuden ja modernin eurooppalaisen dynaamisuuden välille ristiriitaa. Juuri tämä negatiivinen esitystapa on vallalla myös porilaisrepresentaatioissa.

4 Porilaisuuden rakentaminen median representaatioissa

Tässä luvussa tarkastelen multimodaalisen diskurssianalyysin sekä sisällönanalyysin keinoin, kuinka porilaisrepresentaatiot rakentavat porilaisuutta. Olen luokitellut (luokitteluperiaatteista ks. luku 2) aineistoni kuuteen ryhmään sen mukaan, millaisena porilaisuus kussakin representaatioissa näyttäytyy sanallisen ja visuaalisen esityksen kautta. Porilaisrepresentaatioiden mukaan porilaiset ovat MUUTOSVASTAISIA, NURKKAKUNTAISIA, VIIINAAN MENEVIÄ, VÄKIVALTAISIA, SUORAPUHEISIA ja TÖYKEITÄ sekä HILJAISIA. Analyysiossa etenee tämän luokituksen pohjalta.

Monet analyysissä käsiteltävät ominaisuudet, kuten VIINAANMENEVYYS ja VÄKIVALTAISUUS, ovat sellaisia, jotka yhdistyvät laajemminkin suomalaisiin stereotyyppeihin (Anttila 2007; Hägg-Lundvall 2017). Toisaalta taas sellaiset ominaisuudet kuin SUORAPUHEISUUS ja TÖYKEYS yhdistyvät varsinaissuomalaiseen puheenparteen (Mielikäinen-Palander 2014, 106) ja HILJaisuus taas hämäläiseen luonteeseen (Topelius 1927, 192). Porilaisen identiteetin ilmentäjiä näistä ominaisuuksista tekee kuitenkin se, että niitä esitetään ja niistä puhutaan käyttämällä Porin murteelle ominaisia murrepiirteitä tai niitä käyttävien hahmojen ulkoiset ominaisuudet viittaavat jollain tavalla (esim. Mäkysen Ässät-lippis) Poriin. Siispä puheen muoto sekä puheen ja toiminnan sisältö yhdessä tekevät representaatioista nimenomaan porilaisia.

Narratiivisista prosesseista on syytä todeta, että puheprosessi on selvästi yleisin keino rakentaa merkityksiä porilaisrepresentaatioissa. Erityisesti Mäkysen ja Porilaisen taparikollisen kohdalla puheprosessit ovat käytännössä ainoa tapa, sillä Mäkynen esiintyy jokaisessa kuvassa samanlaisena. Pelkästään puhekuplassa oleva teksti vaihtuu. Näin olleen Mäkysen tapauksessa on mahdollista tulkita itse Mäkysen hahmo melko lailla staattiseksi porilaisen olemuksen konseptuaaliseksi representaatioksi Karhu takas -paitoineen ja Ässät-lippiksineen, mutta puhekuplien toimiessa vektoreina puheprosesseissa syntyy erilaisia narratiivisia representaatioita porilaisuudesta (ks. esim. esimerkki 2 luvussa 2).

Mäkysen tapaan myös Porilainen taparikollinen on staattinen hahmo, sillä keskeistä on, että sketsit etenevät aina samalla kaavalla. Yleensä sketseissä vain kuvataan vuoroin poliisia, vuoroin taparikollista läheltä siten, että joko vain kasvot tai kasvot ja hartiat näkyvät. Välillä kuva on puhujassa, välillä kuuntelijassa, joten puheprosessin lisäksi myös reaktioprosessi on jokseenkin esillä, sillä sketseissä kuvataan poliisin ja taparikollisen välisiä katseita. Koska sketsin osallistujat kuitenkin säilyvät kuunnelllessaan melko lailla kivikasvoisina, puheprosessit ovat tässäkin representaatioissa muita visuaalisia prosesseja keskeisempiä narratiivin kuljettajia. Pieruperse ja Salme Pasi rakentavat visuaalisia narratiiveja myös muiden kuin puheprosessien varaan, mutta näihin prosesseihin palaan tarkemmin edempänä.

Kaikki porilaisrepresentaatiot eivät kuvaa yhtä selvästi kaikkia edellä mainittuja ominaisuuksia, mutta jokaisen ominaisuuden kuvauksesta löytyy esimerkkejä vähintään kahdesta representaatiosta. Esimerkkieni joukossa Pieruperseen piirrookset ovat yliedustettuna, koska nähdäkseni niiden ytimekkyyys tuo parhaiten esille sen, millaisena porilaisuus

kaikissa representaatioissa nähdään. Seuraavissa alaluvuissa avaankin porilaisuuden rakentamista ja sen keinoja tarkemmin näiden esimerkkien avulla.

4.1 Porilaiset muut osvast aisina

Porilaisten ominaisuuksista ensimmäisenä on tarkasteltava MUUTOSVASTAISUUTTA, jonka porilaiset itsekkin ovat maininneet ominaisuudekseen (Savolainen 2002, 58–63). Erityisen selvästi MUUTOSVASTAISUUS näkyy Pieruperseen kahdessa pilapiirroksessa (esimerkit 3 ja 4).

(3) Porilainen kuluttaja.

(4) Porilainen sykli.

Esimerkissä 3 Merja kommentoi Yrityksen sosiaalisen median tilillä ilmoitusta Yrityksen soseen uudesta pakkauksesta. Merja on selvästi tyytymätön siihen, että hyvä on pilattu vaihtamalla pakkausta, sillä hän haukkuu pakkausta *vitu rumaksi* ja kertoo, että *sose maistuu iha paskalt* ja, ettei *vitus ost enää kyl*. Kirosanojen käyttö jokaisen kolmen mielipiteen yhteydessä kertoo siitä, että muutos on todellakin saanut Merjan hermostumaan, eikä asiaa auta edes Yrityksen asiakaspalvelijan tyyntytely, niinpä Merja päätyy ainakin väittämään, ettei aio enää jatkossa käyttää sosetta.

Esimerkin 3 visuaalinen narratiivi perustuu puheprosessille, sillä siinä kuvan osallistujien välistä vuorovaikutusta kuvataan heidän vuorosanojensa kautta. Vektori ei kuitenkaan ole tyypillinen puhekupla, vaan ”puhekuplat” on esitetty sosiaalisen median viestien näköisinä. Luultavasti tarkoituksena onkin porilaisuuden lisäksi pilalla myös sosiaalisen median keskustelukulttuurin kustannuksella.

Myös esimerkissä 4 tunteellista suhtautumista muutosyritysten huonouteen ilmaistaan kiroilemalla. Porilaisessa syklissä asiaa, joka on *iha päi vittuu*, pyritään muuttamaan, ettei se olisi *iha päi vittuu*, mutta lopputulos on se, että kysytään *Kui sitä ny tollai tartti muuttaa?*, ja niin sykli alkaa taas alusta. Kuvassa näkyvät kolme nuolta ovat tyypillisiä vektoreita, joilla kuvan representaatiosta tulee narratiivinen. Nuolilla näet osoitetaan kuvan osallistujien, tässä tapauksessa kolmen ”idean” välisiä suhteita, ja sitä, miten porilaisten ajatukset syklissä etenevät ideasta toiseen päätyn lopulta takaisin alkupisteeseen

edustaen samalla sekä mentaaliprosessia että toimintaprosessia. Tämä yhdessä kehämäisen asettelun kanssa tukee sanallista esitystä siitä, että porilaiset eivät pidä muutoksesta.

Aina porilaisrepresentaatioissa ei kuitenkaan MUUTOSVASTAISUUTTA ilmaista ihan näin tunteellisesti, vaan myös vähäeleisempi tulkinta riittää tekemään selväksi, että uusi ja erilainen tuntuvat epämiellyttävältä. Esimerkissä 5 Salme Pasi on *Putouksen* väli-insertissä Helsingin Stockmannilla ostamassa uutta kauluspaitaa, mutta kaikki ei mene niin kuin hän toivoisi.

(5) Salme Pasi paitakaupoilla.

- 01 Myyjä (M): hei, voinko olla' 'avuksi
 02 Salme Pasi (SP): moro, juu, sillai kai, tua, mä eti tiäks,
 03 jotai **iha peruspaitaa**
 04 M: juo, värillistä, väritöntä
 05 SP: no tiäräks sillai tota **iha peruspaitaa**
 06 **jotai vaa**
 07 M: [näyttää tavallista kauluspaitaa]
 08 SP: [osoittaa taskua ja kaulusta] **mitä, mitä**
 09 **nää hommat täsä o**
 10: [käsissään toinen tavallinen kauluspaita]
 11 e-, eks tää o **hiuka pehmee näköst, et sää**
 12 **itekkää tommost laittas**
 13 M: juu, kä-, käyttäsin ehdottomasti
 14 SP: [lähellä kameraa, melkein kuiskaten] täytyy
 15 taas tiäräks men **Pori Prismaa** siäl o tiäks
 16 semmosii **peruspaitoi**, juu, sillai kai

Esimerkissä 5 Pasi kertoo myyjälle useita kertoja etsivänsä *iha peruspaitaa*. Myyjä tarjoaakin Pasille tavallista kauluspaitaa, mutta ilmeisesti paidan kauluksessa ja rintataskussa on jotain liian outoa Pasille, sillä hän tiedustelee myyjältä, mitä ne ovat. Myyjän esitellessä toista tavallista kauluspaitaa ei Pasi vielääkään ole tyytyväinen, sillä hän sanoo paitaa *hiuka pehmee*, eli typerän tai oudon näköiseksi. Myöhemmin Pasi tulee lähelle kameraa ja puhuu hiljaa ja suoraan katsojille, että pitäisi mennä *Pori Prismaa*, josta saa hänen kaipaamiaan *peruspaitoi*.

Pasin epäilevä suhtautuminen mielestään outoihin paitoihin ilmenee taskua ja kaulusta kyseenalaistavalla kysymyksellä ja sillä, että hän kutsuu toista paitaa *pehmee* näköiseksi ja tarjoaa väitteensä tueksi sitä, ettei myyjäkään laittaisi paitaa päälleen. Paita on vektori, joka luo vuorovaikutusta Pasin ja myyjän välille, lisäksi Pasin paidan taskun ja kauluksen osoittelut toimivat toimintaprosesseina, jotka korostavat Pasin epäilevää suhtautumista.

1 Litteroinnissa olen soveltanut puolikarkeaa transkriptiota. Litterointimerkeistä ks. liite 1.

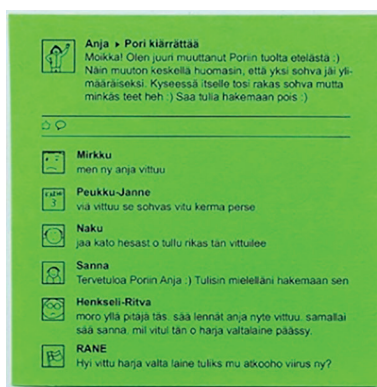
Jos Pasilla itsellään ei jo valmiiksi olisi päällään kauluspaitaa, sketsissä voisi ajatella olevan kyse ylipäättään Pasin negatiivisesta suhtautumisesta (ehkäpä työläiselle) liian hienoihin paitoihin, mutta koska hän on jo pukeutunut kauluspaitaan, kyse vaikuttaisi olevan nimenomaan siitä, että kyseessä on uusi ja hieman erilainen paita kuin hänellä itsellään. Pasi päättääkin palata tuttuun ja turvalliseen Porin Prismaan, josta saa oikeanlaisia paitoja. Tämän Pasi sanoo katsoen kameraan, jolloin hän tuo myös katsojan osalliseksi sketsiä, oletettavasti toivoen, että katsoja ymmärtää, missä vika Pasin mielestä on. Porin Prismaan palaamisen vuoksi esimerkki 5 kertookin MUUTOSVASTAISUUDEN lisäksi porilaisten NURKKAKUNTAISUUDESTA: Helsingin Stockmannilta ei saa sitä, mitä Porin Prismalla on tarjota. NURKKAKUNTAISUUDEN esittämistä onkin syytä tarkastella seuraavaksi tarkemmin.

4.2 Porilaiset nurkkakuntaisina

Myös NURKKAKUNTAISUUS on ominaisuus, jonka porilaiset itse ovat yhdistäneet Poriin ja porilaisiin (Savolainen 2002; Huhta 2014). Aineistossani tämä sisäänpäinlämpiävyys ilmenee erityisesti siinä, miten porilaiset suhtautuvat muista kaupungeista (erityisesti Helsingistä tai Raumalta) tuleviin. Pieruperseen pilapiirroksissa (esimerkit 6 ja 7) oletetut helsinkiläiset saavat porilaisilta erityisen huonoa kohtelua. Raumalaiset taas joutuvat Mäkysen (esimerkki 8) piikittelemiksi.

Esimerkissä 6 on ”Pori kierrättää” -niminen, kuvitteellinen sosiaalisen median ryhmä, jossa juuri omien sanojensa mukaan *etelästä* Poriin muuttanut Anja tulee toivotetuksi tervetulleeksi porilaiseen tapaan, kun hän yrittää luopua vanhasta sohvastaan.

(6) Pori kierrättää.

Narratiivia ja kuvan osallistujien välisiä suhteita kuljettavat esimerkin 3 tapaan someviesteiksi muotoillut puhekuplat, jotka muodostavat puheprosessin vektorin. Ensiksi Mirrku sanoo uudelle tulokkaalle, että *men ny anja vittuu*, sitten Peukku-Janne haukkuu Anjaa *kerma perseeksi*, kunnes lopulta Naku keksii, että etelästä muuttanut Anja saattaa olla helsinkiläisiä, ja ilmaisee tämän ryhmässä sanomalla *jaa kato hesast o tullu rikas tän*

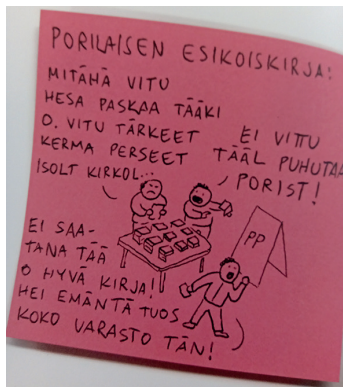
vittuilee. Se, että Naku kutsuu Anjaa myös rikkaaksi, joka ilmeisesti hänen mielestään tulee kierrätysryhmään vain kehuskelemaan omistamallaan sohvalla, kertoo siitä, että porilaiset pitävät helsinkiläisiä (tai ulkopaikkakuntalaisia ylipäättään) sellaisina ihmisinä, jotka pitävät itseään toisia parempina.

Ainoastaan Sanna, joka vastaa :-)-hymiöiden kera tulevansa mielellään hakemaan sohvan, käyttäytyy Anjaa kohtaan kunnioittavasti, mutta ryhmän ylläpitäjän Henkseli-Ritvan viestin perusteella paljastuukin, että Sanna on kotoisin naapurikunnasta Harjavallasta, minkä vuoksi Sanna sekä Anja poistetaan ryhmästä. Myös RANE suhtautuu nuivasti ulkopaikkakuntalaisiin, sillä hän pelkää saaneensa tietokoneeseensa viruksen harjavaltalaiselta, josta hän toteaa ytimekkäästi vain *hyi vittu harja valta laine*.

Esimerkissä 6 porilaisten NURKKAKUNTAISUUTTA ilmennetään myös tyyllittelemällä kirjakielen normien rikkomisella, sillä jokainen Anjaan nuivasti suhtautuva tekee kirjoittaessaan yhdyssanavirheitä (*kerma perse, harja valta laine, yllä pitäjä*). Lisäksi porilaisten suhtautuminen vieraaseen on selvästi jälleen hyvin tunteellista, sillä kirosana *vittu* on runsaasti käytössä. Kiroilu onkin paitsi tunteellista myös usein alempiin sosiaaliluokkiin yhdistetty piirre (ks. Hjort 2017), jolla tuodaan esiin väitettyä porilaisten helsinkiläisiä kehnompaa lukeneisuutta.

Samanlaista suhtautumista ”helsinkiläisiin kermaperseisiin” voidaan havaita myös esimerkiksi 7, jossa porilaiset tutustuvat esikoiskirjailijaan.

(7) Porilaisen esikoiskirja

Esimerkissä 7 visuaalisen kerronnan keskiössä ovat erityisesti kaikkien kolmen osallistujan reaktioprosessit. *Hesa paskana* kirjaa pitävä porilainen katselee kädessään olevaa kirjaa kasvoillaan inhoava ilme, mitä tukee häneen yhdistetty vuorosana siitä, että hän epäilee kirjan olevan kirjoittanut *vituu tärkeä kerma perse isolt kirkolt*. Visuaalisessa kerronnassa tapahtuu kuitenkin käänne, kun toinen porilainen on ehtinyt avata kirjan ja huomannut siellä puhuttavan Porista. Sen lisäksi, että hän on ilmeestä päätellen hämmästynyt, hän osoittaa toisella kädellään kirjasta kohtaa epäilijälle tukeakseen väitettään siitä, että kirjassa todella puhutaan Porista, joten reaktioprosessin lisäksi huudahtaja luo kuvaan toimintaa. Myös kolmas porilainen on toimeliassa asennossa ja korostaa toisella

kädellään huutoaan, jossa pyytää *emäntää* tuomaan koko varaston kirjoja, jotka porilaisuutensa ansiosta ovat muuttuneet *hesa paskasta* hyväksi kirjoiksi. Näin ollen piirros tuntuu kertovan siitä, että kaiken porilaisen esitetään olevan automaattisesti parempaa kuin ulkopaikkakuntalaisen.

Helsinkiläiset eivät ole ainoita, joihin porilaiset suhtautuvat epäluuloisesti. Paljon negatiivista huomiota saavat Rauma ja raumalaiset, ja Rauman vastustaminen onkin asia, jonka porilaiset myös itse hahmottavat varsin keskeiseksi osaksi porilaisuutta (Huhta 2014, 66–67). Aiemmissa kansanlingvivistisissä tutkimuksissa onkin todettu olevan melko tyypillistä, että eroa halutaan tehdä juuri naapurimurteisiin, tässä tapauksessa varsinaisiin lounaismurteisiin (esim. Mielikäinen–Palander 2014, 82, 94). Esimerkissä 8 Mäkyneen tekee pilkkua raumalaisesta pitsinnypläyksestä ja väittää raumalaisia herkiksi, koska hänen jäynänsä opettajaa kohtaan johti hänen porttikieltoonsa pitsinnypläyskurssille.

(8) Herkät raumalaiset.

Esimerkissä 8 Mäkyneen ilmentää porilaisuutta käyttäytymällä pitsinnypläyskurssilla kehnollisesti: hän on tehnyt paperilennokin ja heittänyt sillä opettajaa silmään. Sanomalla lopuksi, että *raumalaiset o herkkii*, Mäkyneen vaikuttaakin piikkittelevän raumalaisia ja kertovan siitä, että porilaisella kurssilla Mäkyneen huonoa käytöstä olisi saatettu suvaita, mikä myös yhdistyy luvussa 4.5 käsiteltävään porilaiseen SUORAPUHEISUUTEEN ja TÖYKEYTEEN.

4.3 Porilaiset viinaan menevinä

VIINAANMENEVYYS on ominaisuus, joka tulee esille jokaisessa porilaisrepresentaatiossa. Pieruperseen pilapiirroksista (esimerkki 9) ilmenee porilaisten kekseliäisyys alkoholin kanssa.

(9) Porilainen Slush.

Esimerkissä 9 Pieruperse pilkkaa kasvuyrittäjäyystapahtuma Slushia sen porilaisella versiolla. Visuaalisen narratiivin keskiössä on tällä kertaa Slush-yleisön reaktioprosessi, joka ilmenee erilaisena elehdintänä. Kuvassa porilaista murretta käyttävä puhuja pitää lavalla esitelmää siitä, miten alkoholi *nousee parhaiten päähän*. ”Valkokankaalla” on jokin prosessikaavion tapainen, jossa kerrotaan, että yhdistelmällä *ruuka 0% – keitto 100%* saavuttaa *maksimaaliset perseet*. Puhuja tukee väitettään sanomalla kädet oletettavasti innosta pystyssä, että *jos ei syä ni nousee paremmi päähä*. Tästä innostuneena myös yleisöstä suurimmalla osalla on kädet pystyssä ja osa jopa taputtaa innovaation kunniaksi. Nämä innostumista ilmaisevat erilaiset elehdinnät toimivat kuvan narratiivia rakentavina vektoreina, joilla puhujan ja hänen diaesityksessä esittämiensä sanojen lisäksi osoitetaan porilaisten intohimoista suhdetta alkoholiin.

Jos Pieruperseen esimerkissä kyseessä ovat alkoholiin liittyvät innovaatiot, on Salme Pasi hieman perinteisemmällä linjalla. Esimerkissä 10 juontaja Heikki Paasonen kyselee Salme Pasilta tämän työyhteisöstä porilaisella tehtaalla.

(10) Yhteen hiileen puhaltamista.

- 01 Heikki (HP): kerros vähän tästä teiän työyhteisöstä miñkäläinen
meiniñki
- 02 Salme Pasi (SP): juu, tiäräks siit mää puhu oikee miälelläni ja mää
03 tiäks haluu et sää tiäks Paasone kuuntelek ku mää
04 puhu sul ja lopetat tua naamavääntely [osoittaa
05 sormella Paasosta]. **Juu kato tiäks me puhalletaa**
06 **siä yhtee hiilee, ja Niämine puhaltaa yks pilkku**
07 **kuus**

Vastatessaan Paasoselle Pasi päättää vastauksensa vitsiin, jonka mukaan hänen työ-kaverinsa *Niämine puhaltaa yks pilkku kuus* jättäen yleisön tulkittavaksi, onko puhe alkometrin lukemasta. Kaikesta päätellen voidaan kuitenkin olettaa, että kyse on nimenomaan alkometrin lukemasta, joten Pasi ja hänen porilaiset työkaverinsa esitetään myös hyvin

selvästi VIINAAN MENEVINÄ.

Tällaisena esitetään myös Porilainen taparikollinen, joka poliisin kuulustelussa (esimerkki 11) kertoo, miksi ajoi varastamallaan autolla pakoon häntä pysäyttämään pyrkineitä poliiseja.

(11) Pakomatka.

01 Poliisi: miks sä karkuul lähdit kup pojat näytteli sullep
 02 punasta valoa siellä
 03 Taparikollinen: no hö
 04 Poliisi: no
 05 Taparikollinen: **mää e halunnu puhaltaat tiäksää**
 06 Poliisi: et halunnup puhaltaav vai
 07 Taparikollinen: **no ku mä oli vähä ottanu**
 08 Poliisi: viinaa
 09 Taparikollinen: **tiäksää siinä se koko homma alku ja juuri oli, et**
 10 **sillo olis pitäny täysi jalkamiähem pysyy**

Esimerkissä 11 taparikollinen selvittää, ettei halunnut pysähtyä poliisin käskystä, koska ei *halunnu puhalttaa* ja oli *vähä ottanu*. Poliisi tarkentaa vielä, oliko taparikollinen ottanut viinaa, jonka tämä myöntää vastaamalla hahmolleen ominaiseen tapaan, että homma lähti juuri siinä kohtaa vikaan, kun hän ei tajunnut viinaa otettuaan *jalkamiähem pysyy*. Päihteet, rikollisuus ja väkivalta kuuluvat yhteen suomalaisissa stereotyypeissä, eikä Pori ole tässä mikään poikkeus. Seuraavaksi analysoinkin representaatioiden kuvauksia porilaisten VÄKIVALTAISUUDESTA.

4.4 Porilaiset väkivaltaisina

Myös representaatioissa esitetystä porilaisten VÄKIVALTAISUUDESTA on runsaasti esimerkkejä. Jossain määrin VÄKIVALTAISUUS tuntuu liittyvän maskuliinisuuden kulttuuriin, mutta toisaalta väkivaltainen käytös näyttää liittyvän usein vain siihen, että väkivallantekijä on porilainen.

Maskuliinisuuteen porilainen väkivalta yhdistyy erityisesti Pieruperseen piirroksissa (esimerkit 12 ja 13). Porilaisessa Tuhkimossa (esimerkki 12) porilainen prinssi tulee kosiskelemaan porilaista Tuhkimoa nyrkki pystyssä ja toivoo pääsevänsä testaamaan, olisiko Tuhkimolla *lasileuka*, jotta tämä olisi sopiva prinssin *tulevaksi muijaksi*. Esimerkki 12 tuntuu siis kertovan siitä, että väkivallalla esitetään olevan keskeinen rooli myös porilaisten parisuhteiden muodostamisessa. Samanlainen toimintaprosessi, jonka vektorina toimii nyrkkien heiluttelu, on käynnissä myös porilaisella välitunnilla (esimerkki 13). Kuvassa opettaja tai muu aikuinen lietsoo poikien tappelua ilmoittamalla, että *ämmät tappelee tollai* ja tarjoaa pojille veitsiä, jotta he pääsisivät tappelemaan kuin *kunno miähet*. Tappelijoiden lisäksi taustalla on yleisöä, jonka voi tulkita olevan tappelusta hyvin innoissaan, koska heidän kätensä ovat ylhäällä. Tämä on toinen toimintaprosessi, jolla

porilaisten innokasta suhtautumista väkivaltaan korostetaan. Esimerkki 13 väittääkin, että väkivaltaisuus olisi osa porilaista kasvatusta ja mieheksi kasvamista.

(12) Porilainen tuhkimo.

(13) Porilainen välitunti.

Myös Mäkynen puheissa Pori on väkivaltainen paikka. Esimerkissä 14 Mäkynen kommentoi, että Porin torin grillijonossa harrastetaan kamppailulajia, *porilaist jujutsuu*. Esimerkissä 15 Mäkynen kertoo, että porilaisissa baareissa biljardiottelut saattavat muistuttaa enemmän sauvataistelua jödö'tä kuin biljardia, jos ottelun aikana sattuu syntymään riitaa. Molemmissa esimerkeissä tappeleminen yhdistetään urheiluun. Vaikuttaa siis siltä, että muualla tutut urheilumuodot saavat Porissa usein väkivaltaisemman sävyn (esimerkit 14, 15), mikä on omiaan rakentamaan kuvaa VÄKIVALTAISISTA porilaisista.

(14) Porilainen jujutsu.

(15) Porilainen jödö.

Porilaisen taparikollisen esimerkissä 16 tappeleminen näyttäytyy puhtaasti ajanvietteenä, hyppäähän taparikollinen tuntemattomien ihmisten tappelun keskelle ilman syytä. Esimerkissä 16 taparikollinen on otettu kiinni baarinujakasta, ja poliisi tiedustelee häneltä tappelun syytä. Taparikollinen selittää, ettei tuntenut tappelun osallistujia, vaan *painoi sin sekaa* seurauksia miettimättä. Koska taparikollisen tavoitteena ei ole estää tappelua

kärjitymästä, vaan pikemminkin kärjistää sitä entisestään, voi hyvällä syyllä sanoa, että myös taparikollinen esitetään VÄKIVALTAISENA.

(16) Baarinujakka.

01 Poliisi: no mikä takia. tuliko suller riitaa siellä
 02 baarissa sitte
 03 Taparikollinen: ei ko mää näi ne, jätkät, tappeli siim paaritiskil
 04 j-, mää näi sivusilmäl nyj jotai vilahti
 05 Poliisi: niin sä menit väliin siihe
 06 Taparikollinen: **ei ko mää painoi sin sekaa tiäksää**
 07 Poliisi: no mikä idea siinä oli
 08 Taparikollinen: **em mää tiäs no seņ ko tiätäski ni oliski viisas**
 09 **miäs hei**

4.5 Porilaiset suor apuheisina ja tö ykeinä

Porilainen SUORAPUHEISUUS ilmenee representaatioissa käytöksenä ja kielenkäyttönä, joka poikkeaa tilanteeseen tavanomaisesti sopivasta ja odotuksenmukaisesta käytöksestä. Porilainen kielenkäyttö näyttäytyykin representaatioissa ulkoisesti epäkohteliaisuutena tai suorastaan töykeytenä, koska se ei vastaa niitä odotuksia, jotka ”normaalisti käyttäytyvä” vastapuoli tilanteelle asettaisi (ks. Larjavaara 2007, 468–475). Tällaiseksi SUORAPUHEISEKSI ja TÖYKEÄKSI kielenkäytöksi olen tulkinut myös esimerkeissä 18 ja 19 nähtävät erilaiset naljailun tavat, koska myös ne täyttävät nähdäkseni tilanteeseen sopimattoman kielenkäytön tuntomerkit, vaikkakin esimerkissä 19 Salme Pasiin aloittama naljailu tehdäänkin juontaja Heikki Paasosen kanssa yhteisellä sopimuksella, jolloin naljailu tavaltaan on tilanteeseen sopivaa kielenkäyttöä.

(17) Porilainen romantikko.

Esimerkissä 17 Porilainen romantikkomies onnistuu saamaan naiselta positiivista huomiota sanomalla jotain sellaista, mitä iskemistilanteessa ei sanottaisi. Siinä missä normaalisti mies voisi sanoa naiselle tämän olevan kaunis, sanoo porilainen romantikko naiselle, että *panisi sua, jos olisit laihempi*. Muussa ympäristössä tämä ei tuottaisi tulosta, mutta piirroksen nainen hihkaisee ja ristii kätensä eteensä ujoin sen merkiksi, että mies on tehnyt vaikutuksen. Naisen reaktio täydentyy siis visuaalisella vektorilla, joka on tällä kertaa käsien ja jalkojen ujo asento. Samoin miehen ”romanttinen” olemus täydentyy visuaalisin keinoin. Hänen asentonsa on rento ja ilmeensä myhäilevä.

Porilaisiin yhdistetty SUORAPUHEISUUS ja TÖYKEYS ilmenevät myös porilaisten itse itseensäkin usein yhdistämän naljailun tai vittuilun kautta (Aarikka 2014, 33; Huhta 2014, 66–67). Tästä esimerkkeinä toimivat Mäkynen kommentti (esimerkki 18) pesäpallovalokuvaajan pitkästä putkesta sekä Salme Pasiin talent-esitys (esimerkki 19), jossa hän päätyy aukomaan päättään juontaja Heikki Paasoselle.

(18) Pitkä putki.

Esimerkissä 18 Mäkynen kommentoi *Porilaine*-lehden valokuvaajan työtä. Mäkynen kertoo, että kuva on otettu Porin pesäpallostadionin ravintolasta ja että kuvaajalla on ollut sillä hetkellä *pääl pitkä putki*. Jos puhe todella olisi valokuvauksesta, tarkoittaisi *pitkä putki* sitä, että valokuvaaja on kuvaa ottaessaan käyttänyt pitkää objektiivia saadakseen kuvan kaukana olevasta kohteesta. Koska kyse kuitenkin on porilaisesta Mäkyselästä, on todennäköisempää, että Mäkynen naljailee *pitkällä putkella* kuvaajan pitkäaikaiselle alkoholinkäytölle eli niin kutsutulle venähtäneelle ryyppyputkelle.

Esimerkissä 19 taas Salme Pasi tuo metapuheellaan hyvin selväksi, kuinka tärkeä osa porilaisuutta *pään aukominen* hänen mielestään on.

(19) Kaikella rakkaudella.

01 Heikki (HP): no niin miñkäs-laista talenttii sä oot aatellum
 02 meille esitellä
 03 Salme Pasi (SP): no mä ole tiedäks_ää-, suunnitellu tämmöse
 04 ohjelmanumero,mikä o omistettu sulle

05 HP: aha
 06 SP: juu, kato ku mä oon ny viis viikkoo täs aukonu sul
 07 päätäni, ja ja tua, meist_o tänä aikana tullu
 08 kavereit, ni mää haluu osottaa tää mu ystävyyre ja
 09 luättamukse sellasel porilaisel tyyliil. Aukomal
 10 päätäni sul oikee kunnol
 11 HP: sehän oḡ kiva sehän oḡ kiva
 12 SP: tää o, tää o tää o tälläne ikiaikane komediaperinne
 13 joka maailmal kulkee nimel roustaamine, eli
 14 suåmalaisittai krillaamine, tää tulee Paasone
 15 kaikel rakkaudel, käy istuu toho [osoittaa tuolia]

Esimerkissä 19 on kyse *Putouksen* sketsihahmojen välisestä Talent-kilpailusta. Kun juontaja kysyy Salme Pasilta, mitä hän aikoo esittää, Pasi kertoo, kuinka on *aukoessaan* päättään Paasoselle viiden viikon ajan ystäväystynyt hänen kanssaan. Tämän vuoksi hän haluaa osoittaa ystävyytensä nimenomaan *porilaisel tyyliil* eli piikittelemällä Paasosta. Ennen kuin hän aloittaa itse piikittelyn, hän huomauttaa sen tulevan *kaikel rakkaudel*. Juuri se, että kyse on paitsi *ystävyyre ja luättamukse* osoituksista myös jostain, joka tehdään *kaikel rakkaudel*, kertoo siitä, millainen rooli Salme Pasin mukaan piikittelyllä on Porissa: sitä tehdään ihmisille ja asioille, joista välitetään.

4.6 Porilaiset hilj aisina

Viimeisenä käsiteltävä porilaisten ominaisuus on HILJAISUUS. Myös tämän piirteen ovat porilaiset jäyhyyden ja pidättyväisyyden lisäksi itse liittäneet itseensä aiemmissä tutkimuksissa (Savolainen 2002, 58–63).

Pieruperseen piirroksissa (esimerkit 20 ja 21) on kummassakin kaksi porilaista. Esimerkissä 20 ollaan autiolla saarella, jossa porilaiset eivät päädy vaihtamaan sanaakaan toistensa kanssa, esimerkissä 21 taas on porilainen talk show, joka ei tahdo luonnistua.

(20) Porilaiset autiosaarella.

(21) Porilainen talk show.

Esimerkissä 20 visuaalinen kerronta rakentuu osallistujien mentaaliprosessin varaan. Mentaaliprosessi ilmenee ajatuskuplasta, joka on kummallakin porilaisista yhteinen, mikä tuntuisi kuvaavan sitä, että lähestulkoon kaikille porilaisille toisten ihmisten kanssa keskusteleminen on hankalaa. Tätä korostaa myös kummankin osallistujan toiminta, sillä he istuvat kumpikin omalla puolellaan tiukassa kyyryasennossa kuin peläten. Kumpikaan ei kehtaa häiritä toista, koska *kyl mää täs ny pärjää iha hyvi tällaiki*. Molemmat kaipaisivat apua, mutta koska kumpikin esitetään sosiaalisesti rajoittuneena, he eivät rohkene pyytää apua toisiltaan.

Esimerkissä 21 porilaisten taas on pakko puhua toistensa kanssa, onhan kyseessä talk show, mutta vieraalla ei tunnu olevan mitään sanottavaa eikä isännällä kysyttävää. Niinpä he päättävät puhua kumpikin kahden vuorosanan verran säästä, kunnes keskustelu loppuu siihen, että porilainen yhtye Dingo esiintyy taas. Huomionarvoista on myös se, että talk show -vieraan vastaukset ovat korkeintaan kahden sanan mittaisia. Sekä juontaja että vieras istuvat syvällä tuoleissaan, eikä kukaan porilaisista näytä erityisen innostuneelta, toisin kuin esimerkiksi alkoholi-innovaation yhteydessä (ks. esimerkki 9). Esimerkissä 21 molempien kädet lepäävät tuolien käsinojien päällä. Näin ollen myös kuvat tukevat sitä, että puhuminen näyttäytyy haastavana ja mahdollisesti epämiellyttävänäkin.

5 Pohdinta

Olen edellä tarkastellut, millaista kuvaa Porista, porilaisuudesta ja porilaisesta kielenkäytöstä Pieruperse, Mäkyneen, Salme Pasi ja Porilainen taparikollinen rakentavat ja millaisia tekijöidensä metapragmaattisia kommentteja representaatiot porilaisuudesta ovat. Olen analysoinut aineistoani laadullisesti multimodaalisen diskurssisanalyysin ja sisällönanalyysin keinoin. Näiden metodien yhdisteleminen tällaisen tutkimusaineiston tarkastelussa on osoittautunut hedelmälliseksi, sillä pelkkä tekstisisällön tai pelkkä kuvien analyysi ei olisi yhtä hyvin tuonut esiin representaatioiden kuvaamia merkityksiä.

Analyysin perusteella representaatiot rakentavat ja toistavat porilaisiin ja Porin murteeseen aiemminkin liitettyjä ominaisuuksia (vrt. Savolainen 2002; Aarikka 2014; Huhta 2014). Aineistossani porilaiset, Porin murretta käyttävät hahmot esitetään MUUTOSVASTAISINA, NURKKAKUNTAISINA, VIINAAN MENEVINÄ, VÄKIVALTAISINA, SUORAPUHEISINA ja TÖYKEINÄ sekä HILJAISINA. Ominaisuudet ovat siis pääosin negatiivisia ja yhdistyvät myös yleisesti suomalaisuuteen liitettyjen negatiivisten ominaisuuksien kanssa (vrt. Anttila 2007; Kivimäki 2012; Hägg-Lundvall 2017; Metsälä 2018). Näitä ominaisuuksia ilmennetään ennen kaikkea representaatioissa esiintyvien hahmojen puheen sisällön, mutta lisäksi myös visuaalisten kerronnallisten elementtien avulla. Ominaisuudet muodostavat porilaisdiskurssin, joka yhdessä Porin murteen käytön ja porilaisiin stereotyyppisesti liitettyjen ulkoisten ominaisuuksien (erityisesti Mäkynen hahmo) kanssa toimii porilaisuuden sosiaalisena indeksinä. Täysin ei voi kuitenkaan erottaa, mikä erityisesti VÄKIVALTAISUUDEN ja VIINAANMENEVYYDEN kohdalla on suomalaisuuden ja mikä porilaisuuden representaatiota, eikä se välttämättä ole tarpeenkaan, onhan porilaisuus osa

suomalaisuutta. Tulokset tuntuvatkin antavan viitteitä siitä, että vaikka kyse olisi tietyn suomalaisen alueen stereotyyppisestä representoinnista, yleissuomalaiset stereotyyppit nousevat vähintään yhtä keskeiseen asemaan kuin kyseessä olevat alueellisesti spesifimmät stereotyyppit. Tämän vuoksi murteen roolia osana paikallisuuden luomista ei sovi vähätellä.

Porilaisrepresentaatiot ovat tekijöidensä (implisiittisiä) metapragmaattisia kommentteja siitä, millaisia porilaisuus ja porilaisdiskurssi heidän mielestään ovat. Metapragmaattisten kommenttien kautta Porin murrettä käytäviin hahmoihin – ja sitä kautta myös Porin murteeseen – liitetyt ominaisuudet tuotetaan uudelleen uusille sukupolville kulttuuriperintönä ja porilaisuuden sosiaalisina indekseinä (vrt. Agha 2003, 2007; Smith 2006). Medianäkyvyytensä ansiosta tekijät ovat kulttuuriperinnön aloitteentekijöitä, joilla on suuri vaikutus siihen, millaiseksi porilaisuus ja Porin murre rekisteriytyvät ihmisten mielissä (vrt. Jordan 2006; Smith 2006).

Tutkimukseni osoittaa, että median representaatioiden vaikutusta ihmisten käsityksiin murteesta ja murteenpuhujista ei voi vähätellä, niin selvästi yhtenevät ovat representaatioissa porilaisiin liitetyt ominaisuudet niiden ominaisuuksien kanssa, joita ihmiset porilaisiin yleensäkin liittävät. Tämän vuoksi olisikin tarpeen tarkastella jatkossa representaatioiden puheen sisällön lisäksi itse puhetta; millaisia murrepiirteitä median porilaisrepresentaatiot itse asiassa hyödyntävät porilaisuutta tuottaessaan?

Lähteet

Aineislähteet

Käyttäjän @pieruperse Instagram-julkaisut 2016–2018. Saatavissa <https://www.instagram.com/pieruperse/> [luettu 14.8.2019].

Mäkysen esiintymiset Satakunnan Kansan *Porilaine*-liitteessä 2014–2018.

PIERUPERSE 2017: *Saako silittää?* Atena, Jyväskylä.

——— 2018: *Ahdistusmaa*. Atena, Jyväskylä.

Porilaisen taparikollisen esiintymiset *Pulkkinen*-viihdeohjelmassa vuosina 1999–2002.

Salme Pasin esiintymiset *Putous*-viihdeohjelmassa vuonna 2014.

Kirjallisuus

AARIKKA, LOTTA 2014: ”Mitä iloo siit o ko se o samallai kaikil”. *Porilaisnyntyiset ja Poriin muuttaneet nuoret aikuiset aluepuhekielen puhujina ja tarkastelijoina*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Saatavissa <https://www.utupub.fi/handle/10024/100136>.

AARNE, ANTTI 1891: *Porin murteen äänneopilliset ominaisuudet*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki. Saatavissa <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/145523>.

AGHA, ASIF 2003: The Social Life of a Cultural Value. *Language and Communication* 23, 231–273. [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(03\)00012-0](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00012-0)

——— 2007: *Language and social relations*. Cambridge University Press, Cambridge.

ANTTILA, JORMA 1993: Käsitykset suomalaisuudesta – traditionaalisuus ja modernisuus. TEPPO KORHONEN (toim.): *Mitä on suomalaisuus?*, 108–134. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

——— 2007: *Kansallinen identiteetti ja suomalaiseksi samastuminen*. Sosiaalipsykologisia tutkimuksia

14. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos, Helsinki. Saatavissa <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/23476>.
- COUPLAND, NIKOLAS 2007: *Style. Language Variation and Identity*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511755064>
- DUFVA, HANNELE – HALONEN, MIA 2016: Svetlana Rönkkö ja Tove Hansson: Vieraan aksentin performanssi mediahuumorin resurssina. ANNA SOLIN, JOHANNA VAATTOVAARA, NIINA HYNNINEN, ULLA TIILILÄ ja TARU NORDLUND (toim.): *Kielenkäyttäjät muuttuvissa instituutioissa. AFinLAN vuosikirja 2016*, 145–162.
- ECKERT PENELOPE 2008: Variation and the indexical field. *Journal of Sociolinguistics* 1 (2/4), 453–476. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2008.00374.x>
- HALONEN, MIA – VAATTOVAARA, JOHANNA 2017: Tracing the indexicalization of the notion ”Helsinki s”. *Linguistics* 55 (5), 1169–1195. <https://doi.org/10.1515/ling-2017-0024>
- HALONEN, MIA – NYSTRÖM, SAMU – PAUNONEN, HEIKKI – VAATTOVAARA, JOHANNA 2020: *Stadin syntinen s*. Art House, Helsinki.
- HERMO, RONI 2021: Muuttuva ja muuttumaton murre: Porilaiset murrepakinat kulttuuriperinnön tuottajina ja säilyttäjinä. *Virittäjä* 125 (1), 5–31. <https://doi.org/10.23982/vir.88100>
- HJORT, MINNA 2017: Affect, risk management and the translation of swearing. *Rask: internationalt tidskrift or sprog og kommunikation* 46, 159–180.
- HUHTA, PIRITTA 2014: *Tuotettu ja koettu porilaisuus. Tapauksena Rakastajat-teatterin PORI! Miten tässä näin kävi? -esitys*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Turku. Saatavissa <https://www.utupub.fi/handle/10024/98975>.
- HÄGG-LUNDVALL, GITTA 2017: *Jarmo Från Finland ja muita stereotyyppejä. Tutkimus ruotsinsuomalaisten kokemuksista*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Turku. Saatavissa <https://www.utupub.fi/handle/10024/143242>.
- JOHNSTONE, BARBARA 2011: Language and place. RAJEND MESTHRIE (toim.): *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics*, 203–217. Cambridge University Press, New York. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511997068.017>
- 2013: *Speaking Pittsburghese: The Story of a Dialect*. Oxford University Press, Oxford.
- JORDAN, JENNIFER 2006: *Structures of Memory: Understanding Urban Change in Berlin and Beyond*. Stanford University Press, Stanford. <https://doi.org/10.1515/9781503625600>
- KIVIMÄKI, SANNA 2012: *Kuinka tämän tuntisi omaksi maakseen. Suomalaisuuden kulttuurisia järjestyksiä*. Acta Universitatis Tampereensis 1751. Tampereen yliopisto, Tampere. Saatavissa <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/66924>.
- KOSKI, MAUNO 2002: Murteet muodissa. ILONA HERLIN, JYRKI KALLIOKOSKI, LARI KOTILAINEN ja TIINA ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ (toim.): *Äidinkielen merkitykset*, 49–74. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KRESS, GÜNTHER – VAN LEEUWEN, THEO 2001: *Th modes and media of contemporary communication*. Arnold, London.
- 2006. *Reading images: The grammar of visual design*. Routledge, London.
- LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1077. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LINDEMAN, MERI 2017: *Homoässä, hintonaatio ja heiluvat kädet: kansanlingvistisiä käsityksiä suomenkielisten homomiesten puheesta*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Tampere. Saatavissa <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/101024>.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2002: M. A. K. Halliday ja systeemifunktionaalinen kielitiede. HANNELE DUFVA ja MIKA LÄHTEENMÄKI (toim.): *Kielentutkimuksen klassikoita*, 89–123. Jyväskylän yliopiston Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylä. Saatavissa <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/47534>.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA – VAATTOVAARA, JOHANNA 2007: Murteiden uusi nousu. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia. Osa II. Kääntäminen kulttuurisena instituutiona*, 401–411. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1112. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- METSÄLÄ, TERHI 2018: ”Meet Matti, a stereotypical Finn.” *Suomalaisuudesta tuotettu kuva Karoliina Korhosen sarjakuvassa Finnish Nightmares*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Tampere. Saatavissa <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/102949>.
- MIELIKÄINEN, AILA 2001: Kirjoitettua murretta. *Kielikello* 4/2001. Saatavissa <https://www.kielikello.fi/-/kirjoitettua-murretta>.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PIIRONEN, JUSSI 2013: Mäkynen. Blogikirjoitus 7.6.2013. Saatavissa <http://kuplanvieressa.blogspot.com/2013/06/makynen.html> (viitattu 14.3.2022).
- PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisyhmä diskurssissa ja diskurssina*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- RAPOLA, MARTTI 1990 [1947]: *Johdatus suomen murteisiin*. 4. painos. Tietolipas 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- REMLINGER, KATHRYN 2006: What it means to be a yoooper. Identity, language attitudes and variation in Michigan’s Keweenaw peninsula. MARKKU FILPPULA, JUHANI KLEMOLA, MARJATTA PALANDER ja ESA PENTTILÄ (toim.): *Topics in dialectal variation. Selection of Papers from the Eleventh International Conference on Methods in Dialectology*, 125–144. Studies in Languages 40. University of Joensuu, Joensuu.
- SAVOLAINEN, TYTTI 2002: *Porilaiset puhekielensä kuvaajina*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- SCOTSON, MIA 2020: *Korkeakoulutetut kotoutujat suomen kielen käyttäjinä Toimijuus, tunteet ja käytökset*. JYU Dissertations 271. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. Saatavissa <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/71523>.
- SEITAMAA-HAKKARAINEN, PIRITTA 2014: Kvalitatiivinen sisällönanalyysi. Saatavissa <https://metodix.fi/2014/05/19/seitamaa-hakkarainen-kvalitatiivinen-sisallon-analyysi/> (viitattu 20.6.2022).
- SILVERSTEIN, MICHAEL 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language and Communication* 23, 193–229. [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(03\)00013-2](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00013-2)
- SIVULA, ANNA 2009: Coimbran yliopisto kulttuuriperintöprosessina. Kapina palatsia piirittävässä tasavalloissa. MAARIT GRAHN ja MAUNU HÄYRYNEN (toim.): *Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit*, 127–147. Tietolipas 230. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SMITH, LAURAJANE 2006: *Uses of Heritage*. Routledge, London & New York. <https://doi.org/10.4324/9780203602263>
- SURKKA, SANNA 2016: *Tyylikästä lässytystä: Homoseksuaali mies kielellisenä stereotyyppinä ja identiteettinä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki. Saatavissa <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/166849?show=full>.
- TIITTULA LIISA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2013: *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1401. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- TOLONEN, TARJA (2002). Suomalaisuus, tavallisuus ja sukupuoli nuorten näkemyksissä. TUULA GORDON, KATRI KOMULAINEN ja KIRSTI LEMPIÄINEN (toim.): *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*, 246–266. Vastapaino, Tampere.
- TOPELIUS, Z. 1927 [1875]: *Maamme kirja. Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille*. 31., korjattu painos. WSOY, Porvoo.
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Tammi, Helsinki.
- TUOMI-NIKULA, OUTI – HAANPÄÄ, RIINA – KIVILAAKSO, AURA 2013: Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. OUTI TUOMI-NIKULA, RIINA HAANPÄÄ ja AURA KIVILAAKSO (toim.): *Mitä on kulttuuriperintö?*, 12–30. Tietolipas 243. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- VAAATTOVAARA, JOHANNA 2012: Spatial concerns for the study of social meaning of linguistic variables – An experimental approach. HANNA LEHTI-EKLUND, CAMILLA LINDHOLM ja CAROLINE SANDSTRÖM (toim.): *Folkmålsstudier* 50, 175–209.
- VAHTIKARI, TANJA 2013: Merkityksin rakennettu vanha Rauma. Suomalaisen historiallisen kaupungin varhainen määrittely valintoina ja vuoropuheluna 1900–1970. KATRI LENTO ja PIA OLSSON (toim.): *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin paikkana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Roni Her mo: Media representations of Pori as descriptors of Porians

As the use of local dialects has become an increased trend in Finnish media over the years, various comic strip and sketch comedy characters using local dialects have become familiar faces in newspapers and on television. Such characters have a great influence on people's attitudes towards dialects and dialect speakers. The aim of this study is to examine what kind of image various media representations create of Pori, Poriness and the Pori dialect, and how creators metapragmatically comment on Poriness in their representations. The data consist of cartoonist Pieruperse's Instagram images, the comic strip character Mäkynen in the local Pori newspaper *Porilaine*, Salme Pasi, a sketch comedy character from the television series *Putous*, and Porilainen taparikollinen, a character from the television series *Pulkkinen*. The methodology used in this study include content analysis and multimodal discourse analysis. The findings show that characters who use the Pori dialect in the data are represented in six ways: ANTI-CHANGE, CORNERED, DRUNKEN, VIOLENT, OUTSPOKEN AND RUDE, and QUIET. These representations build upon and repeat characteristics previously associated with Porians and the Pori dialect. Their characteristics are mainly negative and are also linked to the negative characteristics generally associated with Finnishness. These qualities are not only expressed through the speech content of the characters appearing in the representations, but also through visual elements. These characteristics form Pori discourse, which, together with the use of the Pori dialect, functions as a social index of Pori.

Representations of Pori are metapragmatic comments given by their creators, and these creators use them to articulate what makes, in their opinion, Poriness and Pori discourse. Through these comments, the characteristics associated with Pori and the Pori dialect live on in people's minds not only as social indexes of Pori but also as cultural heritage. Representations of Porians known among the general public can be seen as memorial entrepreneurs of cultural heritage, which greatly influence the kind of image people have of the Pori dialect and Poriness. The influence of the media on people's attitudes on dialect is significant overall.

Roni Hermo
roni.hermo@tuni.fi
Suomen kieli
33014 Tampereen yliopisto

Liite 1

Litterointimerkit

.	tauko
,	lyhyt tauko
j-	sana jää kesken
MÄÄ	kovaa, ympäristöä korkeammalta tai painokkaasti lausuttu jakso
[nauraa]	selitys tilanteesta, muu huomautus
aukoo päättäni	analyysin kannalta erityisen olennainen kohta

ROOSA SUOMALAINEN

Ideaalilukijan jäljillä

Käsityksiä tekstinulkoisen lukijuuden ihanteista suomalaisessa lukemiskulttuurissa

1 Johdanto

Muuttuva lukijuus -hankkeessa syksyllä 2021 teetetyssä kyselyssä kirjoja lukevia ihmisiä pyydettiin luonnehtimaan itseään lukijoina. Eräs kuvailee itseään *todelliseksi lukutoukaksi, jolle lukeminen on tärkeä osa elämää*.¹ Toinen kertoo olevansa *aika perinteinen lukutoukkatyyppi, vaikka on minulla muitakin harrastuksia*, ja kolmas on omien sanojensa mukaan *[e]ntinen lukutoukka, joka haluaisi lukea enemmän kuin todellisuudessa lukee*. Ilmaus *lukutoukka* on metaforinen ja kulttuurisesti vakiintunut tapa puhua henkilöstä, joka harrastaa innokkaasti lukemista (KS, s.v. *lukutoukka*). Edellä mainituissa esimerkeissä käydään neuvottelua määritelmään liittyvistä odotuksista sekä sen ytimestä ja rajoista: Kun vahvistussana *todellinen* tarkoittaa 'suoranaista' tai 'oikeaa' (KS, s.v. *todellinen*), erottaanko sillä varsinaiset lukutoukat tavallisista, määritelmän epätäydellisemmin täyttävistä lukijoista? Onko *perinteiselle lukutoukkatyyppille* odottamatonta olla kiinnostunut muustakin kuin kirjoista? Miten paljon kirjoja on luettava, jotta *lukutoukka* ei olisi vain taakse jäänyt osa identiteettiä?

Lukutoukka-ilmauksen ympärille kiteytyy vain pieni palanen puhetta lukijuudesta, mutta kielellisenä valintana se on korostuneen konventionaalinen. Se on siis varsin luonteva tapa aloittaa käsillä oleva artikkeli, jossa tutkin kyselyaineiston avulla kirjoja vapaa-ajallaan lukevien ihmisten käsityksiä lukijuuden ihanteista.² Analyysini työkaluksi tarjoan ajatusta tekstinulkoisen lukijan ideaalista – *ideaalilukijasta* – joka edustaa lukijalle odotuksenmukaisina tai normatiivisina näyttäytyviä piirteitä.³

Penni Pietilä ja Leea Lakka (2021) puhuvat haastattelututkimuksessaan ideaalilukijan sijaan *mallilukijasta*, mutta ajatus on sama: kyse on eksplikoimattomasta, kielenkäytön

1 Kaikki aineistoesimerkit ovat alkuperäisen kieliasun mukaisia.

2 Kiitän nimettömiä arvioijia saamistani hyödyllisistä kommentteista ja ehdotuksista.

3 Keskityn tässä artikkelissa lukemisen tapoihin ja merkityksiin. Kirjallista makua osana lukijuutta tarkastelen myöhemmin erikseen (Suomalainen, tulossa).

taustalle piirtyvästä lukijuuden kulttuurisesta ideaalista (mts. 23). Ideaalilukija tarkoittaa tässä tutkimuksessa siis eri asiaa kuin implisiittinen lukija ja muut erilaiset tekstin sisäiset lukijat. Palaan tähän erontekoon tarkemmin luvussa 2.1.

Lähestyn ideaalilukijaa diskurssin- ja tekstintutkimuksellisesta näkökulmasta, joten kiinnostukseni kohteena on erityisesti lukijuutta koskeva kielenkäyttö toimintana sosi-aalisesti ja kulttuurisesti latautuneine merkityksineen. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: 1) Millaisia diskursseja lukijuuden kuvauksista aktivoituu? 2) Millainen tekstinul-koinen ideaalilukija aineistosta hahmottuu? 3) Millä tavoin kyselyn vastaajat suhtautuvat ideaalilukijaa koskeviin käsityksiin?

Helsingin yliopiston Muuttuva lukijuus -hankkeen⁴ *Kirjat elämässäni* -kysely keräsi 955 vastausta. Kysely koski nimenomaan kirjojen lukemista vapaa-ajalla kaikissa lajeissa ja formaateissa. Esimerkiksi lehtien ja mediatekstien lukemisesta ei kysytty. Kyselyn 65 kysymystä oli jaettu kahdeksaan osioon. Mukana oli avoimia kysymyksiä sekä moniva-linta- ja asteikkokysymyksiä. Lisäksi kysyttiin vastaajien taustatietoja.⁵ Analyysini perus-tuu avoimeen kysymykseen ”Miten luonnehtisit itseäsi lukijana?” saatuihin 804 vastauk-seen. Koska kysymys on sijoitettu viimeiseen osioon ja vastaajat ovat näin ollen ehtineet kuvata lukemistaan laajasti kyselyn aikana, vastaukset ovat odotuksenmukaisesti melko tiiviitä ja kiteytyksenomaisia. Niiden laajuus vaihtelee yhdestä sanasta 101:een, ja an-ne-tuista 2000 merkistä vastaajat käyttivät keskimäärin 102 merkkiä.

Kysely oli suunnattu yli 15-vuotiaille ihmisille, ”joille kirjojen lukeminen on osa elämää”. Kyselyä jaettiin kirjojen lukemiseen liittyvissä kanavissa. Vastaajat edustavatkin odotetusti aktiivisten lukijoiden joukkoa: 64 % ilmoittaa lukevansa vähintään tunnin päivässä. Vastaajien demografiassa korostuvat ryhmät, joilla on tutkimuksissa osoitettu olevan vahva yhteys lukemisen aktiivisuuteen: noin 80 % on naisia, ja samoin noin 80 pro-sentilla on korkeakoulututkinto (ks. esim. Purhonen–Gronow–Heikkilä–Kahma–Rahko-nen–Toikka 2014, 72–73).

Aineistoa tarkastellessa on niin ikään otettava huomioon, että vastauksiin ovat saat-taneet vaikuttaa vastaajien käsitykset siitä, mikä on yleisesti hyväksyttyä tai mitä tutkijat haluavat kuulla (Alasuutari 1999, 95–103; Tuomi–Sarajärvi 2009, 125). Toisaalta tutki-muksessani kielenkäyttö itsessään nähdään toimintana. En siis pyri tutkimaan vastaajien konkreettista lukemiseen liittyvää toimintaa vaan sitä, millaisia kielellisiä valintoja he tekevät lukemistaan kuvatessaan ja millaisia vaikutelmia ja merkityksiä niistä seuraa.

Seuraavassa luvussa esittelen tarkemmin tutkimukseni taustaa. Luvussa 2.1. käsittelen lukemiskulttuuria ja lukijaan viittaavaa käsitteistöä, ja luvussa 2.2. käyn läpi tutkimukseni teoreettiset ja menetelmälliset lähtökohdat.

4 Helsingin yliopiston *Muuttuva lukijuus* -hanke (2021–2023) tutkii lukemisen tapoja, merkityksiä ja muutoksia. Hanketta johtaa Pirjo Hiidenmaa ja rahoittaa Suomen Kulttuurirahasto (<https://blogs.helsinki.fi/muuttuvalukijuus/>).

5 Kysymykset ovat luettavissa osoitteessa <https://blogs.helsinki.fi/muuttuvalukijuus/kirjat-elamassani-kysely/>.

2 Taustaa

2.1 Lukemiskulttuurista ja lukijasta

Lukemisella on nähty olevan suomalaisessa yhteiskunnassa erityinen painoarvo (Eskola 1990, 313; Hanifi 2021, 133). Siihen, miten ja miksi tulisi lukea, on otettu historian saatossa kantaa niin kirkon, sääty-yhteiskunnan järjestyksen, koulun kuin kansallisuusaatteenkin näkökulmasta (Saresma 2013; Laine 2017; Mäkinen 2018). Erityisen suomalaiseksi lukemisen piirteeksi on tarjottu luterilaista velvoittavuuden eetosta (Sinnemäki 2020).

Lukemiskulttuuria representoidaan ja uudelleenkirjoitetaan kaikkialla, missä lukemisesta puhutaan: mediassa, lukukampanjoissa, lukijayhteisöissä ja tutkimus- tai populaarikirjallisuudessa. Yhtäällä lukemisesta puhutaan lukijan supervoimana (Sisättö 2020), toisaalla neuvotaan, kuinka kasvattaa lapsesta lukutoukka (Ankowski–Ankowski 2021) tai kerrotaan, että ”[o]n ihan hyväksyttävää, että ei lue kirjoja kannesta kanteen” (Bayard 2008).

Vapaa-ajan lukemisella on todettu olevan yksilölle monia funktioita tiedonetsinnästä eskapismiin (ks. esim. Juopperi 2018). Lukemista on perinteisesti arvostettu Suomessa läpi yhteiskuntaluokkien, joskin lukeminen näyttäisi olevan yhä voimakkaammin eriytyvässä korkeasti koulutettujen, hyvässä sosioekonomisessa asemassa olevien harrastukseksi (Saresma 2013, 245–246). Kilpailevia vapaa-ajan vieton tapoja on yhä enemmän (Saarinen–Korkiakangas 2009), mutta niin on toisaalta myös lukemisen ympärille kietoutuvia uudenlaisia yhteisöjäkin (Saresma 2013, 239–240). Lukijuuden ideaalien kannalta kiinnostava on Tuija Laineen (2018, 22) huomio lukijayhteisöistä: tietoisesti rakennettujen lukupiirien ja kohtaamisten lisäksi eräänlaisen yhteisön muodostavat myös toisistaan tietämättömät yksin lukijat.

Kulttuurihistorian professori Hannu Salmen (2018) mukaan huoli on lukemiskulttuurien historian keskeinen läpäisevä piirre. Se varjostaa lukemista julkisissa puheenvuoroissa myös 2020-luvun Suomessa (esim. Hosseini 2022). Selvää on, ettei yksinkertaisia ratkaisuja lukemisen tulevaisuuden turvaamiseksi ole. Hyötyihin vetoamisessa uhkana on lukemisen välineellistyminen (esim. Björninen–Mikkonen–Yli-Juonikas 2020; Mäkelä 2020), kun taas yksilön motivaatiota korostava lukuhaludiskurssi (Mäkinen 2018; Launis–Mäkikalli 2020, 288) tai innostusretoriikka (Grünthal 2020, 17) saattaa sulkea lukijuuden ulkopuolelle sellaisen, jolle omaehtoinen kiinnostus lukemiseen tuntuu vieraalta (Pietilä–Lakka 2021, 30).

Monia keskusteluja lukemisesta on käyty pääasiassa asiantuntijoiden ja instituutioiden edustajien kesken. Tässä artikkelissa pyrin kyselyaineiston avulla päästämään ääneen niin sanotut empiiriset lukijat (Rojola 2006, 479) eli tosielämän lukijat, jotka ovat ”lihaa ja verta” (Littau 2006, 2) ja joiden käsityksistä nousevaa, lukevan ihmisen kulttuurista ihannetta kutsun *ideaalilukijaksi*. Ideaalilukijaa määritellessäni nojaudun pitkälti Pietilän ja Lakan (2021) tekemiin rajauksiin: en tarkoita ideaalilukijalla niin kutsuttua implisiittistä lukijaa, jonka rooli ja ominaisuudet, kuten arvot, asenteet, tiedot ja taidot, ovat konstruoitavissa tekstistä (esim. Steinby–Mäkikalli 2013, 88; Jaakola–Töyry–Helle–Onikki–Rantajääskö

2014; Tainio–Winkler 2014). Kyse ei ole myöskään journalististen tekstien toimituksellisista työkaluista, fiktiivisistä mallilukijoista, jotka ohjaavat kirjoittamaan muun muassa potentiaalisen vastaanottajan iän, sukupuolen, koulutuksen ja elämäntyylin huomioiden (Helle–Töyry 2008) eikä liioin ”Pihtiputaan mummosta”, jota silmällä pitäen on perinteisesti huolehdittu lehtitekstien ymmärrettävyydestä ja yleistajuisuudesta (Okkonen 1980, 136–137, 209–210; Koljonen 2013, 76). Toisin kuin tekstin sisäiset lukijat, ideaalilukija ei synny suhteessa tiettyyn tekstiin vaan versoo tekstinulkoisesta maailmasta; se edustaa ominaisuuksia, jotka kirjoja lukevalle ihmiselle lukijoiden kielenkäytön valossa piirtyvät.

2.2 Teoreettiset ja menetelmälliset lähtökohdat

Diskurssintutkimuksessa kielenkäyttö ymmärretään sekä sosiaalisen todellisuuden kuvaajana että rakentajana (esim. Pälli–Lillqvist 2020, 376) ja jo itsessään toimintana (Pietikäinen–Mäntynen 2019, 19). Lukemiseen liittyvän kielenkäytön tutkimisen voidaan siis ajatella johdattavan myös lukemiskulttuurin käytänteiden äärelle. Tässä artikkelissa lukemista tarkastellaan varsinaisen tekstin tulkitsemisen lisäksi myös tekstinulkoisten (muun muassa historiallisten, sosiokulttuuristen ja materiaalistien) kontekstien säätelämänä toimintana (Littau 2006, 13–61).

Nojaudun analyysissäni sekä kriittisen että positiivisen diskurssianalyysin suuntauksiin. Kriittisen diskurssianalyysin ytimessä on vallankäyttö kielellisenä toimintana (esim. Fairclough 1992; 2012). Kielenkäytön nähdään sekä heijastavan että rakentavan yhteiskunnallisia valtasuhteita ja luonnollistumia, joiden näkyväksi tekeminen on diskurssintutkijan tehtävä (Solin 2012, 558). Teun A. van Dijk (1993, 253) mukaan kriittinen diskurssianalyysi onkin ”soveltavaa etiikkaa”, ja sen avulla pyrin lukijuuden kuvauksissa piilevien ideologioiden ja valtdynamiikkojen tunnistamiseen.

Kriittisestä diskurssianalyysistä haarautuva positiivinen diskurssianalyysi tarkastelee kielenkäyttöä vallan keskittymisen sijaan sen uudelleenjakautumisen, solidaarisuuden osoittamisen ja myönteisen sosiaalisen muutoksen väylänä (Martin 2004; Bartlett 2012). Positiivisen diskurssianalyysin näkökulmasta olennaiseksi nousee aineistoni tekstien reflektioiva luonne: sitä, että lukijat kuvailevat itse itseään, voidaan tarkastella mahdollisuutena ottaa haltuun itseä koskevaa määrittelyvaltaa (vrt. tekstit, joissa vaikkapa opettajat, kustannustoimittajat tai tutkijat kuvailisivat lukijoita institutionaalisesta asemasta käsin), mikä taas voidaan nähdä tapana uudistaa diskurssia ja sitä kautta sosiaalista todellisuutta.

Lukijuuden kielelliset kuvaukset, kuten kielenkäyttö ylipäänsä, ovat kytköksissä aiemmin tai toisaalla sanottuun. Kielitieteessä ilmiöstä on Mihail Bahtinin ajatuksiin pohjautuen (esim. Bahtin 1981) puhuttu dialogisuutena tai moniäänisyytenä, joilla tarkoitetaan useamman näkökulman tai kontekstin samanaikaista läsnäoloa tekstissä (esim. Kalliokoski 2005, 34; Pietikäinen–Mäntynen 2019, 185–193). Kuten Mikko T. Virtanen ja Pirjo Hiidenmaa (2020, 851) ovat esittäneet, tekstissä moniäänisyys voi ilmetä prosessina, jossa kielenkäytön keinoin vahvistetaan, puretaan tai uudistetaan vakiintuneita

yhteiskunnallisia tai kulttuurisia ajattelutapoja.⁶

Yhdistämällä kriittisen ja positiivisen diskurssianalyysin näkökulmat lähestyn aineistoani yhtäältä dekonstruktion ja toisaalta rekonstruktion hengessä (ks. Martin 2004). Pyrin siis purkamaan ja ymmärtämään lukijuuden kielellisiä kuvauksia ohjaavia ja kahlitsevia ihanteellisuuden ja odotuksenmukaisuuden käsityksiä. Toisaalta analysoin lukijuutta koskevaa kielenkäyttöä resurssina, joka voi altistaa koko valtaapitävän diskurssin muutokselle ja uudelleenrakentamiselle.

Lähden liikkeelle ajatuksesta, että ideaalilukija rakentuu kulttuuriimme konventionaalistuneiden kielellisten käytänteiden ja niiden kantamien lukijuuden merkitysten kautta. Nämä vakiintuneet merkitykset toistuvat niin kutsutuissa hegemonisissa diskurssissa, joita siirryn analysoimaan luvussa 3. Diskurssi on hegemoninen, kun sen tavat kuvata lukijuutta näyttävät luonnollistuneina ja itsestäänselvinä (Jokinen–Juhila–Suoninen 2016, 75–104). Analyysin kannalta keskeisiä eivät ole esiintymien määrät, vaan kokonaistulkinta siitä, millaisilla eri tavoilla lukijuutta kielenkäytön avulla jäsennetään. Tulkinnoissani tiettyjen diskurssien vallitsevuudesta nojaudun fennistiikassa esitettyihin näkemyksiin kielellisistä valinnoista, joilla voidaan ilmaista odotuksenmukaisuutta ja -vastaisuutta – esittelen ne seuraavaksi lyhyesti.

Kielto voi aktivoida myönteisen vaihtoehdon odotuksenmukaisena: aineistostani poimitussa esimerkikilauseessa *En halua keskustella kirjoista muiden kanssa* keskustelun mahdollisuus nousee kuitenkin esille; vastaajan voidaan tulkita oletavan, että luku-kokemuksia tulisi jakaa muiden kanssa (esim. VISK § 1616; Vitikka 2022 [tulossa].) Myös modaalisisilla ilmauksilla voidaan viitata odotuksiin ja niiden kumoamiseen: esimerkiksi virke [*Kirjan*] *saa jättää kesken, jos ei nappaa mukaansa* voidaan tulkita siten, että keskeyttäminen olisi alun perin kiellettyä, ja deonttisen *saada*-modaaliverbin avulla se erikseen sallitaan (modaalisuudesta esim. VISK § 1551–1589). Semanttisista suhteista aineistossa korostuvat odotuksenmukaisuutta ja vastaisuutta ilmaisevat konsessiiviset suhteet. Aineistoesimerkeissä *Laiskahko mutta valistunut* ja *Hyvä kirja saattoi silloin karistaa unet silmistä vaikka olisin ollut kuinka väsynyt* konsessiivisuuden merkitsiminä ovat *mutta*- ja *vaikka*-konjunktiot. Konsessiivinen suhde implikoi, että peräkkäin ilmaistujen asiointilojen samanaikainen pätevyys on epäodotuksenmukaista; toisin sanoen valistuneen lukijan olisi syytä odottaa olevan pikemminkin ahkera ja väsyneen luulisi tarvitsevan kirjan sijaan unta. (Ks. VISK § 1139–1142; Kauppinen 2006.)

Luvussa 4 tarkastelen lukijuusdiskurssin uudelleenrakentumisen mahdollisuuksia niin kutsuttujen vaihtoehtoisten diskurssien avulla. Käsitettä voidaan havainnollistaa vakiintuneen *Omena päivässä pitää lääkärin loitolla* -fraasin avulla; sille vaihtoehdoista diskurssia voisi edustaa humoristinen muunnelma *Pulla päivässä pitää pyllyn pyöreänä*, jossa on purettu terveellisen ja epäterveellisen ruuan vastakkainasettelua: alkuperäisen lausahduksen kurinalaisuuden implikaatiot on korvattu armollisemmalla suhtautumisella

6 Kielen yhtäaikaista tehtäviä on lähestytty myös esimerkiksi systeemis-funktionaalisen kieliteorian (Halliday 1978, 1994; Egins 2004) sekä suhtautumisen teorian (Martin–White 2005) avulla.

syömiseen. Jokisen ja kollegoiden (2016, 102) mukaan vaihtoehtoiset diskurssit ovat väli-
neitä vakiintuneita konventioita haastavassa hegemonisessa kamppailussa, jossa voi kyteä
myös sosiaalinen tai yhteiskunnallinen muutos. Lukijuuden vaihtoehtoisilla diskursseilla
tarkoitetaan tässä kielenkäyttöä, jossa normeja ei myötäillä tai tavoitella, vaan jossa ne
sivuutetaan tai niitä tiedostamatta tai tietoisesti muunnellaan (ks. Martin 2004). Konven-
tionaalaiselle *kirjatoukalle* vaihtoehtoista diskurssia voisi aineistossani edustaa esimerkiksi
rentoutta korostava *kirjoilla surff aja*.

Hegemonisten ja vaihtoehtoisten diskurssien työnjako ei kuitenkaan ole yksiselittei-
nen, ja ne voivat olla esimerkeissä läsnä myös yhtäaikaaisesti, toisiinsa kietoutuneina tai
toisiaan peilaavina. Diskurssien keskeisiä piirteitä sekä ideaalilukijan ja vaihtoehtoisten
merkityksellistämisen tapojen antia lukemiskeskusteluun kokoaan lopuksi yhteen luvussa 5.

3 Hegemoniset diskurssit

Tässä luvussa tarkastelen lukijuutta koskevien valtaapitävien käsitysten uusintamista
identifioimalla aineistosta niin kutsuttuja hegemonisia diskursseja. Niitä hahmottuu ai-
neistostani kolme: aktiivisuuden, sitoutumisen ja luonnollisuuden diskurssi.

3.1 Aktiivisuuden diskurssi

Kyselyaineistoni sävyä rohkenee kokonaisuudessaan kuvata myönteiseksi. Myönteiseen
suhtautumiseen viittaavat muun muassa ilmaukset *iloinen* ja *intohimoinen* sekä *into*-kan-
taiset johdokset, kuten *innostunut* ja *innokas*. Esille nousee kulttuurisesti vakiintuneita lu-
kijuuden luonnehdintoja, kuten *lukutoukka*, *kirjanörtti*, *ahmatti* ja *himolukija*, sekä niiden
muunnelmia, kuten *kirjavouhottaja* ja *lukuharakka*. Lukijuutta myös leikkimielisesti jopa
patologisoidaan: ilmaukset *kompulsiivinen ahmija*, *kirja-addikti*, *kirjaholisti*, *riippuvainen*
ja *sekakäyttäjät* saavat lukemiskontekstissa ensisijaisesta käytöstään poiketen myönteisen
tulkinnan. Ilmiölle on vastineensa myös muualla vapaa-ajan viettoa koskevassa kielen-
käytössä: puhutaan *urheiluhulluista*, *himokuntoilijoista*, *neuloosista* ja *binge-katselusta*.
Voidaankin ajatella, että lukeminen hahmottuu ylipäänsä tervehenkiseksi toiminnaksi⁷,
ja tässä mielessä ideaalilukija onkin samalla myös ihannekansalainen (ks. myös Pietilä-
Lakka 2021).

Aktiivisuuden diskurssia rakennetaan myös lukemisen määriä koskevilla ilmauksilla,
kuten esimerkeissä 1 ja 2.

- (1) Erittäin innokas lukija, **n. 200-350 kirjaa vuodessa**.
- (2) Kai minua voi nykyisin kutsua paljon lukevaksi. Lukemieni kirjojen määrä
kasvaa vuosi vuodelta. **Tänä vuonna vaikuttaa tulevan liki 100 kirjaa**

7 Kiitän Helsingin yliopiston suomen kielen tutkijaseminaarilaisia inspiroivista huomioista ja ehdotuk-
sista.

luetuksi. – –

Esimerkeissä luonnehdintaa seuraa määrän ilmaus, joka selittää tai tarkentaa edeltävää jaksoa mutta ei kuitenkaan vaikuta itseisarvoiselta; ennemminkin se toimii evidenssinä lukemisen aktiivisuudesta. Pikemminkin aktiivisuuden kuin määrän ilmaukseksi voidaan tulkita myös lause *luen paljon*, jossa hämärtyy kuva siitä, tarkoitetaanko sillä määrää vai aikaa. Jopa metaforisiksi ilmauksiksi lukemisen merkityksestä hahmottuvat lauseet *luen aina*, *luen koko ajan* ja *aina kirja menossa*, joissa lukeminen näyttäytyy varsinaista toimintaa laveampana (ks. myös Ross 1999, 787; Puolakka 2020; tämän artikkelin luku 3.2).

Aktiivisuuden ideaalit tulevat esille vertailun kautta: toteutunutta lukemista verrataan tavoitteisiin ja odotuksiin (*Luen vähemmän kuin haluaisin*; *Nirso, väsynyt ja toisinaan liian laiska lukija*). Vertailun kohteena ovat myös muut lukijat, kuten esimerkeissä 3 ja 4.

- (3) Luen paljon ja monipuolisesti, varmaan enemmän kuin keskivertosuomalainen.
- (4) Olen suvun ahkerin lukija, luen yksin sen minkä muut yhteensä. – –

Eronteko vähemmän lukeviin on tapa ilmaista lukemisen määrää skalaarisesti, ja se voidaan nähdä myös tapana identifioitua aktiiviseksi lukijaksi ylipäänsä. Esimerkeissä 5 ja 6 viitataan suurempiin määriin ja enemmän lukeviin.

- (5) Luen paljon. **En ylettömästi**, mutta varsin paljon. – –
- (6) – – En pysty lukemaan **300 kirjaa vuodessa kuten jotkut Helmet-lukuhaasteen osallistujista**, mutta melko paljon kuitenkin. – –

Lauseet *En [lue] ylettömästi* ja *En pysty lukemaan 300 kirjaa vuodessa, kuten jotkut* – – edustavat jonkinlaista skaalan ääripäätä, johon nähden vastaajat puolustavat oman lukuaktiivisuutensa varteenotettavuutta konsessiivisen suhteen ilmaisinten avulla (*mutta varsin paljon*; *mutta melko paljon kuitenkin*).

Runsaiden kirjamäärien lisäksi myös nopeaan lukemiseen suhtaudutaan aineiston perusteella varsin oletusarvoisena: se mainitaan useimmiten osana luetteloa (*nopea, innostunut, laaja-alainen*) tai additiivista merkityssuhdetta (*Olen nopea ja tykkään monenlaisista kirjallisuudesta*), jolloin sen voidaan katsoa olevan muiden ominaisuuksien kanssa yhtäläisessä asemassa (VISK § 1092). Hitaiden lukijoiden vastaukset sisältävät sen sijaan tunnusmerkkisempiä elementtejä, joihin kuuluu esimerkin 7 konsessiivisuus.

- (7) Olen suhteellisen hidas lukija, vaikka luen paljon. Ehkä siksi, että haluan keskittyä täysin lukemaani

Vaikka-konjunktio luo kahden ensimmäisen lauseen välille konsessiivisen suhteen, joka implikoi, että vastaaja sitoutuu molempien lauseiden paikkansapitävyyteen mutta osoittaa niiden yhteensopimattomuuden: esimerkki presupponoi paljon lukevien olevan myös nopeita lukijoita (VISK § 1140; Kauppinen 2006). Selitykseksi odotuksenvastaiselle tilanteelle tarjotaan aikaavievää lukutapaa. Esimerkeissä 8–10 konsessiivis-adversatiivisella *mutta*-konjunktioilla hitaus rinnastetaan johonkin sille kontrastiiviseen (Korhonen-Kusch 1988, 51; VISK § 1103).

- (8) Hitaasti mutta varmasti. – –
- (9) Hidas mutta ahkera.
- (10) Hidas, mutta uskollinen. – –

Esimerkit muistuttavat sellaisia kiteytyneitä rinnastusfraaseja kuin *väsynyt mutta onnellinen* ja *pieni mutta pippurinen*, joissa ensin mainittu jäsen on kielteinen ja jälkimmäinen myönteinen. Jyrki Kalliokosken (1986) ja Pirjo Karvosen (1996) mukaan jäsenten järjestys ei määräydy *ja*- ja *asyn*-kytköksissä rinnastusfraaseissa sattumanvaraisesti muttei myöskään yksiselitteisin kriteerein – kyse on kontekstin ja erilaisten morfofonologisten ja semanttisten seikkojen yhteispelistä. Esimerkkien 8–10 kaltaisen *mutta*-kytköksisten rinnastusfraasien jäsenten järjestys on tulkinnan kannalta keskeinen mutta niukemmin tutkittu. Riitta Brunila (1988, 16–19) esittää jälkimmäisen jäsenen määrittävän, luonnehtiiko fraasi kohdettaan kokonaisuudessaan etupäässä myönteisesti vai kielteisesti.⁸ Esimerkeissä 8–10 konsessiivisuus ei toimi siis esimerkin 7 tapaan yhteensopimattomuuden merkkinä. Sillä pikemminkin tehdään ero tavoiteltavan ja karteltavan ominaisuuden välille ja implikoidaan jälkimmäisen kompensoivan ensimmäistä niin, että kokonaistulkinta jää myönteiseksi: hitaus on ominaisuus, josta huolimatta jälkimmäinen, myönteinen luonnehdinta pätee.

Aktiivisuuden diskurssia hallitsevat myönteinen tunnesanasto sekä ilmaukset, jotka viittaavat lukemisen määrään, nopeuteen ja intensiteettiin. Ideaalilukijaa määrittäviksi piirteiksi nousevat eksplisiittisten lukemisen intoa, runsautta ja nopeutta kuvaavien ilmaisukeinojen lisäksi samoja merkityksiä implikoivat kulttuurisesti vakiintuneet ilmaukset, kuten *himolukija* ja *ahmatti*, jotka kytkevät lukijuusdiskurssin myönteisiä tulkintoja aktiiviin, kuntoilun kaltaisiin harrastamisen konteksteihin.

3.2 Sitoutumisen diskurssi

Tässä luvussa käsittelen aineistostani nousevaa sitoutumisen diskurssia, jonka keskeisiä piirteitä ovat lukemisen säännöllisyys, tavoitteellisuus ja välttämättömyys (*Luen kirjan viikossa; Luen joka päivä, vaikka edes vähän; – – ei elämää eikä kotia ilman kirjoja*). Edellä käsiteltyyn aktiivisuuden diskurssiin verrattuna lukeminen hahmottuu sitoutumisen diskurssissa selkeämmin aikaan tai paikkaan sijoittuvana, strukturoituna toimintana: – – *erittäin nopea lukija, joka lukee helposti työpäivän päätteeksi pari, kolme sataa sivua perusproosaa*.

Keskittymiskykyä ja pitkäjänteisyyttä sekä lukemisen edellytyksenä että sen tuloksena on viime aikoina tuotu esiin tutkimuksessa ja tietokirjallisuudessa (esim. Huotilainen–Moisala 2018; Huotilainen 2019; Sisättö 2020). Keskittymiskyky nousee myös aineistossani esille odotuksenmukaisena, kuten esimerkeissä 11 ja 12.

⁸ Riitta Korhonen–Kusch (1988, 49) on huomauttanut, että *mutta*-kytkökset vaativat ylipäättään aina ”pragmaattista päättelyä”.

- (11) – – Pystyn keskittymään lukemiseen missä tahansa
 (12) Haluan keskittyä kirjaan enkä esim tee kotitöitä kirja taustalla.

Esimerkeissä 11 ja 12 keskittymisen tavoiteltavuuteen viittaavat modaaliset apuverbit *pystyä* ja *haluta*, jolloin kuvataan paitsi toimintaa, myös siihen liittyvää tahtoa tai kykyä (ks. VISK § 1567, 1551). Tulkintaa vahvistaa se, että keskittymisen herpaantumisesta puhutaan toisaalla aineistossa vastahakoiseen sävyyn, mistä selvimpiä merkkejä ovat esimerkin 13 pakkoa ilmaiseva modaaliverbi *joutua* ja esimerkin 14 viimeinen lause *mikä on harmi*.

- (13) – – Hetkestä riippuen ajatukseni saattavat karkailla ja joudun ehkä lukemaan saman sivun uudestaan.
 (14) – – netinkäyttö häiritsee keskittymistä ja tarttumista kirjoihin, mikä on harmi

Lauseiden semanttisia rooleja tarkastellessa nähdään, että tekijäksi nousee niin sanottu eloton aiheuttaja (Sammallahti 2002, 543): esimerkin 13 lauseessa *ajatukseni saattavat karkailla* tekijän roolissa oleva abstrakti substantiivi implikoi vastaajan olevan ikään kuin ajatustensa ulkopuolinen tarkkailija. Esimerkissä 14 tekijän roolissa on teonnimi, jolloin kyse on kieliopillisesta metaforasta: *netinkäyttö häiritsee keskittymistä* (Karvonen 1991). Syntyy vaikutelma, että keskittymistä häiritsevät syyt ovat vastaajan ulkopuolella ja niihin liittyvä intentionaalisuus häivytetty – on kuvaavaa, että elottoman aiheuttajan semanttista roolia voidaan tekijän sijaan kutsua myös *voimaksi* (Sammallahti 2002, 543).

Tuija Saresma (2013, 238) on esittänyt, että paneutunut syvälukeminen nauttii lukemiskulttuurissamme erityistä arvostusta. Ei ole siis yllättävää, että lukijuusdiskursseissa hegemonisoituvat pitkäjänteisyys, päättäväisyys ja itsekuri, joiden yksi ilmenemiskonteksti ovat vastaajien maininnat kirjojen loppuun lukemisesta. *Kirjat elämässäni* -kyselyn vastaajasta 81 % kertoo voivansa jättää kirjan kesken (vaihtoehdot: kyllä/ei, n = 934). Avovastausten perusteella kirjan keskeyttäminen on kuitenkin tavalla tai toisella tunnusmerkkinä. Sellaistenkin vastausten kuin *Kirjan kesken jättäminen ei haittaa minua ja ei kaihdakaan keskenkään jättämistä* taustalla on implikaatio siitä, että kirjan loppuun lukeminen olisi odotuksenmukaisempi vaihtoehto. Esimerkeissä 15 ja 16 periaate lukea kirja loppuun on lukunautintoa tärkeämpää.

- (15) – – Sitoudun kirjoihin ja luen ne yleensä loppuun, vaikka en erityisemmin pitäisi teoksesta. – –
 (16) – – Aloittamani kirjan luen puoliväkinen loppuun, vaikka se ei olisikaan niin kiinnostava kuin luulin.

Kirjan keskeyttämisen oikeuttava syy mainitaan esimerkeissä konsessiivisella *vaikka*-lauseella (VISK § 1140; Kauppinen 2006). Se jää taka-alaiseksi määrätietoisuutta suhtautumisen rinnalla, jota hallitsevan lauseen verbi *sitoutua* sekä adverbis *puoliväkinen* ilmaisevat. Kun vastaajat kertovat jatkavansa lukemista ilmeisistä haasteista huolimatta, syntyy kuva lukijasta vaikeuksien voittajana, joka selviytyy kirjasta kuin vaikeakulkuisesta maastosta

tai velvollisuudesta muiden joukossa. Siinäkin, miten vakiintuneesta käytännöstä poikkeamiselle eli kirjan keskeyttämiselle tarjotaan perusteluja, voidaan ajatella olevan kyse normien pönkittämisestä (ks. Virtanen–Hiidenmaa 2020, 851): *Jos kirja on tylsä, jätän sen kesken ja siirryn seuraavaan; Pyrin lukemaan kirjan loppuun, jos olen päässyt hyvään alkuun.*

Aineistosta hahmottuu myös yksittäistä teosta tai lukuprosessia laajempi kuva lukemisen järjestymisestä osaksi arkea (ks. esimerkki 17).

- (17) Kovan luokan harrastaja. En mikän sunnuntailueskelija, vaikka sekin on ihan ok.

Vastaukseen rakentuu kontrastiivinen asetelma, jonka lähtökohtana ja preferenssinä toimii lukijan itsestään käyttämä, kilpailullisuuteen viittaava luonnehdinta *Kovan luokan harrastaja*. Määritelmä *ei mikä[ä]n sunnuntailueskelija* puolestaan näyttäytyy eräänlaisena mahdollisena vaihtoehtona, josta kiellon avulla etäännyttään. Ilmaus on pejoratiivisesti latautunut: vähättelevää merkitystä kantavat sekä kieltoa intensifioiva kvanttoripronomini *mikään* että yhdyssanan *sunnuntai*-etujäsen, joka viittaa ei-ammattilaisuuteen (KS, esim. s.v. *sunnuntaihihtäjä*). Frekventatiivisella *luesselija*-johdoksella (vrt. *lukija*) taas voidaan nähdä epäsäännöllisyyden, sattumanvaraisuuden ja vähäisemmän intensiivisyyden merkityksiä (Yli-Vakkuri 1986; VISK § 354, 1735). Vastauksen päättävässä lauseessa *vaikka sekin on ihan ok* voidaan *vaikka*-lausumaa tarkastella metatekstuaalisena keinona kyseenalaistaa edellä ilmaistun kontrastin jyrkkyyttä tai tuoda esiin vaihtoehtoinen näkökulma (Duvallon–Peltola 2013, 338). Liitepartikkelillinen pronomini *sekin* implikoi vastaajan viittaavan lukutapaan, joka on olemassa hänen omansa lisäksi, mutta johon hän ei itse halua identifioitua. Lause voidaan yhtäältä nähdä myönnytyksenä, jossa vastaaja käyttää määrittelyvaltaa itsensä ohella myös muihin lukijoihin. Toisaalta myönnytys voidaan myös tulkita solidaarisuuden keinoksi, jolla tehdään tekstiin tilaa myös toisenlaisille lukijoille (ks. Martin 2004).

Esimerkissä 18 lukemiseen sitoudutaan voimakkaasti pikemminkin tunnetasolla kuin käytännössä.

- (18) Lukisin enemmänkin kuin pystyn. Ennen perhe-elämää olin jatkuvasti nenä kiinni kirjoissa ja sitä aikaa kaippaa välillä. Tai edes sitä, että saisi yhden kirjan luettua.

Vastaaja peilaa nykytilannettaan aikaisempaan aktiivisen lukemisen elämänvaiheeseen. As-teikkopartikkeli *edes* osoittaa, että vastaaja vaikuttaa tosiasiasa ainakin tilapäisesti hylänneen lukemisen (ks. Winther-Jensen–Pitkänen 2021, 175–176), vaikka se on hänelle selvästi merkityksellistä: konditionaalimuotoisten verbien *lukisin* ja *saisi luettua* voidaan ajatella toimivan intensionaalisissa kuvittelun ja suunnittelun tehtävissä (VISK § 1592). Tulkintaa vahvistaa *pystyä*-verbi, joka implikoi lukemisen riippuvan lukijan oman halun sijaan ympäröivistä olosuhteista, kuten perhe-elämän tuomasta vastuusta (vrt. Juopperi 2018, 67–68). Syntyy vaikutelma, että silkalla lukuhalulla on lukemattomuuden ohella keskeinen merkitys lukijuudelle, vaikka varsinainen lukeminen ei olisikaan elämäntilanteelle otollista.

Ei-lukijat nousevat implisiittiseksi viitepisteeksi esimerkeissä 19 ja 20, joissa lukemisen ei ole ainoastaan tärkeää, vaan välttämätöntä (ks. myös Ross 1999, 787; Usherwood–Toyne 2002, 40).

(19) En voisi kuvitella elämää ilman kirjoja ja lukemista.

(20) Jos helvetti on, se on paikka, jossa ei ole kirjoja.

Lukeminen saa eksistentiaalisen ulottuvuuden: leikkimällä ajatuksella elämästä ilman kirjoja vastaajat sanoittavat lukemisen äärimmäistä merkityksellisyyttä itselleen. Esimerkissä 21 läsnä ovat myös lukijuuden ja ei-lukijuuden sosiaaliset merkitykset.

(21) – – Minusta on outoa, että on ihmisiä, jotka eivät lue kirjoja. Ja heitä on toki paljon, tiedän.

Luonnehdinnalla *Minusta on outoa* vastaaja rajaa lukijuuden oletusarvoiseksi tavaksi elää ja loittonee näin ihmisistä, jotka eivät jaa hänen käsitystään lukemisen merkityksestä. Ilmiölauseet esittelevät ei-lukijat abstraktina, etäisenä joukkona (*on ihmisiä – –, heitä on – – paljon*). *He*-pronomini erottaa vastaajan ei-lukijoista ja rakentaa samalla implikaation *meistä*, lukevista ihmisistä. Kielellisenä eronteon keinona toimii myös modaalisen *tiedän*-faktiiviverbin luoma moniäänisyys – yhdessä etäännyttävät lausetyypit ja faktiivisuus luovat vaikutelman, että vastaajan kokemuksiin ei-lukijuudesta sisältyy toisen käden tietoa (ks. VISK § 1556–1557, 1561).

Sitoutumisen diskurssissa korostuu ideaalilukijan määrätietoinen asenne lukemiseen yksittäisen lukukerran, teoksen ja elämäntavan tasoilla. Sitoutunut ideaalilukija vastaa lukemisen ja lukuharrastuksen asettamiin haasteisiin ja vaatimuksiin pitkäjänteisen keskittymisen ja lukevaan yhteisöön kiinnittymisen avulla ja siten luopuu hetkittäin jopa omasta mukavuudestaan.

3.3 Luonnollisuuden diskurssi

Jo suomalaisen lukuharrastustutkimuksen varhaisimpiin kuuluvassa, 1950-luvulla toteutetussa haastattelututkimuksessa (Qvist 1960) todetaan, että erityisesti aktiivisilla lukuharrastajilla lukeminen yhdistyy saumattomasti muuhun elämään. Pietilän ja Lakan tutkimuksessa, jossa tarkastellaan käsityksiä ihanteellisesta mallilukijasta lukemisen hankalaksi kokevien nuorten parissa, olennaisiksi piirteiksi nousevat ” – – pystyvyys, rentous, jännitteettömyys ja virheettömyys – mallilukijan ei tarvitse kiinnittää erityistä huomiota lukemiseen tai kirjoittamiseen” (Pietilä–Lakka 2021, 33). Myös tämän tutkimuksen aineistossa eleetön ja huoleton suhde lukemiseen on hegemonisoitunut. Nimitän tällaisia lukemisen merkityksiä luonnollisuuden diskurssiksi.

Esimerkissä 22 lukeminen sulautuu toistuvana rutiinina arkeen. Voimakkaan affektiivisuuden sijaan se nähdään mieluisana mutta neutraalina.

Yksinkertaisimmillaan luonnollisuuden diskurssin käsitys ideaalilukijasta kiteytyy joidenkin vastaajien käyttämään luonnehdintaan *elämäntapalukija*. Esimerkissä 23 lukemisen arjen läpäisevä luonne saa elämäntapalukijaksi sävyjä.

- (22) Lukeminen on aina ollut niin itsestään selvä osa elämää, etten tee siitä kovinkaan suurta numeroa sen enempää kuin muustakaan jatkuvasti toistuvasta arkisesta asiasta, sanotaan nyt vaikka jokaviikkoisesta saunassa käymisestä. Se on mukavaa ja miellyttävää, mutta itsestään selvää.
- (23) Lukeminen on minulle merkittävä osa elämää ja sen prosessointia. En koe sitä erillisenä harrastuksena. – –

Lukeminen näyttäytyy abstraktina ajattelutapana tai arvona (*merkittävä osa elämää ja sen prosessointia*), kun taas sen konkreettinen merkitys esitetään taka-alaisena (*En koe sitä erillisenä harrastuksena*) (ks. Qvist 1960; Saarinen–Korkiakangas 2009, 20).

Esimerkissä 24 puolestaan ennakoidaan kokonaisvaltaisen lukijuuden herättämiä mielikuvia.

- (24) Lukeminen on minulle olennainen tapa olla maailmassa. Jos muuta ei ole, luen vaikka tuoteselostetta. Työuranikin on liittynyt tavalla tai toisella kirjoihin. **Teen kuitenkin paljon muutakin, joten en sentään yksinomaisesti lue.**

Vastaajalle lukemiseen riittävät minimaaliset olosuhteet: *Jos muuta ei ole, luen vaikka tuoteselostetta. Kirjat elämässäni* -kyselyn aiheena olleesta kirjojen lukemisesta vapaa-ajalla liu'utaankin esimerkiksi kohti kaikenlaisia lukijan arkiympäristössään kohtaamia tekstejä. Viimeinen virke *Teen kuitenkin paljon muutakin, joten en sentään yksinomaisesti lue* implikoi, että vastaajan näkökulmasta odotuksenmukaista olisi olettaa lukemisen olevan hänen ainoa mielenkiinnon kohteensa; kuvitelman äärimmäisyydestä irtaudutaan *sentään*-partikkelin avulla (ks. VISK § 847).

Kyselyn aihe ja konteksti selittävät tietenkin osaltaan lukemisen korostunutta asemaa vastaajien arjessa. Esimerkeissä 25 ja 26 aineistoni vastaajat kuitenkin kertovat, miten lukijuus määrittelee heitä myös varsinaisten lukemiskontekstien ulkopuolella.

- (25) Olen elämäntavaltani lukija. Se määrittelee minua ihmisenäkin. – –
- (26) – – Lukeminen on yksi ruumiinjäsenistäni.

Lukeminen kietoutuu kokonaisvaltaisesti arjen ja elämäntavan lisäksi myös vastaajien käsitteisiin itsestään (*ihmisenäkin, yksi ruumiinjäsenistäni*).

Luonnollisuuden diskurssissa keskeistä on yksilön mutkaton suhde lukemiseen. Ideaalilukijalle lukemisen ja muun arkisen toiminnan välinen kynnys on matala, ja arjen tilanteiden lisäksi lukeminen on myös luonteva osa omaa identiteettiä.

4 Vaihtoehtoiset diskurssit

Tässä luvussa käsitelen aineistoni vaihtoehtoisia diskursseja osoituksena siitä, että empiiriset lukijat voivat suhtautua ideaalilukijaa määrittäviin hegemonisiin piirteisiin myös kriittisesti, niitä haastaen ja uudistaen. Vaihtoehtoisia diskursseja on kaksi: omaehtoisuuden ja hyväksynnän diskurssi.

4.1 Omaehtoisuuden diskurssi

Aineistosta nousevassa omaehtoisuuden diskurssissa lukijan tietoinen valta ja valinnat korostuvat. Aineistoesimerkkiä *Luen mielelläni hitaasti* voidaan tulkita niin, että *mielelläni*-adverbin avulla osoitetaan tietoisesti valittu lukutapa, johon suhtaudutaan myönteisesti sulkematta kuitenkaan pois muita mahdollisia tapoja lukea. Esimerkissä 27 itsenäiset valinnat nostetaan neuvottelunomaisesti etualaisiksi.

- (27) – – Lukeminen on minulle tärkeää ja teen sitä vain itseni takia. – – Minun on saatava lukea omaa tahtiani. – –

Lause *teen sitä vain itseni takia* implikoi, että lukemisen syyt voisivat määräytyä tai jopa lähtökohtaisesti määräytyisivät ulkopuoliselta taholta. Refleksiiviset ilmaukset *itseni takia* ja *omaa tahtiani* hahmottuvat suhteessa ”muihin”, joita eksklusiivinen fokuspartikkeli *vain* implikoi. Verbiketjussa *on saatava lukea* modaaliverbi *saada* ilmaisee riippuvuutta normeista (VISK § 1554). Toisaalta nesessiivisyys (Laitinen 1992; VISK § 1581) toimii tahdonilmauksena itsenäisten valintojen puolesta – vastaajan voidaan ajatella kurkottavan normien ohi kohti oman lukijuutensa määrittelyvaltaa. Esimerkissä 28 samankaltainen normien ohittaminen tehdään eksplisiittisemmän kontrastoinnin avulla.

- (28) – – En suorita lukemista vaan nautiskelen silloin kun itseäni huvittaa.

Kieltolauseella *En suorita lukemista* etäännyttään sellaisesta lukijuudesta, jossa täytetään itse asetettuja tai ulkopuolelta tulevia vaatimuksia. Vaihtoehtoiseen diskurssiin siirryttään rinnasteisen *vaan*-konjunktion merkitsemän korrektiivisen suhteen avulla (VISK § 1106–1108): mieluisammaksi vaihtoehdoksi esitetään lukemisesta nautiskelu, joka tuodaan esimerkin 27 tapaan esille refleksiivisesti (*silloin kun itseäni huvittaa*).

Kuten luvussa 3.2 todetaan, kirjan keskeyttäminen on aineiston perusteella tunnusmerkkinen piirre. Omaehtoisuuden diskurssin valossa se voidaan nähdä aktiivisena normeista vapautumisena (ks. esimerkit 29 ja 30).

- (29) – – Olen tietoisesti opetellut jättämään minulle jostain syystä ei-sopivan kirjan surutta kesken.
 (30) Aloitan paljon kirjoja, joista puolet jätän iloisesti kesken. – –

Esimerkeistä 29 ja 30 hahmottuu merkkejä siitä, että normien vastustaminen on tulosta jonkinlaisesta reflektiosta: vastaaja on *tietoisesti opetellut* keskeyttämään kirjoja, keskeyttämiselle on perustelu (*minulle – – ei-sopivan kirjan*) ja kielteisten tunteiden poissaoloa erikseen korostetaan (*surutta, iloisesti*). Huomionarvoista on, että hegemoninen ja vaihtoehtoinen diskurssi ovat esimerkeissä samanaikaisesti läsnä, ja niiden välille hahmottuvassa neuvottelussa vastaajat pyrkivät loittonemaan vallitsevista normeista.

Esimerkissä 31 normit käännetään pääläelleen ja konventionaalinen, kronologinen lukurutiini sivuutetaan.

- (31) Satunnainen, poukkoileva, kaoottinen, anarkistinen. Joistain kirjoista luen vain pätkiä keskeltä, joistain viimeisen luvun ennen ensimmäistä.

Sananvalinta *anarkistinen* ohjaa tulkitsemaan vastausta vallan näkökulmasta, ja lukeminen kontekstina taas implikoi, että valtaa lähestytään leikitellen. Tässä *vain*-partikkelin voidaan ajatella ilmaisevan asteikollista vähäisyyttä: toiminta jää vajavaiseksi ja jotain oletusarvoista tekemättä, mutta vaihtoehtoista toimintaa kuvaamalla kyseenalaistetaan vakiintuneet lukemiskulttuurin käytännöt, kuten se, että kirja luetaan järjestyksessä kanteesta kanteen.

Omaehtoisuuden diskurssi heijastaa hegemonisen ideaalilukijan rinnalle vaatimuksesta vapaamman lukijuuden mallin ja korostaa lukijoiden ruohonjuuritason valtaa määrittellä sekä omaa lukijuuttaan että lukijuuden normeja uudelleen. Jälkiä tällaisesta sosiaalisesta muutoksesta voidaan nähdä myös esimerkiksi kirjagram-käyttäjien⁹ keskuudessa kiertäneessä aihetunnisteessa #didnotfinishdonotcare, jonka avulla lukijoiden kesken jaetaan ja myös normalisoidaan kokemuksia kirjojen keskeyttämisestä.

4.2 Hyväksynnän diskurssi

Nimitän hyväksynnän diskurssiksi pakotonta ja sallivaa lukupuhetta. Sillä on yhtäläisyyksiä hegemonisen luonnollisuuden diskurssiin, mutta siinä missä hegemoninen ideaalilukija on säröttömän luonteva, hyväksynnän diskurssissa lukija on inhimillinen ja siten epätäydellinen.

Hyväksynnän diskurssissa nousee esille salliva näkökulma lukemisen epäsäännöllisyyteen, jota taas hegemonisissa aktiivisuuden ja sitoutumisen diskurssissa pyritään karttamaan ja kompensoimaan (ks. erityisesti luku 3.2). Kielteisesti latautuneiden ilmausten (*satunnainen, epämääräinen, poukkoileva, ailahteleva, vähän sinne tänne sorkkiva*) lisäksi epäsäännöllisyyteen liittyy vastauksissa myös myönteisiä sävyjä: ilmauksissa *satunnaisesti villiintyvä, purskeinen, satunnainen ahmatti ja kausiahmija* kuvataan lukemisen hiipumisen sijaan lukuinnon palaamista tai yltymistä. Esimerkissä 32 epäsäännöllisesti innostuva lukija on uskollinen mielialoilleen ja sisäiselle motivaatiolleen normien sijaan.

- (32) Olen rento lukija ja luen mikä milloinkin sattuu kiinnostamaan. En stressaa, vaikka joskus ei luetuttaisikaan.

Sallivasta suhtautumisesta lukemiseen kertoo jo kategorisointi *rento lukija*. Vastauksen kielellisissä valinnoissa korostuu sattumanvaraisuus: paralleelisten asiointilojen satunnaista vaihtelua ilmaistaan konstruktilla *mikä milloinkin* (VISK § 761) ja ei-intentionaalisuutta ilmaisevalla verbiketjulla *sattuu kiinnostamaan*. Stressaamisen odotuksen mukaisuus tuodaan esiin mutta torjutaan kieltolauseella. Vastaaja poikkeaa normeista hegemonian aktiivisen vastustamisen sijaan pikemminkin passivoitumalla.

Kun hegemonisessa aktiivisuuden diskurssissa lukutahti ja -määrät toimivat aktiivisen lukijuuden indikaattoreina, hyväksynnän diskurssissa mahdollisuus vaihteluun ja katkoksiin hyväksytään osaksi lukijuutta, kuten esimerkiksi 33.

9 Kirjagram on Instagramissa toimiva yhteisö, jossa julkaistaan ja keskustellaan lukemisesta.

(33) Puuskittainen lukija, kirjallisuuden rakastaja silti aina.

Esimerkki 33 muistuttaa luvussa 3.1 käsittelemiäni kiteytymänomaisia *mutta*-rinnastuksia, ja tulkinnassa voidaan toki huomioida *silti*-partikkelin merkitsemän konsessiivisuuden luoma kompensatiivisuus ja epäodotuksenmukaisuus: rinnastuksen ensimmäinen jäsen *Puuskittainen lukija* ilmaisee sitoutumisen puutetta käytännön lukutottumusten tasolla, kun taas jälkimmäinen osa *kirjallisuuden rakastaja silti aina* ilmaisee kompensoivaa tunnetason sitoutumista. Voidaankin ajatella, että konsessiivisuuden ja adverbien *aina* avulla rakkaus kirjallisuutta kohtaan nousee rinnastuksen hallitsevaksi elementiksi, kun taas lukeminen toimintana jää taka-alalle, ja lukijuuden määrittelyn lähtökohta on ulkoisten tekijöiden sijaan lukijassa itsessään. Vastaajalla tuntuu olevan viesti, joka kaikuu myös muualla aineistossa: lukijuus voi olla paljon muutakin kuin varsinaista lukemista.

Sekä hegemonisissa että vaihtoehtoisissa diskursseissa tunnistetaan muun muassa kii-reisen arjen tai sosiaaliset paineiden asettamat haasteet lukemiselle. Hegemoniselle ideaalilukijalle tyypillistä on riittämättömyyden ja tyytyväisyyden rajaa luotaava kilvoittelu. Vaihtoehtoisessa hyväksynnän diskurssissa kuva lukijasta holistisena yksilönä järjestyu uudelleen, kun lukemisen kontrolloinnista luovutaan ja annetaan sen mukautua lukijan elämän lähtökohtiin: – – *Sama kirja, joka nyt ei mene saattaa toimia ensi kuussa mahtavan hyvin. En osaa pakottaa itseäni yhtään.*

Hyväksynnän diskurssi toimii vastapoolina hegemonisille luonnollisuuden diskursseille, johon yhdistyvät helposti mielikuvat lukijuudesta sisäsyntyisenä palona, omistautumisena tai vaivattomana rutiinina. Lisää sävyjä lukijuuden kirjoon tarjoavat vaihtoehtoiset diskurssit: *Himolukija, jolla on lukemisessa myös taukoja; Laiska ja rajoittunut*; – – *Annan kirjan johdattaa toisen luo.* Hegemonisten ja vaihtoehtoisten diskurssien suhde vertautuu myös ajallemme ominaiseen keskusteluun suorittamisesta ja itselle asetetuista vaatimuksista. Niin omaehtoisuuden kuin hyväksynnän vaihtoehtoiset diskurssit etualaistavat lukijan asemaa yksilöllisenä toimijana ja edustavat potentiaalista sosiaalista muutosta kohti entistä moninaisempaa ja joustavampaa itsensä määrittelyn retoriikkaa.

5 Lopuksi

Tässä artikkelissa olen nostanut diskurssin- ja tekstintutkimuksen keinoin esille lukemiskulttuurien konventionaalisia käsityksiä ja käytäntöjä, joita tosielämän lukijat pitävät Muuttuva lukijuus -hankkeen teettämän verkkokyselyn perusteella lukijalle odotuksenmukaisina. Olen rakentanut käsitystä tekstinulkoisesta ideaalilukijasta analysoimalla erilaisia aineiston kielenkäytössä piileviä oletuksia, joita olen tarkastellut kolmen aineistosta nousevan valtaapitävän eli hegemonisen diskurssin avulla.

Aktiivisuuden diskurssissa ideaalilukijan suhtautumista lukemiseen määrittelevät voimakkaat myönteiset tunteet, kuten intohimo ja innostus. Paljon ja nopeasti lukemisen ihanteet ovat ikään kuin tälle suhtautumiselle alisteisia piirteitä, joilla lukemisen aktiivisuutta on käytännöllistä havainnollistaa, mitata ja vertailla. Sitoutumisen diskurssissa

keskeisiä ideaalilukijaa määrittäviä tekijöitä ovat lukemisen frekvenssi ja struktuuri: se, miten lukeminen toimintana jäsentyy suhteessa aikaan ja lukijan elämään. Sitoutuminen tapahtuu yksittäisen teoksen, kognitiivisen prosessin, arkielämän (lukuharrastus) ja identiteetin (lukemisen eksistentiaalinen merkitys) tasolla. Luonnollisuuden diskurssista kumpuavalle ideaalilukijalle lukeminen on konkreettista toimintaa laajempi elämäntapa, jota leimaavat ei-intentionaalisuus ja pakottomuus. Kaikkiaan hegemonisten diskurssien kautta avautuu näkymä normeihin sitoutuvien ja niitä noudattamaan pyrkivien vastaajien ajatteluun.

Normeja kyseenalaistavaa suhtautumista olen puolestaan tarkastellut vaihtoehtoisten omaehtoisuuden ja hyväksynnän diskurssien avulla, jotka asettuvat valtaapitävien diskurssien kanssa niin kutsuttuun hegemoniseen kamppailuun. Omaehtoisuuden diskurssissa vastaajat ottavat etäisyyttä ideaalilukijaan tuomalla esiin valintojensa tietoisuutta ja oman lukijuutensa määrittelyvaltaa. Hyväksynnän diskurssissa ideaalilukijuus tiedostetaan, mutta siihen suhtaudutaan pikemminkin yhdentekevänä kuin vastarinnan kohteena: pyrkimyksenä ei ole särötön ja jäännöksetön lukijuuden kuvaus eikä toisaalta hegemonian kumoaminen, vaan ristiriitaisuuden hyväksyminen. Ensisijaista lukijuuden määrittelyssä on lukijan oma kokemus ja lukijuuden moninaisuuden tunnustaminen.

Aineistossa näkyvät kulttuurisesti konventionaaliset lukijuuden kuvaamisen keinot: *lukutoukka* on sellainen, joka lukee paremman puutteessa jopa tuoteselostetta. Fraasimaiset ja idiomaattiset kiteytymät kertovat lukijuuden tunnistettavista ja vakiintuneista kulttuurisista merkityksistä. Oman lukemisensa lisäksi vastaajat reflektivat lukemiskulttuuria ja rakentavat suhdetta siihen. Samoin analyysi osoittaa, että vastaajien keskuudessa vallitsee melko yhtenäinen käsitys lukemiskulttuurien normeista, vaikka niihin sitoutuminen ei olekaan kaikille itsestään selvää tai tärkeää. Aina ei ole myöskään selvää, missä kulkee hegemonisen ja vaihtoehtoisen diskurssin raja, mikä kuuluu hegemonisen kamppailun luonteeseen.

Analyysini kartoittaa lukijaa koskevia odotuksia ja oletuksia sosioekonomisesti melko homogeenisen aktiivilukijoiden joukon sisällä – tuloksia olisikin kiinnostavaa peilata myös heterogeenisemmän aineiston analyysiin. On kuitenkin huomionarvoista, että Pietilän ja Lakan (2021) haastatteleminen, koulupolullaan haasteita kohdanneiden nuorten puheissaan kaiuttaman mallilukijan keskeiset piirteet, yksilön omaehtoinen kiinnostus lukemiseen sekä lukemisen rutiininomainen huolettomuus, lankeavat pitkälti yksin tämän artikkelin ideaalilukijan kanssa. Olisikin kiinnostavaa jatkaa pohdintaa siitä, miten omaehtoiseksi kirjojen lukijaksi kasvamiseen voi vaikuttaa kokemus kuulumisesta lukijuuden diskurssin piiriin – voidaanhan lukumotivaation kannalta keskeisinä pitää juuri yksilön uskomuksia ja käsityksiä itsestään lukijana (Guthrie–Perencevich–Wigfield 2004). Lukumotivaatiolla ja sitoutumisella taas on todettu olevan yhteys vankkaan luku-taitoon (Guthrie–Klauda 2015). Nämä havainnot yhdessä analyysini kanssa rohkaisevat kysymään, kenen ehdoilla lukijuusdiskurssi rakentuu ja ketä se kutsuu luokseen. Vaihtoehtoiset diskurssit voidaan nähdä mahdollisuutena tuoda entistäkin monipuolisempia ääniä keskusteluun siitä, mitä lukijuus on ja kenelle se kuuluu. Miten erilaiset tavat

merkityksellistää lukijuutta voisivat tukea lukemiskulttuurin saavutettavuutta ja inklusiivisuutta, jotka ovat sekä lukutaidon että iloa tuottavan lukuharrastuksen edistämisen kannalta ensiarvoisen tärkeitä?

Analyysissäni ilmenevä diskurssien kontrastoituminen merkitsee kategoristen eron- tekojen sijaan ennen kaikkea neuvottelua, jonka seurauksena kyselyn vastaajat ottavat lukijuutta koskevaa määrittelyvaltaa omiin käsiinsä ja ideaalilukijan hahmo asettuu uudelleen muovattavaksi. Lukijalle tässä neuvottelussa avautuu mahdollisuus paitsi itsensä toteuttamiseen, myös lukemiskulttuurin muuttamiseen.

Lähteet

- ALASUUTARI, PERTTI 1999: *Laadullinen tutkimus*. 3. uudistettu painos. Vastapaino, Tampere.
- ANKOWSKI, AMBER – ANKOWSKI, ANDY 2021: *Bringing up bookmonsters. The joyful way to turn your child into a fearless, ravenous reader*. The Experiment, New York.
- BAHTIN, MIHAIL M. 1981: *Discourse in the novel*. MICHAEL HOLQUIST (toim.): *The dialogic imagination: four essays by M. M. Bakhtin*, 259–422. University of Texas Press, Austin.
- BARTLETT, TOM 2012: *Hybrid voices and collaborative change. Contextualising positive discourse analysis*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9780203109373>
- BAYARD, PIERRE 2008: *Miten puhua kirjoista joita ei ole lukenut*. Suomentanut PIRJO THOREL. Atena, Jyväskylä.
- BJÖRNINEN, SAMULI – MIKKONEN, JUKKA – YLI-JUONIKAS, JAAKKO 2020: Pitääkö kaunokirjallisuudesta olla hyötyä? MARIA MÄKELÄ, SAMULI BJÖRNINEN, VILLE HÄMÄLÄINEN, LAURA KARTTUNEN, MATIAS NURMINEN, JUHA RAIPOLA ja TYTTI RANTANEN (toim.): *Kertomuksen vaarat. Kriittisiä ääniä tarinataloudessa*, 241–253. Vastapaino, Tampere.
- BRUNILA, RIITTA 1988: *Kirjoitetun kielen mutta-kytkösten tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- VAN DIJK, TEYN A. 1993: Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society* 4 (2), 249–283. <https://doi.org/10.1177/0957926593004002006>
- DUVALLON, OUTI – PELTOLA, REA 2013: Konsessiiviset vaikka-lausumat: virtuaalisesta faktuaalisesta. *Virittäjä* 117 (3), 317–345. Saatavissa <https://journal.fi/virittaja/article/view/7923>.
- EGGINS, SUZANNE 2004: *An introduction to systemic functional linguistics*. Continuum, London.
- ESKOLA, KATARINA 1990: *Lukijoiden kirjallisuus Sinuhesta Sonja O:hon*. Tammi, Helsinki.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Polity, Cambridge.
- 2012: Critical discourse analysis. JAMES P. GEE ja MICHAEL HANDFORD (toim.): *The Routledge handbook of discourse analysis*, 8–19. Routledge, London.
- GRÜNTAL, SATU 2020: Kinder, Jugendliche und das Lesen in Finnland. INGRID SCHELLBACH-KOPRA, GABRIELE SCHREY-VASARA, STEFAN MOSTER ja SATU GRÜNTAL (toim.): *Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehungen* 52, 10–23. Deutsche Bibliothek, Helsinki.
- GUTHRIE, JOHN T. – PERENCEVICH, KATHLEEN C. – WIGFIELD, ALLAN 2004: *Motivating reading comprehension. Concept-oriented reading instruction*. L. Erlbaum Associates, Mahwah. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.3.403>
- GUTHRIE, JOHN T. – KLAUDA, SUSAN L. 2015: Engagement and Motivational Processes in Reading. PETER AFFLERBACH (toim.): *Handbook of individual differences in reading: Reader, text, and context*, 41–53. Routledge, London. Saatavissa <https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.4324/9780203075562>.
- HALLIDAY, M. A. K. 1978: *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. Arnold, London.
- 1994: *An introduction to functional grammar*. Arnold, London.
- HANIFI, RIITTA 2021: Lukeminen muutoksessa. RIITTA HANIFI, JUHA HAARAMO ja KAISA SAA-

- RENMAA (toim.): *Mitä kuuluu vapaa-aikaan? Tutkimus, tieto ja tulkinnot*, 133–157. Tilastokeskus, Helsinki. Saatavissa https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/eli_vapm_202100_2021_23894_net.pdf.
- HELLE, MERJA – TÖYRY, MAIJA 2008: Mallilukijasta muutoksen työkalu? *Journalismikritiikin vuosikirja*. Saatavissa <https://journalismikritiikki.wordpress.com/verkkoartikkelit/mallilukijasta-muutoksen-tyokalu/> (viitattu 28.3.2022).
- HOSSEINI, SILVIA 2022: Oikein pitkä tie. *Helsingin Sanomat* 3.1.2022. Saatavissa <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000008442500.html> (viitattu 3.1.2022).
- HUOTILAINEN, MINNA 2019: *Näin aivot oppivat*. PS-kustannus, Jyväskylä.
- HUOTILAINEN, MINNA – MOISALA, MONA 2018: *Keskittymiskyvyn elvytysopas*. Tuuma, Jyväskylä.
- JAAKOLA, MINNA – TÖYRY, MAIJA – HELLE, MERJA – ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2014: Construing the reader. A multidisciplinary approach to journalistic texts. *Discourse & Society* 25 (5), 640–655. <https://doi.org/10.1177/0957926514536828>
- JOKINEN, ARJA – JUHILA, KIRSI – SUONINEN, EERO 2016: *Diskurssianalyysi – Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Vastapaino, Tampere.
- JUOPPERI, SILJA 2018: Lukemisen merkitys ja muutos lukukokemuskertomuksissa. *Kasvatus & Aika* 12 (2), 62–76. Saatavissa <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74131>.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1986: Rinnastusfraasin jäsenten järjestyksestä. PENTTI LEINO ja JYRKI KALLIOKOSKI (toim.): *Kieli* 1, 73–102. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. MARKKU HAAKANA ja JYRKI KALLIOKOSKI (toim.): *Referointi ja moniäänisyys*, 9–42. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KARVONEN, PIIRJO 1991: Kieliopillinen metafora ja sen vaikutukset tekstissä. TAPANI LEHTINEN ja SUSANNA SHORE (toim.): *Kieli 6. Kieli, valta ja eriarvoisuus. Esitelmiä 18. kielitieteen päiviltä*, 149–165. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- 1996: Sitä ja tätä komiteakielestä. RITVA LIISA PITKÄNEN, HELENA SUNI ja SATU TANNER (toim.): *Kielen kannoilla. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 20 vuotta*, 30–40. Edita, Helsinki.
- KAUPPINEN, ANNELI 2006: Polyseeminen vaikka ja neuvottelun retoriikka. *Virittäjä* 110 (2), 162–189. Saatavissa <https://journal.fi/virittaja/article/view/40475>.
- KOLJONEN, KARI 2013: *Kriisi journalismissa: kansakunnan katastrofit ja muuttuva professio*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- KORHONEN-KUSCH, RIITTA 1988: *Monta muttaa. mutta-luokan konnektiivien syntaktis-semanttis-pragmaattista analyysia*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki 2021. Saatavissa <https://www.kielitoimistonanakirja.fi> (päivitetty 11.11.2021).
- LAINI, TUIJA 2017: *Aapisen ja katekismuksen tavaamisesta itsenäiseen lukemiseen. Rahvaan lukukulttuurin kehitys varhaismodernina aikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2018: Lukeminen – yksityinen vai yhteisöllinen tapahtuma? *Kasvatus & Aika* 12 (2), 21–35. Saatavissa <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74128>.
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona: Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 569. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LAUNIS, KATI – MÄKIKALLI, AINO 2020: Mitä tehdä, kun Shakespeare ei vloggaakaan eikä Waltari twiitaa? Kirjasto, koulu ja nuorten uudistuvat lukemiskulttuurit. ELINA ARMINEN, ANNA LOGRÉN ja ERKKI SEVÄNEN (toim.): *Kirjallinen elämä markkinaperustaisessa yhteiskunnassa*, 333–359. Vastapaino, Tampere.
- LITTAU, KARIN 2006: *Theories of reading. Books, bodies, and bibliomania*. Polity, Cambridge.
- MARTIN, JAMES R. 2004: Positive discourse analysis. Solidarity and change. *Revista Canaria de Estudios Ingleses*, 49 (1), 179–202.
- MARTIN, JAMES R. – WHITE, PETER 2005: *The Language of Evaluation. Appraisal in English*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- MÄKELÄ, MARIA 2020: Kertomakirjallisuus myöhäiskapitalistisessa tarinataloudessa. KAISA AHVENJÄRVI, JURI JOENSUU, ANNA HELLE ja SANNA KARKULEHTO (toim.) 2020: *Paperinen avaruus. Näkö-*

- kuomia kirjaesineen ja kirjallisuuden materiaalisuuksiin*, 263–290. Nykykulttuurin tutkimusryhmän julkaisuja 128. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- MÄKINEN, ILKKA 2018: Lukuhaluun paluu: motivaation käsite suomalaisessa lukemistutkimuksessa toisen maailmansodan jälkeen. *Kasvatus & Aika* 12 (2), 7–20. Saatavissa <https://journal.fi/kasvatusjaa-ika/article/view/74127>.
- OKKONEN, ANTERO 1980: *Toimittajan työ 1*. Karisto, Hämeenlinna.
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2019: *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino, Tampere.
- PIETILÄ, PENNI – LAKKA, LEEA 2021: Siis mähän oisin kova lukee – Koulupolulla haasteita kohdanneiden nuorten käsityksiä lukemisesta ja kirjoittamisesta. *Nuorisotutkimus* 39 (3), 21–35.
- PUOLAKKA, KALLE 2020: Kirjallisuuden tilasta digitaalisena aikana. *Niin & näin* 2, 25–34.
- PURHONEN, SEMI – GRONOW, JUKKA – HEIKKILÄ, RII – KAHMA, NINA – RAHKONEN, KEIJO – TOIKKA, ARHO 2014 (toim.): *Suomalainen maku. Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Gaudeamus, Helsinki.
- PÄLLI, PEKKA – LILLQVIST, ELLA 2020: Diskurssianalyysi. MILLA LUODONPÄÄ-MANNI, MARKUS HAMUNEN, REETTA KONSTENIUS, MATTI MIESTAMO, URPO NIKANNE ja KAIUS SINNEMÄKI (toim.): *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV*, 374–411. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://oa.finlit.fi/site/books/10.21435/skst.1457/read/?loc=Koottu.xhtml>
- QVIST, MARTTI 1960: *Lukemisharrastus. Helsingissä suoritettu haastattelututkimus*. Karisto, Hämeenlinna.
- ROJOLA, LEA 2006: Puhetta siitä. Lukijuuden rakentuminen Maria Jotunin novellissa Rakkautta. TARU NORDLUND, TIINA ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ ja TONI SUUTARI (toim.): *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*, 475–497. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- ROSS, CATHERINE S. 1999: Finding without seeking: The information encounter in the context of reading for pleasure. *Information Processing and Management* 35, 783–799. [https://doi.org/10.1016/S0306-4573\(99\)00026-6](https://doi.org/10.1016/S0306-4573(99)00026-6)
- SAARINEN, PIRKKO – KORKIAKANGAS, MIKKO 2009: *Lukemaan vai tietokoneelle? Nuorten lukemisharrastuksen muuttuminen 1960-luvulta 2000-luvulle*. BTJ Kustannus, Helsinki.
- SALMI, HANNU 2008: Lukuhimon jäljillä. *Turun Sanomat* 18.1.2008. Saatavissa <http://hannusalmi.blogspot.com/2008/01/lukuhimon-yljill.html> (viitattu 10.2.2022).
- SAMMALLAHTI, PEKKA 2002: Lauserakenteen kuvaamisesta I. *Virittäjä* 106 (4), 536–562. Saatavissa <https://journal.fi/virittaja/article/view/40215>.
- SARESMA, TUJJA 2013: Suomalaiset lukemisen kulttuurit. MIKA HALLILA, YRJÖ HOSIAISLUOMA, SANNA KARKULEHTO, LEENA KIRSTINÄ ja JUSSI OJAJÄRVI (toim.): *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, 238–250. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SINNEMÄKI, KAIUS 2020: Kansankielinen lukutaito Suomessa protestanttisena projektina. NIKO HUTTUNEN, ANNELI PORTMAN ja KAIUS SINNEMÄKI (toim.): *Kaappiluterilainen kansa. Puheenvuoroja suomalaisesta yhteiskunnasta*, 51–89. Käsité-Kirjat, Helsinki.
- SISÄTTÖ, VESA 2020: *Lukemisen voima. Rauhoita mielesi ja paranna keskittymiskykyäsi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SOLIN, ANNA 2012: Kriittinen diskurssintutkimus. VESA HEIKKINEN, EERO VOUTILAINEN, PETRI LAURMA, ULLA TIILILÄ ja MIKKO LOUNELA (toim.): *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*, 558–563. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- STEINBY, LIISA – MÄKIKALLI, AINO 2013 (toim.): *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SUOMALAINEN, ROOSA 2022 (tulossa): Kirjallinen maku osana lukijan omakuva.
- TAINIO, LIISA – WINKLER, IRIS 2014: The construction of ideal reader in German and Finnish textbooks for literacy education. *L1-Educational Studies in Language and Literature* 14, 1–25. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2014.01.05>
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2009: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 5. uudistettu laitos. Tammi, Helsinki.
- USHERWOOD, BOB – TOYNE, JACKIE 2002: The value and impact of reading imaginati-

- ve literature. *Journal of Librarianship and Information Science* 34 (1), 33–41. <https://doi.org/10.1177/096100060203400104>
- VIRTANEN, MIKKO T. – HIIDENMAA, PIRJO 2020: Tekstintutkimus. MILLA LUODONPÄÄ-MANNI, MARKUS HAMUNEN, REETTA KONSTENIUS, MATTI MIESTAMO, URPO NIKANNE ja KAIUS SINNEMÄKI (toim.): *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV*, 831–863. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://oa.finlit.fi/site/books/10.21435/skst.1457/read/?loc=Koottu.xhtml>
- VISK = AULI HAKULINEN, MARIA VILKUNA, RIITTA KORHONEN, VESA KOIVISTO, TARJA RIITTA HEINONEN ja IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Verkkooversio. Saatavissa <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- VITIKKA, ELINA 2022 (tulossa): Kieltolause tekijän ja lukijan välisen vuorovaikutuksen resurssina yleis-tajuisessa tietokirjassa.
- WINTHER-JENSEN, TIILA – PITKÄNEN, MAIJU-SOFIA 2021: Verkkoajan uudet lukijat. KAI EKHOLM ja YRJÖ REPO (toim.): *Lukemisen aika. Eikö Suomessa lueta tarpeeksi?* 157–176. Siltala, Helsinki.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turun yliopisto, Turku.

Roosa Suomalainen: Notions of the ideal, actual reader in the context of Finnish reading culture

The present article examines avid readers' notions of an ideal actual reader in the context of Finnish reading culture. The analysis investigates discourses in which real-life readers describe their own reader's identity. The focus is on analysing linguistic means that are utilised to convey culturally established expectations regarding people who read books. In addition, the study examines how readers challenge this construction of an ideal reader by choosing alternative ways of depicting an identity of a reader.

The research data consist of 804 open-ended responses to an online survey conducted in 2021. The survey was targeted to people who read books for pleasure. The methodological framework combines linguistic text analysis with discourse studies, applying both critical and positive discourse analysis.

The study shows that the readers' descriptions of themselves include shared, culturally conventional notions of being a reader. The analysis exposes three hegemonic discourses that reflect the ideal reader's expected characteristics. In the discourse of activity, reading is portrayed through positivity and intensity, the number of books read and amount of time spent on reading. In the discourse of commitment, the emphasis is on engagement in an individual book, reading in everyday life, and the reading culture. In the discourse of naturality, reading appears effortless, routine and a seamless part of the reader's worldview and identity.

However, the present article presents two alternative discourses in which the ideals of a reader are questioned or dismissed. In the discourse of independence, readers critically distance themselves from the ideal reader and consciously define their reader's identity counternormatively. In the discourse of acceptance, the ideals are passively ignored rather than defied, and there is an emphasis on condoning dissonance in one's own reading habits.

The analysis of the relationship between discourses further shows that readers enter a polyphonic negotiation with the expectations and social norms around reading cultures. The conclusions of this article prompt to further discuss what defines a reader in our discourse and society, and to whom a reader's identity is accessible. Moreover, the analysis observes the struggle between hegemonic and alternative discourses as a way of finding new, and even subversive, meanings for being a reader.

Roosa Suomalainen
Helsingin yliopisto
roosa.suomalainen@helsinki.fi
<https://orcid.org/0000-0002-8081-5917>

ANNA KUISMIN

Palava rakkaus ja öljy pumpulissa

Lemmenviestit, huumori ja kirjallistuminen suomenkielisessä kirjallisuudessa 1880-luvulta 1900-luvun alkuun

1 Kirjeet, fiktio ja kirjallistumisen prosessit

”Siitä on jo kolmattakymmentä vuotta, taisin olla 10 vuotias kirjoituskykyinen miehen alku, kun sain toimittaa ensimmäisen tärkeän luottamustoimeni”, alkaa kertomus, joka on peräisin Eemil Salmelan¹ kokoelmasta *Vakan alta*. Maija-niminen piika pyytää pojalta apua: olisi kirjoitettava kirje Huhtamäen Eenokille. Tyttö haluaa kertoa, että hänellä on kiireellistä asiaa ja muistuttaa miestä annetuista lupauksista: ”Ja saan minä nyt ilmoittaa, että minun sydämeni halkeaa jo ennen syksyä.” (Salmela 1900, 143.) Kirjuri ehdottaa, että Maija voisi uhata kuolemallaan, mutta kirjeen sanelija suuttuu: ”leikkiä ei tarvitse laskea vaikka poika on herraslapsi ja hän vain piikareppana” (Salmela 1900, 144). Virkaintoinen koulupoika vaatii, että allekirjoitukseen tulee virallinen etunimi Maria sekä sukunimi. Puumerkin alla on seuraava merkintä: ”Todistaa Eemil Salmela, kirjoitti sama” (Salmela 1900, 147). Viesti saavuttaa tarkoituksensa: häät vietetään syksyllä ja lapsi syntyy joulun aikoihin. Pojan mielestä hänen kirjurintaitonsa vaikutti onnelliseen lopputulokseen. Hänelle ei ollut valjennut, mikä oli painanut Maijan mieltä.

Opintielle päässyt ”herraslapsi” ja kirjoitustaidoton ”piikareppana” olivat eriarvoisessa asemassa aikana, jota Salmelan kertomus kuvaa. Kiertokouluissa kirjoittamista ei yleensä opetettu, ja kansakouluihin, joita oli alettu perustaa suurimpiin kyliin, pääsi vain pieni osa lapsista. On myös muistettava, että kaikki lukutaitoisiksi todetut eivät saaneet selvää kaunokirjoituksesta. Näitä taitoja vailla olevat olivat haavoittuvassa asemassa: he eivät voineet olla varmoja toteuttiko kirjuri – usein pahamaineiseksi koettu ”nurkka-sihteerii” – halutun dokumentin tilaajan toiveiden mukaan (Kuismin 2019). Historiantutkija Martyn Lyons käyttää kirjurin avulla toteutetusta kirjoittamisesta termiä *delegated writing*. Lyonsin mukaan sanelutapahtumassa ei useinkaan ole kysymys mekaanisesta

1 Eemil Salmelan henkilöllisyys ei ole tiedossa. On mahdollista, että kysymyksessä on nimimerkki (Kyläkoski 2015).

puheen saattamisesta kirjoitettuun muotoon, vaan sanelijan ja kirjurin yhteistyöstä. Lisätessään jotakin saneltuun tekstiin tai jättäessään asioita kirjoittamatta kirjuri käyttää valtaa. (Lyons 2014.)

Kuten kirjoittamisen politiikkaa tutkineet Romy Clark ja Roz Ivanič toteavat, kirjoitustapahtumat sijoittuvat laajempiin sosiaalisiin ja poliittisiin konteksteihin (Clark–Ivanič 1997, 20, 46). Asenteen, joka leimasi sekä monen sivistyneistöön kuuluneen että suuren enemmistön ajattelua pitkälle 1800-lukua, voi tiivistää seuraavalla tavalla: kynä kuuluu herroille, aura talonpojalle (vrt. Mäkinen 2007). Kansanvalistajat olivat tosin kannustaneet talonpoikia kirjoittamiseen. Esimerkiksi maanviljelyskoulun johtaja Antti Mannisen (1831–1866) opaskirjassa *Taito ja toimi* (2. uudistettu p. 1863) on kokonainen luku kirjoitustaidon hyödyistä, joista viimeisenä mainitaan kirjeet ystäville. Pastori ja kirjailija Antero Warelius (1821–1904) korosti jo 1850-luvulla, että on lystiä lähettellä rakkaudenkirjeitä armaalle. Tavasta on myös hyötyä: ei tarvitse kuluttaa päiviä kosio-retkillä. (Warelius 1851.) Kirjoitustaitoiset olivat kuitenkin vähemmistönä kautta 1800-luvun, joskin vuosisadan loppupuolella määrä kasvoi. Vuonna 1880 noin 13 % yli kymmenvuotiaista suomalaisista osasi kirjoittaa, ja 1900-luvun vaihteessa 39 % viisitoista vuotta täyttäneistä suomalaisista kykeni kynälle (Leino-Kaukiainen 2007, 430–434). Kirjoittamisen opetus tuli kaikkien lasten oikeudeksi vasta vuonna 1921 annetun kansakouluasetuksen myötä.

Kirjallistumisella tarkoitetaan kehityskulkua, jossa jonkin alueen ihmiset tulevat osalliseksi kirjoitetun ja painetun sanan vaikutuksista. Tätä käsitettä ryhtyi aktiivisesti käyttämään keskiajan tutkija Tuomas Lehtonen 2000-luvun vaihteessa. Saksan *Verschriftlichung* on lähellä *kirjallistuminen*-sanaa, kun taas englannin kielestä vastaava termi puuttuu. (Kauranen 2013, 25, 465.)² Viimeisten parinkymmenen vuoden aikana etenkin Pohjoismaissa on tehty paljon monitieteistä tutkimusta, jossa kirjallistumisen prosesseja pitkällä 1800-luvulla valaisee vähän tai ei lainkaan kouluja käyneiden kirjoittajien tekstien tarkastelu ja jossa näkökulma suuntautuu ruohonjuuritasoon (ks. esim. Kuismin–Driscoll 2013; Laitinen–Mikkola 2013; Edlund–Haugen–Edlund 2014; Edlund–Ashplant–Kuismin 2016). Laajimmillaan kirjallistumisen piiriin kuuluvat muun muassa lukemisen ja kirjoittamisen opetus, kirjojen saatavuus sekä kirjallisten dokumenttien käyttö ja merkitys niin julkisessa kuin yksityisessä elämässä. Kirjallistuminen ei liity vain menneisyyteen: viime aikoina kiihtyvä digitalisaatio on johtanut moniin muutoksiin sekä kirjallisen että suullisen ilmaisun kentillä.

Kirjeenvaihdon yleistymisen 1800-luvun loppupuolella kertoo yhden tarinan kirjallistumisen prosesseista. Etenkin siirtolaisuus oli lisännyt tarvetta yhteydenpitoon (Nordlund 2013, 121). Sanomalehti uutiset ja muistelmat antavat viitteitä siitä, että kirjeiden kirjoittaminen oli alkanut ilmaantua myös nuorten seurustelukulttuuriin talonpoikaisen

2 Aatos Ojala puhuu kirjallistumisesta vuonna 1971 julkaistussa artikkelissaan kohdassa, jossa pohditaan mm. Kauppi-Heikin siirtymisestä proosan kirjoittajaksi: ”Syynä tähän oli edistyvän taideproosan antama esikuva, ilmapiirin yleinen ’kirjallistuminen’, joka varmaan oli omiaan heikentämään yhteyksiä suulliseen runoperinteeseen, kansallisen herätyksen kohottama rahvaan itsetunto, ja realismin herättämä mielenkiinto rahvasta kohtaan” (Ojala 1971, 139–140).

kansan ja työväestön piirissä (Kuismen 2022). On myös oireellista, että vuonna 1879 julkaistussa kirjeoppaassa on mallikirjeitä, joissa työmies kosii palvelijatarta tai torppariksi ryhtyvä renki piikaa (Leino-Kaukiainen 2011, 213). Tällaisia malleja ei olisi luultavasti sisällytetty kirjeaavioon, jollei niille olisi ajateltu olevan käyttöä.

2 Kirjetaidot ja huumori fiktiivisissä teksteissä

Asetelma, jossa talolliset, torpparit, mäkitupalaiset sekä rengit ja piiat haluavat saada paperille rakkaus- tai kosintakirjeen, esiintyy siellä täällä fiktiivisissä teksteissä. Kootessani kirjeiden kirjoittamiseen liittyvää kaunokirjallista materiaalia huomiointani kiinnitti, että kouluja käyneiden kirjailijoiden teksteissä kirjeiden sanelu ja kirjoittaminen näyttävät humoristisemmassa valossa kuin itseoppineiden kirjailijoiden teoksissa. Susan Whymanin termi *epistolary literacy* kattaa kirjeen konventioiden (esim. päiväys, puhuttelu ja allekirjoitus) hallitsemisen sekä kirjeen sisältöön ja asioiden esittämistapoihin liittyvät käytänteet (Whyman 2009, 9). Tarkastelen tässä artikkelissa kansanihmisten kirjetaitojen representaatioita kahden erilaisen koulutustaustan omaavan kirjailijan teoksissa.³ Tavoitteenani on selvittää, mitä rakkaus- ja/tai kosintakirjeiden laatimiseen liittyvät kuvaukset kertovat asenteista kansanihmisten kirjetaitoja kohtaan ja miten edellä mainittua eroa kouluja käyneiden ja käymättömien kirjailijoiden teksteissä voidaan tulkita.

Aineistoni ajoittuu 1880-luvulta 1900-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle. Läheyydessäni fiktiota metodeinani on kirjallisuudentutkimuksen tekstianalyysi ja tekstien asettaminen kulttuurihistoriallisiin konteksteihin, joita ovat kansankirjailijoiksi kutsuttujen tekijöiden asema kirjallisuuden kentällä sekä kansan kirjoitustaidosta käyty keskustelu. Kirjailijan taustan ja koulutustason huomioiminen on relevanttia kun tarkastellaan aikaa, jolloin kirjoitustaidon oppimiseen ja sen käyttöön liittyi monenlaisia haasteita ja jännitteitä. Koululaitos on toiminut Suomessa keskeisenä taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman hankkimisen väylänä. Koulu ei tietenkään suoraan valmista kirjailijantyöhön: kirjailijaksi tullaan ennen muuta kirjallisuutta lukemalla ja kirjoittamalla, mutta koulunkäynti antoi kiistatta etulyöntiaseman verrattuna niihin, jotka joutuivat hankkimaan taidon ilman tätä väylää. Tukeudun myös New Literacy Studies -tutkimussuuntaan, jossa tekstit nähdään tapahtumina ja käytäntöinä (ks. esim. Barton–Hall 2000). Kirjeen kirjoittaminen ja lukeminen samoin kuin sanelu ja saadun viestin kuunteleminen ääneen luettuna ovat tapahtumia samoin kuin kirjeen perille toimittaminen.⁴

3 Fiktiivisen aineiston jäljille olen päässyt Historiallisen sanomalehtikirjaston avulla, käyttämällä digitoitua aineistoon hakusanoja ”rakkaudenkirje”, ”rakkauskirje” ja ”preivi”. Kaunokirjallisia tekstejä olen etsinyt myös kohdistamalla hakuja Project Gutenbergin teksteihin. Aineiston kokoamisesta ks. myös Kuismen 2022.

4 Kirjeiden sanelua, toimittamista vastaanottajalle ja ulkopuolisten lukijoiden pelkoa käsittelen tarkemmin artikkelissani ”Preivillä riiaminen. Talonpoikainen kansa ja rakkauskirjeet 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa” (Kuismen 2022).

Analysoin aluksi kolmen kouluja käyneen kirjailijan tekstejä. Juho Reijonen (1855–1924) oli maakauppiaan poika, josta tuli pappi ja kirjailija. Otto Tuomi (1869–1930) syntyi suutarin poikana. Hän kävi neljä vuotta kansakoulua ja Kuopion kauppakoulun, jonka ohjelmassa oli myös kieliä ja yleissivistäviä aineita (Wegner 2019, 71–72). Kertomuksensa julkaisemisen aikoihin Tuomi oli *Uuden Savon* toimittaja, jonka ystäväpiiriin kuuluivat Minna Canth ja Juhani Aho. Tuomen vaimon tyttönimi Bergroth viittaa tunnettuun sivistyssukuun. Myös Maria Jotunin (1880–1943) isä oli kauppias, ja kirjailija oli Reijosen tavoin opiskellut yliopistossa. *Arkielämää*-romaanin ilmestymisen aikoihin aviomies Viljo Tarkiainen oli kriitikko ja kirjallisuudentutkija, myöhemmin kotimaisen kirjallisuuden professori. Koulutus ja sosiaaliset suhteet olivat tuoneet näille kirjailijoille kulttuurista pääomaa. Toinen ryhmä koostuu kirjailijoista, jotka olivat hankkineet kirjoitustaitonsa käymättä koulua. Mökkiläisen poikana syntyneestä Pietari Päivärintasta (1827–1913) tuli lukkari, talollinen ja tuottelias kirjailija. Suutarin poika Eero Sissala (1851–1909) toimi isänsä ammatissa ja sittemmin torikauppiaina Helsingissä. Nuorena kuollut Nestor Niemelä (1862–1889) oli torpparin poika. Aviottomana syntynyt ja 15-vuotiaana orvoksi jäänyt Heikki Kauppinen eli Kauppis-Heikki (1862–1920) aloitti renkinä Brofeltin pappilassa, kunnes pääsi kiertokoulunopettajaksi vuonna 1884.⁵ Vuonna 1893 hän siirtyi kasvatuslaitoksen johtajaksi. Vuodesta 1908 Kauppinen toimi kansankoulunopettajana suoritettuaan yksityisesti seminaarin tutkinnon.

Käsite *kansankirjailija* kuvaa itseoppinutta, maalaiskansasta lähtöisin olevaa suomenkielistä kirjailijaa, joka kuvasi oman elämänpiirinsä kuuluvia kansanihmisten elämää (Lassila 2008, 5; Laurila 1956, 17–18). Kansankirjailijoiden tehtävänä nähtiin houkutellessa lukijoita laajemmista kansalaispiireistä (Lassila 2008, 72), mikä liittyi fennomaanien tavoitteeseen sekä rakentaa suomenkielisen kirjallisuutta että edistää lukemisen kulttuuria. (Lassila 2008, 5–6). Reija Långin mukaan puhe kansankirjailijoista oli sivistyneistön tapa ymmärtää uudelleenmuotoutuvaa kirjallisuuden kenttää sekä keino käsitellä toisetta, jota rahvaasta lähtöisin olleet kirjoittajat edustivat (Lång 2010, 81).⁶ Vaikka suhtautuminen itseoppineisiin kirjailijoihin oli sanoma- ja aikakauslehdissä pääasiassa positiivista, kuultiin myös väheksyviä ääniä. Alun perin Ahon veljekset tarjosivat Kauppis-Heikin ensimmäistä novellia julkaistavaksi nimettömänä, koska oli pääteltävissä, että renkipojan novelliin ei edes vaivauduttaisi tutustumaan (Krogerus 1994, 133). Tilanomistaja ja vanhasuomalainen poliitikko Agathon Meurman arvosteli *Finland*-lehdessä hurskastelevan talonpojan kuvaa Kauppis-Heikin romaanissa *Mäkijärveläiset*. Nimettömänä julkaisutussa kritiikissä esitettiin, että kirjailijassa oli vielä ”liian paljon renkiä”, jotta hän pystyisi kirjoittamaan arvokasta kirjallisuutta. (Lassila 2008, 160–161.) Pertti Lassilan mukaan

5 Heikki Kauppinen suoritti Leppävirralla kiertokoulunopettajakurssin 8.8.–17.9.1887 ja jatkoi opiskelua myös seuraavana syksynä (Havu 1925, 57–59). Kesällä 1994 kirjailija kävi yliopiston lomakurssilla Helsingissä (Havu 1925, 78).

6 *Kansankirjailija*-käsitteen ongelmallisuudesta ja luokkaluonteesta on huomautettu useissa tutkimuksissa (ks. esim. Lappalainen 2000, 50–56; Lassila 2008, 101–106). Koska käsittelen aikaa, jolloin kansankirjailijoista puhuttiin ja kirjoitettiin, termin käyttöä ei voi välttää.

sääty-yhteiskunnassa ei aina ollut helppo uskoa, että rahvaan itseoppineella kirjailijalla voisi olla mitään annettavaa sivistyneelle lukijalle. Snellmankin oli ollut sitä mieltä, että todellinen sivistys edellytti sukupolvien ajan kestänyttä viljelyä: suomenkielisen rahvaan lapsilla ei ole muuta keinoa nousta sivistykseen ”kuin hankkia itselleen osa herrassäädyn polvesta polveen menevää sivistystä.” (Lassila 2008, 18.)

Päästäkseen kirjallisuuden kentälle kansankirjailijat tarvitsivat tukijoita. Kauppi-Heikin mentoreita olivat Minna Canth ja Ahon veljekset (Havu 1925, 42–43, 50–59, 54–67, 136–141). Eliel Aspelin tarkasti Eero Sissalan *Heikki Helmikankaan* (1887) kieli- ja tyyli-asun sekä laati romaaniin esipuheen (Lassila 2008, 89–90). Vasta aikuisiällä kirjoittamaan oppinut seppä Heikki Meriläinen (1847–1939) tarvitsi editoria saattamaan teoksensa painokuntoon. Meriläinen hyväksyi kirjoitusvirheiden korjauksen ja välimerkkien lisäykset, mutta kimpaantui Juho Reijosen tekemistä muutoksista (Kurki 2002, 139). Vaikka ystävyys-suhteita syntyi ja tukea annettiin, jo *kansankirjailija*-termi kertoi sosiaalisesta raja-aidasta. Kuten Tellervo Krogerus on todennut, *kirjailija* assosioitui syntymänsä tai koulutuksensa ansiosta yhteiskunnallisen asemansa saaneeseen mieheen. Käsité *kansankirjailija* kertoi normipoikkeamaa samoin kuin *naiskirjailijakin* (Krogerus 1994, 133–134). On oireellista, että Heikki Kauppiselle annettiin kirjailijanimeksi kansanomaisen Kauppi-Heikki (Räihä 2020) ja että Nestor Niemelän kertomusta *Mäkelän veljekset* kehystää ote hänen kirjeestään kustantajalle Werner Söderströmille:

Minä olen köyhän syytinkitorpan poika, syntynyt rehellisistä, yksinkertaisista vanhemmista. Kirjaimet opin lapsuudessani, kyselemällä mikä on tuo ja tuo? Siten vähitellen rupesin oppimaan kirjaimia sanoiksi sowittelemaan. Minikäänlaista koulua en ole päiwääkään käynyt! Koulusalini on ollut humisevat metsät, opettajanani suomalainen kirjallisuus. – – Minä olen 24-wuotias, kiwuloinen, yksinkertainen maanmies enkä muuta. (Niemelä 1887.)

3 ”Kaaperin kosinta” ja talonpoikainen materialismi

Juho Reijonen tunnetaan kirjallisuushistoriassa humoristina ja kansanelämän kuvaajana. Kertomusten kirjoittamiseen Reijosta oli kannustanut Savo-karjalaisen osakunnan kuraattori Julius Krohn. (Koskela 1997.) ”Kaaperin kosinta”, jossa kuvataan kosimikirjeen laatimista kirjurin avulla, sisältyy salanimellä *-eijo* vuonna 1884 julkaistuun esikoiskokoelmaan *Kertoelmia*. Tähän aikaan Reijonen toimi kappalaisena Hiitolassa. Novellin alussa abiturienttipoika istuu kesäiltana lukemassa, kun sisään astuu talollinen Kaaperi Meriläinen lakki kourassa. Pitkän kursailun jälkeen hän pyytää ”maisteria” laatimaan kirjeen työlle, jota hän aikoo kosia. Mies näyttää mukanaan tuomia papereita, joihin kirjettä on alettu kirjoittaa. Puhuttelua (”korkeasti kunnijoidettava Anna-Leena; hellästi rakas Anna-Leena; sangen siiveä tyttö”) pitemmälle Kaaperi ei kuitenkaan ollut päässyt. (Reijonen 1900, 63.) Talollinen hallitsee siis vastaanottajan puhuttelukonvention, mutta

kosintakirjeen sisältö tuottaa vaikeuksia. Kaaperi pyytää nuorukaista kirjoittamaan, että hänen isänsä oli kertonut tavanneensa markkinamatkallaan emännäksi sopivan tytön, leveälanteisen ja roiman työhmissen. Kun kirjuri kysyy, kuuluuko tämä asiaan, talollinen vakuuttaa näin olevan ja jatkaa: ”Minä ajattelin, mitähän jos olisi koettaa kosia ja päätin lähteä käymään sinun luonasi, kuin vaan ohranärhteet saataisiin puiduiksi” (Reijonen 1900, 64). Anna-Leena on jo viides tyttö, josta hän on kiinnostunut, sanelee kosija edelleen. Lukiolaisen mielestä näin ei kannattaisi tehdä, mutta Kaaperi sanoo, että rehellisyyden nimissä juuri näin tulee menetellä. Kirjeeseen tulee tietoja pelloista ja kalavesistä, talon velattomuudesta ja hevosten ja lehmien lukumäärästä. Kun sanelija pääsee sikoihin, kirjuri ehdottaa niiden pois jättämistä:

”Minkätähden?” kysyi Kaaperi, ”kaksihan meillä on aikuista naskia ja porsaita montako lieneekään; niistä hän saa tiedon äidiltä.”

”Pannaan sitte kissa kanssa”, esittelin minä koettaen pysyä vakavana.

”Mitäs joutavia”, tuumaili Kaaperi myhäillen, ”vaan kanoista sanotaan, jotta niitä hän itse saa hankkia, jos tahtoo.” (Reijonen 1900, 66.)

Kun nuori mies huomauttaa, ettei kosija ole vielä kertonut itsestään mitään, Kaaperi ilmoittaa olevansa raitis ja täyttävänsä pian seitsemänkolmatta vuotta. Kirjuri, jonka mielestä olisi tarpeen kirjoittaa rakkaudestakin, tarjoaa malliksi kirjaa jota oli ollut lukemassa. Kysymyksessä on vieraskielinen opus, koska poika kääntää siitä ”pari hellää paikkaa” (Reijonen 1900, 67). Kaaperin mielestä Anna-Leena ei ymmärtäisi ”koreista sanoista” enempää kuin hänkään. Mietittyään tovin asiaa hän sanoo: ”Kirjoittakaa sitte näinikään: jos Jumala on niin sallinut, että meistä pariskunta tulee, niin lupaan minä rakastaa sinua koko ikäni sekä myötä- että vastoinikämisessä, niinkuin Jumalan sana huoneentaulussa käskee” (Reijonen 1900, 67). ”Huoneentaulu” viittaa Lutherin *Vähä Katekismuksen* liitteeseen, johon sisältyvät ohjeet aviopuolison kohtelusta sekä papeille tarkoitettu opas avioliittoon vihkimisestä. Kun kirje on valmis, talollinen lukee sen tyytyväisenä ja lisää allekirjoituksen ”säännöttömällä, vaan tanakoilla kirjaimilla” (Reijonen 1900, 67). Kuvauksessa on helppo nähdä analoginen viite Kaaperin ulkoiseen olemukseen eli tanakkaan vartaloon.

Kosinta on kirjallisuudessa – samoin kuin näytelmissä ja elokuvissa – toistuva aihe, johon liittyy usein kommelluksia ja väärinymmärryksiä. Reijosen novellissa ei kuitenkaan käy näin. Nuori mies, jota Kaaperin kirje oli säällittänyt ja naurattanut, hämmästyy kuullessaan kosinnan onnistumisesta. Tyytyväinen sulhanen sanoo, että Anna-Leena oli kertonut itkeneensä nimismiehen mamsellin luettua kirjeen. Olihan siinä sanottu, että Kaaperi lupaa rakastaa häntä koko ikänsä: ”Siitä sanoi hän huomanneensa, että minulla on täysi tosi mielessä, eikä asiassa ole mitään petosta tahi narrin peliä.” (Reijonen 1900, 68.) Koska Kaaperi oli halunnut lisätä kirjeeseen maininnan, että kirjuriina oli toiminut ”toisen talon maisteri” (Reijonen 1900, 65), nuorukaista alkaa huolestuttaa, juoruilisiko neiti – ilmeisesti nimismiehen tytär – kirjeestä. Ihmisethän saattaisivat ajatella, että hän

oli tahallaan saattanut viattomat ihmiset naurunalaisiksi. Mamselli oli nimittäin sanonut Anna-Leenalle, ettei hän ole koskaan lukenut niin viisaasti kokoonpantua kirjoitusta. Tavatessaan neidin kirjuri huomaa tämän pilkallisen ilmeen, mutta kun lukiolainen sanoo, että herrasväkikin voisi käyttää järkeään kihlautuessaan, keskustelukumppanin kasvoilta kuvastuu ”selvä sääli”. (Reijonen 1900, 69). Nuorukaisen repliikin takana on yritys pelastaa oma selusta säätyläisten silmissä, mutta toisaalta voi ajatella, että onnistunut lopputulos ja talollisen vilpitön kiitollisuus saavat mielipiteen muuttumaan. Kirjuri ymmärtää, että sulhasen ja morsiamen maailmaan ei päde romanttisen kirjallisuuden koodisto. Vastakkaiset näkemykset lähenevät siis toisiaan.

Kysymykseen kirjetaidoista kietoutuu rakkauskurssin hallinta. Nuorukaisen lukema kirja kertoo norjavartaloisesta Kallista ja rakastuneesta kreivistä. Leveälanteinen Anna-Liisa ja tanakka Kaaperi ovat kaukana tämän ”tuntehikkaan” kirjan maailmasta. Kirjurissa on piirteitä ritariromantiikasta hullaantuneesta Don Quijotesta, kun taas Kaaperi muistuttaa maanläheistä Sancho Panzaa. Kertoja katsoo entistä minäänsä ajallisen välimatkan päästä ja esittää tämän ironisessa valossa. Huumori kohdistuu siis sekä kirjuriin että kirjeen sanelijaan. Eino Leino pitää Reijosen kertomusta pienenä mestarinäytteenä, koska siinä ”suomalainen kansanomainen ja samalla sangen materialistinen käsitys rakkaudesta ja avioliitosta on todellisella taiturin ylemmyydellä hahmoteltu” (Leino 1909, 181). ”Ylemmys” vie ajatuksen valtasuhteisiin. Lukiolaispoika sinuttelee itseään vanhempaa talollista, mutta Kaaperi teitittelee ”maisteria”, mikä kertoo eriarvoisesta asetelmasta.

Kysymys kansanihmisten kirjoitustaidon tarpeellisuudesta esiintyy kohdassa, jossa Kaaperi lukee valmiiksi saadun kirjeen. Hän harmittelee, ettei isä laittanut häntä kouluun, mutta poikansa – jos hän sellaisen saa – hän lupaa kouluttaa (Reijonen 1900, 67). Aihelemaan palataan kertomuksen lopussa, jossa pariskunta on ollut naimisissa useita vuosia. Kaaperi kehuu kirjuria, jolta hän sai apua elämänsä vaikeimmassa asiassa:

Minä koetin Kaaperille selittää, ettei minusta suurta apua ollut, vaan hän sanoi: ”olkaa vaiti. Enhän minä koulun käymätön moukka miten olisi osannut sitä kirjettä kokoon panna. Sentähden hankinkin minä pojilleni oppia, ettei heidän tarvitse mokomassa pihdissä olla — hankin minä, maksoi mitä maksoi.” ”Ja pieni Maija pannaan myös kouluun,” lisäsi Anna-Leena, ”ettei hänen tarvitse ympäri pitäjästä juoksennella kirjeitänsä luettamassa, niinkuin minun täytyi tehdä.” (Reijonen 1900, 70.)

4 ”Rakkauden kirje” ja ylenpalttiset lemmenvakuutukset

Otto Tuomen kertomus ”Rakkauden kirje”, joka ilmestyi *Uudessa Savossa* 28.11.1891, alkaa samantapaisesta tilanteesta kuin Reijosen novelli. 12-vuotias koulupoika saa vieraakseen varakkaan oloisen talonpojan, joka pyytää apua ”rakkauden kirjeen” laatimisesa. Taavetti Ruotsalainen kertoo ihastuneensa kirkkotiellä Markreeta-nimiseen nuoreen naiseen, jota hän haluaisi kosia kirjeitse. Hän ei kuitenkaan sanele viestiä, vaan antaa

koulupojalle vapaat kädet sopivan tekstin laatimiseen. Minäkertoja mainitsee, ettei hän ollut aivan tietämätön kirjeen aiheesta: hän oli kuullut palavasta, kuolemaan saakka kestävistä ja hulluksi tekevistä rakkaudesta: ”Olin vielä kuullut rakkauden laulujakin, joista minusta yksi oli erittäin sukkela.” Sovittuna päivänä asiakas saa seuraavan kirjeen:

Hellästi rakastettu Markreetta!!

Kun minä sinut ensi kerran näin kirkkomäellä, niin tuli paikalla mieleeni että tuo on se waimo, jonka Jumala rakensi minun kylkiluustani ja täytti sen paikan lihalla. Minä olen sen tullut tuntemaan ettei miehen ole hyvä yksinänsä olla. Niinhän on sanonut herra Jumalakin. Usko pois että minä rakastan sinua kaikesta sydäimestäni, minä rakastan sinua palawasti ja rakastan sinua kuolemaan asti. Ja minulla on heikko luonto ja saatan tulla hulluksi rakkaudesta. Minä siis esitän että sinäkin rupeisit minua rakastamaan, että saisimme yhdessä laulaa:

Rakkaus se palaa meissä
 Kuin öljy pumpulissa:
 Päiwillä aina mielessä
 Ja öillä unelmissa.

Minä pyydän sinua suoraan waimokseni, nuoreksi emännäksi Pönnölänmäelle. – – Jos sinä tahdot tulla minun waimokseni, niin sanon minä niinkuin Adam sanoi Paradiisissa, kun Herra Jumala toi Eevan hänen eteensä: tämä on nyt luu minun luistani ja liha minun lihastani, sen tähden pitää miehen luopuman isäntänsä ja äidistänsä ja waimonsa sidotun olewan. – – (Tuomi 1891.)

Kirje, jonka Taavetti vie itse perille, toimii puhemiehen roolissa.⁷ Siinä missä Kaaperin kirjeessä korostuu äärimmäinen proosallisuus, Tuomen kertomuksessa viesti koostuu rakkauden vakuutuksista. Fraasit tuovat mieleen kirjeoppaiden mallikirjeet, joissa esiintyy seuraavia ilmaisuja: ”Woisitteko sydämeeni katsoa, näkisitte sen hehkuwan palawimmasta rakkaudesta teihin! – – minä rakastan teitä enkä woi elää ilman teitä”; ”Toiwoen että jo kohtakin saan suullisesti uudistaa wakuutukseni palawimmasta rakkaudesta”. (Bergström 1875, 9, 21.) Kirjeessä sekoittuu korkea ja matala: yhtäältä viitataan Raamatun kertomukseen Aatamista ja Eevasta, toisaalta siteerataan rekilaulua. Koomista on, että ”palavasta rakkaudesta” siirrytään kansanlaulun säkeisiin, jossa öljy palaa pumpulissa. Samoin kuin Reijosen novellissa, kertoja katsoo tapahtumaa ajallisen välimatkan päästä, mikä mahdollistaa ironisen suhtautumisen kirjurin entisiin käsityksiin sopivasta kosintakirjeestä. Humoristiseen valoon asettuvat myös viestiin tyytyväinen Taavetti ja Markreetta, jonka mielestä kirje oli kuin Herran enkelin kirjoittama. Morsiamen sisar oli lukenut sen ääneen moneen kertaan. Kirje oli tehnyt vaikutuksen myös vanhempiin:

7 Järjestelmä, jossa puhemiehet etsivät puolisoehdokkaita ja heidät löydettyään olivat välittäjinä kosinnassa, kihlauksessa ja kuulutuskirjojen hakemisessa, oli ollut Suomessa yleinen ja kaikissa maalaisväestön yhteiskuntaryhmissä vallitseva epävirallinen instituutio (Saarimäki 2014).

”Äiti itki siinä kohti missä sanotaan että pitää luopua isästään ja äitistään, ja isä sanoi että kirjeessä oli kaikki aiwan paikoilleen puhuttu.” Taavetin ja Markreetan maailmassa kirjeet toimivat ja tuottavat toivotun tuloksen, mutta sellaiselle lukijalle, joka tunnistaa kirjeoppaiden ja romaanien kuluneet ilmaisut, kirje on koominen.⁸ Tuomen kertomuksessa kirjeen huumori muodostuu ”taitamattomuuden poetiikasta”, jota käytetään usein parodisissa teksteissä (Laakso 2016, 35).⁹ Kirje, joka rakkauskirjeen traditioon perehtyneen lukijan mielestä on vääranlainen, osoittautuukin sopivaksi. Tilanne on käänteinen suhteessa Reijosen kertomuksen asetelmaa: Kaaperi sanelee viestin, joka toimii rakkauskurssin puutteesta huolimatta.

Koulupojan on laadittava toinenkin kirje, jonka talollinen haluaa mukaansa kaiken varalta mennessään tekemään lopullista avioliittosopimusta. Se on tyyliään samanlainen kuin edellinen kirje, täynnä lujia lupauksia. Palkkaa tulee kokonaista viisi markkaa, ja ennen joulua Taavetti tuo pojan kotiin porsaansa, koska Markreetakin oli ollut sitä mieltä, että liitto olisi ehkä jäänyt solmimatta ilman hyvän ”kirjoitusmiehen” apua. Romanttiseen diskurssiin sopimaton eläin ilmaantuu tähänkin tarinaan, kuin muistutuksena talonpojan elämänpiiristä.

5 *Arkielämää ja humoristinen inkongruenssi*

Maria Jotunin vuonna 1909 ilmestynyt *Arkielämää* on yhdenpäivän romaani, jonka tapahtumat sijoittuvat 1800-luvun jälkipuolelle savolaiseen miljööseen. Siinä missä Reijosen ja Tuomen tekstit keskittyvät kirjeiden saneluun ja vastaanottoon, Jotunin teoksessa kansanihmisten kirjeet tulevat esiin vain yhdessä episodissa. Pastoriksi kutsuttu Nyman, alkoholisoitunut entinen ylioppilas, saapuu teoksen alussa Koppelmäen kylään ja kohtaa päivän mittaan monia ihmisiä, tehden heille pieniä palveluksia. Yksi avunpyytäjistä on talontytär Loviisa, joka on päättänyt ottaa miehekseen Kuuselan Pekan. Aluksi Loviisa pyytää Nymania lukemaan sulhasen kirjeet: ”Näki, että kirjoittamiseen oli kuitenkin aikaa pantu. Paperikin oli rutistunut ja tähräytynyt tottumattomien ja kömpelöiden käsien pitelestä” (Jotuni 1909, 65). Ensimmäinen kirje ”korkeasti kunnioitetulle ja siveälle neidolle” alkaa hyvän päivän toivotuksella. Tämän jälkeen kirjoittaja toteaa, että kun ihmiselle tulevat lempimisen ajat, niin parhaimmat ajatukset taivaltavat mielitietyn luo, ”kun muulta työltä joutavat”. Sitten asialliseen ja toteavaan sävyyn tulee saarnan ja lakitekstin sävyä.

8 Ylenpalttista rakkauskurssia parodioidaan esimerkiksi Hiitolan nuorisoseuran lehdessä julkaisutussa tekstissä ”Pieni rakkauden romaani rakkaalle Kaisulleni”: ”Teidän lempeät silmäyksenne ovat lumonneet minun. Ne ovat niin läpituokevia kun tykinluoti, että ovat repineet sydämeni riekaleiksi, niin että se on nyt kuin hakatusta lihasta tehty makkara, vaikka tähän asti se on ollut eheä ja räpäimätöin. Sinä olet se imupaperi, johon lempeyteni imeytyy ja se lempi, johon sydämeni hukkuu.” (Salmi-Niklander 2009, 18.)

9 Puutteellisille kirjetaidoille naurettiin etenkin pilalehdissä. Kansanihmisten rakkauskirjeiden parodioissa on kirjoitusvirheitä, kuluneita formuloita ja murreta. Toisaalta huumoria revittiin avioliiton solmimisen materialistisista motiiveista. (Kuismin 2022.)

Nuori isäntä kirjoittaa kihlatulleen, että rakkaus on ”Luojan säätämä välityskeino, että helpommaksi kävisi vierasten ihmisten yhteenlyöttäytyminen, joka yhteenlyöttäytyminen on puolestaan tarpeen vaatima kaikkinaista tarkoitusta, niinkuin karjanhoitoa, talon ylläpitoa sekä moninaista yksityistä hyvää varten” (Jotuni 1909, 65–66).” Rakkautta hän vertaa kukkaseen:

Ja se [rakkaus] kasvaa meidänkin välillämme, ainakin meiltäpäin teillepäin. Mitä sitten sieltäpäin tehnee, en tiedä. Vaan kun Te olette köyhän palvelijanne niin arvolliseksi tehneet, että suopeasti tännepäin katsotte, niin olen siinä varassa, enkä muita kysy. Ja siinä tarkoituksessa liitän tähän tämän Lemmenlaulun eli muistovärssyn:

Sua lemmin impi armas, mä asti kuolemaan.

Jos sinä minut jätät, rupean suremaan. (Jotuni 1909, 66.)

Puhe ”köyhän palvelijan arvolliseksi tekemisestä” kuuluu vanhahtavaan ja ylätyyliiseen ilmaisurekisteriin. Muistovärssyn ensimmäinen säe voisi sisältyä johonkin julkaistuun runoon, mutta jatko lienee runoutta tuntevan aikalaislukijankin näkökulmasta kömpelö.

Toisessa kirjeessään Pekka kertoo uudesta navetasta ja siteeraa jälleen Raamattua, josta puhe siirtyy uuden talon rakentamiseen: ”Vaan sanotaan sanassa, että ketuilla ovat luolat ja taivaan linnuilla pesät, vaan ihmisen pojalla ei ole kuhunka hän päänsä kallistaisi. Niin on meilläkin tässä, ettei ole sitä kuvallista päänkallistuspaikkaa ihmisille, ja siksi sitä on alettu niinkuin asuinrakennusta kokoon kyhätä.” (Jotuni 1909, 66–67.) Huumoria syntyy siitä, että Jeesuksen sanat liittyvät hänen seuraamiseensa, johon kuuluu omaisuudesta luopuminen,¹⁰ kun taas kirjeessä kysytään morsiamen mielipidettä uuden talon huonejärjestyksestä. Huumorin taustalla on inkongruenssi, yhteen sopimattomien elementtien yhdistyminen (Laakso 2016, 25–26). Sanat ”Armas kultani” käytännön asioiden lomassa ovat kuin muistutuksena rakkaudesta, jonka tulisi vallita aviopuolisojen välillä.

Kun Nyman on lukenut kirjeet ääneen, Loviisa sanelee totisena vastauksen ”Talopoika Pekka Kuuselalle”, joka oli ehdottanut tapaamista:

Niihin terveisiin, että tulla tapaamaan, saan täten vastata, ettei näin heinäntekeo aikaan ole aikaa tulla sinne maantien varsille seisoksentelemaan. Ja siksi toisekseen, lieneehän tuota puuta täälläkin vielä istua, jos te jostakin asiasta keskustella tahdotte.

Luojan terveyttä teille.

Loviisa. (Jotuni 1909, 68.)

Loviisan viestin tylyys saa kirjurin käyttämään valtaansa. Nuoren naisen tietämättä

¹⁰ ”Niin Jesus sanoi hänelle: ketuilla ovat luolat, ja taivaan linnuilla ovat pesät; mutta Ihmisen Pojalla ei ole, kuhunka hän päänsä kallistaa.” (Matt. 8:20, Biblia 1776, ks. myös Luuk. 9:58.)

Nyman lisää kirjeeseen kansanlaulun säkeistön (”Nyt on lysti olla, / Kun löysin oman kullan. / Oman kullan kainalossa / On niin lysti minun olla”) keventääkseen tämän ”raskasmielisiä ja ylen karuja mietteitä” (K. Tarkiainen 2013, 153).

Nuoren isännän kirjeet kertovat yrityksestä suhtautua tulevaan puolisoon rakastavasti, kun taas morsian ottaa avioliiton velvollisuutena. ”Eikö liene tämä ihminen ja etenkin tämä nainen siten, että alistua välttämättömyyden alle”, sanelee Loviisa Koppelmäkeläinen kirjeeseensä, joka on osoitettu lapsuuden ystävälle. Loviisa kertoo sulhasen sisaren saamista myötäjaisista, joihin kuuluu 80 hametta, 65 nuttua ja sata huivia (Jotuni 1909, 69–70). Kirjeiden taustalla on tilanne, jossa talollisen tyttären kohtalona on järki-avioliitto: veli on tullut täyteen ikään, perii talon ja sisaren on lähdettävä kotoa ja solmittava sopiva naimiskauppa. Renkiä, johon Loviisa on rakastunut, talontytär ei voinut saada puolisoiksi. Riikka Rossin mukaan romaanissa osoitetaan, kuinka naisten elämän valintoja säätelevät sovinnaiset normit, säädynmukaisen käytöksen odotukset ja pienen yhteisön sosiaalinen paine (Rossi 2020, 167). Traagisesta tilanteesta huolimatta kirjeiden representaatioissa on huumoria, joka kohdistuu kansanihmisten oletettuihin kirjetaitoihin. Kuten Reijosen novellissa, Jotunin romaanissa puhutaan kirjoitustaidon tärkeydestä. Nyman ehdottaa, että Loviisa opettelisi kynänkätön mentyään naimisiin kirjoitustaitoisien Kuuselan Pekan kanssa. Koppelmäen tytär on kuitenkin sitä mieltä, että ilmankin tulee toimeen.

6 Rakkauskirjeet kansankirjailijoiden teksteissä

Kosinta- tai rakkauskirjeiden sanelu on harvinaista itseoppineiden kirjailijoiden teoksissa. Yksi esiintymistä sisältyy Kauppi-Heikin kertomukseen ”Eedlan ensimmäinen rakkaus”. Se perustuu tositapahtumaan: kirjailijan kansakoulua käynyt vaimo oli lapsuudessaan toiminut piikatytön kirjuriina (Havu 1925, 234). Kertomuksessa Eedla-niminen piika saa talollisen pojalta lemmenviestin ja haluaa lähettää siihen vastauksen. Kertojan mukaan muut eivät aavista, ”miten rauhattomana rakkauden sanavarasto myllerteli Eedlan rinnassa” (Kauppi-Heikki 1906, 5). Piika pyytää kirjuriksi pientä kansakoulutyttöä, jolle hän sanelee sana kerrallaan seuraavan viestin:

Rakas Samuli. Nyt saan tietää antaa itsestäni että olen voinut hyvin ja nyt kiitän paljon kirjeestäsi, josta minä tulin sanomattoman iloiseksi, vaan en ymmärrä oikein onko se totta vai leikkiä kun minä olen köyhä piika tyttö ja sinä Samuli olet talosta. Ja elä suinkaan suutu tästä minun typerästä kirjeestäni ja äläkä ajattele minusta pahaa rakas Samuli, sillä minä rakastan sinua Samuli niin että en osaa sanoakaan. Ja vielä pyydän että älä pahastu minuun. Ja minä muistan ijäti sinua. (Kauppi-Heikki 1906, 6–7.)

Samulista kirje on erinomainen, ja kirjeenvaihto jatkuu. Pojan vanhemmat vastustavat kuitenkin nuorten solmimaa kihlausta, ja sulhanenkin tulee toisiin ajatuksiin.

Anekdoottimaisen kertomuksen pääpaino on Eedlan itsepintaisuudessa, ei kirjetaidoissa: nuori nainen ei voi ymmärtää, että miehen mieli on muuttunut eikä hän uhkailuista huolimatta palauta sormustaan. Eedlan sanelemaan kirjeeseen ja ”rakkauden sanavarastoon” kohdistuu lempeää ironiaa, eikä kirjurin ja sanelijan välillä ole samanlaista koulutukseen liittyvää valta-asetelmaa kuin ensimmäisen ryhmän teksteissä. Pieni kansakoululainen osaa vain merkitä Eedlan pudottelemat sanat paperille.

Toinen sanelutilanne on Kauppis-Heikin esikoisromaanissa *Mäkijärveläiset*. Renki Matti ja joutomies ”Vallaton Pekka” – kortinpelaaja, pilkkalaulujen sepittäjä ja puhemies – laativat viestin Hintille (Hindrikalle), jota Matti havittelee vaimokseen. Sanelun taustalla ei ole kosijan kirjoitustaidottomuus, vaan epävarmuus siitä mitä rakkauskirjeeseen tulisi kirjoittaa. Aluksi Pekka sanelee pilailevaan tyyliin omalla murteellaan:

Terveisiä meiltä teille niitä kuin meillä on antoo oikein roppa käellä. Nyt on erittäin tasaista ja tyyntä talven ilmaa niin että sianporsaatkii tarkenoovat pihalla vilikitellä paitahihhasillaan ja vanhat ukot on heittäneet koirarukkasesa nurkkaan ja koettaavat poikamiesten tavoin pärjällä, ohuvemmilla käsineillä ja sittä muutenii näyttää yläpihan ukko olevan louhka tuulella niin että on se tainnu ottoo vähä holtaillakseen nuita naimisasioita, joihin hän ei toisin aijoin näytäkättä koskevan. (Kauppis-Heikki 1887, 71–72.)

Kirjeen keskivaiheilla Matti kirjoittaa ilman Pekan apua. Hän kertoo kokeneensa Hintin käytöksen tylyksi ja tunteneensa itsensä jonkinlaiseksi hätävaraksi: ”enkä minä nyt ymmärrä mitä tähän kirjoittaisin kuin olen niin kovin halpanen pännämies vaan ehkä ymmärrät mitä minä olen meinannut kirjoittaa ja ehkä et minua niin halvaksi kahtone että et vastaa jolloinkin.” (Kauppis-Heikki 1887, 72). Sitten Pekka alkaa taas sanella, paikoin riimitellen: ”Ja lopuksi saan vielä sanoa että voi tätä ristin rangaistusta kuin rieskat paloi uuniin ja kun tuli taivutuksi nuorten neitoin tuumiin”. Allekirjoituksena ja loppu-tervehdyksenä on ”Matias takkara ja lento muisku” (Kauppis-Heikki 1887, 73). Matti epäröi kirjeen antamista, mutta Pekka vakuuttaa, että tyttö kyllä tunnistaa sen rakkauskirjeeksi. Vastaanottajaa vaivaa viestin pilkallinen sävy eikä hän todellakaan ymmärrä sitä lemmenviestiksi. Matista ja Hindrikasta tulee kuitenkin pari romaanin lopussa.

Pilaileva tyyli tulee esiin myös Nestor Niemelän kertomuksessa ”Luisulan lapset”, mutta nyt kysymys on kirjoitustaidolla ylpeilemisestä. Kun kerjäläispoika Matti sai jostakin palan paperia, hän kirjoitti ”hyvän joukon kaikenlaisia vekkulia lauseita, sitten kirjoitti hän osoitteen jollekin ylpeälle tulokkaalle, useimmiten semmoiselle, joka ei itse taitanut kirjoitusta lukea ja näin oli kirje valmis paikalle saatettavaksi” (Niemelä 1890, 172). Matista tulee sittemmin talollinen, ja vaimokseen hän saa havittelemansa tytön. On ilmeistä, että Niemelän esikuvana oli Päivärinta, jonka teksteissä opinhaluiset nuorukaiset menevät naimisiin rakkaudesta ja toteuttavat kansanvalistuksen ihanteita muun muassa kirjastoja perustamalla. Päivärinnan kertomuksessa ”Matti Matinpojan rakkausseikkailut” köyhän kirvesmiehen poika rakastuu torpantytär Maijaan. Nuoret vaihtavat kirjeitä Matin työskennellessä toisella paikkakunnalla: ”Nämät kirjeet hehkuivat lämpöä ja ikuista

uskollisuutta. Voi kuinka Matti tuns sydämensä lämpiävän, kun hän sai kirjeen omalta sydämensä rakastetulta” (Päivärinta 1900, 77). Rakkauteen tulee kuitenkin särö. Matti kirjoittaa Maijalle pitkän erokirjeen, jossa hän tilittää tunteitaan moitteettomalla kielellä:

Muistatko niitä pyhiä lupauksia ja valoja, jotka toisillemme vannoin silloin erotessamme? Minä uskon, että nuo lupaukset lähtivät vilpittömistä puhtaasta rakkaudesta hehkuvista sydämistä, mutta sinä olet kaikki ne unhottanut. Sydämessäni oli yksin sinun kuvasi hallitsemassa, eikä mikään voima voinut sitä sieltä pois reväistä. Mutta mitä minä tapasinkaan sinun kodissasi: petosta, vilpillisyyttä, uskottomuutta, valheellisuutta, valapattoisuutta, ja vieläpä niin törkeässä muodossa. – –

Sinua ennen sydämestään rakastanut, mutta nyt murtunut

Matti Matinpoika. (Päivärinta 1900, 87–88.)

Samanlaista ”kirjallista” tyyliä edustavat myös kirjeet Päivärinnan kertomuksissa *Naimisen juoruja* (1882) ja ”Rauta-mies” (1897). Päivärinnan henkilöiden kirjeet kertovat vaikutteista, jotka ovat peräisin romanttista idealismia edustavasta kirjallisuudesta.

Useat Kauppi-Heikin teokset sisältävät episodeja, jotka liittyvät kirjallistumiseen. Romaani *Viija* kertoo orvoksi jääneen talollisen tyttären tarinan. Romaanin alussa kiertokoulunopettaja suostuttelee Viijan holhoojaa, jotta tämä antaisi tytön oppia kirjoittamaan: taitoa tarvittaisiin ennen kaikkea silloin, jos tyttö joutuisi itse hoitamaan talonsa. ”Ja vaikka ei näin kävisikään, olisi häpeä kulkea luettamassa kirjeitään muilla” (Kauppi-Heikki 1889, 66). Repliikissä kaikuu kansanvalistuksen projekti, joka kannusti kirjoitustaidon hankkimiseen. Aikuistuttuaan Viija saa kirjeitä markkinoilla tapaamiltaan pojilta. Kertojan asenteessa on ironiaa, joka kohdistuu nuorten omaksumaan rakkauskurssiin. Se ilmenee lainausmerkkien käytössä: ”Oli hän [Viija] jo melkein vähillä sydämen sykkähdyksillä tottunut monesta kirjeestä lukemaan nuo kymmenet vakuutukset ’palavimmasta’, ’puhtaimmasta’ ja ’vilpittömimmästä’ rakkaudesta” (Kauppi-Heikki 1889, 113). Kun Viija polttaa kirjeitään ennen naimisiinmenoaan, hän huomaa niistä ”kauniimmalle kaikuvia lauseita ja runonpätkiä” (Kauppi-Heikki 1889, 149). Ainoa romaanissa siteerattu kirje on peräisin kiertokoulunopettajan pojan kynästä. Kirjeen kieliasu on huoliteltu.¹¹

Rakkauskirjeitä saa myös Viijan serkku Liisa, joka seurustelee mökinpojan kanssa. Viija kiusoittelee tyttöä kirjeestä, jonka hän oli lukenut salaa. Kiusoittelun kohteena ei kuitenkaan ole kirjeen tyyli vaan sulhasehdokkaan vaatimattomat lupaukset: ”Rakas

11 ”Onnellinen sinä vaan olet, sen näin nyt markkinoilla ja onhan tuon nähnyt ennenkin. On kai sinulla nyt vara ja valta valita, ottaa kaukaa tai läheltä, rikas jos vielä rikkaampikin. Ja lienee noissa ollut arvokkaitakin, niin että en minä uskaltanut ollenkaan lähestyä niin arvokasta seuraa, mutta kaikki minä katsoin ja tiesin. – – Elä suutu, en minä näistä muille huutele, vaan minä urkin salaisesti tiedot niistä kaikista, että tietäisin, kuinka korkealle sinut lennätetään täältä halpaim ja ylenkatsottujen maailmasta.” (Kauppi-Heikki 1889, 122.) Viijan osana on epäonnistunut avioliitto. Alakuloiseen tunnelmaan viritetty kuvaus kertoo, että Viija sortuu ympäristönsä painostamana solmimaan avioliiton varakkuuden perusteella (Havu 1925, 172–173).

Liisa! Nyt lähestyn sinua tämän lentävän paperin avulla...” Eikös se niin alkanut. Ja välillä mitähän lienee ollut markkinoista ja sormuksesta, mutta sitten lähti: ”Minä teen sinne Leppäaholle pienen hyvin sievän mökin, jossa on vesilähde aivan alla.” (Kauppi-Heikki 1889, 128.) Myös Eero Sissalan romaaniin *Munkkiniemen Elsa* sisältyvä viesti rakastetulle on kirjoitettu yksinkertaisella kielellä:

Rakas Katrini!

Mökkini on nyt aivan valmis, vaan yksitoikkoiseksi sen elämän vetää, kun ei kumppania ole. Minä olen ollut kovin ikävissäni aina siitä saakka, kuin sinä läksit Helsinkiin. Jos sinä sen hyvän työn tekisit ja tulisit kohta tänne, niin me heti häitä viettäisimme.

Ystäväsi

Pekka Niironen (Sissala 1891, 136.)

Kauppi-Heikin *Aliina* julistaa kansansivistystä ja kansanopistoaatetta (Lassila 2008, 175). Romaanissa on useita kirjoittamiseen ja kirjetaitoihin liittyviä kohtia. Romaanin alkupuolella kirkonkylässä asuva leipurin tytär kertoo nimihenkilölle tyttöjen kansakoulu-aikaisista ”leikkisulhasista”, joille kirjoitettiin salaa kirjeitäkin. Hän kannustaa Aliinaa tulemaan kouluun. ” – Ettäkö kirjeitä osaisi kirjoittaa? kysyi Aliina nauraen.” (Kauppi-Heikki 1896, 37). Kysymys kirjoitustaidosta yhdistyy siis Aliinan mielessä rakkauskirjeisiin. Lähes rippikouluikäinen tyttö pääsee vuodeksi kansakouluun, oppii kirjoittamaan ja käy sittemmin kirjeenvaihtoa ystävättärensä ja sulhasensa kanssa. Kertoja referoi ja siteeraa Aliinan kirjoittamaa rakkauskirjettä seuraavalla tavalla:

Kirje alkoi kuluneiden kuukausien ikävöimisellä, joiden muistoa täytyi vielä uudistella kysymyksillä, ”muistatko sinä kun me siellä ja siellä oltiin ja mitenkä sinä silloin ja silloin sanoit ja mitenkä minä vastasin ja ajattelin.” Toivossa että rakastettu nuo ihanimmat sanansa taas uudistaisi, jatkoi hän surunvoittoisesti: ”Mitäpä minä näistä muistellen, ehkä jo olet ne unohtanut ja kohta unohdat kaikki.” (Kauppi-Heikki 1896, 79.)

Kertojan mukaan ensimmäiset postin tuomat kirjeet saivat nuoren naisen sydämen sykkimään samoin kuin puhuttelut ”Oma rakas Aliina” ja ”Iäti oma Aliina” (Kauppi-Heikki 1896, 84). Ensimmäinen kirje kuohui ikävää, toinen vakuutti rakkautta: ”Ei kuulunut hetkeksikään unohtuvan mielestä, ei päivillä eikä öillä” (Kauppi-Heikki 1896, 86). Referointi viittaa siihen, että talollisnuorten kirjeiden ilmaisu kuuluivat romanttisen rakkauden diskurssiin.

Nuoren miehen tunteet kuitenkin viilenevät eikä suhde etene pitemmälle. Aliina lähtee kansanopistoon, jossa opettaja neuvoo oppilaita hakeutumaan kirjeenvaihtoon oppineimpien kanssa ja pyytää heitä korjaamaan kirjoitusvirheitään: ”Pojan veulakkeet tästä opettajan neuvosta ottivat onkeensa ja alkoivat takanapäin ilvehtiä, että meidän pitäisi heille kirjoittaa, he sitten muka korjailisivat”, kirjoittaa Aliina ystävättärelleen ja

kertoo, että tytöt lupaavat kirjoittaa kirjeitä ”Virsilippaaseen”, kansanopiston käsikirjoitettuun lehteen. (Kauppi-Heikki 1896, 115.) Tällainen foorumi tarjosi mahdollisuuden kirjoittamisen harjoitteluun ja palautteen vastaanottamiseen (Salmi-Niklander 2013, 385). Kansanopetuksen ja -valistuksen kysymykset ovat esillä myös Kauppi-Heikin romaanissa *Uran aukaisijat*. Päähenkilö, kiertokoulunopettaja Laulajainen, puuhaa paikakunnalle kirjastoa, kirjoittaa puheita ja toimii sanomalehden maaseutukirjeenvaihtajana. Hän on välittäjä kansan ja sivistyneistön välillä, mutta toisaalta väliinpuotoaja, koska kansakoulujen yleistymisen uhkaa hänen toimeentuloaan. Laulajainen on ihastunut talollisen tyttäreen ja kuvittelee kihloissa olon ihanuutta. Silloin kun oltaisiin erossa, voisi kirjoittaa pitkiä ja kauniita kirjeitä. Tätä ennakoidessaan hän sepittää runon.¹² Kuten piika Edlan saneleman viestin ja Aliinan kirjeenvaihdon kohdalla, ”rakkauden sanavarastoon” kohdistuu lempeää ironiaa.

7 Rakkauskirjeet, huumori ja talonpoikainen kansa

Sekä kouluja käyneiden että itseoppineiden kirjailijoiden teksteissä esiin tulee kysymys kirjoitustaidon merkityksestä seurustelukulttuurissa: kun osaa itse laatia kirjeensä, ei tarvitse etsiä kirjuria ja käsin kirjoitetun tekstin lukijaa. Fiktiossa heijastuu näin paitsi yksi kirjallistumisen prosesseista, myös ajan keskustelu kansanopetuksesta, jonka mukaan kinkereillä testattu lukutaito ei enää riitä modernisoituvan yhteiskunnan kansalaisille. Molempia ryhmiä edustavat kirjailijat jakoivat siis yhden kansanvalistusaatteen keskeisimmistä tavoitteista.

Ryhmiä välillä on kuitenkin eroja. Kouluja käyneiden kirjailijoiden teksteissä kirjeiden lähettäjät ja vastaanottajat ovat varakkaita talollisia ja kirjurit edustavat opintielle päässeitä ihmisiä, kun taas kansankirjailijoiden teoksissa kirjeen kirjoitustapahtumiin osallistuvat myös mökkiläisten ja torppareiden lapset sekä rengit ja piiat, ja kirjeitä kirjoitetaan useimmiten itse. Reijosen novellissa proosalliseen kosimakirjeeseen kohdistuu koominen valo, kun taas Tuomen kertomuksessa huumoria syntyy siitä, että rakkauden kirje uhkuu lempeä ylenpalttisesti. Huumori liittyy siis romantiikan puuttumiseen tai liialliseen rakkausdiskurssiin. Jotunin romaanissa Kuuselan Pekan kirjoittamat kirjeet huojuvat arkisen ja juhlallisen tyylin välillä, mikä saa aikaan humoristisen efektin. Kirjuri lisää Loviisa Koppelmäkeläisen sanelemaan viestiin lemmenlaulun säkeitä lieventääkseen kirjeen tylyä sävyä. Kaikissa edellä mainituissa teksteissä oppia saanut kirjuri tuo esiin oman näkemyksensä siitä, millainen rakkauskirjeen tulisi olla.

Maria Laakson mukaan suomalaisen kansankuvauksen traditiossa ”yksi huumoria synnyttävä aihe tai tekniikka on oppimattoman ja sivistymättömän kansanihmisen läpi suodattava ajan älyllinen aines: teologia, filosofia, yhteiskuntaoppi, teknologia ja

¹² ”Äl armas Annani ikävöi, / Jos kaukana täytyy olla. / Sua muistan päivin, muistan öin, / Oot aina muistossa mulla. / Jos unohtuisikin taivas, maa, / Et unohdu sinä milloinkaan.” (Kauppi-Heikki 1904, 27.)

luonnontiede saavat kaikki mitä hupaisimpia muotoja kansanmiesten ja naisten tulkinnoissa” (Laakso 2016, 23). Nämä piirteet eivät ilmene itseoppineiden kirjailijoiden teksteissä samassa määrin kuin kouluja käyneiden kirjailijoiden tuotannossa. Kuten edellä on osoitettu, kansankirjailijat eivät myöskään esitä rakkauskirjeiden kirjoittamista erityisen humoristisessa valossa. Kirjoitustaito ei ollut heille itsestään selvä asia: kynänkäytön opettelu ja taidon käyttö olivat vaatineet kamppailua konkreettisia haasteita ja kielteisiä asenteita vastaan. Tähän tulokulmaan koomisuus sopi huonosti.

Toinen selitys liittyy kansankirjailijoiden aikalaislukijoihin, jotka edustivat sekä sivistyneistöä että lukemisen kulttuuriin kurottuvaa kansaa. Pertti Lassilan mukaan kansankirjailijat tunsivat solidaarisuutta niiden ihmisten kanssa, joiden keskuudesta he olivat lähtöisin, jonka vuoksi he eivät tahtoneet tehdä kansanihmisiä naurunalaisiksi säätyläisten edessä (Lassila 2008, 19.) Syynä siihen, ettei Päivärinnalla ollut sellaista huumoria ja komiikkaa jota esimerkiksi Juhani Aho ja Juho Reijonen harrastivat, Lassila näkee erityisen suhteen kansan syviä rivejä edustavaa lukijaan: ”Siten hän vältti rahvaassa helposti heräävän epäluulon, että sen kustannuksella pilailtiin ja herrat nauroivat sille” (Lassila 2008, 125). Kansankirjailija tunsi ja tiesi olevansa sidoksissa kansanihmisiin, yksi heistä, heidän äänensä, puolustajansa, tarvittaessa myös ruoskijansa. Annettu rooli kuitenkin myös rajoitti: ”Se ei sallinut sellaista etäisyyttä kansaan, joka olisi antanut mahdollisuuden taiteellisesti vapaampaan, kokonaisvaltaisempaan, humoristiseen tai satiiriseen asennoitumiseen.” (Lassila 2008, 188.)

Reijosen, Tuomen ja Jotunin teksteissä kansaa edustavia henkilöähahmoja katsotaan ylhäältäpäin. Samanlaista asennetta edustaa Maria Jotunin tyyliä tutkineen Paavo Aarnion väite, jonka mukaan *Arkielämässä* Kuuselan Pekan ja Loviisa Koppelmäkeläisen viestit on kirjoitettu ”kansanomaiseen, koomilliseen sävyyn”: ”Ne osoittavat, kuinka vaikeata on yksinkertaisen ihmisen pukea sanojaan kirjalliseen muotoon, varsinkin silloin, kun niiden pitäisi olla korkealentoisia, nehän joutuvat paikka paikoin olemaan tavallista keskustelua tervehdyksineen.” (Aarnio 1936, 33.) ”Korkealentoisuus” viittaa ilmeisesti oikeanlaiseen rakkausdiskurssiin, jota kansanihmisten on vaikea hallita. Talonpoikaiseen kansaan kuuluvien ihmisten näkeminen ”yksinkertaisina” juontaa puolestaan juurensa ajatukseen, jonka mukaan suullisessa kulttuurissa elävien tunne-elämä ei ollut yhtä kehittynyt kuin monipuolisesti kirjallista sivistystä omaksuneiden ihmisten.¹³

Samankaltainen ajatus näyttää sisältyä myös Viljo Tarkiaisen yritykseen erottaa taidekirjailija kansankirjailijasta: edellisellä on ”kehittyneempi persoonallisuus, kirjallinen kasvatus ja itsetietoisemmin hallittu tyyli” (V. Tarkiaisen 1904, 81). Tutkimuksessaan Pietari Päivärinnan tuotannosta Jouko Teperi siteeraa Tarkiaisen arvostelua, jossa kritisoidaan

13 Artikkelissaan Pietari Päivärinnasta Juhani Aho selittää tätä asennetta seuraavalla tavalla: ”Ylipäänsä on sivistyneissä säädyissä ollut vallalla se käsitys, ettei kansan keskellä voi löytyä oikein hienoa ja ihanteellista tunnetta ja tämänkin kirjoittajalla on kauvan ollut samanlaiset ajatukset varsinkin mitä tulee rakkauteen ja niihin suhteisiin, joita sen kautta syntyy molempain sukupuolten välillä. Mutta tämän käsityksen on Päivärinta kertomuksiansa kautta todistanut kerrassaan vääräksi ja siinä yksi hänen ansioistaan.” (Aho 1884, 353.)

Päivärinnan teoksissa kuvattujen kansanhmisten liiallista tunteellisuutta. Sitä vastoin Eino Leino näyttää tajunneen Päivärinnan ansion: ”alhaissyntyinenkin ihminen saattoi olla voimakkaan persoonallisesti tunteva yksilöllinen ihminen” (Teperi 1986, 23).

Lähteet

Fiktiiviset tekstit, muistelmat ja sanomalehtiartikkelit

- JOTUNI, MARIA 1909: *Arkielämää*. Agricola, Helsinki.
- KAUPPIS-HEIKKI 1887: *Mäkijärveläiset. Kuvailus Savon kansan elämästä*. Werner Söderström, Porvoo.
- 1889: *Viiija. Kuvaus Savon kansan elämästä*. Werner Söderström, Porvoo.
- 1896: *Aliina*. Werner Söderström, Porvoo.
- 1904: *Uran aukaisijat*. Werner Söderström, Porvoo.
- 1906: Eedlan ensimmäinen rakkaus. *Tarinoita*, 1–12. WSOY, Porvoo.
- NIEMELÄ, N[ESTOR] 1887: *Mäkelän veljekset. Kuvaus Hämeestä*. Werner Söderström, Porvoo.
- 1890: Luisulan lapset. *Syvistä riveistä. Kansankirjailijaimme novellikokoelma*, 145–212. Werner Söderström, Porvoo.
- PÄIVÄRINTA, P[IETARI] 188: *Naimisen juoruja. Kuvaelma kansan elämästä*. Helsinki.
- 1897: Rauta-mies. *Elämän hawainnoita VII*, 5–27. WSOY, Porvoo.
- 1900: Matti Matinpojan rakkausseikkailut. *Syyslehtiä*, 62–94. WSOY, Porvoo.
- REIJONEN, JUHO 1900: Kaaperin kosinta. *Kertoelmia ja kuvauksia*, 60–70. Werner Söderström, Porvoo.
- SALMELA, EEMIL 1899/1900: Ensimmäinen luottamustoimeni. *Vakan alta. Pieniä kertomuksia*, 141–148. Kuopio.
- SISSALA, EERO 1891: *Munkkiniemen Elsa*. G. W. Edlund, Helsinki.
- TUOMI, OTTO 1891: Rakkauden kirje. *Uusi Savo* 28.11.1891. <https://doi.org/10.1086/101571>
- A[NTERO] W[ARELIUS] 1851: Pellonviljeliään kirjoitustaidosta, *Sanomia Turusta* 4.3.1851.

Tutkimus

- AARNIO, PAAVO 1936: Maria Jotunin ”Arkielämää”-kertomuksen tyylistä. *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 4, 1–49. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- AHO, JUHANI 1884: Katsahdus uusimpaan suomalaiseen novellikirjallisuuteen I. P. Päivärinta. *Valvoja* 4, 346–358.
- BARTON, DAVID – HALL, NIGEL 2000: Introduction. DAVID BARTON ja NIGEL HALL (toim.): *Letter writing as a social practice*, 1–14. John Benjamins, Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/swll.9.01bar>
- CLARK, ROMY – IVANIČ, ROZ 1997: *The politics of writing*. Routledge, London ja New York.
- EDLUND, ANN-CATRINE – HAUGEN, SUSANNE – EDLUND, LARS-ERIK (toim.) 2014: *Vernacular literacies – Past, present and future*. Umeå University ja The Royal Skyttean Society, Umeå.
- EDLUND, ANN-CATRINE – T. G. ASHPLANT – KUUSMIN, ANNA (toim.) 2016: *Exploring the margins of modernity*. Umeå University ja The Royal Skyttean Society, Umeå.
- HAVU, I[LMARI] 1925: *Kauppis-Heikki. Elämäkerrallis-kirjallinen tutkimus*. WSOY, Porvoo.
- KAURANEN, KAISA 2013: Mitä ja miksi kansa kirjoitti? LEA LAITINEN ja KATI MIKKOLA (toim.): *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*, 19–54. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1370. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KOSKELA, LASSE 1997: Reijonen, Juho. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <http://urn.fi/urn.nbn.fi/sks-kgb-002938>
- KROGERUS, TELLERVO 1994: Kauppis-Heikki ja naisten vaihtoehdot. *Realismista symbolismiin. Kuopio suomalaisen kulttuurin polttopisteenä 1890-luvun taitteessa*, 126–140. Snellman-Instituutti, Kuopio.

- KUISMIN, ANNA – DRISCOLL, M. J. 2013 (toim.): *White field, black seeds. Nordic literacy practices in the long nineteenth-century*. Studia Fennica Litteraria. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://doi.org/10.21435/sflit.7>
- KUISMIN, ANNA 2019: Nurkkelin, Valvoherra, Kurjalin. Kirjurit ja asioitsijat fiktiivisissä teksteissä 1840-luvulta 1920-luvulle. *Historiallinen Aikakauskirja* 117 (3), 164–177.
- 2022: Preivillä riiaaminen. Talonpoikainen kansa ja rakkauskirjeet 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. NIINA HÄMÄLÄINEN ja LOTTE TARKKA (toim.): *Kaanon ja marginaali – kulttuuriperinnön vaiennetut äänet*. Kalevalaseuran vuosikirja 101, 178–197. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KURKI, TUULIKKI 2002: *Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://doi.org/10.30666/elore.78389>
- KYLÄKOSKI, KAISA 2015: Eemil Salmelan jälkiä. Sukututkijan loppuvuosi 1.2.2015. Saatavissa <http://sukututkijanloppuvuosi.blogspot.com/2015/02/eemil-salmelan-jalkia.html> [viitattu 26.7.2020].
- LAAKSO, MARIA 2016: Liikaviisas lyö rahoiksi. Pauli Kohelon romaanien inkongruentti komiikka humoristisen suomalaisen kansankuvauksen perinteessä. *Avain* (4), 23–38. <https://doi.org/10.30665/av.66177>
- LAPPALAINEN, PÄIVI 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LASSILA, PERTTI 2008. *Syvistä riveistä. Kansankirjailija, sivistyneistö ja kirjallisuus 1800-luvulla*. Gaudeamus, Helsinki.
- LEINO, EINO 1909: *Suomalaisia kirjailijoita. Pikakuvia*. Otava, Helsinki.
- LEINO-KAUKIAINEN, PIRKKO 2007: Suomalaisen kirjalliset taidot autonomian kaudella. *Historiallinen Aikakauskirja* 105 (4), 420–438.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2009: Tekstitaidot – teksteistä käytänteisiin. MINNA HARMANEN ja TUIJA TAKALA (toim.): *Tekstien pyörytyksessä. Tekstitaitoja alakoulusta yliopistoon*, 13–25. Äidinkielen opettajain liitto, Helsinki.
- LÄNG, REIJA 2010: Kirjailijuus välitilassa. Mäkitupalaisen tytär 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kirjallisella kentällä. KIRSTI SALMI-NIKLANDER, SAMI SUODENJOKI ja TAINA UUSITALO (toim.): *Lukeva ja kirjoittava työläinen*, 80–112. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- LYONS, MARTYN 2014: The power of the scribe. Delegated writing in modern Europe. *European History Quarterly* 44 (2), 244–262. <https://doi.org/10.1177/0265691414526342>
- MÄKINEN, ILKKA 2007. Kirjoitustaidon herättämiä epäluuloja 1800-luvun Suomessa. *Historiallinen aikakauskirja* 105 (4), 402–419.
- NORDLUND, TARU 2013: Kirjeet. Keskustelu yli ajan ja paikan. LEA LAITINEN ja KATI MIKKOLA (toim.): *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*, 107–138. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1370. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- OJALA, AATOS 1971: Luku- ja kirjoitustaidon aiheita kansankirjailijoilla. *Kirjallisuudentutkijan seuran vuosikirja* 25, 130–161.
- ROSSI, RIIKKA 2009: *Särkyvä arki. Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa*. Palmenia, Helsinki.
- RÄIHÄ, TIINA 2020: Hiljaisen humoristin huolet. Vähäisiä lisiä. Saatavissa <http://neba.finlit.fi/blogi/avainsanat/kauppi-heikki/> [viitattu 2.1.2022].
- SAARIMÄKI, PASI 2014: Nuorten miesten kirjeitse ohjailemat seurustelusuhteet 1800-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla. *Elore* 21 (2), 1–36. <https://doi.org/10.30666/elore.79151>
- SALMI-NIKLANDER, KIRSTI 2013: Käsinkirjoitetut lehdet. Julkisen ja yhteisöllisen kirjoittamisen ensiaskeleita. LEA LAITINEN ja KATI MIKKOLA (toim.): *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*, 384–409. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1370. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- TARKIAINEN, KARI 2013: *Maria Jotuni. Vain ymmärrys ja hymy*. Musarum minister, Helsinki.
- TARKIAINEN, V[ILJO] 1904: *Kansankirjailijoita katsomassa*. WSOY, Porvoo.
- TEPERI, JOUKO 1986: *Elämää maaseudulla sata vuotta sitten. Suomalainen yhteiskunta Pietari Päivärinnan kuvaamana*. WSOY, Porvoo ym.

WEGNER, BERNDT 2019: *Ottos Spur. Streifzüge durch die Kulturgeschichte Finnlands im 'goldenen Zeitalter'*. Heiner Labonde Verlag, Grevenbroich.

WHYMAN, SUSAN 2009: *The pen and the people. English letter writers 1660–1800*. Oxford University Press, Oxford.

Anna Kuismin: Burning love and oil in cotton wool: Love letters, humour and Verschriftlichung in Finnish literature between the 1880s and the 1910s

The background to this article lies in New Literacy Studies that sees writing as events and practices and in the study of processes through which Finnish society became more and more permeated by writing (*kirjallistuminen*, Germ. *Verschriftlichung*). In the 19th century, the Finnish Lutheran Church took care of testing the common people's literacy skills, but these examinations only concerned the ability to read. Because of this, penmanship was one of the factors that contributed to the barrier between classes. The present article emphasises structures of power and authority involved in the use of literacy skills, epistolary literacy in particular. The study focuses on these issues by analysing representations of love letters and marriage proposals written by characters representing rural common people in 19th century Finland.

The fictional material, dating from the 1880s to the 1910s, is divided into two groups. The first group comprises texts produced by writers who had risen in society through schooling (Juho Reijonen, Otto Tuomi and Maria Jotuni), and the second one consists of stories and novels written by so-called *kansankirjailijat* ("folk writers") who had had very little or no formal education (Pietari Päivärinta, Kauppi-Heikki, Nestor Niemelä and Eero Sissala). Both groups embraced one of the tenets of popular education (*kansanvalistus*, literally the "enlightenment of the common people"), namely the importance of full literacy for every citizen. However, there are two differences in the ways common people and their epistolary literacy are depicted in fiction. In the former group, characters dictate or commission love letters or marriage proposals to ad hoc scribes who are superior in terms of education, while self-taught writers seldom depict situations in which scribes are used. Instead, even farmhands and maids write their love letters themselves.

Another difference concerns the use of humour. In the first group, the interplay of scribes and the common people provides comical situations. In Reijonen's short story, a down-to-earth farmer wants to concentrate on material things, while the protagonist in Tuomi's story does not question the overly romantic clichés his schoolboy scribe provides. In Jotuni's novel, a letter from a young farmer to his fiancée combines together lofty and mundane discourses, which produce a humorous effect. These kinds of features hardly appear in the texts of self-taught writers. For one thing, they had had to struggle for their literacy and a position in the literary field. Secondly, they did not want ridicule common people in the eyes of those prospective readers who represented the educated elite.

Anna Kuismin
anna.kuismin@kotikone.fi
Suomalainen ja yleinen kirjallisuustiede
Helsingin yliopisto

NOORA VAAKANAINEN

”Oi tällaisen kirjoitusvirheen voi vain lapsosen äiti tehdä”

Poissaolon kielelliset ja graafiset jäljet kahdessa kirjeromaanissa

1 Johdanto

Artikkelissani tarkastelen poissaolon esittämistä kahdessa kirjeromaanissa. Meiju Niskalan *Sata kirjettä kuolleelle äidille* (2019, tästedes SKKÄ) sekä Maija Muinosen *Mustat paperit* (2013, tästedes MP) käsittelevät kuolemaa: Muinosen romaanissa kirjoittava minä odottaa omaa kuolinhetkeään, ja Niskalan teoksessa kertoja käy läpi äitinsä menettämistä. Sulautumisen kaipuun ja poissaolon tunnustelemisen vuorottelu näkyy jännitteisyytenä etenkin toisen persoonan puhuttelussa sekä toistuvana ei-olemisen kertomisena. Esitän, että molemmissa teoksissa sekä kielellinen että graafinen etualaistuminen toimivat kerronnassa vuoroin kirjoittavan minän ja vastaanottavan sinän poissaoloa tehostaen ja kontrastoiden. Lisäksi molemmat teokset kirjoittavat uusiksi käsityksiä kirjeromaanin tyyllillisistä ilmaisukeinoista.

Mustat paperit ja *Sata kirjettä kuolleelle äidille* edustavat kumpikin enemmän tai vähemmän kokeellista romaanitaidetta, eli niiden voidaan sanoa kyseenalaistavan oletuksia kirjallisuuden ja etenkin edustamansa lajin luonteesta sekä mahdollisuuksista (ks. Bray–Gibbons–McHale 2012, 1). Maija Muinonen on profiloitunut kokeellisena kirjailijana toisella teoksellaan *sexdeathbabies* (2019), joka on painettu kauttaaltaan sinisellä painomusteella ja sisältää lisäksi runsaasti äänteellistä kuviointia. Muinosen esikoisromaanissa on siinäkin havaittavissa kokeellisuutta teoksen tavassa huomioida kirjeromaanin kerronnalliset konventiot. Meiju Niskala, joka on tehnyt aiemmin uraa kuva- ja konseptitaiteilijana, sekoittaa puolestaan omakohtaisessa teoksessaan graafista kokeiluvuutta, fragmentaarista kerrontaa ja erilaisia tekstityyppejä toisiinsa. Kirjallisuusinstituutio on noteerannut molemmat kirjailijat, ja esikoisteokset olivat ilmestymisvuosinaan ehdolla Helsingin Sanomien kirjallisuuspalkinnolle. Niskalan ja Muinosen teoksia ei tästä huolimatta, kuten ei 2010-luvun kotimaista kirjeromaaniakaan ja sen kokeellisia

tyylikeinoja, ole kirjallisuudentutkimuksen kentällä juuri kartoitettu¹.

Epistolaarista fiktiota määrittävät jo lähtökohtaisesti erilaiset poissaolon ja läsnäolon paradoksit. Janet Gurkin Altman toteaa teoksessaan *Epistolarity* (1982) kirjeromaanin rakentuvan erilaisten polariteettien varaan:

Kommunikaatiiväliseen kirje asetuu poissaolon ja läsnäolon väliin; kaksi henkilöä, jotka kohtaavat toisensa kirjeen välityksellä, eivät ole koskaan täysin yhdessä tai erossa toisistaan. Kirje sisältää yhtä suuren mahdollisuuden täydelliseen kommunikaatioon sekä riskin kaikenlaisen kommunikaation epäonnistumiseen. (Altman 1982, 43.)

Läsnä- ja poissaolon sekä lähettäjän ja vastaanottajan muodostamien vastakkaisten napojen lisäksi kirjeromaanin kerrontaa leimaa usein vuorottelu luotettavuuden ja petollisuuden, sulkeuman ja avoimuuden, aukkoisuuden ja jatkuvuuden välillä (Altman 1982, 186–187). Samansuuntaisia huomioita on tehnyt Eira Stenbergin kirjeromaaneita tutkinut Riitta Jytilä (2012, 20), joka toteaa, että kirjemuoto ”kerto[oi] yhteyden etsimisestä, mutta myös problematis[oi] kommunikaation mahdollisuuden”. Joe Bray (2003, 14, 16, 18) on tajunnankuvauksia koskevassa tutkimuksessaan puolestaan esittänyt, että kirjeromaanien keskeiset ristiriidat paikantuvat usein **kirjoittavan** ja **kokevan minän** (*narrating I, experiencing I*) sekä kirjoittamisen ja kirjoitetun ajan limittymiseen tekstissä. Etenkin Muinosen teoksessa nämä jännitteisyydet vaikuttavat keskeisesti romaanin kerronnalliseen rakentumiseen.

Epistolaarisessa romaanissa kirjoittavan minän puhuttelemaa vastaanottajaa voidaan ajatella kertomuksessa yhtä tärkeänä kerronnallisena toimijana kuin kirjeromaanin kertojaa. Altmanin mukaan kirjeromaani perustuu **epistolaariselle sopimukselle** (*epistolary pact*), oletukselle kommunikaation vastavuoroisuudesta, sillä muutoin ”kirjoitus ei juurikaan eroa päiväkirjasta, vaikka ulkoisesti teoksen muoto muistuttaisikin kirjettä” (Altman 1982, 89–89). Sekä Niskalan että Muinosen teoksia sävyttää kuitenkin vastaavuoroisen kommunikaation mahdottomuus ja kirjoittavan minän korostuminen vastaanottajan kustannuksella. Huolimatta näistä ristiriidoista romaanien kirjoittava minä määrittää kummassakin tapauksessa itseään kirjeitten osoitettua vastaanottajaa, tiettyä sinää vasten. Näennäisen poissaoleva sinä vaikuttaa siis keskeisesti minän kirjoittamiseen, ja sinän voi ajatella ”ottavan aktiivisesti osaa tarinaan huolimatta lingvistisestä äänettömyydestään” (Jytilä 2012, 23). Vastaanottajan spesifisyys erottaa myös kirjeromaanin päiväkirjamuodosta, ja tietoisuus tästä ohjaa kirjoittamisen luonnetta (Altman 1982, 103; ks. myös Wolff 1992, 77). Väitän kuitenkin, että vaille vastausta jääminen, epistolaarisen sopimuksen särkyminen ja vastaanottajan sivuuttaminen – eli sopimuksen tahallinen rikkominen – toimivat itse asiassa Muinosen ja Niskalan romaanien kertojille kirjoittamisen mahdollistavana tekijänä.

1 Poikkeuksena voidaan mainita Joonas Sántin (2020) Anu Kaajan *Leda*-kirjeromaanin kerronnan tasojen rikkoutumisia käsittelevä artikkeli. Teemoiltaan ja kerronnallisilta keinoiltaan Kaajan barokkinen pastissiteos poikkeaa kuitenkin merkittävästi Niskalan ja Muinosen romaaneista.

Sovellan analyysissäni multimodaalista stilistiikkaa. Kielitieteellisesti suuntautuneessa stilistiikassa kaunokirjallisen tekstin aikaansaamat esteettiset vaikutelmat perustellaan kielellisen toiston, parallelismin tai poikkeavuuden tuottaman **etualaistumisen** (*foregrounding*) avulla². Uudemmassa stilistisessä tutkimuksessa etualaistuminen ymmärretään lukijan huomion ohjaamiseksi ja lukuprosessin syventämiseksi (ks. esim. Stockwell 2005, 19; Sanford–Emmott 2012, 103). Etualaistumista voidaan luokitella edelleen sen mukaan, onko kyseessä poikkeama yksittäisen teoksen sisällä (*internal foregrounding*) vaiko ulkoinen poikkeama suhteessa konventioihin (*external foregrounding*), esimerkiksi vakiintuneeseen kielenkäyttöön tietyssä yhteydessä. Siinä missä lingvistinen tyylin tutkimus on käsitellyt lähinnä tekstien kielellisiä piirteitä, multimodaalisesti suuntautunut tyylin tutkimus huomioi muutkin merkityksenannossa käytetyt semioottiset resurssit eli moodit, kuten esimerkiksi kerronnalliset keinot ja tekstin asettelun sivulle, ja niiden väliset vuorovaikutukset. Näin ollen multimodaalinen stilistiikka kiinnittää kielellisten ilmiöiden ohella huomiota muun muassa tekstin visuaaliseen ilmeeseen. (Nørgaard 2019, 24–25.)

Graafisia keinoja voidaan pitää jokaisessa asetellussa tekstissä merkityksellisenä tyylipiirteenä, vaikkakaan kaikissa teksteissä graafiset keinot eivät kannan samanarvoista merkityspotentiaalia. Stilisti ja narratologi Willie van Peer (1993) on puhunut länsimaista lyriikkaa dominoivasta **typografisesta etualaistumisesta** (*typographic foregrounding*), jossa typografiassa tapahtuva toisto tai poikkeama lisää jonkin keinon saamaa huomioarvoa teoskokonaisuudessa. Multimodaalisen stilistiikan välineistöä kertomakirjallisuuden tutkimukseen soveltava Nina Nørgaard (2019, 67–68) on jalostanut van Peerin määritelmää huomauttamalla, että nykyään typografialla viitataan ensisijaisesti kirjasintyyppin visuaaliseen asuun eikä esimerkiksi tekstin asetteluun sivulle, siinä missä van Peer käsittelee typografisella etualaistumisella sekä kirjasintyyppissä että taitossa esiintyvän toiston tai poikkeavuuden. Nørgaard erottaa toisistaan tekstin typografian ja taiton omiksi moodeikseen, vaikka hän samalla toteaa, että ne vaikuttavat usein keskeisesti toisiinsa. Käytän omassa tutkimuksessani termiä **graafisten keinojen etualaistuminen**, jolla viitataan sekä kirjasinmerkkien visuaaliseen ilmeeseen että tekstin asetteluun sivulle³.

Tarkastelemisissäni teoksissa kenties keskeisimmiksi poissaolon esittämisen kielellisiksi ja kerronnallisiksi keinoiksi nousevat negatio ja toisen persoonan kohosteinen käyttö. Luvussa 2 avaamini kyseisiä tyylikeinoja koskevaa aiempaa teoreettista tutkimusta. Luvuissa 3 ja 4 tutkin, kuinka graafiset keinot vaikuttavat näiden kielellisten ja kerronnallisten piirteiden tulkintaan, ja lopuksi luvussa 5 vertailen lyhyesti Muinosen ja Niskalan romaanien tapoja esittää poissaoloa.

2 Vaihtoehtoisesti voidaan puhua myös kohosteisuudesta.

3 Koska graafiset keinot ovat keskeisessä asemassa molemmissa teoksissa, olen säilyttänyt sitaateissa alkuperäiset yliviivaukset ja kursiivit.

2 *Ambivalenssi toisen persoonan käytössä ja negaatiassa*

Kirjeromaaneina *Sata kirjettä kuolleelle äidille* ja *Mustat paperit* rakentuvat suurelta osin toisen persoonan puhuttelun varaan. Yhdysvaltalaisista romaanikirjallisuutta analysoinut Joshua Parker (2018) esittää, että toisen persoonan käyttö voi sijoittelusta riippuen saada erilaisia tehtäviä kertomuksessa. Parker kytkee toisen persoonan satunnaisen käytön usein kerrontatilanteen korostumiseen (mts. 98): sinän yllätyksellinen puhuttelu voi muuttaa lukijan käsityksiä kertomuksen yleisöstä. Lisäksi Parkerin analyysin mukaan nykykertomuksissa sinä ei välttämättä ole yksiselitteisesti joko henkilöhahmo, kertoja tai lukija, vaan viittauskohde voi muokkaantua dynaamisesti lukukokemuksen aikana (mt. 99). Alison Gibbonsin (2012, 77–78) mukaan taas visuaalisia tehokeinoja hyödyntävissä kokeellisissa romaaneissa toinen persoona voi toimia usein **kaksoisdeiktisenä sinänä**, samanaikaisesti sekä lukijaan että kertomuksen yleisöön tai henkilöhahmoon viitaten. Tämä puolestaan johtaa asemointiin, jossa lukija huojuu jatkuvasti teoksen korostuneen keinotekoisuuden ja tarinamaailmaan uppoutumisen välillä. (Ks. myös Herman 1994; 2004, 342.)

Toisen persoonapronominin käyttöä tutkinut Jarmila Mildorf (2016, 146) huomauttaa, että toisen persoonan mahdollisia viittauskohteita tulkittaessa tulisi aina huomioida samassa yhteydessä esiintyvät muut kielelliset keinot eli lingvistinen konteksti⁴. Artikkelissaan Mildorf ehdottaa, että toisen persoonan tuottamia vaikutelmia ymmärrettäisiin jaolla lukijan **esteettis-refleksiiviseen** (*aesthetic-reflexive*) ja **affektiivis-emotionaaliseen** (*affective-emotional*) vetoamiseen tai osallistamiseen. Siinä missä esteettis-refleksiivinen vetoaminen kiinnittää lukijan älyllisen huomion *sinä*-pronominin leikilliseen käyttöön, affektiivis-emotionaalinen osallistaminen rinnastuu jossakin määrin empatian esiin kutsumiseen. Näin on mahdollista erottaa, kokeeko lukija ”tulleensa puhutelluksi” tai ”liikutuuko” hän lukiessaan tekstiä, jossa toista persoonaa käytetään tehokeinona. Kummatkin osallistamisen tavat pohjaavat ensikädessä teosten tekstuaalisiin piirteisiin, mutta niiden soveltamiseen vaikuttavat lisäksi muun muassa aiemmat lukukokemukset ja todellisuuden pohjalta luonnostellut, lukutapahtumaa edeltävät kognitiiviset mallit eli skeemat. (Mts. 148, 150.) Mildorfin mukaan ei ole syytä olettaa, että *sinän* viittauskohde olisi kaunokirjallisuudessa aina selkeästi rajattu, sillä yhtä hyvin voidaan ajatella, että teksti lähtökohdaisesti leikittelee toiseen persoonaan liittyvällä viittaavuuden ambivalenssilla (mts. 149).

Negaatiota on sitäkin lähestytty narratologiassa ja stilistiikassa erityisesti viittauskohteen samanaikaisen läsnä- ja poissaolon tuottavana keinona. Negaatiassa asiaan viitataan esimerkiksi kieltävällä lauserakenteella (syntaktinen negaatio) tai negatiivisesti määrittävällä sanalla (semanttinen negaatio) sen sijaan, että kyseessä olisi olemisen vahvistava viittaus. Tiivistäen sanottuna kielifilosofian näkökulmasta negaatiolla voidaan siis kieltää jonkin väittämän tai sen taustaoletusten totuusarvo (Downing 2000, 25). Laura Hidalgo

4 Mildorf – ja varsin monet muutkin – kertomuksentutkijat keskittyvät teoretisoineissaan toisen persoonan kerrontatilanteisiin, joissa ei ole sinää puhuttelevaa minää kertojana. Voidaan kuitenkin esittää, että puhuttelua sisältävät kertomukset voivat tarjota aivan yhtä lailla pureksittavaa tutkimukselle kuin toisen persoonan kerrontakin.

Downingin (2000) kattava, stilistisesti ja kognitiivisesti suuntautunut tutkimus negaatiosta osoittaa, että kielteinen muoto toimii kaunokirjallisuudessa usein etualaistuvana keinona, jonka avulla joko eksplisiittisesti tai implikoiden torjutaan aiemmin mainittu tai oletettu väittäjä (mts. 197). Negaation avulla voidaan siis päivittää tarinamaailmaa koskevia oletuksia, ja dynaamisena keinona negaation semanttinen vaikutuskenttä saattaa ulottua laajemmalle kuin lause tai virke, jonka rajoissa kieltä ilmenee. (Mts. 198.)⁵ Kertomusentutkimuksessa negaation kertovia merkityksiä on lähestytty kattavimmin **epäkerrotun** (*disnarrated*) käsitteen avulla. Alkujaan Gerald Princen (1988, 3) kehittämä termi viittaa ilmauksiin, jotka kertovat eksplisiittisesti mitä ei tapahtunut. Negaation tulkitseminen epäkerrotuksi edellyttää viitattua asian tai tapahtuman hypoteettista kertomista tekstissä (mitä olisi voinut tapahtua), mutta negaatio toimii usein juuri epäkerrotun merkitsijänä (Lambrou 2016, 25). Epäkerrotun vastinpareiksi Prince (1988) nostaa sellaiset kerronnan muodot, joissa johonkin tapahtuneeseen viitataan ellipsillä tai se jätetään tyystin mainitsematta. Robyn Warhol (2005, 222) on Princen lisäksi täsmentänyt epäkerrotun käsitteenmäärittelyä alakategorioilla, jotka selittävät kertomatta jättämisen tai kiellon kautta kertomisen syitä tekstissä: motiivina saattaa olla asian kerrottavuuden eli kiinnostavuuden ja relevanssin heikkous, sanallistamisen vaikeus tai asian tabuinen ja traumaattinen luonne. Kertomista voivat rajoittaa yhtä hyvin myös kaunokirjalliset konventiot.

Warholin (2005) luokittelun soveltamista vaikeuttaa kategorisointien liikkuvuus ja päällekkäisyys. Etenkin sanallistamisen vaikeus ja asian mahdollinen traumaattinen luonne tuntuvat kytkeytyvän vahvasti toisiinsa, ja tabuistuneen aiheen kohdalla kertomisen esteenä saattavat olla kaunokirjallisuutta säätelevät normit. Laura Karttunen (2008) on tarttunut kaunokirjallisuudessa ilmenevien, yhteiskunnallisten normien sekä epäkerrotun väliseen kytkökseen. Karttunen esittää, että kertomatta jättäminen tai kiellon kautta kertominen usein nimeää ja tekee näkyväksi kyseenalaistamattoman normin (mts. 419), ja niinpä negaatio voi viestiä kertojan tai henkilöhahmon asennoitumisesta tähän normiin (mts. 425). Näin tapahtuu etenkin Niskalan teoksessa, jossa kertoja vertaa omaa suruaan vakiintuneisiin tapoihin käsitellä menetystä.

3 Graafiset keinot toisen persoonan viittauskohteen täsmennyksinä

Sata kirjettä kuolleelle äidille kertoo nimensä mukaisesti tyttären suruprosessista, sillä kertoja kirjoittaa kirjeitä menehtyneelle äidilleen⁶. Epäkronologisesti etenevä teos alkaa kuvauksella äidin kuolemasta, ja hautajaisten jälkeen kertoja rekonstruoi muistojaan äidin

5 Stilistiikassa negaatiota on tutkittu myös kattavasti teksti-maailma-teorian (*Text World Theory*) avulla.

6 Niskala on haastatteluihinsa kertonut romaanin perustuvan hänen omiin kokemuksiinsa. Graafisten keinojen etualaistuminen tuo mieleen toisen omakohtaisen, surua kuvaavan pohjoismaisen teoksen: Naja Marie Aidin teos *Jos kuolema on vienyt sinulta jotakin, anna se takaisin: Carlin kirja* (2018/2017) pitää sisällään monia samankaltaisia keinoja kuin Niskalan teoskin.

sairastumisesta Lewyn-kappaleen tautiin, joka diagnosoidaan virheellisesti Alzheimeriksi. Sairauden edetessä äiti kadottaa vähitellen toimintakykynsä ja joutuu hoitolaitokseen, missä kertoja käy häntä katsomassa. Samalla kun äiti menettää muistinsa ja puhekykynsä, tämä tulee yhä riippuvaisemmaksi tyttärestään. Suhteessa tapahtuvaa muutosta voi kuvata kasvavaksi symbioottisuudeksi, johon kertoja suhtautuu ristiriitaisesti ja joka uhkaa määrittää kirjoittavan minän identiteettiä ja kieltä vielä äidin poismenon jälkeenkin. Suruprosessin käynnistämä identiteettikriisi vie kertojan lopulta Auroran sairaalan psykiatriselle osastolle. Kirjoittavan minän surun kulku peilaa siis käänteisesti jossakin määrin äidin psyyken hajoamista ennen tämän kuolemaa. Niskalan romaanissa toistuvia teemoja ovatkin häilyvät rajat minän ja sinän välillä, mutta myös toisen tavoittamattomuus.

Kerronnallisesti *Sata kirjettä kuolleelle äidille* -romaanin kiinnostavin anti liittyy teoksen tapaan yhdistellä erilaisia tekstityyppejä kollaasinomaiseksi kokoelmaksi ohjeita, sitaatteja ja listoja, ja näiden tekstityyppien visuaaliseen erotteluun. Niskalan teoksen kohdalla voidaan puhua graafisten keinojen ulkoisesta etualaistumisesta, jossa tekstin asettelu sivulle poikkeaa lukijan kirjeromaanilta olettamasta taitosta. Kappaleitten keskitys vaihtelee läpi teoksen; vuodattavien, pitkien kappaleitten sijaan tekstin asettelua dominoivat lyhyet kappaleet, ja kirjeromaanille tyypillisen ensimmäisen persoonan kerronnan ja toisen persoonan puhuttelun kanssa vuorottelee nollapersoona (kuva 1).

Pitäisi säästää mielessä vain hoitavimmat muistot ja hävittää ne vaikeimmat, muistot sairaasta äidistä ja muistot jatkuvasta riittämättömydentunteesta.

*Muisto kylpyhuoneesta, kun kompastuit viemäriiritilään
ja putosit käsistäni lattialle.*

*Muisto pihalta, terassin reunalta, jota et osannut kiertää,
Pelästynyt itkusi seurasi minua pitkään, vaikka kuinka
yritin tyynnyttellä sinua pionipuskan edessä: Katso äiti,
miten kaunis kukka!*

Pitäisi todella unohtaa esimerkiksi ruokapöydän kulma, johon löit takaraivosi kun luiskahdit otteestani. Silloin huusit sellaista huutoa, jota en ollut koskaan ennen kuullut. Sellaista hätäistä, kiljuvaa huutoa josta sanotaan: *kuin sikaa tapettaisi*.

Kertoja kuvailee omaa suruaan käyttämällä nollapersoonan lisäksi konditionaalia. Modaaliverbin *pitää* toisto kiinnittää huomion hyväksytyyn ja normittavaan suremisen kaavaan, johon kertoja omaa kokemustaan vertaa. Yhtäältä genetiivisubjektin pois jättäminen häivyttää kertojan subjektiivisuutta taustalle, vaikka toisaalta ensimmäisen ja neljännen kappaleen virkkeissä esitetään subjektiiviseen kokemukseen pohjaavaa informaatiota, jota korostetaan spesifioivilla pronomineilla ja adjektiiveilla: *ne vaikeimmat muistot, sellaista huutoa*. Deonttisen modalisuuden etualaistuminen tekee näkyväksi suremisen yleisiä ja normatiivisia käytäntöjä sekä kertojan omaa, poikkeavaa kokemusta. Ajatus hyväksyttävästä suremisen kaavasta tulee kerronnassa vuoroin kiistetyksi tai ironisoiduksi. Vastakkainasettelua yksilöllisen ja normatiivisen suremisen välillä painotetaan toisinaan graafisin keinoin: nollapersoonassa kirjoitettujen kappaleiden väliin on sijoitettu ensimmäistä ja toista persoonaa sisällään pitävät muistot, joiden keskitys poikkeaa edeltävästä tai seuraavista, passiivissa kerrotuista kappaleista. Taitollinen variointi tuottaa vaikutelman vastustavasta dialogista, jossa kirjoittava minä asettaa oman kokemuksensa konkreettisesti vastakkain esimerkillisen surukokemuksen kanssa⁷, mutta vastakarvaisuuden aste vaihtelee läpi teoksen. Vaihtoehtoisesti voidaan tulkita, että poikkeamat tekstin asettelussa esittävät muistojen tunkeutumista kertojan tajuntaan, ja kursiivi tehostaa vaikutelmaa tuskallisista sivuäänistä. Lainatussa katkelmassa geneerisyyden ja konditionaalien yhdistyminen painottaa kertojan asennoitumista skemaattiseen, kulttuurisesti ja kollektiivisesti hyväksytyyn suremisen kulkuun, jossa tämä itse jatkuvasti epäonnistuu. Sen sijaan, että kirjoittava minä kuvaisi normeja indikatiivilla tai imperatiivilla, tämä käyttää konditionaalia (*pitäisi*), joka pehmentää juopaa yleisen ja yksityisen välillä sekä tekee näkyväksi kertojan suhtautumisen ennalta määrättyihin suremisen kaavoihin. Samalla kertojan oma reagointi äidin kuolemaan näyttäytyy eritoten kertojalle itselleen inversiona ja negaationa skemaattisesta kokemuksesta, johon tämän oma suru ei istu (ks. Karttunen 2008, 240).

Kirjeromaaneissa saatetaan usein esittää kirjeitten liikettä yksityisestä yleisöstä, kirjeitten osoitetusta vastaanottajasta, kohti laajempaa, julkista yleisöä (Altman 1982, 111). Sensuuria on perinteisesti käytetty kirjeissä erottamaan yksityisen ja julkisen rajaa, ja sen tarkoituksena on usein ollut estää kirjeiden lähettäjä tai vastaanottajaa koskevan yksityisen tiedon paljastumista kirjeitten julkaisemisen yhteydessä. Lisäksi sensuuriin yhdistyvät mielikuvat vallasta: sensuuri on usein tekstuaalisesti väkivaltainen strategia (van Peer 1997, 50), joka kantaa mukanaan mielle yhtymiä totuuden muuntelusta tai tekstin merkitsemisestä säädyttömäksi (ks. Potter 2013). Tästä syystä sensuuri herättää vääjäämättä kysymyksiä siitä, kuka tekstiin kajoaa ja miksi. Lisäksi epistolaisessa fiktiossa kirjeitten lukemisesta, uudelleenkirjoittamisesta ja jopa oikolukemisesta tulee usein keskeinen osa kertomuksen juonellista etenemistä (Altman 1982, 92). Yhtä lailla kirjeitten

7 Tässä yhteydessä on huomautettava, että keskityksen saamia tehtäviä varioidaan Niskalan romaanissa tiheään, ja vastakkainasettelu on vain yksi esimerkki näistä funktiosta. Muita funktioita ovat muun muassa lääketieteellistä diskurssia edustavien katkelmien erottelu ympäröivästä tekstistä irrallisiksi sitaateiksi.

sensuroinnista, arkaluontoisen informaation pimittämisestä tai rajaamisesta vieraiden lukijoitten silmiltä voi tulla osa kirjeromaanin kerronnallista rakentumista. Niskalan romaanissa ei ole kuitenkaan yksiselitteisen selvää, sensuroiko kirjeitä kirjoittava minä vai kirjeitä vastaanottava sinä.

En koskaan kertonut, [REDACTED] jättää omenankantoja nojatuo-
liin, ja [REDACTED] En kertonut, että
[REDACTED] suuttuu, [REDACTED] lentää [REDACTED] mutta
jälkeä [REDACTED] ei jää, [REDACTED] välissä oli [REDACTED] kutoma
ryijy. En paljastanut, että joskus [REDACTED] Enkä sitä,
ensimmäinen muistoni juhannuksena, [REDACTED] auton avaimet,
[REDACTED] ja syntyy tappelu, [REDACTED] paitaan tuli reikä, [REDACTED]
itkitte. En tiennyt kenen perään juosta, [REDACTED] ryömin piiloon
asuntovaunun alle. [REDACTED]

En kertonut, että [REDACTED] hain kovakärkiset balettitos-
suni ja yritin [REDACTED] niillä. Enkä sitä, että [REDACTED]
[REDACTED] revolverin ja [REDACTED]
[REDACTED]. Sen olisin [REDACTED] kertoa, mutta en luottanut
kehenkään.

Kun [REDACTED] 14-vuotias [REDACTED] serkun luona, [REDACTED]
[REDACTED] viereeni nukkumaan, [REDACTED]
[REDACTED] en haluaisi. [REDACTED]
[REDACTED] En kertonut, [REDACTED] juhannus, [REDACTED]
kahta veljeään [REDACTED] heit-
tämään [REDACTED] veteen. [REDACTED]
[REDACTED] pelkäsin [REDACTED]

En [REDACTED] mummista [REDACTED] itkee [REDACTED]
vintin kapeat portaat [REDACTED] enkä [REDACTED]
[REDACTED] epäilee [REDACTED] en sätkistä [REDACTED]
[REDACTED] saa kontaktia [REDACTED] Ja puu-
tarhat, [REDACTED] ihmisistä, [REDACTED]
[REDACTED] tuuliviiristä [REDACTED] näkeminen tietää huonoa.
[REDACTED] hieroa, [REDACTED] vihasin [REDACTED] tuoksua ja tiikeribalsamia
[REDACTED] sormenpäihin. [REDACTED] kuorsasi [REDACTED]
[REDACTED] kesä [REDACTED] heitteillejättö eikä
ambulanssia [REDACTED]

Muut pelot minä toin sinulle ja sinä kiikutit ne pois.

[REDACTED] tehtävänä [REDACTED]
kutsut. [REDACTED]
[REDACTED] itken [REDACTED] en osaa [REDACTED] en ole [REDACTED]
[REDACTED] pyydettiin [REDACTED] Tai että
[REDACTED] karkaa [REDACTED] suuttuu: katso miten typerästi [REDACTED]
[REDACTED] sattui sinuun? [REDACTED]
[REDACTED] kädessä ja luuli [REDACTED] tytöksi, [REDACTED]
[REDACTED] kuolemasi jälkeen, [REDACTED]
olisoin voinut kertoa mutta en [REDACTED]

Kenelle minä nämä nyt vien?

Mutkattomin ratkaisu on tulkita kirjeessä esiintyviä mustia palkkeja (kuva 2) kirjoittavan minän itesesensuurina. Itsesensuuri näyttäytyy terävänä jakona kirjeitten vastaanottajan ja romaanin lukijan välillä, sillä tunnustuksen sisältävä kirje on osoitettu äidille, eikä teoksen lukija pääse osalliseksi tunnustamisen aktista, sillä palkit peittävät tunnustuksen kannalta oleellista tietoa. Siten lukija ei myöskään voi ottaa kuolleen äidin, kirjeen uskottun vastaanottajan, paikkaa. Vaihtoehtoisesti sensuuria voi lähestyä kirjeitten vastaanottajan toimituksellisenä sensuurina: tässä tulkinnassa kirjeitä sensuroisikin kuollut äiti, joka muuntelee tyttären kertomusta, kenties suojellakseen tämän yksityisyyttä. Tällainen reaalia maailman puhetilanteiden skeemoja hylkivä lähestymistapa kyseenalaistaa vastaanottajan poissaoloa tekstissä ja mahdollistaa kuolleen äidin tulkitsemisen aktiiviseksi lukijaksi, joka osallistuu tyttären kertomuksen uudelleenjärjestelyyn ja kirjoittamiseen⁸. Aivan kuten Bray (2003, 10) on huomauttanut, kirjeromaanien kerrontaa lähestytään turhan usein kirjoittavan minän välittömänä ja läpinäkyvänä tietoisuuden vuodattamisena paperille, vaikka jo kirjeitten osoittamisen tietylle vastaanottajalle voi ajatella alleviivaavan välittyneisyyden mahdollisuutta. Äidin tulkitseminen kirjettä sensuroivaksi tahoksi saa pohtimaan uudestaan vastaanottajan mahdollista poissaoloa tekstissä: onko romaanin kertoja todella yhtä kuin kirjoittava minä, vai onko kirjeenvaihtoa välittävä taho itse asiassa kirjeitten nimetty vastaanottaja, kuollut äiti? Sensuuria on mahdollista lukea kuolleen äidin poissaoloa tehostavana keinona mutta myös tämän kummittelevana läsnäolona tekstissä.

Sensuuria voidaan ymmärtää myös **kirjallisena tuhontana** tai **turmeluna**⁹, jonka tarkoituksena on tehdä teksti lukukelvottomaksi (Joensuu 2020, 181; Keskinen 2019, 154–155). **Kirjallisen tuhonnan** käsite ohjaa tarkastelun kirjaesineen materiaalisuuteen liittyviin kysymyksiin, toisin sanoen kirjan ”funktion tietoiseen väärinkäyttöön”, jossa turmelu voi kuitenkin tuottaa uudenlaisia lähestymistapoja kirjalliseen taideteokseen (Joensuu 2020, 179–180). Van Peer (1997, 44) on todennut, että fiktiivisessä teoksessa esiintyvä tekstin tärvelly usein etualaistaa materiaalisuuden ohella kommunikaation epävarmuuksia koskevia kysymyksiä, sillä kirjallinen tuhoaminen huojuttaa kirjainmerkkien pysyvyyttä. Lukukelvottomuus vaikuttaakin olevan yksi multimodaalisten romaanien lajipiirre, joka voi etualaistaa kirjaesineen materiaalisuutta: muun muassa yhdysvaltalainen kirjailija Jonathan Safran Foer on omassa tuotannossaan käyttänyt erilaisia tuhoamisen tekniikoita, jotka muistuttavat sensuuria. (Keskinen 2017, 91). Muinosen romaanissa esiintyvän sensuurin tulkitsemiseksi **kirjallisen tuhonnan** käsite vaatii täsmennyksiä, sillä sensuurin

8 Tällaisen tulkinnan mielekkyyttä voi toki suhteuttaa teoskokonaisuuteen, jossa vastaanottajan poissaolo painottuu kauttaaltaan vailla muita murtumien mahdollisuuksia. Vaihtoehtoisesti välittyneisyyden voi yhdistää myös yksistään toimituksellisen tason korostumiseen.

9 Mikko Keskinen (2019) käyttää lukukelvottomaksi tekemisestä käsitettä **demediaatio** (*demediation*), ja kokeellisessa kirjataiteessa ilmiötä tutkinut Juri Joensuu (2020) on suomentanut termin **kirjalliseksi tuhonnaksi**. Van Peer puhuu puolestaan metaforisemmin tekstien **runtelusta** tai **silpomisesta** (*mutilation*) ja erottaa fiktiivisten teosten esittämän tuhoamisen (*pseudomutilation*) omaksi kategoriakseen.

ymmärtäminen yksistään lukukelvottomuuden valossa ei vielä selitä, kuinka tuhonta suhteutuu teoksessa samanaikaisesti esiintyviin kerronnallisiin ja kielellisiin keinoihin.

Mustat palkit saavat sensuurin lisäksi negaation kaltaisia merkityksiä. Niskalan romaanin kirjeessä kielellinen negaatio tehostuu graafisen keinon myötä: kirjeessä toistuvat kieltolauseet (*[e]n kertonut*), ja samalla mustat palkit pimentävät tunnustuksen sisällön teoksen aktuaaliselta lukijalta. Tulkitsenkin, että kyseessä on **graafinen negaatio**, joka oikeastaan samalla kyseenalaistaa sensuurin yksityisyyttä suojelevaa tarkoitusta (ks. Nørgaard 2019, 147). Negaatiota on tutkimuksessa ymmärretty usein lukijan kognitiivista vaivannäköä tehostavana keinona, joka kutsuu kuvittelemaan kiellon kohteen (Gibbons 2012, 52–53). Mirja Kokko (2012, 319) on puolestaan surun esittämistä kuvakirjoissa tutkiessaan todennut, että aukkoisuus kerronnassa voi toimia teoksen lukijaa aktivoivana ja dialogiin kannustavana strategiana, joka tarjoaa monia erilaisia tulkintapositioneja. *Sata kirjettä kuolleelle äidille* -romaanissa mustat palkit voivat siis itse asiassa tuottaa tirkistelevän lukijan, joka koodaa auki palkkien mustaamaa informaatiota. Sensuuriin liitettävät kulttuuriset konnotaatiot säädyttömyydestä luovat mielikuvia seksuaalissävytteisestä tunnustuksesta ja lisäävät katkelmaan lähes voyeuristista houkutusta tirkistelevälle lukijalle. Kirjeen toisessa kappaleessa kuvataan tilannetta, jossa sensuroimatta jätetyt kohdat ohjaavat sovittamaan katkelmaan hyväksikäyttökertomuksen mallia, vaikka varmuudella on mahdotonta sanoa, mitä tunnustettavassa episodissa oikeastaan tapahtuu. Graafinen negaatio tekee näin mahdottomaksi tunnustuksen suoraan vastaanottamisen, mutta samalla houkuttaa lukijaa aktiivisesti spekuloidaan sensuroitua kohtausta, ikään kuin asettautumaan kuolleen äidin paikalle tunnustuksen uskotuksi vastaanottajaksi.

Sensuurin lisäksi Niskalan romaanissa on käytössä typografiseksi lukeutuva keino, yliviivaus, joka saa sekin negaatioon rinnastuvia merkityksiä kerronnassa. Yliviivaus kiinnittyy toistuvasti tiettyjen sanojen ja kirjoitusvirheitten yhteyteen, jotka esittävät kirjoittavan minän ja vastaanottajaksi osoitetun sinän sulautumista. Kirjoituksessa etenkin possessiivisuffiksit toimivat symbioosin merkitsijöinä: ”minusta kasvoi sairautesi myötä kätesi, jalkasi, suusi, ja tunsin itsestäni enää vain torson” (SKKÄ, 113). Possessiivisuffiksit liukuvat katkelmassa äidin sairastumisen myötä ensimmäisestä toiseen persoonaan. *Kasvaa*-verbin valinta kuvaa kirjoittavan minän tahdottomuutta prosessissa: kertoja aistii ja tiedostaa symbioosin, mutta samalla minän ja sinän yhdistymistä kuvataan ruumiin paloitteluun viittaavalla metaforalla, kun minä tuntee itsestään enää ”vain torson”. Paloitellun ruumiin vierautta alleviivaa ensimmäisen persoonapäätteen uupuminen ja vastakainasettelu edeltävien lauseitten toisen persoonan possessiivisuffiksin kanssa. Päätteiden persoonamuoto uhkaa muutoinkin valua kirjoituksessa toistuvasti ensimmäisestä toiseen, ja äidin kuoleman jälkeen kirjoittava minä alkaakin merkitä liukumaa yliviivauksella (esim. 1–4).

- (1) Samaan aikaan toisaalla tarinat ~~elämästäsi~~ elämästäni tulivat ulos itkuna. Kun muotoilen sen näin, vaikuttaa, että prosessi joskus päättyisi, että tämä olisi ollut vain hetkellistä, mutta se ei ollut totta. Ihmiset ympärilläni hiertyivät, oli hankausta, oli eri kohdissa olevia elämäntilanteita ja

vähemmän sellaisia tunnetaitoja, joista kymmenen vuoden päästä kirjoitettaisiin lehdessä. (SKKÄ, 125.)

- (2) Kurssilla kukaan ei kommentoinut ~~tarinaasi~~ ~~tarinaani~~ ~~elämäsi~~ elämäni: Eihän tuo voi olla totta (SKKÄ, 169.)
- (3) Kaikesta mitä kuulen, kaikesta mitä katson, mieleeni tulee ~~sinun~~ ~~minun~~ elämämme. (SKKÄ, 254.)
- (4) Yritän maalata muotokuvaan itsestäni: kuka minä olen? Se sekoittuu muotokuvaan sinusta. Rajat ovat epäselvät, ~~hapsotan~~, ~~hapsotat~~, tarinasi hapsottaa sisääni. (SKKÄ, 275.)

Typografinen keino toimii lainauksissa usein negaation tavoin, sillä se ohjaa kuvittelemaan yliviivattua sanaa sitä seuraavan sanan vastaparina. Kirjoittavan minän elämä ei ainoastaan sekoitu kuolleen äidin elämään vaan myös määrittyy sitä vasten. Yliviivaus leikkaa teoksessa usein leksikaalisen toiston kanssa samassa kohtaa: sanapari *elämä – tarina* osoittautuu toistuvasti haasteelliseksi kirjoittavalle minälle. Aivan kuin sinän ja minän symbioottinen sulautuminen ja sitä väistämättä seuraava sinän poissaolo nousisi kirjoittavan minän elämän kerronnallistamisessa ylitsepääsemättömäksi haasteeksi, kun kuolleen äidin ”tarina hapsottaa” kertojan ”sisään”. Epäkerrottuakin löytyy negaation liepeiltä: kertoja asettaa kirjoituksensa – ja kenties kokemuksensa – kyseenalaiseksi toteamalla ”se ei ollut totta” (1) tai toivomalla, että kirjoituskurssilla muut kyseenalaistaisivat hänen sanansa (2). Hypoteettisuus ilmenee näissä tapauksissa haaveena, kun kertoja miettii mielessään vaihtoehtoa, jossa muut kurssilaiset kenties osoittaisivat empatiaa hänelle. Samalla yliviivaus ei täysin poista viittauksia äitiin, vaan esittää ne ikään kuin toiveenomaisena mahdollisuutena kirjoituksessa.

Tulkitsen, että kirjoittavan sinän emotionaalinen irtautuminen kirjeitten alkuperäisestä vastaanottavasta sinästä vahvistuu romaanin neljännessä osassa, kun kirjoittava minä asettaa itsensä kirjeenvaihdon vastaanottajan paikalle. Kyseessä on leipätekstiin sijoitettu kymmenen kohdan lista (kuva 3), jonka kertoja otsikoi *OHJEET SELVIYTYMI-SEEN*, aivan kuin *Raamatun* kymmenen käsky¹⁰.

10 Listoja kaunokirjallisuudessa tutkinut Eva von Contzen (2018, 318, 322) toteaa, että listat heijastavat arkipäiväisiä kokemuksia ja käytäntöjä, ja siksi kaunokirjallisuuteen upotettujen listojen voi ajatella jo muotonsa vuoksi puhuttelevan lukijaa erityisellä tavalla. Niskalan teoksessa listauksen voikin tulkita tehostavan vaikutelmaa lukijan suorasta puhuttelusta tai vaihtoehtoisesti etualaistavan listan affektii-vista funktiota.

OHJEET SELVIITYMISEEN

- 1) Syö näkkileipää. Se peittää ulkopuolisen ja päänsisäisen hälyn.
- 2) Pidä ranteessa kuminauhaa. Räpsytä sitä silloin, kun olet ahdistunut. Se ei vahingoita samalla tavoin kuin partaveitsi.
- 3) Pysy poissa saksien lähetyviltä.
- 4) Anna lääkkeet naapurin säilytettäväksi.
- 5) Rullaudu tiukasti maton sisään jos ahdistus yltyy suunnattomaksi.
- 6) Sovi naapurin kanssa, että jos tulet sisään punainen pipo päässä asiat ovat huonosti, vaikka et pysty puhumaan.
- 7) Pura. Pura kello, pura villapaita, pura kirja, paperiarkki, kukka-asetelma. Jätä ajatusrakennelmat rauhaan. Niiden purkamiseen et vielä pysty.
- 8) Pidä lattialla irtopatjaa. Raahaa se tarpeen mukaan kylpyhuoneeseen tai sohvan taakse. Hallinnan tunne syntyy siitä, että on pienikin mahdollisuus valita.
- 9) Jos joudut kulkemaan julkisilla liikennevälineillä, soita naapurille ennen kuin astut kulkuneuvoon ja pysyttele linjalla niin kauan kunnes olet päässyt määränpäähän.
- 10)Hoe: mikään vaara ei uhkaa. Tähän ei kuole. Olo on vain hirvittävän epämiellyttävä ja tyhjyyden kokemus pelottava.

Kuva 3. (SKKÄ, 204.)

Vaikka toisen persoonan käyttö listauksessa on luonnollisesti motivoitua, *Sata kirjettä kuolleelle äidille* -romaanin lista on kerronnallisesti merkityksellinen muuttaessaan merkittävästi sinän viittauskohdetta, joka ei enää ole kirjeenvaihdon osoitettu vastaanottaja (kuollut äiti) vaan kertoja itse. Listan saamaa huomioarvoa tehostaa graafisten keinojen sisäinen etualaistuminen, sillä ohjeitten kirjasintyyppi poikkeaa romaanissa aiemmin käytetystä fontista. Kirjoittavan minän lisäksi listan toisen persoonan referentti voidaan ymmärtää joko geneeriseksi, täsmentymättömäksi sinäksi tai tulkita kaksoisdeiktisenä sinänä, jolla on apostrofinen funktio. Irene Kacandesin mukaan **kerronnallinen apostrofi** (*narrative apostrophe*) viittaa retoriseen kuvioon, jossa kertoja kääntyy pois oletetusta

yleisöstään ja puhuttelee samanaikaisesti jotakin toista yleisöä (Kacandes 1994; ks. myös Marttinen 2015, 122). Ohjeissa kertoja osoittaaakin kirjoituksen itselleen ja lukijalle, ja siten hänen voi ajatella kääntyvän äidistään pois, kohti itseään ja teoksen yleisöä. Etenkin ohjeitten kymmenes pykälä, ”Hoe: mikään vaara ei uhkaa. Tähän ei kuole. Olo on vain hirvittävän epämiellyttävä ja tyhjyyden kokemus pelottava” (SKKÄ, 204), on ymmärrettävissä itseapukirjallisuudesta tutuksi puhutteluksi lukijalle, mikä kutsuu myös affektiivis-emotionaaliseen osallistumiseen (Kacandes 1994; vrt. Mildorf 2016, 151). Ohjeiden kymmenes pykälä toimii siis samanaikaisesti kertojaa tynnyttelevänä hokemana ja lukijalle osoitettuna lohtumietelmänä. Toisen persoonan viittauskohteen muuttuminen ja siinä ilmenevä kerronnallisten tasojen ylittyminen voi toimia myös metaforisena, psyykkistä muutosta merkitsevänä keinona (Parker 2018, 110). Niskalan romaanissa painokas puhuttelun uusiksi suuntaaminen antaa viitteitä kertojan suremisesta tapahtuneesta käänteestä, liikkumisesta omasta surusta ja äidistä kohti tekstin ulkopuolista todellisuutta.

4 Tyhjä tila vaimenevan tekstuaalisen pulssin merkitsijänä

Brayn (2003) mukaan kirjeromaanin kertojassa on ajateltu eritoten varhaisissa teoreettisoinneissa usein yhdistyvän sekä kirjoittavan että kokevan minän, ja tällöin kerrontaa ja kokemista on lähestytty samanaikaisina. Bray esittää, että epistolaarinen muoto rakentuu kuitenkin pikemminkin kirjoittavan ja kokevan minän jännitteisyydelle: kirjoittamista hallitsee aina jonkinlainen viive, sillä kokemus ei siirry välittömästi paperille, eikä kokeva minä voi toimia epistolaarisen fiktion kirjoittavana toimijana eli ottaa kertovan minän paikkaa. (Bray 2003, 60.) Maija Muinosen *Mustat paperit* rakentuu paljolti juuri tämän ristiriitaisuuden varaan, sillä kertova minä, Ranskassa asuva Ann Miel¹¹, on parantumattomasti sairas ja palkannut itselleen murhaajan, jonka on määrä ottaa hänet hengiltä vuorokauden vaihduttua. Tulevaisuuden herpaantumattomasta versioinnista tulee vastine Annin hupenevalle elämälle, ja kynän liike paperissa toimii kertojan eräänlaisena tekstuaalisena pulssina. Annin kirjeissä ei ole kuitenkaan kyse pelkästään retrospektiivisestä katseesta, kokevan minän tavoittelusta, koska muistojen lisäksi kirjoittavan minän kerronnan kohteena on tämän pojan tulevaisuus. Jo hyvin pian futuurissa kirjoitettu, haaveiluksi ja äidilliseksi huoleksi naamioitu visiointi alkaa saada sanelevia sävyjä.

Äidin ja pojan suhdetta rytmittää toistuvasti kerronnassa sydämenlyöntien kuvailu, jossa kirjoittava minä ja vastaanottajaksi merkitty sinä toisinaan sekoittuvat (esim. 5).

11 Romaanin sijoittaminen Ranskaan voidaan tulkita lukuohjeena, joka asettaa teoksen osaksi euroopalaisen kirjeromaanin perinnettä ja ohjaa tarkastelemaan teoksessa käytettyjä keinoja kansainvälistä taustaa vasten. Kuten narratologi Maria Mäkelä (2011, 154) on osoittanut, ranskalaisen kirjeromaanin konventioihin kuuluu korostuneen kirjallinen ilmaisu ja kirjoituksen manipulatiivisuus: kirjetyylin hallitseminen mahdollistaa vastaanottajan harhaanjohtamisen ja voi luoda vaikutelmia tunteista, jotka ovat olemassa ainoastaan paperilla. Muinosen romaanin kertoja näyttäytyy juuri tällaisena manipuloivana kirjoittajana, joka hallitsee kirjeenvaihdon tunteisiin vetoavan tyylin ja käyttää sitä häikäilemättä hyväkseen.

- (5) Samaan aikaan minun sydämesi (oi tällaisen kirjoitusvirheen voi vain lapsosen äiti tehdä), samaan aikaan sinun ja minun sydämet löivät samaan tahtia (MP, 18).

Kuten aiemmin totesin, kirjeromaanin tutkimuksessa kirjoittavan minän psyyken on ajateltu usein heijastuvan kirjoitukseen läpinäkyvästi, ilman välittymistä (ks. Bray 2003, 9–10). *Mustissa papereissa* kertoja käyttää röyhkeästi hyväkseen tätä ennakko-oletusta alleviivaamalla kerronnan emotionaalisen vilpittömyyden illuusiota ja väittämällä rajat sulauttavaa äidinrakkautta kirjoitusvirheensä syyksi. Leksikaalinen ja syntaktinen parallelismi (*samaan aikaan – samaan tahtiin*) peilaa sekaannusta sydämen possessiivisuffiksin persoonamuodossa. Kenties kyseessä eivät suinkaan ole äidin ja lapsen samassa tahdissa sykkivät sydämet, vaan Annin oma, ahnas ja alati kiihtyvä syke, kun hän yrittää kirjoittaa itsensä kirjeitä vastaanottavan pojan paikalle. Huomion ohjaaminen Annin kirjoitusvirheeseen eksplisiittisen maininnan avulla painottaa lipsahdusta tulkinnallisena vihjeenä. Aivan kuten *Sata kirjettä kuolleelle äidille* -romaanissakin, persoonapäätteet osoittautuvat *Mustissa papereissakin* etualaistuviksi tyylikeinoiksi. Etualaistuminen kyseenalaistaa kertojan vilpittömyyttä, sillä tahattoman kirjoitusvirheen sijaan persoonapäätteiden sekaannus herättää kysymyksiä laskelmoidusta tekstuaalisesta väkivallasta, pojan sykkeen tahallisuudesta anastamisesta. Modaaliverbi *voida* voi tässä yhteydessä tarkoittaa kahta eri asiaa: joko äidin ainutlaatuisesta mahdollisuudesta erehtyä tai äidin yksinoikeutta tehdä tahallinen kirjoitusvirhe. Samalla eksplisiittinen alleviivaus toimii kertojan emotionaalista vuodatusta ironisoivana keinona, joka ohjaa lukijaa affektiivis-refleksiivisen luennan sijaan pikemminkin kohti esteettis-refleksiivistä osallistumista, toisin kuin Niskalan teoksessa, jossa toisen persoonan kerronnan emotionaalinen osallistavuus on usein etualaistunut.

Sydämen sykkeen kohosteinen kielellistäminen voidaankin lukea kerronnalliseksi motiiviksi, joka sävyttää symbioottisuuden paikkoja tekstissä. Sydämen sykkinen esiintyy toistamiseen yhdessä monista Annin jälkikirjoitukseksi (PPPS.) otsikoimassa kirjeessä, kun hän kuvaa omasta sydämensykkeestään säikähtänyttä, tuntematonta lasta: ”but mummy mummy daddy daddy how can I stop my heart from beating dudumdudumdudum?”¹² (MP, 82). Äänteellinen toisto ja parallelismi, mummyn ja daddyn fuusio ”dudumiksi”, painottaa tytön hätäännystä, kielen ja sydämensykkeen yhteyttä. Annin litteroinnissa pieni tyttö ei ehkä niinkään säikähdä omaa sydämenlyöntiään vaan sen tiedostamatonta, ennakoitua ja väistämätöntä heijastumaa omaan puheeseensa ja sitä, kuinka tuo heijastuma kytkee tämän äitiin ja isään. Pienen tytön ruumis toistelee tahtomattaan ”mummya” ja ”daddy”, eikä tyttö voi tälle sulautumiselle mitään. Ann itse sen sijaan tuntuu löytävän keinon tynnyntää säikähtänyttä lasta – hän kanavoi tämän hädän omakseen (6).

12 Lainauksen tärkeyttä alleviivaa tyylillinen valinta lainata lapsen puhetta suoraan englanniksi käännöksen tai referoinnin sijaan. Ann toimii englannin kielen yksityisopettajana, ja kielen vaihtaminen englantiin toimii Annin kirjoituksessa usein vastaanottajan tietoiseen manipulointiin tähtäävänä tyylikeinona.

- (6) Täytyy lohduttaa, – – täytyy kirjoittaa hänelle kirje, silläkin tavalla voi oikein hyvin, kirjoittaa kirjeen, johon kirjoittaa kaiken, kynä pysyy ja liikkuu paperissa (MP, 83).

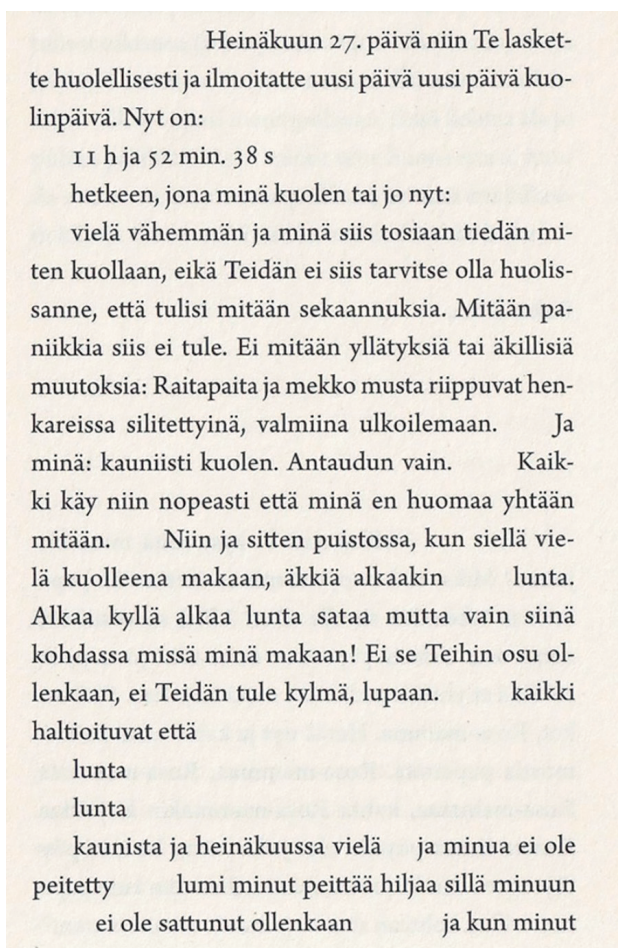
Korkea deonttinen modaalisuus, velvollisuuden ja pakon toistuva ilmaiseminen nesessiivirakenteella, urittaa mielikuvat tytön hellästä lohduttamisesta Annin omaan pakonomaiseen kirjoittamiseen, vaikka tämä samalla häivyttää itsensä taustalle jättämällä genetiivisubjektin kirjoituksestaan pois. Tyyntäytävän sylin sijaan Annin lohdutus muistuttaa kiivasta tekohengitystä, jossa ilma kulkee lapsen suusta kertojan keuhkoihin. Samalla pakottavuus yhdistyy minän kirjoittamiseen: niin kauan, kun kynä liikkuu paperissa, Ann on elossa.

Kirjoittavan minän läsnäolo, vimmainen hengissä pysyminen, toteutuu *Mustissa papereissa* usein kokevan tai vastaanottavan sinän hämärtyamisen ehdoilla. Altman toteaa, että kirjeromaaneissa kirjoittavan minän psyykkistä sekaannusta kuvataan usein ”uskotun hämärtyminenä” (*eclipse of the confidant*), jossa vastaanottavan sinän painoarvo kertomuksessa vähenee ja kirjoittavan minän sisäinen tunnemyrsky etualaistuu. Tällaiset kohdat korostavat Altmanin mukaan jännitteisyyttä ja kirjoittavan minän ”traagista eristyneisyyttä”. (Altman 1982, 57–58.) Altmanin tulkinta on varsin psykologisoiva eikä ota huomioon mahdollisuutta, jossa kirjoittava sinä kirjaimellisesti sysää vastaanottajan syrjään rikkomalla epistolaarisen sopimuksen. *Mustissa papereissa* kertoja ei niinkään odota toisen vastaavan hänelle vaan lähinnä toteuttavan sitä kokevan sinän futurista roolia, johon hän kirjeissään vastaanottajan asettaa. Siten voi ajatella, että *Mustissa papereissa* Annin herkeämätön elinvoima on lähtöisin juuri epistolaarisen sopimuksen toistuvasta rikkomisesta, eikä kertoja niinkään nojaa toisen persoonan puhuttelun mahdollistamaan dialogisuuteen tai poissaolevan sinän näkökulman tunnustelevaan reflektointiin (vrt. Jytilä 2012, 22).

Epistolaarisen sopimuksen rikkomisen sekä uskotun hämärtyminen ilmenevät Muinosen romaanissa parhaiten modukseltaan ja aikamuodoiltaan huojuvissa kirjeissä. Modus on Annin kirjoituksessa pääsääntöisesti indikatiivi, vaikka välillä kertoja käyttää myös imperatiivia. Näin Ann tekee erityisesti virallisemmissä kirjeissä, joissa hän tilaa tavaroita ja ohjeistaa vastaanottajia tilauksen toimittamisessa, mutta käskevä sävy ulottuu toisinaan Rosalle ja Lucille osoitettuihin kirjeisiin. Imperatiivissa oleva modus sävyttää siis usein indikatiivissakin kirjoitettuja kirjeitä: visioidessaan Lucin tulevaa elämää Ann osoittaa komentoja pojalleen, tämän lapsenhoitajalle ja jopa kuvitteelliselle miniälleen sekä sepittää tulevaisuutta kirjoitushetken tuntemustensa mukaiseksi. Niinpä Rosalle ja Lucille osoitettujen kirjeitten modus huojuu semanttisesti itse asiassa indikatiivin ja imperatiivin välillä, vaikka kieliopillisesti teksteissä esiintyisikin pelkästään indikatiivia. Modusta koskeva huojunta tekee niin ikään näkyväksi kirjeitä kirjoittavan minän kerronnallisen valta-aseman suhteessa kulloiseenkin vastaanottajaan (ks. Wolff 1992, 77).

Räikeimmin Ann rikkoo epistolaarista sopimusta ujuttaessaan itsensä vastaanottavan sinän paikalle. Esimerkiksi lastaan puhutellessaan kertojan kirjoitus alkaa toimia eräänlaisena kaikuna, jossa sinän mahdollinen vastaus kertoo oikeastaan kirjoittavan sinän

ajatuksia: ”Rakas Luc, sinä et kuole koskaan. Sinä sanot aina, että niin minun äitini aina aina aina sanoi” (MP, 66). Kiasminen rakenne rinnastaa toisiinsa viimeisen virkkeen kaksi eri subjektia: rakenteellisesti virke ilmaisee Lucin sanovan ”aina”, mitä hänen äitinsä ”aina sanoi”. Annin luonnostelemassa tulevaisuudessa Luc siis toistelee äitinsä sanoja, ja siten ensimmäisen virkkeen sanova subjekti on itse asiassa korvattavissa toisen virkkeen viimeisen lauseen subjektilla – Ann puhuu Lucin suulla. Ajallinen ja toistuva adverbi *aina* asettuu sekin peilaavaksi rakenteeksi, tosin ensimmäisen virkkeen imperatiivia lähenevälle ja syntaktiselle negatiolle rakentuvalla toteamukselle, ”sinä et kuole koskaan”. Sekä *aina* että *koskaan* ovat vastakkaisia, aikaa ehdottomasti ilmaisevia adverbeja, ja tulkitsen, että toisessa virkkeessä istutettu silta lauseitten subjektien välille ulottuu myös edeltävään virkkeeseen. Näin ollen on mahdollista ajatella, että vaikka kirjoittava minä puhuttelee uskottua sinää, hän itse asiassa viittaakin itseensä.

Kuva 4. (MP, 160.)

Annin kirjoituksessa modusten lisäksi eri aikamuodot sekoittuvat toisiinsa. Suomen kielessä preesensin ja futuurin kirjoitusasut eivät yleensä eroa toisistaan, ja merkitysero on pääteltävä ensisijaisesti kontekstin avulla. Annille preesens, kirjoittamisen ja kerronnan aika, merkitsee elossa olemista, joka lähenee koko ajan futuuria eli tulevaa, useissa kirjeissä versioitua kuolemanhetkeä, joka koittaa kenties surmanluodin muodossa, ja sen jälkeistä aikaa. Niin kauan, kuin valkoiset paperit täyttyvät musteesta, Ann on edelleen elossa, kun taas kirjoittamisen taukoaminen, tyhjä tila paperilla, yhdistyy kertojan kuolemaan. Tämän jännitteisyyden voi tulkita kertojan pakonomaisen kirjoittamisen alkusyyksi. Teoksen lähetessä loppua sivuille alkaa kuitenkin ilmaantua tyhjiä alueita; aivan kuin kirjoittavan minän ote kirjoittamisesta alkaisi hetkittäin kirvota (kuva 4).

Nimettömäksi jäävä murhaaja on – erotuksena muista henkilöihahmoista – Annille aina *Te*, jonka muodollinen teitittely tuo tälle osoitettuihin kirjeisiin kylmän juhmallisen, lähes seremoniallisen kalskeen. Näin käy myös viimeisiksi jäävissä kirjeissä, kun Ann kuvaa kuolemaansa hetkenä, jona ”äkkiä alkaakin [aukko] lunta.” Nørgaard on esittänyt, että kaunokirjallisuuden graafisia keinoja voidaan tulkita ikoniseksi, ja tällöin esimerkiksi kursiivi voi viestiä kuiskaamista (Nørgaard 2009, 151), tai indeksaalisesti, eli viittauksena kirjoituksen materiaalisesta syntyyn (mts. 148). Annin kirjoituksessa aukko saa ensinnäkin indeksisen merkityksen, sillä tyhjä tila sanojen välissä kuvaa tarinamaailman sääilmiötä (lumen satamista), jota aukko merkitsee paperille mätkähtävänä ja kenties kirjoituksen peittävästä lumihiuksena. Toiseksi graafisin keinoin esitettyä aukkoa on mahdollista lukea ikonisesti kirjoituksen taukoamisena. Taukoaminen ennakoii ja korostaa lähestyvää kertojan kuolemaa, jota Ann sepittää kiihtyvällä tahdilla ja yhä uudelleen viimeisissä kirjeissään. Indeksinen ja ikoninen tulkintavaihto rinnastavat siis toisiinsa aukkoisuuden, lumen, taukoamisen ja kuoleman, ja niinpä ellipsejä Annin viimeisen kirjeen kirjoituksessa voi lähestyä graafisena negaationa, ei-olemisen tekstuaalisena hapuiluna.

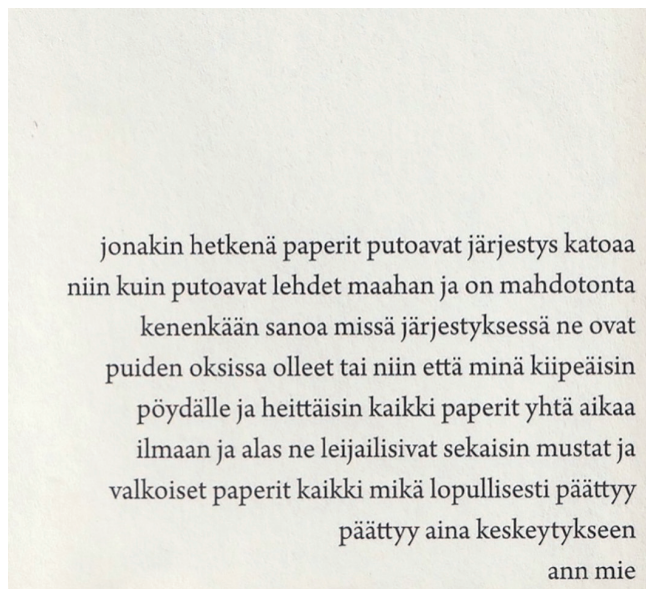
Ann alkaa kirjoituksessaan kielellisestikin lähestyä ei-olemista, joskin kieltomuoto kohdistuu myös graafisesti ilmaistuun negaation, lumen satamiseen. Syntaktinen negaatio purkaa aiemmin kerrottua, kun kertoja kiistää kertomansa: ”Ei mitään lunta sittenkään, onko selvä, ei yhtään mitään lumia, eihän täällä koskaan sada lunta” (MP, 162). Brian Richardson on erottanut **epäkerrotun** käsitteestä omaksi muodokseen **vastakerronnan** (*denarration*), jossa kertoja kieltää aiemmin totena esittämänsä seikan tarinamaailmasta: *satoi – ei satanut* (Richardson 2001; ks. myös Marttinen 2012, 35). Lumen satamista koskevaa kieltoa on siis Muinosen romaanissa mahdollista lukea myös vastakerrontana, joka tekniikkana painottaa kieltämistä ja mahdottomuutta epäkerrottuun usein yhdistyvän hypoteettisuuden sijaan. Vastakerronta voi joissakin tapauksissa romuttaa lähes täysin fiktiivisen maailman, kun aiemmin kerrottu tulee puretuksi, tai vaihtoehtoisesti muotoa voidaan ymmärtää metaforisena keinona (Richardson 2001). Negaation kaksinkertaistuminen on Muinosen romaanin loppupuolella kohosteista, minkä tulkitsen yhtäältä kuvaavan kertojan henkistä ahdinkoa sekä toisaalta esittävän lähestyvän lopun väistämättömyyttä. Tätä vastakerronnan voi tulkita tehostavan: Annin ei ole mahdollista paeta kirjoituksen loppua tai ei-olemista edes kerronnallisen versioinnin avulla. Symbioottinen

suhde kirjeiden vastaanottajaksi osoitettuun Luc-poikaan alkaa sekin rakoilla (7).

- (7) Ja itse asiassa siis hänenkin kohdallaan sataa huomenna lunta. Hänen oikealle kädelleen, kämmen lumesta täyttyy, peittyi, että se on minun kädestäni tyhjä. Vai näkyykö vain entistä selvemmin tyhjä paikka? (MP, 161–162.)

Toisin kuin aiemmin kerronnassa, jossa kirjoittava minä on jopa sekoittanut itsensä ja poikansa sydämenlyönnit, Ann hahmottavinaan poikansa lähellä ”tyhjän paikan”, joka on ”minun kädestäni tyhjä” ja merkitsee siten kertojan poissaoloa. Samanaikaisesti tyhjä paikka näyttäytyy Lucin omana tekstuaalisena tilana, joka vapautuu kirjoittavan minän kynän ulottumattomiin. Poikaan viittaava, puhutteleva toinen persoona on sekin vaihtunut etäännyttävään kolmanteen persoonaan, joka korostaa välimatkaa kertojan ja Lucin välillä.

Viimeisen kirjeen graafinen asettelu on sisäisesti etualaistunut, sillä teksti on tasattu sivun vasempaan alalaitaan, kun taas muiden kirjeitten taitto on tasattu molemmista reunoista (kuva 5).

Kuva 5. (MP, 167.)

Poikkeavan taiton etualaistuminen saa vastineen kirjeen semanttiselta tasolta, kun Ann puhuu ”papereitten järjestyksen sekoittumisesta”. Puuttuvat isot alkukirjaimet ja välimerkit murentavat nekin syntaktista hierarkkisuuutta katkelmassa. Kirjeen allekirjoitus jää puolestaan kesken: lopun pienellä kirjoitettu *mie* on mahdollista tulkita kirjoitusasun poikkeamaksi Annin *Miel*-sukunimestä. Ranskaksi *mie* voi puolestaan tarkoittaa pehmeää leivänmurusta – tämä merkitys painottaa minän murenemistä, Annin kirjoituksen

väkivaltaista loppua. *Mie* voi lisäksi merkitä suomen kielen kaakkoismurteissa ensimmäistä persoonapronominia, mikä korostaa keskeytymisen merkitystä kirjoittavalle minälle. Kertoja tulee ”minäksi” vasta kirjoituksen ja kerronnan tauotessa, irtaantuessaan kirjeenvaihdosta, eikä niinkään pakonomaisen kertomisen, kaunokirjallisen minästä sinään liikkuvan tekohengityksen kautta. Persoonapronominin murteellisuus merkitsee sekini murtumaa kontrolloidussa kommunikaatiossa. Kenties kyseessä on Annin itsensä todellinen nimitys, josta hän saa kiinni vasta kuoleman hetkellä, kun kynä vihdoin irtoaa lopullisesti paperista.

5 Lopuksi

Artikkelissani olen osoittanut, että graafiset keinot vaikuttavat tutkimieni romaanien kielellisten ja kerronnallisten keinojen tulkintaan. Toisaalta graafista negaatiota voidaan käyttää romaaneissa myös kielellisen negaation kiistämiseen tai uudelleenarviointiin: *Sata kirjettä kuolleelle äidille* -teoksessa kertoja kyseenalaistaa epäkerrotun avulla yli-viivaamaansa kirjoitusta, ja *Mustissa papereissa* kirjoittava minä puolestaan tunnustelee ja torjuu yhä uudelleen tulevaa kuolemaansa tauottamalla kirjoitustaan, mikä jättää tekstiin graafisia poissaolon jälkiä. Niskalan teoksessa graafisilla keinoilla on toisen persoonan viittauskohteita rajaavia ja kommunikaation mahdottomuuksia korostava tehtäviä, mutta lisäksi esimerkiksi kokonaisuudesta poikkeavalla kirjasintyyppillä voidaan korostaa kerronnan apostrofisuutta.

Negaation eri muotojen, kielellisen ja visuaalisen, limittymiset ja vastakkainasettelut tuottavat kerroksellisuutta poissaolon esittämiseen. Negaatiossa ilmenevien ristiriitojen voi niin ikään ajatella heijastelevan romaanien kertojan huojuvaa suhtautumista poissa-oloon, ja samaa huojuntaa olisi kenties mahdotonta esittää pelkästään kielen keinoin. Muinosen teoksessa kirjoittava minä suhtautuu tulevaan kuolemaansa vuoroin katkeruudella ja takertumalla kuumeisesti kirjoittamiseensa, vuoroin taas avoimen tutkivasti. Niskalan romaanissa suruprosessia leimaa sitäkin tunnustelu, epäröinti eronteossa itsen ja äidin välillä. Siinä missä Niskalan romaanissa kirjoittava minä torjuu äitinsä poissaoloa tarttumalla yhä uudestaan äidin viimeisten vaiheiden tuskalliseen muisteluun, Muinosen teoksessa kertoja puolestaan pakenee kohtaloaan kirjoittamalla futurissa ja versioimalla poikansa tulevaisuutta, joka on muutoin väistämättä hänen tavoittamattomissaan. Molemmissa teoksissa pronomien viittauskohteissa ilmenevän ambivalenssin lisäksi etenkin possessiivisuffiksien kohosteinen käyttö toimii keskeisenä minän ja sinän suhdetta reflektivana tyylikeinona. Aivan kuten Mildorffin (2016) on todennut, tutkimuksen on syytä huomioida pronomien lisäksi myös niitä ympäröivä lingvistinen konteksti, jotta sanataiteellisen ilmaisun hienovaraiset sävyt eivät tule sivuutetuiksi. Kertomukset, joissa toisen persoonan käyttö on kohosteista, tarjoavat paljon muutakin tutkittavaa kuin pelkän viittauskohteen erittelyä.

Olen esittänyt, että sekä *Mustissa papereissa* että *Sadassa kirjeessä kuolleelle äidille* rikotaan itsetietoisesti epistolaa sopimusta. Sen sijaan sopimuksen rikkomisella on

teosten tulkinnan kannalta hyvin erilainen merkitys. Niskalan teoksessa kertoja suuntautuu menneestä ja äitinsä kuolemasta kohti itseään, kun kirjoituksen osoitettuna sinänä onkin yhä useammin kertoja itse eikä tämän äiti. Muinosen romaanissa kirjoittavan minän kehityskulku on päinvastainen: kirjoituksen suunta muuttuu vasta silloin, kun kertoja malttaa hetkeksi lakata anastamasta kirjeitten vastaanottajan paikkaa. Altmanin (1982) kirjeromaaniin liittävä oletus lähettäjän ja vastaanottajan vuorovaikutteisuudesta asettuu näin kyseenalaiseksi, ja juuri tässä piilee pohjimmiltaan molempien romaanien kirjemuotoa koskeva kokeellisuus. *Mustat paperit* ja *Sata kirjettä kuolleelle äidille* eivät suinkaan osoita epistolaarista sopimusta tarpeettomaksi, mutta voidaan sanoa, että kommunikaation vastavuoroisuutta koskevat rikkeet ovat olennainen osa näiden kirjeromaanien kerronnallista rakentumista.

Lähteet

Kaunokirjallisuus

- MP = MUINONEN, MAIJA 2013. *Mustat paperit*. Teos, Helsinki.
 SKKÄ = NISKALA, MEIJU 2019. *Sata kirjettä kuolleelle äidille*. WSOY, Helsinki.

Tutkimuskirjallisuus

- ALTMAN, JANET GURKIN 1982: *Epistolarity: Approaches to a form*. Ohio State UP, Columbus.
 BRAY, JOE 2003: *The epistolary novel: Representations of consciousness*. Routledge, New York & Lontoo. <https://doi.org/10.4324/9780203130575>
 BRAY, JOE – GIBBONS, ALISON – MCHALE, BRIAN 2012: Introduction. JOE BRAY, ALISON GIBBONS ja BRIAN MCHALE (toim.): *The Routledge companion to experimental literature*, 1–18. Routledge, Lontoo & New York. <https://doi.org/10.4324/9780203116968>
 GIBBONS, ALISON 2012: *Multimodality, Cognition and experimental literature*. Routledge, New York & Lontoo. <https://doi.org/10.4324/9780203803219>
 HERMAN, DAVID 1994: Textual you and double-deixis in Edna O'Brien's *A Pagan Place*. *Style* 28 (3), 378–410.
 ——— 2004 [2002]: *Story logic. Problems and possibilities of narrative*. University of Nebraska Press, Lincoln & Lontoo.
 HIDALGO DOWNING, LAURA 2000: *Negation, text worlds, and discourse: The pragmatics of fiction*. Advances in Discourse Processes LXVI. Ablex Publishing Company, Stamford & Connecticut.
 JOENSUU, JURI 2020: Turmelua, pahoinpitelyä, luovaa väärinkäyttöä: Näkökulmia kirjalliseen tuhontaan. KAISA AHVENJÄRVI, JURI JOENSUU ja SANNA KARKULEHTO (toim.): *Paperinen avaruus: Näkökulmia kirjaesineen ja kirjallisuuden materiaalisuuksiin*, 179–206. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 128. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
 JYTIÄ, RIITTA 2012: ”Haluan kuulla sinun näkökulmasi, juuri sinun.” Toiselle kirjoittamisen eettiset ulottuvuudet Eira Stenbergin romaaneissa *Häikäisy* ja *Gulliverin tytär*. *Avain* 2012 (3), 20–33. <https://doi.org/10.30665/av.74877>
 KACANDES, IRENE 1994: Narrative apostrophe: Reading, rhetoric, resistance in Michel Butor's *La Modification* and Julio Cortazar's "Graffiti". *Style* 28 (3), 329–349.
 KARTTUNEN, LAURA 2008: A sociostylistic perspective on negatives and the disnarrated. *Partial Answers* 6 (2), 419–441. <https://doi.org/10.1353/pan.0.0015>
 KESKINEN, MIKKO 2017: Carving out other narratives: Textual treatment in Jonathan Safran Foer's *Tree*

- of Codes. MERJA POLVINEN, MARIA SALENIUS ja HOWARD SKLAR (toim.): *Mielikuvituksen maailmat: Tieteidenvälisiä tutkimuksia kirjallisuudesta*, 87–105. Eetos, Turku.
- KESKINEN, MIKKO 2019: Narrating selves amid library shelves: Literary mediation and demediation in S. by J. J. Abrams and Doug Dorst. *Partial Answers* 17 (1), 141–158. <https://doi.org/10.1353/pan.2019.0008>
- KOKKO, MIRJA 2012: *Sureva mieli sanoin ja kuvin: Läheisensä menettäneen lapsen kokemus Riitta Jalosen ja Kristiina Louhen kuvakirjoissa*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- LAMBROU, MARINA 2016: *Disnarration and the unmentioned in fact and fiction*. Palgrave Macmillan, Lontoo.
- MARTTINEN, HETA 2012: Epäkerrotun mahdollisuuksia Elina Hirvosen romaanissa *Että hän muistaisi saman*. *Avain* 2012 (1), 34–47. <https://doi.org/10.30665/av.74861>
- 2015: *Rajan tiloja. Luonnollisuus, luonnottomuus ja epäluonnottomuus 2000-luvun pohjoismaisissa autofiktioissa*. Jyväskylä Studies in Humanities 259. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- MILDORF, JARMILA 2016: Reconsidering second-person narration and involvement. *Language and Literature* 25 (2), 145–158. <https://doi.org/10.1177/0963947016638985>
- MÄKELÄ, MARIA 2011: *Uskoton mieli ja tekstuaaliset petokset: Kirjalliset tajunnankuvauksen konventiot narratologisena haasteena*. Tampere University Press, Tampere.
- NØRGAARD, NINA 2019: *Multimodal stylistics of the novel: More than words*. Routledge, New York & Lontoo. <https://doi.org/10.4324/9781315145556>
- 2009: The semiotics of typography in literary texts. A multimodal approach. *Orbis Litterarum* 64 (2), 141–160. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0730.2008.00949.x>
- PARKER, JOSHUA 2018: Placements and functions of brief second-person passages in fiction. ALISON GIBBONS ja ANDREA MACRAE (toim.): *Pronouns in literature: Positions and perspectives in language*, 97–112. Palgrave Macmillan, Lontoo. https://doi.org/10.1057/978-1-349-95317-2_6
- PRINCE, GERALD 1988: The Disnarrated. *Style* 22 (1), 1–8. <https://doi.org/10.1177/009286158802200117>
- POTTER, RACHEL 2013: *Obscene modernism: Literary censorship and experiment 1900–1940*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199680986.001.0001>
- RICHARDSON, BRIAN 2001: Denarration in fiction: Erasing the story in Beckett and Others. *Narrative* 9 (2), 168–175.
- SANFORD, ANTHONY J. – EMMOTT, CATHERINE 2012: *Mind, brain and narrative*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139084321>
- STOCKWELL, PETER 2005: *Texture: A cognitive aesthetics of reading*. Edinburgh University Press, Edinburgh. <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9780748625819.001.0001>
- VAN PEER, WILLIE 1993: Typographic foregrounding. *Language and Literature* 2 (1), 49–61. <https://doi.org/10.1177/096394709300200104>
- 1997: Mutilated signs: Notes toward a literary paleography. *Poetics Today* 18 (1), 33–57. <https://doi.org/10.2307/1773232>
- VON CONTZEN, EVA 2018: Experience, affect, and literary lists. *Partial Answers* 16 (2), 315–327. <https://doi.org/10.1353/pan.2018.0022>
- WARHOL, ROBYN R. 2005: Neonarrative; or, how to render the unnarratable in realist fiction and contemporary film. JAMES PHELAN ja PETER RABINOWITZ (toim.): *A companion to narrative theory*, 220–231. Blackwell Publishing, Malden, Oxford & Victoria. <https://doi.org/10.1002/9780470996935.ch15>
- WOLFF, LARRY 1992: Habsburg letters: The disciplinary dynamics of epistolary narrative in the correspondence of Maria Theresa and Marie Antoinette. ANN FEHN, INGEBORG HOESTEREY ja MARIA TATAR (toim.): *Neverending stories: Toward a critical narratology*, 70–86. Princeton University Press, Princeton & New Jersey. <https://doi.org/10.1515/9781400862221.70>

Noora Vaakanainen: Linguistic and graphic signs of absence in two epistolary novels

This article examines how absence is represented in two contemporary epistolary novels written in Finnish. Both works deal with death: Meiju Niskala's *Sata kirjettä kuolleelle äidille* ('100 Letters to My Dead Mother') documents a daughter's grieving process as she addresses letters to her dead mother, whereas the narrator of Maija Muinonen's *Mustat paperit* ('Black Papers') writes highly manipulative letters to her young son while waiting for her own forthcoming death. In my analysis of the novels, I apply multimodal stylistics and pay close attention to the interaction between linguistic and graphic features. I focus on the use of the second person address and negation, in particular, and on various typographic devices from censorship to crossing out words, as well as empty space in page layout. My argument is that graphic features modify the referent of the second person address, and that these stylistic devices also affect the reader's interpretation of negation and its narrative functions. Moreover, these graphic devices are also used to highlight the thematics of absence and communication in Muinonen's and Niskala's works.

Noora Vaakanainen
noora.vaakanainen@tuni.fi
Kirjallisuustiede
33014 Tampereen yliopisto

HANNA HUHTINEN

Sosiaalinen media kotimaisissa realistisissa nuortenromaaneissa

1 Johdanto

Kotimaiselle politiikkaa, taloutta ja koulutusta koskevalle institutionaaliselle keskustelulle on ollut 2010-luvulla tyypillistä teknologiamyönteinen eetos. Niin sanottu *teknologiaoptimismi* on toinen *teknologisen determinismin*¹ muodoista. *Teknologiaoptimismin* vastapariksi hahmottuu *teknologiapessimismi*, eli käsitys, jossa korostuvat tieto- ja viestintätekniikkaan liittyvät negatiiviset merkitykset. Jälkimmäistä näkökulmaa ei hallitsevassa yhteiskunnallisessa keskustelussa juuri näy. (Airaksinen 2003, 23–25; Mertala 2019, 34; Parviainen 2015; Saari-Säntti 2018; Säntti 2020, 61, 63.)

Kotimaisen nuortenkirjallisuuden² päähenkilöt ja ihmiset heidän elämänpiirissään viestivät WhatsAppissa, bloggaavat (kirjoittavat blogia eli internetpäiväkirjaa), vloggaavat (julkaisevat videoblogia), tubettavat (julkaisevat videoita YouTube-kanavalla), seuraavat ja päivittävät Instagramia (kuvien ja videoiden jakamiseen tarkoitettu ilmainen sosiaalisen median alusta), chat-viestittelevät eri alustoilla (esim. Snapchat) ja pelaavat *online* eli internetissä. Sosiaalisen median³ käyttö on toistuva ja runsaudessaan ohittamaton tarinallinen aihe, jolloin sopii kysyä, millaisia merkityksiä se saa.

1 Teknologinen determinismi on näkemys teknologian kaikkivoipaisuudesta, itseohjautuvuudesta ja väistämättömästä etenemisestä ja levittäytymisestä kaikille inhimillisen elämän aloille (Säntti 2020).

2 Tätä artikkelia varten on luettu modernia realismia edustavia romaaneja vuosilta 2001–2020. Katsauksen teoksia on haettu sekä Helmet-kirjastojen että Lapin kirjastooyhtymän hakukoneilla sekä Lastenkirjainstituutista tiedustelemalla (sähköposti kirjoittajan hallussa). Haut tuottivat myös tieteiskirjallisuutta, spekulatiivista fiktiota, kuvaromaania, sarjakuvaa ja tietokirjaa sekä aikuisille suunnattua chick-lit-kirjallisuutta, mutta nämä teokset on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Realistisen proosan ulkopuolelle rajautuivat mm. *Sensored Reality* -scifidystopiasarja (Vacklin-Parhamaa 2018; 2019; 2020), Anu Holopaisen spekulatiivinen romaani *Ihon alaiset* (2015), kuvaromaania edustava Kaj Korkea-ahon ja Ted Forsströmin *Zoo!*-sarja (2017; 2018; 2019) sekä Emmi Niemisen ja Johanna Vehkoon sarjakuvatietokirja *Vihan ja inhon internet* (2017).

3 Termillä *sosiaalinen media* tarkoitan digitaalista, multimodaalista eli monikanavaisuuteen ja -aistisuuteen perustuvaa, yhteisöllisesti tuotettua käyttäjälähtöisiin sisältöihin perustuvaa verkkoviestintää, johon käytetään älypuhelin- tai muuta äylaitetta. (Suominen ym. 2013, 13–17.)

”Mikä siinä on, että joillekin ihmisille eloton kone muuttuu omaksi ruumiinjäseneksi?” kysyy Tuija Lehtisen (2006, 129) nuortenromaanin (*www.liisanblogi.net*) päähenkilö. Sosiaalisen median käyttö on elimellinen osa nuoren elämää ja samalla siitä tulee tila, jossa nuori ajautuu konfliktiin. Kirjoittamisajankohdan ilmiöihin kiinnittyminen onkin leimallista tuoreimmalle kotimaiselle nuortenkirjallisuudelle (Heikkilä-Halttunen 2003, 2013; Grönn 2003). Tavanomaisesti kuvataan myös ympäröivän yhteiskunnan elinkeinorakennetta (Heikkilä-Halttunen 2003, 226), johon 2000-luvulla vaikuttaa erityisesti globaali kaupallinen digitalisaatiokehitys. Digitalisaation seurauksena media- ja viestintäympäristö on muuttunut, ja muutoksella on sekä globaaleja että lokaaleja vaikutuksia.

Jeremy Glazer, Robin Seglem ja Antero Garcia (2021) pitävät realistisia ja ajanmukaisia teknologiarepresentaatioita keskeisinä nuortenkirjallisuuden aikalaismuutoksen välittäjinä. He painottavat, että viestintäteknologian kaunokirjallisen kuvauksen näkökulmasta kyse on sekä jatkumosta että muutoksesta. Vaikka nuortenkirjallisuuden suuret teemat, kuten sydänsurut, ovat ajattomia, tekee nykyaikainen teknologiarepresentaatio tarinoista nuorelle lukijakunnalle samastuttavia. Artikkelissani lähdän oletuksesta, että yksi ajankohtaisimmista teknologiarepresentaatioiden lajeista on juuri sosiaalisen median kuvaus ja sen edustus kotimaisessa kontekstissakin merkittävä. Pedagogisesta näkökulmasta erityisesti intermediaalisen, ajanmukaisia teknologiarepresentaatioita sisältävän nuortenkirjallisuuden tuntemus olisi täydentävä, toistaiseksi melko hyödyntämätön lisä koulujen mediakasvatukseen (Weigel 2018, 288–289). Hypoteesini on, että sosiaalisen median representaatioita tarkastelemalla voidaan hahmottaa nuortenkirjallisuuden aikalaismuutoksen eetosta ja verrata sen sävyjä muuhun institutionaaliseen, esimerkiksi juuri nuoria koskevaan koulutuspoliittiseen, diskurssiin.

Teknologiaoptimismissa deterministinen malli omaksutaan sellaisenaan, teknologian kaikkialle levittäytyvä vaikutus on itsestäänselvyys ja luotetaan siihen, että myös osallisuus ja tasa-arvo toteutuvat digitalisaatiokehityksen rinnalla (Mertala 2019, 27; Sääntti 2020, 63). Kuitenkin esimerkiksi kriittisessä mediatutkimuksessa on todettu, että demokratia- ja tasa-arvolupauksista huolimatta sosiaalisen median alustojen vuorovaikutteisuus näyttää usein valjastetun kaupallisiin ja manipuloiviin tarkoituksiin (Andrejevic 2009, 35, 41–42). Kaunokirjallisen representaation determinismin sävyjen vertailulla en tavoittele optimismin korvaamista pessimismillä, vaan tarkoitus on kartoittaa digitalisaatiota koskevan keskusteluketään mahdollista monimuotoisuutta ja kaunokirjallisuuden tapoja käsitellä sosiaalista mediaa.

Tarkastellessani sosiaalisen median representaatioita kotimaisessa nuortenproosassa kysyn siis, millaisia merkityksiä ja tehtäviä sosiaalisen median esitykset saavat ja onko esitystapa deterministinen⁴. Aloitan kotimaisten, sosiaalista mediaa käsittelevien nuorten-

4 Vaikka institutionaalisiin asiakirjoihin sovelletut analyysikäsitteet kuten teknologiadeterminismi, -optimismi ja -pessimismi eivät ole suoraan siirrettävissä sanataiteellisen esityksen analyysiin, näen niissä potentiaalia verrata vallitsevaa yhteiskunnallista puhetapaa kaunokirjallisuusinstituution puhetapoihin ja tematiikkaan.

romaanien yleiskatsauksella. Sen jälkeen analysoin sosiaalisen median käyttöä ja sen suhdetta kirjallisiin keinoihin ja teemoihin katsomalla, millaisissa sommitelmissa se esiintyy. Lopuksi lähiluen Jukka Behmin romaania *Pehmolelutyttö* (2017), jossa sosiaalisen median käytöllä on nuoren päähenkilön elämässä traagiset seuraukset. Ehdotan, että konfliktien ja ratkaisujen asetelmat osoittavat kahteen edellä mainittuun, teknologiapessimistiseen ja -optimistiseen tapaan suhtautua sosiaaliseen mediaan.

2 Kirjeromaanin perillisestä omaleimaiseksi aikalaiskuvaksi

Taannoisia kotimaisia nuortenkirjallisuutta käsitteleviä artikkelikokoelmia on Päivi Heikkilä-Halttusen ja Kaisu Rättyän (2003) toimittama *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaanit 2000-luvun taitteessa*. Siinä nykykuortenromaanin keskeisimpinä piirteinä pidetään ajankohtaisuutta, tabujen rikkomista, pahoinvointiin keskittyviä aihevalintoja ja refleksiivisyyttä (Heikkilä-Halttunen–Rättyä 2003, 5, 6, 9). Etenemisiratkaisut ovat usein päiväkirjamuotoisia, ja rakennevalinnan seurauksena kieli on puheenomaista. Toisinaan moraalinen tuomio kohdistuu emotionaalisesti etäisiin, jälkeläisestään vieraantuneisiin vanhempiin, vaikkakaan ei niin suoraviivaisesti kuin aiemmin. Loppuratkaisut ovat kuitenkin tyypillisesti soveltavia. (Heikkilä-Halttunen 2001, 229; Lappalainen 2003, 62, 64–65.) Nuortenproosan käsitys subjektista perustuu nykyaikaiseen identiteettikäsitteeseen: nykykuorella on useita konteksti-, eli aika-, paikka- ja yhteisösidonnaisia identiteettejä, jotka voi hahmottaa rakennettuina minäkertomuksina Stuart Hallin ja Zygmunt Baumanin tapaan (Heikkilä-Halttunen–Rättyä 2003, 9). Tässä kaunokirjallisessa jatkumossa sosiaalisessa mediassa identiteettityötään tekevä ja omia rajojaan neuvotteleva henkilö-hahmo ja tämän minäkertomus ovat kiinnostavia.

Ennen sosiaalisen median kotoutumista kotimaiseen nuortenproosaan aitousvaikutelmaa tavoiteltiin muun muassa kirje- ja päiväkirjamuodolla. Kehitys näkyy erityisesti tyttökirjallisuudessa niin 1900- kuin 2000-luvullakin. Varhaisimpia sähköpostiroomaaneja onkin kutsuttu e-pistolaisiksi fiktioksi (termistä ks. Keskinen 2004). (Lappalainen 2013, 176–177, 196.) Nykyromaanit sisältävät usein henkilöhahmojen toisilleen osoittamaa kirjoitusta, vaikka kyse ei ole enää varsinaisesta kirjeromaanista. Tämä selittyy sillä, että 1990-luvun puolivälistä on ilmestynyt romaaneja, joiden kerronta perustuu sähköpostikommunikaatioon. Kirjeromaanin intiimiä ja tunnustuksellista tunnelmaa luova ensimmäisen persoonan preesensin käyttö periytyy epistolaisien tekstilajikonventioiden välityksellä myös sähköpostiroomaaniin. (Keskinen 2005, 147–149.) Tapani Baggen ja Karo Hämäläisen (2002) kotimaisittain varhainen sähköpostiroomaani *Julma kuukausi* toimii malliesimerkkinä. Kaksi toisilleen vierasta yläkouluopikaa on määrätty tekemään esitelmää. Yhteydenpito järjestyy sähköpostitse, mikä motivoi teknologiarepresentaation käytön osana romaanin rakennetta. Sekä tietokoneen ruutunäkymää että sähköpostin tekstilajikonventiota imitoidaan paperisessa sivutilassa. Kouluprojektin suunnittelusta edetään pian henkilökohtaisempiin pohdintoihin, jolloin viestittely saa tunnustus-kulttuurille tyypillisiä ripittäytymisen ja uskoutumisen sävyjä ja on muistuma

kirjeromaanin temaattisesta konventiosta (mts. 153). Kaksikon sähköposteilla ei kuitenkaan ole vielä laajempaa yleisöä toisin kuin moniäänisemmissä someromaaneissa.

Viestintäteknologian muuttuessa myös romaanin kuvaamat viestinnän muodot muuttuvat. 2000-luvulla sähköpostiromaanin rinnalle nousee someromaani, joka toistaa oman aikansa viestintämuotia sen piirteitä tematisoiden. Homomediaalinen sähköpostiroomaani koostuu kauttaaltaan sähköposti-imitaatiosta (Weigel 2018, 42), mutta tässä tarkastelluissa romaaneissa teknologiarepresentaatio on moninaisempaa. Kuva sosiaalisesta mediasta hajautuu useiden eri sovellusten ja käyttäjien kesken (YouTube, Instagram, Snapchat, WhatsApp, blogit ja vlogit kommenttipalstoneen, deittisovellukset, verkkopelit, sähköposti) ja viittaa teknologiavälitteisen viestinnän laajaan käyttäjäyhteisöön ja kentän monimuotoisuuteen. Samasta syystä tämänkaltaisten romaanien sisältö saattaa nopeasti vanhentua tekniikan, sovellusten ja viestintätapojen muuttuessa.

Esisosiaalisten medioiden eli internetin keskustelupalstojen, reaaliaikaisten chatien, IRC-kanavien ja blogien kehitystä seuraamalla voidaan määrittää sosiaalisen median alkuaikoja Suomessa 2000-luvun alkuun. Vuonna 2003 Suomessa tunnettiin ja käytettiin jo blogeja ja chateja. Englanninkielinen *social media* -termi vakiintuu vuoden 2005 paikkeilla, ja suomenkielinen vastine sen vanavedessä 2007. Arkikielinen lyhennelmä *some* yleistyi vuoteen 2012 mennessä. (Suominen ym. 2013.) 2000-luvun alkuun sijoittuu myös kotimaisten nuorille suunnattujen someromaanien synty.

Katsauksen vanhin teos, Tuija Lehtisen *sara@crazymail.com*, on vuodelta 2001. Teoksessa internetin välityksellä mahdollistuva moniroolisuus auttaa kymppiluokkaa käyvää ja monia ongelmia oireilevaa Saraa löytämään itsensä. Teos edustaa varhaista siirtymää e-pistolaarisesta, sähköpostin muotoa hyödyntävästä kirjallisuudesta kohti somekirjallisuutta, sillä se sisältää esisosiaalisten medioiden kuvausta – chat-viestittelyä Messengerissä. Sen jälkeen sosiaalista mediaa sivuavaa kirjallisuutta on julkaistu kiihtyvällä tahdilla, ja seuraavissa romaaneissa siirrytään jo vakiintuneempien 2010-luvun somesovelluksien käyttöön.

Nuortenkirjallisuuden parissa työskentelevät tahot pitävät teos- ja suositusvalintojen perusteella uuden mediaympäristön tarkastelua keskeisenä. Lukuklaanin ja Lastenkirjainstituutin peruskouluihin tarjoamassa ilmaisessa kirjallisuuspaketissa sosiaalista mediaa sivuavia teoksia on jokaisessa valinnaisessa valikoimassa. Helmet-kirjastojen lukudiplomi-sivuilla (<http://kirjasto.one/lukudiplomi/index.php?dipl=12>) puolestaan vinkataan Jukka Behmin groomingia⁵ käsittelevästä *Pehmolelutyttö*-romaanista (2017). Lisäksi digiaiheisiä nuortenkirjoja suositellaan Äidinkielen opettajain liiton *Virke*-lehdessä (3/2019). Ajatuksena on, että digitalisoituneen elämänpiirin kuvaus herättää nuorissa lukijoissa vastakaikua. Lukemaan houkutteluun viittaa sekin, että Jyri Paretskoin *K15*-sarjan romaanit ovat vain 80-sivuisia. Lisäksi Aleksi Delikouraksen YouTube-video-sarjasta alkunsa saanut *Nörtti*-sarja ja Ted Forsströmin ja Kaj Korkea-ahon *Zoo! Viraalit nerot* (*Zoo! Virala genier*) ovat olemassa myös tv-sarjana.

5 Määritelmästä ks. luku 5.

Sosiaalisen median käytön mahdollistavat älylaitteet kotoutuivat nuortenkirjojen esinemaailmaan 2010-luvulla (Heikkilä-Halttunen 2013, 259). Teosten lyhyehkö mitta mahdollistaakin nopean reagoinnin ajankohtaisilmiöihin. Nuortenkirjallisuudella on pitkät perinteet yhteiskunnallisten ja yksilöllisten kysymysten yhdistämisessä, siten että esitystavassa liitetään yhteiskunnallista turbulenssia ja institutionaalisen vallan esityksiä nuorten identiteettikysymyksiin. (Trites 2000, ix, xi, 142; Hilton–Nikolajeva 2012, 9, 11; Heikkilä-Halttunen 2013, 247, 248, 259) Nuori neuvottelee omasta määräysvallastaan ja itseilmaisuustaan yhteiskunnallista identiteettipoliitiikkaa vasten. Tämä onkin keskeinen syy sivuta sosiaalista mediaa.

Institutionaalisen ohjailuun keskittyvässä luennassaan kirjallisuudentutkijat Mary Hilton ja Maria Nikolajeva (2012, 15) näkevät kriittisen (multi)medialukutaidon nyky-nuorten keskeisenä kansalaistaitona. Someproosan nousun voikin nähdä reaktiona muuttuvan viestintäkentän globaalisti ja lokaalisti vaikuttaviin valtakysymyksiin. Sen esitystapa noudattelee tavalliseksi arjeksi tunnistettavaa kuvausta ja aiheisto liittyy osallistuvalla taiteelle, kuten yhteiskunnalliselle realismille, tyyppillisiin kysymyksiin yksilöön kohdistuvista sosiaalisista, poliittisista tai taloudellisista, yleensä kapitalismikriittisestä näkökulmasta kuvatuista epäkohdista.

Ensimmäisiä someen viittaavia kotimaisia nuortenkirjoja on edellä mainittujen sähköpostiroomaanien lisäksi Tuija Lehtisen blogiromaani *www.liisanblogi.net* (2006), vaikakakaan siinä ei eksplikoida, että ollaan tekemisissä sosiaalisen median kanssa. Teoksen päähenkilö Liisa Virtanen aloittaa internetpäiväkirjan eli blogin kirjoittamisen kahdeksannella luokalla. Julkaisut ovat itseä ja omaa lähipiiriä koskevia tunnustuksia niin kuin monissa vierusteksteissä ja kuten tunnustuskonventioon sopii. Blogi edustaa sosiaalisen median esimuotoja, ja teos rakentuu postauksien, kommenttien ja kerronnallisten, juonta kuljettavien jaksojen vuorottelun varaan. Kuvauksen kohteena ovat Liisan kotiväki ja koulukaverit, mikä on yhteistä myös vierusteksteille. Tyyppillistä on myös se, että tunnustuskulttuurisen mallin mukaan Liisa haaveilee tähteydestä – kuuluisuudesta, suosiosta, kaupallisesta voitosta ja julkisuudesta – ja julkaisee toiveensa auliisti blogissaan. Luokkatovereita käsittelevissä postauksissaan hän päätyy tyypittelemään näitä ahtaisiin rooleihin kuten blondi, tavis, macho ja luuseri. Provisoiva postaus poikii tietysti kommentteja ja kaiken kaikkiaan blogin kommenttiosaston viestit muodostavat omalakisista erikoisia keskusteluja. Blogitekstin ja kommenttien yhteisvaikutelma on moniääninen, eli yhdessä ne tuovat teokseen sosiaalisen median konventioita imitoivan polyfonisen elementin.

Päähenkilö kuvaa pohdinnoissaan viestintäkentän murrosta: ”Mä aloitin nettipäiväkirjan pidon kasiluokalla. Se oli varsinainen villitys koulussa silloin. Jokainen kynnelle kykenevä raapusti nettiin angstejaan, mitä järkyttävämpiä tarinoita, sen parempi.” (Lehtinen 2006, 6.) Somekanaville ominainen tunnustamisen tapa näkyy henkilöhaamojen kuvauksessa ulkoa ohjautuvana toimintana. Oman elämän julkaiseminen ja tunnustaminen somessa nähdään realiteettina, jota täytyy toteuttaa. Päähenkilöt edustavat siis teknologiadeterminististä suhtautumistapaa, jonka sävy on optimistinen siinä mielessä, että sosiaalista mediaa käytetään runsaasti, mutta pessimistinen siinä mielessä, että kyseessä on ennemminkin normi kuin vapaa valinta.

Lehtisen romaaneja seuraavat someromaanit, esimerkiksi Alekski Delikouraksen *Nörtti*-sarja, sukeltavat online-pelaamisen, chat-viestittelyn ja IRC-gallerian maailmaan sekä termien että toimintakulttuurin kuvauksen kannalta. *Nörtti*-sarjaan kuuluu viisi romaania: *Nörtti. New game* (2012), *Nörtti 2. Next level* (2013), *Nörtti 3. Game over* (2014), *Nörtti 4. Pro gamer* (2016) ja *Nörtti 5. Multiplayer* (2017). Vuonna 2016 julkaistu Laura Lähteenmäen psykologinen romaani *Nutcase* keskittyy blogikirjoittamiseen ja ihmissuhteisiin, ja vuonna 2017 Jukka Behm ottaa osaa grooming-keskusteluun romaanillaan *Pehmolelutyttö*, jonka traaginen aihe on poikkeus some-nuortenromaanien joukossa. Teoksien miljööinä toimii usein koulu, koti tai muu ympäristö, jossa käy ilmi, kuinka nuorta pyritään sosiaalistamaan yhteiskunnan jäseneksi. Samalla uudeksi toiminnalliseksi ja viestinnälliseksi tilaksi hahmottuu sosiaalinen media.

Tämän jälkeen somerepresentaatioiden trendi näyttää edelleen voimistuvan, sillä vuonna 2018 julkaistaan runsaasti sosiaalista mediaa sivuavaa nuortenkirjallisuutta: Satu Kivisen *Pese hampaat ennen kuin pussaat*, Jukka-Pekka Palviaisen *Virityksiä* ja Jyri Paretskoin *K15*-sarjan kaksi ensimmäistä teosta: *K15* ja *K15. Salaisuuksia*. Sarja saa jatkoa heti seuraavana vuonna romaaneilla *K15. Vahinkoja* (2019a) ja *K15. Lupauksia* (2019b). Lisäksi sarjaa kuuluvat teokset *K15. Muutoksia* (2020a) ja päätösosa *K15. Pornoja ja sir-kushuveja* (2020b).

Yksinkertaisimmillaan sosiaalinen media esiintyy näissä teoksissa aiheina, joiden funktio on tuoda yksityiskohtaista todentuntua arkisen elämän kuvaukseen. Banaalien arjen yksityiskohtien kuvaus on perinteisimmällekkin realistiselle esitystavalle tyypillistä. Toinen yleinen viittaustapa on liittää sosiaalinen media konfliktiin. Esimerkiksi *Nutcase* nostaa temaattiseen keskiöön valeidentiteetit, *K15*-sarja kiusaamisen ja addiktiot ja *Nörtti*-sarja elämäntapaan ja viiteryhmään kuulumisen kysymyksiä. Näissä teoksissa suhtautuminen sosiaaliseen mediaan on edelleen determinististä, ja se saa konfliktien kuvauksen myötä pessimistisiä sävyjä. Konflikteihin keskittyminen puolestaan viittaa ongelma-realismiin lajiin, johon palaan myöhemmin.

Representaatiot koskevat useimmiten blogikirjoittamista ja kommenttipalstojen keskusteluihin osallistumista, chat- ja WhatsApp-keskusteluja, YouTube-videoita ja online-pelaamista. Esitys perustuu pääosin kielellisiin keinoihin, mutta muiden muassa Paretskoin teoksissa on myös visuaalisia tehosteita. (Kuva 1.)

Typografia imitoi sosiaalisen median käyttäjän älylaitteen ruudun näkymää ja kirjoittamalla käytyjä keskusteluja vahvistaen teoksen todellisuussilluusiota. Visuaaliset elementit viittaavat yhtäältä realismiin mimeettiseen funktioon ja toisaalta haluun tarjota nuorelle lukijalle reaaliaimailmasta tuttuja näkymiä, jotta kirjallisuus olisi puoleensavetävämpää.

Niko makasi sängyllä huoneessaan, kun hänen puhelimensa piippasi. Sara oli luonut ryhmän nimeltä K15 ja lisännyt siihen Nikon ja Ronin.

Kuva 1. Paretskoi 2018, 67.

3 Tunnustava minäkerronta teknologisenä determinisminä

Sosiaalista mediaa käsittelevän nuortenkirjallisuuden kertojatyyppit vaihtelevat usein sen mukaan, kuvataanko nuorten välistä kasvokkaisuviestintää vai henkilöhahmojen julkaisemaa somerepresentaatiota (profiliminää). Jälkimmäisessä tapauksessa käytetään tunnus-tavaa minäkerrontaa. *Nutcasessa* Saimi-nimistä yläasteikäistä päähenkilöä kuvataan ulkopuolelta: ”Epätoivoisena hän yritti keskittyä hetkeen.” (Lähteenmäki 2016, 11.) Nuoret päähenkilöt tuntuvat elävän keskittymistä vaikeuttavassa ympäristössä. Myös *Virityksiä*-teoksessa nuoria kuvataan heterodiegeettisen kertojan välityksellä, ja dialogilla on suuri merkitys henkilökuvien ja juonenkuljetuksen suhteen: ”Päätös syntyy nopeasti. Valtteri ei halua maksaa sakkoja – –. Amanda nousee ylös sohvalta ja sammuttaa kameran.” (Palviainen 2018, 5, 12.) Kun kuvataan Amandan blogia, kerronta ja näkökulma muuttuvat: ”Moikka murut! Meitsi on nyt vähän down – –.” (Palviainen 2018, 9.) Ensin mainittu ulkopuolinen tarkastelukulma tarjoaa etäännytetyn tarkkailija-aseman suhteessa nuoriin henkilöhahmoihin. Blogin minäkertoja puolestaan edustaa subjektiivista, tunnustuskulttuurin ehdoilla tapahtuvaa julkaisemista. Jälkimmäinen korostaa siis sitä, miten suuri merkitys on sillä, että nuori rakentaa minäkuvaansa profiliminän kautta. Tekstuaalisena ratkaisuna toiminta somessa näyttäytyy puolestaan henkilöhahmon minäpuheen esittämisen keinona, ja minäpuheen tunnustuksellinen luonne lisää tekstin kiinnostavuutta. Tunnustuksellisuus on myös sosiaalisen median konventioista lainautuva esitystapa (vrt. Talvitie-Lamberg 2014). Tämä ulkopuolisen, etäännyttävän kertojan ja sosiaalisessa mediassa toimivan, tunnustavan ja julkaisevan minäkertojan ero on merkittävimpiä

tapoja ilmentää somekirjallisuuden eetosta: ulkoa ohjautunut tunnustuksellisuus viittaa teknologiadeterminismiin esittämällä, miten laajasti kulttuurista normia noudatetaan. Tällöin sen sävykään ei ole pelkästään optimistinen.

Myös *Nörtissä* päähenkilö on tunnustava kertoja: ”Tänään mä rikoin kahta mun periaatetta.” (Delikouras 2012, 9.) Tunnustavan minäkerronnan varaan rakentuu niin ikään *Pese hampaat ennen kuin pussaat* -teos: ”Minä, Sofia Mikkola, alan kirjoittaa päiväkirjaa tuleville sukupolville.” (Kivinen 2018, 9.) Nämä kertojat suhtautuvat teosten edetessä teknologian käyttötottumuksiinsa samoin kuin koko tunnustuskulttuuriin ironisesti, mikä viittaa siihen, että he pystyvät refleктоimaan tottumuksiaan. Ironia ei kuitenkaan peitä sitä, että *Nörtti*-sarjan päähenkilö on koukussa online-pelaamiseen yläastevuosiensa aikana. Sarjan edetessä hän kokeilee myös somepaastoa (ihmissuhdepettymysten vuoksi) ja korjaa ystäviensä avustuksella somekonflikteja.

Kuten monissa vierusteksteissä myös Laura Lähtenmäen *Nutcase*-romaanissa (2016) sosiaalisen median käyttö liittyy voimakkaasti viihde- ja ajanvietefunktion ja negatiivisten tunteiden turruttamiseen: ”Hän oli roikkunut blogeissa...” (Lähtenmäki 2016, 38.) Saimin on vaikea saada yhteyttä perheenjäseniinsä ja omanikäisiinsä koulukavereihin. Saimin ikäluokan edustajat kuvataan eri foorumeilla selfieitään jakavina pintapuolisina kontakteina. Näin he toimivat some- ja tunnustuskulttuurin sekä teknologiapessimismin mallinukkeina.

Nuorten päähenkilöiden tunnustuksellisen minäpuheen välityksellä valottuvat myös heidän läheistensä sometottumukset. Esimerkiksi *Nutcasessa* on monta blogikirjoittajaa: Saimilla on oma *Olkityttö*-blogi ja Saimin opettajaäiti pitää *Nainen ja helmitäytekyinä* -nimistä kirjallisuus- ja tunnustusblogia. Myös arvoituksellinen ”lelunionpakattu”-blogi liittyy sisarusten elämään. Teoksessa kuvataan toistuvasti, kuinka Saimi sekä hänen vanhempansa pakenevat kireitä kotitunnelmia someen, isä Facebookiin, äiti blogiinsa eikä Saimikaan löydä muita keinoja täyttää yksinäisyyttään.

Nutcase näyttää, että vanhempien somekäyttäytyminen saattaa loukata perheenjäsenien yksityisyyttä. Saimi kuvaa:

[M]ikään ei ollut liian helppoa, sillä äiti kirjoitti *Nainen ja helmitäytekyinä* -nimistä blogia, missä reposteli lukemiaan kirjoja, kuvasi heidän kotiaan – –. Päivä, jolloin koulussa saataisiin tietää *Naisesta ja helmitäytekyinästä*, olisi huono päivä. (Lähtenmäki 2016, 30.)

Kuten nuoret, vanhemmatkin voivat olla somessa myös luvattomilla teillä eivätkä tällöin toimi ainakaan esikuvallisesti: ”Äiti näytti kummitukselta koneen kirkas valo naamallaan hehkuen, suu pienessä odottavaisessa hymyssä.” Saimin äiti jää tyttärelleen kiinni jostakin tarkemmin määrittelemättömästä luvattomasta: ”Äiti ja kone pomppasivat säikähdyksestä ilmaan. Äiti löi koneen kannen alas – –.” (Lähtenmäki 2016, 56.)

Lisäksi romaani käsittelee tunnustavan minäkertojan välityksellä valeidentiteettejä, internetkeskustelujen tunnepitoisuutta ja trollauskäytäntöjä: ”[I]kinä ei voi tietää, millaisia tunteita – kateutta, vihaa, surua, toivoa – herätti päivityksillään muissa.” (Lähtenmäki

2016, 105.) Huomiota saa myös blogosfäärin moninaisuus ja tunnustuskulttuurin ehdoilla toimiminen. Julkaisuja tehdään, jotta saataisiin positiivista huomiota: ”Kehuivatko he toisiaan, jotta heitäkin kehitettäisiin?” (Lähteenmäki 2016, 136–137.) Deterministisen suhtautumistavan negatiivisia seurauksia pohtii siis tämäkin kertoja.

Vuodelta 2020 mainittakoon kaksi realistista nuorten some-teosta: Nelli Hietalan *Sisar hento Martikainen* ja Katja Ojolan *Pientä säätää*. Hietalan luoma kirjallinen aika-laishahmo Miia Martikainen edustaa vahvaa nuoren naisen tyyppiä, joka suhtautuu tiedostavalla asenteella sortaviin vallan muotoihin. Päähenkilö luovii sosiaalisessa mediassa läheistensä kanssa – ja jopa näiden puolesta. Romaanissa käytellään Tinderiä muistuttavaa Blinder-deittisovellusta. Deittipalvelun nimeä ”Blinder”, eli vapaasti suomennettuna ”Sokeuttaja”, voi pitää kriittisenä kommenttina. Teos sivuaa muitakin ajankohtaisia sosiaalisen median kipukohtia kuten naisiin kohdistuvaa vihapuhetta ja globaalia kielikolonialismia. Toisinaan juonen kannalta ratkaisevat keskustelut käydään chatissa, vaikka keskustelukumppani olisi fyysisesti vieressä. Näissä tapauksissa keskustelukumppani pystyy pysäyttämään kirjoitetun viestin ääreen tulkitsemaan sitä, mikä lisää viestin painoarvoa. Teoksen suhtautumistapa sosiaaliseen mediaan on kriittisistä sivalluksista huolimatta humoristinen ja voimauttava.

Realistinen mutta multimodaalisilta ratkaisuiltaan tavanomaisesta painetusta romaanista poikkeava Katja Ojolan *Pientä säätää* -e-kirja edustaa chat-fiktiokokeilua. Teos koostuu etu- ja takakansinäkömäästä sekä 18 luvusta, jotka ovat yhdestä kuuteen minuutin mittaisia videoita. Teos kertoo kolmen lukioikäisen tytön konfliktialttiista kevättalvesta. Tarina alkaa vastaamattomista puhelusta ja hätäisistä viesteistä Whatsapp-ryhmässä nimeltä MyGirlsss. Ryhmä kuuluu kolmelle ystävälle Emmalle, Iida-Sofialle ja Amiralille. Näkömää Whatsapp-ryhmään fokalisoituu Emman puhelimen kautta, joten ryhmän jäsenet ovat ”Amirah, Iida-Sofia ja Sinä”. ”Sinä” edustaa laitteen käyttäjää itseään, mikä on lukijan kannalta todellisuussuhteista voimistava tekijä. Toisaalta draamakuningattaren tapaan toimiva Emma-hahmo itsessään voi myös ehkäistä samastumiskokemusta. Kolmikön välistä pikaviestittelyä sisältävissä videoissa on mukana soittoäänitehosteet, viestien saapumismerkkiäänänet sekä näppäilyäänitehosteet. ”Lukija” tulee näin ollen tulkinneeksi multimodaalista tekstikokonaisuutta, jossa hän kuulee merkkiäänäniä, näkee puhelimen näytön realistisine kuvakkeineen mutta ei näe henkilöitä tai ympäristöä eikä pysty vaikuttamaan sisältöön muuten kuin pysäyttämällä, käynnistämällä tai kelaamalla lukua edustavaa videota. Äänimaisema vaikuttaa luentaan kohosteisesti muistuttamalla, millainen somesisällön pariin kutsuva funktio uusista viesteistä ilmoittavilla merkkiäänillä on.

Teoksen alkusyksäyksessä jatkuvien soittoyritysten ja kymmenien lukemattomien viestien merkkiäänänet ja niiden kiihkeä saapumisrytmi aiheuttavat lukijassa levottomuutta. Emma täytyy saada kiinni, koska on tapahtunut jotakin hälyttävää. Vihdoin lukija näkee, että Emma syöttää pääsykoodin puhelimeensa ja vastaa viesteihin hyväntuulisen tietämättömänä. Kun Emma kirjoittaa, lukija kuulee myös hänen näppäinäänänsä ja näkee, jos Emma empii, poistaa ja korvaa jo kirjoittamansa viestin. Edellä mainitut ominaisuudet luovat vaikutelmaa siitä, että viestiketju syntyy tässä ja nyt.

Emman Instagram-päivitys on ollut kuohuttava, sillä teoksen toinen luku alkaa Emman viestillä, jossa hän kirjoittaa: ”Mä en enää ikinä nouse tästä sängystä / Jään tänne / Mätänen ja kuolen pois”. Hän on julkaissut epähuomiossa ystävilleen suunnatun humoristisen videoviestin julkisena ja viestin sisältö koskee koko koulun tuntemaa, suosittua ja varattua poikaa. Ystävät jakavat rauhoittavia neuvoja, ja aikanaan Emma uskaltautuu kouluun, vaikka tietää, että hänestä juorutaan. Seuraa jälkipuintia, mistä teos etenee uusiin konflikteihin ja alkuperäinen kohu unohtuu. Someen liittyvä tiedonjano (FOMO) on voimakas, minkä nuoret eksplikoivat teoksessa itsekin (kuva 2):

Kuva 2. Ojola 2020, Luku 4, 3:30.

Tiedonjanosta seuraa, että Emma tulee jakaneeksi ystävilleen muiden kanssa käymään yksityisiä keskusteluja kuvakaappauksina. Hän jakaa eteenpäin myös ystäviensä luottamuksellisia tietoja.

Teoksen viesti onkin, että nuoret toimivat somessa joka tapauksessa, vaikka siitä seuraisi heille haastavia tilanteita. Teoksen nimi tekisikin mieli lukea muodossa ”yhtä säätää”

mutta ”Pientä säätää” muistuttaa siitä, että sosiaaliseen kanssakäymiseen ja sosiaalisen median käyttöön liittyvät suuret tunteet ovat ikäkauteen nähden melko tavallisia ja siksi niihin voi yrittää suhtautua neutraalisti, vaikka ne tapahtumahetkellä pahalta tuntuvatkin.

Tässä teoksessa nuorten elämä tapahtumiseen ja tunteeseen on dokumentoituina älypuhelimien näytölle, jolloin itse laitteella ja sosiaalisella medially on merkittävä, jopa elimellinen, rooli heidän arjessaan. Ystävyyden ja rakkauden ongelmiin liittyvä tematiikka on universaalista ja jo perinteiselle kirjeromaanille tyypillistä, mutta uutta teoksessa on puhelimen näytön tapahtumia jäljittelevä multimodaalinen muoto sekä sosiaalisen median mahdollistamat konfliktit. Vanhempaa kirjeromaanin perua edustaa puolestaan toisen osapuolen selän takana viestittely, kirjalliseen viestintään perustuva juonittelu ja viettely sekä juonittelu- ja viettelytarinoiden jakaminen muulle yleisölle.

Kaiken kaikkiaan teos tematisoi, ettei kirjesalaisuuden kaltaisella etiketillä ole näille henkilöahmoille juuri merkitystä. Kaikki puhelimelle tallentuva aineisto – olkoon se kuvaa, audiota tai videota, yksityistä tai julkista, omaa tai lainattua – on jaettavissa. Niinpä teknologisoituneen viestintäympäristön uusi motto kuuluu: ”Jos koet jotain, tallenna se. Jos tallennat jotain, lataa se verkkoon. Jos lataat jotain verkkoon, jaa se.” (Harari 2017, 395.) Luottamuksen ylläpitäminen tällaisessa viestintäkentässä on haastavaa. Vapautuneesta informaation jakamiskulttuurista seuraa myös, että vahinkoja sattuu. Romaanin muoto on varsin teknologiamyönteinen mutta tematiikka monisyisempää. Vaikka teknologiarepresentaatio läpäisee niin muodon kuin teematkin, antaa teos kuitenkin nuorille tilaa toimia tunteidensa viemänä tuomitsematta tai pelottelematta heitä, vaikkei päähenkilöiden toiminta sosiaalisessa mediassa esikuvallista olisikaan.

Kirje- ja päiväkirjaromaanin ja someromaanin välillä on nähtävissä selkeä tematiikka: aiemmin intiimit ja yksityiset asiat jaetaan nyt laajemmalle yleisölle esimerkiksi viihteen, sensaation, tykkäysten ja julkisuuden toivossa. Toisinaan siinä sivussa tullaan jakaneeksi myös muiden yksityisiä asioita. Kyse ei ole enää pelkästä itsereflektoinnista vaan digitalisoituneen tunnustuskulttuurin vaateiden noudattamisesta.

4 *Konfliktit ja ongelmarealismi digitalisaation kommenttina*

Sosiaalista mediaa käsittelevä nuortenkirjallisuus tuo kasvavien lasten ja nuorten vieraantumiskysymykset ja heitä koskevat sosiaalisen median negatiiviset lieveilmiöt tarkkailun kohteeksi sekä toistaa determinististä näkemystä teknologian kaikkivoipaisuudesta. Puhetapa on pitkälti pessimistinen, sillä kirjallisuus kuvaa toistuvasti digitalisaatio- ja teknologisoitumiskehityksen negatiivisia seurauksia.

Ongelmakeskeisillä nuortenromaaneilla onkin perinteisesti ollut nuoruudesta aikuisuuteen valmentavia tehtäviä: ne voivat toimia peilauspintana lukijan omille kokemuksille ja tarjota melko asiallista mutta elämyksellistä tietoa ajankohtaisista asioista. Lisäksi modernin nuortenkirjallisuuden etuna on pidetty sitä, että se yllyttää ajattelemaan itse, ottamaan kantaa ja kyseenalaistamaan vallitsevia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia normeja. (Heikkilä-Halttunen 2013, 251, 268.) Näiltä osin someromaanit toimivat kuten

nuortenkirjallisuus viime vuosikymmeninä. Toisaalta sosiaalisen median muotojen ja käytön käsittely kirjallisin keinoin rakentaa mahdollisuutta yhteisvaikutelmaan, jossa kirjoittavat, valokuvaavat, videoita julkaisevat ja tunnustavat henkilöhahmot edustavat omaa aikaansa mutta myös refleктоivat sosiaalisen median käytön tunnusomaisia piirteitä.

Ongelmarealistisessa nuortenkirjallisuudessa konfliktit ovat keskiössä (Voipio 2015, 70). Aikalaiskulttuurista tuttujen ongelmien käsittelyä nuorten someromaaneissa esiintyykin runsaasti. Ongelmarealistisella kerrontakonventiolla on siten analoginen suhde teknologiapessimismiin: konfliktien kautta käsittelyyn tulevat pelot ja vaarat. Vaikka ei olekaan aina selvää, kenen peloista (yhteiskunnan, kirjailijan, aikuisten, nuorten) on kyse, vaara kohdistuu tässä teosjoukossa aina nuoreen. Ajattelenkin, että kysymys kaunokirjallisuuden ja sosiaalisen median suhteesta on sekä rakenteellinen että temaattinen. Sosiaalisen median representaatiot esitetään kaunokirjallisin keinoin. Kirjalliset keinot puolestaan valikoituvat suhteessa teemaan ja motivoituvat tarpeesta aikalais- ja todellisuuskuvaukseen. Reaalimaailman esimerkkien mukaisesti (vrt. eBrand 2019) kirjallisuuden esittämiä tyypillisiä somekonflikteja ovat identiteettivarkaus, vihapuhe ja kiusaaminen (esimerkiksi maineen mustaaminen), joskus myös grooming.

Monet nuorten someromaanit valottavat somevälitteisen kiusaamisen tapoja ja konfliktin herättämiä tunteita tarjoten mahdollisuuden vertaistukeen ja empatiaan. Myös keinoja kiusaamistilanteesta selviämiseen esitetään. Muun muassa *Nörtti-* ja *K15-*sarjojen romaanit käsittelevät näitä. Molemmissa kiusaaminen alkaa sosiaalisessa mediassa, mutta siellä se myös saadaan päätökseen. Maineen palauttaminen onnistuu nuorten päähenkilöiden nokkeluuden avulla, jolloin kokemuksesta tulee voimauttava – joskaan ei erityisen uskottava. *K15-*sarjan keskittymisvaikeuksista ja oppimisen ongelmista kärsivän päähenkilön välityksellä käsitellään monenlaisia sosiaalisia ongelmia kouluun ja ihmissuhteisiin liittyen. Päähenkilön taipumus addiktoitua digitaalisiin sisältöihin kuten pornon katseiluun tarjoaa mahdollisuuden käsitellä tämäntyyppisiä sosiaaliseen mediaan liittyviä rutii-neja ulkoapäin tarkasteltuna. Sarjan teoksissa päähenkilö selviää kaveriensa avulla mistä vaan, sillä nämä eivät hätkähä nolojakaan tilanteita ja järjestävät tarvittaessa ystävälleen vaikkapa some- ja pornopaaston. Moralisoivaa asennetta ei esiinny, ja teosten tapa kuvata sosiaalisen median välityksellä syntyviä konflikteja on humoristinen. Humoristinen esitystapa on omiaan lieventämään pessimistisiä sävyjä, mutta teknologiadeterminismia se ei häivyttä.

Jukka-Pekka Palviaisen *Virityksiä-*nuortenromaanissa (2018) yläasteikäinen Amanda vlogga. Vlogi on humoristinen ja monipuolinen eikä se sisällä törkeyksiä. Amanda saa kuitenkin kommenttipalstalleen kimppuunsa trollin, ja pian kommentit menevät niin henkilökohtaisiksi, että on syytä epäillä kiusaajan löytyvän Amandan lähipiiristä. Ystävien avulla ja sattumien kautta kiusaajan henkilöllisyys lopulta paljastuu, ja ilkeiden kommenttien syy löytyy kiusaajan omista identiteettiongelmistä. Teos keskittyy kaverisuhteisiin, tyttöjen ja poikien rooliodotuksiin, ihastumis- ja seurustelukuvioihin, vloggaamiseen ja kiusaamiseen. Vloggaajan suhtautuminen kiusaajaan on kahtalaista. Yhtäältä hän järkyttyy siitä, että joku – joka todella tuntee hänet eikä pelkää hänen profiliminäänsä

– vihaa häntä niin paljon. Toisaalta hän ei halua sensuroida vlogin herättämää keskustelua, ja hänellä on myös puolustajia. (Palviainen 2017, 65, 75, 95). Tämän kaunokirjallisen vlogijulkaisijan toimintaperiaatteina on avoimuus: tunnustaminen, kaiken julkaisemisen ja tiedon vapaa levittäminen. Sävy on kompromissi teknologiapessimismin ja -optimismin välillä: some on realiteetti, konflikteja esiintyy mutta niistä selvitään.

Realistinen, konflikteja ja tunnustavaa minäkirjoitusta sisältävä teosjoukko ilmentää murroksien ja kriisien kautta aikalaiskokemusta, jonka eetos on teknologiadeterministinen. Kuva digitalisaatiosta on kriittinen sikäli, että sosiaalinen media on nuorten päähenkilöiden elämässä voimakkaasti läsnä eikä sen läsnäoloa tai tunnustuskulttuurin ehtoilla toimimista kyseenalaisteta. Toisaalta sosiaalinen media nähdään voimauttavana yhteisöllisenä viestintänä, jonka välityksellä nuori voi kuitenkin suhteellisuudentajun puutteesta tai toisinaan täysin ilman omaa syytään joutua konfliktiin. Konflikteista selviämisen kuvauksen ja humoristisen esitystavan on tarkoitus rakentaa pois pääsyä puhtaasta teknologiapessimismistä. Siispä teknologiadeterminismin optimistista ja pessimististä eetosta esiintyy, vaikka ongelmarealismin laji kutsuu erityisesti jälkimmäistä.

5 Grooming-kuvaus teknologiapessimismin muotona

Vaikka melkein kaikista kotimaisista nuorten someromaaneista on löydettävissä varoitustarinamainen juonne, erityisesti Jukka Behmin *Pehmolelutyttö* (2017) on edustava esimerkki teknologiapessimistisestä kotimaisesta kirjallisuudesta. Siinä nuoren tytön seksuaalinen herääminen ja sosiaalisen median käyttö yhdistyvät temaattiseksi ongelmakimpuksi. Nuori voi sosiaalisen median välityksellä joutua rikoksen uhriksi, joista vakavimpia seurauksiltaan ovat grooming-rikokset. Grooming tarkoittaa rikollista lasten ja nuorten houkuttelua ja valmistelua seksuaalista riistoa varten. Termi kuvaa niitä metodeja, joilla uhrin valitaan, sitoutetaan ja joilla heitä manipuloidaan ja yhteyttä heihin ylläpidetään. Vaikka grooming-pedofiliaa voi tapahtua myös lähisuhteissa, on kriminologian näkemys se, että internetin ja sosiaalisen median mahdollistama etäyhteys tekee potentiaalisista uhreista helpommin saavutettavia. Etäyhteys tarjoaa uhkaajalle mahdollisuuden olla yhteydessä lapsen ilman valvontaa, epäilyjä ja tarvetta manipuloida uhrin perhettä. Yhteyttä voidaan ottaa milloin ja missä vain, ja uhkaaja voi tavoitella yhtäaikaaisesti useita uhreja. (McAlinden 2012, 92, 109.)

Groomingia on kotimaisessa realistisessa nuortenkirjallisuudessa käsitellyt Behmiä ennen Marja-Leena Lempinen.⁶ Romaanissa *Punainen lumme* (2008) somekontakti houkuttelee nuoren päähenkilön uhkaavaan tilanteeseen ja ahdistelee häntä seksuaalisesti. Päähenkilö pakenee tilanteesta omin avuin, mutta on joutunut grooming-manipulaation ja seksuaalisen riiston kohteeksi aiemmin lähipiirissään. Teos kuvaa päähenkilön vaiheita

6 Myös Anu Holopaisen romaanissa *Ihon alaiset* (2015) on grooming-juonne, mutta spekulatiivinen teos jää tässä käsittelyn ulkopuolelle lajinsa puolesta.

erityisesti grooming-tapahtumien jälkeen, jolloin sekä uhrille aiheutuneet vauriot että tekijöiden rikosoikeudellinen vastuu tulevat käsittelemään. Jukka Behmin teos puolestaan valottaa vaiheita, jotka johtavat groomingiin.

Behmin *Pehmolelutyttö* voitti Werner Söderström Osakeyhtiön ja WSOY:n kirjallisuussäätiön Tuhat ja yksi tarinaa nuoruudesta -kirjoituskilpailun 2017. Romaanissa yläkouluiäkäinen Emilia kipuilee ulkoisten odotusten, menestymispaineiden sekä huomiohakuisuuden ja tekemisen puutteen kanssa. *Pehmolelutyttö*-nimimotiivi on tulkintaa ohjaava lukuohje, jonka alkuosa *pehmolelu* implikoi, että Emilian kasvu ja kehitys on vielä kesken, hän on alaikäinen, lapsi, ja hänellä on vähemmän valtaa ja vastuuta kuin aikuisella. Yhdyssanan jälkiosa *lelutyttö* puolestaan viittaa päähenkilöön leluna, jopa seksileluna (vertaa *toyboy*), eli objektina ja välineenä. Vaikka Emilia pärjää koulussa ja suhtautuu suurimpaan osaan tekemisistään ja internetissä kohtaamiinsa asioihin melko kriittisesti ja itsereflektiivisesti, hänen vaivihkaa muuttuvat sometottumuksensa ja yksinäisyys, vaille vertaistukea jääminen, aiheuttavat hämmennystä:

Eikö minulla ollut muka mitään muuta tekemistä, kuin roikkua kyttäämässä, millaista palautetta saan jos saan? Ei ilmeisesti. Jatkoin siis sitä, mitä olin tekemässä ja päätin, että tulen kyllä järkiini. (Behm 2017, 36.)

Vaikka päähenkilö kritisoi omaa toimintaansa, hän kuitenkin toteaa, ettei parempaakaan tekemistä ole tarjolla ja päättää jäädä viihdyttävän, jännitystä tarjoavan mediasisällön pariin.

Aihe on ajankohtainen, sillä nykyaikaiset megatrendit, kuten globalisaatio ja digitalisaatio, liittyvät olennaisesti siihen, millaisia sisältöjä nuoret internetissä näkevät ja mitkä sisällöt alkavat toistuvuudessaan normalisoitua osaksi heidän arkeaan. Median sanotaan pornoistuneen (Karkulehto 2012, 117). Tämä kehityskulku näkyy Behmin romaanissa havainnollisesti, ja kaupalliset seikat selittävät kyseistä kehitystä. Aikuisviihde on erittäin tuottava ala. Pornografisia maksullisia sekä maksuttomia sisältöjä on tarjolla lähes rajattomasti. Seksuaalisten palvelujen ostaminen alle 18-vuotiaalta on rikollista. Silti internetissä esiintyy huomattavan paljon toimintaa, jossa alaikäiselle tarjotaan taloudellista korvausta ”erityyppisistä seksuaalisista palveluista”. Osassa suomalaisia chat-palveluja pedofiilin ja alaikäisen kommunikaatiosta tulee ikään kuin normi: nimimerkit viittaavat suoraan pedofiliaan, nuorille tehdään suorasukaisia ehdotuksia. Nuorella voi olla suuri houkutus ansaita rahaa myymällä kuviaan tai videoita. (Haasio 2016, 38, 48–49.) Nuorten suojeleu hankaloituu sosiaalisessa mediassa, koska somen käytölle on ominaista, että intiimiltä vaikuttavia kontakteja syntyy herkästi ja käyttäjän on vaikea hahmottaa yksityisen ja julkisen julkaisun rajaa, koska itseä katsoo profiiliminänsä kautta objektivoiden, ulkopuolisin silmin (Aula 2007, 63, 65; Norri-Sederholm ym. 2019, 233–234).

Teknologiaa voi olla haastavaa hahmottaa mahdollisten ongelmien lähteeksi myös siksi, että sitä käsitellään niin usein yhteiskunnallisessa keskustelussa myönteisessä, teknologiaoptimistisessa valossa (Parviainen 2015; Saari-Säntti 2017; Mertala 2019; Säntti 2020). Hallitsevalla puhetavalla on kuitenkin vastaparinsa, vaikka ne olisivat piiloisia.

Teknologia- ja mediakriittisissä näkemyksissä nimenomaan teknologiset laitteet ohjelmistoinen ja sovelluksineen nähdään epävapautta tuottavina elementtinä (vrt. Saariketo 2020; Säntti 2020, 63). Toisinaan tähän näkökulmaan sisältyy myös epätasa-arvon, epävapauden, viestinnän yksipuolistumisen ja nuorien suojelutarpeen kysymyksiä (Airaksinen 2003, 23–25; Mertala 2019, 34; Säntti 2020, 63). Tätä vastaten *Pehmolelutyttö* kuvaa sitä, miten kaupallinen digitaalinen kulttuuri lävistää ja valtaa – kolonisoii – nuoren päähenkilön mielen ja lopulta kehonkin. Näen tässä yhteyden teknologiapessimistiseen eetokseen: romaani huomauttaa kuvaamansa kehityskulun välityksellä, että jos emme suojele heikoimmassa asemassa olevia yksilöitä teknologiavälitteisiltä uhilta, sitä ei tee kukaan.

Hyvästä koulutuksesta haaveileva ja tervehenkisiä tavoitteita luetteleva Emilia kuvaan teoksen alussa tiedostavana ja itseohjautuvana nuorena: ”Minusta tulee isona sisustusarkkitehti. Sitä varten minun pitää päästä Aalto-yliopistoon. Ja tehdä työtä matematiikkannumeroni eteen.” (Behm 2018, 13–14.) Tulevaisuuden epävarmuutta hän pyrkii lieventämään huumorilla kehitellessään varasuunnitelmaa sen varalle, ettei pääse toivomalleen alalle: ”Tai siten minusta tulee todella kuuluisa ja käyn näyttämässä naamaani jokaisella tv-kanavalla.” (Behm 2018, 13–14.) Vaikka Emilia viittaa julkisuuden ja suosion tavoitteluun huumorilla ja on siten osoitettavissa, ettei hän pidä näitä tavoitteita samalla tavalla tavoittelemisen arvoisina kuin koulutusta, näkyy ajatuksessa kuitenkin kulttuurinen suosion ja julkisuuden tavoittelun normi. Nykynuoret tietävät, että on periaatteessa mahdollista hankkia lisäansioita ja työllistää itsensä sosiaalisen median avulla.

Päähenkilö pystyy ajoittain reflektoimaan näkemystään sosiaalisesta mediasta kriittisesti: ”Ongelmana on se, että kaikki haluavat olla sitä, mitä he eivät ole. Nuoret haluavat olla aikuisia ja aikuiset nuoria. Aika harva on tyytyväinen siihen, mitä hänellä on tällä hetkellä, enkä minäkään ole siitä tietysti poikkeus.” (Behm 2017, 80.) Hän kuitenkin vaimentaa kritiikin determinististä näkemystä mukailien toteamalla, että sosiaaliseen mediaan keskittyminen on realiteetti eli jotakin sellaista, mitä kaikki muutkin tekevät.

Konflikteihin johtavan tapahtumaketjun sysää alkuun moni tekijä: Emilialla on liikaa vapaa-aikaa yksin kotona, hänellä on tylsää ja perheenjäsenten välillä ei ole sanottavaa yhteyttä. Kesäloma pahentaa tilannetta: ”Saisin olla rauhassa. Yksin. Liiankin yksin.” (Behm 2017, 101.) Huoltajista ei ole esimerkiksi tai oppaaksi median käyttöön. Emilian isä kärsii pitkäaikaissairaudesta ja äiti keskittyy virtuaaliseen elämään: ”Jos äidiltä kysyy jotain, hän vastaa tietokoneen suuntaan.” (Behm 2017, 31.) Emilia itse pyrkii kontaktiin äitinsä kanssa, vaikka nuorten informatioauktoriteetit ovat muualla(kin) kuin kotona ja koulussa (ACRL 2015). Äidiltä ei kuitenkaan saa vastakaikua. Emilia huomaa pian, että seuraa ja huomiota saa helposti sosiaalisessa mediassa:

Välillä otin itsestäni kuvia ja latasin niitä yhdelle sivulle. Sitten kävin katso-
massa, onko joku kommentoinut niitä. Suljin sivun, mutta menin sinne kohta
uudestaan. Olin tietysti pettynyt, jos joku kirjoitti kuvani alle jotain tyhmää. Ja
vielä pettyneempi, jos kukaan ei kirjoittanut mitään. – –. (Behm 2017, 19–20.)

Ilman järkeviä aktiviteetteja älylaitteen mahdollistama toiminta alkaa kiinnostaa yhä enemmän ja useammin. Uutisvirta⁷ valtaa Emilian ajatukset ja alkaa rytmittää hänen toimiaan:

Kyllästyn aika nopeasti ja rupean ajattelemaan puhelintani. Alan miettiä, mitä kaikkea maailmassa on tapahtunut. Maailma on puhelimen suojakannen takana, yhden avauksen päässä, ja vaikka se on pullollaan monipuolista typeryyttä, en malta olla kurkistelematta, mitä hullua on taas meneillään. Kuinkahan monta kertaa päivässä – tarkistan, mitä mieltä minusta ollaan? En halua tietää. Mutta mitä muutakaan tekisin? (Behm 2017, 19–20.)

Myös suhdetta kirjalliseen kulttuuriin ja lukemisharrastukseen sivutaan. Päähenkilö kokee jäävänsä paitsi viimeisimmästä sosiaalisen median sisältövirasta kirjan sivuja käännellessään. Älypuhelimien avulla hän kokee pysyvänsä ”selvillä kaikesta tärkeästä ja vähemmän tärkeästä”. (Behm 2017, 19–20.) Keskittymistä vaativa lukuharrastus jää sosiaalisen median jalkoihin. Emilia on teoksen alussa keskittymään pystyvä tavoitteellinen toimija, mutta kehityskulku reipashenkisestä lähtötilanteesta lyhytjännitteiseen ohjelmitojen rytmin mukaan ohjautuvaan toimintaan on nopea. Emiliasta tulee älylaitteiden ja sosiaalisen median sisältöjen ohjaamana impulsiivinen ja välinpitämätön.

Kulttuurinen kuvasto ja sosiaalinen media itsessään ohjaavat Emiliää ristiriitaisesti normalisoimaan ajatusta, että hänen ikäisensä tytöt ovat kaupan ja käytettävissä. Hän näkee jatkuvasti sisältöjä, joissa nuoret tytöt ovat katseen ja seksuaalisen halun kohteena. Kukaan Emilian kanssa viestivä yksilö ei teoksen maailmassa kritisoi käytäntöä tai pyri suojelemaan nuorta. Mediasisällöt toistavat myös ajatusta, että katsomisesta edetään tapaamiseen ja fyysiseen kontaktiin. Tätä kautta Emilia siirtyy yhä rajumpiin virikkeisiin ja sivustoille, joilla hän alkaa viestitellä tuntemattomien kanssa. Hän saa runsaasti huomiota:

Luin ja luin ja luin viestejä, joita tuli vain lisää ja lisää ja sain kuulla, mihin kaikkialle minut haluttiin viedä ja mitä kanssani tahdottiin tehdä ja kun suljin valot ja yritin saada unta, nukahtamisesta ei tahtonut tulla mitään, sillä silmiäni edessä pyörivät ne kaikki karvaiset ja karvattomat elimet, jotka oli lähetetty ihailtavakseni ja joiden tarkoituksena oli tehdä minuun vaikutus. (Behm 2017, 155–156.)

Teoksen representoima viestien tulva on intermediaalinen hyperbola: viestitulvan kuvaus ei sinänsä itsessään ole mitenkään epärealistinen kirjallinen keino – tiedämme infoähkyn, viraali-ilmiöt ja massiiviset tykkäys- ja seuraajamäärät mahdollisiksi – mutta kohtuutonta onkin se, että sen kuvaama sisältö joutuu seuraamaan nuori päähenkilö,

⁷ Sosiaalisessa mediassa *uutisvirta* tarkoittaa sitä syötesisältöä, jota algoritmi valitsee käyttäjän nähtävälle tämän mieltymysten ja aiempien valintojen mukaan. Puhe ei siis ole perinteisestä objektiivisesta uutisen tekstilajista.

jonka psyykeen sisältö vaikuttaa voimakkaasti. Näkökulma on Emilian ja sitä kautta paljastuu myös sisällön ja koko tilanteen vinoutuneisuus, viestitulvan vääristyneet mittasuhteet sekä häiriötilan aiheuttama vaikutus nuoreen. Alkaessaan toistuvasti liittyä konflikteihin ja muistuttaa hyperbolaa sosiaalisen median representaatiot liittyvät teknologiapessimistiseen puhetapaan.

Emilian kuvitelma siitä, että tilanne olisi hänen hallussaan, särky tapaamisessa keskiikäisen somekontaktin kanssa. Tilanne riistäytyy tytön estelyistä huolimatta tapahtumiin, joita päähenkilö kuvaa pehmoleluilleen ”asioina, joita eläimet tekevät toisilleen” (Behm 2017, 177–183). Kohtaus on voimakkaasti etäännytetty, mutta kyse on mitä ilmeisimmin seksuaalisesta riistosta. Tämän seurauksena tytön minäpuheessaan tunnustamat kuvitelmat – ”Olin ehkä siirtymässä vaaralliselle alueelle, mutta kaikki langat olivat yhä omissa pienissä käsissäni.” (Behm 2017, 141) – paljastuvat virheellisiksi ja nuoren suhteellisuudentaju rajoittuneeksi.

Pehmolelu-motiivi vertautuu tässä Emiliaan itseensä: teoksen maailmassa moni pyrkii toimimaan Emilian, hyväksikäyttäjän näkökulmasta (pehmo)lelutytön omistajana, vaikka päähenkilö on tosiasiaa itsellinen tunteva ja ajatteleva yksilö, jolle ei ole samantekevää, miten häntä kohdellaan. Lapsuuden lelut toimivat myös Emilian uskottuina. Ne ovat kerronnallinen elementti, jonka avulla traagisimmat käänteet esitetään ja etäännytetään. Emilia kertoo niille huolensa ja salaisuutensa, kun kuvittelee, ettei muille voi:

Kuulkaapa rakkaani, minun on kerrottava teille salaisuus. Minä – – olen kauppatavaraa. – – Nyt se on sanottu ääneen. – – Te minun suloiset pehmoni. (Behm 2017, 7.)

Pehmoleluille tunnustaminen ei tässä kuitenkaan rinnastu tunnustuskulttuuriin, vaan siihen grooming-prosessin tunnusmerkkiin, että sen kohteeksi joutunut nuori kokee syyllisyyttä ja häpeää omasta osallisuudestaan eikä siksi pysty pyytämään apua. Salaisuuden säilyttäminen on yksi grooming-prosessiin kuuluvista uhriuttavan vallan muodoista (Laitinen 2007, 34). Kaunokirjallisen kerronnan monikerroksisuus puolestaan purkaa tätä vallan muotoa. Pehmoleluille tunnustava yksityinen Emilian kertojan ääni pystyy suhtautumaan tapahtumiin etäisen objektiivisesti jälkikäteen, mutta keskellä yhä traagisemmaksi kehittyviä tapahtumia haparoiva Emilia tekee tunnustuksensa sosiaalisessa mediassa ja sen kaupallisilla ehdoilla.

Kun sosiaalinen media kytkeytyy tarinassa toistuvasti arkielämän tapahtumiin, tulee selväksi, että sen vaikutus nuoren elämään on intensiivistä. Siispä grooming-kuvaus tematisoi tässä romaanissa sosiaalista mediaa seksuaalisen riiston etupiirinä, ja uhriksi joutuva päähenkilö on oman aikansa punahilkka, ellei jopa Justine, markiisi de Saden 1791 luoma kirjallinen naishahmo, joka luottaa ihmisten hyveeseen mutta saa osakseen vain seksuaalista riistoa ja häpäisyä. *Pehmolelutytön* suhtautumistapa sosiaaliseen mediaan on varoitustarinamaisuudessaan sekä deterministinen että teknologiapessimistinen.

6 Lopuksi – Sosiaalisen median esitysten syitä ja seurauksia

Olen tässä artikkelissa kysynyt, millaisia merkityksiä ja tehtäviä sosiaalisen median kuvaus nuortenromaaneissa saa. Uusin viestintäteknologia näkyy nykykirjallisuudessa muun muassa uskottavuussyistä ja tarpeesta imitoida tunnustuskonventiota. Kotimainen nuortenkirjallisuus kuvaa intermediaalisten representaatioiden välityksellä sosiaalisen median muutosta arkiseksi, elämään ja identiteettityöhön kiinteästi sisältyväksi elementiksi, joka rytmittää ja ohjaa nuorten ja heidän läheistensä päivittäisiä toimia. Sosiaalinen media näyttäytyy teosjoukossa keskeisenä identiteettityökaluna mutta myös ohjailevan vallan ja ongelmien lähteenä.

Someromaaneissa käsitellään muitakin nuortenkirjallisuudelle tyypillisiä aiheita kuten kasvua, konflikteja ja institutionaalista valtaa. Limittyessään näihin aiheisiin sosiaalisen median käyttö liittyy usein alistaiseen subjektipositioon suhteessa kaupalliseen digitaaliseen kulttuuriin tai rikollisissa aikeissa nuoria lähestyviin aikuisiin. Vaade oman elämän tunnustuksille perustuvaan julkaisemiseen sosiaalisen median kanavilla nousee kulttuurisesta normista. Nuoren suhdetta sosiaaliseen mediaan tutkitaan tunnustavien minäkertojien, itsereflektion, huumorin, vertaiskokemuksen ja konfliktien välityksellä.

Kaunokirjallisuus keskittyy konflikteihin, joita sosiaalisen median käyttö voi nuoren elämään tuoda. Nuortenproosan näkemys digitalisaatiosta ja sen monimuotoisuudesta ja moniaalle vaikuttavasta alasta ei ole teknologiaa glorifioiva vaan kriittinen. Teknologiapessimismisiä esiintyy, jotta nuori välttyisi sudenkuopilta. Tällaista kaunokirjallisuutta voi lähestyä yhteiskunnallisena kannanottona, kunhan pitää mielessä myös sen, että narratiivi kaipaa konfliktinsa, ongelmarealismen perinne itsessään tuottaa teknologiapessimististä sävyä ja ajan kaunokirjalliset vierustekstit vaikuttavat lähestymistapaan. Lopulta sekä kaunokirjallisuutta että yleistä mediakeskustelua teknologiasta yhdistää se, että molemmat ovat aikansa peilejä: niissä hahmotellaan mahdollisia maailmoja ja otetaan siten kantaa siihen, minkälaista tulevaisuutta toivotaan.

Lähteet

Aineslähteet

- BAGGE, TAPANI – HÄMÄLÄINEN, KARO 2002: *Julma kuukausi*. Tammi, Helsinki.
 BEHM, JUKKA 2017: *Pehmolelutyttö*. WSOY, Helsinki.
 DELIKOURAS, ALEKSI 2012: *Nörtti. New game*. Otava, Helsinki.
 ——— 2013: *Nörtti 2. Next level*. Otava, Helsinki.
 ——— 2014: *Nörtti 3. Game over*. Otava, Helsinki.
 ——— 2016: *Nörtti 4. Pro gamer*. Otava, Helsinki.
 ——— 2017: *Nörtti 5. Multiplayer*. Otava, Helsinki.
 HIETALA, NELLI 2020: *Sisar hento Martikainen*. Karisto, Hämeenlinna.
 KIVINEN, SATU 2018: *Pese hampaat ennen kuin pussaat*. Otava, Helsinki.
 LEHTINEN, TUUJA 2001: *sara@crazymail.com*. Otava, Helsinki.
 ——— 2006: *www.liisanblogi.net*. Otava, Helsinki.
 LEMPINEN, MARJA-LEENA 2008: *Punainen lumme*. WSOY, Helsinki.

- LÄHTEENMÄKI, LAURA 2016: *Nutcase*. WSOY, Helsinki.
- OJOLA, KATJA 2020: *Pientä säätää. Chat-fiktio*. Tammi, Helsinki.
- PALVIAINEN, JUKKA-PEKKA 2018: *Virityksiä*. Karisto, Helsinki.
- PARETSKOI, JYRI 2018a: *K15*. Otava, Helsinki.
- 2018b: *K15. Salaisuuksia*. Otava, Helsinki.
- 2019a: *K15. Vahinkoja*. Otava, Helsinki.
- 2019b: *K15. Lupauksia*. Otava, Helsinki.
- 2020a: *K15. Muutoksia*. Otava, Helsinki.
- 2020b: *K15. Porno ja sirkushuveja*. Otava, Helsinki.

Muut lähteet

- ACRL 2015: *Framework for information literacy for higher education*. Association of College and Research Libraries, 1–18. Saatavissa http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org/acrl/files/content/issues/infolit/Framework_ILHE.pdf [viitattu 4.12.2020].
- AIRAKSINEN, TIMO 2003: *Tekniikan suuret kertomukset: filosofinen raportti*. Otava, Helsinki.
- ANDREJEVIC, MARK 2009: Critical media studies 2.0: an interactive upgrade. *Interactions: Studies in Communication and Culture* 1 (1), 35–51. https://doi.org/10.1386/isc.1.1.35_1
- AULA, MARIA KAISA 2007: Lapsen oikeudet. MARI LAIHO (toim.): *Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat*, 63–66. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 8. Pelastakaa lapset ry, Helsinki.
- eBrand 2019: SoMe ja nuoret 2019. Kyselytutkimus nuorten sosiaalisen median käytöstä. eBrand Group ja Oulun kaupungin sivistys- ja kulttuuripalvelut, Oulu. Saatavissa <https://www.ebrand.fi/somejanuoret2019/2-suosituimmat-sosiaalisen-median-palvelut/> [viitattu 3.7.2019].
- GLAZER, JEREMY – SEGLEM, ROBYN – GARCIA, ANTERO 2021: Continuity and Change? Reading Young Adult Literature Through a Technology-Focused Critical Lens. *Journal of Adolescent & Adult Literacy* 64 (6), 675–682. <https://dx.doi.org/10.1002/jaal.1151>
- GRÜNN, KARL 2003: Uusin nuortenkirjallisuus. LIISI HUHTALA ja ANNA-LIISA ALANKO (toim.): *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*, 285–294. Tammi, Helsinki.
- HAASIO, ARI 2016: *Koukussa nettiin. Lapset, nuoret ja verkon vaarat*. Avain, Helsinki.
- HARARI, YUVAL NOAH 2017: *Homo Deus – huomisen lyhyt historia*. *Homo Deus – A brief history of tomorrow* (2015). Suom. Jaana Iso-Markku. Bazar, Helsinki.
- HEIKKILÄ-HALTTUNEN, PÄIVI 2001: Siivet varpaiden välissä. Nuortenkirjallisuuden teemoja ja virtauksia. TUULA KOROLAINEN (toim.): *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*, 219–237. Tammi, Helsinki.
- 2013: Lasten- ja nuortenkirjallisuus kyseenalaistaa ja ottaa kantaa. MIKA HALLILA, YRJÖ HOSIAISLUOMA, SANNA KARKULEHTO, LEENA KIRSTINÄ ja JUSSI OJAJÄRVI (toim.): *Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja ja poetiikkaa*, 247–269. SKS.
- HEIKKILÄ-HALTTUNEN, PÄIVI – RÄTTYÄ, KAISU 2003: Esipuhe. PÄIVI HEIKKILÄ-HALTTUNEN ja KAISU RÄTTYÄ (toim.): *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*, 5–12. Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- 2013: Lasten- ja nuortenkirjallisuus kyseenalaistaa ja ottaa kantaa. MIKA HALLILA, YRJÖ HOSIAISLUOMA, SANNA KARKULEHTO, LEENA KIRSTINÄ ja JUSSI OJAJÄRVI (toim.): *Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja ja poetiikkaa*, 247–269. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HILTON, MARY – NIKOLAJEVA, MARIA 2012: *Contemporary adolescent literature and culture: The emergent adult*. Routledge, Lontoo ja New York.
- HOLOPAINEN, ANU 2015: *Ihon alaiset*. Karisto, Helsinki.
- KARKULEHTO, SANNA 2012: Sinun asenteesi edustaa äärimmäistä väkivaltaa. KATJA KETTU ja KRISTA PETÄJÄJÄRVI (toim.): *Pimppini on valloillaan. Naisiin kohdistuva seksuaalinen vallankäyttö*, 116–126. WSOY, Helsinki.
- KESKINEN, MIKKO 2005: Sinulle on postia. Kirjeromaani sähköpostin aikakaudella. YRJÖ HEINONEN, LEENA KIRSTINÄ ja URPO KOVALA (toim.): *Ilmaisun murroksia vuosituhannen vaihteen suoma-*

- laisessa kulttuurissa*, 147–166. SKS.
- KESKINEN, MIKKO 2004: E-pistolarity and E-loquence. Sylvia Brownrigg's *The Metaphysical Touch* as a novel of letters and voices in the age of e-mail communication. *Critique* 45 (4), 383–404. <https://doi.org/10.3200/CRIT.45.4.383-404>
- KORKEA-AHO, KAJ – FORSSTRÖM, TED 2017: *Zoo! Viraalit nerot. (Virala genier.)* Kuvitus Pentti Otsamo. Suom. Laura Beck. Otava, Helsinki.
- LAITINEN, MERJA 2007: Lapsen houkuttelu. MARI LAIHO (toim.): *Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat*, 33–37. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 8. Pelastakaa lapset ry, Helsinki.
- LAPPALAINEN, PÄIVI 2003: Kun mieli järkkyy. Mielisairauden problematiikka nuortenromaaneissa. PÄIVI HEIKKILÄ-HALTTUNEN ja KAISU RÄTTYÄ (toim.): *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*, 45–67. Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- 2013: Rakas päiväkirja! Kirje- ja päiväkirjamuoto suomalaisessa tyttökirjallisuudessa. HANNA MERETOJA ja AINO MÄKIKALLI (toim.): *Romaanin historian ja teorian kytköksiä*, 175–199. SKS.
- MCALINDEN, ANNE-MARIE 2012: "Grooming" and the sexual abuse of children: Institutional, Internet, and familial dimensions. Clarendon Studies in Criminology. OUP Oxford, Great Britain. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199583720.001.0001>
- MERTALA, PEKKA 2019: (Vasta)kertomuksia koulutuksen digitalisaatiosta. *Kasvatus & Aika* 13 (3), 26–45. <https://doi.org/10.33350/ka.76593>
- NIEMINEN, EMMI – VEHKOO, JOHANNA 2017: *Vihan ja inhon Internet*. Kosmos, Helsinki.
- NORRI-SEDERHOLM, TEIJA – NORVANTO, ELISA – TALVITIE-LAMBERG, KAROLIINA – HUHTINEN, AKI-MAURI 2019: Social media as the pulse of national security threats: A framework for studying how social media influences young people's safety and security situation picture. WYBE POPMA ja STUART FRANCIS (toim.): *Proceedings of the 6th European Conference on Social Media* 2019, 231–237. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019080123363> (16.3.2021).
- PARVIAINEN, JAANA 2015: Teknologisoituva koulu oppimisen elämyspuistona: valtion opetusteknologi-strategian jalkauttaminen kouluihin 2010-luvulla. *Kulttuurintutkimus* 32(2), 3–14.
- SAARI, ANTTI – SÄNTTI, JANNE 2018: The rhetoric of the 'digital leap' in Finnish educational policy documents. *European Educational Research Journal* 17 (3) 2018, 442–457. <https://doi.org/10.1177%2F1474904117721373>
- SAARIKETO, MINNA 2020: *Kuvitelmia toimijuudesta koodin maisemissa*. Tampereen yliopisto, Tampere. SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SUOMINEN, JAAKKO – ÖSTMAN, SARI – SAARIKOSKI, PETRI – TURTIAINEN, RIIKKA 2013: *Sosiaalisen median lyhyt historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- SÄNTTI, JANNE 2020: Joukkoviestinnästä digiaikaan: Tieto- ja viestintäteknikka suomalaisen perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa 1970–2014. *Kasvatus & Aika*, 14 (3), 60–79. <https://doi.org/10.33350/ka.82657>
- TALVITIE-LAMBERG, KAROLIINA 2014: *Confessions in social media: Performative, constrained, authentic and participatory self-representations in vlogs*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- TRITES, ROBERTA SEELINGER 2000: *Disturbing the universe: Power and repression in adolescent literature*. University of Iowa Press, USA.
- VACKLIN, ANDERS – PARHAMAA, AKI 2018: *Beta. Unsensored Reality 1*. Tammi, Helsinki.
- VOIPIO, MYRY 2015: *Emansipaation ja ohjailun ristivedossa. Suomalaisen tyttökirjallisuuden kehitys 1889–2011*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- WEIGEL[-HELLER], ANNA LENA 2018: "Fictions of the Internet": From intermediality to transmedia storytelling in 21st-Century Novels. Väitöskirja. Helsingin yliopisto & Justus Liebig University Giessen.

Hanna Huhtinen: Social media in Finnish realist novels for young adults

Where does the compulsive need to be present on social media come from? How do young people behave on the Internet? These problems are presently being addressed in Finnish young adult fiction (YA). As a result of the digitalisation of the West, prose on Finnish youth from the 2000s and 2010s periodically contains intermedial depictions of digital technology and also, increasingly, depictions of social media platforms and their use.

This article examines domestic prose works aimed at youth that address or thematise social media. It is an extensive literature review that provides an understanding on the functions that social media representations have in YA and how fiction relates to technological determinism. In many cases, the deterministic approach emerges as technological pessimism. This is especially the case with Jukka Behm's novel *Pehmolelutyttö* ('Plush toy girl', 2017) which deals with social media from the perspective of grooming. Grooming refers to the criminal attraction and preparation of children and young people for sexual exploitation via the Internet.

Fiction participates in the discussion of the cultural meanings associated with social media. The representations of young people's social media use in YA reflect a digitalised Finnish society. However, technology is addressed from a critical perspective, focusing on its side effects, which is less clearly prevalent in other institutional discussions. In fiction, young people face conflicts that emphasise technological pessimism presented as a form of protection for youth. On the other hand, the problems caused by social media are also treated with humour in fiction, and efforts are made to empower young people.

Hanna Huhtinen
hanna.huhtinen@hotmail.fi
Kirjallisuudentutkimus
Oulun yliopisto
<https://orcid.org/0000-0002-1813-0984>

KATSAUKSIA

Anders Wilhelm Ingman – kiistanalainen raamatunkääntäjä

1 Johdanto

Anders Wilhelm Ingmanin (1819–1877) nimi on jäänyt kirjasuomen historiaan erikoislaatuisena pidetyn raamatunkäännöksen vuoksi. Hänen *Koetusraamattuna* tunnettu raamattulaitoksensa (*Biblia* 1859) mainitaan useissa teologiaa ja kirjasuomen historiaa käsittelevissä julkaisuissa. Ingman oli syntynyt Lohtajalla ja käynyt koulunsa Oulussa ja Turussa. Teologian opintojen jälkeen hän toimi pappina Alahärmässä, Messukylässä ja Vetelissä ja 1860-luvulta elämänsä loppuun Helsingin yliopiston eksegetiikan professorina. Teologiurastaan huolimatta Ingman oli innokas suomen kielen harrastaja ja kehittäjä. Muistelmissaan (Ingman 1872, 7–10) hän kertoo, että suomi oli hänen lapsuutensa kotiseudulla yleisesti papiston ja porvariston käyttökieleksi ja että myös Oulun alkeiskoulun oppilaat puhuivat keskenään suomea.

Turun lukioaikana Ingman tutustui juuri ilmestyneeseen *Kalevalaan* (1835), ja opiskeluaikana Helsingissä vahvisti hänen suomenmielisyytensä ja suomen kielen taitoaan. Yliopistotyösäään Ingman oli ensimmäinen teologisen tiedekunnan professori, joka luennoi suomeksi, ja tultuaan Härmäläisen osakunnan inspektoriksi hän otti suomen kielen osakunnan kokous- ja keskustelukieleksi (Johansson 1927, 101; Kuuliala 1934, 77–78). Vuonna 1868 perustettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan (SKS) Kielitieteellinen Osakunta, ja Ingman valittiin sen esimieheksi (Kolehmainen 2014, 68–70). Ingman oli tuottelias kirjoittaja ja tutkija, ja hänen kirjoituksiaan julkaistiin 1840-luvulta lähtien suomen- ja ruotsinkielisissä lehdissä. Suomen kieltä käsittelevistä kirjoituksista suurin osa ilmestyi *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* 1866–1876. Ingmanin tuotannossa on runsaasti myös erilaisia käännöksiä teologisesta kirjallisuudesta ja artikkeleista; näistä huomattavimpia on F. O. Durchmanin kanssa suomennettu Lutherin *Kirkkopostilla* (1848, 1851). (Tuotannosta ks. Pihlajamaa 2006, 6–10.)

Suurimman työnsä Ingman teki kuitenkin raamatunkäännösten parissa. Hän laati korjatun koekäännöksen vanhasta *Bibliasta* (1859) ja myöhemmin laajan kommentaarisarjan, *Raamatun selityksiä* I–VII (1868–1877). Jälkimmäiseen hän suomensi käsittelemänsä Raamatun kirjat uudestaan vapaammalla tyylillä. Teossarja mainitaan ensimmäisenä suomenkielisenä raamatukommentaarina, joten se on merkittävä julkaisu tieteellisen suomen kielen kehityksessä (Johansson 1927, 101, 113). Ingmanin raamattukielen tuntomerkkinä on pidetty kalevalaista tyyliä ja runsasta alkusoinnun käyttöä. Nämä piirteet ovat tyypillisiä nimenomaan selitysteoksen käännöksille, mutta sama leima on liitetty myöhemmin myös *Bibliaan* 1859.

Tässä katsauksessa tarkastelen, miten Ingmanin raamatunkäännöksiä on arvioitu ja miten perusteltuja nämä arviot ovat hänen kielenkäyttönsä valossa; teologiset kommentit jätän huomiotta. Teologit ovat kirjoittaneet Ingmanin elämästä ja työstä muistelmissa (Johansson 1927) ja elämäkerrallisissa julkaisuissa (Kuuliala 1934; Pihlajamaa 2006), ja hänen raamatunsuomenoksiaan on käsitelty laajasti suomenkielisen Raamatun historiassa (Puukko 1946; Pirinen 2001). Kuuliala ja varsinkin Pihlajamaa ovat hyödyntäneet tutkimuksissaan runsasta lehti- ja arkistoaineistoa. Kirjasuomen ja kirjallisuuden historiassa Ingman mainitaan usein, mutta tarkempaa selvitystä hänen kielenkäytöstään ei ole tehty.

Vertailen Ingmanin molempia raamatunsuomenoksia keskenään ja vuoden 1859 *Bibliaa* eli *Koetusraamattua*¹ vuoden 1776 *Biblian* nykyversioon (1776/1991). Viimeksi mainitun kieliasu perustuu vuoden 1878 painokseen (Palola 2021, 22). Pienistä pintakorjailuista huolimatta nykyinen versio osoittaa, miten pitkälle vanhan kirjasuomen aikaista raamattukieltä uudistettiin 1800-luvun aikana. *Koetusraamatusta* (esimerkeissä jäljempänä KR) olen käynyt läpi kokonaan tai osittain muutamia kirjoja: olen vertaillut Psalmeja 1–20 ja 131–150 sekä Johanneksen evankeliumin lukuja 1–5 ja 17–21 jae jakeelta vuoden 1776 *Bibliaan* ja poiminut aineistoa muistakin Vanhan ja Uuden testamentin kirjoista. *Raamatun selityksistä* (RS) olen lukenut kaikki käännökset osista II, III, VI ja VII (1868, 1869, 1875, 1877); yhteensä näissä on 16 kirjaa kokonaan ja kahdesta kirjasta osa². *Koetusraamatussa* tarkasteluni kohteena ovat ensisijaisesti kieliopilliset uudistukset, selitysten käännöksissä sanasto ja fraseologia. Molemmissa olisi varhaisnykysuomen näkökulmasta runsaasti käsiteltävää, mutta voin tässä yhteydessä keskittyä hyvin rajallisesti vain olennaisimpiin uudistuksiin ja tyylipiirteisiin.

2 Ingmanin raamatunkäännösten synty ja vastaanotto

Vuoden 1776 *Biblian* kieli jäi 1800-luvulla jälkeen muusta kielen kehityksestä, ja uusien normien mukaisia pieniä muutoksia siihen tehtiin vasta vuosisadan puolivälissä (*Uusi Testamentti* 1852, *Biblia* 1853). Uuden testamentin korjaajat Gabriel Geitlin ja Matthias Akiander laativat myös muistion kielen uudistamistarpeista. Siitä pyydettiin lausuntoja papistolta, ja kun Ingman – tuolloin Vetelin kappalainen – osallistui keskusteluun pitkällä kirjoituksellaan, häntä pyydettiin 1855 laatimaan *Biblian* korjattu koekäännös. Hän otti työn mielellään vastaan ja kirjoitti arkkipiispa Edvard Bergenheimille, että haluaa punnita tarkoin jokaista sanaa, jopa pistettä ja pilkkua, ja karttaa kielellisiä päähänpistojä. (Kuuliala 1934: 53–59; Puukko 1946, 261–265; Pirinen 2001, 36–43.)

Ingmanin työ tuotti pian tulosta: vuonna 1857 ilmestyi *Uusi Testamentti*, sitä seuraavana *Uusi Testamentti ja Psaltari* ja sitten koko *Biblia* (1859). Työskennellessään Ingman oli yhteydessä moniin kielen ja teologian asiantuntijoihin. *Biblian* esipuheessa, jonka Piipliaseuran esimies Bergenheim oli laatinut ja Ingman suomentanut (Pirinen 2001, 49–50), mainitaan suomen kielen asiantuntijoina professori M. Akiander ja sihteeri G. A. Avellan. Esipuheen mukaan

1 Käytän katsauksessani rinnan molempia nimityksiä: *Biblia* 1859 ja *Koetusraamattu* (yksilöivänä erisnimenä).

2 RS II Nah., Hab., Sak., 1.–2. Piet.; RS III Joel, Aam., Ob., Joona, Miika, Sef., Hepr.; RS VI Hes. 21–48, Room., 1. Kor. 1–7; RS VII Sananl., 1. Kor. 8–16, 2. Kor., Joh. 1–3.

papiston lausunnoissa oli vaadittu uudistukselta, että sanat ”kirjoitettaisiin ja taiwutettaisiin äitinkielemme omituisen luonnon jälkeen ja pantaisiin mukavampaan järjestykseen” ja että myös ”kaikki epäilemättömät julkisen käännöksen wirheet kepiällä kädellä ojennettaisiin”. (Biblia 1859, IV–V.)

On selvää, ettei kolmessa vuodessa syntynyt kokonaista uutta suomennosta vaan aieman painoksen korjattu versio. Lopputulokseen oltiin kieliasun puolesta enimmäkseen tyytyväisiä, ja kielen asiantuntijat pitivät uudistuksia liiankin varovaisina. Toisaalta pelkkä Raamatun kieleen puuttuminen nosti myös vastarintaa, varsinkin Savon ja Pohjanmaan heränneiden keskuudessa. He olivat aiemmin arvostelleet Lutherin *Kirkkopostillan* suomennosta liian kansanomaisesta kielestä, ja jo *Uusi Testamentti* 1857 oli ollut heille pettymys. Teologisen sisällön korjailuista annettiin enemmän kritiikkiä. Ingmanin pätevyys ja alkukielten taito oli herättänyt alkuvaiheessakin epäilyksiä, ja erimielisyyksiä syntyi myös julkaisijasta, kustantajasta ja ylipäänsä käännöksen teettämisen laillisuudesta. Uuden laitoksen pelättiin tulevan viralliseen käyttöön, vaikka Ingmanin tehtävänä ja tavoitteena oli ollut vain koekäännöksen laatiminen. (Kuuliala 1934, 65–69; Puukko 1946, 277–278; Pihlajamaa 2006, 44, 81–84; Pirinen 2001, 44–51.) Osaan *Biblian* painoksesta liimattiinkin nimiölehdelle ’koekäännöstä’ tarkoittava tekstiliuska ”Koetus-käännös”³ (Laurikkala 1952, 17, 29). Tämä on myöhemmin muuntunut muotoon *Koetusraamattu* (ks. esim. Kuuliala 1934, 71; Puukko 1946, 434; Pihlajamaa 2006, 81; Piplia-seura). Pian tämän jälkeen (1861) perustettiin raamatunkäännöskomitea, jonka alkuvaiheissa myös Ingman ehti työskennellä. Uusi suomennos valmistui kuitenkin vasta 1933/1938 (Vanha/Uusi testamentti).

Kun Ingman valittiin 1860-luvulla eksegetiikan professoriksi, hän alkoi *Kalevalan* innoittamana kokeilla, miten hepreankielisiin runollisiin teksteihin voisi soveltaa suomen kielen vastavia tyylikeinoja, kuten parallelismia ja allitteraatiota. Hän laati luentojensa ohessa sivumäärältään mittavan⁴ sarjan raamatukommentaareja (*Raamatun selityksiä* I–VII), joihin hän käänsi kokonaan uudella tyyllillä sekä Vanhan että Uuden testamentin kirjoja. Vuosina 1868–1877 julkaistut selitykset ja suomennokset oli tarkoitettu lähinnä yliopisto-opiskelijoille. Sarja sisältää useimmat Vanhan testamentin profeettakirjat ja Sananlaskut sekä Uuden testamentin kirjeet. Kokonaan siitä puuttuvat Vanhan testamentin lakikirjat, historialliset kirjat ja Psalmi sekä Uuden testamentin synoptiset evankeliumit, Apostolien teot ja Ilmestyskirja. (Ks. Pihlajamaa 2006, 7.) Käännöksissä on puolet Raamatun kirjoista (33/66), mutta niitä vastaava sivumäärä on *Koetusraamatussa* vain noin kolmannes koko laajuudesta.

Kieleltään *Raamatun selitysten* käännökset vaihtelevat kirjoittain, ja Ingman perusteli vaihteluja alkutekstin tyyllillä ja sisällöillä. Hänellä oli selkeä käsitys paitsi kielten eroista – kunkin kielen ”omasta ajatusjuonesta, omista sananparsista ja omista itsenäisistä käännteistä” (Ingman 1870, 488) – myös sisällön vaikutuksesta tyyliin. Hesekielin kirjan esipuheessa (RS VI, 1875) hän selittää kirjojen tyylieroja: ”Onpa kaikella tässä mailmassa oma rajansa, ja samoin itse puhe- ja kirjakiellellämme: sen tulee tarkoin soveltua aatesisällyksen mukaan, ja siitä sitte saada ulkomuotonsa milloin juhlalliseksi, runolliseksi, milloin historiallisesti kertowaksi, tyyneksi, suorasanaiseksi.”

3 Vrt. Lönnrot (1867–1880), *koetus* mm. ’prof, profning, försök, undersökning, experiment, examining; erfarenhet’.

4 Pihlajamaan bibliografisista tiedoista (2006, 190–231) laskemani sivumäärä nousee noin kahteen ja puoleen tuhanteen.

Raamatunselityssarja sai *Biblian* 1859 tapaan kahtalaisia arvosteluja. Teologian edustajat kiittelivät sen uusia käännöksiä kalevalais-kansallisessa hengessä. Ne osoittivat heidän mielestään, että suomi sopi paitsi Raamatun runollisen heprean kääntämiseen myös teologian syvempiin tieteellisiin tulkintoihin. Pientä säröä kiitoksissa aiheuttivat monet lukijoille tuntemattomat sanat. (Kuuliala 1934, 42–43, 94–97.) Toisaalta käännökset saivat myös kielteistä kritiikkiä, varsinkin uskonnollisen kielen näkökulmasta, ja ankarimmaksi arvostelijaksi nousi yllättävästi suomen kielen professori August Ahlqvist. Ahlqvist oli itse kieltäytynyt SKS:n Kielitieteellisen Osakunnan esimiehen tehtävästä, eikä hän pitänyt Ingmania siihen päteväenä. Hän paheksui sitä, että kieltä ”sorkkiloivat” muutkin kuin sen ”tieteelliset viljelijät” (Ahlqvist 1873, 62). Hengelliseen kieleen Ahlqvist (1874, 67) suhtautui vanhoillisesti: Raamatun runollisetkin kirjat olivat hänen mukaansa ensisijaisesti uskonnollista kirjallisuutta, ja sellaisina ne piti myös kääntää. Ahlqvistin ja Ingmanin väittelyä kielen uudistamisesta on kuvattu ja siteerattu useissa myöhemmissä lähteissä (esim. Kuuliala 1934, 98–101; Kohtamäki 1956, 176–177; Pihlajamaa 2006, 112, 121; Kolehmainen 2014, 70–75). Kielikeskustelut olivat 1800-luvulla ajoittain kiihkeitä ja tunnepitoisia, ja ne saattoivat mennä nimittelyineen hyvin henkilökohtaiselle tasolle. Ingman vastasi yleensä nopeasti ja kärkevästi saamaansa kritiikkiin.

Ingman ei ollut ainoa eikä edes ensimmäinen, joka havaitsi yhtäläisyyksiä heprean ja suomen runokielessä ja halusi soveltaa niitä suomentamiseen. Sekä ruotsin- että suomenkielisen Raamatun uudistamisesta keskusteltiin jo 1800-luvun alussa, ja Turun Akatemiassa ja Helsingin yliopistossa valmistui väitöskirjoja, joihin käännettiin Vanhaa testamenttia. Esimerkiksi Julius Immanuel Bergh esitti väitöskirjassaan 1839–1840 Joelin kirjan kalevalamittaisen suomennoksen kielitieteellisesti kommentoituna. (Pirinen 2001, 20–24, 28–29, 32–33.) Kansanrunouden vaikutteet kirjakielen kehittämiseen ovat hyvin ymmärrettävissä, kun muiden kirjallisuudenlajien antamia virikkeitä oli vähän. *Kalevala* (1835, 1849) toi sitä paitsi tietoisuuteen itämurteet, joiden suunnalta oli muutenkin käännytty etsimään aineksia kielen uudistamiseen.

3 Myöhemmät arvioinnit

Komiteatyönä syntyneen uuden raamatunsuomennoksen (1933/1938) jälkeen Ingmanin käännökset on otettu esiin uudessa valossa. Vielä Kuuliala (1934, 63) toteaa neutraalisti, että *Biblian* 1859 korjailu oli ollut aiempiin painoksiin verrattuna ”äärimmäisen varovaista”, mutta A. F. Puukon raamatunsuomennosten historiaa käsittelevä teos kääntää tarkastelun jyrkästi kritiikin puolelle. Puukko on antanut Ingmanille laajasti tilaa, eräänlaisena siltana vuosien 1776 ja 1938 suomennosten välissä. Hän siteeraa Ingmanin molempia käännöksiä ja osoittaa niistä varsinkin teologisia virheitä mutta myös epäonnistuneita ilmauksia. Hän arvostelee Ingmania heikosta suomalaisesta tyyliivaistosta ja Raamattuun sopimattomista sanoista. Heti alkuun Puukko mainitsee käännöksiä erottelematta kalevalaisen tyylin jäljittelyn, mutta toteaa myöhemmin Ingmanin tyyliä horjahdelleen enemmän *Raamatun selityksissä*. (Puukko 1946, 261–281.)

Puukko vertailee Ingmanin käännöksiä vuosien 1776 ja 1933/1938 suomennoksiin, mutta jälkimmäinen on näistä selvästi etusijalla. Pihlajamaan (2006, 176) mukaan Puukko tarkastelee sitä, miten paljon *Koetusraamattu* on jäljessä uudesta käännöksestä, eikä sitä, miten paljon edellä se on edellisestä. Ingmanin *Bibliasta* 1859 on ajallisesti noin kahdeksan vuosikymmenen välimatka kumpaankin suuntaan. Kirjasuomi muuttui tänä aikana niin nopeasti, että

suomennokset edustavat sen historiassa kolmea eri aikakautta: vanhaa kirjasuomea, varhaisnykysuomea ja nykysuomea. Siksi ei voi olettaa, että Ingman olisi koekäännöksessään päässyt lähellekään 1930-luvun Raamatun kieliasua. Puukon odotuksia kuvastavat ilmaukset, joiden mukaan Ingman on kopioinut tai jäljentänyt joitakin jakeita vuoden 1776 *Bibliasta* (Puukko 1946, 269, 316). Todellisuudessa näitä jakeita on paljon, vain muodollisesti ajantasaistettuna, sillä uudistuksen pohjana oli juuri vanhan käännöksen teksti.

Martti Rapola on esitellyt Puukon teoksen saman vuoden *Virittäjässä*. Hän sanoo yhtyvän Ingmanin ”koetusraamatun” arviointiin ja luonnehtii sitä ”tyyllillisesti erittäin heikoksi suomennokseksi” (Rapola 1946, 276). Rapolalla ei ole tarkempia perusteluja eikä esimerkkejä kielestä tai tyylistä, joten hän seurailee ilmeisesti Puukon tekstiä. Monet uudemmat lähteet myötäilevät nekin Puukon esitystä; esimerkiksi Piipliaseuran raamattuesittelyssä mainitaan *Koetusraamatun* yhteydessä muun muassa Ingmanin heikko tyylitaju ja kalevalainen tyyli (Piipliaseura). Kirjasuomen historiassa Ingmania luonnehditaan yleisesti kalevalaisen tyylin viljelijänä, ja kalevalaisuus selitetään syyksi myös *Koetusraamatun* hylkäämiseen (Huhtala 2007, 54; Lehtikoinen–Kiuru 2009, 23; ks. myös Ikola 1972, 330–331; Häkkinen 1994, 507). Kielentutkijoiden käsityksiin on saattanut Puukon ohella vaikuttaa Ahlqvistin hyvin tunnettu kritiikki (esim. Pulkkinen 1972, 47), vaikka se ei kohdistunut juuri *Koetusraamattuun*.

Petri Lauerma on nostanut Ingmanin esiin 1800-luvun kirjasuomen tutkimuksissaan ja torjunut virheelliset käsitykset hänen raamattukielestään. Lauerma erottaa *Biblian* 1859 *Raamatun selityksistä* ja toteaa, että ”Ingmanin laajasta ja moniulotteisesta työstä kielimiehenä ja suomentajana on siis jäänyt mieleen ainoastaan sen viimeinen vaihe”. (Lauerma 2001, 572–573.) Myös Pihlajamaa (2006, 176–180) oikoo Ingmanista esitettyjä väitteitä ja puolustaa häntä monin perustein, muun muassa ottamalla huomioon kirjakielen senhetkisen muutosvaiheen ja esittelemällä joitakin *Koetusraamatun* kielellisiä uudistuksia. Toisaalta hän arvioi yksityiskohteisesti kommentaarisarjan käännösten sananvalintoja ja sanoo niiden osoittavan heikkoa tyylitajua (ks. lukua 4.2).

Ingmanin tyyliä on havainnollistettu lähteissä hänen raamatunkäännöstensä katkelmilla. Puukon tekemät jaevertailut kohdistuvat enimmäkseen Vanhaan testamenttiin. Sitaattien otsikoista ei käy aina selvästi ilmi, kummasta käännöksestä on kyse, ja katkelmat on saatettu tällöin tulkita *Koetusraamatun* jakeiksi. Niistä ovat lähteneet kiertämään erityisesti eräät Jesajan kirjan jakeet (8:1–3, 11:6–8) *Raamatun selitysten* mukaisessa asussa (ks. Puukko 1946, 274–276), ja näitä on esitetty toisinaan näytteinä *Koetusraamatun* omalaatuisesta kielestä (esim. Nuorteva 1992, 31; Huhtala 2007, 54; Seppälä 2021, 168). Kyseiset tekstit poikkeavat kuitenkin huomattavasti *Biblian* 1859 versioista, jotka ovat lauserakenteiltaan ja sananvalinnoiltaan lähes identtisiä vuoden 1776 *Biblian* kanssa. Jesajan lisäksi eri lähteissä on siteerattu muun muassa Nahumin kirjaa (Puukko 1946, 302; Pirinen 2001, 49), jossa Ingmanin käännökset ovat lähellä toisiaan. Ingman muisteli myöhemmin *Biblian* 1859 syntyä ja kertoi olleensa joskus epä tietoinen siitä, miten pitkälle voisi muutoksissa mennä. ”Kuitenkin rohkaisin mieltäni vanhan testamentin loppupuolella”, hän kirjoitti *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* 1867. Tämä vapautuminen näkyy siten jo joissakin *Koetusraamatun* profeettakirjoissa. (Kuuliala 1934, 64.)

4 Ingmanin raamatunkäännösten kieli

4.1 Muoto- ja lauseopillisia uudistuksia

Ingman oli hyvin tietoinen siitä, missä vaiheessa kirjasuomi oli kehityksessään. Ennen omaa käännöstyötään hän oli vielä sitä mieltä, että kieli oli niin vakiintumatonta, että Raamattua saattoi uudistaa vain hyvin varovasti (Pirinen 2001, 38–39). Koekäännöstä, *Bibliaa* 1859, valmistellessaan Ingman jatkoi kieliasun korjaamista siitä, mihin vuosien 1852–1853 suomennoksissa oli päästy (*mb, nd, ng, ld > mp, nt, nk, lt; x > ks; tz > ts*; pitkien vokaalien merkintä; *maasa > maassa*; ks. Lauerma 2012, 20, 22, 26–27, 42, 59). Hän otti käyttöön nykyiset 3. persoonan imperatiivimuodot *antakoon* : *antakoot*. *Biblian* nykyversiossa (1771/1991) vaihtelevat sekä yksikössä että monikossa *-kaan, -kään* ja *-koon, -köön*: KR Mark. 7:16 *Jos jollakin on korwat kuulla, se kuulkoon*, vrt. 1776/1991 *se kuulkaan*; KR Ps. 31:18 *jumalattomat tulkoot häpiähän*, vrt. 1776/1991 *jumalattomat tulkoon häpiään*; KR Ps. 34:10 *Peljätkööt Herraa kaikki hänen pyhänsä*, vrt. 1776/1991 *Peljätkään Herraa kaikki hänen pyhänsä*. *t*-loppuinen monikkotyyppi *tulkoot* kyllä tunnettiin vanhassa kirjasuomessa, mutta raamatunsuomennoksissa muodot olivat *n*-loppuisia (Lehikoinen–Kiuru 2009, 110). Ingmanin *Raamatun selitysten* käännöksiin ehtivät vuoden 1862 *Bibliaan* valitut monikon 3. persoonan imperfekti- ja konditionaalimuodot *palweliwat, kiihoittaisiwat*, kun ne vielä *Koetusraamatussa* olivat *t*-päätteisiä: *kysyit, tuntisit* (ks. Lauerma 2008, 368). Monet vanhan kirjasuomen aikaiset äänne- ja muotoasut ja syntaksin muukalaisuudet väistyivätkin vähitellen vasta 1800-luvun loppupuolella.

Joistakin vanhoista muodoista huolimatta jo *Koetusraamatun* kieli on lauseopillisesti lähempänä nykykieltä kuin *Biblian* 1776 nykyversio. SKS:n Kielitieteelliselle Osakunnalle esittämässään ohjelmassa Ingman (1890, 487–489) korosti vieraiden vaikutteiden karsimista ja suomalaisen ajattelutavan mukaista ilmaisu. Rinnastuskonjunktioiden käytössä hän erotti toisistaan konjunktiot *mutta* ja *vaan* (< *mutta*) sekä *eli* ja *ta(h)i, vai* (< *eli*). Rinnasteisissa kieltolauseissa taas on systemaattisesti *kä*-konjunktio: *eikä, ettekä, äläkä* < *ja ei, ja ette, ja älä*. Kaikissa näissä tapauksissa uudet normit vakiintuivat vasta 1800-luvun lopussa (Häkkinen 1994, 378–381), mutta ne eivät päässeet enää vuoden 1776 *Biblian* uudistettuihin laitoksiin. Postpositiorakenteita Ingman muokkasi käännöksissään suomalaisempaan muotoon: *Jumalan mielen mukaan* < *jälkeen, vanhurskauden mukaan* < *perästä, Kaifaan eteen* < *tykö, huutaa Jumalalle* < *Jumalan tykö*. Ahlqvist pilkkasi Ingmanin postpositiokammaa, ja yksi tunnetuimpia kiistoja koski ilmausta *uskoa Jumalan päälle*. Muodossa *uskoa Jumalaan* oli Ingmanin purismi Ahlqvistin mielestä ”suurimmassa loistossaan”. (Kohtamäki 1956, 169–170.) *Koetusraamatussa* Ingman olikin säilyttänyt *päälle*-rakenteen *uskoa*-verbin yhteydessä mutta korjannut nykyiselleen sellaisia ilmauksia kuin *toivoa, uskaltaa* tai *armahtaa jnk päälle*.

E erityisen selvästi Ingmanin käännökset erottuvat *Biblian* 1776 ja sen nykyversion kielestä pronominiin käytössä. Vanhan kirjasuomen refleksiiviset muodot *minuani, meillemme, heitänsä* hän korvasi *itse*-pronominiilla (mon. *itsi*-): KR Ps. 7:7 *korota itses wihollisteni hirmuisuutta vastaan*, vrt. 1776/1991 *korota sinuas ylitse wihollisten hirmuisuuden*. Ahlqvist olisi hyväksynyt arkaistiset pronomini muodot Raamatun kieleen ”jäykän, yksitoikkoisen ja ikävän” *itse*-sanan sijaan, ja hän otaksui niiden kuuluneen aiemmin suomen kieleen (1875, 69; vrt. Lehikoinen–Kiuru 2009, 134–135). Muiden kielten mukaan käännetty, suomen kielessä tarpeettomat persoonapronomininit ja varsinkin possessiiviset genetiivimuodot (*minun, sinun* jne.) Ingman karsi vähiin. Tämä karsinta näkyy hyvin muun muassa Psalmien kielessä:

Ps. 17:1–3

Biblia 1859 (KR) Kuule Herra oikeutta, hawaitse **huutoni**, ota vaari **rukoukses-tani**, joka ei lähde wiekkaasta suusta. Puhu sinä **asiassani**; ja **silmäs** katsokoot oikeutta. Sinä koettelet **sydämeni**, ja etsiskelet sitä yöllä, ja tutkit minua, etkä mitään löydä: minä olen aikonut, ettei **suuni** missäkään rikkoisi.

Biblia 1776/1991 Kuule, Herra, oikeutta, hawaitse **minun huutoni**, ota vaari **minun rukouksestani**, joka ei viekkaasta suusta lähde. Puhu sinä **minun asias-sani**, ja **sinun silmäs** katsokaan oikeutta. Sinä koettelet **minun sydämeni**, ja etsis-kelet sitä yöllä, ja tutkit minua, ja et mitään löydä; minä olen aikonut, ettei **minun suuni** missäkään riko.

Syntaktisiin käänöslainoihin kuului vanhassa kirjasuomessa apuverbien käyttö muun muassa futuurisissa ilmauksissa. Ingman korvasi futuurisesti käytetyn rakenteen *pitää tekemän* preesensmuodolla tai liittotempuksen kaltaisella rakenteella *on tekevä*, jota on jo vanhassa kirja-suomessa käytetty yhtenä futuurin ilmaisukeinona (Häkkinen 1994, 283–285): KR Ps. 2:9 *Sinä olet särkewä heitä rautaisella waltikalla*, vrt. 1776/1991 *Sinun pitää särkemän heitä*. Lounais- ja hämäläismurteinen *pitää tekemän* -rakenne säilyi kuitenkin nesessiivisissä ilmauksissa. *Biblian* myöhemmät painokset ovat futuurin ilmaisemisessä yhä vanhan kirjasuomen kannalla.

Ingmanin (1870, 491) mukaan kirjasuomeen ja kirkolliseen kieleen oli vaikuttanut ruotsin ohella haitallisesti ”saksalainen lauserakennuksen kankeus ja hankaluus”. Yksi selvästi havaittava uudistus hänen käänöksissään koskee sanajärjestyksiä. Saksan mallin mukaan sijoitettuja verbimuotoja Ingman siirsi usein lauseiden lopusta aiemmaksi: KR Job 5:12 *Hän tekee kawalain aiwotukset tyhjiksi, ettei heidän kätensä woi mitään toimittaa*, vrt. 1776/1991 *ettei heidän käten-sä mitään toimittaa taida*; KR Luuk. 2:20 *Ja paimenet palasit, ylistäin ja kunnioittain Jumalaa kaikista, joita he olit kuulleet ja nähneet, niinkuin heille oli sanottu*, vrt. 1776/1991 *mitä he kuulleet ja nähneet olivat, niinkuin heille sanottu oli*. Muutenkin Ingman kevensi vanhan kirjasuo-men mutkikkaita virkerakenteita muun muassa vaihtamalla verbilauseita lauseenvastikkeiksi: KR Joh. 21:14 *noustuansa kuolleista*, vrt. 1776/1991 *sitte kuin hän oli noussut ylös kuolleista*; KR Joh. 4:42 *tiedämme hänen totisesti olewan Kristuksen*, vrt. 1776/1776 *tiedämme, että hän on totisesti Kristus*. Suomen kielen nominaalimuodot sopivat synteettisyydessään monesti paremmin Uuden testamentin kreikan verbimuotojen vastineiksi kuin ruotsin ja saksan sivulauseet (Itkonen-Kaila 1997, 24–34).

Ingmanin syntaktiset uudistukset – varsinkin pronominiin käytössä ja sanajärjestyksissä – erottavat hänen raamattutyylinsä ehkä kaikkein selvimmin vanhasta kirjasuomesta. Ne sujuvoittavat tekstiä, vaikka ne samalla tuovat runollisia kirjoja lähemmäs proosakieltä. Syntaksi ja sanajärjestykset olivat luoneet vanhaan raamattukieleen oman rytmin, juhlallisen poljennon. Siihen tottuneille Ingmanin tekemät muutokset olivat ilmeisesti liian radikaaleja, siitäkin huolimatta että *Biblian* 1859 ymmärrettävyyden todettiin parantuneen (Kuuliala 1934, 73; Pihlajamaa 2006, 83).

4.2 Sanasto ja fraseologia

Ingmanin *Biblia* 1859 on säilyttänyt otosteni perusteella pitkälti vuoden 1776 *Biblian* sananvalinnat. Se sisältää paljon sellaisia vanhan kirjasuomen sanoja, joita ei tunneta enää nykykielessä. Joskus Ingman on vaihtanut sanoja synonyymeihin, ja hänellä on ilmeisesti myös raamattukielen ensiesiintymiä. Tällaisia *Koetusraamatusta* ovat ainakin *tuonela* ja *manala* (sanojen suhteista raamattukielessä ks. Mielikäinen 2021, 122–123). *Tuonela* esiintyy pari kertaa jo Lizeliuksen psalmikäännöksissä (1758, 1776), mutta Ingman on korvannut sillä usein sekä Vanhassa että Uudessa testamentissa esiintyneen *helvetin*. *Manala* kuuluu puolestaan konteksteihin, joissa *tuonelan* rinnalla käytetään muita saman käsitepiirin sanoja (*kuolema*, *kuoppa* ~ *hautamaan* *syvyys*, *maan alla*; esim. Hes. 31:14–18).

Raamatun selitysten käännökset poikkeavat sanastoltaan huomattavasti *Koetusraamatusta*. Niissä on runsaasti murteista omaksuttuja sanoja, samoin uusia johdoksia ja omia uudismuodosteita. Murrसानoissa näkyy pohjalaisuus, mutta Ingman (1870, 490) ihaili myös savolaisia sanaseppiä ja neuvoi kirjoittajia hyödyntämään maltillisesti tuntemiaan murteita. Selitysteoksen käännöksissä onkin taustaltaan ja muodostukseltaan hyvin monentyyppisiä sanoja: *tuhva* 'vanha mies' (pohjal.murt.), *ruohos* 'vihannes', *taitio* 'viisaus', *kaavastaja* 'rakentaja, puuseppä', *kiivastaja* 'kiivailija', *väestö* 'joukko', *hirsistö*, *johdelma* 'päätelmä', *paljokas* 'antelias, avokätinen', *karsia* 'syöksyä, pinkaista' (pohjal., peräpohjal.), *kolkostua*, *kaavaantua* 'mukautua'; *ajatus-aju* ~ *ajatussisu* 'mieli', *siemenkunta* 'jälkeläiset', *rakennusniekka*, *alamielinen* 'masentunut' (pohjal.), *myöseräinen* (vrt. *myötäperäinen* 'myötäinen', VKS), *alanaikaisesti* 'iankaikkisesti'. Luontosanastoa Ingman on pyrkinyt kotoistamaan omaperäisillä yhdyssanoilla: *ihme-kataja* 'risiinikasvi' (1776/1991 *pensas*), *korpi-koira* 'aavikkosusi, sakaali', *rääkylintu* 'kamelikurki, strutsi', *ehtoosusi* ~ *iltasusi* 'illalla liikkuva susi'. Verbeistä Ingman on suosinut erityisesti *le*-johdoksia, ja näissä on omiakin luomuksia: *juhlailla* 'juhlia', *kotoilla* 'olla kotona', *lahkoilla* 'haljeta', *taikailla*, *ulkokullaila*. Eskpressiivisanasto on *Raamatun selityksissä* kaiken kaikkiaan runsas: *puuskaus*, *kimmurrella*, *vemmeltää*, *törähyttää*, *aikahtaa* 'kiljahtaa' (VKS; Lönnrot 1867–1880).

Raamatun selitysten sananvalinnat eroavat siinä määrin 1900-luvun kielestä, että niihin on puututtu useissa lähteissä. Ajallinen tai alueellinen näkökulma on kuitenkin sivuutettu, kun on arvioitu sanojen alkuperää tai tyyllisävyjä. Kuuliala (1934, 91) luettelee esimerkkejä Ingmanin "tekaisemista" sanoista, mutta useimmat niistä ovat alkuperäisiä murrसानoja. Puukko (1946, 266–267, 274–275) on tuominut Ingmanin jaesitaateista "vulgääriksi" sanan *lellua* (maasta, KR, RS Jes. 24:19) ja "erittäin rumaksi tyyllilliseksi kompastukseksi" sanan *likistellä* (profeettavaimoa, RS Jes. 8:3). *Lellua* on yleissuomalaisen *hyllyä*-verbin länsimurteinen synonyymi, ja *likistellä*-verbin murremerkitykset 'lähennellä' ja 'lähestyä' sopivat Puukon mainitsemaan hepreakieliseen originaaliin 'lähestyä' (SMS s.v. *hyllyä*, *lellua*, *likistellä*).

Pihlajamaalla (2006) on laajimmat sanapoinnot *Raamatun selitysten* käännöksistä. Hän kritisoi joitakin sanoja nykynäkökulmasta arkisiksi tai murteellisiksi, toisia taas itse keksityiksi tai väärin käännettyiksi. Hänen lähteenään on ollut Lönnrotin sanakirja, jota Ingmankin on hänen mukaansa käyttänyt (mts. 189), mutta se on sanaston tarkasteluun riittämätön. Monet Pihlajamaan oudoksumat sanat kuuluvat jo vanhoihin raamatunkäännöksiin, ja hänen arkiytyiksi leimaamalla sanoilla on voinut olla vanhassa kirjasuomessa tai murteissa eri merkitys (VKS, SMS): *kalu* 'tavara, omaisuus', *vaha* 'kallio', *huoko* : *huovon* 'lähteensilmä', *haikeus* 'katkeruus', *miekkoinen* adj. 'autuas' (Lönnrot 1867–1880, 'lycklig, säll'), *asua* 'ryhtyä, saattaa

valmiiksi, *kureentua* 'kuivua', *etsiä* lakik. 'utkia, nostaa kanne'. Sananvalintojen perusteella Pihlajamaa (2006) huomauttaa toistuvasti, että suomen kieli on tuottanut Ingmanille vaikeuksia (mts. 189–190, 192, 219).

Tunnetuin ja lähteissä useimmin mainittu tyyliopirre Ingmanin käännöksissä on alkusointu, joka kuuluu nimenomaan *Raamatun selityksiin*: esimerkiksi *wirujain wirtten winku, kanteleittes kaju, leutona lewossa, ihannelkaat ja iloitkaat*. Ahlqvist (1873, 53) ivasi Ingmanin käyttämiä alkusointuja; ne sopivat hänen mielestään vain runomitallisiin teksteihin, sillä ne kuuluivat aikaan, jolloin ei ollut oikeata proosakieltä. Kommentaarisarjassa alkusoinnut värittävät lähinnä Vanhan testamentin profeettakirjoja ja Sananlaskuja. Ekspressiivisanaston ohella ne vahvistavat esimerkiksi valitusten ja ennustusten tunnepitoisuutta. Profeettakirjoissa alkusointujen määrä vaihtelee sisällön mukaan kirjoittain ja luvuittainkin, mutta Uuden testamentin kirjeissä niitä on vain satunnaisesti. Seuraavat Vanhan ja Uuden testamentin jakeet valaisevat Ingmanin käännösten tyyllisiä eroja (alkusoinnut lihavoitu):

Miika 5:9–11

Biblia 1859 (KR): Sillä ajalla, sanoo Herra, hävitän minä sinusta hewoises, ja kadotan rattaas. Ja hävitän maas kaupungit, ja särjen kaikki linnas; Ja hävitän welhot sinussa, ettei yksikään tietäjä ole sinulla olewa. [Vrt. 1776/1991 – – tahdon minä ottaa sinulta pois sinun hevoses, ja kadottaa sinun rattaas, Ja tahdon sinun maas kaupungit hävittää, ja kaikki sinun linnas särkeä; Ja tahdon welhot sinussa hävittää, ettei yksikään tietäjä pidä sinun tykönäs oleman.]

Raamatun selityksiä 1869: Ja on tapahtuwa sinä päivänä, että minä **hewoises hävitän** sinun keskeltäs, ja sinun **rattahas raukahutan**. Ja maas **kaupungit kadotan**, ja kaikki **linnas litsaan**. Ja **taitan taikaukset** sinun kädestäs, eikä ole sinulla tietäjiä.

2. Piet. 3:10

Biblia 1859 (KR): Mutta Herran päivä on tulewa niinkuin waras yöllä, ja silloin taiwaat suurella pauhinalla menewät pois, mutta elementit sulaawat palawuudesta, ja maa ja rakennukset, jotka hänessä owat, tulessa palawat. [Vrt. 1776/1991 – – mutta elementit pitää palavuudesta sulaman – – pitää palaman ylös.]

Raamatun selityksiä 1868: Mutta Herran päivä on tulewa niinkuin waras, jolloin taiwaat romahuksella katoawat, mutta alku-aineet tulen helteessä raukeewat, ja maa ja teokset siinä poroksi palawat.

Pihlajamaan (2006) mukaan alkusoinnun käyttö on saattanut johtaa väkinäisiin, alkutekstistä poikkeaviin sananvalintoihin ja hämärtää merkitystä tai alkuperäistä ajatusta (mts. 201–202: *kattaa kasvonsa, viho-vialla*, vrt. 1776/1991 *peittää suunsa, lahonnut*). Tämä pitää varmasti toisinaan paikkansa, mutta usein on kyse vain lähisynonyymeista ja tyylieroista. Kuvailmauksilta ei voi käännettäessä vaatiakaan sanatarkkaa vastaavuutta lähtötekstin kanssa. Raamatun kirjojen tyylieroihin kiinnitettiin Ingmanin jälkeen huomiota vasta vuoden 1992 raamatunsuomennoksessa, ja siinä Vanhan testamentin profeettakirjojen runollisina tehokeinoina on käytetty joskus jopa riimejä.

5 Pohdintaa

Ingman on jäänyt teologian ja kirjasuomen historiaan ensisijaisesti raamatunkääntäjänä, ja raamatunkääntäjänäkin hänet muistetaan vain kalevalaisen tyylin viljelijänä. Hänen kirjallinen tuotantonsa sisältää kuitenkin erilaisia tekstejä muistelmista tieteelliseen tyyliin. Hän pohti kirjoituksissaan kielenilmiöitä teoreettisestikin, ja häntä voi pitää myös teologisen suomen kielen kehittäjänä. Vaikka Ingman ihannoï kansanomaista kieltä, hänen mukaansa mitkä tahansa murteiden ilmaisutavat eivät sopineet hengelliseen kirjallisuuteen eikä erilaisia tyylejä pitänyt sekoittaa keskenään. (Kuuliala 1934, 54–57; Kohtamäki 1956, 385–386.)

Ingmanin raamatunkäännökset on myöhemmissä arvioissa käsitelty yhdessä, eikä *Koetus-raamattua* ole aina erotettu *Raamatun selitysten* suomennoksista. *Biblia* 1859 ja selitysteoksen käännökset eivät ole verrattavissa toisiinsa, sillä niillä oli aivan erilaiset lähtökohdat ja tavoitteet. Edellinen oli kirkon virallisessa käytössä olevan suomennoksen kielellisesti ja teologisesti korjattu versio, ja sen teksti perustui vuoden 1776 *Bibliaan*. Se oli koekäännös, jonka odotettiin osoittavan, mihin suuntaan suomennoksen uudistamisessa pitäisi lähteä. *Raamatun selitykset* oli tarkoitettu yliopistoluentojen avuksi, ja niihin kuuluvissa käännöksissä Ingman irtautui kokonaan vanhasta raamattutyylisestä. Vuosina 1868–1877 hän ehti kääntää ja kirjoittaa kommentaarit vain osasta Raamattua, eikä uusia käännöksiä voi verrata laajuudeltaankaan *Koetusraamattuun*. Erään esipuheen mukaan (Room., RS VI) Ingmanilla oli vielä tarkoitus tehdä teossarjan toisessa painoksessa korjauksia ”sekä suomen kielen käyttämisen että aineellisen sisällyksen puolesta”.

Ingmanin toiminta ja kirjallinen työ tulee esiin monissa 1900–2000-luvun teologisissa ja kielitieteellisissä tai kirjallisuushistoriallisissa lähteissä. Peruslähteenä näyttää olevan Puukon teos (1946), jossa Ingmanin käännöksiä käsitellään kielteisessä sävyssä. Sen jälkeen ilmestyneet julkaisut toisintavat samanlaisia näkemyksiä. Kielentutkijoista Rapola (1946) on hyväksynyt nämä käsitykset arvostellessaan Puukon kirjan, ja vahvistusta niille on kaikunut kielentutkimuksen piirissä ilmeisesti 1800-luvulta saakka, ”ankaran puutarhurin” August Ahlqvistin mielipiteistä.

Tyylin arviointi vaatii vertailukohteita, eivätkä nykysuomen mukaiset tyyli-ihanteet sovi arviointikriteeriksi, kun on kyse menneiden vuosisatojen kielenkäytöstä. Teologisissa lähteissä on poimittu helpoimmin havaittavia kielenaineiksia – sanastoa ja fraseologiaa – esimerkeiksi Ingmanin raamattukielen heikkouksista. Käsitykset siitä, mikä on arkista tai vulgaaria, ovat aina sidoksissa oman aikakautensa kieleen ja kielenkäytön tapoihin. Ingmanin aikainen raamattukieli antoi vieraudessaankin jonkinlaisen vertailukohteen sille, mitä voi pitää Raamattuun sopivana, mitä ei. Nykylukijalle on asiallisinkin 1800-luvun tyyli-laji sananvalintoineen poikkeuksellista ja erikoista, ja vanha kirjakieli luo helposti samanlaisia humoristisia mielikuvia kuin omasta puhkielestä poikkeavat murteet.

AILA MIELIKÄINEN
aila.mielikainen@jyu.fi

Lähteet

AHLQVIST ks. *Kieletär*.

Biblia 1859 = *Biblia, se on koko Pyhä Raamattu. Wanha ja Uusi Testamentti. Alkuraamattuun jälkeen uudestansa ojennettu*. Helsingissä, Painettu Suomal. kirjallisuuden seuran kirjapajassa, w. 1859. Turun Piipiaseuran kustantama.

Biblia 1776/1991 = *Biblia, Se on: Koko Pyhä Raamattu*. Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys, Oulu.

HUHTALA, AARRE 2007: Raamatunsuomennokset. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia* 1, 48–56. SKST 1084.

HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

IKOLA, OSMO 1972: Nykyaikaistettu Uusi testamentti. [Arvostelu teoksesta *Uusi testamentti nykysuomeksi* 1972.] *Virittäjä* 76, 330–335.

INGMAN, A. W. 1868, 1869, 1875, 1877: *Raamatun selityksiä A. W. Ingman'ilta* II–III, VI–VII. J. C. Frencckellin ja Pojan kirjapaino, Helsinki.

——— 1870: Suomen kielen nykyisestä edistyskannasta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kielitieteellisen Osakunnan Keskustelemukset vv. 1868–70. *Suomi* II:8, 486–492. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/498497>.

——— 1872: Muistelmia muinosen suomalaisuutemme suhteista ja seikoista. Kaikuja Hämeestä. *Hämmäläis-osakunnan Albumi* I, 1–40. SKS, Helsinki.

ITKONEN-KAILA, MARJA 1997: *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit*. Suomi 184. SKS, Helsinki.

JOHANSSON, GUSTAF 1927: *Muistelmia Antero Wilhelm Ingmanin elämästä*. Suomen Lähetysseura, Helsinki.

Kieletär 1873–1875. Tutkimuksia, arvosteluja ja muistutuksia Suomen kirjallisuuden ja kielitieteen alalta. Toimittanut AUGUST AHLQVIST. 5.–7. vihko. J. C. Frencckellin ja Pojan tykönä, Helsinki.

KOHTAMÄKI, ILMARI 1956: *Ankara puutarhuri. August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana*. SKST 248. SKS, Helsinki.

KOLEHMAINEN, TARU 2014: *Kielenhuollon juurilla. Suomen kielen ohjailun historiaa*. Suomi 204. SKS, Helsinki.

KR = *Koetusraamattu*. Ks. *Biblia* 1859.

KUULIALA, WILJO-KUSTAA 1934: Antero Wilhelm Ingman suomalaisen kristillisyyden miehenä. *Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja* XXIII (1933), 1–106. Helsinki.

LAUERMA, PETRI 2001: Klaus Kemelli ja varhaisnykysuomen unohdetut uudistajat. *Virittäjä* 105, 561–579. <https://journal.fi/virittaja/article/view/40132/46663>

——— 2008: Varhaisnykysuomen morfologinen etäännyminen vanhasta kirjasuomesta etenkin Jakob Johan Malmbergin tuotannon valossa. *Virittäjä* 112, 355–381. <https://journal.fi/virittaja/article/view/40679/10105>.

——— 2012: *Kristityn vaellus varhaisnykysuomen merkinnässä. Jakob Johan Malmbergin suomennosten kielellinen kehitys 1800-luvun kirjasuomen murroksessa*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 31. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk31/>

LAURIKALA, SAINI 1952: *Suomenkielinen raamattukirjallisuus 1548–1948*. Turun yliopiston kirjaston julkaisuja 6. Turku.

LEHIKONEN, LAILA – KIURU, SILVA 2009: *Kirjasuomen kehitys*. Uudistettu laitos. 7. painos. Helsinki.

LÖNNROT, ELIAS 1867–1880: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja* I–II. Kolmas, manul-menetelmällä jäljennetty painos 1958. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo–Helsinki.

MIELIKÄINEN AILA 2021: Uusi-ilmeinen Uuden testamentin suomennos. *Teologinen Aikakauskirja* 126, 118–134.

NUORTEVA, JUSSI 1992: Suomalaisen Raamatun 350 vuotta. JUSSI NUORTEVA (toim.): *Biblia 350. Suomalainen Raamattu ja Suomen kulttuuri*, 20–34. SKST 556. SKS, Helsinki.

- PALOLA, JUKKA 2021: Sanatarkasti vai kokonaisuuksia tavoitellen? ARI-PEKKA PALOLA (toim.): *Avaimia Raamatun kirjoihin*, 20–24. Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys ry., Oulu.
- PIHLAJAMAA, LAURI 2006: *Anders Wilhelm Ingman. Elämä ja kirjallinen työ*. Terttu Pihlajamaa Förlag, Tukholma.
- Piipliaseura = Suomalaiset Raamatut. Saatavissa <https://www.piplia.fi/raamattu/raamattu-suomessa/kaannostyo-suomessa/> [viitattu 24.3.2022].
- PIRINEN, KAUKO 2001: Kirkkoraamatusta kansanraamatuksi. Suomalaisen Raamatun uudistamispyrkimykset 1776–1881. MIKKO KETOLA (toim.): *Kauko Pirinen in memoriam*, 13–56. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 187. Helsinki.
- PULKKINEN, PAAVO 1972: *Nyky-suomen kehitys. Katsaus 1800- ja 1900-luvun kirjakieleen sekä tekstinäytteitä*. Tietolipas 72. SKS, Helsinki.
- PUUKKO, A. F. 1946: *Suomalainen Raamattumme. Mikael Agricolausta uuteen Kirkkoraamattuun*. Otava, Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1946: Esitys suomalaisen Raamatun vaiheista. [Arvostelu A. F. Puukon teoksesta *Suomalainen Raamattumme* 1946.] *Virittäjä* 50, 272–279. <https://doi.org/10.1111/j.1741-2005.1946.tb07991.x>
- RS = *Raamatun selityksiä*. Ks. Ingman, A. W. 1868, 1869, 1875, 1877.
- SEPPÄLÄ, JUSSI 2021: Suomalainen Raamattumme: katsaus vuoden 1938 Kirkkoraamattuun ja sen historiaan. *Perusta* 3/2021 (48), 167–169.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. 2021. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 30. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa <https://kaino.kotus.fi/sms/> [viitattu 28.3.2022, päivitetty 17.12.2021].
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. 2021. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 38. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Päivitettävä julkaisu. Saatavissa <https://kaino.kotus.fi/vks/> [viitattu 28.3.2022, päivitetty 26.11.2021].

Jonnen jäljillä

Appellatiivisen jonnen alkuvaiheet verkkokeskusteluaineistojen valossa

1 Johdanto

Suomalainen miehennimi *Jonne* on saanut 2000-luvulla appellatiivisen merkityksen. *Kielitoimiston sanakirjan* (KS, s.v. *jonne*) mukaan *jonne*-appellatiivia käytetään ”ark., leik. (sanojan mielestä) lapsellisesti t. nolosti käyttäytyvästä teini-ikäisestä, vars. pojasta”. Appellatiivisen *jonnen* matka osaksi arkista kielenkäyttöä on ollut varsin nopea. Esimerkiksi Suomi24-keskustelufoorumilta kerättyyn korpukseen (City Digital Group 2021) se ilmestyy ensimmäisen kerran syyskuussa 2009 ja alkaa yleistyä vuodesta 2011 lähtien. Kesäkuussa 2018 se lisättiin *Kielitoimiston sanakirjaan*, mitä voi pitää merkinä sanan vakiintuneisuudesta ja yleisestä tunnettuudesta (Klemettinen 2018).

Appellatiivinen *jonne* on herättänyt paljon kiinnostusta ja metakielellistä keskustelua. Aihetta on käsitelty paitsi lukemattomissa verkkokeskusteluissa myös useissa perinteisissä medioissa (mm. Keso 2019; Pitkäranta 2021) ja kieliasiantuntijoiden kirjoituksissa (Heikkinen 2017; Klemettinen 2018). Lisäksi monet verkkokulttuuria käsittelevät tutkimukset ja opinnäytteet (mm. Uotila 2013; Haasio 2015; Pajunen 2017; Närä 2019) sivuavat *jonnea*. Ainoa yksinomaan *jonneen* keskittyvä tutkimus kuitenkin on Pipsa Haaviston kandidaatintutkielma (2015), jossa hän analysoi sanan merkitystä, käyttöä ja levinneisyyttä laajan verkkokyselyaineiston pohjalta.

Yksi näissä kirjoituksissa eniten käsitellyistä teemoista on sanan alkuperä: miksi juuri *jonne* on vakiintunut tarkoittamaan tietynlaista teini-ikäistä poikaa? Kysymykseen on esitetty useita mahdollisia vastauksia, joista yleisin on yhteys videopeliharrastajien suosimaan Jonneweb-verkkosivustoon.¹ Useat lähteet mainitsevat Jonnewebin ja keskustelufoorumi Kuvalaudan vuonna 2008 alkaneen yhteistyön, jonka seurauksena Jonnewebistä tulleiden käyttäjien määrä kasvoi Kuvalaudalla. Kuvalaudan alkuperäiset käyttäjät kokivat tämän laskevan keskustelujen tasoa ja alkoivat kutsua Jonnewebistä tulleita käyttäjiä *jonneiksi*. (Haavisto 2015; Heikkinen 2017; Honkanen 2019; Keso 2019; Meemi.info s.v. *Jonne*.) Myöhemmin sanan käyttö on levinnyt Kuvalaudalta muualle verkkoon sekä reaali maailmaan.

Tässä katsauksessa tarkastelemme, pitääkö tämä käsitys *jonnen* alkuperästä paikkansa. Luvussa 2 taustoitamme aiheetta kertomalla appellatiivistumisesta sekä *Jonnesta* etunimenä. Luvussa 3 esittelemme katsauksen aineistolähteet sekä aineistonkeruu- ja analyysimenetelmät. Luvussa 4 käsittelemme *jonnen* syntyhistoriaa ja leviämistä. Lopuksi kokoamme havaintomme yhteen luvussa 5.

2 Taustaa

2.1 Appellatiivistuminen kielenilmiönä

Appellatiivistuminen tarkoittaa ilmiötä, jossa erisnimeä aletaan käyttää yleisnimen tavoin. Tutkimuskohteemme *jonnen* lisäksi suomessa on runsaasti muitakin appellatiivistuneita ilmauksia. Esimerkiksi *urpo* tarkoittaa arkisessa kielenkäytössä ’tyhmää’ ja ’pysäköinninvalvojusta’ voidaan käyttää yhdyssanailmauksia *lappuliisa* tai *parkkipirkko*.

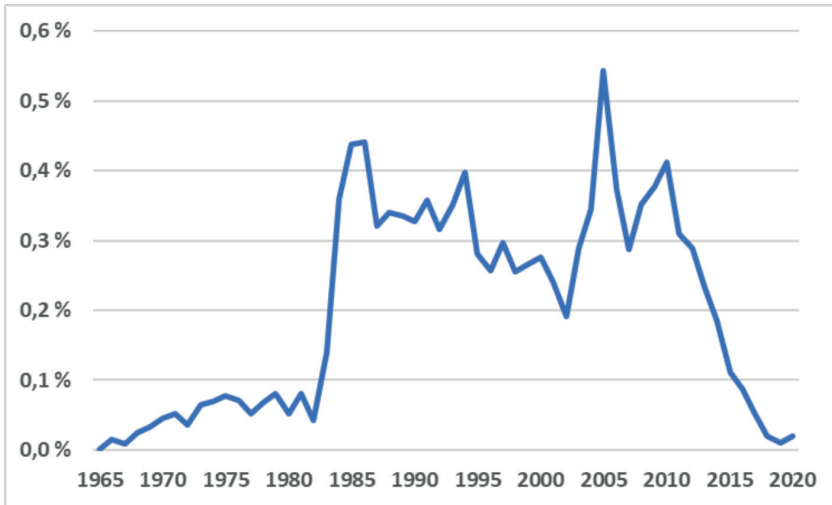
Tutkittaessa appellatiivistumista aineistolähteenä on usein käytetty sanakirjoja ja ilmiötä on pyritty kartoittamaan esimerkiksi tutkituista ilmauksista nousevia merkityskategorioita tarkastelemalla tai kahden kielen ilmauksia vertailemalla (esim. Puolakka 2003; Sköldbberg–Toporowska Gronostaj 2006; Takács 2007; Schmitt 2009; Sarhema 2017, 2018; Fetzer 2018). Appellatiivistumisen tutkimuksessa yksi keskeinen tarkastelun kohde on ollut appellatiivistumisen motivaatio. Suomessa aiheetta ensimmäisenä tutkinut Simo Hämäläinen (1956, 205–206) toteaa, että osa ilmauksista pohjaa todelliseen henkilöön, jonka nimeä on alettu käyttää appellatiivisesti, kun taas joidenkin ilmausten taustalla ei voi osoittaa olleen tiettyä henkilöä. Aina appellatiivistumisen motivaatiosta ei voikaan saada varmuutta (Anstatt 1997, 20; Fetzer 2018, 312; Sarhema 2021, 109–113). On myös mahdollista, että etunimiin yhdistyvät konnotaatiot vaikuttavat appellatiivistumisen taustalla (Harvalik 2012, 13; Sarhema 2019, 239–240).

1 Nimen *Jonneweb* tausta ei ole tiedossa, mutta sen pohjautumista sivuston omistajan etunimeen voidaan pitää todennäköisenä. Omistaja tunnetaan käyttäjänimellä *tseitsei ’JJ’* (Jonneweb: Tiimi).

Usein appellatiivistumisen motivaation selvittäminen on mahdotonta, koska ei ole tiedossa, milloin ja missä tietty ilmaus on appellatiivistunut. *Jonnen* alkuperän voi kuitenkin selvittää jokseenkin varmasti. Katsauksemme aihe ja aineisto tarjoavatkin erinomaisen mahdollisuuden dokumentoida erisnimen appellatiivistumiskehitystä ja merkityksen muutosta poikkeuksellisen tarkkaan.

2.2 Jonne etunimenä

Etunimi *Jonne* pohjautuu skandinaaviseen *Jon*-nimeen, jonka taustalla puolestaan on *Johannes* (Vilkuna 2005 s.v. *Jonne*). Minna Saarelma-Paukkala (2017, 84) mainitsee *Jonnen* esimerkkinä lempinimestä, josta on tullut suosittu etunimi. Vaikka nimeä on annettu harvakseltaan jo 1800-luvun lopusta lähtien (Digi- ja väestötietovirasto), se yleistyi ensimmäistä kertaa vasta 1980-luvulla. Kuvio 1 osoittaa, että nimen suosion ensimmäinen huippu ajoittui vuoden 1984 tienoille, jolloin *Jonne* lisättiin nimipäiväkalenteriin. 1990-luvun lievän laskun jälkeen nimestä tuli suosittumpi taas 2000-luvun puolivälissä, mihin on mahdollisesti vaikuttanut vuosina 2003–2004 julkisuuteen nousseen rockyhtye Negativen laulaja Jonne Aaron. 2010-luvulla nimen suosio väheni voimakkaasti, minkä syyksi on esitetty *jonne*-appellatiivin yleistymistä ja siihen liittyviä negatiivisia konnotaatioita (Heikkinen 2017). Samantapaista suosion vähentymistä on havaittu myös etunimillä *Uuno*, *Tauno* ja *Urpo* niiden saatua pejoratiivisen appellatiivimerkityksen (Sarhema 2021, 108–112).

Kuvio 1. *Jonne*-nimen suhteellinen osuus kaikista suomenkielisille pojille annetuista ensinimistä vuosina 1965–2020. Kuvion tiedot ovat peräisin Yliopiston almanakkatoimiston luovuttamista väestökisteriaineistoista.

Useissa yhteyksissä on arveltu, että *jonne*-appellatiivin yleistymiseen on vaikuttanut *Jonne*-mieltäminen stereotyyppiseksi tiettyä ikäpolvea edustavan pojan nimeksi (esim. Pitkäranta 2021). Se ei kuitenkaan ole missään vaiheessa yltänyt yleisimpien nimien joukkoon. Ensimmäisen suosionhuipun aikaan vuonna 1986 se oli 59. yleisin ja vuonna 2005 toisen suosionhuipun

aikaan 53. yleisin suomenkieliselle pojalle annettu ensinimi. Mielikuva *Jonnesta* stereotyyppisenä tietyn ikäluokan nimenä johtuneekin yleisyyden sijaan sen äkillisestä suosionnoususta. Kaikkiaan *Jonne* on annettu vuodesta 1965 lähtien ensimmäiseksi etunimeksi 3 320 suomenkieliselle pojalle.

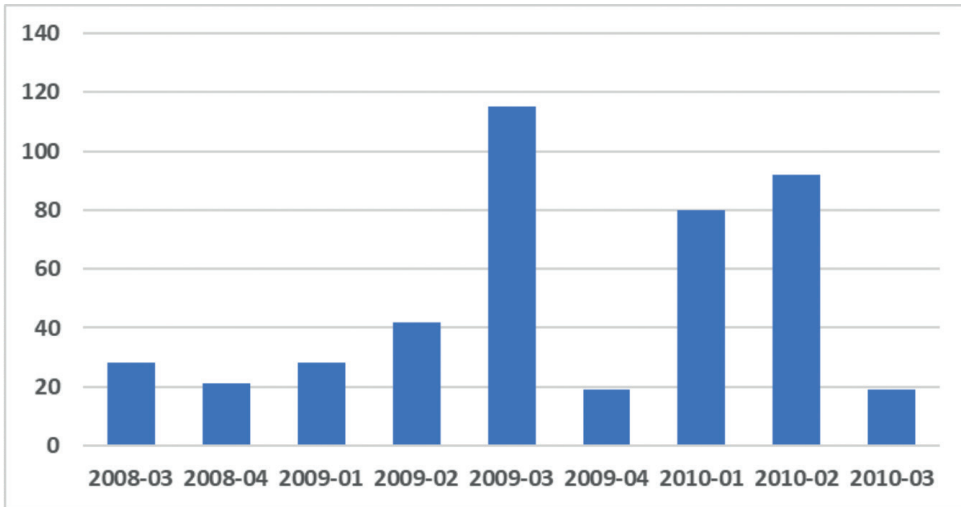
3 Aineisto ja menetelmä

Katsauksemme pääasiallinen aineisto on peräisin Kuvalaudalta, joka on usein mainittu appellaatiivisen *jonnen* syntypaikkana. Kuvalauta oli 17.1.2008–31.8.2010 toiminut yksityishenkilöiden ylläpitämä suomenkielinen keskustelufoorumi. Se edusti kuvalaudoiksi tai kuvafoorumeiksi (engl. *imageboard*) kutsuttua foorumityyppiä, jolle ominaista ovat viesteihin liitetyt kuvat sekä viestien lähettäminen anonymisti. Tunnettuja esimerkkejä tällaisista sivustoista ovat vuodesta 2003 toiminut kansainvälinen 4chan sekä vuonna 2011 Kuvalaudan seuraajaksi perustettu Ylilauta. Kuvalaudalla oli useita eri aihepiireille tarkoitettuja keskustelualueita, mutta selvästi suosituin alue oli Satunnainen, jonne keskusteluketjun saattoi perustaa mistä tahansa aiheesta. Anonymiteetin vuoksi sivustolla julkaistiin usein laittomaan toimintaan liittyvää materiaalia, ja se suljettiin lopulta verkkopalvelimen tarjoajan kyllästyttyä viranomaisten toistuviin yhteydenottoihin. (Uotila 2013, 5–6, 11–19; Vaahensalo 2017, 43–44; Meemi.info s.v. *Kuvalauta*.)

Koska Kuvalauta on ollut suljettuna jo yli vuosikymmenen ajan, valtaosa sen keskusteluista ei ole enää saatavilla verkossa. Verkkosivuja arkistoiwaan Internet Archive -palveluun on kuitenkin tallentunut tuhansia Kuvalaudan alasivuja. Osa näistä tallenteista on kokonaisia keskusteluketjuja ja osa keskustelualueiden pääsivuja, joilla näkyy avausviesti sekä kolme viimeisintä vastausta kymmenestä viimeksi aktiivisesta keskusteluketjusta. Nämä tallenteet ovat pieni osa kaikista Kuvalaudalla käydyistä keskusteluista, mutta niitä voi silti pitää suhteellisen edustavana otoksena. Tallenteita on kaikilta keskustelualueilta ja eri ajanjaksoilta, joskin kesän ja syksyn 2008 ajalta huomattavasti enemmän kuin vuosilta 2009–2010. Viesteihin liitetyt kuvat eivät sisälly tallenteisiin. Internet Archivea on hyödynnetty usein verkon historiaa käsittelevissä tutkimuksissa, ja sitä pidetään luotettavana aineistolähteenä (Suominen 2013).

Aineisto on kerätty syys-marraskuussa 2021 hakemalla *jonne*-kirjainjonoa Internet Archiven tallentuneilta Kuvalauta-sivuilta. Hakutuloksista on tallennettu *jonne*-appellatiivin sisältävä viesti kokonaisuudessaan, keskusteluketjun avausviesti sekä tarvittaessa muita kontekstin ymmärtämisen kannalta olennaisia viestejä. Tallennettujen viestien yhteydessä näkyy myös niiden lähetyssijainta. Aineiston ulkopuolelle on jätetty *jonne*-pronominin, *jonnekin*-adverbin sekä muiden *jonne*-kirjainjonon sisältävien mutta merkitykseltään selvästi poikkeavien sanojen (esim. *hajonneet*, *opinahjonne*) esiintymät. Kaikkiaan Kuvalauta-aineisto sisältää 444 esimerkkiä 205 keskusteluketjusta. Kuten kuviosta 2 näkyy, aineistoesimerkkien määrissä on runsasta ajallista vaihtelua.

Luvuissa 4.3 ja 4.4 käytämme aineistolähteinä myös Suomi24-korpusta, Meemi.info-, Riemurasia- ja Meme Generator -sivustoja. Kielipankin Suomi24-korpus sisältää samannimisen keskustelufoorumin tekstit vuosilta 2001–2020 (City Digital Group 2021). Meemi.info on wiki-pohjainen sivusto, jonka tarkoituksena on esitellä suomalaisen kuvafoorumikuluttuurin keskeisiä ilmiöitä. Sen artikkelit ovat vapaasti muokattavissa ja niiden tyyli on usein humoristinen tai ironinen (Haavisto 2015, 3). Sivusto kuitenkin tarjoaa lisätietoa aiheista, joista on kirjoitettu

Kuvio 2. Kuvalauta-aineistoesimerkkien määrät ryhmiteltynä vuosineljänneksittäin.

muualla vähän. Riemurasia on vuodesta 2003 toiminut suomalainen verkkosivusto, jolla on arvioitu olevan paljon yhteisiä käyttäjiä kuvafoorumien kanssa (Meemi.info s.v. *Riemurasia*). Sen tunnetuin osa-alue on Jylppy-galleria, johon käyttäjät voivat lähettää humoristisia mediasisältöjä, kuten kuvia, videoita, tekstejä ja äänitiedostoja. Meme Generator on kansainvälinen verkkopalvelu, joka tarjoaa käyttöliittymän internetmeemien² luomiseen.

Tarkastelemme *jonnea* sekä määrällisestä että laadullisesta näkökulmasta. Esitämme keskeisten ilmiöiden lukumäärät aineistossamme ja tarkennamme kuvaa niistä laadullisten havaintojen avulla. Tällaista lähestymistapaa voi luonnehtia laadulliseksi aineistopohjaiseksi tutkimukseksi (ks. Luodonpää-Manni-Ojutkangas 2020). Lisäksi katsaustamme voisi luonnehtia historialliseksi verkkotutkimukseksi, jolle ominaista on potentiaalisten lähdeaineistojen paljous mutta myös vaihtelevuus ja puutteellisuus (Suominen 2013).

4 Appellatiivisen jonnen synty ja leviäminen

Tässä luvussa tarkastelemme *jonnen* appellatiivistumiskehitystä. Luvuissa 4.1 ja 4.2 analysoimme ilmauksen alkuvaiheita Kuvalauta-aineiston perusteella. Luvuissa 4.3 ja 4.4 pohdimme sen leviämisen syitä useisiin eri verkkolähteisiin tukeutuen.

² Internetmeemi on usein nopeasti suuren suosion saavuttava internetilmiö, jota käyttäjät muokkaavat ja levittävät eteenpäin. Internetmeemien tarkoitus on hauskuutus, mutta niitä voidaan käyttää myös viestinnän tehokeinona. (Internetmeemien määrittelistä ks. esim. Castaño Díaz 2016; Vainikka 2016, 61–64.)

4.1 Lähtölaulus Jonnewebiä koskevalle keskustelulle

Jonneweb mainitaan Kuvalauta-aineistossa ensimmäistä kertaa 10.8.2008, jolloin Satunnainen-osion viestiketjussa aloitusviestin kirjoittaja pohtii, ”miksi suurin osa kuvalautalaisista on jotain jonneweb-homoja” (kuva 1). Pohdintansa tueksi hän on kopioinut Jonnewebin IRC-kanavalta keskustelukatkelman, joka sisältää linkkejä Kuvalaudalle. Viestiketjun vastaukset eivät ole tallentuneet Internet Archiveen, joten muiden käyttäjien reaktioita avaukseen ei saada selville. Vastausten määrän (117) perusteella aihe on kuitenkin herättänyt kiinnostusta. Keskusteluketju on todennäköisesti myös motivoinut Jonnewebin etusivulla julkaistun uutisen Jonnewebin ja Kuvalaudan yhteistyöstä (kuva 2). Uutisen tarkka julkaisuajankohta jää epäselväksi, sillä sivu ei ole tallentunut Internet Archiveen 9.7.2008 ja 1.12.2008 välisenä aikana. Todennäköisesti se on kuitenkin ilmestynyt pian 10.8.2008 Kuvalaudalle perustetun viestiketjun jälkeen, sillä käyttäjälle ”Anonyymi” osoitetut erityiskiitokset viitannevat kyseiseen ketjuun.

Tiedosto: [12183926227.png](#) (83.86KB, 1440x850, jwebircin_peruskeskustelua.png)

 Jonneweb Anonyymi 08/08/10(Sun)21:23 No. 119034   [\[Vastaa\]](#)

[\[Ensimmäiset 100 viestiä\]](#) [\[viimeiset 50 viestiä\]](#)

Onko kukaan keksinyt selitystä sille, miksi suurin osa kuvalautalaisista on jotain jonneweb-homoja? Koen tämän hyvin loukkaavaksi minua ja muita asiallista keskustelua arvostavia ihmisiä kohtaan. Nostan tämän esille, koska tilanne on mennyt todella rumaksi, kuten allaolevasta logista näkyy. Asialle on oikeasti ruvettava tekemään jotain, kuten itämerelle konsanaan.

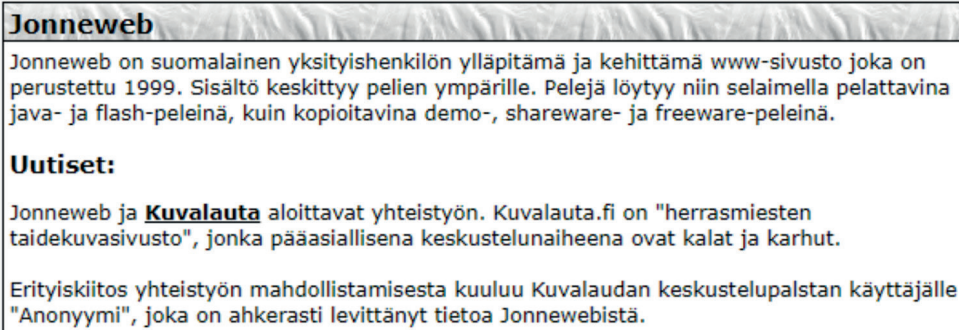
13:44 <+Yhdis> <http://www.kuvalauta.fi/b/src/12141128968.jpg> minä ja myntse
 14:00 <+Yhdis> <http://www.kuvalauta.fi/mu/src/121650927751.gif> MYNNTSE MEIDÄN LEMPI BÄNDIN JULISTE TUOLA :))))
 16:33 <+Bladize> <http://www.kuvalauta.fi/fap/src/121310562240.jpg>
 18:24 <+Yhdis> <http://www.kuvalauta.fi/b/src/121388426114.jpg> MUISTAKAA
 18:28 <@Jii> <http://www.kuvalauta.fi/k/> ei oikeesti saatana.
 18:30 <+Eternity> Jii: <http://www.kuvalauta.fi/k/thumb/121778728347s.jpg> (?)
 21:19 <+Yhdis> Sielbaren: Arska on toi uushomo vai mitä <http://www.kuvalauta.fi/b/src/121424812810.jpg>
 22:36 <+Yhdis> Myntse: <http://www.kuvalauta.fi/b/src/121355783363.jpg> Eikö olekkin asiallista ja paikkaansapitää tekstiÄ€, arvon arjalaisveljeni Myntse.
 00:10 <+Bladize> <http://www.kuvalauta.fi/mu/src/uskis.mp3>
 00:31 <+Sielbaren> <http://www.kuvalauta.fi/b/src/121657427458.jpg> voi helvetti :D
 00:38 <+Sielbaren> <http://www.kuvalauta.fi/b/src/121656577174.jpg> miks toi otti kuvan pelin kautta vaikka se ei ite kuvannu?:DA:S:D:S:D:ASD
 00:48 <PADi-> <http://www.kuvala>
 Viesti on liian pitkä. Paina [tästä](#) nähdäksesi koko tekstin.

117 viestiä ja 30 kuvaa ohitettu. Klikkaa Vastaa katsellaksesi

Kuva 1. Kuvankaappaus ensimmäisestä Internet Archiveen tallentuneesta Jonnewebiä koskevasta viestistä. Kuva: Internet Archive.³

Ilmoitus Jonnewebin etusivulla on oletettavasti lisännyt sivuston käyttäjien määrää Kuvalaudalla tai vähintäänkin tehnyt Kuvalaudan käyttäjät tietoisemmaksi sivustojen välisestä yhteydestä, sillä elokuusta 2008 lähtien Jonneweb alkaa esiintyä Kuvalaudan keskusteluissa säännöllisesti. On tosin syytä huomata, että Kuvalaudalla ei ollut mitään teknistä ominaisuutta, joka olisi paljastanut käyttäjän Jonneweb-taustan. Kuvafoorumeille tyypillisesti lähes kaikki Kuvalaudan keskustelijat kirjoittivat ilman käyttäjänimeä, joka saattaisi antaa viitteitä omistajansa

3 <https://web.archive.org/web/20080814061009/http://www.kuvalauta.fi/b/> Viitattu 16.11.2021.

Kuva 2. Kuvankaappaus Jonnewebin etusivusta 1.12.2008. Kuva: Internet Archive.

ominaisuuksista. Oletukset henkilön Jonneweb-taustasta tehdään siis yksinomaan viestien sisällön perusteella.

Kuvalaudalla reaktiot oletetusti Jonnewebistä tullessiin käyttäjiin ovat pääosin negatiivisia. Varhaisissa esimerkeissä keskustelijaa käsketään usein palaamaan Jonnewebiin, paikoitellen hyvinkin vihamielisin sanankääntein (esimerkit 1 ja 2). Syyksi negatiiviseen suhtautumiseen ilmaistaan tyypillisesti Jonnewebin käyttäjien lapsellisena ja epäkypsänä pidetty käytös, jonka arvellaan johtuvan muita Kuvalaudan käyttäjiä nuoremasta iästä (esimerkki 3). Tällaisten käyttäjien suuren määrän koetaan heikentävän keskustelujen tasoa ja näin pilaavan Kuvalaudan keskustelukulttuurin.

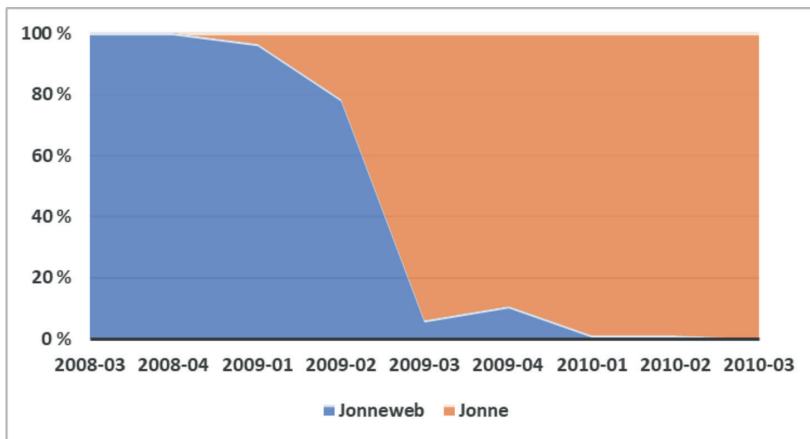
- (1) RYÖMI SINNE JONNEWEBBIIN KUOLEMAAN PELLE
- (2) painu ny takaisin jonnewebbiin vitun idiootti homo
- (3) Voi näitä jonnewebbaajia. Itsekin olin tosin joskus typerä lapsi.

4.2 Jonnewebin käyttäjiin viittaamisen tavat

Negatiiviset reaktiot huomioon ottaen on ymmärrettävää, että harvat keskustelijat tunnustautuvat avoimesti Jonnewebin käyttäjiksi. Kuvalauta-aineiston Jonnewebiä ja jonneja koskevat maininnat kohdistuvat tavallisesti muuhun henkilöön kuin puhujaan itseensä, mitä voidaan havainnollistaa aineistoesiintymien persoonamuotojen tarkastelulla. Yksikön tai monikon 2. persoonassa viitataan 137 tapauksessa (30,9 %), jolloin maininnan kohteena on viestin oletettu vastaanottaja (esimerkit 1 ja 2). Esiintymistä 258 (58,1 %) käyttää 3. persoonaa, tosin tällöinkin viestin voi usein tulkita olevan implisiittisesti suunnattu toiselle keskustelijalle (esimerkit 3 ja 4). Vain 32 esiintymää (7,2 %) käyttää 1. persoonaa, ja niissäkin kirjoittaja useimmiten muistelee mennyttä aikaa tai käyttää kieltomuotoa (esimerkit 5 ja 6). Persoonamuotoinen verbi puuttuu kokonaan 17 (3,8 %) esiintymästä. Havaintoja voidaan pitää odotuksenmukaisina, sillä myös Haaviston (2015, 12) kyselyssä vain harva ilmaisi viittaavansa *jonnella* itseensä. Samoin 'tyhmää' tarkoittavilla appelliativeilla *uuno*, *tauno* ja *urpo* viitataan tyypillisesti johonkuhun muuhun kuin puhujaan itseensä (Sarhema 2021).

- (4) yllätyin positiivisesti huomattessani että kuvalaudan /b/:ssä saadaan aikaan näinkin mielenkiintoista keskustelua näinä trollien ja jonnewebiläisten (ja mitä kaikkia niitä nykyään onkaan) päivinä.
- (5) – Se oli silloin kun itse olin jonneiässä, voi niitä aikoja.
- (6) – En tosin ole minkäänsortin Jonne.

Aineistoesiintymät voidaan jakaa kahteen päätyyppiin sen perusteella, sisältävätkö ne *web*-perusosan (esimerkit 1–4) vai eivät (esimerkit 5–6). Yhteensä 444 esiintymästä 119 (26,8 %) sisältää *web*-perusosan ja 325 (73,2 %) ei. Muotojen käytössä tapahtuu kesän 2009 aikoihin muutos, jota havainnollistaa kuvio 3. Ennen kesäkuuta 2009 perusosaton muoto esiintyy aineistossa vain kaksi kertaa (18.3.2009 ja 1.4.2009), mutta heinäkuusta 2009 alkaen se on selvästi hallitseva.

Kuvio 3. Web-perusosan sisältävien ja sisältämättömien esimerkkien suhteellinen osuus Kuvalauta-aineistosta vuosineljänneksittäin.

Web-loppuisista esiintymistä 29:ssä käytetään johtimia *-lAinen*, *-ri* ja *-jA* (ks. VISK § 190, 253, 254⁴). *Jonneweb(b)iläinen* esiintyy aineistossa 17, *jonnewebbari* 10 ja *jonnewebbaaja* 2 kertaa. Huomionarvoista on, että näitä johdoksia aletaan käyttää jo elokuussa 2008, kun taas lyhyempi *jonne* tulee käyttöön vasta lähes vuotta myöhemmin. *Jonneweb* on osana yhdyssanaa 14 tapauksessa, kuten *jonneweb-homo*, *jonnewebteini*, *jonneweb-pelle*. Muissa *web*-loppuisissa esiintymissä *Jonnewebin* käyttäjiin viitataan implisiittisesti, kuten käskemällä henkilöä palamaan sinne (esimerkit 1 ja 2).

Web-perusosaa sisältämättömistä esiintymistä yhdyssanoja on 55, joista 30:ssä *jonne* esiintyy perusosana ja 25:ssä määräiteosana. Yhdyssanoja muodostetaan monipuolisesti, mutta ne ovat melko vakiintumattomia: useammin kuin kerran aineistossa esiintyvät ainoastaan *lukio-jonne* (9), *jonneikä* (4), *lätkäjonne* (3) ja *homojonne* (2). *Jonnen* ympärille muodostettuja, eri sanaluokkia edustavia johdoksia aineistossa on 18 kappaletta. Ne hyödyntävät suomen johto-opin

⁴ *Jonnewebbari* ja *jonnewebbaaja* voidaan tulkita verbikantaisiksi substantiivijohdoksiksi (VISK § 253, 254), vaikka kantaverbi *jonnewebata* ei esiinnykään aineistossa.

mahdollisuuksia kattavasti: *jonneilu*, *jonneilla*, *jonneus*, *jonneileva*, *jonneilija*, *jonnesti*, *jonne-mainen*, *jonnetar*. Myös Haavisto (2015, 13–14) on todennut *jonnesta* muodostettavan johdoksia produktiivisesti.

Kenties tunnetuimpana esimerkkinä *jonnen* käytöstä nostetaan usein esille *jonnet ei muista* -konstruktio (esim. Haavisto 2015; Heikkinen 2017). Kielitoimiston sanakirjan (KS s.v. *jonne*) mukaan sitä käytetään ”(hyväntahtoisena) toteamuksena siitä, että nuoret eivät tunne jtk vanhemmille ikäryhmille tuttua asiaa”. *Jonne*-appellatiivin tavoin konstruktio näyttää saaneen alkunsa Kuvalaudalla. 23.7.2009 on luotu keskusteluketju, jonka avausviesti on: ”Jonne, tunnusta ettet muista aikaa jolloin kännyköissä oli mustavalkonäytöt”. Ketjussa keskustellaan *jonnen* määritelmästä ja mainitaan myös muita asioita, joita *jonnet* eivät pysty muistamaan (esimerkki 7). Kaksi päivää myöhemmin keskusteluketjussa otsikolla ”Muistellaan 90-lukua” käydään samankaltaista keskustelua (esimerkki 8). Näissä ketjuissa konstruktio ei ole vielä erityisen yleinen eikä muodoltaan vakiintunut, mutta muutos tapahtuu ilmeisesti seuraavien kuukausien aikana. 4.1.2010 metakeskustelussa Kuvalaudan tulevaisuudesta ehdotetaan uuden nostalgia-aiheisen foorumialueen perustamista *jonnet ei muista* -ketjujen paljouden vuoksi (esimerkki 9).

- (7) Jonnet eivät muista aikaa, jolloin Sega Rally tuli puuhamaahan ja siihen sai jonottaa aina ihan vitusti.
- (8) Jonnet ees muista tällästä. Olivat kurahousuissa silloin vielä.
- (9) Lisäksi /no/stalgia vaikka ihan siksi, että päästäisiin eroon /b/:n identtisistä ”jonnet ei muista” langoista.

4.3 *Jonnen neuvo -meemi*

Jonnewebin käyttäjiin viittaamisen tavat muuttuvat Kuvalaudalla kesällä 2009. Kuviossa 3 kuvattua siirtymää *web*-loppuisista ilmauksista perusosattomaan *jonneen* voi pitää ymmärrettävänä, sillä *jonnewebiläisen* ja *jonnewebbarin* kaltaiset johdokset tai monisanaiset rakenteet ovat pitkiä ja hankalia. On kuitenkin huomionarvoista, että myös esiintymien määrät alkavat kasvaa kesällä 2009 (ks. kuvio 2), vaikka Internet Archiveen on tallentunut tuolta ajalta vähemmän Kuvalauta-keskusteluja kuin vuodelta 2008. *Jonnen* suhteellinen yleisyys Kuvalaudan keskusteluissa kasvaa siis tuolloin huomattavasti.

Nämä havainnot herättävät kysymyksen siitä, mikä saa aikaan muutoksen. Kuvalauta-aineisto ei tarjoa selvää vastausta, sillä aineistoon ei sisälly esimerkiksi metakeskusteluja näiden kahden ilmauksen käytöstä ja eroista. Valtava enemmistö Kuvalaudan keskusteluista ei kuitenkaan ole tallentunut Internet Archiveen, joten aineistostamme epäilemättä puuttuu aiheen kannalta olennaisia keskusteluketjuja. Ratkaisua arvoitukseen on siis haettava muualta.

Luultavimmin *jonnen* yleistymistä kesällä 2009 selittää *Jonnen neuvo* -internetmeemi. Siinä rap-yhtye Laulavien kulkurien yhteiskuvasta (kuva 3) irrotetut Atte Toikan kasvot on liitetty siniselle taustalle erilaisten teinipoikien elämään liittyvien, usein humoristisiksi tarkoitettujen iskulauseiden tai muiden tekstikatkelmien kera (kuvat 4 ja 5). Meemi on ollut suosittu ja produktiivinen. Memegenerator.net-palvelussa kyseistä pohjaa käyttäen on luotu yli 3 000 varianttia, minkä lisäksi variantteja pystyi luomaan Facebook-sovelluksen avulla. (Keso 2010, 2019; Haavisto 2015, 7–8; Meemi.info s.v. *Jonnen neuvo*.)

Kuvat 3, 4 ja 5. Alkuperäinen Laulavat kulkurit -yhtyeen yhteiskuva sekä esimerkkejä Jonnen neuvo -meemistä. Kuvat: Meemi.info, Meme Generator.

Meemin alkuperästä ei ole säilynyt tarkkaa tietoa, mutta se vaikuttaa syntyneen vuonna 2009. Internet Archiven varhaisin tallenne Meme Generatorin Jonnen neuvo -sivusta on päivämäärältään 12.10.2009. Siihen mennessä meemistä oli tehty sivustolle 923 varianttia, ja se oli tuolloin sivuston 54. suosituin meemi. Tätä voidaan pitää varsin merkittävänä suosiona, koska verkkopalvelu on kansainvälinen eikä Jonnen neuvo -meemi tiettävästi ole levinnyt mainittavasti muille kielille. Voidaan siis olettaa, että meemi on ehtinyt kehittyä jo jonkin aikaa ennen tallennusajankohtaa. Myös meemin pohjalta luotu, Riemurasia.net-sivustolle 10.12.2009 lähetetty sarjakuva⁵ ja sen kommenttikentässä käytävä keskustelu osoittavat, että meemi oli jo tuolloin monille tuttu. On siis mahdollista, että meemi olisi keksitty kesällä 2009 eli samaan aikaan, kun *jonne* yleistyy Kuvalauta-aineistossa. Meemin suosio myös selittäisi Kuvalauta-aineistossa tapahtuneen muutoksen nopeutta.

Tuolloin Kuvalautaa aktiivisesti käyttänyt toimittaja Jaakko Keso (2019) mainitsee Jonnen neuvo -meemin syntyneen Kuvalaudalla. Tätä ei voi vahvistaa Internet Archiven avulla, sillä viesteihin liitetyt kuvat eivät ole tallentuneet sinne. Väitettä voi kuitenkin pitää uskottavana, sillä lukuisat keskeiset suomalaiset internetmeemit ovat syntyneet Kuvalaudalla tai sen seuraajalla Ylilaudalla (esim. Vainikka 2016; Närä 2019). Lisäksi voi pitää todennäköisenä, että meemin keksijä ja sen ensimmäiset levittäjät ovat tunteneet Kuvalaudan kulttuurin ja Jonnewebin käytäjästä siellä käydyn keskustelun. Tämä selittäisi, miksi kuvassa esiintyvää henkilöä on alettu kutsua *Jonneksi* (tai *jonneksi*), vaikka se ei ole hänen oikea nimensä.

4.4 Jonnen leviäminen muille sivustoille

Useissa lähteissä (mm. Haavisto 2015; Honkanen 2019) mainittu näkemys *jonnen* syntymisestä ja kehittymisestä Kuvalaudalla vaikuttaa pitävän paikkansa. Olemme tehneet lukuisia Google-hakuja ja selanneet luvussa 3 esiteltyjen sivustojen ohella useita muita verkkosivustoja ja -aineistoja, mutta emme ole löytäneet *jonnen* appellatiivista käyttöä Kuvalaudan ulkopuolelta ennen loppuvuotta 2009. Sen sijaan vuosina 2010–2013 *jonnen* käyttö erilaisissa suomalaisissa verkkoyhteisöissä yleistyi voimakkaasti. Esimerkiksi Suomi24-korpuksessa⁶ ja Riemurasian

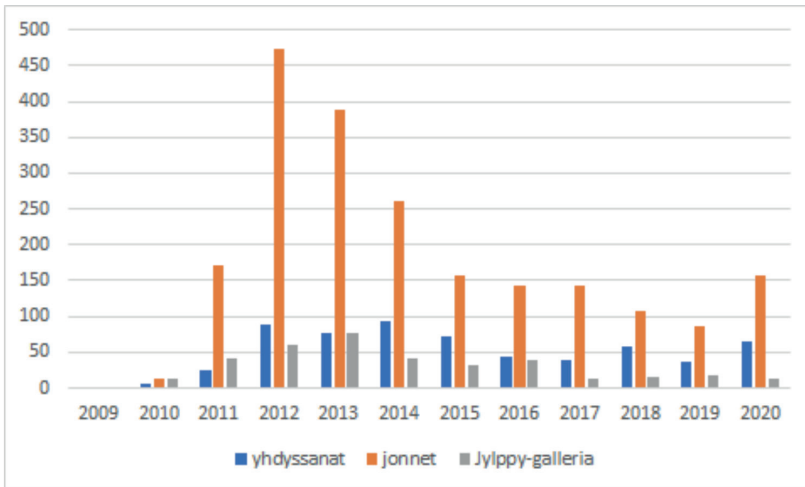
5 <https://www.riemurasia.net/kuva/Jonne/67714> (viitattu 12.7.2022).

6 Suomi24-korpuksen annotaatio ei tunnista *jonne*-sanaa substantiiviksi vaan tulkitsee sen adverbiksi. Koska adverbien poistaminen aineistosta olisi ollut työlästä, päädyimme hakemaan korpuksesta

Jylppy-galleriassa (kuvio 4) huippu saavutetaan vuosina 2012 ja 2013. Yhtenä merkkinä *jonnen* tunnettuudesta voi pitää sen esiintymistä Fingerpori-sarjakuvassa 15.4.2013 (kuva 6) – etenkin, kun stripin vitsi ei kohdistu *jonnen* homonymiaan *Jonne*-etunimen vaan *jonnekin*-adverbin kanssa. Seuraavina vuosina esiintymien lukumäärät kääntyivät laskuun, mutta viime vuosina ne ovat pysyneet melko samansuuruisina. Aineiston perusteella näyttää siis siltä, että *jonne* on vakiintunut osaksi arkista kielenkäyttöä.

Kuva 6. Fingerpori, strippi 1886. Helsingin Sanomat, 15.4.2013.

Kuvio 4. Yhdyssana- ja *jonnet*-esiintymien määrät Suomiz4-aineistossa sekä Riemurasian Jylppy-galleriasta hakusanalla *jonne* löytyvien kuvien ja videoiden lukumäärät vuosittain.

muotoa *jonnet* sekä *jonne*-loppuisia yhdyssanoja. Yhdyssana-aineisto kerättiin Korpin laajennetulla haulilla hakulausekkeella ”sana loppuu jonne” sekä ”sanaluokka ei ole adverbi”.

Kuvalaudan sulkeutumisen ja Ylilaudan perustamisen, syyskuun 2010 ja helmikuun 2011 välisenä aikana suomalaisten kuvafoorumien käyttäjät jakautuivat usealle eri sivustolle. Tämä ei kuitenkaan vaikuta vähentäneen *jonnen* käyttöä kuvafoorumikulttuurissa. Yhtenä korvaajana toimineen Northpole-foorumin Meemi.info-artikkeli sisältää kuvan kuvatekstillä ”Northpolen lukiointellektuelli taso tiivistettynä yhteen kuvaan”⁷. Kuvaan on kerätty Northpolen keskusteluista 87 viestiä, joissa *jonnea* käytetään valtaosin halventavaan sävyyn. Lähes kaikki viestit on lähetetty kolmen päivän aikana marraskuussa 2010, minkä voi tulkita kertovan sanan yleisyydestä tuohon aikaan.

Jonnen kehitystä pienehkön verkkoyhteisön sisäisestä käytöstä suuren yleisön tietoisuuteen vain muutamassa vuodessa voidaan pitää nopeana. Vertailua muihin appellatiivistuneisiin erisnimiin on vaikeaa tehdä, sillä niiden kehitystä ei ole dokumentoitu vastaavalla tarkkuudella. Voi kuitenkin olettaa, että ennen internetin yleistymistä appellatiivistuneiden nimien – kuten myös muiden puhekielen ilmausten – leviäminen on ollut hitaampaa. On esitetty, että Jonnen neuvo -meemi edisti merkittävästi *jonnen* leviämistä kuvafoorumien ulkopuolelle (Haavisto 2015, 8; Keso 2019, Meemi.info s.v. *Jonnen neuvo*). Selitys vaikuttaa uskottavalta. Meemin voi nähdä konkretisoineen uuden käsitteen, ”antaneen kasvot *jonnelle*”. Tällaista tulkintaa tukee myös meemissä esiintyvän Atte Toikan ja kuvan 6 Fingerpori-stripissä esiintyvän hahmon samankaltainen ulkonäkö ja pukeutuminen.

5 Kokoavaa tarkastelua

Tässä katsauksessa olemme tarkastelleet *jonne*-appellatiivin alkuperää pääosin Kuvalauta-keskustelufoorumilta peräisin olevien verkkoaineistojen avulla. Tutkimuksemme vahvistaa aiemmissa kirjoituksissa (mm. Haavisto 2015, Heikkinen 2017) esitetyn käsityksen, jonka mukaan *jonnen* appellatiivinen käyttö sai alkunsa vuosina 2008–2009 Kuvalauta-foorumilla Jonneweb-verkkosivuston käyttäjien invaasion ja sen herättämän vastareaktion myötä. Tutkimus myös tarkentaa tähänastista kuvaa *jonnen* syntyprosessista. Ennen *jonnen* yleistymistä Jonnewebin käyttäjiin viitattiin Kuvalaudalla noin vuoden ajan *web*-perusosan sisältävillä johdoksilla, yhdyssanoilla tai muilla rakenteilla. Syy *jonnen* nopeaan yleistymiseen jää aineiston perusteella epäselväksi, mutta todennäköisimpänä selityksenä voidaan pitää Jonnen neuvo -internetmeemiä, joka selittäisi myös *jonnen* nopeaa leviämistä muille verkkosivustoille.

Olemme määrällisiä ja laadullisia havaintoja yhdistämällä antaneet yleiskuvan *jonnen* syntyhistoriasta. Potentiaalisia aineistolähteitä on kuitenkin valtavasti, joten kuva jää väistämättä epätäydelliseksi ja *jonnessa* riittää yhä tutkittavaa. Sanan merkitys on ollut alkuperän ohella toinen aihetta käsittelevissä teksteissä toistuva teema. Vaikka useimmat mieltävät *jonnen* viittaavan ensisijaisesti teini-ikäisiin poikiin, esiintyy verkkokeskusteluissa erilaisia näkemyksiä siitä, millaiset ominaisuudet tarkkaan ottaen tekevät henkilöstä *jonnen*.

Pienehkön verkkoyhteisön käyttämän yleisnimen leviäminen ja vakiintuminen osaksi laajasti käytettyä arkipuhekieltä on ainakin toistaiseksi Suomessa poikkeuksellinen tapaus. Olisi-kin kiinnostavaa seurata, säilyykö *jonne* käytössä tulevina vuosina ja vuosikymmeninä. Hyvin dokumentoitu tapaustutkimus tarjoaa mahdollisuuden kehittää appellatiivistumisen teoriaa,

⁷ https://meemi.info/images/7/71/Huomattavan_primitiivistä_käytöstä.jpg (viitattu 23.11.2021).

sillä vaikka appellatiivistumista on tutkittu eri kielissä, usein on mahdotonta selvittää, miten ilmaukset ovat syntyneet. Lisäksi tulevaisuissa tutkimuksissa olisi tarpeen ottaa huomioon ilmiön sosiaaliset vaikutukset. Useissa yhteyksissä on raportoitu *Jonne*-nimisten lasten joutuneen kiusaamisen kohteeksi (esim. Heikkinen 2017), eikä Jonnen neuvo -meemissä esiintyvä Atte Toikkakaan ollut mielissään saamastaan julkisuudesta (Keso 2010, 2019). Olisikin tärkeää tutkia sellaisten henkilöiden kokemuksia ja tunteita, joiden nimi on saanut pejoratiivisen appellatiivistuneen homonymin, tai jotka ovat tulleet verkkomeemien myötä tahtomattaan kuuluisiksi. Tällaisissa tutkimuksissa kannattaisi tehdä yhteistyötä kielentutkijoiden ja muiden tieteenalojen asiantuntijoiden välillä.

Verkkoyhteisön sisällä appellatiivistuneena henkilönnimenä *jonne* ei kuitenkaan ole ainutlaatuinen. Esimerkiksi Ylilaudalla käyttöön on vakiintunut useita appellatiivistuneita henkilönnimiä, kuten *fobba* 'poliisi', *sami* 'lihava poika tai mies' ja *ykä* 'sivuston keskivertokäyttäjää vanhempi mies' (Meemi.info s.v. *fobba*, *sami*, *ykä*). Erityisen kiinnostava tapaus on *veeti*, jota on viime vuosina ryhdytty ajoittain käyttämään *jonnen* korvaajana (Meemi.info s.v. *veeti*). Muutoksen motivaatioksi on esitetty *jonnen* epäsovpuutta kuvaamaan teini-ikäistä poikaa, koska useimmat *Jonne*-nimiset eivät enää ole teini-ikäisiä, kun taas *Veeti* 2000-luvun alun muotiniemenä sopii tarkoitukseen hyvin (Pitkäranta 2021). Voisikin olla syytä tutkia *Veeti*-nimen appellatiivistusta käyttöä sekä *jonnen* ja *veetin* suhteesta käytävää metakielellistä keskustelua.

LASSE HÄMÄLÄINEN

lassehamalainen89@outlook.com
Helsingin yliopisto

MARIA SARHEMAA

maria.sarhemaa@helsinki.fi
Helsingin yliopisto

Lähteet

Aineistot

City Digital Group 2021: Suomi24 virkkeet -korpus 2001–2020, Korp-versio [tekstikorpus]. Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2021101525>
Internet Archive: www.archive.org [viitattu 11.7.2022].

Kirjallisuus

- ANSTATT, TANJA 1997: Polnische Deonyme: Vom Nomen Proprium zum Appellativum. JANA SCHULZE ja EDUARD WERNER (toim.): *Linguistische Beiträge zur Slavistik* V, 7–33. Verlag Otto Sagner, München.
- CASTAÑO DIAZ, CARLOS MAURICIO 2013: Defining and characterizing the concept of Internet Meme. *Revista CES Psicología* 6 (2), 82–104.
- Digi- ja väestötietovirasto: Nimipalvelu. Saatavissa <https://verkkopalvelu.vrk.fi/nimipalvelu/> [viitattu 4.2.2022].
- FETZER, THIS MICHEL 2018: Appellative use of first names in Swiss German. Denominations for animals, plants, parts of the body, objects, and concepts. *Onomastica Uralica* 13, 303–316.
- HAASIO, ARI 2015: *Toiseus, tiedontarpeet ja tiedon jakaminen tietoverkon ”pienessä maailmassa”*: Tutkimus sosiaalisesti vetäytyneiden henkilöiden informaatiokäyttäytymisestä. Tampere University Press, Tampere.
- HAAVISTO, PIPSA 2015: *”Jonnet ei muista”*. Tutkielman *jonnen appellatiivisesta käytöstä*. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.

- HARVALÍK, MILAN 2012: Appellativisation and propriation. The gateways between the appellative and propriation spheres of language. OLIVIU FELECAN (toim.): *Name and Naming: Synchronic and Diachronic Perspectives*, 10–17. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne.
- HEIKKINEN, VESA 2017: Jonnet ei muista Jonnee? *Kotus-blogi* 23.5.2017. Saatavissa https://www.kotus.fi/nyt/kotus-blogi/blogiarkisto/vesa_heikkinen/jonnet_ei_muista_jonnee.24260.blog [viitattu 4.2.2022].
- HONKANEN, JENNA 2019: Jonne on tullut jäädäkseen. *Antroblogi* 12.2.2019. Saatavissa <https://antroblogi.fi/2019/02/jonne-on-tullut-jaadakseen/> [viitattu 4.2.2022].
- HÄMÄLÄINEN, SIMO 1956: Kynttilä otti uunon vihtorin. Erisnimien käytöstä yleisniminä. *Virittäjä* 60 (3), 202–227.
- Jonneweb: www.jonneweb.net [viitattu 11.7.2022].
- Jonneweb: Tiimi: <http://www.jonneweb.net/tiimi.php> [viitattu 11.7.2022].
- KESO, JAAKKO 2010: Laulavien kulkureiden haastattelu. *Teleportaasi.fi* 14.12.2010. Saatavissa <https://docplayer.fi/53675487-Laulavien-kulkureiden-haastattelu.html> [viitattu 4.2.2022].
- 2019: RIP JONNE aka MKDMSK 1997–2019. *Yle Areena* 12.12.2019. Saatavissa <https://areena.yle.fi/1-50211372> [viitattu 4.2.2022].
- KLEMETTINEN, RIINA 2018: Kuka lohduttaisi Jonnea? *Kielikello* 2/2018. Saatavissa <https://www.kielikello.fi/-/kuka-lohduttaisi-jonnea-> [viitattu 4.2.2022].
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa www.kielitoimiston-sanakirja.fi [päivitetty 11.11.2021, viitattu 25.1.2022].
- LUODONPÄÄ-MANNI, MILLA – OJUTKANGAS, KRISTA 2020: Laadullinen aineistopohjainen kielentutkimus. MILLA LUODONPÄÄ-MANNI, MARKUS HAMUNEN, REETTA KONSTENIUS, MATTI MIESTAMO, URPO NIKANNE ja KAIUS SINNEMÄKI (toim.): *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV*, 412–441. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1qp9hgb.15>
- Meemi.info: www.meemi.info/w/Etusivu [viitattu 11.7.2022].
- Meme Generator: www.memegenerator.net [viitattu 11.7.2022].
- NÄRÄ, SANNA 2019: *Yllälaatu, Aligersantti Spurdo ja kumppanit. Inttimeemit ja sotilashuumori ryhmiäytymisen välineenä verkossa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, nykykulttuurin tutkimus.
- PAJUNEN, SALLA 2017: *Newfags don't remember Lörs lärä. Internet memes on an anonymous imageboard*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, informaatiotutkimus ja interaktiivinen media.
- PITKÄRANTA, PILVI 2021: Jonnet kasvoivat aikuisiksi – tätä nimeä uuden sukupolven teinipojista käytetään nyt. *MTV Uutiset* 6.9.2021. Saatavissa <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/jonnet-kasvoivat-aikuisiksi-tata-nimea-uuden-sukupolven-teinipojista-kaytetaan-nyt/8206944#gs.cwfoao> [viitattu 4.2.2022].
- PUOLAKKA, SUVI 2003: ”Kuka uuno tän on duunannu?” *Suomalaisten etunimien appellatiivistuminen slangisanastossa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Riemurasia: www.riemurasia.net [viitattu 11.7.2022].
- SAARELMA-PAUKKALA, MINNA 2017: *Etunimikirja. Suomalaiset nimitrendit 2000-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SARHEMAA, MARIA 2017: Structures and meanings of Finnish and Hungarian appellativized slang compounds. *Onoma* 52, 87–106. <https://doi.org/10.34158/ONOMA.52/2017/5>
- 2018: Motivation for appellativized given names in Finnish and Hungarian slang compounds. *Onomastica Uralica* 13, 291–302.
- 2019: Appellatiivistuminen kielenilmiönä. *Folia Uralica Debreceniensia* 26, 245–258.
- 2021: Tavan tauno uunoilee urpokaupungissa: Nimien *Uuno*, *Tauno* ja *Urpo* appellatiivistuminen ja appellatiivien käyttö Suomi24-keskustelupalstalla. *Sananjalka* 63, 103–129. <https://doi.org/10.30673/sja.107278>
- SCHMITT, CHRISTIAN 2009: Appellativisch gebrauchte Eigennamen. Eine kontrastive Untersuchung zum Sprachenpaar Deutsch/Französisch. *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 119 (1), 11–32.
- SKÖLDBERG, EMMA – TOPOROWSKA GRONOSTAJ, MARIA 2006: Swedish appellativized forenames in com-

- pounds – A lexicographic approach. ELISA CORINO, CARLA MARELLO ja CHRISTINA ONESTI (toim.): *Proceedings of the 12th EURALEX International Congress*, 1193–1199. Edizioni dell’Orso, Torino.
- SUOMINEN, JAAKKO 2013: Historiallinen verkkotutkimus. Mieli, lähteet, kokonaisuus. SALLA-MAARIA LAAKSONEN, MINTTU TIKKA ja JANNE MATILAINEN (toim.): *Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät*, 123–149. Vastapaino, Tampere.
- TAKÁCS, JUDIT 2007: *Keresztnevek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közzövá válásának modellje*. A Debreceni Egyetem Magyar nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 86. Debreceni Egyetem, Debrecen.
- UOTILA, OTTO 2013: *Anonyymit anarkistit. Suomalainen anonyymi verkkokulttuuri Ylilauta-sivustolla*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, viestintä.
- VAAHENSALO, ELINA 2017: Kaikenkattavista portaaleista anarkistiseen sananvapauteen. Suomalaisten verkkokeskustelufoorumien vuosikymmenet. *Tekniikan Waiheita* 2/2017, 34–55.
- VAINIKKA, ELIISA 2016: Avaimia nettimeemien tulkintaan. Meemit transnationaalina mediailmionä. *Lä-hikuva* 3/2016, 60–77. <https://doi.org/10.23994/lk.59500>
- VILKUNA, KUSTAA 2005 [1976]: *Etunimet*. 4., uudistettu laitos. Otava, Helsinki.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: Iso suomen kielioppi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Verkkoversio. Saatavissa <http://scripta.kotus.fi> [viitattu 17.1.2022].

Kielioppi rakennelmana ja resurssina

Kieliopin kielikuvat kielitieteessä

1 Johdanto

Kielioppi on yksi kielitieteen keskeisimmistä käsitteistä, ja monet kielentutkijat kuvaavatkin kielioppia, sen muodostamaa järjestelmää ja tähän järjestelmään kuuluvia kielellisiä elementtejä tieteellisissä artikkeleissaan. Suuri osa tästä kuvauksesta hyödyntää **kielikuvia** eli on **kielikuvallista**. *Kielikuvalla* tarkoitetaan kielellisen ilmauksen käyttöä sen kirjaimellisesta merkityksestä poikkeavalla tavalla (Ratia 2007, 131). Esimerkiksi Tieteen termipankin *kielioppi*-termille antama määritelmä on kielikuvallinen.

- (1) kielen järjestelmä ja *rakenne* tai sen kuvaus (Tieteen termipankki s.v. *kielioppi*)¹

Määritelmä kuvaa kielioppia ensin *järjestelmänä* ja sitten *rakenteena*. Näistä *rakenne*-sana herättäne mielikuvia konkreettisista rakennesista ja niiden muodostamista rakennelmista. Abstraktina oliona kieliopilla ei luonnollisesti ole konkreettista rakennetta, vaikka yksittäiset kielen elementit voivatkin saada fyysisen muodon tullessaan kirjoitetuiksi ylös. Itse kielioppi ei kuitenkaan ole fyysisenä olemassa – ei edes kieliopin kuvauksissa. Näin huomataan, että edes kieliopin määrittelyssä ei voida välttyä kielikuvien käytöltä; kielikuvat ovat siis keskeinen keino puhua kielestä ja kieliopista.

1 Esimerkkeihin lisätyt kursiivit ja lihavoinnit kirjoittajan.

Tässä katsauksessa tarkastelen kieliopin käsitteen kielikuvallista käyttöä kielitieteellisissä tutkimusartikkeleissa. Katsauksen tavoitteena on kuvata niitä tyypillisiä kielikuvallisuuden keinoja, joita kieliopista puhumiseen kielitieteellisessä kontekstissa käytetään. Katsaus on jatkoa tutkimukselleni (Teeri-Niknamoghdam 2022), jossa tarkastelen *kielioppi*-termin polysemiaa eli monimerkityksisyyttä kielitieteellisissä tutkimusartikkeleissa.

Tutkimuksen aineistona ovat *Virittäjä*-lehdessä julkaistuista tieteellisistä artikkeleista poimitut 80 *kielioppi*-lekseemin sisältävää virkettä, joista olen tunnistanut kielikuvallisuutta. Olen luokitellut esiintymät semanttisiin kategorioihin sen mukaan, millaisena ne käsittävät kieliopin. Analyysitapani noudattaa kognitiivisena metaforateorian tunnetun tutkimussuuntauksen vakiintunutta esitystapaa ja käsitteistöä.

Katsauksen rakenne on seuraava: Luvussa 2 esittelen kielikuvien tutkimuksen keskeisiä termejä ja kieleen liittyvien kielikuvien aiempaa tutkimusta. Luvussa 3 kuvaan kieliopin käsitteen kielikuvallista käyttöä aineistossani. Luvussa 4 esitän yhteenvedon kirjoitukseni keskeisistä havainnoista.

2 Kielikuvien tutkimus ja kieltä koskevat kielikuvat

Kielitieteen alalla kielikuvien tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota erityisesti **metaforiin** ja **metonymeihin**, joiden tarkastelu sai tuulta purjeisiinsa George Lakoffin ja Mark Johnsonin (1980) *Metaphors we live by*-klassikkoteoksen myötä. Teoksessaan Lakoff ja Johnson (mts. 3–4) esittävät, että metaforat ja muut kielikuvat ovat muutakin kuin kielen retorisia keinoja, jollaisina ne oli aiemmin esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksen piirissä pitkälti ymmärretty (esim. Päivärinta 2010, 7–9). Näin sai alkunsa kognitiivisena metaforateorian tunnettu tutkimussuuntaus, jonka lähtöoletuksena on se, että kielikuvat heijastavat tapaamme hahmottaa maailmaa ja sen ilmiöitä (Lakoff–Johnson 1980, 3–4).

Kognitiivisen metaforateorian keskiössä ovat suuntauksen nimen mukaisesti metaforat: Metaforassa kaksi käsitettä kytketään yhteen siten, että niiden välille muodostuu samankaltaisuussuhde. Esimerkkejä metaforisesta ilmauksesta ovat *rakkaus polttaa* tai *pääni ei toimi aamuisin*, joista ensimmäinen yhdistää RAKKAUDEN² ja TULEN käsitteet, toinen taas MIELEN ja KONEEN (ks. Lakoff–Johnson 1980, 27, 49). Metaforan avulla monimutkaiset ja abstraktit käsitteet, kuten RAKKAUS tai MIELI, voidaan siis hahmottaa konkreettisempien käsitteiden, kuten KONEEN ja TULEN avulla.

Myös metonymiit luovat kytköksiä käsitteiden välille, mutta – toisin kuin metaforat, jotka sitovat yhteen toisilleen etäisiä käsitteitä – metonymiit yhdistävät käsitteitä, jotka ovat läheisessä suhteessa keskenään (Onikki 1997, 108). Esimerkki metonymisesta ilmauksesta on *luin ke-sällä Kafkan*, jossa ilmaus *Kafkan* viittaa kirjailija Franz Kafkan teokseen; ilmaus edustaa täten metonymia TEKIJÄ MERKITSEE TEOSTA (Lakoff–Johnson 1980, 35, 38).

Fennistiikassakin metaforien ja metonymiien tutkimus on ollut arkipäivää jo vuosikymmeniä, ja metaforat ovat nykyisillään suosittu aihe esimerkiksi pro gradu -töissä ja väitöskirjoissa (esim. Kela 2007; Teeri-Niknamoghdam 2021). Metaforatutkimuksen runsaudensarvesta

2 Merkitseen käsitteet tästä lähtien KAPITEELEIN. Merkintätapa noudattaa kognitiiviseen metaforatutkimukseen vakiintunutta konventiota.

huolimatta kieleen liittyvistä käsitteistä käytettyjä metaforia on tutkittu fennistiikassa verrattain vähän. Anne Mäntynen (2003, 129) on kuvannut kielijutuissa eli kieltä koskevista yleistajuisista kirjoituksista esiintyviä metaforia ja havainnut, että kielijutuissa kieli ymmärretään usein elävänä organismina, joka ”syntyy, elää ja kuolee”. Jasmin Palsa (2016, 30) on huomannut yhdeksäsluokkalaisten kielioppikäsitteitä tarkastelevassa tutkimuksessaan, että oppilaat hahmottavat KIELIOPIN käsitettä rakennusmetaforien avulla. Maria Ahlholm (2017, 100–101) taas on sivunnut kahta kielestä tavanomaisesti käytettyä kielikuvaa: kielellisten elementtien kategorisointiin liittyvää KIELI ON LOKERIKKO -metaforaa (kapiteelit kirjoittajan) ja metaforista *sanavarasto*-ilmausta.

Muita kieliä koskevista kieleen liittyviä metaforia käsittelevistä tutkimuksista tämän kirjoituksen kannalta keskeinen on Ian Cushingin (2019) artikkeli, jossa analysoidaan kieliopin metaforia englannin kielen opettajien keskusteluissa. Cushingin (mts. 163–164) tutkimuksen mukaan opettajat yhdistävät kieliopin useimmiten johonkin negatiiviseksi ymmärrettävään käsitteeseen, kuten SÄÄNTÖKIRJAAN. Kielenopettajien kielestä tehty havainto on mielenkiintoinen vertailukohta tässä kirjoituksessa tarkasteltaville kielentutkijoiden kirjoituksille, sillä oletettavaa on, että kielentutkijoiden – erityisesti kielioppiin perehtyneiden – käsitys kieliopista on pääsääntöisesti positiivinen. Näin voidaan arvella, että kielentutkijoiden teksteissä kielioppi ei ensisijaisesti yhdisty negatiiviseksi ymmärrettäviin käsitteisiin. Tätä hypoteesia lähdenkin seuraavaksi testaamaan tutkimukseni aineiston avulla.

3 *Kieli opin kielikuvallinen käyttö kielitieteellisissä artikkeleissa*

Tässä luvussa tarkastelen KIELIOPPI-käsitteen kielikuvallista käyttöä aineistossani. Ennen kielikuvallisen käytön selvittämistä on kuitenkin hyvä tuoda esille *kielioppi*-termin polyseemisyys: termillä *kielioppi* voidaan nimittäin viitata niin kielijärjestelmään itseensä, tämän kielijärjestelmän deskriptiiviseen tai normatiiviseen kuvaukseen sekä kielijärjestelmää koskevaan metatietoon (Vilkuna 2006, 12; Teeri-Niknammoghadam 2022). Termin *kielioppi* polysemiolla on jonkin verran merkitystä sille, millaisiksi aineistostani nousevat kielikuvat analysoidaan. Nostan polysemiaan liittyvät huomiot esille analyysin edetessä niissä kohdin, joissa kielikuvan analyysi edellyttää tietoa polysemiasta.

Taulukkoon 1 on listattu aineistostani havaitut metafora- ja metonyymityypit frekvenssinmukaisessa järjestyksessä. Kognitiivisen metaforateorian merkintätapoja noudattaen kuvaan metaforat muodossa X ON Y ja metonyymit muodossa X MERKITSEE Y:TÄ.

Kielikuvien käsittely on jaettu kahteen alalukuun, joista ensimmäinen koskee KIELIOPIN metonymiaa ja toinen metaforisuutta. Aineistoesimerkkien yhteydessä esitän koodin, joka ilmaisee, minä vuonna, missä numerossa ja millä sivulla esiintymä on julkaistu *Virittäjässä*: esimerkiksi koodi 2021.2.162 viittaa vuoden 2021 toisen numeron sivuun 162.

3.1 *Kieli opin metonymia*

Kuten taulukosta 1 nähdään, aineistossani selvästi yleisin KIELIOPPI-käsitteeseen liittyvä kielikuva on metonyymi TEOS MERKITSEE TEKIJÄÄ, joka on luvussa 2 esitetystä ilmauksesta *luin kesällä Kafk n* johdetun metonyymin TEKIJÄ MERKITSEE TEOSTA skemaattinen vastakohta.

Taulukko 1. Metaforat ja metonyymit aineistossa.

Metafora / metonyymi	Määrä
TEOS MERKITSEE TEKIJÄÄ	25
KIELIOPPI ON TILA	11
KIELIOPPI ON RAKENNELMA	8
KIELIOPPI ON MUOVAUTUVAA AINETTA	7
KIELIOPPI ON KUMPPANI	7
KIELIOPPI ON AUKTORITEETTI	7
KIELIOPPI ON RESURSSI	7
KIELIOPPI ON KONE	4
KIELIOPPI ON ORGANISMI	4
Yhteensä	80

Metonyymi TEOS MERKITSEE TEKIJÄÄ on tavanomainen silloin, kun KIELIOPPISTA puhutaan merkityksessä 'kuvaus kielestä' (ks. Vilkuna 2006: 12). Esimerkissä 2 ilmauksella *kielioppi* siis viitataan metonymisesti kieliopin tekijöihin. Myös esimerkissä 3 on kyse metonymiasta: esimerkkejähän eivät anna kielioppikirjat vaan niiden tekijät.

- (2) [2020.4.541]
Edelleen **kielioppi** täsmentää, että tämä tarkoitejoukko voi olla rajattu tai rajaamaton – –
- (3) [2010.1.6]
Nollapaikkaisuuden ja subjektittomuuden kuvauksen rinnalla **kieliopit** kuitenkin *antavat* myös *esimerkkejä* siitä, kuinka sääverbejä on mahdollista käyttää referentiaalisten subjektien ja objektien kanssa.

Esimerkkien 2 ja 3 tapaisissa ilmauksissa on mahdollista nähdä myös personifikaatiota, jossa kielioppikirjalle annetaan ihmismäisiä ominaisuuksia, kuten kyky *täsmentää* tai *antaa esimerkkejä*. Myös Lakoff ja Johnson (1980, 33–35) ovat pohtineet personifikaation ja metonymian rajoja ja tulleet siihen tulokseen, että personifikaatiosta on kyse silloin, kun kielikuvalliselle ilmaukselle ei ole mahdollista löytää ihmisreferenttiä: tästä esimerkkinä he antavat ilmauksen *cancer finally caught up with him*. Koska esimerkkien 2 ja 3 tapauksessa *kielioppi*-termin esiintymille on mahdollista löytää ihmisreferentti, olen tulkinnut tapaukset metonymiaksi personifikaation sijaan.

3.2 Kieli opin metaforisuus

Kuten taulukko 1 osoittaa, aineistossani KIELIOPPI-käsitteen metaforinen käyttö on selvästi metonymista käyttöä monipuolisempaa. Olen tunnistanut aineistostani kahdeksan erilaista metaforatyyppiä, joita käsittelen tässä luvussa frekvenssijärjestyksessä.

Aineistoni yleisin metaforatyyppi on KIELIOPPI ON TILA, joka kattaa erilaisia ilmauksia, joissa kieliopin ymmärretään muodostavan jonkinlainen – yleisimmin rajattu – tila, jonka

sisälle kielioppiin kuuluvat elementit sijoittuvat. Tällainen tila voi olla jakaantunut erilaisiin kerroksiin, kuten esimerkki 4 osoittaa.

- (4) [2012.4.525]
Epäsymmetria ilmenee kuitenkin **kieliopissa kaikilla tasoilla**, ei vain lauseyhdistelmissä, kun elementit liittyvät toisiinsa täydentämisen ja määrittämisen tapauksissa.

Esimerkissä 5 KIELIOPPI ymmärretään tilaan liittyvän keskus-periferia-jaon kautta. Esimerkissä 6 metaforista tilaa taas kuvataan yksinkertaisesti ilmauksella *paikan*.

- (5) [2013.2.205]
Konstruktiokieliopissa korostui alusta alkaen idiomaattisten ilmausten tutkiminen, sillä tarkoituksena oli osoittaa, että kielen kaikki yksiköt ovat yhdenvertaisia eikä mitään **kieliopin periferiaa** ole olemassa.
- (6) [2012.1.92]
Näitä kolmea tutkimusta yhdistävänä piirteenä voi kuitenkin pitää sitä, että ne haluavat irtaantua finiittiverbikeskeisestä kielikäsityksestä ja osoittaa finiittiverbittömien konstruktioiden *paikan kieliopissa*

Erityisesti esimerkit 4 ja 6 ovat sukua Ahlholmin (2017, 100) esittelemälle KIELI ON LOKERIKKO -metaforalle, jossa ”lokerikko antaa kielen rakenteesta kaksiulotteisen kuvan”. Tässä kielen lokerikossa jokaisella kielellisellä elementillä on siis oma paikkansa, ja paikat voivat sijaita lokerikon eri tasoilla.

KIELIOPPI käsitteistetään aineistossani usein myös RAKENNELMANA (vastaavista havainnoista ks. Saaristo 2015, 269; Palsa 2016, 30; Cushing 2019, 167–170). KIELIOPPI ON RAKENNELMA -metaforaa havainnollistettiin jo tämän kirjoituksen alussa esimerkissä 1 Tieteen termipankista (s.v. *kielioppi*) poimitulla *kielioppi*-termin määritelmällä, jossa KIELIOPPI kuvattiin kielen *rakenteena*. Esimerkit 7 ja 8 edustavat metaforatyypin käyttöä aineistossani: esimerkissä 7 KIELIOPPI nähdään ajassa rakentuvana asiana. Esimerkissä 8 kieliopin rakentajiksi taas nimetään kielenkäyttäjät, joiden rakentama kielioppi voi olla *monimutkainen* tai *yksinkertainen*.

- (7) [2012.4.526]
Langacker (2011) korostaakin **kieliopin** dynaamisuutta, *rakentumista* ajassa.
- (8) [2016.1.66]
King (mts. 66–79) kirjoittaa kieliopin yksinkertaistumisesta (*simplification*) ja toteaa, että *lapsien rakentama kielioppi* on harvoin *monimutkaisempi* kuin edellisen sukupolven.

Aineistossani KIELIOPPI-käsite yhdistetään myös MUOVAUTUVAAN AINEESEEN, jolloin KIELIOPPI voidaan ymmärtää muovattavissa olevana ja siten muodoltaan vakiintumattomana systeeminä. Cushing (2019, 158) viittaa tällaiseen muovautuvaan aineeseen sanalla *putty*, jolla on merkitys ’kitti, tasoite’. Esimerkit 9 ja 10 havainnollistavat kyseisen metaforatyypin käyttöä aineistossani: esimerkeissä KIELIOPPI *muotoutuu* käytössä ja *sulautuu* toisiin kielen osa-alueisiin – KIELIOPIN voikin siis nähdä olevan kitin sijasta jonkinlaista vahaa.

- (9) [2019.1.6]
Yhteistä suuntauksille on näkemys kieliopin käyttöpohjaisuudesta: **kielioppi on muotoutunut ja muotoutuu** jatkuvasti kielenkäytössä.
- (10) [2011.4.576]
-- sanasto ja **kielioppi sulautuvat** toisiinsa --

Aineistoni perusteella KIELIOPPI saa kielentutkijoiden teksteissä myös hyvin vastakkaisia käsitteistyksiä, kuten KUMPPANIN ja AUKTORITEETIN roolit. Esimerkissä 11 KIELIOPPI – tai pikemminkin koko kielisysteemi – kuvataan kielen eri osa-alueiden kumppanuutena ja yhteistoimintana. Toisaalta esimerkissä 12 KIELIOPPI nähdään auktoriteettina, jonka luomat säännöt ohjaavat kielen muita elementtejä.

- (11) [2013.2.161]
Tässä **kieliopin** ja kontekstin *yhteispelissä* piilee valtava voimavara.
- (12) [2020.4.544]
Toisin sanoen attribuuttien – hyvin harvinaistenkin – merkintää *ohjaavat* normittamattoman **kieliopin säännöt**, jotka syystä tai toisesta näin kytkevät komitatiivin, temporaalin ja distributiivin instruktiiviin.

Esimerkin 12 edustama metafora KIELIOPPI ON AUKTORITEETTI muistuttaakin Cushingin (2019, 163–164) tutkimuksessa esiin tuotua GRAMMAR IS A RULEBOOK -metaforaa. Toisin kuin Cushingin (mts.) kielienopettajien keskusteluja sisältävässä aineistossa, tämän tutkimuksen aineistossa KIELIOPPI ON AUKTORITEETTI ei kuitenkaan erotu selvästi käytetyimpänä metaforana. Näin aineistoni tukee luvussa 2 tekemääni hypoteesia siitä, etteivät kielentutkijat käsitteistä KIELIOPPIA ensisijaisesti negatiiviseksi asiaksi, jollaiseksi auktoriteetti tässä yhteydessä ymmärretään.

KIELIOPPIA hahmotetaan myös resurssina, jolloin saadaan metafora KIELIOPPI ON RESURSSI. Tässä metaforassa KIELIOPPI nähdään työkaluna tai muunlaisena keinona, jota kielenkättäjät hyödyntävät kommunikoidessaan. Ksenija Bogetić (2017, 200) on havainnut samantyyppistä metaforista käyttöä englanninkielisistä uutisteksteistä. Myös Cushing (2019, 167) nostaa vastaavan metaforan esille ja toteaa sen hahmottavan KIELIOPIN käsitteen enemmän ilmaissunvapauden kuin rajoitusten kautta, jolloin resurssimetafora asettuu auktoriteettimetaforan vastakohdaksi. Esimerkissä 13 KIELIOPPI kuvataan joukkona resursseja, joiden avulla erilaisia kielellisiä merkityksiä voidaan ilmaista. Esimerkissä 14 taas kieleen liittyvä metatieto nähdään välineistönä, jolla kieltä tarkastellaan. Huomionarvoista on, että esimerkeissä 13 ja 14 *kielioppi*-termiä käytetään eri merkityksissä: esimerkissä 13 merkityksessä 'kielijärjestelmä', esimerkissä 14 'metatieto kielijärjestelmästä' (*kielioppi*-termin polyseemisistä merkityksistä ks. luvun 3 alku).

- (13) [2018.3.325]
Yksikön 2. persoonan avoin käyttö on kuitenkin jo vanhastaan ollut osa suomen **kieliopin resursseja**.
- (14) [2020.4.546]
Sikäli kuin tämän artikkelin esimerkit kompleksisista, suomen sijamuotojen morfosyntaksiin sopivista lausekkeista voidaan hyväksyä enemmän tai

vähemmän kieliopillisiksi, niitä ei perinteisen **kieliopin välinein** oikeastaan voikaan pitää minään muuna kuin substantiivien taivutusmuotoina.

Resurssimetaforaan läheisesti liittyvä metafora on KIELIOPPI ON KONE, jossa kielioppi nähdään koneena, jonka tuote kielenkäyttö on. Esimerkki 15 havainnollistaa metaforatyyppin käyttöä aineistossani.

- (15) [2010.3.348]
Kielenkäyttö ei ole vain leksikon ja **kieliopin tuotosta**, vaan syötöstä, joka vaikuttaa takaisin kielioppiin ja leksikkoon.

KIELIOPPI ON KONE -metaforan käsitteelliseksi vastakohdaksi asettuu aineistossani esiintyvä KIELIOPPI ON ORGANISMI, jossa KIELIOPPI kuvataan syntyvänä, kasvavana ja lopulta kuolevana elionä (ks. Mäntynen 2003, 129). Myös Bogetićin (2017, 199) aineistossa kyseiset metaforat asetetaan vastakkain ilmauksessa ” – – treat the *language* used by everyone in the room as – – ‘something organic, holistic, a living system’. *Language isn’t a machine* – – ” (kursiivit kirjoittajan). Esimerkit 16 ja 17 edustavat KIELIOPPI ON ORGANISMI -metaforaa. Esimerkissä 16 kieliopin kuvataan syntyvän ja kehittyvän. Esimerkissä 17 taas yksittäisten kieliopillisten kategorioiden kuvataan syntyvän kieleen.

- (16) [2013.2.160]
Itse asiassa toimintaan kehottamisen synty tuntuu olevan ihmisen sosiokognitiivisessa kehityksessä paljon syvemmällä kuin kielellisissä merkityksissä ja niiden (konventionaalisissa) ilmentymissä, **kieliopin synnyssä** ja *kehityksessä*.
- (17) [2011.1.22]
Sen lisäksi, että kohdekieleen *syntyy* mallinantajakielen **kielioppia** vastaava kieliopillinen kategoria – –

Kuten tässä luvussa esitetty analyysi osoittaa, KIELIOPPI-käsitteen metaforinen käyttö on kielitieteellisissä artikkeleissa yhtäältä vaihtelevaa ja monipuolista, toisaalta melko vakiintunutta ja jopa eri kielten puhujien välillä jaettua (ks. Bogetić 2017; Cushing 2019). Lynne Cameron (2008, 202) onkin todennut, että metaforat ovat erilaisten ihmisryhmien jakamia käytänteitä, jotka vakiintuvat ryhmäläisten, tämän tutkimuksen tapauksessa esimerkiksi suomeksi kirjoittavien ja suomenkielisiä tutkimusartikkeleita lukevien kielentutkijoiden, kieleen. Jatkoa ajatellen kielentutkijoiden käyttämien metaforien vertailu suomea puhuvien ei-kielentutkijoiden käyttämiin metaforiin olisikin mielenkiintoinen tutkimusaihe, sillä sen avulla päästäisiin käsiksi siihen, miten kielentutkijoiden ja ei-kielentutkijoiden käsitteistykset KIELIOPPISTA eroavat toisistaan.

4 Lopuksi

Tässä katsauksessa olen osoittanut, että kieliopista puhuessaan tutkijat käyttävät vaihtelevia mutta kieliopin kuvaukseen vakiintuneilta vaikuttavia kielikuvia. Aineistossani kielioppia lähestytään yhtäältä kumppanin, toisaalta auktoriteetin näkökulmasta. Kielioppi voidaan myös

ymmärtää jonkinlaisena rajattuna tilana, johon kielioppiin kuuluvat elementit ovat järjestäytyneet. Lisäksi kielioppi voidaan käsittää muovautuvaksi aineeksi ja rakennelmaksi sekä resurssiksi, koneeksi ja eläväksi organismiksi. KIELIOPIN kielikuvallinen käyttö näyttääkin, että KIELIOPPI on monimutkainen käsite, jonka hahmottaminen vaatii metaforista ajattelua.

KRISTA TEERI-NIKNAMMOGHADAM

krista.teeri-niknammoghadam@helsinki.fi
Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto
Helsingin yliopisto

Lähteet

Aineslähteet

Virittäjässä vuosina 2010–2021 julkaistuista tutkimusartikkeleista poimittu aineisto. Virittäjää julkaisee Kotikielen Seura, Helsinki. Saatavissa <https://journal.fi/virittaja>.

Kirjallisuuslähteet

- AHLHOLM, MARIA 2017: Käyttöpohjainen kielioppi kuntoutuksen perustaksi. ANU KLIPPI, ANNA-MAIJA KORPIJAAKKO-HUUHKA, MATTI LEHTIHALMES ja PIRKKO RAUTAKOSKI (toim.): *Afasia. Aikuisiän kielihäiriöiden aivoperusta ja kuntoutus*, 99–113. Gaudeamus, Helsinki. <http://hdl.handle.net/10138/309900>
- BOGETIĆ, KSENIJA 2017: Language is a ‘beautiful creature’, not an ‘old fridge’. Direct metaphors as corrective framing devices. *Metaphor and the Social World* 7 (2), 190–212. <https://doi.org/10.1075/msw.7.2.02bog>
- CAMERON, LYNNE 2008: Metaphor and talk. RAYMOND W. GIBBS (toim.): *The Cambridge handbook of metaphor and thought*, 197–211. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511816802.013>
- CUSHING, IAN 2019: Resources not rulebooks. Metaphors for grammar in teachers’ metalinguistic discourse. *Metaphor and the Social World* 9 (2), 155–176. <https://doi.org/10.1075/msw.18022.cus>
- KELA, MARIA 2007: Jumalan kasvot suomeksi. *Metaforisaatio ja erään uskonnollisen ilmauksen synty*. Jyväskylä Studies in Humanities 82. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3069-1>
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors we live by*. Chicago University Press, Chicago.
- MÄNTYNEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- ONIKKI, TIINA 1992: Paljon pystyssä. LAURI HARVILAHTI, JYRKI KALLIOKOSKI, URPO NIKANNE ja TIINA ONIKKI (toim.): *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, 33–59. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PALSA, JASMIN 2016: ”Ollaan rehellisiä mikä hitto on kielitieto”. *Yhdeksäsluokkalaisten käsitykset kieliopista ja kielitiedosta*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos, Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201606062896>
- PÄIVÄRINTA, ANNE 2010: Kognitiivinen metafora runoanalyysin selkärunkana? Dylan Thomasin ”After the funeral” -runon ruumiilliset kielikuvat ja koherenttiuden haaste. *Avain. Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti* 4, 5–23. <https://doi.org/10.30665/av.74817>
- RATIA, TAINA 2007: Runon kuvakielisyyden ulottuvuudet. ”Niin kuin äärimmäistä olisi kutsuttu”. SIRU KAINULAINEN, KAISU KESONEN ja KAROLIINA LUMMAA (toim.): *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*, 121–143. Vastapaino, Tampere.

- SAARISTO, PEKKA 2015: Grammar is the heart of language. Grammar and its role in language learning among Finnish university students. JUHA JALKANEN, ELINA JOKINEN ja PEPPI TAALAS (toim.): *Voices of pedagogical development. Expanding, enhancing and exploring higher education language learning*, 279–318. Research-publishing.net, Dublin. <https://doi.org/10.14705/rpnet.2015.000296>
- TEERI-NIKNAMMOGHADAM, KRISTA 2021: Edessä ja edellä. *Suomen ete-vartaloisten tilagrammien merkitykset ja metaforisuus*. Turun yliopiston julkaisuja B 537. Turun yliopisto, Turku. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8437-4>
- 2022: Mitä *kielioppi* tarkoittaa? *Kielioppi*-sanan merkitykset ja käyttö kielitieteellisissä artikkeleissa. Esitelmä konferenssissa XLVII Kielitieteen päivät. Turku, 12.–14.5.2022. Abstrakti luettavissa: https://sites.utu.fi/ktp2022/wp-content/uploads/sites/1008/2022/05/Book-of-Abstracts_9_5_2022.pdf [viitattu 14.8.2022].
- Tieteen termipankki 1.4.2022: Nimitys: kielioppi. Saatavissa <https://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:kielioppi> [viitattu 1.4.2022].
- VILKUNA, MARIA 2006: *Kieliopin monet merkitykset ja Iso suomen kielioppi*. MINNA HARMANEN ja MARI SIIROINEN (toim.): *Kielioppi koulussa*, 11–24. Äidinkielen opettajain liitto, Helsinki.

Uudet rautaesiriput

Esimiehen alkajaissanat Suomen Kielen Seuran vuosikokouksessa 12.4.2022

Sallittakoon muistella hiukan menneitä. Aloitin suomen kielen yliopisto-opintoni Turun yliopistossa syyslukukaudella 1987. Vähän myöhemmin otin yhdeksi sivuaineekseni fennougriistiikan, josta suoritin sitten perus- ja aineopinnot. Maailma mullistui tuolloin nopeaa tahtia: Neuvostoliitossa olivat käynnissä Gorbatšovin uudistukset ja ennennäkemätön vapautuminen, kaikkien huulilla olivat sanat *glasnost* ja *perestroika*, sitten kaatui Berliinin muuri 1989, ja kahta vuotta myöhemmin hajosi koko Neuvostoliitto.

Samoihin aikoihin mullistui fennougriistiikka. Aiemmin rautaesiripun taakse kätkeyty, korkeintaan suurin ponnistuksin jos ollenkaan tavoitettavissa olleet Venäjällä asuvat kielisukulaisemme olivat yhtäkkiä alan tutkijoiden ulottuvilla. Teoreettisesta, etupäässä vanhoja aineskokoelmia aineistoinaan käyttäneestä tieteenalasta tuli äkkiä elävien kielten tutkimusta. Yhteistyökuvioita solmittiin, vierailuja tehtiin puolin ja toisin, vierailevia kielten ja kulttuurien opettajia alettiin saada ja lähettää. Tätä vapautumista oli silloin sivuaineopiskelijankin mielenkiintoista seurata. Nyt jo yli kolmenkymmenen vuoden ajan on totuttu siihen, että yhteydet toimivat. Monenlaisia tieteellisiä hankkeita on aloitettu ja toteutettu, ja on totuttu ainakin suurin piirtein toimiviin, normaaleihin suhteisiin.

Sitten saapui kevät 2022. Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa sekä maan kiihtyvä eristäytyminen ja vajoaminen yhä syvemmälle totalitarismiin ovat romuttamassa tätä kaikkea. Uutta rautaesirippua rakennetaan, ja kaikenlaiset yhteistyösuhteet katkeavat.

Itse uuden rautaesiripun rakennustyö ei kuitenkaan ole alkanut vasta nyt, sodan puhjetua, vaan se on ollut käynnissä jo pitkään. Uutta on se, että nyt myös sotaa vastustavat länsimaat pyrkivät mahdollisimman nopeasti katkaisemaan kaiken yhteistyön Venäjän valtiollisten ja muidenkin tahojen kanssa. Tämä koskee myös yliopistoja. Tuoreen ohjeistuksen mukaan Turun yliopisto on keskeyttänyt yhteistyön venäläisyliopistojen ja muiden venäläisinstiitutioiden

kanssa. Uusia yhteistyöhankkeita ei aloiteta venäläisten tai valkovenäläisten yliopistojen kanssa. Yliopistosta ei tehdä työmatkoja Venäjälle eikä Valko-Venäjälle. Myös venäläisiin ja valkovenäläisiin instituutioihin affilioituneiden tutkijoiden kutsumista vierailuille kehoitetaan välttämään. Turun yliopistosta ei myöskään lähdetä näihin maihin opiskelijavaihtoon, eikä yliopisto ota vaihto-opiskelijoita näistä maista.

Suoraan omalle kohdalleni osui Pietariin tämän vuoden kesäkuuksi suunnitellun, suomalais-ugrilaisten kielten syntaksia käsittelevän konferenssin kutsuesitelmän peruuntuminen ja konferenssin lykkääntyminen hamaan tulevaisuuteen. Ratkaisun tekivät konferenssin järjestäjät noin kaksi viikkoa sodan alkamisen jälkeen. Siinä vaiheessa oli jo muutenkin käynyt selväksi, että ainakaan länsimaista ei konferenssiin osallistujia tulisi.

Yhteistyön katkaiseminen ja paheksunnan osoittaminen hyökkäyssodasta, johon myöhemmin on käynyt ilmi liittyvän myös laaja-alaisia sotarikoksia, on tietenkin aiheellista. Toisaalta se herättää kysymyksiä. Miten kaikenlaisen yhteistyön katkeaminen vaikuttaa akateemisella ruohonjuuritasolla? Onko yksittäisten tutkijoiden yhteistyötä ja vuorovaikutusta hyvä panna poikki? Kuinka pitkäksi aikaa yhteistyö lakkaa? Miten tällainen eristäminen ja eristäytyminen vaikuttaa sukukansoihimme ja niiden kielten ja kulttuurien tutkijoihin, joista harva jos kukaan kannattaa maansa hallituksen sotatoimia? Entä miten maata käydä kuluvan vuoden elokuussa Wienissä pidettävälle fennougristikongressille, joka alun perin oli tarkoitus järjestää jo kaksi vuotta sitten mutta jota koronapandemian takia on jo kahdesti jouduttu lykkäämään. Nyt kovan onnen kongressia uhkaa tilanne, jossa yhdestä fennougristiikan suurvallasta, Venäjältä, paikalle pääsee vain harvoja tutkijoita, jos ketään. Koska venäläisten yliopistojen kanssa ei tehdä yhteistyötä, tilannetta yritetään korjata tarjoamalla osallistumismahdollisuutta yksityishenkilöinä sekä laajentamalla hybridiosallistumisen mahdollisuutta etäyhteyksien avulla. Mutta onnistuuko Venäjältä paikan päälle Wieniin matkustaminen ylipäätään, ja vieläkö elokuussa etäyhteydet toimivat?

Vanhaan, kylmän sodan aikaiseen rautaesirippuun yritettiin koputella pieniä reikiä sekä idästä että lännestä päin. Silloin rautaesiripun ylläpidosta vastasivat idän diktatuurivaltiot, eikä sillä näissäkään maissa ollut juuri kannatusta tavallisten kansalaisten, saati akateemisen väen keskuudessa. Länsimaissa sekä hallitukset että tavalliset kansalaiset pyrkivät madaltamaan rautaesirippua. Niinpä siihen syntyi ajan mittaan yhä suurempia reikiä, joiden avulla yhteydenpito – myös akateeminen – oli ainakin jossain määrin mahdollista. Toisaalta myös rautaesirippua yllä pitäneet diktatuurit janosivat arvostusta ja tunnustusta, ei vähiten tieteessä. Esimerkiksi fennougristikongresseja järjestettiin jo tuolloin vuoroin idässä ja lännessä, myös silloisen Neuvostoliiton alueella.

Tällä hetkellä ollaan sumun keskellä tilanteessa, jossa kehitys syöksyy aivan päinvastaiseen suuntaan: yhteydet katkeavat, yhteistyö lakkaa, konferensseja, vierailuja, tutkimushankkeita ja muita yhteistyömuotoja perutaan. On mahdotonta sanoa, kauanko tämä kaikki kestää, ja jos uusi rautaesirippu jää pitkäaikaiseksi, saadaanko siihenkin tehtyä reikiä.

Emme voi kuin toivoa, että tämä synkkä vaihe jäisi lopulta lyhytaikaiseksi episodiksi.

TUOMAS HUUMO

tuomas.huumo@utu.fi

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Turun yliopisto

Suomen Kielen Seuran toimintavuosi 2021

1 Yleistä

Koronapandemia ja siihen liittyvät kokoontumisrajoitukset vaikuttivat seuran toimintaan osittain vuoden 2021 aikana. Kevään tapahtumat järjestettiin ainoastaan verkossa. Syksyn tilaisuudet kyettiin järjestämään hybridimuotoisina tilaisuuksina. Niissä osa yleisöstä seurasi tilaisuutta etäyhteydellä ja osa paikan päällä Turun kaupunginkirjastossa. Seuran julkaisutoimintaan pandemia ei vaikuttanut.

2 Julkaisutoiminta

Sananjalan 63. vuosikerta ilmestyi 17.11. Se sisälsi 12 artikkelia sekä joukon katsauksia ja arvosteluja. *Sananjalan* toimitusneuvostoon kuuluivat tarkasteluvuoden aikana seuraavat henkilöt: päätoimittajana filosofian tohtori **Katri Priiki**, toimitussihteerinä filosofian tohtori **Minerva Piha**, tilaussihteerinä filosofian maisteri **Silja-Maija Spets** sekä muina jäseninä **Mikko Bentlin** (Greifswaldin yliopisto), **Satu Grünthal** (Helsingin yliopisto), **Pekka Hakamies** (Turun yliopisto), **Hanne Hieta** (Turun yliopisto), **Kaisa Häkkinen** (Turun yliopisto), **Jyrki Kalliokoski** (Helsingin yliopisto), **Kaarina Koski** (Turun yliopisto), **Päivi Lappalainen** (Turun yliopisto), **Ritva Laury** (Helsingin yliopisto), **Ildikó Lehtinen** (Museovirasto), **Harri Mantila** (Oulun yliopisto), **Sirkka Paikkala** (Kotimaisten kielten keskus), **Karl Pajusalu** (Tarton yliopisto), **Marko Pantermöller** (Greifswaldin yliopisto), **Jari Sivonen** (Oulun yliopisto) ja **Jussi Ylikoski** (Oulun yliopisto ja Sámi allaskuvla).

3 Esitelmät

Seura järjesti vuonna 2021 seuraavat esitelmätilaisuudet:

16.2. filosofian tohtori Minerva Piha esitelmöi Zoom-kokouksessa aiheesta *Haudatut karhut. Arkeologisia ja sanastohistoriallisia näkökulmia eteläsaamelaiseen karhuperinteeseen*.

18.3. filosofian tohtori Lena Gottelier esitelmöi Zoom-kokouksessa aiheesta *Huumori suomenkielisessä runoudessa*.

8.4. järjestettiin Zoom-kokouksena vuosipäivän tilaisuus, jossa kuultiin dosentti Paula Sjöblomin ja filosofian tohtori Ville Virsun esitelmä aiheesta *Kestävä kehitys ja kiertotalous – havaintoja kielen merkityksestä suurissa muutoksissa*.

19.10. filosofian tohtori Maija Mäki esitelmöi Turun kaupungin pääkirjaston Studioissa aiheesta *Arkeologinen kulttuuriperintö matkailun voimavarana*.

30.11. filosofian tohtori Outi Vesakoski esitelmöi Turun kaupungin pääkirjaston Studioissa aiheesta *Lauri Kettusen murrekartaston uusi tuleminen*.

Tilaisuuksiin osallistui yhteensä 126 henkeä seuran jäseniä ja muuta yleisöä.

4 Toimihenkilöt

Seuran esimiehenä toimi vuonna 2021 professori **Tuomas Huumo**, I varaesimiehenä professori **Päivi Lappalainen**, II varaesimiehenä apulaisprofessori **Ilmari Ivaska**, sihteerinä filosofian tohtori **Duha Elsayed**, rahastonhoitajana filosofian maisteri **Carita Roivas** sekä muina johtokunnan jäseninä professori **Helena Ruotsala**, filosofian tohtori **Katri Priiki**, lehtori **Inka Rautainen**, filosofian maisteri **Tiina Parjanen** ja humanististen tieteiden kandidaatti **Atte Huhtala**. Johtokunta piti toimintavuoden aikana neljä kokousta.

5 Palkinnot ja muistamiset

Osmo Ikolan rahaston palkinto vuoden 2020 aikana valmistuneesta, suomen ja sen sukukielten alaan kuuluvasta parhaasta pro gradu -tutkielmasta myönnettiin filosofian maisteri Silja-Maija Spetsille. Kirsti ja Arto Siitosen rahaston kannustuspalkinto annettiin akateemisen suomen opinnoissaan erityisen hyvin menestyneelle Yulia Santoselle.

6 Jäsenet

Vuoden lopussa seuraan kuului 113 vakinaista jäsentä sekä 63 vuosi- ja opiskelijajäsentä. Vuosijäsenen jäsenmaksu oli 20 euroa, opiskelijajäsenen 5 euroa. Ainaisjäsenen jäsenmaksu oli 200 euroa kerralla ja lahjoittajajäsenen alin maksu 1000 euroa.

7 Tiedotus

Vuoden aikana lähetettiin kaksi jäsenkirjettä. Lisäksi toiminnasta ja tapahtumista ilmoitettiin yliopiston verkkosivuilla, *Turun Sanomien* yhdistyspalstalla, soveltuvilla sähköpostilistoilla, seinämainoksilla sekä seuran omilla kotisivuilla ja *Facebook*-sivuilla.

8 Varallisuus ja avustukset

Seuran varallisuus oli tarkasteluvuoden alussa 2747,91 euroa. Tieteellisten seurain valtuuskunta myönsi seuralle 5200 euroa avustusta *Sananjalka* 63:n julkaisemiseen. Toimivuoden lopussa seuran varallisuus oli 1786,90 euroa.

HARRI UUSITALO

Suomen Kielen Seuran sihteeri
htuusi@utu.fi

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Turun yliopisto

ARVOSTELUJA

Sananen sanoista sanotusta

VILLE ELORANTA ja LOTTA JALAVA: *Sana sanasta. Suomen kielen jäljillä*. Tammi 2021. 286 sivua.

Arvioimani toimittaja ja kielenhuoltaja Ville Elorannan sekä uralilaisten kielten tutkija ja muusikko FT Lotta Jalavan kirjoittama teos *Sana sanasta* on kustantajansa Tammen mukaan ”viihdyttävä tietokirja suomen kielen juurista ja kehityksestä”. Tuohon mainoslauseeseen on helppo yhtyä, mutta eipä mennä asioiden edelle, vaan aloittakaamme alusta.

Arvioitava teos koostuu viidestä roomalaisella numerolla ja otsikolla varustetusta pääluvusta, jotka koostuvat joukosta pelkällä otsikolla varustettuja alalukuja, jotka puolestaan koostuvat useimmiten muutaman kyseisen alaluvun aihepiirin kannalta relevantin sanan alkuperän napakasta esittelystä. Arvioitavassa teoksessa ei ole johdantoa, alkusanoja tai esipuhetta, mutta sen lopussa on niiden virkaa toimittava osio nimeltä *Lopuksi* (s. 268–269). Siellä kirjan kerrotaan olevan suunnattu suurelle yleisölle ja kirjoitetun kirjoittajiansa tuoreen tiedon jakamisen halusta. Täten kirjan ansioita ja puutteita on nähdäkseni arvioitava ensisijaisesti kyseisen, kirjoittajiansa itse asettaman suomen kielen historian tuoreiden tutkimustulosten popularisointitavoitteen onnistumisen näkökulmasta. Vaikka usko auktoriteettien sanaan on yleisesti vähentynyt elinaikanani, sillä, mitä asiantuntijat suurelle yleisölle omasta erikoisalastaan viestivät, on edelleen paljonkin vaikutusta siihen, mitä suuri yleisö asiasta ajattelee. Ja koska edellä mainittua *Lopuksi*-osiota suuremman näkyvyytensä johdosta merkittävämpi takakansiteksti antaa ymmärtää teoksen olevan myös alan tiedeyhteisölle relevantti kontribuutio, ei tiukan tieteellistykään puolta voi kirjan arvioinnissa mielestäni sivuuttaa; ”joka leikkiin ryhtyy, se leikin kestäköön”. Sitä paitsi lukuisten ammattitutkijoiden avustuksella syntyneeltä teokselta (s. 269) on mielestäni lupa odottaa tasokkuutta. Koska kritiikin osuus varsin usein prosentuaalisesti korostuu kirja-arvioissa, tässäkin, haluan selvin sanoin todeta pitäväni kirjassa moitteettomana kaikkea sitä, mitä en arviossani mainitse, ja kehottaa lukijaa pitämään edellä todetun mielessään.

Arvioitavan kirjan pohjavireenä on verrattain vahva kehitysoptimismi ja siinä esiintyy paikoin suoranaista hehkutusta siitä, kuinka viime vuosina ”Suomen suvun” historian arvoitukset ovat pitkälti ratkenneet, loppujenkin arvoitusten ratketessa pian, kun uudet tutkijat uusine paljon parempine tutkimusmenetelmineen ovat 2000-luvulla astuneet tieteen areenalle. Argumentti on suurelta osin pätevä. Se on myös inhimillisesti hyvin ymmärrettävä kirjan ajateltu päälukijakunta ja historiallisen kielitieteen marginalisoituminen huomioon ottaen. Kyseessä on myös konkreettisen vakuuttava osoitus siitä, että humanistisilla tieteillä on nykypäivänäkin arvoa. Toisaalta maallikkolukijoille ei olisi suotavaa antaa sellaista virheellistä kuvaa, että millään tieteenalalla uusin tutkimus olisi automaattisesti paras tutkimus – kunhan on uudempi, niin on parempi – ja että millään vanhemmalla tutkimuksella ei olisi arvoa, sillä niinhän asianlaita ei ole. Empiirisessä tutkimuksessa ratkaisevia ovat aineisto ja sen analysointimenetelmät (sekä tutkijan kyky pitää mielihalunsa loitolla).

Edellä todetusti arvioitava teos tukeutuu vahvasti uusimpaan tutkimukseen, ja ennakkomainostusta saavat myös useat vasta tekeillä olevat tutkimukset. Uudeksi luultu ajatus ei kuitenkaan aina ole uusi. Otan esimerkin: vanhin tiedossani oleva *Suomen* ja *saamen* etymologinen rinnastus on Johannes Schefferuksen ja sisältyy hänen teokseensa *Lapponia* vuodelta 1673 (vrt. s. 260–262). Samainen Schefferus oli muuten perillä myös *jumalan* paikallisjohtimettomasta menneisyydestä (vrt. s. 141–143). Ja mistä se *Suomen* ja *saamen* todennäköinen yhteinen kantamuoto **sämä* sitten on tullut? Eloranta ja Jalava kirjoittavat, että ”vaikka tähänastiset lainaselitykset ovat osoittautuneet uudessa tarkastelussa puutteellisiksi, *Suomelle* etsitään yhä alkuperää muista muinaisista kielimuodoista” (s. 262). Mutta entä jos *Suomi* ja *saame* (sekä *Häme*) selittyvätkin omaperäisistä uralilaisista perusaineksista? Entä jos **sämä* olikin yhdyssana, joka koostui persoonapronominien *he* ja *me* muinaisista muodoista **sä* ja **mä* appellatiivisena merkityksensä ehkä ’ihmiset; heimomme jäsenet’? Minun rekonstruktion kantaauralin persoonapronomineille ja niiden itämerensuomeen johtaneelle äännekehitykselle on seuraava: **mi*, **ti*, **si*; **mä*, **tä*, **sä* > **mi-nä*, **ti-nä*, **si-nä*; **mä-j*, **tä-j*, **sä-j* > *minä*, *sinä*, *hän/se/si-*; *mei*, *tei*, *hei* (vrt. s. 242).

Tärkeään kysymykseen milloin ”suomi tuli Suomeen” vastatessaan tekijät huomaamaan huojuvat. Heidän kirjastaan löytyy nimittäin kokonaista kolme eri vastausta kyseiseen kysymykseen (s. 87 [x 2], 160, 265): ennen ajanlaskun alkua, ajanlaskun alkuvuosiatoina, vielä myöhemmin. Ja kaikki varmoina esiteltyinä. Epäjohdonmukaisuuksia ei teoksessa muutoin juurikaan ole, mitä nyt nimen *Antti* alkuperä ilmoitetaan yhtäällä varmasti tiedetyksi (s. 172) ja toisaalla epävarmaksi (s. 169). Varsinaisia asiavirheitä arvioitavassa teoksessa on hyvin vähän. Niistä tässä mainittakoon, että *joulua* ei äännesyistä ole voitu lainata jo kantagermaanista (s. 182). Epätarkkuuksia kirjassa on vähän enemmän. Useampaa sanaa koskevana todettakoon, että jos kirjoittajat olisivat lukeneet esimerkiksi keskiajan suomen kielen sanastoni, jonka ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 2017, he olisivat tienneet kertoa, että moni sana, joka ”on esiintynyt jo Agricolalla”, oli todistettavasti kuulunut suomen kielen sanastoon jo hyvän aikaa ennen Michael Agricolaa, esimerkiksi sana *tulkki* (s. 183).

Kaikki kirjoittajien väitteet eivät ole kiistattomia. En esimerkiksi ”osta” väitettä, että ”[n]äyttää selvältä, että jo ennen kantasuomen puhujien asettumista Itämeren [po. Suomenlahden] pohjoispuolelle koko nykyisen Suomen alueella asui saamelaiskielten puhujia” (s. 163). Kantasaamen pohjoisekspansion *alkaminen* ajoittuu monien todisteiden valossa ajanlaskun alkuun (Heikkilä 2014; 2015), eikä kantasuomen saapumista Suomeen voi uskottavasti myöhentää ainakaan ajanlaskun kahta ensimmäistä vuosisataa myöhäisempään aikaan, minkä kirjan kirjoittajat toisaalla tulevat itsekin todenneeksi (s. 87). *Iisalmella* ei puolestaan liene mitään tekemistä saamen ’yötä’ merkitsevän sanan kanssa (s. 166), vaan se näyttäisi palautuvan aiempaan muotoon **Iidensalmi* ja kuuluvan siten Suomen **Iisi* : **Iiden*, *Iitti* -nimiin, jotka tuovat kyllä hakematta mieleen *Hiisi* : *Hiiden* ja *Hiitti* -nimet (Heikkilä 2015). *Rovaniemi* voi varmana esitetyn nimietymologian ”Metsäisen mäen niemi” (s. 115) asemesta aivan hyvin olla ”Kivikkoniemi”, sillä kaikki Rovaniemen tunnetut kirkot ovat sijainneet ennen Valajaskosken patoamista matalan ja kivikkoisen (*rova* = *kivikko*) Ounaskosken ja sen alapuolella edelleen sijaitsevan laajan ja syvän suvannon Kirkonjyrhämän niskalla olevalla niemellä, jota vastapäätä joen vastarannalla on muuten *Kiviniemi* (vrt. Vahtola 1996: 138–139). Sanan *anoppi* (s. 101) sisältämät molemmat appivanhemmat selittynevät puolestaan mielestäni näin: **menetäk anaj appej* eli mennä anopin ja apen eli appivanhempien luokse, siis anoppilaan, josta **anaj appej* > **anoappi* > *anoppi* : *anopin* (vrt. esim. *maailma*). Nuorehkon germaanisen rinnastuskonjunktion ja puuttuminen

on vanhoissa ilmaisuissa normaalitila: näin esimerkiksi ilmaisuissa (*ei*) *kuuna päivänä, yötä päivää, suuna päänä, siellä täällä, yltä päältä, hädin tuskin, edestakaisin*. Yleiskommenttina toteankin, että etymologioita esitetään arvioimassani teoksessa paikoin liian ylimalkaisesti, toisinaan suorastaan luettelomaisesti: tämä on tullut tuosta, tuo tästä ja se siitä.

Kirjoittajat hallitsevat tilanteeseen sopivan sanankäytön, josta esimerkkinä toimikoon virke ”[m]oni nykysuomalainen lienee *autuaan tietämätön* siitä, että hänen sukunimellään voi olla *raamatullinen* tausta” (kursiivit Heikkilän). Nykyajalle ominainen tietämättömyys Raamattuun ja kristinuskoon liittyvistä asioista koskee osin myös arvioitavan kirjan kirjoittajia. Kristinuskoon liittyvässä sanastossa ja nimistössä heidän asiantuntemuksensa näyttäytyy ohuimpana. Toisin kuin kirjoittajat väittävät, ”lähes koko kristillinen sanasto” (s. 149) ei toki ole slaavilaisista perua, vaikka muutama hyvin keskeinen kristinuskoon liittyvä sana sitä onkin. Todisteeksi riittääköön yksi konstruoitu lause: Pyhää Henkeä täynnä ollut seurakunta rukoili kaikkivaltiasta vanhurskasta Jumalaa armahtamaan ja siunaamaan syntisiä Poikansa Jeesuksen Kristuksen nimessä. Tuossa perikristillisessä virkkeessä ei ole yhtään slaavilaista lainasanaa eikä nimeä. Kirjoittajat tietävät ja kertovat, että sana *säntillinen* tulee latinan ’pyhää’ merkinneestä sanasta *sanc-tus*, mutta he eivät joko tiedä tai kerro sitä niin etymologiassa kuin kaikessa muussakin tietessä niin tärkeää asiaa, *miksi* asia on niin kuin se on. Niin ikään kirjoittajat eivät selitä lukijoilleen, *miksi* Kaarina on Kaarina ja Mikkeli Mikkeli (s. 108). Vastaus on se, että molemmat paikkakunnat ovat saaneet nykyiset nimensä keskiaikaisen kirkkopitäjänsä suojeluspyhimyksen nimestä, Kaarinan (ent. Nummi) tapauksessa Pyhän Katariinan ja Mikkelin (ent. Savilaksi > Savo) tapauksessa arkkienkeli Mikaelin nimestä. Sen toteaminen, että *Kaarina* on naisennimi ei vielä vaadi kummoistakaan asiantuntijuutta. Myös syy nimien *Laurentius* ja *Marcus* kansanomaisten nimimuotojen (s. 170) suureen suosioon jää kertomatta. Vastaus: varhaiskristillisen pyhimyksen vs. yhden evankelistan kaimat. Koska kirjoittajat harmittelevat naisennimeen perustuvien nimien vähyyttä, kerrottakoon kaikille, että melkein puolet Suomen (= Turun hiippakunnan) keskiaikaisten kirkkopitäjien kirkkojen nimikkopyhimyksistä oli naispuolisia, ja keskuskirkkoista enemmistö (Heikkilä 2019). Varhainen Suomi oli ”Neitsyt Maaria emoisen” ja ”herra Heinäriikin” kaitsema maa. *Marian* arameankielinen lainaoriginaali *Marjam* ja sen heprealainen vastine *Mirjam* sekä vielä kuuluisampi veljensä *Mooses* lienevät historiallisina henkilöinä nähdäkseni olleet taustaltaan Egyptin ns. Uuden valtakunnan ”*Amon*-syntyisiä” yläluokan edustajia: **Mer-jamōn* ”Amonin rakastama” ja **Jamōn-mōsi* ”Amonista syntynyt”.

Helsingin yliopistossa nykyään vaikuttavien tutkijoiden nimet mainitaan kirjassa miltei järjestelmällisesti heidän tutkimustuloksiinsa tukeuduttaessa, mutta muiden yliopistojen tutkijoiden ja aiempien tutkijasukupolvien nimekkäimpienkin edustajien nimiä vain harvakseltaan. Yhdenlaista nyky-Helsinki-keskeisyyttä siis. Esimerkiksi jokin aika sitten edesmenneen emeritusprofessori Unto Salon nimi olisi minusta ollut asianmukaista mainita edes lähdeluettelossa, koska hänen tutkimustuloksiinsa (ks. esim. Salo 2008) on ne hyväksyen tukeuduttu (s. 87). Sydämeni ääni sanoo, että olisi myös ollut kohteliasta varustaa esim. otsikko *Äidit vain, nuo toivos- sa väkevät* lainausmerkeillä ja toisaalla ilmoittaa lainan lähde, Lauri Viidan runo *Alfhild*, koska se ei liene läheskään kaikille lukijoille entuudestaan tuttu. Juuri riittämättömien lähdeviitteiden vuoksi arvioitava teos ei täysin sovellu akateemiseksi oppikirjaksi, mihin se ei toki pyrkinekään. Toisenlaista Helsinki-keskeisyyttä kirjassa edustaa stadilaisen puheenparren vahva edustus esimerkeissä.

Arvioitava teos on monella tapaa aikamme hengen mukainen, mielestäni joskus hie- man liiankin kanssa. Kirjoittajat pahoittelevat *naisen* ja *naimisen* todennäköistä etymologista

yhteyttä, mutta jättävät kertomatta lukijoilleen *naida*-verbin toisen maailmansodan jälkeen läpikäymän merkitysmuutoksen. Toinen esimerkki aikamme hengen ilmenemisestä arvioitavassa teoksessa on menneisyyden tuomitseminen nykyajasta käsin. Tekijät paheksuvat nykyajan ihmisen mielestä kantajaansa halventavia entisajan henkilönnimiä (s. 42–48), mutta on myös hyvä tiedostaa, että eivät meistä pahankaan kuuloiset nimet ole estäneet kantajiaan menestymästä elämässään (ks. Heikkilä 2017). Jos sanokaamme presidentti Svinhufvud olisi pitänyt ”sikamaista” nimeään itseään halventavana, kaipa hän olisi nimensä vaihtanut esimerkiksi vuoden 1906 sukunimenvaihtoryntäyksessä.

Kirjan pää- ja alalukujen otsikoissa on hauskan oivaltavien (esim. ”Sopu sijan antaa, postpositio useamman”) ja arvoneutraalien kielellisten toteamusten (esim. ”Tornion vaakunaan sopi keihäs”) lisäksi erinäinen määrä intertekstuaalisuutta *Raamatusta* Rölli-peikkoon; suoria lainauksia (esim. ”Kappas vaan, Minttu sekä Ville”), tosin ilman lainausmerkkejä, ja väännöksiä (esim. ”Pyhitetty olkoon sukunimesi”). Otsikoista välittyy myös kirjoittajiensa elämänfilosofiaa, mikä tuo teokseen persoonallista otetta. Vaikea on myöskään välttyä ajatukselta, ettei joidenkin otsikoiden nimissä olisi myös piiloviestintää, tarkemmin sanottuna kirjoittajien hienovaraisia poliittis-aatteellisia kannanottoja. Esimerkiksi *Arska* ei taida viitata vain aurinkoon otsikossa ”Arska lyheni johtotehtävissä”, sillä aurinko ei tietääkseni lyhene tai ole lyhentynyt johtotehtävissä. Sanavalinnoillaan Helsingin Sanomien toimittaja Eloranta ja Helsingin yliopistossa väitellyt Jalava antavat lukijoilleen aiheen epäillä, että *Arska* viittaa myös näyttelijä ja poliitikko Arnold Schwarzeneggeriin eli ”Isoon-Arskaan” ja että otsikon ”Vihavaisella saattoi olla jotain hampaankolossa” inspiraationa on toiminut Helsingin yliopiston Venäjän tutkimuksen emeritusprofessori ja Helsingin Sanomien viimeaikaisen linjan kritisoija Timo Vihavainen. Muutoinkaan kirjoittajat eivät täysin peittele poliittisia näkemyksiään, joista kirjan aihepiirin kannalta relevantimpana mainittakoon antinationalismi. Kirjoittajat näkevät paljon vaivaa opettaessaan ajatellulle kohdeyleisölleen, ettei Suomi ole koskaan ollut kovin suomalainen. Kolikolla on kuitenkin aina kaksi puolta. Niin tälläkin. Olisi suotavaa tiedostaa myös, että *täysin* ilman kansallisuusaatetta puheena olevaa teosta (ja tätä arviota) ei koskaan olisi kirjoitettu.

Kirjassa on runsaasti huumoria, myös alapäähuumoria. Erotiikka myy. Sisällys, Lähteet ja Lopuksi -tyyppiset typografiset ratkaisut hieman häiritsevät allekirjoittanutta. Varsinaisia kirjoitusvirheitä oikeinkirjoitukseltaan erittäin huolellisesti viimeistellyssä teoksessa ei ole nimeksikään, lähdeluettelossa muutama aakkostuslapsus. Kokonaisarvioni onkin, että *Sana sanasta* on kelpo teos. Kiitos kirjasta.

MIKKO HEIKKILÄ

monitieteisen diakronisen kielentutkimuksen dosentti
mikko.k.heikkila@tuni.fi
Tampereen yliopisto

Lähteet

- HEIKKILÄ, MIKKO 2014: *Bidrag till Fennoskandiens språkliga förhistoria i tid och rum*. Unigrafia, Helsinki.
 ——— 2015: *Iidesjärvi ja Iisalmi* pisteenä *Iin* päälle. Tutkielma Suomen *Ii*-alkuisten paikannimien alkuperästä ja niiden suhteesta lapinraunioihin. *Muinaistutkija* 3/2015, 30–48.
 ——— 2017: *Keskiajan suomen kielen dokumentoitu sanasto ensiesiintymävuosineen*. Mediapinta, Tampere.

- HEIKKILÄ, MIKKO 2019: Monitieteinen tutkimus kristinuskon tulosta Suomenlahden pohjoispuolelle – kristinuskoon tutustumisen, kristityksi kääntymisen ja kristillisen organisaation rakentamisen ajoitus. ANNI RUOHOMÄKI ja ANNA SIVULA (toim.): *Tuhansien vuosien tulokkaat: Monen kulttuurin Satakunta*. Satakunta XXXV, 31–71. Satakunnan Historiallinen Seura, Harjavalta.
- SALO, UNTO 2008: *Ajan ammoisen oloista. Satakunnan ja naapurimaakuntien esihistoriaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SCHEFFERUS, JOHANNES 1979 [1673]: *Lapponia*. Latinan kielestä suomentanut TUOMO ITKONEN. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö, Hämeenlinna.
- VAHTOLA, JOUKO 1996: Kiinteän asutuksen synnystä kappeliseurakunnan perustamiseen. MATTI SAARNISTO, HANNU KOTIVUORI, JOUKO VAHTOLA ja MATTI ENBUSKE (toim.): *Rovaniemen historia vuoteen 1721. Kotatulilta savupirtin suojaan, 129–207*. Gummerus, Jyväskylä.

Tulevan
osan
teemoja:

*Käki saamelaisessa uskomusperinteessä.
Marin historiallista fonologiaa.
Koltansaamen venäläiset lainasanat.
M. A. Castrénin etnografisia muistiinpanoja ja luentoja.
Udmurtin menneen ajan tempuksia.*

FINNISCH-UGRISCHE FORSCHUNGEN

FUF on Suomalais-Ugrilaisen Seuran kustantama aikakauskirja, joka on jo vuodesta 1901 edustanut suomalaisen ja kansainvälisen fennougristiikan kärkeä. *FUF* julkaisee englannin- ja saksankielisiä vertaisarvioituja artikkeleita suomalais-ugrilaisen kielen- ja perinteentutkimuksen alalta, ja sen kirjallisuusosastossa arvioidaan alan uusia julkaisuja. Seuraava, 67. nide ilmestyy loppuvuonna 2022 painetun version lisäksi myös avoimena julkaisuna osoitteessa *journal.fi/uf*.

Päätoimittaja: Jussi Ylikoski (Turku)

Sisältö ja yhteystiedot: *journal.fi/uf*

Myynti: Tiedekirja, Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki • *www.tiedekirja.fi*

VIRITTÄJÄ

KOTIKIELEN SEURAN AIKAKAUSLEHTI

126. VUOSIKERTA 2022

Virittäjä on suomen kielen ja sen opetuksen tutkimusta esittelevä tieteellinen aikakauslehti, joka julkaisee artikkelien lisäksi myös alaa koskevia katsauksia, havaintoja ja kirja-arvosteluja sekä keskustelupuheenvuoroja.

Virittäjä on perustettu vuonna 1897, ja se ilmestyy neljästi vuodessa.

Vuosikerrassa on sivuja noin 630.

<https://journal.fi/virittaja>

- VANHIN JA SUURIN suomenkielinen kielitieteellinen lehti
- AJANKOHTAISIA JA MONIPUOLISIA kirjoituksia suomen kielen ja sen sukukielten tutkimuksesta
- VERKKOLEHDESSÄ myös aikaisempia vuosikertoja ja tuoreita lehtiä
- BLOGISSA yleistajuisia näkökulmia lehden artikkeleihin ja muihin kirjoituksiin
- VIRITTÄJÄ 125 VUOTTA -juhlasivustolla voit tutustua Virittäjän historiaan ja mm. kuunnella ja lukea aikalaishaastatteluja: <https://virittaja125.kotikielenseura.fi>.

Virittäjässä vuonna 2022 julkaistuja artikkeleita

- VESA KOIVISTO
Karjalan jälkiä suomessa. Konsonanttiyhtymä *tsk* suomen murteissa (1/2022)
- UNNI LEINO
Mistä voi puhua, sitä voi hoitaa. Sukupuolen polyseemisyys transsukupuolisuuden hoitoa säätelössä (2/2022)
- JENNI MARJOKORPI, LIISA TAINIO & SARA ROUTARINNE
Opiskelijoiden kielipilliset päättelystrategiat subjektin ja objektin tunnistamisessa (3/2022)
- MARJA-LIISA HELASVUO, RITVA LAURY & JANICA RAUMA
Relatiivilauseet arkikeskustelussa (tulossa 4/2022)

Tilaukset: taloudenhoitaja Anna Sundqvist virittaja-tilaukset@kotikielenseura.fi

Päätoimittaja Laura Visapää laura.visapaa@helsinki.fi

Toimitussihteeri Markus Lakaniemi virittaja@kotikielenseura.fi

AVAIN

**KIRJALLISUUDENTUTKIMUKSEN
AIKAKAUSLEHTI**

AVAIMIA KIRJALLISUUDEN MAAILMAAN

Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti *Avain* on tapa päästä sisään kirjallisuudentutkimuksen maailmaan. Se tarjoaa tieteellisten artikkelien ja tutkimus- ja kirja-arviointien lisäksi erilaisia puheenvuoroja kotimaisesta ja ulkomaisesta kirjallisuudesta ja sen tutkimuksesta. Lisäksi se pyrkii herättämään keskustelua kirjallisuudentutkimukseen liittyvistä ajankohtaisista aiheista.

Neljästi vuodessa ilmestyvä *Avain* on Kirjallisuudentutkijain Seuran lehti, jonka paperisen version saa seuran jäsenetuna. Jäseneksi voi liittyä täyttämällä osoitteesta <https://www.kirjallisuudentutkimus.fi/liity-jaseneksi/> löytyvän jäsentietolomakkeen sekä maksamalla jäsenmaksun Seuran tilille FI90 8000 1201 4734 45. Jäsenmaksu on 48€ (viitenumero 1009) tai 27€ opiskelijoille, työttömille, eläkeläisille ja apurahatutkijoille (viitenumero 2008). *Avaimen* irtonumeroita voi ostaa sihteeriltä 15 € kappalehintaan. Lisätietoja seurasta: <https://kirjallisuudentutkimus.fi>